II. INTERNATIONAL ETHICS CONGRESS

February 5-6, 2021

Ankara, Turkey

PROCEEDINGS BOOK

Editors

Prof. Dr. Fahri APAYDIN

Assoc. Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

ISBN: 978-625-7898-30-0

FARABİ Publishing House

II. INTERNATIONAL ETHICS CONGRESS

February 5-6, 2021 Ankara, Turkey

PROCEEDINGS BOOK

Editors

Prof. Dr. Fahri APAYDIN

Assoc. Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

Farabi Publishing House

All rights of this book belong to **Farabi Publishing House**
Without permission can't be duplicate or copied. Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
www.izdas.org

Issued: 18.02.2021
ISBN:978-625-7898-30-0

CONGRESS ID

II. INTERNATIONAL ETHICS CONGRESS

DATA AND PLACE

February 5-6, 2021 Ankara, Turkey
(ZOOM APPLICATION)

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Namık Kemal University
Prof. Dr. Fahri APAYDIN
President of the 'Akademide Etik Derneği'
Yalova University
Assoc. Prof. Dr. Melike ÖZER KESKİN
Gazi University
Dr. Malik YILMAZ
Atatürk University
Assoc. Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Harran University
Dr. Minji YANG
Hankuk University of Foreign Studies
Elvan CAFEROV
Azerbaijan State Pedagogy University

COORDINATOR

Gulnaz GAFUROVA

PRESENTATION TYPE

Oral Presentation

NUMBER OF ACCEPTED PAPERS

79

NUMBER OF REJECTED PAPERS

8

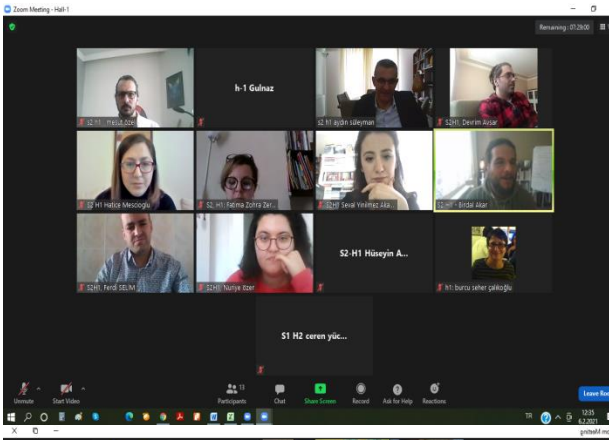
EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

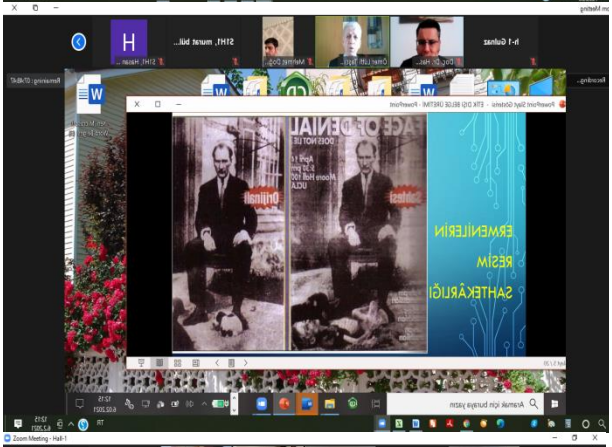
SCIENTIFIC COMMITTEE

- **Assoc. Prof. Dr. Fahri ÖZSUNGUR,** Adana Science and Technology University
- **Assist. Prof. Dr. Murat Buğra TAHTALI,** İnönü University
- **Assist. Prof. Dr. H. Vedat AKMAN,** Beykent University
- **Dr. M. Ali KİRMAN,** Cukurova University
- **Dr. Nesrin ÇOBANOĞLU,** Gazi University
- **Dr. Yaşar Bilge,** Ankara University
- **Dr. Çağatay ÜSTÜN,** Ege University
- **Dr. Nilay KESKİN SAMANCI,** Necmettin Erbakan University
- **Dr. İbrahim Halil KILIÇ,** Gaziantep University
- **Dr. Ülkü HALATÇI ULUSOY,** Ankara University
- **Dr. Salih ÖZTÜRK,** Namık Kemal University
- **Assoc. Prof. Dr. Melike ÖZER KESKİN,** Gazi University
- **Dr. Ümran TÜRKYILMAZ,** Ankara Haci Bayram Veli University
- **Dr. İradə ZƏRQAN,** AMEA Institute of Philosophy
- **Dr. Ana Leonor SANTOS,** Beira-Interior University
- **Dr. Almaz AHMETOC,** Azerbaycan Ministry of Health
- **Assoc. Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ,** Harran University
- **Dr. Terane NAĞIYEVA,** Azerbaijan State Pedagogy University
- **Dr. Hazim Abed Mohammed AL-JEWAREE**-AlKitab University
- **Dr. Sandugash TLEUBAY,** Abai Kazakh National Pedagogical University
- **Assoc. Prof. Dr. Ahu PAKDEMİRLİ,** University of Health Sciences
- **Prof. Dr. Fahri APAYDIN,** Yalova University
- **Dr. Ercan YAŞAR,** Erzincan Binali Yıldırım University
- **Dr. Armağan ÖZTÜRK,** Artvin Coruh University
- **Dr. Dilek ULUSAL,** Kırıkkale University
- **Dr. Banu ERŞANLI TAŞ,** Başkent University
- **Dr. Hasan ERBAY,** Afyon University
- **Dr. Mehmet Emin KALGI,** Cukurova University

PHOTO GALLERY

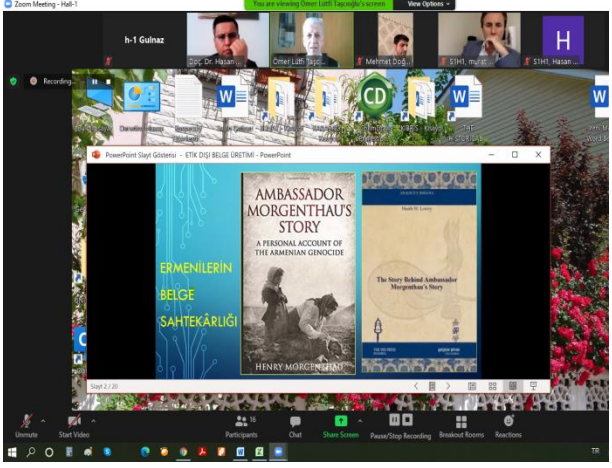

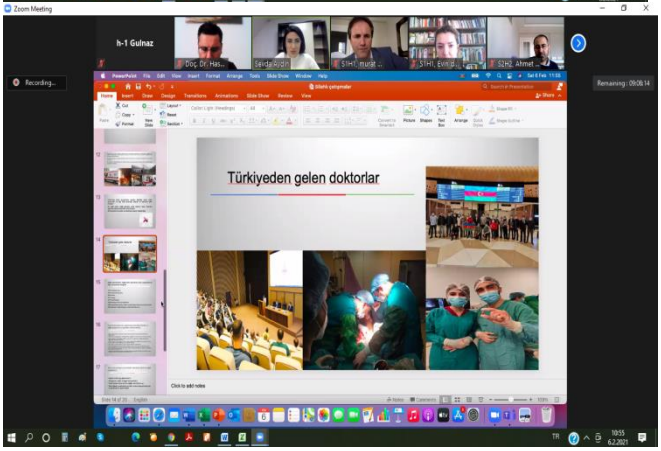
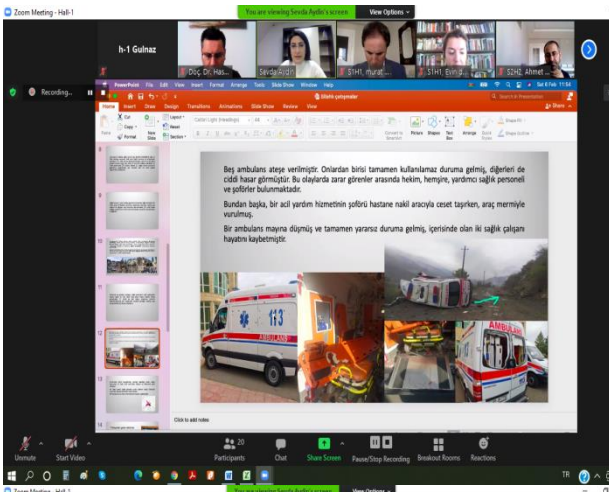
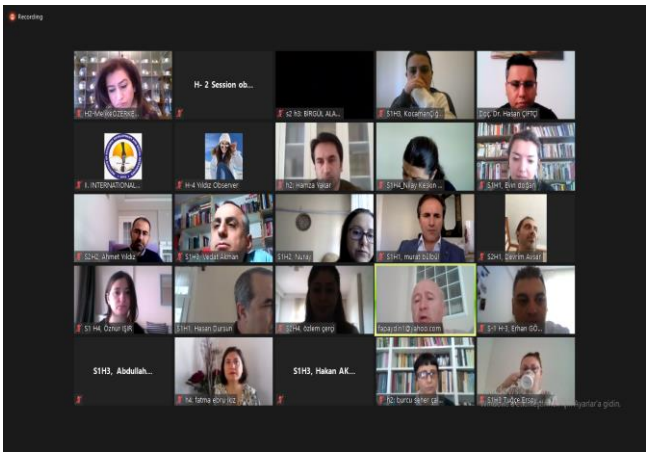
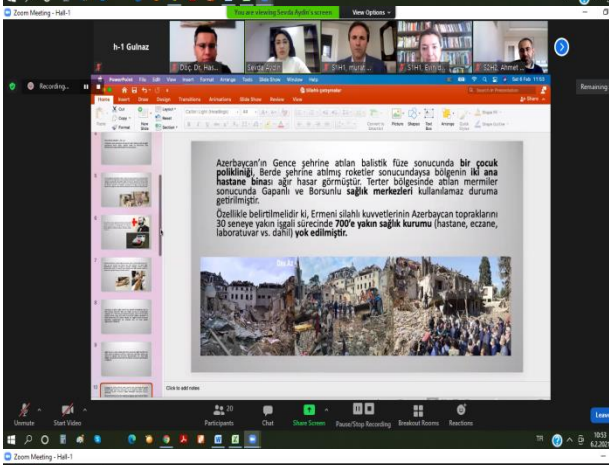

PHOTO GALLERY

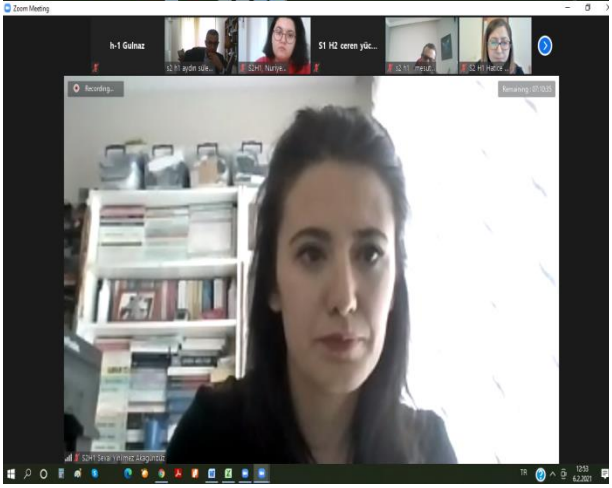

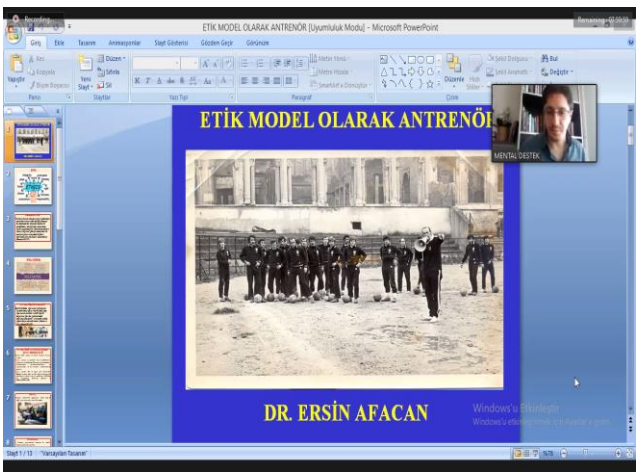
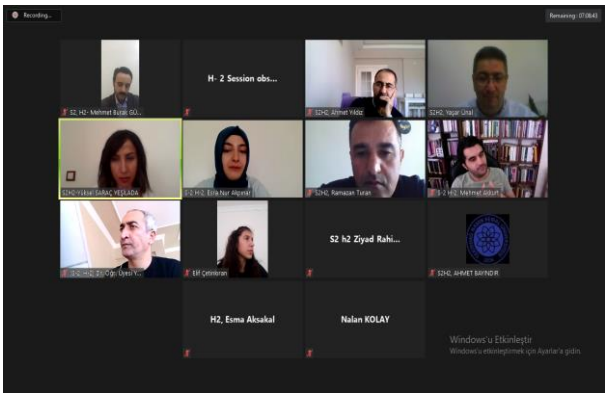
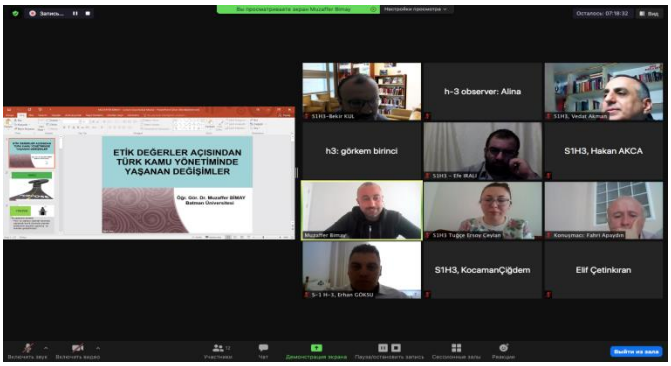
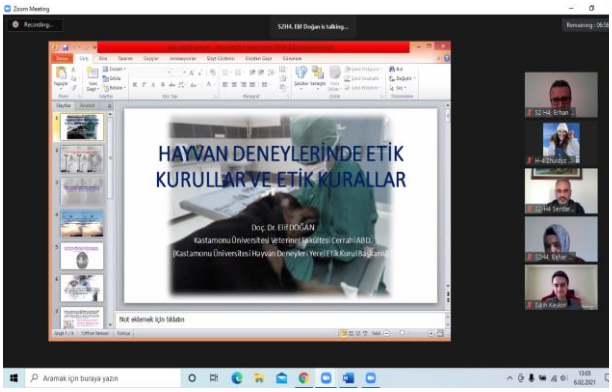

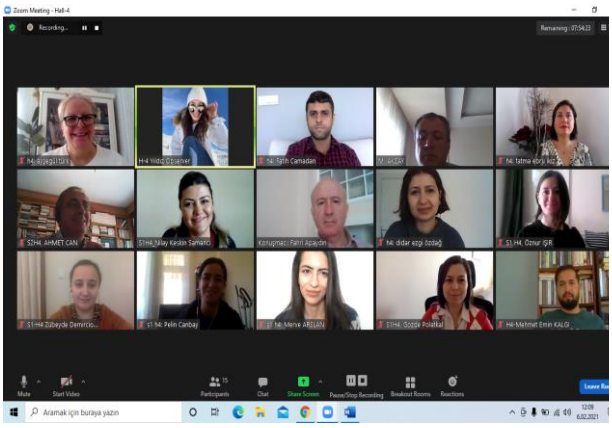
PHOTO GALLERY

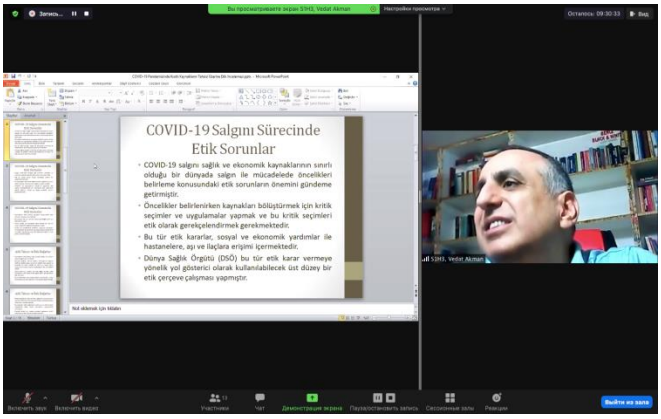

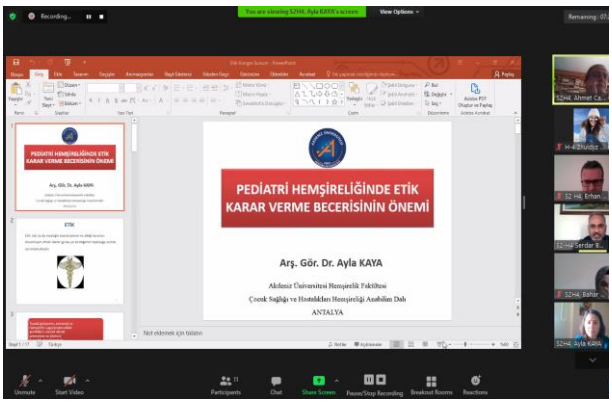

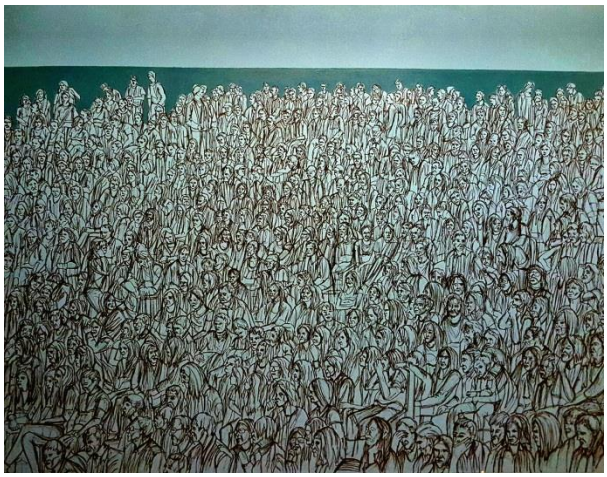

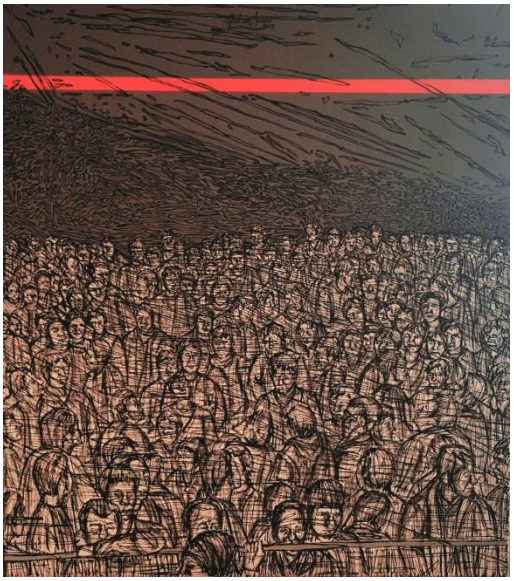
SOLO EXHIBITION

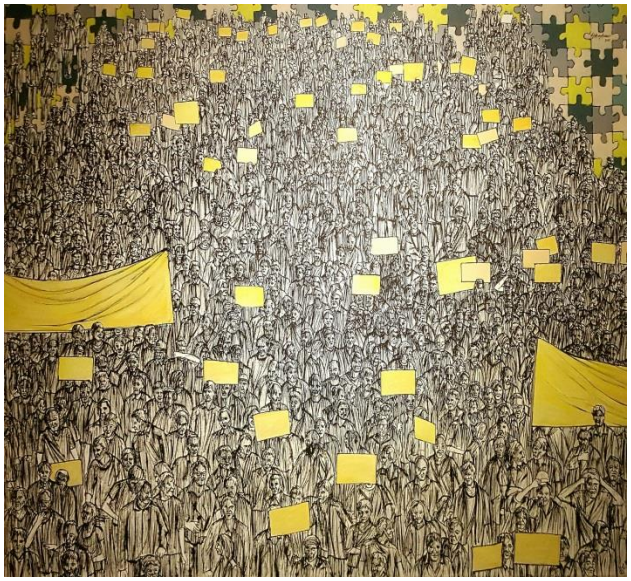
Hakan arıkan, T.ü.y.b, 2019

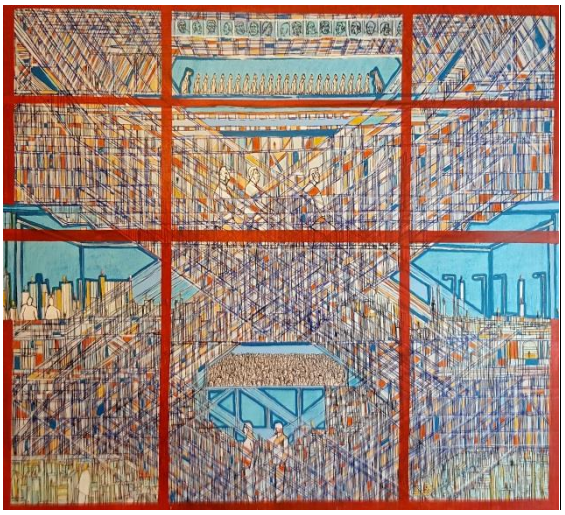
Hakan arıkan, T.ü.y.b, 2019

Hakan Arıkan, T.ü.y.b, 2019

Hakan Arıkan, T.ü.y.b, 2019

Hakan Arıkan, T.ü.y.b, 2021

Hakan Arıkan, T.ü.y.b, 2021

II. INTERNATIONAL ETHICS CONGRESS

CONFERENCE PROGRAM

Ankara, Turkey
February 5-6, 2021

Meeting ID: 863 0659 4853
Passcode: 455990

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

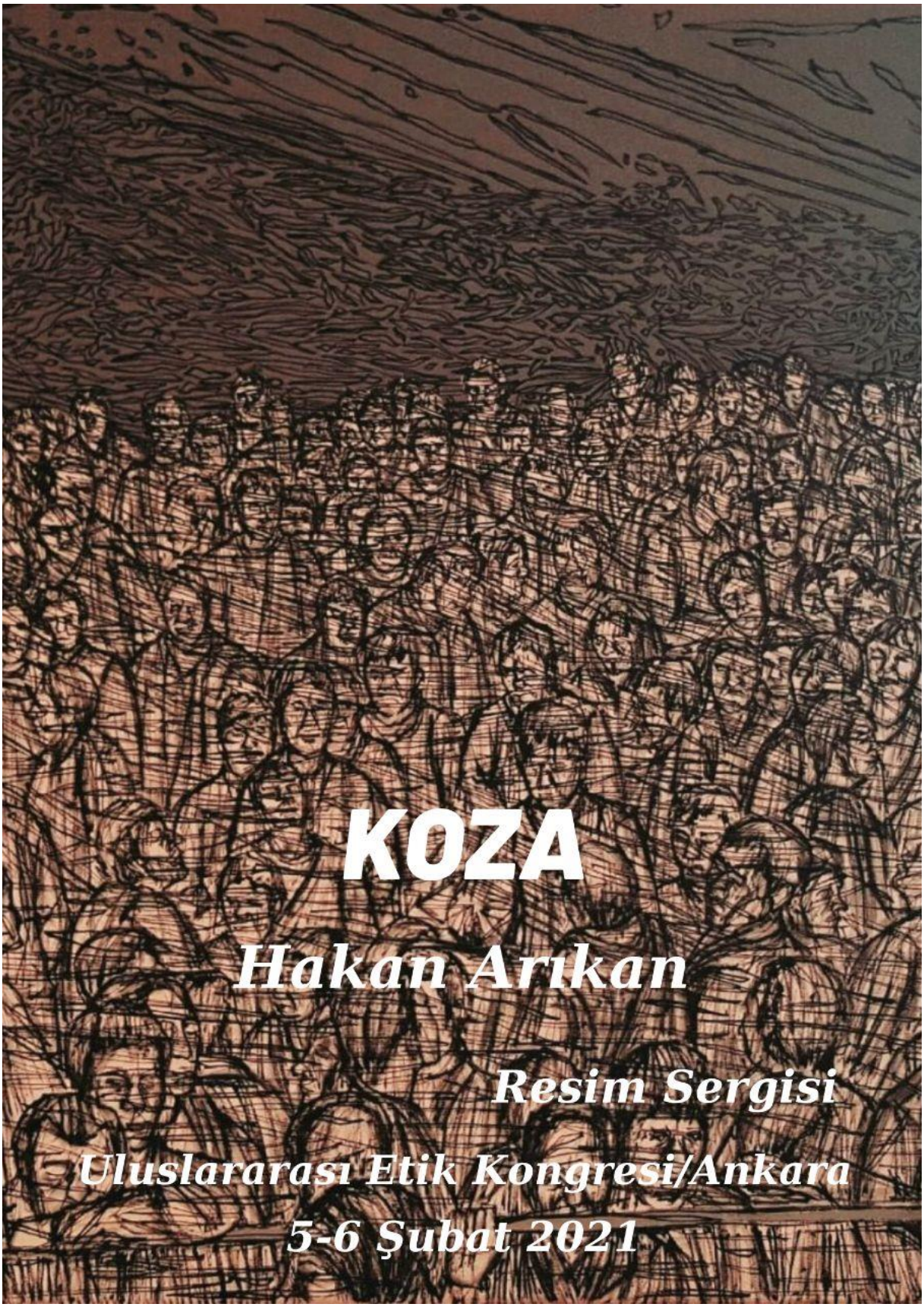
IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,
exp. S-1 H-1, Hakan KAŞKA

KOZA
Hakan Arıkan
Resim Sergisi
Uluslararası Etik Kongresi/Ankara
5-6 Şubat 2021

-Opening Ceremony-

06.02.2021
09.40-10.00

Assoc. Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Harran University

Prof. Dr. Fahri APAYDIN
Chairman of the Association of Ethics in the Academy

SESSION-1 HALL-1

06.02.2021

Moderator: Assoc. Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

Ankara Time: 10.00-12.00

Azerbaycan Time: 11.00-13.00

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Assist. Prof. Dr. Hakan KAŞKA	*Afyon Kocatepe University Faculty of Law*	RULES OF PROFESSIONAL ETHICS FOR JUDGES IN THE LIGHT OF ALI HAYDAR EFENDI'S COMMENTARY OF MECELLE
Assist. Prof. Dr. Evin DOĞAN	*İstanbul Şişli Vocational School*	MEDIA ETHICS AND ACTIVE CITIZENSHIP; A REVIEW ON TV NEWS
Lecturer Sevda AYDIN KARİMOVA	*Baku State University*	ETHICAL AND LEGAL STATUT AND RESPONSIBILITY OF MEDICAL PERSONNEL IN ARMED CONFLICTS
Dr. Hasan DURSUN	*Özyeğin University Faculty of Law*	A GENERAL PERSPECTIVE ON RELATIONS BETWEEN ETHICS AND OTHER CONCEPTS
Assist. Prof. Dr. Murat BÜLBÜL	*İstanbul Medeniyet University Faculty of Educational Sciences*	A LEGAL EVALUATION OF THE LEGISLATION REGARDING SCIENTIFIC RESEARCH AND PUBLISHING ETHICS COMMITTEES IN THE FIELDS OF SOCIAL AND HUMANATARIAN SCIENCES AND EDUCATIONAL SCIENCES IN UNIVERSITIES
Assist. Prof. Dr. Mehmet DOĞAR	*Harran University Faculty of Economics and Administrative Sciences*	ONE OF THE ETHICAL ELEMENTS OF THE LAWYER PROFESSION: ADVERTISING BAN
Assoc. Prof. Dr. ÖMER LÜTFİ TAŞCIOĞLU	*Ufuk University Department of İnternational Relations*	NON-ETHICAL PRACTICES IN THE BOOKS AND PUBLICATIONS OF ARMENIAN AUTHORS

SESSION-1 HALL-2

06.02.2021

Moderator: Assoc. Prof. Dr. Melike ÖZER KESKİN

Ankara Time: 10.00-12.00

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Dr. Nuray GÖRKER **Dr. Senanur CAN**	*Beykent University* *Osmangazi Üniversity*	THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHICAL CLIMATE AND PERCEIVED ORGANIZATIONAL JUSTICE ACCORDING TO THE OPINIONS OF TEACHERS (A RESEARCH IN SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS)
Duygu GÖKTAŞ **Assoc. Prof. Dr. Birsel AYBEK**	*Çukurova University* *İnstitute of Social Sciences* *Çukurova University* *Faculty of Education*	AN ANALYSIS OF NONETHICAL BEHAVIORS OF STUDENTS ATTENDING LIVE ONLINE LESSONS AND THE SOLUTION SUGGESTIONS FOR THESE BEHAVIORS FROM THE POINT OF VIEW OF TEACHERS
Assist. Prof. Dr. Hamza YAKAR	*Kırşehir Ahi Evran University* *Faculty of Education*	REFLECTIONS OF THE CONCEPTS OF MORALITY AND ETHICS ON EDUCATION ACCORDING TO THE TEACHER CANDIDATES
Assist. Prof. Dr. Burcu Seher ÇALIKOĞLU	*İzmir Demokrasi University* *Department of Special Education*	ETHICS IN SPECIAL EDUCATION: EXPERINCED CASES AND SOLUTIONS
Nalan KOLAY **Assoc. Prof. Dr. Melike ÖZER KESKİN**	*Gazi University* *İnstitute of Education Sciences* *Gazi University* *Faculty of Education*	AN EXAMINATION OF THE INVOLVEMENT OF ETHICAL ISSUES IN THE DESIGN AND IMPLEMENTATION OF TEACHING BY BIOLOGY AND SCIENCE TEACHERS
Dr. Alev SÖKMEN	*Baskent University*	ETHICAL LEADERSHIP, ALTRUISM AND JOB SATISFACTION RELATIONSHIP: A RESEARCH ON PUBLIC SERVANTS
Dr. Misafir Öğr. Üyesi Ersin AFACAN	*Ege University* *Faculty of Sports Sciences*	COACH AS ETHICAL MODEL
Assoc. Prof. Dr. Melike ÖZER KESKİN **Esma AKSAKAL**	*Gazi University* *Faculty of Education* *Gazi University* *İnstitute of Education Sciences*	A CASE STUDY ON THE ETHICAL DILEMMAS THAT TEACHERS ENCOUNTER IN THEIR PROFESSIONAL LIVES
Emel YER **Assoc. Prof. Dr. Melike ÖZER KESKİN** **Esma AKSAKAL**	*Gazi University* *Faculty of Education* *Gazi University* *İnstitute of Education Sciences*	PRINCIPLES OF TEACHING PROFESSIONAL ETHICS AND THE AWARENESS LEVEL OF TEACHERS ON PROFFESIONAL ETHICS PRINCIPLES

SESSION-1 HALL-3

06.02.2021

Moderator: Assist. Prof. Dr. H. Vedat AKMAN

Ankara Time: 10.00-12.00

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Assist. Prof. Dr. Ayşe Çiğdem KOCAMAN	*Nisantasi University*	THE CONNECTION BETWEEN HUMAN NATURE, ETHICS AND POLITICS IN ARISTOTLE'S THOUGHT
Assist. Prof. Dr. H. Vedat AKMAN	*Beykent University*	ETHICAL REVIEW ON SCARCE RESOURCE ALLOCATION IN THE COVID-19 PANDEMIC
Prof. Dr. Abdullah ÇELİK Hakan AKCA	*Harran University Institute of Social Sciences*	THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHICS AND TRUST IN PUBLIC ADMINISTRATION
Erhan GÖKSU	*Dokuz Eylül University Institute of Social Sciences*	AN INVESTIGATION ON THE ETHICAL BEHAVIOR OF PEOPLE WHO RETIRED FROM PUBLIC SERVICE
Assist. Prof. Dr. Görkem BİRİNCİ	*Nevsehir Haci Bektas Veli University*	HOW DID INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REACH HUMAN RIGHTS LEVEL?
Dr. Bekir KUL	*Ankara University Faculty of Applied Sciences*	AHLAKİ ZEKÂ VE ETİK YETERLİLİK: KAMU ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ÇALIŞMA
Dr. Ali Efe İRALI	*Independent Researcher*	ETHICAL REVIEW OF READY-TO-USE 3D MODELS EXPERIENCED IN INTERACTIVE COMMUNICATION ENVIRONMENTS
Assist. Prof. Dr. Tuğçe ERSOY CEYLAN	*İzmir Demokrasi University Department of International Relations*	BETWEEN MORAL RESPONSIBILITY AND POLITICAL INTERESTS: HUMANITARIAN INTERVENTION AND RESPONSIBILITY TO PROTECT
Dr. Lecturer Muzaffer BİMAY	*Batman University*	CHANGES IN TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION IN TERMS OF ETHICAL VALUES

SESSION-1 HALL-4

06.02.2021

Moderator: Assoc. Prof. Dr. Nilay KESKİN SAMANCI

Ankara Time: 10.00-12.00

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Dr. Mehmet Emin KALGI **Assoc. Prof. Dr. Ökkeş KESİCİ**	*Department of Psychology of Religion, Şanlurfa/Turkey* *Mehmet Akif Ersoy University*	ETHICAL VALUES AND RELIGIOSITY IN ACADEMY
Assoc. Prof. Dr. Nilay KESKİN SAMANCI **Nevin KÜÇÜK** **Gözde POLATKAL**	*Necmettin Erbakan University* *Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education* *N_HumaN Consultancy Development Workshop Cooperative Education Workshop*	ETHICAL CONSIDERATIONS AND RISKS AWAITING RESEARCHER DURING THE RESEARCH FOCUSING ON VULNERABLE GROUPS
Res. Assist. Dr. Didar Ezgi ÖZDAĞ	*Mugla Sitki Kocman University* *Bodrum Faculty of Fine Arts*	AN OVERVIEW OF PLATO'S THEORY OF ART AND ETHICS OF ART CONCEPTS
Assist. Prof. Dr. Öznur IŞIR	*Balıkesir University* *Faculty of Fine Arts*	CAUSES OF NON-ETHICAL BEHAVIOR IN GRAPHIC DESIGN
Assoc. Prof. Dr. Ayşegül Türk	*Ankara Hacı Bayram Veli University* *Faculty of Art and Design*	SANAT NESNESİ OLARAK HAYVAN VE ETİK
Assist. Prof. Dr. Fatih CAMADAN **Prof. Dr. Fatma Ebru İKİZ**	*Recep Tayyip Erdoğan University* *Faculty of Education* *Dokuz Eylül University* *Buca Faculty of Education*	EXAMINATION OF PSYCHOLOGICAL COUNSELORS' VIEWS ON ETHICAL DILEMMAS
Res. Assist. Dr. Zübeyde DEMİRCİOĞLU **Res. Assist. Dr. Pelin CANBAY**	*İstanbul Medeniyet Üniversity* *Faculty of Literature* *Kahramanmaraş Sütçü İmam University*	THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SOCIAL AREAS AND ETHICAL REQUIREMENTS
Berna Ataş AKÇAY **Muammer AKÇAY**	*Suleyman Demirel University* *Institute of Social Sciences* *Dumlupınar University* *Faculty of Engineering*	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ETHICS
Assoc. Prof. Dr. Latif Onur UĞUR **Civil Engineer Merve ARSLAN**	*Duzce University* *Faculty of Engineering* *Duzce University* *Faculty of Technology*	EVALUATION OF PROFESSIONAL CONSTRUCTION ENGINEERS' PERCEPTION OF ETHICS, PROFESSIONAL ETHICS AND ENGINEERING ETHICS

SESSION-2 HALL-1

06.02.2021

Moderator: Assist. Prof. Dr. Birdal AKAR

Ankara Time: 12.30-14.30

Algeria Time: 10.30-12.30

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Nuriye ÖZER Prof. Dr. Sergül VURAL KARA	*Mersin University Faculty of Arts and Sciences*	THE STATUS OF TRANSLATION ETHICS IN THE TRANSLATION FIELD
Assist. Prof. Dr. Birdal AKAR	*İnonu University Faculty of Arts and Sciences*	ORIGINS OF THE WORLD CITIZENSHIP NOTION IN SOPHIST PHILOSOPHERS
Assist. Prof. Dr. Hüseyin AYDOĞAN	*Sakarya University Faculty of Theology*	RELATIONSHIP BETWEEN PRAY AND ETHICS IN IMMANUEL KANT AND NURETTİN TOPÇU
Dr. ZERHOUNI BELKACEM.F. Z	*Université d'Oran 2, Algérie*	PROFESSIONAL ETHICS: ETHICS AND DEONTOLOGY AT THE UNIVERSITY
Res. Assist. Hatice Esra MESCİOĞLU	*Karabuk University*	ETHICS OF REPRESENTING MEMORY IN LITERATURE
Assist. Prof. Dr. Seval YİNİLMEZ AKAGÜNDÜZ	*Kırsehir Ahi Evran University Departmant of History of Philosophy*	DEONTOLOGICAL ETHICS AND KANT'S MORAL PHİLOSOPHY
Assist. Prof. Dr. Süleyman AYDIN	*Kahramanmaras Sutcu İmam University Faculty of Arts and Sciences*	THE UNCERTAINTY OF MORAL SITUATIONS
Devrim AVŞAR	*Kocaeli University Faculty of Arts and Sciences*	THE CONCEPT OF ETHICS IN JACQUES LACAN'S THEORY
Mesut ÖZEL	*Eskisehir Anadolu University Faculty of Literature*	CLIENTALISM AS AN ANCIENT ETHICAL PROBLEM: A CONCEPTUAL FRAMEWORK
Assist. Prof. Dr. Ferdi SELİM	*Sivas Cumhuriyet University Faculty of Literature*	MODERN SOCIETY, VIRTUES AND THE IDEA OF JUSTICE

SESSION-2 HALL-2

06.02.2021

Moderator: Öğr. Gör. Esra AKPINAR

Ankara Time: 12.30-14.30

Azerbaycan Time: 13.30-15.30

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Res. Assist. Dr. Yüksel SARAÇ YEŞİLADA	*Karabuk University Faculty of Literature*	ANALYSIS OF CONCEPT OF VIRTUE IN THE CONTEXT OF MORAL UNDERSTANDING OF ARISTOTLE AND KANT
Assist. Prof. Dr. Yaşar ÜNAL	*Cankırı Karatekin University Faculty of Islamic Sciences*	THE RELATION BETWEEN RELIGION AND POLITICAL ETHIC
Ziyad RAHİMOV	*Kocaeli University Institute of Social Sciences*	THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHİCS AND POLİTİCS İN PLATO`S PHILOSOPHY
Assist. Prof. Dr. Elif ÇETİNKIRAN BALCI	*Kırklareli University Faculty of Arts and Sciences*	NIETZSCHE'S "IMMORALITY"
Assist. Prof. Dr. Yalçın ÇETİN	*Hatay Mustafa Kemal University Faculty of Theology*	INTRODUCTION TO "IMMIGRATION ETHICS" IN THE CONTEXT OF DISCIPLINING THE ETHICAL PROBLEMS OF MIGRANTS
Assist. Prof. Dr. Ahmet BAYINDIR	*Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Theology*	CAN WE CONSIDER RELIGIOUS MORAL AUTONOMY?
Assist. Prof. Dr. Mehmet AKKURT	*Kahramanmaras Sutcu İmam University Faculty of Arts and Sciences*	TRIBALISM CULTURE AND THE HUMAN AS A RATIONAL BEING
Assist. Prof. Dr. Ramazan TURAN	*Tekirdağ Namık Kemal University*	ETHICAL VIRTUE SCHEMES IN THE CHRISTIAN AND ISLAMIC WORLD BETWEEN 11-13 CENTURIES
Mehmet Burak GÜNEŞ	*Kocaeli University Institute of Social Sciences*	COVID-19 AND ETHICAL STUDIES
Assist. Prof. Dr. Ahmet YILDIZ	*Erciyes University Faculty of Theology*	A NON-NATURALIST REALIST METAETHİCAL THEORY

SESSION-2 HALL-3

06.02.2021

Moderator: Assist. Prof. Dr. Şeyda Ferah ARSLAN

Ankara Time: 12.30-14.30

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Birgül ALAKAŞ **Assist. Prof. Dr. Şükran BAŞGÖL**	*Avrasya University* *Institute of Health Sciences*	BREAST MILK AND MILK BANKING: ETHICAL DILEMMAS
Dr. Lecturer Barış KARA	*Nevsehir Haci Bektas Veli University*	THE IMPORTANCE OF HEALTHCARE PROFESSIONAL ETHICS IN THE COVID-19 PANDEMIA PROCESS
Res. Assist. Hilal Gamze HAKBİLEN **Assist. Prof. Dr. Serpil İNCE**	*Akdeniz University* *Institute of Health Sciences* *Akdeniz University* *Faculty of Nursing*	A REVIEW OF STUDIES ON PROFESSIONAL ETHICAL VALUES IN NURSING
Assist. Prof. Dr. Gamze ÖZBEK GÜVEN **Dr. Lecturer Şerife YILMAZ**	*Malatya Turgut Ozal University* *Faculty of Medicine* *Duzce University* *Department of Nursing*	ASSESSMENT OF NURSING ROLES IN THE CONTEXT OF ACCESS TO RIGHT TO HEALTH IN THE PANDEMIA PROCESS
Assist. Prof. Dr. Şeyda Ferah ARSLAN	*Çanakkale Onsekiz Mart University*	THE PRIVACY CONSCIOUSNESS OF FINAL YEAR NURSING AND MIDWIFERY STUDENTS
Betül Sena YALÇINKAYA **Assoc. Prof. Dr. Gülay YILDIRIM**	*Mersin City Training and Research Hospital* *Sivas Cumhuriyet University* *Faculty of Medicine*	EVALUATION OF ACADEMIC ETHICAL VALUES AND CRITICAL THINKING LEVELS OF NURSING ACADEMICIANS
Assist. Prof. Dr. Havva AKPINAR	*Mugla Sitki Kocman University* *Faculty of Health Sciences*	ETHICAL ASPECTS OF PHYSICAL RESTRICTION APPLIED TO PATIENTS
Pınar SEVİNÇ **Dr. Lecturer Şerife YILMAZ**	*Duzce University* *Institute of Health Sciences* *Duzce University* *Department of Nursing*	THE IMPACT OF ECONOMIC CONCERNS IN THE HEALTHCARE SYSTEM ON ETHICAL PROBLEMS EXPERIENCED BY NURSES

SESSION-2 HALL-4

06.02.2021

Moderator: Assist. Prof. Dr. Serdar BABACAN

Ankara Time: 12.30-14.30

AUTHOR	AFFILITION	ABSTRACT TITLE
Res. Assist. Dr. Ayla KAYA	*Akdeniz University Faculty of Nursing*	THE IMPORTANCE OF ETHICAL DECISION-MAKING SKILL IN PEDIATRIC NURSING
Assist. Prof. Dr. Özlem YÜKSEL **Assist. Prof. Dr. Erhan YÜKSEL**	*Sivas Cumhuriyet University*	IT BARKED AND LOST ITS VOICE: AN ASSESSMENT OF MAKING VOCAL CORDS DYSFUNCTIONAL IN DOGS
Assoc. Prof. Dr. Elif DOĞAN	*Kastamonu University Faculty of Veterinary Medicine*	ETHICAL COMMITTEES AND ETHICAL RULES IN ANIMAL EXPERIMENTS
Assist. Prof. Dr. Serdar BABACAN	*Harran University Faculty of Medicine*	SUPPLY AND TRADE OF CADAVERS IN TERMS OF ETHICS
Assist. Prof. Dr. Hacer CANATAN	*Şişli Vocational School Department of Operating Room Services*	PRINCIPLES OF HEALTH ETHICS, AND COVID 19 PANDEMIC
Dr. Lecturer Bahar ERDOĞAN	*Yozgat Bozok University Çekerek Fuat Oktay Vocational School of Health Services*	THE CONCEPT OF ETHICS IN NURSING
Res. Assist. Dr. Salih KESKİN **Res. Assist. Dr. Ahmet Furkan SÜNER** **Res. Assist. Dr. Neslişah ŞİYVE** **Dr. Lecturer Ahmet Can BİLGİN**	*Dokuz Eylül University Faculty of Medicine*	PROVIDING INFORMATION TO THE PUBLIC AS A PUBLIC HEALTH ETHICS PRINCIPLE: CASE NUMBER STATEMENT EXAMPLE
Dr. Lecturer Ahmet Can BİLGİN **Prof. Dr. Ş.Reyhan UÇKU** **Prof. Dr. Işıl TEKMEN** **Prof. Dr. Mukaddes GÜMÜŞTEKİN** **Prof. Dr. Müge KİRAY**	*Dokuz Eylül University Faculty of Medicine*	EXAMINATION OF THE EVALUATION PROCESS OF THE APPLICATIONS MADE TO THE NON-INTERVENTIONAL CLINICAL RESEARCH ETHICS COMMITTEE OF A UNIVERSITY
Dr. Lecturer Ahmet Can BİLGİN **Assoc. Prof. Dr. Cemal Hüseyin GÜVERCİN** **Prof. Dr. Sema ÖZAN** **Prof. Dr. Semih ŞEMİN**	*Dokuz Eylül University Faculty of Medicine*	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ'NDE MESLEKSEL DEĞERLER VE ETİK EĞİTİMİ 2007-2019

II. INTERNATIONAL ETHICS CONGRESS

FEBRUARY 5-6, 2021 ANKARA, TURKEY

CONTENT

CONGRESS ID	**I**
PHOTO GALLERY	**II**
SOLO EXHIBITION	**III**
PROGRAM	**IV**
CONTENT	**V**

Author	Title	No
Hakan KAŞKA	RULES OF PROFESSIONAL ETHICS FOR JUDGES IN THE LIGHT OF ALI HAYDAR EFENDI'S COMMENTARY OF MECELLE	**1**
Evin DOĞAN	MEDIA ETHICS AND ACTIVE CITIZENSHIP; A REVIEW ON TV NEWS	**3**
Sevda AYDIN KARİMOVA	ETHICAL AND LEGAL STATUT AND RESPONSIBILITY OF MEDICAL PERSONNEL IN ARMED CONFLICTS	**5**
Hasan DURSUN	A GENERAL PERSPECTIVE ON RELATIONS BETWEEN ETHICS AND OTHER CONCEPTS	**11**
Murat BÜLBÜL	A LEGAL EVALUATION OF THE LEGISLATION REGARDING SCIENTIFIC RESEARCH AND PUBLISHING ETHICS COMMITTEES IN THE FIELDS OF SOCIAL AND HUMANATARIAN SCIENCES AND EDUCATIONAL SCIENCES IN UNIVERSITIES	**48**
Mehmet DOĞAR	ONE OF THE ETHICAL ELEMENTS OF THE LAWYER PROFESSION: ADVERTISING BAN	**50**
Ömer Lütfi TAŞCIOĞLU	NON-ETHICAL PRACTICES IN THE BOOKS AND PUBLICATIONS OF ARMENIAN AUTHORS	**62**
Nuray GÖRKER **Senanur CAN**	THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHICAL CLIMATE AND PERCEIVED ORGANIZATIONAL JUSTICE ACCORDING TO THE OPINIONS OF TEACHERS (A RESEARCH IN SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS)	**64**
Duygu GÖKTAŞ **Birsel AYBEK**	AN ANALYSIS OF NONETHICAL BEHAVIORS OF STUDENTS ATTENDING LIVE ONLINE LESSONS AND THE SOLUTION SUGGESTIONS FOR THESE BEHAVIORS FROM THE POINT OF VIEW OF TEACHERS	**79**
Hamza YAKAR	REFLECTIONS OF THE CONCEPTS OF MORALITY AND ETHICS ON EDUCATION ACCORDING TO THE TEACHER CANDIDATES	**81**
Burcu Seher ÇALIKOĞLU	ETHICS IN SPECIAL EDUCATION: EXPERINCED CASES AND SOLUTIONS	**83**

Nalan KOLAY **Melike ÖZER KESKİN**	AN EXAMINATION OF THE INVOLVEMENT OF ETHICAL ISSUES IN THE DESIGN AND IMPLEMENTATION OF TEACHING BY BIOLOGY AND SCIENCE TEACHERS	**92**
Alev SÖKMEN	ETHICAL LEADERSHIP, ALTRUISM AND JOB SATISFACTION RELATIONSHIP: A RESEARCH ON PUBLIC SERVANTS	**94**
Ersin AFACAN	COACH AS ETHICAL MODEL	**95**
Melike ÖZER KESKİN **Esma AKSAKAL**	A CASE STUDY ON THE ETHICAL DILEMMAS THAT TEACHERS ENCOUNTER IN THEIR PROFESSIONAL LIVES	**97**
Emel YER **Melike ÖZER KESKİN** **Esma AKSAKAL**	PRINCIPLES OF TEACHING PROFESSIONAL ETHICS AND THE AWARENESS LEVEL OF TEACHERS ON PROFFESIONAL ETHICS PRINCIPLES	**98**
Ayşe Çiğdem KOCAMAN	THE CONNECTION BETWEEN HUMAN NATURE, ETHICS AND POLITICS IN ARISTOTLE'S THOUGHT	**100**
H. Vedat AKMAN	ETHICAL REVIEW ON SCARCE RESOURCE ALLOCATION IN THE COVID-19 PANDEMIC	**102**
Abdullah ÇELİK **Hakan AKCA**	THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHICS AND TRUST IN PUBLIC ADMINISTRATION	**108**
Erhan GÖKSU	AN INVESTIGATION ON THE ETHICAL BEHAVIOR OF PEOPLE WHO RETIRED FROM PUBLIC SERVICE	**122**
Görkem BİRİNCİ	HOW DID INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REACH HUMAN RIGHTS LEVEL?	**128**
Bekir KUL	AHLAKİ ZEKÂ VE ETİK YETERLİLİK: KAMU ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ÇALIŞMA	**130**
Ali Efe İRALI	ETHICAL REVIEW OF READY-TO-USE 3D MODELS EXPERIENCED IN INTERACTIVE COMMUNICATION ENVIRONMENTS	**133**
Tuğçe ERSOY CEYLAN	BETWEEN MORAL RESPONSIBILITY AND POLITICAL INTERESTS: HUMANITARIAN INTERVENTION AND RESPONSIBILITY TO PROTECT	**145**
Muzaffer BİMAY	CHANGES IN TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION IN TERMS OF ETHICAL VALUES	**150**
Mehmet Emin KALGI **Ökkeş KESİCİ**	ETHICAL VALUES AND RELIGIOSITY IN ACADEMY	**166**
Nilay KESKİN SAMANCI **Nevin KÜÇÜK** **Gözde POLATKAL**	ETHICAL CONSIDERATIONS AND RISKS AWAITING RESEARCHER DURING THE RESEARCH FOCUSING ON VULNERABLE GROUPS	**168**
Didar Ezgi ÖZDAĞ	AN OVERVIEW OF PLATO'S THEORY OF ART AND ETHICS OF ART CONCEPTS	**170**
Öznur IŞIR	CAUSES OF NON-ETHICAL BEHAVIOR IN GRAPHIC DESIGN	**172**
Ayşegül TÜRK	SANAT NESNESİ OLARAK HAYVAN VE ETİK	**184**

Fatih CAMADAN **Fatma Ebru İKİZ**	EXAMINATION OF PSYCHOLOGICAL COUNSELORS' VIEWS ON ETHICAL DILEMMAS	**193**
Zübeyde DEMİRCİOĞLU **Pelin CANBAY**	THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SOCIAL AREAS AND ETHICAL REQUIREMENTS	**195**
Berna Ataş AKÇAY **Muammer AKÇAY**	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ETHICS	**204**
Latif Onur UĞUR **Merve ARSLAN**	EVALUATION OF PROFESSIONAL CONSTRUCTION ENGINEERS' PERCEPTION OF ETHICS, PROFESSIONAL ETHICS AND ENGINEERING ETHICS	**211**
Nuriye ÖZER **Sergül VURAL KARA**	THE STATUS OF TRANSLATION ETHICS IN THE TRANSLATION FIELD	**225**
Birdal AKAR	ORIGINS OF THE WORLD CITIZENSHIP NOTION IN SOPHIST PHILOSOPHERS	**239**
Hüseyin AYDOĞAN	RELATIONSHIP BETWEEN PRAY AND ETHICS IN IMMANUEL KANT AND NURETTİN TOPÇU	**241**
ZERHOUNI BELKACEM.F. Z	PROFESSIONAL ETHICS: ETHICS AND DEONTOLOGY AT THE UNIVERSITY	**247**
Hatice Esra MESCİOĞLU	ETHICS OF REPRESENTING MEMORY IN LITERATURE	**256**
Seval YİNİLMEZ AKAGÜNDÜZ	DEONTOLOGICAL ETHICS AND KANT'S MORAL PHİLOSOPHY	**258**
Süleyman AYDIN	THE UNCERTAINTY OF MORAL SITUATIONS	**269**
Devrim AVŞAR	THE CONCEPT OF ETHICS IN JACQUES LACAN'S THEORY	**276**
Mesut ÖZEL	CLIENTALISM AS AN ANCIENT ETHICAL PROBLEM: A CONCEPTUAL FRAMEWORK	**278**
Ferdi SELİM	MODERN SOCIETY, VIRTUES AND THE IDEA OF JUSTICE	**280**
Yüksel SARAÇ YEŞİLADA	ANALYSIS OF CONCEPT OF VIRTUE IN THE CONTEXT OF MORAL UNDERSTANDING OF ARISTOTLE AND KANT	**282**
Yaşar ÜNAL	THE RELATION BETWEEN RELIGION AND POLITICAL ETHIC	**284**
Ziyad RAHİMOV	THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHİCS AND POLİTİCS İN PLATO`S PHILOSOPHY	**298**
Elif ÇETİNKIRAN BALCI	NIETZSCHE'S "IMMORALITY"	**300**
Yalçın ÇETİN	INTRODUCTION TO "IMMIGRATION ETHICS" IN THE CONTEXT OF DISCIPLINING THE ETHICAL PROBLEMS OF MIGRANTS	**307**
Ahmet BAYINDIR	CAN WE CONSIDER RELIGIOUS MORAL AUTONOMY?	**314**
Mehmet AKKURT	TRIBALISM CULTURE AND THE HUMAN AS A RATIONAL BEING	**316**
Ramazan TURAN	ETHICAL VIRTUE SCHEMES IN THE CHRISTIAN AND ISLAMIC WORLD BETWEEN 11-13 CENTURIES	**324**
Mehmet Burak GÜNEŞ	COVID-19 AND ETHICAL STUDIES	**336**
Ahmet YILDIZ	A NON-NATURALIST REALIST METAETHİCAL THEORY	**338**

Birgül ALAKAŞ Şükran BAŞGÖL	BREAST MILK AND MILK BANKING: ETHICAL DILEMMAS	**340**
Barış KARA	THE IMPORTANCE OF HEALTHCARE PROFESSIONAL ETHICS IN THE COVID-19 PANDEMIA PROCESS	**342**
Hilal Gamze HAKBİLEN Serpil İNCE	A REVIEW OF STUDIES ON PROFESSIONAL ETHICAL VALUES IN NURSING	**344**
Gamze ÖZBEK GÜVEN Şerife YILMAZ	ASSESSMENT OF NURSING ROLES IN THE CONTEXT OF ACCESS TO RIGHT TO HEALTH IN THE PANDEMIA PROCESS	**357**
Şeyda Ferah ARSLAN	THE PRIVACY CONSCIOUSNESS OF FINAL YEAR NURSING AND MIDWIFERY STUDENTS	**358**
Betül Sena YALÇINKAYA Gülay YILDIRIM	EVALUATION OF ACADEMIC ETHICAL VALUES AND CRITICAL THINKING LEVELS OF NURSING ACADEMICIANS	**360**
Havva AKPINAR	ETHICAL ASPECTS OF PHYSICAL RESTRICTION APPLIED TO PATIENTS	**362**
Pınar SEVİNÇ Şerife YILMAZ	THE IMPACT OF ECONOMIC CONCERNS IN THE HEALTHCARE SYSTEM ON ETHICAL PROBLEMS EXPERIENCED BY NURSES	**364**
Ayla KAYA	THE IMPORTANCE OF ETHICAL DECISION-MAKING SKILL IN PEDIATRIC NURSING	**365**
Özlem YÜKSEL Erhan YÜKSEL	IT BARKED AND LOST ITS VOICE: AN ASSESSMENT OF MAKING VOCAL CORDS DYSFUNCTIONAL IN DOGS	**367**
Elif DOĞAN	ETHICAL COMMITTEES AND ETHICAL RULES IN ANIMAL EXPERIMENTS	**369**
Serdar BABACAN	SUPPLY AND TRADE OF CADAVERS IN TERMS OF ETHICS	**374**
Hacer CANATAN	PRINCIPLES OF HEALTH ETHICS, AND COVID 19 PANDEMIC	**376**
Bahar ERDOĞAN	THE CONCEPT OF ETHICS IN NURSING	**386**
Salih KESKİN Ahmet Furkan SÜNER Neslişah ŞİYVE Ahmet Can BİLGİN	PROVIDING INFORMATION TO THE PUBLIC AS A PUBLIC HEALTH ETHICS PRINCIPLE: CASE NUMBER STATEMENT EXAMPLE	**393**
Ahmet Can BİLGİN Ş. Reyhan UÇKU Işıl TEKMEN Mukaddes GÜMÜŞTEKİN Müge KİRAY	EXAMINATION OF THE EVALUATION PROCESS OF THE APPLICATIONS MADE TO THE NON-INTERVENTIONAL CLINICAL RESEARCH ETHICS COMMITTEE OF A UNIVERSITY	**407**
Ahmet Can BİLGİN Cemal Hüseyin GÜVERCİN Sema ÖZAN Semih ŞEMİN	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ'NDE MESLEKSEL DEĞERLER VE ETİK EĞİTİMİ 2007-2019	**416**
Hakan ARIKAN	**Resim Sergisi 'KOZA'**	

ALİ HAYDAR EFENDİ'NİN MECELLE ŞERHİ IŞIĞINDA HÂKİMLER İÇİN MESLEK ETİK KURALLARI

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KAŞKA
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Ana Bilim Dalı Orcid no: 0000-0002-5763-0324

ÖZET
Ali Haydar Efendi, Mecelle'nin Kaza kitabının şerhinde, kaza olmasaydı, hukukun gerçekleştirilmesi mümkün olmayacağını ve hak sahibinin hakkının, haksızın elinde ve zimmetinde kalacağını ifade etmiştir. Bu bağlamda, kadı, mazlumun hakkını zulmedenden almakla, hakkı hak sahibine ulaştırmakla ve iyiliği emredip kötülüğü men etmekle görevlendirilmiştir. Bu kadar önemli bir görevin yerine getirilmesi için hâkimlerde bulunması gereken bazı vasıflar vardır. Mecelle'nin bu vasıflara ilişkin hükümleri, hâkimler için birer meslek etik kuralı niteliğindedir. Mecelle m. 1792'ye göre, hâkim, hakîm, fehîm, müstakim ve emîn, mekîn ve metîn olmalıdır. Ali Haydar Efendi, hakîm olmayı, adil olma, takva sahibi olma ve akıllı olma şeklinde açıklamaktadır. Fehîm olmak ise anlayışlı olmak anlamındadır. Müstakim olmak, hâkimin doğru olmasını, emîn olmak ise onun güvenilir olmasını ifade etmektedir. Mekîn olmak, hâkimin şerefli olması, metîn olmak ise hâkimin dirayetli olması anlamına gelmektedir. Mecelle m. 1793'e göre, hâkim, maddi hukuk ve muhakeme hukuku bilgisine sahip olmalı ve davayı bunlarla çözebilmelidir. Mecelle m. 1795'e göre, hâkimin, mahkemenin yüceliğini bozacak davranışlarda bulunmaması gerekir. Örneğin, hâkim, muhakeme meclisinde, kendisi için alışveriş ve taraflarla şakalaşma gibi hareketlerden kaçınmalıdır. Ali Haydar Efendi'ye göre, hâkim, mahkemede yalnız bulunmamalı, yanında hukukçu olan birden çok kimse bulundurmalı ve bunlarla istişare etmelidir. Hâkimin mahkemeye güzel giyinerek gelmesi gerekir. Pis ve eski püskü elbise giyinmek, mahkemenin yüceliğini ihlal edecektir. Mecelle m. 1796'ya göre, hâkimin iki taraftan hiçbirinin hediyesini kabul etmemesi gerekir. Mecelle m. 1797'ye göre, hâkimin iki taraftan hiçbirinin ziyafetine gitmemesi gerekir. Mecelle m. 1798'e göre, hâkim, taraflardan yalnız birini hanesine kabul etmek ve mahkemede yalnız biriyle yalnız kalmak veya ikisinden birine el, göz veya baş ile işaret etmek veya onlardan birine gizli lakırdı veya diğerinin bilmediği dil ile söz söylemek gibi kötü düşünceye sebep olabilecek hareketlerde bulunmaması gerekir. Mecelle m. 1799'a göre, hâkimin, tarafların mevkilerini dikkate almaması, onlar arasında adaletle hükmetmesi gerekir.
Anahtar Kelimeler: *Hâkim, Kaza, Maddi hukuk, Muhakeme hukuku, Mahkeme.*

RULES OF PROFESSIONAL ETHICS FOR JUDGES IN THE LIGHT OF ALI HAYDAR EFENDI'S COMMENTARY OF MECELLE

ABSTRACT
Ali Haydar Efendi stated in the annotation of Mecelle's book of Judgment that if there was no trial, the law would not be possible and the right of the right owner would remain unfairly in his hands and embezzlement. In this context, the judge is tasked with taking the rights of the oppressed from the oppressor, conveying the right to the rightful owner, and ordering the goodness and prohibiting evil. There are some qualifications that judges should have in order to fulfill such an important task. Mecelle's provisions regarding these qualifications are a code of professional ethics for judges. According to the article 1792 of Mecelle, the judge should be savant, understanding, truthful and reliable, honorable and skillful. Ali Haydar Efendi explains being a savant as being just, having piety and being smart. Being understanding means to be clear headed. Being truthful means that the judge is on truth, and being reliable means that he is trustworthy. Being honorable means that the judge is

glorius, and being skillful means that the judge is persevering. According to the article 1793 of Mecelle, the judge should have knowledge of substantive and procedural law and be able to resolve the case with them. According to the article 1795 of Mecelle, the judge should not behave in violation of the greatness of the court. For example, the judge should refrain from shopping for himself and joking with the parties in the tribunal. According to Ali Haydar Efendi, the judge should not be alone in the court, but should have more than one lawyer with him and consult with them. The judge should come to the court dressed well. Dressing dirty and shabby will violate the greatness of the court. According to the article 1796 of Mecelle, the judge should not accept the gift of either party. According to the article 1797 of Mecelle, the judge should not go to the banquet of either party. According to the article 1798 of Mecelle, the judge should not take actions that may cause bad thoughts, such as accepting only one of the parties and being alone with one of them in court, or pointing at either of them with a hand, eye or head, or speaking to one of them in secret or in a language that the other does not know. According to the article 1799 of Mecelle, the judge should not take into account the positions of the parties and should rule fairly between them.
Keywords: *Judge, Judgment, Substantive law, Procedural law, Court.*

MEDYA ETİĞİ VE AKTİF YURTTAŞLIK; TELEVİZYON HABERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Evin DOĞAN
İstanbul Şişli Meslek Yüksekokulu, Radyo ve Televizyon Programcılığı Programı

ÖZET

Haber verme, bilgilendirme, eğitim, toplumsallaşma, kültürel aktarım gibi işlevleri ile tanımlanan medyanın etik ile ilişkisi geçmişten günümüze tartışma konusu olmuştur. Özellikle dijital teknolojilerin gelişimi ile birlikte medyanın yaygınlık ve etki alanının genişlemesi medyada etik konusunun önemini arttırmıştır. Medya etiği, medya profesyonellerinin mesleklerini icra ederken uyması gereken ilkelere ve değerlere işaret etse de, meslek etiğini aşan bir kapsama sahiptir. Medya etiği, sadece meslek elemanlarını değil, aynı zamanda mesleğin kendisini, medya kuruluşunu, medya tüketicisini ve dolayısıyla toplumun tüm yurttaşlarını ilgilendirmektedir.

Medya etiği, eleştirel düşünme, aktif yurttaşlık, katılımcılık ve demokratik gelişim açısından önemli bir konudur. Demokratik bir toplumun gereği olarak görülen aktif yurttaşlık, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki gelişmeler ve sorunlar hakkında yurttaşların düşünce ve kanaatlerini aktarabilmesi, eşitlik, dayanışma ve demokratik değerlere sahip olması ve katılımcılığı etkin şekilde sağlamasıdır. Dolayısıyla yurttaşların doğru ve tarafsız bilgi ve enformasyona erişebilmesi, düşünce ve kanaatlerini aktarabilmesi ve etkin bir kamuoyu oluşumunda medya önemli bir role sahiptir. Medyanın etik ilke ve değerlere uygun olarak faaliyet yürütmesi, aktif vatandaşlığın sağlanması için etkin ve itici bir güç olarak değerlendirilebilir. Manipülasyon ve dezenformasyon, bilgi ve enformasyon saklama, cinsiyetçilik, ayrımcılık ve nefret söylemi, çıkar amaçlı yayın yapma ve haksız kazanç sağlama gibi çok farklı biçimlerde pratikleşen etik ihlaller, yurttaşların doğru bilgi ve enformasyona ulaşma hakkını ortadan kaldırmakta böylece, aktif yurttaşlığın en önemli unsurlardan biri olan bilgiye erişim hakkı ihlal edilmektedir. Bu çalışma, "aktif yurttaşlık" kavramı üzerinden medya etiği konusu incelenmekte, özellikle televizyon haberciliği pratikleri merkeze alınarak, medyanın sunduğu veya sunmadığı bilgi ve enformasyonun katılımcılık ve demokrasi açısından karşılığı akademik tartışmaya sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Aktif Yurttaşlık, Etik, Haber, Medya, Medya Etiği*

MEDIA ETHICS AND ACTIVE CITIZENSHIP; A REVIEW ON TV NEWS

ABSTRACT

The relation of the media, which is defined by its functions, such as informing, education, socialization, cultural transfer, with ethics has been a subject of debate from the past to the present. The expansion of media and the sphere of influence have increased especially with the development of digital technologies, which increased the importance of ethics in the media. Although media ethics points to the principles and values, which media professionals must consider when performing their professions, it has coverage that transcends professional ethics. Media ethics is the concern of not only professional employees, but also the profession itself, the media organizations, the media consumers; and therefore, all citizens of the society.

Media ethics is an important issue in terms of the development of critical thinking, active citizenship, participation and democratic improvement. Active citizenship, which is considered as a requirement of the democratic society, means being able to convey the opinions of citizens about the developments

and problems in the political, economic, social and cultural fields, to have equality, solidarity and democratic values, and to ensure effective participation. For this reason, the media has important roles in the formation of an effective public opinion, and in the ability of citizens to access accurate and impartial information, to convey their thoughts and viewpoints. The activity of the media in line with ethical principles and values can be considered as an effective and driving force to ensure active citizenship. Ethical violations, which appear before us in very different forms, such as manipulation and disinformation, information retention, sexism, discrimination, and hate speech, publishing for profit and gaining unfair profits, eliminate the right of citizens to access accurate information, and violate the right to access information, which is one of the most important elements of active citizenship. This study academically examines media ethics with the concept of "active citizenship", especially by centering on the practices of television journalism and presenting the equivalent of information offered or not offered by the media in terms of participation and democracy.

Keywords: *Active citizenship, Ethics, Media, Media Ethics*

ETHICAL AND LEGAL STATUT AND RESPONSIBILITY OF MEDICAL PERSONNEL IN ARMED CONFLICTS

Lecturer Sevda AYDIN KARİMOVA
Baku State University

ABSTRACT

All wars are considered temporary. Therefore, if wars are inevitable, they should be fought within the framework of international humanitarian law, by means of which it is possible to establish permanent peace between the parties or to repair the damage caused by the war.

The process of formulating and coding the rules for the conduct of military conflicts has been going on for centuries.

The most humanist and important subjects of international humanitarian law are undoubtedly physicians and healthcare professionals who do not interfere in armed conflict, are obliged to comply with the professional principles of international deontology law and humanitarian law, on the other hand, have to endure the suffering of war and sometimes risk their lives.

There are international and national rules that determine the status and responsibilities of health personnel in extraordinary conditions.

One of the less studied subjects in legal literature and deontology is the patronage status of physicians.

Humanitarian law determines the principles of the medical mission during the war, the duties of the health service, as well as the attitude of the conflicting parties to the health personnel and the duty to ensure the immunity of physicians, health institutions and vehicles.

As a result of the military attack of the Armenian armed forces in Azerbaijan as of September 27, 2020, twelve health personnel were martyred, three hospital buildings were severely damaged, two health centers were destroyed, and five ambulances were set on fire.

It should be especially noted that during the 30-year occupation of the Azerbaijani territories by the Armenian armed forces, nearly 700 health institutions were destroyed.

Keywords: *armed conflicts, ethical responsibility of medical personnel, ethical status of medical personnel, international humanitarian law, Karabakh war.*

SİLAHLI ÇATIŞMALARDA SAĞLIK PERSONELİNİN ETİK VE HUKUKİ STATÜSÜ VE SORUMLULUĞU

Bütün savaşların geçici olduğu kabul edilir. Bu yüzden savaşlar eğer kaçınılmaz ise, uluslararası insan hukukunun belirlediği çerçevede, taraflar arasında kalıcı barışı sağlamak ya da sonrasında savaşın verdiği zararları onarmanın mümkün olabileceği yöntemlerle yapılmalıdır.

Askeri çatışmaların yürütülmesi kurallarını formüle etmek ve kodlama süreci yüz yıllardır devam etmektedir. Keşke insan hayatının değerini azaltan, facia ve yıkıma neden olan savaşlar veya askeri çatışmalar hiç olmasaydı. Ne yazık ki komşularımızın saldırgan davranışları halkımızı silahlanmaya ve kendini savunmaya zorladı.

Uluslararası insancıl hukukun en hümanist ve önemli özneleri kuşkusuz, silahlı çatışmaya müdahale etmeyen, uluslararası deontoloji kanunu ve insancıl hukukta yer alan meslek ilkelerine uymakla yükümlü olan, diğer taraftan savaşın ıstırabına katlanmak ve kimi zaman hayatlarını tehlikeye atmak zorunda olan hekimler ve sağlık çalışanlarıdır.

Tarih boyunca hekimler hastalarının yaşamı ve ölümü, fiziksel ve zihinsel dokunulmazlığı üzerinde hâkim rol oynamışlardır. Hekimlerin faaliyetlerine mesleki etik normlarının, kanunlardan daha güçlü etki ettiğini göz önünde bulundurursak, yüksek insani değerler kendilerinden her zaman ve her koşulda beklenmiştir ve beklenmelidir.

İnsancıl hukuk, savaş sırasında tıp misyonunun ilkelerini, sağlık hizmetinin görevlerini belirlediği gibi, çatışan devletlerin sağlık personeline tutumunu ve hekimlerin, sağlık kurumlarının ve araçlarının dokunulmazlığını sağlama görevini de belirlemektedir.

Roma Statüsünde belirtildiği gibi, uluslararası veya uluslararası olmayan bir silahlı çatışma sırasında sağlık personeline kasıtlı saldırı, insancıl hukuk ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisine göre bir savaş suçudur. (1. Madde 8.b. xxıv)

Maalesef savaş alanında kaybettikçe Ermeni tarafı, yaralı ve hastalara tıbbi hizmet veren doktorlara ve diğer sağlık çalışanlarına ateş ederek, insanlığa karşı ağır suç işlemiş ve yüz yıllar boyunca oluşturulan kadim etik değerleri yok saymışlardır.

Hukuk literatüründe ve deontolojide az çalışılan konulardan biri, hekimlerin himaye edilme (patronage) statüsüdür. Bilindiği gibi en eski çağlardan günümüze kadar insanları kurtarma misyonunu yerine getirmek için hekimler, belirli güvenlik ve savunma dokunulmazlıklarına sahip olmuş ve askeri çatışma durumlarında ilgili taraflar sağlık personelinin koruma ve himaye altında olduğunu kabul etmiştir. Tarihsel açıdan insancıl hukukun en eski kurallarından olan bu faaliyet, yaralıların ve hastaların korunması ve tedavisi, savaş veya barış döneminden bağımsız olarak insanlara hümanist tutumun temelini oluşturmaktadır.

Henry Dunant, hasta ve yaralıların kurtarılması, onlara yardım edilmesi, aynı zamanda öldürülenlerin savaş alanında kalmış cesetlerinin bulunması ve gömülebilmesi için Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ni kurdu (4), daha sonradan bu misyonu devam ettirmek için Müslüman ülkeler Uluslararası Kızılay'ı oluşturdular.

Savaş tarihçileri ve tanıkları, Osmanlı devleti askerlerinin düşman tarafa yaralılara yardım etmek, ölenleri gömmek veya savaş alanından çıkarmak için hekimlere ve din adamlarına sağladığı imkanları/ imtiyazları birçok kez belirtmişlerdir. (6)

Kanımızca hekimlere ve diğer sağlık personeline, genel anlamda sağlık misyonuna, hatta yüz yüze birbirini yok etmeye hazır olan askerlerin bile kabul ettiği dokunulmazlık, güvenlik himayesinin verilmesi insanlığın, insancıl (humanitarian policy) politika ve insancıl hukuk alanında elde ettiği sonuçları, başarıları sürdürmek ve geliştirmek açısından da önemlidir. (5)

Cenevre Sözleşmesini (bu sözleşme ve Onun ek protokolleri, silahlı çatışma durumlarında yaralı ve hasta askerlerin durumunu iyileştirmek, savaş esirlerine muamele, savaş sırasında sivillerin korunması ve genel olarak insancıl hukuk ile korunan kişilere karşı uygun tutum ve davranışı sağlamak hakkını belirliyor) ihlal eden bu suçlular, insani misyonun uygulayıcısı olan sağlık hizmeti çalışanlarının, gereksinim olduğunda onların da hayatını kurtarabileceklerini unutuyorlar kimi zaman.

Uluslararası hukukta sağlık hizmeti (tıp hizmeti) denildiğinde tıbbi ve tıbbi olmayan personel, tıbbi tesis (sağlık kurumu) ve ambulanslar anlaşılıyor. (7.s: 226) Cenevre Sözleşmesine göre, onların her biri silahlı çatışma zamanı saygı, özel statü ve korunma hakkına sahiptirler ve hedef alınamazlar (2.III bölüm, Madde 11). Sağlık hizmeti sunanların görevlerini yapabilmeleri için mümkün olan her türlü yardım sağlanmalıdır (Madde 9).

Sağlık kurumu, insani hukuka göre birinci basamak sağlık hizmetleri de dahil, yaralı ve hastaların aranması, toplanması, taşınması, teşhisi veya tedavisi ile uğraşan tüm kurumları kapsamaktadır. (7.s: 224) Başka değişle, savaş zamanı hizmet veren hastaneler, eczaneler, laboratuvarlar ve diğerleri.

Ambulans ise yaralıları, hastaları, sağlık personelini, tıbbi materyalleri taşıyan askeri ve sivil, daimî veya geçici taşıma araçları olarak geçmektedir. (7. s: 229) Bu gibi ulaşım araçlarının üzerinde tanınabilirliklerine dair amblemleri olmalıdır (örneğin, Kızılhaç veya Kızılay olabilir) (3.II Bölüm. Madde 4.)

Ermenistan silahlı kuvvetlerinin yeniden başlattığı askeri saldırı sonucunda 27 Eylül 2020 tarihinden itibaren on hekimimiz şehit olmuştur. Bir kadın askeri sağlık görevlisi, yaralı askerleri savaş alanından çıkarırken düşman tarafından öldürülmüş, bir hemşiremiz ise enkaz altında kalarak hayatını kaybetmiştir.

Azerbaycan'ın Gence şehrine atılan balistik füze sonucunda bir çocuk polikliniği, Berde şehrine atılmış roketler sonucundaysa bölgenin iki ana hastane binası ağır hasar görmüştür. Terter bölgesinde atılan mermiler sonucunda Gapanlı ve Borsunlu sağlık merkezleri kullanılamaz duruma getirilmiştir.

Farklı tarihlerde yaralıların taşınması sırasında beş ambulans ateşe verilmiştir. Onlardan birisi tamamen kullanılamaz duruma gelmiş, diğerleri de ciddi hasar görmüştür. Bu olaylarda zarar görenler arasında hekim, hemşire, yardımcı sağlık personeli ve şoförler bulunmaktadır. Travma ve vücudun çok sayıda yaralanmasına bağlı durumlar nedeniyle çeşitli sağlık kurumlarında uzun süreli tedavi edilmişlerdir. Bundan başka, bir acil yardım hizmetinin şoförü hastane nakil aracıyla ceset taşırken, araç mermiyle vurulmuş, sonuçta şoförün sol ayağı 1/3 kısmı ampute edilmiştir. Bir ambulans mayına düşmüş ve tamamen yararsız duruma gelmiş, içerisinde olan iki sağlık çalışanı hayatını kaybetmiştir. Bir diğer acil yardım aracı ise nedeni daha resmi olarak bilinmeyen bir şekilde kaybolmuştur.

Özellikle belirtilmelidir ki, Ermeni silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan topraklarını 30 seneye yakın işgali sürecinde 700'e yakın sağlık kurumu (hastane, eczane, laboratuvar vs. dahil) yok edilmiştir. Sağlık kurumuna, ambulanslara ve sağlık personeline karşı yapılan savaş suçları belgelendirilmeli, maddi kanıtlar eklenmeli, ilgili makamlar uluslararası prosedürlere uygun olarak uluslararası mahkemelerde yargılanmalıdırlar. Bu gibi durumlarla karşılaşıldığında kanıtların korunması sağlanmalı, hemen en yakın sağlık kurumuna ve kolluk kuvvetlerine bilgi verilmelidir. Savaş zamanı deontoloji normlarının ve ilkelerinin ihlali, savaş suçu ve insanlığa karşı işlenen suç olarak kabul edilmeli ve uluslararası veya ulusal ceza mahkemeleri tarafından ceza yaptırımlarının uygulanması süreci başlatılmalıdır.

Sağlık personelinin olağanüstü koşullarda neler yapacaklarına ilişkin uluslararası ve ulusal kurallar vardır. Bunların çoğu 2. Dünya Savaşı sonrası gündeme gelmiştir: 1946-47 Nuremberg Yasası, 1949 Cenevre Konvansiyonu, 1956 Havana, 1957 İstanbul, 1983 Venedik Dünya Tabipler Birliği'nin Silahlı Çatışma Dönemlerine İlişkin Kuralları, 1975 Tokyo Bildirgesi, 1982 Birleşmiş Milletler Tıp Etiği İlkeleri, 1994 Stockholm – Felaket Olaylarında Tıbbi Etik Kuralları...

Tüm bu konvansiyon ve protokoller ilke olarak, hekim ve sağlık çalışanlarının:

- Yaşama mutlak saygı göstermelerini
- Önyargısızca vicdanlı ve saygılı hizmet etmeleri
- Temel ilgi alanı olarak hastanın sağlığını ele almalarını ve
- Tıbbi bilgilerini, tehdit altında olsa bile, insanca olmayan bir biçimde kullanmamalarını öngörmektedir.

Özellikle Cenevre Konvansiyonu, çatışma durumlarında hekimler ve sağlık çalışanlarına şu görevleri yüklenmektedir:

• Hasta ve yaralı asker ve siviller korunmalı insanca davranılmalı ve gecikmeden tıbbi bakım sağlanmalıdır.
• Sağlık çalışanlarına görevlerini yerine getirirken saygı gösterilmeli, korunmalı ve desteklenmelidir.
• Yaralı ve hastalara sadece tıbbi temelde ayrım yapılmalı, tedavi sırasında diğer özellikleri ve bağlantıları dikkate alınmamalıdır.
• Tıbbi personel, yaralanan kişilere tıbbi etik doğrultusunda bakım sağladıkları ya da etik ilkelerine aykırı tıbbi davranışı reddettikleri için cezalandırılmamalıdır.
• Yaralı, hasta, savunmasız asker ve sivillere yapılan saldırılar yasaklanmıştır.
• Kime hizmet ettiğine bakılmaksızın tıbbi olanaklar, araçlar vb. korunmalı ve yok edilmemelidir.
• Silahlı çatışmanın tarafları yaralı ve hastaların bakımı için pratik antlaşmalar yapma ve destekleme konusunda iş birliği yapmalıdır.
• Bütün tıbbi birimlerde tanınabilir bir amblem (Kızılhaç/Kızılay gibi) bulunmalı, personel ve ulaşım olanakları yalnızca tıbbi amaçlarla kullanılmalıdır (8).

Kaynaklar:

1. Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü. Birleşmiş Milletler. 1998. Erişim: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf02/belge_cezadivani_b2.pdf
2. 1949 Cenevre Sözleşmelerine ek II Sayılı Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması Protokolü. 1977
3. 1949 Cenevre Sözleşmelerine ek I sayılı Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması Protokolüne Iek "Tanınma ile ilgili kurallar". 1994
4. Wikipedia. Henry Dunant. Erişim: https://tr.wikipedia.org/wiki/Henry_Dunant
5. Sevda Aydın Karimova. Nürnberg süreci ve onun biyoetiğin gelişimine etkileri. Kanun dergisi. Bakü. 2018. Ekim. No: 08.
6. И. Д. Кануков. От Александрополя до Эрзерума. Газета "Кавказ". 26 ноября 1878.
7. Франсуаз Буше-Сольнье.Практический словарь гуманитарного права. Москва. Издательство "МИК". 2004.
8. Sağlıkla İlgili Uluslararası Belgeler. TTB Yayınları, Ankara 2009.

ETİK İLE DİĞER KAVRAMLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLERE GENEL BİR BAKIŞ

Dr. Hasan DURSUN
Özyeğin Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku ve İdari Yargılama Hukuku Ana Bilim Dalı
Orcid no: 0000-0002-5506-3944

ÖZET

Kişisel ve sosyal nitelikte "moral" (ahlaki) deneyimlere akılcılığın sistematik bir şekilde uygulanarak insan davranışlarını yönetecek kuralların belirlenmesini ifade eden etik, temel olarak, doğru ve yanlışı açıklığa kavuşturma süreci ve doğru olana göre davranma tarzıyla ilgilenmektedir. Bunun yanında, etik, doğru hareket tarzını bulabilmek için akılcılığın kullanılmasını da içermektedir. Etiğin kendisine özgün bir anlamı bulunmaktadır.

Etiğin özellikle ahlak, ahlaklılık ve ahlak felsefesi olmak üzere disiplin, deontolojik kurallar, görgü kuralları, davranış kodu, uygulama kodu ve meta-etik ile karıştırılmaktadır. Bu çalışmada etik ile söz konusu kavramlar arasındaki farklılıklar ve ilişkiler ortaya konulacaktır.

Etik kavramını diğer kavramlardan ayırt ederek başlı başına onu doğru bir temele oturtabilmek yaşamsal bir önem taşımaktadır. Zira bir bilim dalında sistemli bir bilgiye ulaşabilmek için kavramları yerli yerine oturtmak büyük önem taşımaktadır. Nitekim Carnelutti, bunun bir isim meselesi olduğunu, bir zamanlar kendisinin de bunu önemsiz bulduğunu, ancak sonraki süreçte sözcüklerin değerini daha fazla anlamaya başladığını belirtmiştir.

Ülkemizde etik kavramı gelişigüzel bir şekilde kullanıldığı için etik konusundaki bilimsel çalışmalar yeterli ve gerekli bir şekilde ilerleyememekte ve bu alanda tam bir kısır bir döngüyle karşılaşılmaktadır. Etik konusunda ileri düzeyde bilimsel araştırmaların ancak etik kavramını doğru bir temele oturtmak ile sağlanabileceği asla unutulmamalıdır.

***Anahtar Kelimeler**: Etik, Ahlak, Ahlaklılık, Ahlak Felsefesi, Disiplin, Deontolojik Kurallar, Görgü Kuralları, Davranış Kodu, Uygulama Kodu, Meta-Etik.*

A GENERAL PERSPECTIVE ON RELATIONS BETWEEN ETHICS AND OTHER CONCEPTS

ABSTRACT

Ethics can be defined as a systematic attempt through the use the reason to make sense of individual and social moral experience in such a way as to determine the rules which ought to govern human conduct. Ethics is basically concerned with the process by which to clarify what is right and wrong and by which to act on what to take to be right. Additionally, ethics involves the use of reason in determining a proper course of action. Ethics has a distinct meaning.

Ethics is confused with discipline, deontology rules, etiquette, code of conduct, code of practice, meta-ethics and especially moral, morality and moral philosophy. In that study, the differences and relations between ethics and the said concepts will be revealed.

It is vitally important to distinguish the concept of ethics form other concepts and to put it on correct basis on its own. Inasmuch as in order to reach a systematic knowledge in a branch of science it is a great importance to put the concepts in their proper place. Indeed, Carnelutti put that this was a name issue that he once found it unimportant, however, in the following process he began to understand the more the value of words.

Since the concept of ethics is used haphazardly in our country, scientific studies on ethics cannot develop adequately and necessarily, and a complete vicious circle encountered in that field. It should never be forgotten that advanced scientific research on ethics can be achieved by putting the concepts of ethics on a correct basis.

***Key Words**: Ethics, Moral, Morality, Moral Philosophy, Discipline, Deontology Rules, Etiquette, Code of Conduct, Code of Practice, Meta-Ethics.*

GİRİŞ

Kişisel ve sosyal nitelikte "moral" (ahlaki) deneyimlere akılcılığın sistematik bir şekilde uygulanarak insan davranışlarını yönetecek kuralların belirlenmesini ifade eden etik, temel olarak, doğru ve yanlışı açıklığa kavuşturma süreci ve doğru olana göre davranma tarzıyla ilgilenmektedir. Bunun yanında, etik, doğru hareket tarzını bulabilmek için akılcılığın kullanılmasını da içermektedir. Bazıları tarafından, moral standartlar hakkında çalışma yapmak olarak tanımlanabilecek olan etiğin (Denhardt, 1991: 101) kendisine özgün bir anlamı bulunmaktadır.

Yukarıda bazılarının etiği moral standartlar hakkında çalışma yapmak olarak tanımladıkları belirtildi. Aslında bu tanım hatalı ve eksiktir. Zira etiğin moral standartlar hakkında çalışma yapmak olarak tanımlanması, etik ile aşağıda ayrıntılı bir şekilde görülecek olan ahlakiliği özdeş olarak kabul etmek anlamına gelir. Gerçekten, moral standartlar hakkında çalışma yapmak ahlakiliğin tanımını verir. Bu yüzden Denhardt'ın isabetli olarak belirttiği üzere etiğin tanımını burada kesmemek gerekir. Yazar, etiği, ahlaklılık olarak tanımlayanların etik yerine söz konusu terimi sık sık birbirinin yerine kullandığını, örneğin, ahlaken doğru olan bir eylemi etik bir eylem olarak kabul ettiklerini, bunun gibi ahlaki davranış kodunu etik kodu olarak kabul ettiklerini öne sürmektedir. Yazar, bu terimlerin birbirinin yerine kullanılsa bile ahlaklılık ile etik arasında ayrım yapmanın yalnızca felsefi gerekçelerle önem taşımadığını bunun yanında etiğin, ahlaken doğru bir konumda yer alabilmek için kişinin etken bir şekilde işe karışımını vurguladığını haklı olarak belirtmektedir. (Denhardt: 101).

Denhardt, etiğin "bilinç" (deliberative) unsurunun büyük önem taşıdığını zira kamu kurum ve kuruluşlarında kamu görevlilerinin karşı karşıya kaldığı sorunların nadiren siyah veya beyaz olduğunu savunmaktadır. Yazar, örneğin, kamu görevlisinin, doğru olduğuna inandığı bir siyasanın uygulanabilmesi için kanun koyucuya yalan söyleyebilir mi? Gereksinim içerisinde bir yurttaşa fayda sağlayabilmek için kurallar esnetilmeli midir? Hiyerarşik bir amir, yanlış olduğu düşünülen bir emir ve talimat verirse yerine getirilmeli midir? şeklindeki sorular ve daha binlercesinin yanıtını vermenin kolay olmadığını öne sürmektedir. Yazar, düzgün bir şekilde davranabilmek için kişinin, çalışmasının altında yatan birçok ve sık sık birbiriyle çelişen değerleri tartmasını gerektirdiğini ve eylem için temel oluşturacak "makul" (reasoned) bir sonuca ulaşması gerektiğini ileri sürmektedir. (Denhardt: 101-102).

Toplumda yaygın bir şekilde benimsenmiş olsa da bir kamu görevlisinin karar verirken "duruma bağlı" (it depends) demesi yeterli değildir. Daha açık bir değişle, bu uygulamayı benimseyenler "etiksel veya ahlaki görecelik" (ethical or moral relativism) kavramından hareket ederek kimi yer veya koşullarda etik olarak kabul edilen idari tasarrufların, başka yer veya koşullarda etik-dışı kabul edildiğini, dolayısıyla bir idari tasarrufun ahlakiliği konusunda değerlendirme yapılırken idari tasarrufun yapıldığı andaki koşulların dikkate alınması gerektiği esasını benimserler. Etik görecelilik taraftarları, bir idari tasarrufun ahlakiliğini saptayacak ve bütün durumlarda uygulanabilecek evrensel

standartların bulunmadığı inancını taşımaktadırlar. Bir başka deyişle, söz konusu taraftarlar, farklı kültürlerin değişik etik değer yargılarının bulunduğunu, örneğin, bir kültürün yaşlı insanlarını ölüme terk ederken, başka bir kültürün yaşlı kimselere karşı özen gösterilmesi ve onların el üstünde tutulması yönünde bir değer yargısına sahip olduğu esasını benimsemektedirler. (Denhardt: 102).

Bununla birlikte, etiksel veya ahlaki görecelilik görüşü "yaşlı insana saygı" gibi daha geniş ve bütüncül ahlaki ilkeleri dikkate almamaktadır. Bundan da öte, söz konusu görüş, ahlaki deneyimler ışığında oldukça garip görünmektedir. Gerçekten de cinayetin ahlaki olmadığı söylendiği zaman onun bazı kişiler, hatta bazı ülkeler için ahlaki, bazı kişiler veya ülkeler için ahlaki olmadığı kastedilmemektedir. Burada söylenmek istenen şey, cinayetin bütün insanlar için ve her zaman gayri ahlaki olduğu savıdır ki bu savın "akılcı" (rational) ve duygusal gerekçelere dayalı olarak savunulması olanaklıdır. Bu durum, yanıtının bulunması kolay olmasa da ahlaki soruların yalnızca tek bir doğru cevabının bulunabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, kişinin yapacağı tasarrufta içinde bulunduğu koşulları anlaması ve o tasarrufun lehinde ve aleyhinde olan düşünceleri değerlendirmesi ve kararına ulaşmasını sağlayıcı bir dizi kılavuz niteliğindeki ilkeleri dikkate alması, onun en azından daha berrak ve güvenli bir şekilde karar almasını sağladığını belirtmek gerekir. (Denhardt: 102).

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere etik durumunda kişi, etken bir konumda bulunarak değerleri tartıp bir seçim yapmakta ve bir karara ulaşmaktadır. Bu bağlamda etiğin kendisine özgün ve tekmil bir anlamı bulunmaktadır. Bu gerçeğe karşın, Türkiye'de ve dünyada ona çok fazla anlam yüklenebilmekte, hatta belirsiz olduğu savı bile ileri sürülebilmektedir. Bir başka deyişle, etiğin tam olarak neye karşılık geldiği veya neye delalet ettiği konusunda yoğun bir kavram kargaşa ve keşmekeşi yaşanmaktadır. Hatta Cevizci'nin belirttiği üzere günümüzde etiğin tam olarak ne olduğu veya neyi kapsadığı konusunda çoğu zaman bir belirsizliğin bulunduğunu söylemek isabetli olacaktır. (Cevizci, 2018: 11).

Etiğe, örneğin ahlak gibi farklı bir ad vermek veya ahlaka ahlak demek yerine etik demek, kanımızca Türkiye'de etik bilimi konusunda gerekli ve yeterli ölçüde bilimsel çalışma yapılmasının önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Zira kavramları yerli yerine oturtmadan bilimin istediği sistematik bilgiye ulaşabilmek ham bir hayalden öteye gitmez. Bu çalışmada, büyük bir önem taşıdığı düşüncesiyle "etik" kavramının diğer kavramlarla ilişkisi üzerinde durularak onlardan nasıl ayırt edileceği üzerinde durulacaktır. İncelemeye etik kavramının en fazla birbirine karıştırıldığı ahlakla ilişkisi üzerinde durularak başlanacaktır.

1. Etik ile Ahlak Arasındaki İlişkiler

Etik kavramı, en çok ahlak kavramıyla birbirine karıştırıldığından[1] ve çoğu zaman birbiriyle özdeş olarak[2] kabul edildiğinden konu hakkında ayrıntılı bir bilgi vermek uygun olacaktır.

[1] Etik, hatalı bir şekilde, genellikle, moral standartları araştırma şeklinde, kısacası, aşağıda ayrıntılarıyla görüleceği üzere ahlaklılık olarak tanımlandığı gibi yine hatalı olarak çoğu zaman "etik" ve "moral" kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır. Kanımızca etik ile ahlak kavramının birbirine karıştırılmasında temel etkeni söz konusu kavramların yüzeysel ve sözlük anlamlarına itibar edilmesi oluşturmaktadır. Gerçekten de Çetiner'in belirttiği üzere, "etik" ve "ahlak" kavramları uygulamada çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa da aslında farklı anlamları vardır. Ahlak sözcüğü, Arapçada; yaratma, yaratılış ve yaratılmış anlamındaki "halg" sözcüğüyle aynı kökten türeyen ve insanda doğuştan gelen, huy, yaratılış özelliği ile tabiatı ifade eden "hulg", "hulug" sözcüğünün çoğuludur. Ahlakçılar, "hulg"u, insanın ruhi tarafı, "manevi yaratılışı" (karakteri), iç davranışları, "halg"ı ise bedeni tarafı, fiziki yaratılışı olarak nitelendirerek kullanmışlardır. Manevi yaratılışa "karaktere" işaret için kullanılan "hulg", Latincede; "mos, mores, moral", Grekçede ise "etos, ethik" karakter, alışkanlık, huy, mizaç ve yaratılış anlamına gelmektedir. (Bkz. Çetiner, 2016: s. 35). Günümüzde etik aşağıda ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı üzere özgün ve tekmil bir anlama kavuştuğundan bu tip yüzeysel ve sözlük anlamlarına itibar etmemek gerekir.

Ahlak, belirli bir grupta belirli bir zamanda geçerli olan iyi veya kötü şeklindeki değer yargıları sistemini ifade eder. (Kuçuradi, 2017: 15).[3] Ahlak kuralları ise, sosyal yaşamda kişilerin birbirleriyle olan sosyal ilişkilerini düzenleyen kurallar olarak tanımlanabilir. Ahlak kuralları ikiye ayrılır. Bu kurallardan bir kısmı, kişilerin bizzat kendi nefislerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini belirtirler ki bunlara "öznel" (sübjektif) ahlak kuralları denilir. Örneğin yalan söylememeyi, cömert olmayı, kötü duygular beslememeyi, iyi bir insan olmayı emreden kurallar öznel ahlak kurallarıdır.[4] (Akıntürk, 2002: 8).

Bir diğer kısım ahlak kuralları ise sosyal yaşamda kişilerin birbirleriyle olan sosyal ilişkilerindeki davranış biçimlerini belirtmektedir ki, bunlara da "nesnel" (objektif) ahlak kuralları denilir.[5] Örneğin, yoksul durumda olan bir kimsenin yardımına koşmayı, başkalarının onur ve hasiyetine karşı saygılı

---

[2] Örneğin seçkin bir idare hukukçusu Sıddık Sami Onar, etik ile ahlakı özdeş olarak kabul etmektedir. Onar, hukukun doğuşu ve doğal kaynağını toplumsal dayanışma esasının oluşturduğunu, bu bağlamda hukuk kuralının iki temel kaynağının bulunduğunu öne sürmektedir. Yazar, bunlardan birincisinin, söz konusu dayanışma esasına uygunluğunun toplumca tanınmış, ona bir değer verilmiş olmasını ifade eden "etik" unsur olduğunu, ikincisinin de ona maddi bir varlık vererek, onu uyulması zorunlu bir norm haline getiren "güç" unsuru olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, toplumun normal döneminde hukuk kuralının bu iki unsurunun özdeş seviyede göründüğünü, ancak kimi durumlarda söz konusu unsurlar arasındaki denge bozulabildiğini belirtmektedir. Daha somut bir deyişle, Onar, gücü eline geçiren şahıs veya grubun, toplumun belirli bir zamandaki değer hükümlerine uymayan, bundan dolayı da etik unsuru bulunmayan bir takım davranış kalıplarına, cebir yaptırımını katarak o kalıba şeklen ve fiilen hukuk kuralı niteliği verebildiğini ifade etmektedir. Yazar, gerçekte bir kuralın etik unsurunun bulunup bulunmadığının çoğunlukla onun maddi ve şekli görünüşünden, bir başka deyişle, toplumun gücü ile desteklenmesinden çıkarıldığını, bu bağlamda, zilyetliğin mülkiyet için bir karine oluşturduğu gibi toplumun yetkili organlarının kamu gücüyle sağladıkları ve destekledikleri kuralın da onun hukuk kuralı olduğuna bir karine oluşturduğunu, böyle bir durumda, hukuk kuralının maddi unsurunun daha öncelikli ve esaslı olduğu kabul edilebileceğini belirtmektedir. Yazar, bununla birlikte, bunun şekli bir görünüş olduğunu, etik unsurundan yoksun veya bu unsuru zayıf olan bir hukuk kuralının önce itiraz ve eleştiriye uğradığını, daha sonra da bunlara dayanamayarak yıkıldığını öne sürmektedir. Yazar, bu çerçevede, bir hukuk kuralının etik unsurunun, gerçekte maddi unsurdan, bir başka deyişle, güç veya yaptırım unsurundan daha önemli olduğunu, örneğin, toplumda insan öldürme yasağının, yalnızca ceza yaptırımı ile yasak edildiği için değil, öldürme fiilinin toplumun vicdanına da aykırı olmasından ve bu yüzden söz konusu yasak kuralının etik unsurunun değerinden ileri geldiğini savunmaktadır. (Onar, 1966: 263-264). Görüldüğü üzere yazar "ahlak" sözcüğü yerine "etik" sözcüğü kullanmaktadır. İşin doğrusu Onar'ın "etik" dediği her yere "ahlak" sözcüğünün yerleştirilmesidir.

[3] Ahlaki özgürlük ise bir kişinin bağlı olduğu grubun değer yargılarına aykırı bir şekilde davrandığı, tutum takındığı veya değerlendirdiği zaman yaşamını etkileyecek tepki görmemesi anlamını taşır. Söz konusu aykırılık mevcut koşullarda değer koruma kaygısından olabileceği gibi başka bir güdüden de kaynaklanabilmektedir. (Kuçuradi, 2017: 15).

[4] Ahlak, zorunlu olarak özgürlük düşüncesini içermekte ve bu durum ahlakın koşulunu oluşturmaktadır. (Aydın, 2017: 18). Gerçekten de insan pratiğinin temelini oluşturan özgürlük, herkesin kendi istediği biçimde davranacağı kuralsız keyfilik anlamında bir özgürlük değildir. Buna ek olarak, insan, hayvandan farklı olarak doğal yapısı ve içgüdü ve dürtüleriyle özgürlüğü gereksiz kılacak şekilde mükemmel bir biçimde de donatılmamıştır. Ahlaki özgürlük anlamındaki özgürlük, insanın gereksinim ve dürtülerine bağımlı olmasına karşın, bütünüyle bunlar tarafından belirlenmemiş bir duyu varlığı olarak kendisine kurallar koymakta ve özgür olmaktadır. Kişinin özgürlüğü, özgürlüğün korunması için onun kendisinin koyduğu kurallara uyması anlamına gelmektedir. Zira kişi ancak bu özgürlük kurallarına kendisine bağlı kıldığında kuralların bağlayıcılığı gerçekleşmekte ve böylelikle ahlak oluşmaktadır. (Pieper, 2012: 36).

[5] Öznel ve nesnel ahlak kuralları, kanımızca birbirinden ayrılmaz ölçüde birbirine bağlı bulunmaktadır. Gerçekten de öznel ahlak kuralları, bir yandan bireyin eylemlerinden ortaya çıktığı için bireyin istemesine bağlı bulunmakta, diğer yandan, nesnel ahlak kuralları ise sürekli bir toplumsal temele dayanmaktadır. Nesnel ahlak kurallarının düşüncesi ve yapısı, doğumla katıldığımız toplumda zaten hazır olarak bulunmaktadır. (Krş. Aydın, 18).

olmayı, başkalarının canına, malına ve namusuna göz dikmemeyi, verilmiş bir söze sadakat göstermeyi emreden ahlak kuralları nesnel, bir diğer deyişle, kişiler arasındaki sosyal ilişkilerle ilgili ahlak kurallarıdır. (Akıntürk: 8).

Ahlak, bireyin bütün unsurlarıyla toplumda hazır bulduğu norm ve kurallar bütününü oluşturur. Bu bağlamda ahlak, bir ilke kavramından ziyade bir düzen kavramına karşılık gelir. Ahlak, ortaya çıktığı yer ya da toplulukta düzeni tesis eden davranış kuralları ve normlar bütününü oluşturur. Bu düzen, şu ya da bu şekilde benimsenip alınması gereken, açıklanıp anlaşılmaya gereksinim bir anlamın varlığını gerektirmektedir. Bu anlamın açığa çıkartılması felsefi bir faaliyet olup çok büyük ölçüde ilkeler üzerinden gerçekleşmektedir. Çünkü bu ilkeler, düzen kavramı üzerinden kurulan yapıyı, diğer deyişle, inşa olunan pratiği bir bütün olarak anlamayı, temellendirip haklı kılmayı olanaklı kılan ilkeler olup ahlak felsefesi alanını oluşturmaktadır. (Krş. Cevizci: 17).

Birey, ahlak bakımından büyük ölçüde edilgen ve alıcı bir konumdadır. Daha açık bir deyişle, toplum benimsemiş olduğu ve geçirdiği büyük değişimlere rağmen bir şekilde koruduğu veya yeniden tanımladığı kural ve değerleri, toplumun özellikle genç üyelerine sosyalleşme veya kültürlenme sürecinin başlangıcından itibaren bir şekilde dikte etmektedir. Kişi, bu kural ve değerleri, başlangıçta bütünüyle bilinçsiz bir şekilde, yaşamının daha ileri evrelerinde ise içinde yaşadığı toplumun kendisi ve değerleriyle ters düşmemek veya ona yabancılaşmamak adına olduğu şekliyle almaktadır. Diğer yandan, ahlak büyük ölçüde mahalli ya da yerel bir nitelik taşımakta, daha açık bir deyişle, bütün önemine karşın, bir bireyin, topluluk ya da cemaatin yaşamla ilişki içinde geliştirmiş olduğu değerler ve kurallar silsilesini ve yaşama bilgeliğini ifade etmektedir. Bu bağlamda ahlak ve ahlaklılık olgusal ve tarihsel olarak yaşanan bir şey, belirli bir pratik olmaktadır. (Cevizci: 17-18).

Gerek öznel gerekse nesnel ahlak, değerlere veya değer yargılarına dayanır. Ancak söz konusu değer veya değer yargılarının hepsinin mutlak doğru olduğu kabul edilemez. Gerçekten de Kuçuradi'nin isabetli olarak belirttiği üzere türlü ahlakların kapsamına giren değer ölçütlerinden olan değer yargıları, insanlar arası ilişkilerde kişi eylemlerini ve kişileri doğru değerlendirebilmeyi, daha açık deyişle, bu eylemlerin, kişilerin değerinin bilgisini edinebilmeyi sağlamamakta ancak bir tür ezbere değerlendirmelere, diğer deyişle, değer biçmelere götürebilmektedir. Bu değer yargıları, kişiler hakkında ezbere izlenimler edinmeye, dolayısıyla değişik ve değişken olan izlenimlere götürmektedir. (Kuçuradi, 2017: 30). Bir başka deyişle, değer yargıları ölçüt olarak kullanılarak yapılan değerlendirmelerde yapıldığı iddia edilen şey ile gerçekte yapılan birbirine uymamaktadır. Bu yüzden değer ölçüsü bir işe yaramadığı gibi yaşamda birçok haksızlığa ve çatışmaya da yol açmaktadır. (Kuçuradi, 2017: 31).[6]

[6] Bu haksızlık ve çatışmaya Jean Anouilh'un Becket ya da Tanrının Onuru adlı oyunundan muhteşem bir örnek verilebilir. Bu örnek ile "sözünde durmak iyidir" değer yargısı sınanmaktadır. IV. Henry'nin mühürdarı, daha sonra Canterbury Başpiskoposu olan Becket, Kralın gözünde hiçbir zayıf yanı olmayan bir kişidir. Kral, Becket'i insan olarak kendisinden daha güçlü görmüş ve bu yüzden onu kıskanmıştır. Kral, Becket'i kendi kendisinin gözünde zayıf düşürecek bir durumun ortaya çıkmasını kollamıştır. Becket, ülkenin bakımsız ve yoksul bir bölgesi olan Saksonyalıdır. Kralla Becket yaptıkları bir Saksonya gezisinde, Kralın göz koyduğu 15 yaşındaki Saksonyalı bir kızı, Becket, Kraldan kurtarmak için onu Kraldan ister. Bunu fırsat bilen Kral: "Benim neyim varsa senin, senin neyin varsa benim; sen benden ne istersen veririm, sen de bana" der. Bu konuda orada birbirlerine söz verirler. Kral, Becket'i kendi gözünde zayıf düşürecek bir şey yapmasını istemek niyetiyle söz verdirmesine rağmen, Becket, Kralın art niyetinin farkında değildir. Bir savaşta esir aldıkları prenses Gwendoline ile Becket birbirine âşıktır. Bir süre sonra Kral, Becket'in verdiği sözü ona anımsatarak ondan Gwendoline'i ister. Becket sözünde durur ve Gwendoline'i Krala verir. Gwendoline, Kralın yanına varır varmaz intihar eder. Bu olay "sözünde durmak iyidir" değer yargısının mutlak doğru olmadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. (Bkz. Kuçuradi, 2017: 27-28).

Buna karşın, kişilerin değerlendirmelerini değil eylemlerini değer ölçüleri olarak belirleyen ilkeler ve kurallar, çeşitlerine göre farklı sınırlar içinde ve bilgisel bakımdan özelliklerinin bilincinde olunması ve iyiye yönelmesi koşullarıyla insanlar eylemde bulunurken kimi zaman doğru değerlendirme olanağından yoksun olunup ama yine de bir şeyler yapmak zorunda kalındığı zaman her durumda olmasa bile çoğu zaman değer harcamayı önleyebildiğini belirtmek gerekir. (Krş. Kuçuradi, 2017: 31).

Yukarda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere ahlak durumunda kişi "edilgen" (passive) bir konumda bulunurken etik söz konusu olduğundan "etken" (active) bir tutum takınarak almaşık kararlar arasından bir seçim yapmaktadır. Bu çerçevede "ahlak" ve "etik" farklı kavramları oluşturmasına karşın, özellikle Türkiye'de etik ile ahlak çoğu zaman birbiriyle özdeş olarak kabul edilmektedir.[7] Kanımızca bu yanılsamanın altında yatan gerçek nedeni, etiğin etimolojik kökeni oluşturur.[8]

Gerçekten de "etik" sözcüğü, Yunanca bir sözcük olan "ethos"tan gelmektedir. Ethos sözcüğünün kökeni ise "ethika" sözcüğüne dayanmaktadır. Ethika'nın anlamı; ethos sözcüğünün çoğulu olan ethe'ye ilişkin konular demektir. Ethe ise orijinal ve en eski anlamıyla "canlı bir varlığın mekânı, hep gidip sığındığı yer" anlamına gelir. Birinci anlamıyla "bir canlının barındığı, sığındığı yer, ortam" anlamına gelen ethe sözcüğünün tekili olan ethos sözcüğü de "karakter" veya "huy" anlamına taşır. (İyi ve Tepe, 2015: 5).

Kökeni buraya dayanan "ethos" sözcüğü ise temel olarak bir insanın, bir kişinin karakterini, huyunu ifade eden bir anlam taşımaktadır. İşte eski Yunancadaki ethos sözcüğünün karşılığını, Latincede "mos" sözcüğü oluşturur. Mos; hem karakter hem de töre anlamına gelir. Yine eski Yunancadaki "ethikos" sözcüğünün karşılığına, Latincede "moralis" sözcüğü denk düşer. Bu durum, sözcüğün anlamında bir değişime yol açmış ve bu değişimin etkisi günümüze kadar gelmiştir. Ethikos ile moralis[9] arasındaki farkı göz önünde bulundurmak büyük önem taşımaktadır. Zira terimdeki bu değişim, yukarıda belirtildiği üzere, çoğu zaman "ahlak" ile "etik" kavramlarının özdeş bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. (İyi ve Tepe: 14).

Hâlbuki Akdemir'in belirttiği üzere ahlak ile etik arasında etimolojik köken ve terminolojik anlam farkı olduğu gibi onların arasında bir kullanım ve yaptırım gücü farkı da bulunmaktadır. Nitekim bu gerçek, aynı anlama gelen iki farklı cümle alt alta yazılarak şu şekilde somutlaştırılır. Birinci cümle "bu yaptığın ahlaksızcadır" ikinci cümle ise "bu yaptığın etik dışıdır" şeklinde olsun. Yazar, burada her iki cümle de aynı şeyi ifade etmelerine, diğer deyişle, yapılan iş ya da eylemin ahlak dışı olduğunu

[7] Türkiye'de birçok kişiye göre etik ile ahlak sözcükleri aynı anlama gelmekte ve etik ile ahlak aynı anlamı ifade etmek üzere iki farklı dilden seçilen sözcükler olarak görünmektedir. Gerçekten de genel felsefe kitaplarına bakıldığında, etik ve ahlakın aynı anlama gelen sözcük köklerinden türetildiği genel kabul gören bir görüş olarak sıklıkla ifade edilmektedir. Örneğin, etik sözcüğünün Latincedeki; huy, karakter ve mizaç gibi anlamaları ifade eden ethos'tan, ahlakın ise yine aynı anlamlara gelen Arapçadaki "hulg" kökünden türetildiği öne sürülmektedir. (Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akdemir, 2014, s. 4).

[8] Etimolojik kökenleri itibarıyla ahlak ve etik kavramlarının birbirine nasıl karıştırıldığı üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmak faydalı olacaktır. Gerçekten de etik ve "ahlak" (moral) arasında ayrım yapma çabalarının yoğunluğuna rağmen yukarıda belirtildiği üzere günlük dilde ve hatta felsefede "etik", "ahlak" ve "moral" sözcüklerinin birbirleri yerine kullanıldığı da bilinmektedir. Aslında etimolojik bir irdeleme, bu sözcüklerin az çok eşanlamlı olduklarını da göstermektedir. Etik sözcüğü, Grekçe "ethos", "moral" sözcüğü ise Latince "mores/mos"tan gelir. Ethos gibi mores/mos da töre, gelenek, görenek, alışkanlık, yerleşik duygululuk hali, karakter, huy, mizaç gibi anlamlarına sahiptir. Moral karşılığı dilimizde kullandığımız "ahlak" sözcüğü de Arapça "hulg" kökünden gelmektedir. Hulg kökü de yine töre, gelenek, görenek, alışkanlık, huy, karakter gibi anlamlara gelmektedir. Demek ki etik-ahlak ayrımı, sözcüklerin etimolojileri dikkate alınarak yapılmış olan bir ayrım değildir. En azından "ahlak" ve "moral" sözcüklerinin etimolojilerine uygun bir anlam içeriğine sahip oldukları söylenebilse de "etik" kavramının özellikle felsefede özgül ve özel bir anlam kazandığını belirtmek gerekir. (Özlem, 2019: 175).

[9] Aslında Yunancada "morality" sözcüğü, etimolojik köken olarak etikten farklıdır. Morality, Yunancada adet, gelenek-görenek anlamına gelmektedir. (Bkz. Yüksel, 2005: 49).

söylemelerine karşın, ürettiği çağrışımların, sahip olduğu imaların ve yaptırım güçlerinin farklı olduğunu, zira sözcüklerin de aynı insanlar gibi bir kültür içerisinde doğup geliştiğini, bir dil dünyasında yaşadıklarını ifade etmektedir. Akdemir, sözcüklerin anlam ve yaptırımlarına o dil dünyası içerisinde kavuşacaklarını, dolayısıyla ahlak ve etik aynı olguyu ifade etmek için kullanılan eş-anlamlı sözcükler olsa dahi dilde ve zihinde kazandığı anlamların belirli ölçülerde farklı olduğunu, bu durumun, dilde kullanılan sözcüklerin işlev ve imaları ile yakından ilişkili bir durum olduğunu, her dilde, bu türden aynı anlamlara gelse de farklı yaptırım güçlerine sahip sözcüklerle karşılaşmanın olası olduğunu savunmaktadır. (Bkz. Akdemir: 6).

Etik ile ahlakın, felsefe bağlamında da aralarında temel bir fark bulunmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki etik, felsefenin ilk dört temel alanından birisini oluşturmaktadır. Bu alanları; varlık felsefesi, bilgi felsefesi, mantık ve etik oluşturur. Hem etik sözcüğünün kökenine hem de felsefenin temellerini atan filozofların bu alanda yaptığı çalışmalara ve ele aldıkları sorulara bakıldığında etiğin felsefenin bir dalı olduğu açıkça görülmektedir. Bu durumda, etiğin bir bilgi dalı olduğu ortadadır. Buna karşın, ahlak, kişiyi her yandan kuşatan toplumsal nitelikli bir olgudur. Daha açık bir deyişle, dış dünyada var olan; çeşitli normlardan, buyruklardan, yasaklardan oluşmuş bir olgu niteliğini taşımakta ve hep bir grubun, bir topluluğun ahlakı olarak kendisini görünür kılmaktadır. Bir başka deyişle, ahlak, yere ve zamana bağlı şekilde değişen ve geçerli olduğu toplumda yaptırım gücüne sahip "çeşitli değer yargıları sistemleri" olarak ortaya çıkar. Bu durumda ahlak, hep belirli bir topluluğun ahlakı veya ondan kaynaklanan bir özelliğe sahiptir. Demek ki ahlak bir olgu niteliğini taşımakta ve insanın toplumsallığıyla bağlantılı bulunmaktadır. Kuşkusuz ahlak da insan dünyasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak burada etikten farkını görmek bakımından onun olgu olma özelliğine dikkat etmek gerekir. Zira bu özelliğiyle ahlak, toplumda kendiliğinden mevcut bulunan ama felsefecinin sadece "bu nedir?" diye sorabileceği bir gerçekliktir. Bu nedir sorusunun sorulabilmesi ancak etik alanın bilgisiyle olanaklıdır. Kısacası, ahlak olgusal nitelikli bir var olan olmasına karşın, etik bilgisel bir nitelik taşımaktadır. (İyi ve Tepe: 14).

Yapılan bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, bir bilgi alanı olarak etik, ahlaktan ayrı bir nitelik taşımaktadır. Daha somut bir deyişle, ahlak bir olgu olmasına karşın, etik, felsefenin temel alanlarından birisini oluşturur. Etiğin, kendisine özgü nesne alanı ve bu alan içinde ele aldığı soruları vardır. Ancak genellikle, kişilerin davranışını yönetmek için ortaya çıkmış, yere ve zamana bağlı şekilde değişebilen kurallar bütünüyle, diğer deyişle, bir olgu olan ahlak normlarıyla iç içe geçmekte, yazılı olmayan bu normlar ile özdeş varsayılabilmektedir. (İyi ve Tepe: 15). Bu varsayımın ne kadar hatalı olduğu ortadadır.

Ahlak ile etiğin özdeş olduğu yanılgısı, yalnızca Türkiye'ye özgü bulunmamakta, batı ülkelerinde de Türkiye'de olduğu kadar yaygın olmasa da söz konusu yanılgıya rastlanılmaktadır. Batı kaynaklı ahlak ve felsefe kitaplarında ahlak çoğunlukla; "bir toplulukta yürürlükte olan ve bireylerin uyması gereken moral değerler toplamı" şeklinde tanımlanmaktadır. (Konu hakkında örnekler için bkz. Akdemir:7). Bir başka deyişle, ahlak, tarihte belirli bir zamanda ve belirli bir mekânda yaşayan insan topluluklarının ürettikleri ve uymakla yükümlü oldukları değerler toplamı olarak anlaşılmaktadır. Ancak Akdemir'in isabetli olarak belirttiği üzere bu tanımların içinde barındırdığı temel sorun, onların ahlakı göreceli bir toplumsal zemine dayandırmaları ve ahlakın alanını da toplumsal yaşamla sınırlandırmalarıdır. Yazar, bu tanımların arkasında Aristocu ahlak anlayışının izlerinin görüldüğünü, Aristocu gelenek ahlakının mutlulukla yakından ilişkili göründüğünü, hatta ahlaklı bir yaşamı mutlu bir yaşama indirgediğini ve mutluluğu da ancak iyi bir siyasal yönetim içerisinde olanaklı görüldüğünü belirtmektedir. (Akdemir: 7).

Akdemir, Aristo'nun insanı siyasal bir canlı olarak tanımlamasına ve insanın hem mutluluğunu hem de ahlaklılığını ancak toplumsal bir yaşamda mümkün görmesinin, ahlaki değerlerin kaynağını topluma ve toplumsal kabullere indirgemek ve ahlakın alanını da toplumsal yaşamla sınırlandırmak şeklinde bir hata içerdiğini belirtmektedir. Akdemir, Aristocu felsefe geleneği doğrultusunda yapılan söz konusu

ahlak tanımlarının, ahlakın alanı için gereğinden fazla sınırlandırıcı olduğunu, ahlakın temeli için de yetersiz bir zemin sunduğunu, zira söz konusu tanımlarda ahlaki değerlerin temelini; toplumsal kabuller, emir ve yasaklar oluşturduğunu ifade etmektedir. Yazar, ahlaki değerlerin kaynağını bu şekilde toplumda ve toplumsal kabullerde aradığımızda "görecelilik" (nispiliğin), ahlaki değerlerin kaçınılmaz bir niteliği olmak durumunda olacağını, görecelilik sorununun ahlakın ve ahlak felsefesinin en önemli ve en çetin sorunlarından birisini oluşturduğunu ifade etmektedir. (Akdemir: 9-10).

Akdemir, söz konusu sorunların farkında olan Sokrates, Eflatun ve Kant gibi büyük sistem filozoflarının ahlaka, kendi felsefi sistemleri içerisinde mümkün olduğunca nesnel bir temel bulmaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Yazar, ahlak ismi altında kimi ahlak-dışı eylem ve edimlerin meşrulaştırılmasının karşısında bir tavır alınması gereği ve insanlığı artık doğrular altında toplama gereksinimin duyulmasının, hukukta ve diğer insan etkinlik alanlarında olduğu gibi ahlakta da biraz evrensellikten ve evrensel ilke ve değerlerden yana tavır alınmasını gerektirdiğini, bunun için öncelikle yapılması gereken şeyin ahlaka evrensel değilse bile olanaklar ölçüsünde nesnel bir zemin bulmak olduğunu savunmaktadır. (Akdemir: 10).

Akdemir, ahlak sözcüğünün etimolojisinde yatan "yaratma" anlamının bu sorunun çözümüne bir kapı arayabileceğini savunmaktadır. Yazar, insanın belirli bir doğa, belirli bir fıtrat üzere yaratıldığından söz konusu doğanın ahlaki değerlere ontolojik bir kaynaklık yapabileceğini ifade etmektedir. Yazar, bununla birlikte, burada söz konusu olan yaratmayı dini anlamıyla kabul edip, ahlakı da "Teistik" (Tanrıcı) bir öznelliğe mahkûm etmemek gerektiğini, doğal olarak, dinler ve dini inanç ile ahlaki değerler ve ahlaki yaşam arasında yakın bir ilişki olabileceğini ve dinlerin ahlaki bir yaşamın sürdürülebilmesi için motive edici bir güç olarak işlev yüklenebileceklerini, ancak burada kast edilen hususun, yaratma ile kişinin yaratılıştan, diğer deyişle, insanın, insan oluşundan kaynaklanan özellikleri olduğunu, bu özelliklerin ahlaka kaynaklık edebileceğini, ahlaki ölçütlerin belirlenmesinde tayin edici olabileceğini ileri sürmektedir. (Akdemir: 10).

Akdemir, insan olmanın, bütün âdemoğlunda ortak olduğunu ve insan onurunun bugün bütün insanlığın ortak bir değeri ve evrensel hukukun ayrılmaz bir parçası olduğu için söz konusu ontolojik insan doğasından ve bu doğanın felsefi imalarından yola çıkarak olanaklar olduğunca genel ve kuşatıcı bir ahlaki bakış açısı üretebileceğimizi savunmaktadır. Yazar, bu durumun, Pascal'ın "Pirenelerin öte tarafında doğru olan bu tarafında yanlıştır" şeklindeki ahlaki göreceliliğin aşılmasında ve küreselleşen bir dünyada bütün yerel sorunların yerel sınırlarını aşarak herkesi etkisi altına aldığı küresel çağda günümüzde düne kıyasla daha fazla gereksinim duyulduğunu haklı olarak ileri sürmektedir. (Akdemir: 10).

2. Etik ile Ahlaklılık Arasındaki İlişkiler

Etik kavramı, ahlaklılık kavramıyla da karıştırılmakta ve yine ahlakta olduğu gibi çoğu zaman "etik" ile "ahlaklılık" kavramları birbiriyle özdeş olarak kabul edilmektedir. Etik, kuşkusuz, felsefenin bir dalını oluşturmakta ve ahlaki prensipler ve eylemler üzerinde çalışmayla ilgilenmektedir. Bu yüzden etiğin tam olarak kavranabilmesi için her şeyden önce "morality" (ahlaklılığın) ne olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda ahlaklılık; doğru veya yanlış hususlarla ilgili uygulama ve faaliyetlerin göz önüne alınması anlamını taşır. Ahlaklılık, bunun yanında, belirli bir çerçevede uygulanan kurallar ve değerler anlamına da gelmektedir. Bir toplumda, siyasi sistemde veya bir kamu teşkilatının ahlaklılığı, o grup içerisinde yanlış veya doğru olarak kabul edilen hususlarla ilgili bulunmaktadır. Bu çerçevede ahlaklılık, grup üyelerinin önemli olarak benimsediği değerler oluşturmakta ve bu değerler, kanun, kural, düzenleme, siyasa veya süreçlere yansımaktadır. Ahlaki eylem ise grubun ahlaklılığı, daha açık bir deyişle, grubun neyin doğru neyin yanlış olduğuna yönelik olarak en temel bir şekilde bağlılık gösterdiği hususlarla uyumlu eylem anlamına gelir. (Denhardt: 101).

Yukarıda belirtildiği üzere ahlak normlarının bir türünü "değer" veya "değer yargıları" normları oluşturmaktadır. Ahlak normlarının bir başka türünü ise ilkeler oluşturmaktadır. İşte bu ilkelere "ahlaklılık normları" denilir. Ahlaklılık normları da davranışlara ilişkin olmasına karşın, ahlak normlarından farklılık göstermektedir. Zira ahlaklılık normları yerel nitelik taşıyan ahlak normlarından farklı olarak genel bir nitelik taşımakta, bir başka deyişle herhangi bir bölgeye ve topluluğa bağlı bulunmamaktadır. (Bkz. İyi ve Tepe: 8). Ahlaklılık normunun içeriğini oluşturan ilkeler, insan değerinin bilgisini oluşturan gereklilik önermelerini oluşturmakta, bu önermelerin bir kısmı, örneğin, "insanlara, insan olarak, eşit muamele etmek gerekir", "sözünde durmak gerekir" gibi insan değerinin bilgisinden doğrudan doğruya yapılan çıkarımları oluşturmaktadır. Söz konusu önermelerin diğer kısmına da örneğin, "ırk ayrımı yapmamak gerek", "işkence yapmamak gerek" gibi söz konusu değerleri harcayan tarihsel koşullar aracılığıyla yapılan dolaylı çıkarımları göstermektedir. Gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak yapılan çıkarımlar; insanın değeri buysa, bir diğer deyişle, insanın tür olarak yapısal olanakları bunlarsa hiçbir insan veya insan türüne ait hiçbir varlık bu değere zarar verecek veya söz konusu olanakların gerçekleşmesini engelleyecek bir şey yapmamasını, söz gelişi insanlara kandırmaması, onlara işkence yapmaması gereğini ifade etmektedir.(Kuçuradi, 2017: 33-34).

Ahlak normlarının kapsamına giren bu ilkeler, bir insanın, başka insanlarla ilişkilerinde o ilkenin talep ettiği şekilde davranırsa insanın yapısal olanaklarının gerçekleşebilmesini engellememe olasılığının artacağını anlatmaktadır. Kuşkusuz, kendisine öyle davranılan kişi, böyle bir insan olanağını mutlaka gerçekleştireceği söylenemez ise de bu hususa fazla takılmamak gerekmektedir. Zira kimin hangi insan olanağını gerçekleştireceğini önceden saptayabilmek oldukça zordur. Söz konusu ilkeler, belirli bir durumda, bir insanın, doğru bir değerlendirme yapamıyor ve elinden geldiği kadar insan değerine zarar vermemek istiyorsa ilgili ilkenin öngördüğü şekilde davranırsa bahsedilen değere zarar vermeme olasılığının daha yüksek olduğunu gösterir. (Kuçuradi, 2017: 34).

Ahlak normlarının bir diğer türünü oluşturan bu ilkeler, Türkçede "yüce ahlak" bağlamındaki ahlakın ikinci anlamına gelmektedir. Nitekim buna Batı dillerinde de "moral" (ahlak) değil "İng: morality",[10] "Fr. moralité", "Alm. Moralität" (ahlaklılık) denilmektedir. Bu yüzden söz konusu ilkelere "ahlak ilkeleri" değil, "ahlaklılık ilkeleri" ya da "etik ilkeler" denilmesi daha uygun olacaktır.[11] Ahlak kavramının içine ise deney kaynaklı kuralları ve yerden yere ve zaman içinde değişiklik gösteren değer yargılarını kapsatmak daha uygun olacaktır. Ahlak ile ahlaklılık kavramını birbirinden ayırmak, insanın yaşamda daha açık bir şekilde düşünmesini sağlayacaktır. Daha açık bir deyişle, insanın değerinin bilgisinden doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak türetilen ve bir defa ortaya koyduktan sonra ilke olarak geçerli olan ancak her tek durum için geçerli olabilecek bir istem gerektirmeyen ilkeleri oluşturan eylem ilkelerini, kısacası, ahlaklılığı, ahlak kavramının dışında tutmak, kendisiyle hesaplaşarak yaşamak isteyen insanların düşünmesine bir açıklık getirecektir. (Kuçuradi, 2017: 34-35).

[10] İngilizcede sözlük anlamı bakımından da "moral" ile "morality" sözcükleri birbirinden farklılık taşımaktadır. Webster's New World Dictionary of the American Language göre, Latincede "moralis" olarak adlandırılan "moral" kavramının Latince anlamını, teamül veya tutum oluşturmaktadır. Moral kavramı, temel olarak, yanlış ve doğru davranış arasında ayrım yapma yetisi, söz konusu ayrımla uğraşma veya ele alma anlamına gelmektedir. Yine bu sözlüğe göre Latincede "moralitas" olarak adlandırılan "ahlaklılık" (morality) kavramının temel anlamını ise ahlaki nitelik veya karakter, bir eylemin doğruluğu veya yanlışlığı oluşturmaktadır. (Bkz. Webster's New World Dictionary of the American Language, 1957: 956).

[11] Bu ilkelere "ahlaklılık ilkeleri" ya da "etik ilkeler" denilmesi kavramların sözlük anlamı bakımından da isabetlidir. Gerçekten de "ahlaklılık" (morality) sözcüğünün bir anlamını; doğru davranışın standart veya prensiplerine uygunluk oluşturmakta, "etiklik" (ethical) sözcüğü ise ayrıntılı olarak hazırlanmış ahlaki ilkelerin ideal ilkeler koduna, bazen, özellikle, örneğin avukatların etik ilkeleri gibi belirli profesyonel meslek mensuplarının kodlarına uygunluğu ifade etmektedir. (Bkz. Webster's New World Dictionary of the American Language: 956).

Ahlaklılık veya etik ilkelerin iki türü bulunmaktadır. Daha açık deyişle, bu ilkelerin ilk türünü, insanın değer bilgisinden kaynaklanan eylem ilkeleri, ikincisini ise istemeyi belirlemeye yönelik ilkeler, bir başka deyişle, ana amaçların belirlenmesine ilişkin istemleri dile getiren ilkeler oluşturmaktadır.[12] (Kuçuradi, 2017: 36). Etik, insanlar arası ilişkilerde eylemin ne olduğunu, daha açık bir deyişle, bir eylemin ne gibi öğelerden oluştuğunu ve ne gibi belirleyicileri olduğunu incelemektedir. Bir başka deyişle, etik, felsefenin insanlar arası ilişkilerde değer sorunlarını inceleyen, bu konuda bilgi ortaya koyan bir dalını oluşturmaktadır. Etiğin sağladığı bilgiler, insanca yaşayabilmenin tek başına yeterli olmayan, ancak onsuz olunamayacak bir ön şartını oluşturmaktadır. (Kuçuradi, 2017: 39).

Bir çeşit "üst" (meta) ilkeler olan[13] ve belirli bir insanla ilişkide belirli bir durumda, kendi isteklerini değerlendirmek için bir ölçü getiren bu ahlaklılık ilkeleri, içeriksiz nitelik taşımaktadırlar. Daha açık bir deyişle, söz konusu ilkeler, örneğin "yalan söyleme" gibi kişilere şöyle ya da böyle davran demekte, belirli bir durumda ve her durumda neyin istenmesi gerektiğini söylemektedirler. Bir başka deyişle, bu ilkeler, insanlarla ilişkilerde eylemde bulunulurken nasıl ve ne tarzda neyi isteyerek eylemde bulunulması gerektiğini söylemekte, tersine deyişle, bu istenilenin veya ana amacın o belirli koşullarda ne yapılırsa gerçekleşeceğini söylememekte, neyin yapılması gerektiği kişiye kalmaktadır. (Kuçuradi, 2017: 36).

Bu isteme ilkelerinin belli başlı örneğini, daha açık bir deyişle, belirli bir durumda somut isteği değerlendirme ölçütünü sağlayan üst ilkenin örneğini Immanuel Kant göstermiştir. Kant, "kategorik imperatif" (kesin buyruk) olduğunu söylediği bu ilkeyi; "Öyle davran ki senin istencinin maksimi her

[12] Aydın, yapmış olduğu "ahlak" tanımında, aslında "ahlaklılık" kavramını tanımlamaktadır. Yazar, ahlakın, insan eylemlerinin doğru ve yanlış gibi değer ölçüleriyle ifade edilmesini olanaklı kılan yargı, tutum, davranış, ilke ve kurallar olduğunu, insan eylemlerini konu aldığını ve bu eylemlerin iyiye yönelmek için uyması gereken kurallarını ortaya koyduğunu savunmaktadır. Yazar, ahlakın, pratik aklın bir ürününü oluşturduğunu, pratik aklın, neye inanılması gerektiğine karar veren "teorik" (kuramsal) aklın aksine, hangi eylemde bulunulması gerektiğine karar verdiğini, bu bağlamda pratik aklın, değer yargıları ürettiği ve hedefler saptadığını öne sürmektedir. (Bkz. Aydın: 18). Bu tanımın tam olarak ahlaklılık kavramına karşılık geldiği ortadadır.

[13] Hegel de ahlaklılığın ahlaka göre üst ilkeleri oluşturduğunu ima etmektedir. Hegel, hukuk ile ahlaklılığın bireşiminden "etiğin" doğduğu görüşünü savlamaktadır. Daha açık bir deyişle, Hegel'e göre, "dünya ruhu" denilen mutlak akıl, çağdan çağa "diyalektik" (Diyalektik konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun, 2010: 21-105) bir "hiyerarşi" (sıradüzen) ile gelişip olgunlaşarak, son aşamasına varacaktır. Bu bağlamda Hegel'in evrimci olduğu ortadadır. Hegel, dünya ruhunun ortaya çıkması konusunda gene bir hiyerarşinin varlığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda dünya ruhu, bir başka deyişle, "nesnel" (objective) ruh, her şeyden önce kendisini hukuk ile belli etmekte, daha açık bir deyişle, hukuk, nesnel ruhun toplum yaşamındaki ortaya çıkış biçimi olmaktadır. Bu durum, nesnel bir düşünce gücü olarak insan iradesini dışarıdan etkilemektedir. Daha sonra nesnel ruh, kendisini ahlak şeklinde göstermektedir. Ahlak, nesnel ruhun ikinci beliriş şeklidir. Bu kez de vicdan gücü olarak insanın iradesini içeriden etkilemektedir. Hegel'in düşüncesine göre mutlak akıl, devirden devire "diyalektik" bir sıradüzene göre olgunlaşır. Önce bir sav, sonra ise karşı-sav atılır, sonunda bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için her ikisinin uyuşmasından bir "bireşim" meydana gelir. Hegel'e göre, nesnel ruhun iki beliriş şekli olan hukuk ve ahlak, sav ve karşı-sav olarak kabul edildiğinden artık bir bireşim meydana gelmelidir. Buna göre, nesnel ruh, en gelişmiş şeklinde kendisini "ahlaklılık"la gösterir. Bir diğer deyişle, ahlaklılık, nesnel ruhun en gelişmiş belirişidir ve öznel vicdan gücü olarak kendisinin nesnel bir "tözde" (cevherde), yani, hukukta gerçekleştirilmesini ister. Hegel'in kapalı olan bir düşüncesine göre, hukuk sav, ahlak ise karşı-savdır. Bu iki şey arasındaki çelişki, bireşimde ortadan kalkmaktadır. O halde bireşimde, hem savın hem de karşı-savın ögeleri birbirine katılmışlardır. Hukuk birinci, ahlak ikinci aşama ise üçüncü aşama, en gelişmiş beliriş şekli olan ahlaklılıktır. Çünkü ahlaklılığın talep ettiği şey, öznel vicdan gücü olarak, kısacası ahlak olarak, kendisinin nesnel bir tözde, yani hukukta gerçekleştirilmesidir. Demek ki hukuk ile ahlak arasında bir hiyerarşi kurulmuştur; buna göre de nesnel ruhun en gelişmiş şekli olan ahlaklılık, bir öznel vicdan kurumu olan ahlakı, hukuk alanında gerçekleştirmek istemektedir. Başka bir deyişle ahlak, yani vicdan gücü, hukukta, bir diğer deyişle, nesnel düşünce gücünde ifadesini bulmuşsa, nesnel ruhun en gelişmiş beliriş şekli elde edilmiş demektir. Felsefi bakımdan Hegel, dünyanın aslını ruh olarak kabul ettiğine göre spiritüalisttir. Bu tözü bir tek esas olarak kabul ettiği için de monisttir. (Bkz. Hirş, 2001: 164-165).

zaman genel bir yasa koymanın ilkesi olarak geçerlik kazanabilsin" şeklinde ifade etmiştir. Yine Kant, ahlak yasasının çiğnenemez olduğundan kutsal olduğunu, insan kutsal olma bile onun varlığında yine onun için insanlığın kutsal olması gerektiğini öne sürmektedir. Kant, yaratılan dünyada elden gelirse her nesnenin yalnız araç olarak kullanılabileceğini, ancak insan ve onunla birlikte her "us" (akıl) taşıyan varlığın kendi kendisinin amacı olduğunu ileri sürmektedir. Düşünür, insanın, özgürlüğünün özerkliği dolayısıyla kutsal ahlak yasasının öznesi olduğunu, bu sayede her istencin, daha somut bir deyişle, kişinin kendisine yönelik istencinin bile us taşıyan varlığın özerkliğiyle bağdaşması koşuluyla sınırlı olduğunu savunmaktadır. Düşünür, bunun, insan varlığını, etkilenen özne istencinden doğabilecek bir yasaya göre olanaksız amaca bağlanmak, bu varlığı hiçbir zaman amaç edinmemek, tersine deyişle, kendisini amaç olarak kullanmak olduğunu ifade etmektedir. (Kant, 1994: 62, 139-140).

Bu düşünceleriyle Kant, "insanlarla ilişkilerinde şu şekilde eylemde bulunmayı iste" demekte, ama belirli bir durumda şu şekilde eylemde bulunulması istenildiği zaman somut olarak neyin yapılması gerektiğini söylememektedir. Zaten bunun söylenmesi de olanaksızdır. Bunu bulmak kişiye kalmaktadır. Söz konusu isteme ilkeleriyle Kant, insana, kendi somut isteklerini değerlendirmek için kendisi için kullanabileceği bir ahlaklılık ya da değerlilik ölçüsü sağlamaktadır. Bir başka deyişle, Kant, isteme ilkeleriyle doğru ya da yanlış olan bir bilgiyi dile getirmemekte, insanın yapısal olanaklarının bilgisinden türetilmiş bir düşünceyi dile getirmektedir. ((Kuçuradi, 2017: 37).

Yapılan bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere "ahlak" kavramı ile "ahlaklılık" kavramı birbirinden farklıdır. Gerçekten de ahlaklılık kavramı, ahlak kavramından farklı olarak, düzen değil, bir ilke kavramını ifade etmektedir. Daha açık bir deyişle, ahlaklılık kavramı aracılığıyla "görüngülerin" (fenomenlerin) çeşitliliği bir birlik olarak kavranmayıp, bu görüngüler çeşitliliği, anlam taşıma savıyla temellendirilmektedir. Ahlaklılık kavramındaki özgürlük, özgürlüğü herkesin özgürlüğü adına en yüce insani değer olarak gerçekleştirmeyi hedefleyen mutlak taleptir. Bu mutlak talep, tarihsel bir dönüşüme uğramamakta, dönüşebilenin içindeki dönüşmez, değişebilenin içindeki değişmez olanı oluşturmakta ve her zaman insanının söz konusu doğal bakışına uygun olarak "nispi" (göreceli) olanın üzerinden mutlak olanı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Mutlak terimi, ilke kavramlarının "ampirik" (deneysel) kavramlar değil de aklın eseri olan kavramları ifade etmektedir. İlkeler ne deneysel görüngüleri kavramlaştırmakta ne de deneysel görüngülerden türetilebilmektedir. Dolayısıyla genel düzlemde işleyen, deneysel, somut gerçeklikle ilintisiz kavramları oluşturmakta, koşulsuz, mutlak olanla bağlantılı bulunmaktadırlar. Adalet, gerçeklik, güzellik, ahlaklılık gibi ilke kavramlarının kökenini akıl oluşturmakta, bir başka deyişle, akıl, bu düşünceleri, mutlaklık özelliğinden yoksun olduğu için bizzat kendisine bir anlam yükleyemeyen, dolayısıyla dıştan, akılla temellendirilmesi gereken deneyselin çerçevesinde geliştirmektedir. (Pieper: 47-48).

Ahlaklılık, Yunanca karakter anlamında "ethos", mutlak özgürlük talebini içselleştirmiş ve pratiğin anlam ufkunu oluşturan ve değişmez temel bir tavır niteliğine dönüşmüş olan "iyi olma" isteğini oluşturur. İyi olma isteğini temel tavır olarak seçmiş kişi, ahlaki yetkinliğe sahip demektir. Ahlaklılık kaygısıyla gerçekleşen şey –özgürlüğün bu şekilde somutlaştırılması, fiilen geçerli ahlak normlarına herhangi bir aşırı uç noktada ters düşse bile- doğal olarak ahlakidir. Pratik alanda kavrayış ve dikkatlilik, hem karar verebilmek hem de sorumluluk bilinci anlamına gelen ahlaki yetkinlik kavramının içinde ise ahlak ve ahlaklılık yer almaktadır. (Pieper: 48).

O halde geçerli ahlak yasalarını ve değer sistemini sorgulamadan içselleştiren Nietzsche'nin sözleriyle iyi terbiye edilmiş bir hayvandan farksız olan kişi, asıl anlamıyla ahlaki yetkinliğe henüz ulaşmış değildir. Ahlaki yetkinliğe ancak, ahlakiliği, isteklerinin ve pratiğinin ilkesine dönüştürmüş olan kişi ulaşır. Ahlaki yetkinliğe ulaşan kişi, tıpkı birisinin matematik konusundaki yetkinliğinin salt hesaplamayı değil, matematiğin temellerine inebilmesi ve dolayısıyla her hesaplama işlemini açıklayabilmesiyle mümkün olması gibi yalnızca kendisi ulaşabilmekte ve bunu ancak kendisi yapabilmektedir. Ahlaki yetkinlik sayesinde ahlaki bir şekilde davranan kişi, eyleminin gerekçelerinin

hesabını verebilmektedir. Zira bunun asıl gerekçesi herkes adına olabilecek en fazla özgürlüğü yaratacak norm ve değerlere bağlanan özgürlüktür. Ahlaki yetkinliğe sahip olan kişi, kararlarında yalnızca kendisini değil, birlikte yaşadığı insanların da sorumluluğunu üstlenebilen aydın insandır. Ahlaki yetkinlik ve sorumluluk, birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır, bunlar, ahlaklılık olarak tanımlanan özgürlüğün iki yüzünü oluşturmaktadır. Bu özgürlük, başına buyruk olmak demek değildir. Başına buyruk davranmak, keyfi tutum ve davranışları bir slogana dönüştürmekte ve sonuçta her zaman, her şey mubah, istediğimi yapabilirim sloganıyla adaletsizlik, baskı ve yasaklar ortaya çıkmaktadır. Ahlaklılık anlamında özgürlük ise özgürce sorumluluk ve açıklayabilme yükümlülüğü taşımaktadır. Zira iyi niyetli ve ahlaki yetkinliğe ulaşmış kişi de yanlış ve hata yapmaktadır. Ancak ahlaklılığı, eylemlerinin ilkesi haline getiren kişi, yanlış ve hata yapanların hareket alanını olabildiğince en aza indirmek için kendi eylem yapılarını saydamlaştırmayı da hedeflemektedir. (Pieper: s. 48-49).

Böylelikle ahlaklılık kavramı bütün ahlakların ilkesi olarak anlaşılmalıdır. Bu bağlamda ahlaklılık, bir ahlakı, ahlak olarak meşrulaştıran anlamsal temeli oluşturmaktadır. Bu bakımdan ahlaklılık ve ahlak kavramları karşılıklı olarak daima birbirine gönderme yapmaktadır.[14] Daha açık bir deyişle, nasıl ki bir ahlak, ancak ve ancak ahlaklılık ilkesine bağlanarak ve ahlakiliğin maddi normlarını, özgürlüğün kayıtsızlık ve şartsızlık talebinin ifadesi olarak göstererek kendisini meşrulaştırabilirse ahlaklılık ilkesi de taleplerinin gerçekleştirilebilmesi için aracılığıyla kendisini somutlaştırabileceği ve pratik eylemleri açıklayıcı ve temellendirici bir ilke olarak etkili olabileceği bir ahlaka gereksinim duymaktadır. (Pieper: 49).

3. Etik ile Ahlak Felsefesi Arasındaki İlişkiler

Türk felsefecilerinin ezici çoğunluğu, etik ile ahlak felsefesini özdeş olarak kabul etmektedir. Örneğin, Aydın, etik ile ahlak felsefesinin özdeş olduğunu düşünmektedir. Yazar, etik sözcüğünün ahlak felsefesi anlamına gelmek üzere kullanılmasının uygun olduğu görüşünü savunmaktadır. Yazar, ahlakın, insan eylemlerinin doğru ve yanlış gibi değer ölçüleriyle ifade edilmesini olanaklı kılan yargı, tutum, davranış, ilke ve kurallar olduğunu, dolayısıyla, etiğin, ahlakı konu edinen bir derin düşünme faaliyeti olduğunu savunmaktadır. Yazar, ahlak ve diğer toplumsal normların kişinin varlığını öncelemelerinin, bireylerin eylemde bulunurken söz konusu eylemlerin doğru veya yanlış olduğu konusunda bir değerlendirme yapılmasını engellemeyeceğini, böyle bir değerlendirmenin ahlak felsefesi alanına girmek veya etik faaliyette bulunmak demek olacağını öne sürmektedir. Yazar, tüm bir etik tarihinin, bir eyleme ne zaman doğru ne zaman yanlış demek gerektiği sorunuyla biçimlendiğini, bu yüzden etiğin temel sorununun "Ne yapmalıyım?" sorusunun yanıtını vermek olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, etik tarihinden, göreceli olarak kurumlaşmış ve somutlaşmış felsefi bir disiplinin anlaşılmaması gerektiğini, aslında eylem öncesinde eyleminin doğruluğu konusunda yetkin düşünceye yönelen ve böylelikle ahlaki özne olan her bir bireyin bu konuda yapacağı "tefekkür" (derin düşünce) ile etik bir eylem gerçekleştirmiş olacağı saptamasında bulunmaktadır. Yazar, bu saptamadan yola çıkarak etik eylemin bir felsefe uzmanlığına bağlı olmadığını, sıradan insanların yaptığı tartışma felsefe tarihine geçecek gerçek bir felsefe pratiği olmasa da etik bir faaliyet olduğunu belirtmektedir. Yazar, salt burada değil, zaman zaman gündelik yaşamda ahlakın ne olduğunun sorgulandığı, gelişigüzel olmamak koşuluyla ahlaki yargıların ciddi delilerle tartışıldığı, başkalarının ahlaki tutum veya görüşlerinin bir ahlak sistemi açısından eleştirilen her anda yapılanın,

[14] Bu husus Denhardt tarafından daha açık bir şekilde anlatılmaktadır. Yazar, ahlakiliğin; yanlış veya doğru olan prensipler veya faaliyetlerle ilgilenmesi yanında, belirli bir çevrede geçerli olan kural ve değer yargısıyla da ilgilendiğini, bu açıdan, bir toplumun, siyasi sistemin veya bir kamu kurumunun ahlakiliğinden bahsedilirken söz konusu gruplar tarafından yanlış veya doğru olarak kabul edilen şeyler anlaşılacağını belirtmektedir. Yazar, bir başka deyişle, ahlaklılık kavramıyla grup üyelerinin önemli olarak kabul ettiği değer yargıları ve bu değer yargılarına dayanan kurallar, normlar, düzenlemeler, politikalar ve süreçler kastedileceğini, ahlaki faaliyet ile de grubun moral değerleri ile uyumlu eylem, bir diğer deyişle, grubun neyi yanlış neyi ise doğru olarak kabul ettiği en temel değerlere uyumlu davranışın anlaşıldığını ileri sürmektedir. (Denhardt: 101).

etik düşünme faaliyeti olduğunu, filozofların ve felsefecilerin sıradan insandan farkının onların söz konusu pratiği daha fazla kanıt ve sistematik bir şekilde yapmaları, ulaştıkları hükümleri çoğu zaman yazıya geçirmek olduğunu vurgulamaktadır. (Aydın: 9).

Yüksel, etiğin ahlak felsefesi ile özdeş olduğunu ima etmektedir. Yazar, etiğin, insanların, toplumların doğrular ve yanlışlar alanında ne yaptığının ya da yapması gerektiğinin tanımlanmasından daha fazla bir şeydir. Etik, doğrular ve yanlışlar alanı üzerinde hüküm yürütme, müzakere yapabilme, tahayyül edebilme kapasitesinin geliştirilmesi ile ilgili bütün zihinsel faaliyetleri ifade ettiğini savunmaktadır. Yazar, ideal anlamda etiğin, "evrensel olarak", daha açık bir deyişle, tüm zamanlardaki bütün insanlar için geçerli olan doğru davranışı tanımlayan bir olgu olduğunu, bu olgunun, bütün insanlar için iyiyi kötüden ayırmaya yarayacağını ileri sürmektedir. (Yüksel, 2005: 42).

Bunun gibi Çetiner de etik ile ahlak felsefesini özdeş kabul etmektedir. Yazar, felsefenin bir dalı olan "etik" veya "ahlak felsefesi"nin ahlakı, sistematik bir biçimde incelediğini, ahlak felsefesinin, insan deneyiminin ortaya koyduğu kararları, kavramları, değerleri, bilgileri çözdüğünü savunmaktadır. Yazar, ek olarak, Batıda "moral" kavramının daha çok ahlak karşılığı olarak kullanıldığını, buna karşın, ahlak felsefesi için "etik" kavramının karşılık geldiğini öne sürmektedir. (Çetiner: 44).

Çetiner, etiğin, Yunancada iyi bir "varoluş tarzı", bilgece bir eylem yolu arayışına karşılık geleceğini, bu yüzden, onun, felsefenin bir parçası, daha açık bir deyişle, pratik varoluşu iyi tasarımı etrafında düzenleyen parçası olduğunu öne sürmektedir. Yazar, etiğin, ister bireysel isterse kolektif olsun bir öznenin pratiğini yargılayan ilke olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, bu bağlamda, etiğin; Yunanca ve Latince kökenli iki sözcüğün –ethos ve mos sözcüklerinden türetilen "etik" (ethics) ve "ahlak felsefesi" (moral philosopy) sözcüklerinin, yani iki farklı adın aynı etkinliği göstermek için kullandığı bilgi alanı olduğu görüşünü nakletmektedir. (Çetiner: 43 ve dipnot 8).

Çetiner, ahlak felsefesinin, her felsefe dalında olduğu gibi insan davranışlarına felsefi bir bakış açısı[15] getirdiğini, etiğin, bir felsefe veya ahlak kuramı olduğunu, hukuk dogmatiğine paralel olarak ahlak dogmatiğini oluşturduğunu öne sürmektedir. Yazar, daha açık bir deyişle, etiğin; insanların kurduğu bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan değerler, normlar, kuralları doğru-yanlış ya da iyi-kötü gibi ahlaksal açıdan araştıran bir felsefe disiplini olduğunu ileri sürmektedir. (Çetiner: 43).

Yine seçkin bir Türk felsefecisi olan Cevizci de etiğin hem ahlak felsefesi[16] hem de ahlaklılık anlamına geleceğini ima etmektedir. Cevizci, yukarıda belirtildiği üzere, ahlak ve ahlaklılığı, olgusal ve tarihsel olarak yaşanan bir şey, belirli bir pratik olarak kabul etmektedir. Yazar, etiğin ise söz konusu pratiğin kuramı olmak durumunda olduğunu, buna göre tek tek her bireyin şu ya da bu şekilde şekillendirdiği, somut bir ahlaki yaşamının bulunduğu veya bulunmasının gerektiğini, öyle ki bu yaşamın içinde bir şekilde taşınan veya cisimleştirilen birtakım ahlaki değerlerin, peşinden koşulan ideallerin vazgeçilmez bir şey olduğunu öne sürmektedir. Yazar, etik veya ahlak felsefesinin, söz konusu kural ve normların varsaydığı anlam ve değer dünyasını anlayıp açıklamaya yönelen ilkeler bütünü olduğunu, bir başka deyişle, ahlaki yaşamı ele alıp tartışan, söz konusu moral değerlerle ideallerden meydana gelen ve ahlak adını verdiğimiz bu olguya yönelen felsefe disiplini olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, bunlara ek olarak, ahlakın eylemin pratiği olduğu yerde, etik veya ahlak felsefesinin, eylemin kuramı olmak durumunda olduğunu vurgulamaktadır. (Cevizci: 18).

[15] Felsefi bakış açısı, herhangi bir varlık alanına rasyonel, nesnel, kapsamlı ve tutarlı bir tarzda yönelerek o varlık alanını analiz, birleştirme, irdeleme ve her türlü sorgulamayı konu edinmek, onlar üzerinde düşünmek ve dile getirmeye çalışmaktır. (Bkz. Çetiner: s. 43 dipnot 59).

[16] Cevizci, etik denilince en başta anlaşılması gereken hususun "felsefe açısından ahlak", "genel bir ilkeler kuramı" veya "ahlaklılığın felsefesi" olduğunu, ahlakın hem felsefeden bağımsız bir alan olduğunu, hem de etiğin, daha açık bir deyişle, felsefenin ana disiplinlerinden birinin temelini oluşturacağını ifade etmektedir. (Cevizci: 12-13).

Cevizci, ahlaklılık anlamındaki etiğin evrensel bir nitelik taşıdığını öne sürmektedir. Yazar, ahlakın "yerel" olmasına karşın, etiğin "evrensel" bir nitelik taşıdığını, bunun temelinde ise ahlakın, toplumun sosyo-ekonomik koşullarına önemli ölçüde bağlı olan bir üstyapı kurumu olgusunun bulunmasının oluşturacağını belirtmektedir. Yazar, örneğin, içinde yaşadığı toplumun değer dünyasının etkisiyle töre cinayeti işleyen, namus adına katil olmayı göze alan bir genci veya çocuklarını namus adına insan öldürmeye zorlayan aileleri göz önüne alındığı durumda, kendisini böyle bir durumda bulan çocuk veya genç bir kişinin ahlaksız ve vicdansız olduğunu makul hiçbir insanın ileri süremeyeceğini, hatta onun belirli bir ahlaka iyice hesap kitap yaparak ve özde kendisini düşünen çağcıl insana kıyasla çok daha saf veya doğal, hatta samimi bir kişiliğe sahip olduğunun bile ileri sürülebileceğini ifade etmektedir. Yazar, bununla birlikte, o çocuk veya gencin sahip olduğu ahlak; at, namus ve silah benzeri "ilkel" (primitive) birtakım değerlere dayalı feodal toplumun ahlakı olmak durumunda olduğunu, bundan da öte, böyle bir ahlak, en temel etik ilke olarak, "insan yaşamına saygı" ilkesini veya evrensel bir değer olarak "sevgi"yi göz ardı ettiği için yanlış bir ahlak olma niteliğinde olduğunu ileri sürmektedir.(Cevizci: 18-19).

Cevizci, yukarıda örnekte, etiğin, bir felsefe disiplini olmasının dışında kalan ikinci anlamını, onun "töre, gelenek" anlamına gelen Grekçe "ethos" sözcüğünden ziyade, "karakter" anlamına gelen "êthos" sözcüğünden türeyen ikinci anlamını verdiğini belirtmektedir. Yazar, bu bağlamdaki etiğin, bireyin ilkeli, bilinçli davranışını, miras alınmak yerine ölçülüp biçilmiş ve böylelikle form kazanmış eylem ve tutumunu tanımladığını, bundan dolayı, bireyin veya ahlaki failin alıcı değil de bütünüyle kurucu ya da etkin olduğu bir tutumu ifade ettiğini öne sürmektedir. Yazar, böyle bir durumda kişinin, hazır bulduğu değer ve kuralları yaşamına bir şekilde monte etmekle yetinmediğini, bu değerleri akli bir düzeyde tartışarak onların hesabını sorgulayarak, hatta temellendirerek vereceğini ileri sürmektedir. Yazar, kişinin yaşamına bu şekilde etik bir boyut katarken, topluluğun ruhundan veya yerel olan ahlaktan beslenerek ilkeli ve evrensel bir düzeye yükselme yolunda adımlar attığını, böyle birinin davranışı ve duruşunun, artık sadece ahlaki değil, ancak etik bir eylem ve duruş oluşturacağını, çünkü bu sayede, yalnızca eyleminin değil, fakat bir bütün olarak yaşamının hesabını verebileceğini, dünyadaki ahlaki krizi görüp onu uygun tepkiler oluşturma durumuna geleceğini savunmaktadır. Yazar, etiğin burada, birincisine koşut ikinci anlamının, bilinçli ahlaklılık, değer yüklü rasyonel tutumu oluşturacağını vurgulamaktadır. (Cevizci: 19).

Bundan da öte Cevizci, ahlak ve etiğin aralarında birbirinden ayrılamaz bir ilişki bulunduğunu öne sürmektedir. Yazar, insanın ne ahlaksız ne de etiksiz olabileceğini, ahlakın, kişinin değer dünyasının ve ahlaki yaşamının maddesini, diğerini de "formunu" (biçimini) sağlayacağını ileri sürmektedir. Yazar, ahlakın, daha açık bir deyişle, insanın içinde yaşadığı toplumun yüzlerce yıllık yaşam deneyimini ve dünyaya karşı verdiği tepkiyi cisimleştiren kurallar ve değerler zincirinin, kişiye belirli bir anlam dünyası sunacağını, ona kimlik ve değer bilinci verirken kendisini bir yere bağlayıp köksüz ve yabancı bir varlık olmasını engelleyeceğini, bir yaşam doğrultusu verirken bir anlatı sunacağını vurgulamaktadır. Yazar, etiğin ise ahlaka ait anlam dünyasını kavramayı olanaklı kılan felsefeyi veya ilkeleri sağlayacağını, ahlak adı verilen pratik yaşama genel bir çerçeve temin etmek suretiyle bir yapı kazandırıp temel sağlayacağını belirtmektedir. (Cevizci: 20).

Cevizci, kişinin yaşamında ahlak ve etiğin mutlaka birlikte bulunması gerektiğini, öne sürümektedir. Yazar, ahlakın, anlam, içerik ve pratik üzerinden, etiğin de ilke, "form" (biçim) ve kuram üzerinden tanımlanan etiğin gerçek anlamda ahlaki yaşamaya ve etik düşünmeye çaba gösteren her birey tarafından bir araya getirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Yazar, bununla birlikte, ahlaklılık ve değer üzerine sistemli bir şekilde düşünme, soruşturma, ahlaki yaşama dair bir araştırma ve tartışma olarak tanımlanan etik veya ahlak felsefesine katkı yapanların daha ziyade filozofça düşünebilen veya bizzat etik ile uğraşan düşünürler olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, ahlaki yaşamı bizzat yaşayan, ahlaki sorunlarla ilgilenen sağduyu sahibi ortalama insanın, ahlaklılık üzerine düşünmesi veya konuşmasının kuşkusuz olduğunu ancak onun düşünce ve söylemlerinin her zaman tutarlı, "hüküm verici" (argumentative) ve sorgulayıcı olmayabileceğini, dolayısıyla ahlaki sorunları irdelemenin

uzağında kalabileceğini belirtmektedir. Yazar, buna karşın, etik düşünürünün temel olarak ne yapmak, nasıl davranmak, neyin peşine düşmek, başka insanlara nasıl davranmak gerektiği gibi konularda insan varlıklarına genel bir rehberlik sunmayı amaçlarken ahlaki sorunları irdeleyeceğini ifade etmektedir. Yazar, etik düşünürünün, salt bir takım değerler ileri sürmekle yetinmeyeceğini, gerekirse onları yeni baştan tanımlayacağını, ahlaklılığın ilk ilkelerini sistematik ve tutarlı bir tarzda ortaya koyacağını, bu ilkeleri kanıtlayıcı olarak temellendirmeye çalışacağını zaten etiğin temel özelliğinin genelliği, kurumsal ve sistematik doğası, hüküm verici yapısı ve iddialarını kanıtlayıcı temellendirme çabası olduğunu vurgulamaktadır. (Cevizci: 20-21).

Cevizci, bir felsefe disiplini olan etiğin, doğal olarak birçok noktada felsefenin kendisine benzeyeceğini savunmaktadır. Yazar, bunun temel nedenini, etiğin "ahlak felsefesi" olarak bir felsefe veya felsefe disiplini olmasına bağlamaktadır. Yazar, felsefenin, hem sistematik hem de tarihsel bir boyutunun bulunduğunu, daha açık bir deyişle, bir yanıyla felsefenin kapsamına giren konu ve sorunların sistematik ve hüküm verici bir tarzda ele alınmasından meydana geleceğini, diğer yandan, felsefe tarihinde iz bırakmış düşünürlerin fikirlerinin tarihsel ve eleştiril birtakım yöntemler kullanılarak ele alınıp incelenmesinden oluşan fikirler tarihiyle ilgili bir yönü ya da türü bulunduğunu öne sürmektedir. Yazar, bu durumun etik için de geçerli olduğunu, etiğe, etik sorunlara, ahlaki kavram ve normatif yargılara ilişkin sistematik bir inceleme olarak icra edilen bir etiğin söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, bu durumun etiğin sistematik şekli olarak adlandırılabileceği gibi analitik veya meta-etik olarak da adlandırılabileceğini belirtmektedir. Yazar, büyük ahlak filozoflarının görüşlerinin incelenmesinden meydana gelen etik incelemelerin ise etik tarihi oluşturacağını belirtmektedir. (Cevizci: 24-25).

Cevizci, gerek sistematik gerekse tarihsel yönü itibarıyla etiğin de üç boyutunun ya da türünün bulunduğunu belirterek bunları; klasik/normatif etik, meta-etik ve eleştirel etik olarak sıralamaktadır. (Bu etik türleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cevizci: 25-33).

Bir başka ünlü Türk felsefecisi Özlem de etiği, ahlak felsefesi ile özdeş olarak kabul etmektedir. Yazar, ahlak kadar olmasa da "etik" hakkında yapılan tanımlarda da çok çeşitliliğin bulunduğunu öne sürmektedir. Yazar, etiğin tanımlarından birisini şu şekilde nakletmektedir: Ahlak, bireysel veya toplumsal planda fiilen yaşanan bir görüngüyken etiğin bu görüngü üzerine kapsamlı bir felsefi düşünmenin gerçekleştirildiği alandır. Bu anlamıyla etiğe "ahlak felsefesi" de denebilir. Ahlak felsefesi olarak etik, "uygulama" (praksis) alanına ait bir görüngü olarak ahlakı ve tekil ahlaklar çokluğunu kuramsal bir inceleme ve eleştiri konusu kılan felsefe disiplinidir. (Özlem, 2019: 178). Yazar, yapılan bu etik tanımını örtülü bir şekilde benimsemektedir. Gerçekten de Özlem, ahlak üzerine düşünmeye, ahlak üzerine felsefe yapmaya başlayan kişinin etik içine adım attığını belirtmektedir. Yazar, etik içerisine adımını atmış olan bir insanın gözlemsel düzeyde ilk saptadığı şeyin bir ahlaklar çokluğu olgusu olduğunu, bu olguyla karşılaşan kişinin yapacağı ilk saptamalardan birisinin, bütün bu çok çeşitli ahlakların dayandıkları değer, norm, inanç ve düşüncelerin göreceli oldukları, kısacası ahlak ilkelerinin göreliliğinin olabileceğini ileri sürmektedir. Yazar, etiğe adım atan kişinin, yalnızca yaşadığı dönemle sınırlı kalmayacak şekilde, tarihte de ahlak ilkelerinin hep göreli kaldığı saptamasında bulunabileceğini, hemen ardından ise bütün insanları birleştirici nitelikte, temel ve evrensel ahlak ilkelerinin tarihte ve mevcut durumda olmadığı ve bu göreliliğin aşılamayacağı yargısına ulaşabileceğini öne sürmektedir. Yazar, o kişinin, bu gözlemiyle ve yargısıyla yetinip kendi öznel eğilimleri ve inançları doğrultusunda kendisine göre bir ahlaksal yaşam sürdürmeye karar verebileceğini veya bu göreliliği hazmedemeyip bütün insanlık için birleştirici olabilecek temel ve evrensel ahlak ilkeleri konumlamaya ve böylelikle kaotik nitelikteki mevcut çeşitliliği aşmaya yönelebileceğini savunmaktadır. (Özlem, 22).

Türkiye'de ahlak konusunda "öncü" (pioneering) çalışmalarda bulunan Topçu da etik ile ahlak felsefesinin birbirinin özdeşi olduğu görüşünü savunmaktadır. Yazar, bu bağlamda ahlakın "öznel" (sübjektif) olduğunu, insanda vicdanın varlığına dayandığını, ödev, adalet, merhamet gibi kuramsal

ilkelere başvurduğunu, buna karşın, etikte, insan ruhuna bağlı ilkeler araştırılmayacağını, insanın dışında iyinin mutlak olarak, diğer deyişle, kendiliğinden varlığına inanıldığını belirtmektedir. Bununla birlikte yazar, ahlak ile etiğin ideal olan iyiyi araştırmada birbirlerinden ayrılmayacaklarını, ikisinin de ahlak felsefesi olduğunu savunmaktadır. (Topçu, 2010: 139).

Aslında yalnızca Türkiye'de değil, Batı ülkelerinde de felsefecilerin büyük bir kısmı etik ile ahlak felsefesini özdeş olarak kabul etmektedir.[17] Gerçekten de "etiksel" terimini insanın ahlaki/töresel

[17] Saptayabildiğimiz kadarıyla Batılı düşünürlerden yalnızca Kropotkin, etik ile ahlaklılığın özdeş olduğunu ima etmektedir. Kropotkin, öncelikle, etik sorunların hukuk sorunlarından ayrı tutmanın tercih edilmesi gerektiğini, ahlak biliminin herhangi bir kanun koymanın gerekli olup olmadığı sorunuyla ilgilenmeyeceğini belirtmektedir. Düşünür, etiğin işlevinin, insanın kusurları üzerinde ısrar edip onu "günahları" yüzünden azarlamak olmadığını, insanın en iyi içgüdülerine hitap ederek olumlu yönde hareket etmek olduğunu savunmaktadır. Düşünür, etiğin, onlar olmadan ne hayvanların ne de insanların toplum halinde yaşayabileceği birkaç temel ilkeyi belirleyip açıklayacağını ama bunlardan daha üstün, sevgi, cesaret, kardeşlik, kendine saygı, kişinin idealleri ile uyumu şeklinde bir şeye başvuracağını öne sürmektedir. Düşünür, etiğin, insana, eğer fiziksel, düşünsel ve duygusal tüm güçlerinin tam bir kullanımını bulabileceği bir yaşam istiyor ise böylesi bir yaşamın diğerlerine saygısızlık yolundan ulaşılabilir olduğu fikrini ebediyen terk etmesi gerektiğini söyleyeceğini ileri sürmektedir. Kropotkin, etiğin, kişiye, böylesi bütünlüklü bir yaşama yaklaşmanın ancak birey ve diğerleri arasında belirli bir uyum olursa olanaklı olduğunu söyleyeceğini ve şu hususu ekleyeceğini belirtmektedir: "Doğanın kendisine bakın! İnsanoğlunun geçmişini inceleyin! Onlar size bunun gerçekte olduğunu kanıtlayacaktır!". Düşünür, kişinin şu veya bu nedenle, özel bir durumda izlenecek yolun ne olduğu konusunda duraksarsa etiğin onun yardımına koşacağını ve ona, onun benzer bir durumda diğerlerinin nasıl davranmasını istediğini düşündürteceğini belirtmektedir. Düşünür, bununla birlikte, böyle bir durumda gerçek etiğin katı bir davranış çizgisini takip etmeyeceğini zira onu etkilemekte olan farklı güdülerin ayrı değerlerini tartması gerekenin bireyin kendisi olduğunu öne sürmektedir. Kropotkin, yenilgiye katlanamayacaklara risk önermenin veya enerji dolu gence yaşlı adamın "sakınmasından" (ihtiyatından) söz etmenin yararının olmadığını, böyle bir durumda, Goethe'nin oyununda Egmont'un, Kont Oliva'ya verdiği isabetli yanıtın burada da geçerli olduğunu ileri sürmektedir: "Görülmez ruhlar tarafından mahmuzlanmış gibi zamanın atları yazgımızın hafif arabasını çekerler ve bize yalnızca cesurca dizginleri tutmak ve tekerlekleri döndürmek kalır; şurada solumuzda bir taş, burada sağımızda devrilmiş bir araba. Nereye koşuyoruz, kim bilir? Yalnız nereden geldiğimizi hatırlayabilir miyiz?". Düşünür, çiçeğin açması ölmesi anlamına gelse bile Guyau'nun belirttiği üzere "Çiçek, çiçek açmaktır" sözünün isabetli olduğunu öne sürmektedir. Kropotkin, yine de etiğin temel amacının insanlara ayrı ayrı tavsiyeler vermek olmadığını, daha çok, onların önüne bir bütün olarak yüksek amaç, daha somut deyişle, herhangi bir tavsiyeden daha iyi bir şekilde içgüdüsel olarak doğru yönde hareket etmelerini sağlayacak bir ideal koymak olduğunu ileri sürmektedir. Düşünür, tıpkı zihinsel eğitimin amacı, insanları, birçok zihinsel işlemi neredeyse bilinçsiz şekilde yerine getirmeye alıştırmak olması gibi eğitin amacının da toplumda herkesin iyiliğine ve her ayrı varlığın tam mutluluğuna en iyi şekilde götürecek eylemlerin, bütünüyle itkiyle çok sayıda üretilebileceği bir atmosfer yaratmak olduğunu savunmaktadır. Kropotkin, "karşılıklı yardımlaşma", "adalet", "ahlak" içgüdülerinin, hayvan dünyasının ve insan araştırmasının açıkça gösterdiği üzere faydacı bir dizinin art arda gelen basamakları olduğunu, kendi içerisinde kendi doğrulamasını taşıyan, en ilkel organizmaların oluşturduğu koloniler biçiminde ilk aşamalarından başlayan ve uygar toplumlara kadar derece derece yükselen hayvan krallığı evriminin tümü tarafından onaylanan bir organik zorunluluk oluşturduklarını ileri sürmektedir. Düşünür, karşılıklı yardımlaşma, adalet ve ahlak duygusunun doğuştan gelen bir içgüdünün tam gücüyle insan zihninde kökleşmesinin nedenini, söz konusu organik zorunluluk, "değişmeceli" (mecazi) deyişle, evrensel organik evrim yasasının oluşturduğunu öne sürmektedir. Düşünür, ilk içgüdü olan karşılıklı yardımlaşmanın en güçlüsü olduğunu, ikinci sırada adaletin bulunduğunu, son sırada bulunan ahlakın ise değişken bir duygu olduğunu ve üçü arasında en az zorlayıcı olduğunu ileri sürmektedir. Kropotkin, söz konusu içgüdülerin, beslenme, barınma ya da uyku ihtiyacı gibi kendini koruma içgüdüleri olduğunu, kimi zaman belirli koşulların etkisi altında zayıflayabileceğini ve bu içgüdülerin gücünün bir hayvan grubunda ya da bir insan toplumunda şu ya da bu nedenle gevşeyebildiğini, bu zayıflık ve gevşeklik hâlinde grubun ister istemez yaşam savaşımında başarısız olmaya ve yıkıma doğru ilerlemeye başlayacağını öne sürmektedir. Düşünür, yaşamda kalmanın ve ilerlemeci gelişmenin gerekli koşullarına, karşılıklı yardımlaşma, adalet ve ahlak egemen olmazsa bu grup, ırk ya da türün öleceğini veya yok olacağını zira evrimin gerekli koşulları yerine getirilmediği için kaçınılmaz olarak gücünü yitirmek ve yok olmak durumunda kalınacağını savunmaktadır. (Bkz. Kropotkin, 2018: 43-44, 49).

eylemine ilişkin felsefe bilimine bırakma düşüncesi, Batıdaki etik tartışmalarında yaygın bir görüş haline gelmiştir. Bu bağlamda Patzig, dile yerleşen kullanıma göre ahlak sözcüğüyle ahlaki normları, değer yargılarını, kurumları tanımlarken; etik sözcüğünü dil tarihi açısından ahlak ile anlamsal eşdeğerlilikte bir sorun alanı olarak felsefenin ahlak alanı incelemelerine bırakılması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Hoerster ise etik ile ahlak ayrımının her zaman yapılmadığını, oysa her iki alanın birbirine çok yakın olduğu ve kesin bir sınır çizmenin hemen hemen olanaksız göründüğü yerde bile böyle bir farklılaştırmaya gitmenin pek de boşuna olmayacağını öne sürmektedir. Hoerster, bu yüzden felsefeye hiç de yabancı gelmeyen dil kullanımına uygun olarak "etik" sözcüğünün "ahlak felsefesi" ile eşanlamlı olarak kullanılması gerektiğini ileri sürmektedir. (Nak. Pieper: 33).

Pieper de etik ile ahlak felsefesinin eşanlı olduğunu savunmaktadır. Yazar, etiğin konusunu her türlü insan faaliyeti, eylemi ve davranışını değil de öncelikle ahlakiliği vurgulayan, diğer deyişle, ahlaki olanların oluşturacağını, etiğin, bir eylemi ahlaki açıdan iyi bir eylem yapan niteliksel durumu sorduğunu ve bu bağlamda ahlak, iyi, ödev, görev, gereklilik, izin gibi kavramları ele aldığını öne sürmektedir. Yazar, etik aracılığıyla ahlaki eylemin anlamının yöntemsel ve sistematik biçimde aktarıldığını ancak, etiğin, ahlaki eylemin yerini tutmayacağını, bu tür eylemlerin bilgiye dayalı yapısını ortaya çıkaracağını ileri sürmektedir. Yazar, bir başka deyişle, etiğin, bir yandan ahlaki davranış modellerinin ve temel tutumların betimlenmesi ve çözümlenmesi, öte yandan ahlaklı davranma gerekliliğini yöntemsel açıdan temellendirerek pratiğin değerlendirilmesini olanaklı kılacak eleştiri ölçütlerini aktararak karmaşık ahlaki eylem alanını kavramlarla açacağını ve insanın bu alanı aklıyla kavramasını sağlayacak hale getireceğini belirtmektedir. Yazar, felsefenin bir disiplini olan etiğin, kendisini ahlaki eylemin bilimi olarak göstereceğini, ahlaklılık kavramını temellendirmek üzere insan pratiğini mevcut ahlaklılık koşulları açısından araştıracağını, ahlaklılıktan kastedilen hususun ise bir eylemi ahlaki açıdan iyi bir eylem olarak tanımlamayı olanaklı kılan nitelik olduğunu vurgulamaktadır. (Pieper: 18, 21, 23).

Pieper, etiğin, içeriği ne olursa olsun, bir eylemin haklı olarak "ahlaki" diye tanımlanabilmesi için yerine getirilmesi gereken koşulları biçimsel yoldan yeniden kurarak, ahlaki olan ile ilintili bütün sorunları çok, ilkesel, dolayısıyla da soyut düzlemde tartıştığını bu yüzden etiğin, hangi somut amaçların tek tek iyi, herkes için ulaşılmaya değer amaçlar olduğunu belirlemez; daha çok ölçütleri belirler ve bunlara göre öncelikle hangi amacın iyi amaç olarak bağlayıcı olabileceğini göstereceğini öne sürmektedir. Daha somut bir deyişle, Pieper, etiğin iyinin ne olduğunu söylemeyeceğini, iyi bir şeyin iyi olduğu hükmüne nasıl varıldığını söyleyeceğini, kısacası, etiğin, ahlak üretmeyeceğini, ahlak üzerine konuştuğunu belirtmektedir. Yazar, ahlaki yargılar ve ahlaki yargılara ilişkin önermelerin, farklı dil ve nesne düzeylerinde ikili bir durumu yansıttığını, daha açık bir deyişle, bir şeyin kavranıp, bunun bilgi olarak dile getirilmesi veya sadece bu bilgi üzerine konuşan bir nitelik taşıyacağını ileri sürümektedir. Yazar bunlardan birincisinde sorulan sorunun, bilginin nesnesine ilişkin olduğunu, ikincisinde ise bir şeyin nasıl bilindiğine; diğer deyişle, söz konusu olanın artık teke ilişkin bilginin değil, "nasıl" bilgi olduğunu belirtmektedir. Yazar, bu bağlamda etiğin, tek tek eylemlere ilişkin ahlaki yargılarda bulunmayacağını, eylemlere ilişkin ahlaki yargıların nasıl oluştuklarını üst bakış düzeyinde çözümleyeceğini ifade etmektedir. (Pieper: 29-30).

Pieper, ahlakın dili ya da ahlaki dilin eleştirel yargılamaya tabi tutulan eylemler hakkında yapılan günlük dildeki konuşmaları kapsayacağını, etik ya da ahlak felsefesinin dilinin ise ahlaki dil üzerinde düşünen bir konuşma olduğunu savlamaktadır. Yazara göre, bu bağlamda, etiğin konusunu "ahlak" (töre) ve "ahlaklılık"[18] (töresellik) oluşturur. Yazar, etiğin yönelttiği soruların, doğrudan tekil eylemlere ilişkin olmadıklarını, anlaşılan, belirli bir somut, münferit, özel bir durumla ilgilenmedikleri için ahlak sorularından ayrılacağını, örneğin, etik soruların, ahlak ilkesini ya da ahlakiliği öngören eylemlerin yargılama ölçütünü sorguladıklarından ya da ahlaki norm ve değerlerin geneli bağlayan

[18] Burada "ahlakilik" olarak tercüme edilen sözcüğün "ahlaklılık" olduğunu düşünüyoruz. Zira Almanca metinde kullanılan "Moralität" sözcüğünün ahlaklılık olarak çevrilmesi daha isabetli olacaktır.

nitelikte olduğu koşulları araştırarak bir üst bakışla ahlaki eylemi konu olarak aldıklarından doğrudan ahlak sorularından ayrılacağını öne sürmektedir. (Pieper: 33).

Pieper, ahlak ile etik arasındaki bu kavramsal farklılaştırmadan çıkan sonucun, etik düşüncelerin kendiliğinden ahlaki olmadığı, ancak ahlaka ilişkin belirli bir soruna gösterilen ilgiden kaynaklanabileceğini, bunun tersinin de doğru olduğunu, ahlaki düşüncelerin sırf ahlaki olmakla etik düşünceler sayılamayacağı ama etik sorunla dönüşebileceğini ileri sürmektedir. (Pieper: 33).

Pieper, etikle uğraşan kişinin, ahlak konusuna belirli bir mesafeden yaklaşarak değerlendirmede bulunacağını, ahlaki eylemde bulunmanın onu ölçen bir ölçüt olmadığını, yalnızca bir bilim insanı olarak ortaya koyduğu eleştirel mesafeden ahlaki olanı yansıtacağını vurgulamaktadır. Pieper, bu konuda şöyle bir örnek vermektedir: Değer etiği konusunda seçkin bir isim olan Max Scheler, ahlaki açıdan her zaman gerektiği gibi davranmamış ve zaman zaman iyi denilen töreleri çiğnemiştir. Scheler'e etik çalışmalarında savunduğu görüşlerle bu davranışlarının çelişkili olup olmadığı sorulunca "başkalarına gösterdiği yönde giden bir "kılavuz" (rehber) tanıyor musunuz?"[19] türünden yanıtlar vermiştir. Pieper, Scheler'in bu tutumunun başlangıçta uygunsuz bir tavır gibi gelebileceğini ama büsbütün anlamsız olmadığını, zira ahlaki pratiğin kuramı olarak etiğin, bizzat ahlak pratiği olmadığını ve geliştirenin uygulayıp uygulamamasından bağımsız olarak doğru olan bir pratik kuramının olanaklı olduğunu öne sürmektedir. Bir başka deyişle, Pieper, bir kuramın doğruluğuna ilişkin kararı, söz konusu kuramı oluşturanın pratiğinin vermeyeceğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte, Pieper, kuram doğru olmasına karşın, onu oluşturanın pratiğinde bu kuramın yansımaları görülmüyorsa, o kişinin pratik açısından tutarlı olmadığının söylenebileceğini, burada kullanılan "kılavuz" benzetmesinin, yolun ve yol göstericinin birbirinden ayrı tutulmasının şart olduğu ölçüde yerinde bir benzetme olduğunu, bu yüzden, ideal duırumda, kılavuzun kendi gösterdiği yolda girmesinin gerektiği, diğer deyişle, etik ve ahlakın örtüşmesinin şart olmadığını savunmaktadır. Yazar, kılavuzun doğru bir etik kuramından yana olduğunu ve kuramı anlayan herkesin eşanlı eylemleriyle gerçekleştireceği belirli bir pratik şeklinin bağlayıcı olduğunu kabul etmiş olacağını vurgulamaktadır. (Pieper: 34-35).

Pieper, etiğin, gizlice karşıt biçimine dönüşen bir konuyla kesinlikle ilgilenmeyeceğini, etiğin kalıcı, değişmeyen görevinin daha çok, ahlak ve ahlaklılık kavramlarını birbiriyle ilintilemek, böylelikle görece olanın mutlak olandan hareketle kavranmasını sağlamak, aynı şekilde değişebilir olanın değişmez olandan, fiili geçerliliğin de normatif geçerlilikten yola çıkarak kavranmasını sağlamak, öte yandan da mutlak, değişmez, normatif olanı görece, değişebilir, fiili olana dayandırarak onu da kapsayacak şekilde birbirleriyle ilişkilendirmek olduğunu öne sürmektedir. Yazar, ahlak kavramının göreceleştirilebilecek bir şeyle ilintili olduğunu, oysa ahlaklılık kavramının bu özelliği taşımayacağını, ahlaklılık kavramının ilkesel bir kavram olarak, ahlakın talebini açıklayıp temellendirmesi gereken bir kavramdır; ahlaklılık bunu yaparken kayıtsız şartsız, mutlak, tanım gereği daha gerisine gidilemeyen bir şeye dayanır; dolayısıyla bunun "sonul" (nihai), ötesi olmayan bir temellendirme olduğunu ileri sürmektedir. (Pieper: 57-58).

Pieper, etiğin hem ahlaki hem de ahlakiliği mutlaka birlikte ele alması gerektiğini düşünmektedir. Yazar, daha açık bir deyişle, etiğin, ahlak ile ahlakiliğin ilişkisini yansıtmakla yükümlüyse, bu durumda, hemen başlangıçta, bir etik kuramın kusurlu iki biçiminin karakteristik yanlarının göze çarptığını savunmaktadır. Yazara göre bu hatalı kuramların kaynağında tek taraflı bir perspektif yatmaktadır. Yazar, salt ahlak olgularını araştıran ve ahlaklılık ilkesini dikkate almayan bir etiğin göreceleşip kaybolacağını, böyle bir etiğin, yalnızca değişken, diğer deyişle, tarihsel olarak değişen eylem modelleriyle ilgileneceğini, bu eylem modellerinin düzenine ait sabitelerin, daha açık bir deyişle, anlamı temellendirecek ilkelerin sabit koordinat sisteminin kendisine burada bir yer bulamayacağını, söz konusu etiğin, yalnızca meta ahlaki düzeyde kendisini ifade eden, yani sonuçta

[19] Bu söz, kişinin kendi verdiği öğüde uymamasını belirtir. Bu söz, "Halka verir talkını kendi yutar salkımı" şeklinde Türk atasözüne de girmiştir.

birinci dereceden betimleyici ifadelere ulaşan bir etik olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, tersi bir durumda, daha somut bir deyişle, yalnızca ahlaklılık ilkesiyle ilgilenen ve ahlak olgularını gözden kaçıran bir etiğin ise gerçeklikten uzak olacağını ve ahlaki davranan ve yargıda bulunan insanların, çok farklı şekilde de olsa, gerçekten yapıp ettikleriyle ilişkilendirmeksizin, soyut kurgusal çerçeve içinde kalacağını öne sürmektedir. Yazar, böylesi bir etiğin yalnızca ikinci dereceden normatif yasaları formüle edecek ve bu yasaların, belirlenmiş koşullarda eylemde bulunmak durumunda olan sonlu/tarihsel varlık olan insanla nasıl bir ilişkisi olduğuyla ilgilenmeyeceğini, açık bir deyişle, kapsamlı bir etiğin konusunun, ne tek başına ahlak ne de tek başına ahlaklılık olduğunu, aksine, insan pratiği bağlamında yalnızca ahlak ve ahlaklılık arasındaki ilişki olduğunu savunmaktadır. Yazar, ilkelerin, ilkelerin anlamının güvencesi olan ahlak olmadığı durumda veya ahlakın bağlayıcı olmadığı halde, düşünce düzeyinde bir oyun olarak kalacağını, geçerlilik taleplerini meşrulaştıran normatif bir ilkeden yoksun ahlakların da bağlayıcılıktan uzak, görece geçerli olduğunu, bu nedenle ahlak ve ahlakiliğin ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu vurgulamaktadır. (Pieper: 58-59).

Yazılarının tümüne yakını etikle ilgili olan (Tepe, 2018: 9) ve *Ethics* adlı çok ünlü bir kitabın yazarın olan Frankena da etik ile ahlak felsefesi kavramlarının özdeş olduğunu düşünmektedir. Seçkin etik düşünürü Frankena, etiği, felsefenin bir dalı olarak görmekte, onun ahlak felsefesi ya da ahlaklılık, ahlaki sorunlar ve ahlaki yargılar hakkında felsefi düşünme olduğunu ileri sürmektedir. (Fazla bilgi için bkz. Frankena, 2007: 20 vd.).

Frankena, etik veya ahlak felsefesi yapmanın bir örneği olarak, Sokrates'in *Kriton*'da ve bunun bir parçasını oluşturan *Sokrates'in Savunması*'ndaki düşünme şeklini göstermektedir.[20] Sokrates, burada, ölümüne yol açsa bile hapisten kaçarak kanunlara karşı gelinmemesi gerektiğini göstermek için üç yönlü bir iddia ileri sürmektedir. Bunlardan ilki, asla hiç kimseye zarar verilmemesidir. Hapisten kaçması durumunda Sokrates devlet kanunlarını ihlal edip önemsememiş olacak dolayısıyla devlete zarar vermiş olacaktır. İkincisi, eğer kişi, bir devletten kaçma olanağı varken orada yaşamayı sürdürüyorsa örtük olarak o devletin kanunlarına itaat etmeyi kabul edecektir. Buna göre, Sokrates, eğer o devletten kaçarsa bir sözleşmeye aykırı davranmış olacaktır ki bunun yapılmaması gerekir. Üçüncüsü, kişinin toplumu ya da devleti adeta kişinin ebeveyni ve öğretmeni olduğundan kişinin ebeveyn ve öğretmenlerine itaat etmesi gerekir. Sokrates, buradaki akıl yürütmesini, arkadaşlarının kaçış lehindeki savlarına karşı bir kaçak olmasının ya da sürgüne gitmesinin kendisi, arkadaşları, hatta ailesi için bile iyi bir şey olmayacağını, ayrıca, ölümden sonra yaşam olsa da olmasa da ölümün, yapabileceğinin en iyisini yapmış olan yaşlı bir adam için kötü bir şey olmadığını da belirterek tamamlamıştır. Bir başka deyişle, karşı tarafın hiçbir iyi ahlaki temeli olmadığını ve ancak ahlaki düşünmeyle kesinlik sağlanamazsa önem kazanacak olan sağduyulu temelden de yoksun olduğunu savunmuştur. (Fazla bilgi için bkz. Frankena: 16-18).

Bir başka seçkin etik düşünürü Feldman da etiğin ahlak felsefesi ile özdeş olduğunu örtük olarak savunmaktadır. Düşünür, etiği, ahlakın felsefi düzlemde incelenmesi olarak tanımlamaktadır. (Feldman, 2013: 11).

Feldman ahlakın felsefi düzlemde dört türlü incelenebileceğini savunmaktadır. Yazar, bunlardan ilkini "betimleyici ahlak"ın oluşturduğunu öne sürmektedir. Yazar, ahlaki inançların toplumdan topluma değişiklik göstereceğini, örneğin bazı yerlerde insanların halk plajında üstsüz güneşlenenleri görünce ahlak duygularının zedelendiğini, bazı yerlerde ise bu tür bir davranışın oldukça normal görüldüğünü belirtmektedir. Yazar, farklı ahlaki inançların incelenmesinin ilginç ve zahmete değer bir iş olduğunu, bu işle ilgilenenlerin, insan davranışı ve tutumları hakkında sık sık garip ve önemli gerçekler keşfedeceklerini, ayrıca, ahlaki çeşitlilik için bir tür aydınlanmış hoşgörü geliştirebileceğini ileri sürmektedir. Yazar, betimleyici ahlak incelemesinin tek başına felsefi bir girişim olmadığını, ancak

[20] Sokrates'in Savunması ve Kriton hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Platon, 2014.

bazı felsefecilerin betimleyici ahlakı özel olarak felsefi etik incelemeleriyle birleştirmekte kayda değer başarılar elde ettiklerini vurgulamaktadır. (Feldman: 23).

Feldman, ahlakın felsefi düzlemde "kuramsal olmayan ahlak" şeklinde ikinci tür olarak incelenebileceğini savunmaktadır. Yazar, insanların bütünüyle genel ahlak ilkelerine açıktan ve doğrudan bir gönderme bulunmadan önemli ahlaki sorunlar hakkındaki görüşleri savunmaya ve geliştirmeye çalıştıklarında kuramsal ahlakla ilgilendiklerini belirtmektedir. Yazar, örneğin, savaş, ötenazi, cinsiyetçilik ya da vejetaryenlik ahlakının başlangıçta genel ahlaki ilkelerde uzlaşılmadan tartışılması halinde kurumsal olmayan ahlak ile karşılaşılacağını öne sürmektedir. Yazar, bu tür bir tartışmanın "enformel" (resmi olmayan) türünün, yurtlar, barlar, kafe ve kahvehanelerde, kısacası, akıl sahibi kişilerin ahlaki sorunlar üzerine ciddi tartışma fırsatı buldukları her yerde görüleceğini, daha resmi türünün ise etik derslerinde ve ahlaki sorunlar üzerine yazılan kitaplarda rastlanılacağını ileri sürmektedir. (Feldman: 23-24).

Feldman, ahlakın felsefi düzlemde "normatif etik" şeklinde üçüncü tür olarak incelenebileceğini de savunmaktadır. Yazar, bir açıdan, normatif etiğin, ahlaki olarak doğru eylem hakkındaki en temel ilkeleri keşfetme, formülleştirme ve savunma girişimi olduğunu öne sürmektedir. (Feldman: 24).

Feldman, ahlakın felsefi düzlemde dördüncü inceleme türünün meta-etik olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, meta-etikte diğer birçok şey ahlaki değerlendirmenin kritik terimlerinin anlamlarının keşfedilme ve açıklanmasına çalışılacağını, bu yüzden "iyi", "kötü", "doğru", "yanlış" gibi ahlaki değerlendirme terimlerinin anlamının araştırılacağını öne sürmektedir. (Feldman: 25).

Feldman, ahlakın felsefi düzlemde son inceleme türünün ahlakçılık olduğunu öne sürmektedir. Yazar, etik üzerine kitap yazanların çoğunun, okurlarını ahlaken daha üstün insanlar haline getirmeye çalıştıklarını, okurlarına, başkalarının gereksinimlerine daha fazla dikkat gösterme ya da davranışlarının olası sonuçları üzerine daha dikkatli düşünme tavsiyesinde bulunduklarını belirtmektedir. Yazar, bu tür bir girişimin boşuna olmadığını, birçok kötü insanın bulunmasından dolayı birilerinin onları daha iyi hale getirmek için bir şeyler yapması gerektiğinin açık olduğunu, nitekim bunu geleneksel olarak deneyen felsefecilerin bulunduğunu vurgulamaktadır. (Feldman: 26).

Bir başka ünlü yazar Boone de etik ile ahlak felsefesinin özdeş olduğunu savunmaktadır. Yazar, ahlak felsefesi olarak adlandırılan etiğin, felsefenin, bir kişinin, bir konuda nasıl ahlaki olarak doğru veya iyi kabul edilen bir şekilde davranması gerektiğiyle ilgili bir kolu veya dalı olduğu görüşünü öne sürmektedir. Yazar, nasıl iyi olunacağı ve iyi olmanın neden önemli olduğu hususunun kulağa basit bir fikir gibi gelse de 2000 yıldan fazla bir süredir ahlak filozoflarını büyüleyen ve eziyet eden bir kavram olduğunu ileri sürmektedir. (Boone, 2019: 9).

Boone, etiğin, tartışmasız bir şekilde günlük yaşama kolayca uygulanabilir bir felsefe türü olduğunu savunmaktadır. Yazar, felsefenin "Tanrı gerçek mi?" veya "niçin buradayız" gibi büyük sorular sorduğunu, ancak, bu büyük soruların, birinin yaşamını nasıl yaşayacağına doğrudan değinmediğini belirtmektedir. Yazar, buna karşın, etiğin, evrenin sonsuzluğu üzerine düşünmek ile dünyada var olan günlük yaşamı uzlaştırmak arasındaki eksik adım olduğunu, eğer felsefe, büyük nitelikteki "niçin" sorusunu sorarak ahlaki davranışı destekliyorsa, etiğin de bu ahlaki davranışın araştırılması ve felsefenin ortaya koyduğu sorulara somut bir şekilde "ne" ve "nasıl" yanıtlarını belirleyeme çalışması olduğunu ileri sürmektedir. (Boone: 9).

Nuttall da etik ile ahlak felsefesi kavramlarının birbirinin yerine kullanılabileceği düşüncesini taşımaktadır. Yazar, yayımlamış olduğu "Ahlak Üzerine Tartışmalar Etiğe Giriş" adlı kitabının Önsözünde söz konusu kitabın etik ya da ahlak felsefesi olarak bilinen konuya bir giriş yapmak amacıyla kaleme alındığını, ahlak felsefesinin, felsefeye girmenin "gizilgüç" (potential) olarak en uygun yolarından birisi olduğunu belirtmektedir. Yazar, yine önsözde, ahlak konusuna felsefecilerin bir yaklaşımının "iyi", "haklı" ve "gerekli" gibi ahlaki sözcüklerin anlamlarını ele almak ve ahlaki anlamda kullanıldıklarında bu sözcüklerin anlamlarında neyin ayırt edici olduğunu analiz etmek

olduğunu, ancak kendi yaklaşımının analitik olmasına karşın, ahlak felsefesini salt anlamla ilgilenen dilbilime hapseden dar bir biçimde olmadığını ifade etmektedir. (Fazla bilgi için bkz. Nuttall, 2020: 11-13).

Nuttall, ahlakın; yanlış ve doğru, iyi ve kötü, erdem ve kusur ile yapılanları ve yapılanların sonuçlarını değerlendirme veya değer biçmeyle ilgili olduğunu savunmaktadır. Yazar, değer biçmenin, iyiyi kötüden ayırmayı gerektirdiğini ver salt kişisel zevkin ifadesinden farklı olarak "akılcı" (rational) bir etkinlik olduğunu, diğer deyişle, nedenleri belirtmeyi gerektireceğini öne sürmektedir. Yazar, ahlak felsefesi ya da etiğin ahlakı konu edinen bir felsefe dalı olduğunu, kullanılan ahlak terimlerini ve ahlaki yargıların statüsünü analiz eden etiğin takınılan ahlaki tutumların arkasında yatan yargıları ele aldığını ileri sürmektedir. (Nuttall: 17, 31).

Nuttall, ahlak felsefesinin ilgi alanına giren ahlaki konuları incelerken kimi hususlara dikkat gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yazar, çağcıl toplumda, neyin doğru neyin yanlış olduğu üzerine birçok sorunun yanıtının gerçekten belli olmadığını, işte bu yüzden, ahlaki yargıların doğrulanıp yanlışlanabileceği nesnel bir duyunun olup olmadığına ilişkin "radikal" (köklü) sorular da dâhil ahlakla ilgili felsefi soruların ilgi çektiğini ve gündeme yerleştiğini savunmaktadır. Yazar, ahlaki bilgi peşine düşmenin, ahlaki bilgi denen bir şeyin olduğunu gösterme çabalarıyla el ele yürümek zorunda olduğunu öne sürmektedir. (Nuttall: 26).

Nuttall, ahlak felsefecisinin soyut kavramlara saplanıp kalmaması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Yazar, ahlak felsefecisinin asıl kaygısının ahlaki konuların yüzeyi altında yatan felsefi sorunlar olduğundan felsefecinin söz konusu soyut sorunlar peşine takılarak ahlakın öz olarak pratik doğasını gözden kaçırmasının olanaklı olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, felsefenin soyut konular ve "hükümler" (arguments) ile meşgul olurken, ahlakın ilgi alanının somut, tikel olaylar ve her gün karşılaşılan insanlar olduğunu, ahlakın, insanlarla ve kişinin kendisiyle ilişkiyi yönlendireceğini ileri sürmektedir. Yazar, felsefenin, olgusal önermeler olarak aynı nesnel statülere sahip olup olmadıkları veya hangi sonuçları doğuracaklarına bakmaksızın ulaşılan yargıların nasıl haklılaştırılabileceği sorusunu soracağını, bu kaygıların, hem ne yapılan hem de ne yapılması gerektiği bakımından garip kaçan soyut ahlak kuramlarına yol açabileceğini öne sürmektedir. (Nuttall: 28).

Görüldüğü üzere gerek Türk gerekse batılı felsefecilerin ezici çoğunluğu, etik ile ahlak felsefesini özdeş olarak kabul etme eğilimini taşımışlardır. Felsefecilerin bu tutumu uygulamaya da yansımıştır. Nitekim bu özdeşlik varsayımından hareketle kimi eğitim-öğretim programlarında etik, kiminde de ahlak felsefesi adıyla dersler yer almaktadır.

Gerek felsefecilerin söz konusu görüşlerinin gerekse bahsedilen uygulamanın isabetli olduğunu düşünmemekteyiz. Kanımızca felsefeciler, felsefenin bir dalı olan etik ile etiği bir birine karıştırmaktadırlar. Bir kere, felsefenin insanlar arası ilişkileri ve sorunları konu edinen dalına etik denilir. (Kuçuradi, 2017: 35). Buna karşın, etik, aşağıda ayrıntılı bir şekilde görüleceği üzere eyleme ilişkin bir bilgi alanıdır.[21]

Öte yandan, etik ile ahlak felsefesi kavramsal olarak da birbirinden farklılık göstermektedir. Nitekim İyi ve Tepe'nin haklı olarak belirttikleri üzere, bu iki kavramı aynı şeyle ilgili bir adlandırma saymak, bir bilgi alanı olarak etik ile ahlak arasındaki ayrıma yeterince dikkat etmemenin ya da bu ayrımı tam olarak benimsememenin bir sonucu olarak görmek gerekir. (İyi ve Tepe: 10).

Gerçekten de ahlak felsefesi, olgu olan ahlaklarla ilgili bilgi ortaya koymaya çalışan bir bilgi dalı gibi görünmekle birlikte, kimi zaman "belirli bir ahlakın temellendirmesi olarak", kimi zaman da "tek tek ahlakların üstünde onları aşan bir üst ahlak getirme çabası olarak" görünmektedir. Bununla birlikte, her iki durumda da kişilere doğrudan ya da dolaylı şekilde, "yapılması ve kaçınılması gerekenler"

[21] Etiğin eyleme ilişkin bir bilgi alanı olduğu hakkında "öncü" (pioneering) bir çalışma için (Bkz. Kuçuradi, 2005).

konusunda her koşulda geçerli olabilecek kimi ilkeler, kurallar önermektedir. Sonuç olarak burada da aslında yine eylemlerin değerlendirilmesine ilişkin bir ölçüt geliştirme çabasında olunduğu görülmektedir. (İyi ve Tepe: 10).

Aslında ahlak felsefesi ile amaçlanan husus, belirli ahlakların dışına ya da üstüne çıkarak, üst bir ahlak getirmek olduğundan, sonuçta ortaya çıkan eylemlerin değerlendirilmesine ilişkin bir ölçüt geliştirme ve hangi eylemlerin yapılması, hangi eylemlerden kaçınılması gerektiğinin saptanması olmaktadır. (Tepe: 2018: 15).

Buna karşın, etik, konu edindiği alanla ilgili alan yapısının izin verdiği kadarıyla doğru ve kesin bilgilere ulaşmaya çabalamaktadır. Bilgilerin toplumdan topluma değişmez bir nitelik taşımakta, olsa olsa ilişkili oldukları şeylerin yapısına bağlı olarak kesinliklerindeki farklılıklardan söz edilebilmektedir. (Tepe: 2018: 15).

Bu bağlamda, etik, çeşitli ahlaklardan veya morallerden bağımsız olarak kişilerin yapıp-etmelerine, eylemlerine ilişkin bir nitelik taşımakta, kısacası, eylemin felsefi bilgisi olmaktadır. Eylem, etik için büyük önem taşımaktadır zira eylemde bulunmak, insanın bir yapı özelliği niteliğini taşımakta ve kişiler yaşamlarında sürekli olarak eylemde bulunmaktadırlar. Öte yandan, eylem, her eylemin yöneldiği kişilerin ve yapıldığı koşulların çeşitliliği hesaba katıldığında karmaşık bir nitelik taşımaktadır. Bu özellikleri yüzünden eylem, çeşitli açılardan ve farklı düzeylerde açıklama girişimlerine konu olmuştur. (Tepe: 2018: 16).

Her eylemde bir "arka plan" (background), içinde yapıldığı tekliği olan bir durum ve eylemin yöneldiği "ya başka belirli bir kişi ya da insan durumu" bulunmaktadır. Bu nedenle eylemde bulunan her kişi, başka bir kişi veya insan durumuyla ilişki içinde bulunmakta, daha açık bir deyişle, eylemde bulunan her kişi, böyle bir ilişki içerisine girmekte, böylelikle her tek eylem de ancak böyle bir ilişki içerisinde söz konusu olmaktadır. Buradan hareketle, etiğin, kişilerce kurulan bir tür ilişkinin ve bu ilişkideki eylemin bilgisi olduğu açıktır. Bir başka deyişle, bilgi ortaya koymada nesnen edinilen şeyi, bütün arka planıyla eylem oluşturmakta, her eylemde bulunan kişi ise etik bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. O halde en genel hatlarıyla, etiğin, kişilerin bu tür ilişkilerinin ve eylemlerinin bilgisini edinmeye çalıştığı ortadadır. (Tepe: 2018: 16).

Kısacası, etiğin ana konusunu "eylem", bir başka deyişle, eylemle ilgili tüm unsurlar oluşturmaktadır. Daha somut bir deyişle, kişiyi eyleme götüren etkenler kadar, eylemin içinde yapıldığı koşullar, eylemin yöneldiği şey, eylemin sonuçları, eylemin doğruluğu-yanlışlığı ve gerektiğinde eylemin doğruluğunun temellendirilmesi etiğin alanını oluşturmaktadır. (Tepe: 2018: 16).

Ancak çeşitli etik görüşleri, genellikle eylemi sonuçlarına bakarak değerlendirmekte, çoklukla da yalnız bir "yapma" olarak ele alınarak, arka planı üzerinde pek fazla durulmamaktadır. İlk kez Kant ile birlikte eylemi ele almada, eyleme yol açan istemenin dayandığı yukarıda belirtilen maksim temel alınmıştır. Bununla birlikte, eylem, tekrar bu önemli ögesi bir yana bırakılarak ele alınmaya devam etmiş, daha çok sonuçlarıyla açıklanmaya veya değerlendirilmeye çalışılmıştır. (Tepe: 2018: 16-17).

Ahlak felsefesi ile etiğin kavramsal farklılığını göstermek üzere etik konusunda somut bir örnek verilmesi uygun olacaktır. Kamu yönetimi açısından etik, doğru ve yanlışlığı ayrıştırmak ve doğru bir şekilde idari tasarrufta bulunabilmeyi ifade eder. (Krş. Denhardt: 131). Kamu yönetiminde etik ilkelere uygun davranılmasını sağlayabilmek için üç aşamalı bir çalışma yapılması gerekmektedir. Bunlardan ilki, olgu ve olayları açıklığa kavuşturmaya çalışmaktır. İkinci olarak, temel ilkelerde anlaşma sağlanmış konulardaki etik sorunların çözümlenmesi kolay olduğundan, söz konusu ilkeler üzerinde uzlaşmaya varılmalıdır. Sonuncu aşamada ise, kamu görevlisi, yapacağı idari tasarrufun lehinde ve aleyhinde olan ileri sürülen önermeleri dikkate alması gerekir. Ancak yalnızca etik ilkelere uygun bir şekilde karara varılması yeterli olmayıp bunun yanında zor da olsa etik açıdan doğru olan karara uygun bir şekilde davranış da göstermek de gerekir. (Denhardt: 102-103).

Yukarıda belirtildiği üzere felsefecinin işi bir ahlak kurmak olmadığına ve olgu olan ahlakları araştırmak da olmadığına göre "ahlak felsefesi" dendiğinde bu alanın araştırma konusu, diğer deyişle, nesnesinin ne olacağı sorusu sorulabilir. Bu sorunun yanıtı, felsefecinin işi, ahlak felsefesi yapmaktır olarak verilebilir. Bu da ahlakın ne olduğunun bilgisini ortaya koymaktır. Ancak bu durumda araştırma alanı daralmış olur. Bir bilgi alanı olarak etiğin alanı çok daha geniş, çok daha kapsayıcıdır. Ayrıca, etik ile ahlak felsefesi kavramlarını özdeş saymak, etik ile ahlakın iç içe geçmesine yol açabilir. Ahlak felsefesi yapan bir araştırmacı ahlakın ne olduğunu sormakta ve kimi zaman da ahlaklı olmayı sağlayıcı bir norm oluşturma veya geliştirmeye yönelebilmektedir. Buna karşın etik söz konusu olduğunda araştırmacı, nesne edindiği var olanlar hakkında bilgi ortaya koymayı amaçlamakta, normlar bulmak veya geliştirmekle ilgilenmemektedir. Zira etik sözcüğünün kökeninde bulunan ve etiğin özniteliğini ifade eden karakter, huy, alışkanlık anlamlarını tekrar göz önüne almak ve bu sözcüğün toplumu değil, kişiyi temel alan anlamına dikkat etmek gerekir. İşte etiğe bir bilgi alanı olma yolunun açılmasını da bu nokta oluşturmaktadır. (İyi ve Tepe: 10).

Öte yandan, etik ile ahlak felsefesinin yanıt bulmaya çalıştığı soruların farklı olması nedeniyle de etik ile ahlak felsefesi arasında farklılık bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere etik, eylemlerin hangi ölçütle değerlendirilebileceği sorusuna yanıt vermeye çalışır. Buna karşın, Denhardt'ın belirttiği üzere, ahlak felsefesi, belirli bir küme koşullar altında yanlış ve doğrunun nasıl saptanacağı, bir başka deyişle, doğru hareket tarzının nasıl bulunulabileceği sorusuna yanıt vermeye çalışır. Bir yaklaşım, her bir farklı "almaşık" (alternative) eylemden kimin faydalanacağı ve zarar göreceğini saptamak, daha sonra ise en düşük maliyette hangi eylemin en fazla fayda sağlayacağını göz önüne almaktır. Diğer yaklaşım ise belirli bir olaya uygulanacak olan ahlaki ilke veya kuralı bulmaktır. Birinci yaklaşım eylemin sonuçlarına odaklanmışken, diğer yaklaşım ise evrensel nitelikteki davranış kuralını bulmaktır.[22] (Denhardt: 103).

4. Etik ile Meslek Kuralları veya Meslek Ahlakı Arasındaki İlişkiler

Gerek kuram gerekse uygulamada "etik" ile "ahlak felsefesi" birbirine karıştırıldığı gibi "etik" ile deontolojik kurallar denilen "meslek ahlakı" veya "meslek kuralları" kavramları da birbirine karıştırılmakta, hatta ikisinin birbirinin özdeşi olduğu düşüncesiyle meslek ahlakı veya meslek

[22] Özlem, hatalı bir şekilde, ahlak felsefesinin yanıt vermeye çalıştığı soruyu, ahlaklılığın yanıt vermeye çalıştığı soru olarak düşünmektedir. Özlem, "ahlaklılık" tanımlarında çok çeşitliliğin bulunduğunu, bütün etik tiplerinin başat sorunlarının, ister "en yüksek iyi" ister "doğru eylem" isterse "irade özgürlüğü" olsun, kendilerine göre bir "ahlaklılık" (moralite) tanımın yapılması olduğunu belirtmektedir. Yazar, Hedonist "hazcı", "eudaimonist" (mutlulukçu), yararcı, tüm doğalcı etiklerin, ahlaklılığı, insanın doğal ve doğal kaynaklı saydıkları toplumsal istek, eğilim ve gereksinimlerini gidermeye yönelik eylemlerinde bulduklarının söylenebileceğini öne sürmektedir. Yazar, buna karşın, Kant'ın "ödev etiği"nin (deontolojik etik) [Özlem'in burada "etik" sözcüğünü kullanmasını isabetli bulmuyoruz zira burada kastedilen husus "ahlak felsefesi" olduğundan etik sözcüğü yerine ahlak felsefesi ibaresi kullanılması daha isabetli olacaktır] ise tam bir karşıtlıkla, ahlaklılığı insanın duyusal/duygusal yanından bağımsız, otonom bir akıl varlığı olarak kendisine koyduğu ahlak yasasına bağlı eylemlerinde bulacağını ve tüm doğalcı etikleri tam da bu nedenle, bir diğer deyişle, insanın duyusal/duygusal yanından hareket etmekle insanı hayvana indirgedikleri için reddettiğini ifade etmektedir. Yazar, içeriksel değer etiğinin; yaşamsal, duyusal/duygusal, manevi değerlerden söz ederek, hazcı, "eudaimonist" (mutlulukçu), yararcı etikleri kısmen onayladığını, ancak Kant'tan etkilenerek ahlaklılığı, kısmen manevi değerlerin, fakat özellikle mutlak değerlerin gerçekleştirilmesine yönelik eylemlerle sınırladığını öne sürmektedir. Yazar, özgürlük etiğinde, Nietzsche'nin doğallık-manevilik ayrımına adeta meydan okurcasına, ahlaklılığı güç iradesine sahip insanın eylemlerine dayandırdığını, varoluşçu etiğin ise ahlaklılığı özgür eyleme bağladığını ileri sürmektedir. Yazar, bununla birlikte, varoluşçu etiğin ahlaklılığı ne Kant'ın belirttiği gibi bir ahlak yasasına uymak ne de içerikli değer etiğinde ileri sürüldüğü gibi apriori bir değer bilinci eşliğinde bazı değerlerin gerçekleştirilmesi olarak gördüğünü belirtmektedir. Yazar, "belirlenimci, gerekirci" (determinist) etikte ise ahlaklılığın, çoğunlukla doğal zorunluluklara bilinçli bir boyun eğiş olarak ele alındığını nakletmektedir. (Özlem: 134-135).

kuralları kavramı yerine daha ziyade "meslek etiği" kavramı kullanılmaktadır.[23] Bu yüzden öncelikle "meslek ahlakı" veya "meslek kuralları" üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Meslek ahlakı veya meslek kuralları olarak adlandırılan deontolojik kurallar, daha ziyade mesleki özgürlükleri savunma, mesleki dayanışma ve mesleği geliştirmeye yönelik normları oluşturmaktadır. (Sancakdar, 2001: 142). Gerçekten de her meslek az ya da çok belirgin olan kendi meslek ahlakını ya da ait olduğu zümrenin ahlakını üretmekte, ürettiği normlar ise o mesleği seçen ve yürüten kişiyi bağlamaktadır. Örneğin, "Hipokrat yemini", doktoru, genel ahlaki talep çerçevesinde insanlara gerektiğinde yardım etmek, doktora güvenen hastalarını bedensel ve ruhsal olarak iyi hissetmelerini ve sağlıklı olmalarını mesleki olarak iyi donatılmış bilgi ve sorumluluk temelinde sağlamakla yükümlü kılmaktadır. Öğretmen, belirli bilgi içeriklerini öğrencilere aktarmak, aydın birer insan olarak eğitmekle yükümlüdür. Otobüs şoförü ise yolcuları ulaşmak istedikleri hedefe sağ salim götürmekle yükümlüdür. (Pieper: 39).

Bu liste "işçi", "memur", hatta "ev kadını" (housewife) ahlakına kadar istenildiği kadar uzatılabilir. Bütün bu meslek grupları ahlakları, genel ahlaki ilkeye, daha açık bir deyişle, mesleğinde olabildiğince iyi olma ilkesine dayanmaktadır. Burada çalışmanın ve emeğin kendisine bir değer yüklenmekte ya da bir başka deyişle, işin, yalnızca pürüzsüz bir çalışma sürecini olanaklı kılan teknik kurallar aracılığıyla değil, eşanlı olarak, özellikle diğer insanları doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren ahlaki kurallar temelinde yürütülecek bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. (Pieper: 39-40).

Bu bağlamda bir soygun çetesinin ahlakı özel bir durum oluşturmaktadır. Söz konusu soygun çetesi de bir grup ahlakı geliştirmektedir zira grup ahlakının olmadığı bir durumda topluluğun işlerlik kazanmayacağı ortadadır. Bu yüzden örneğin ganimetin adil bir şekilde nasıl paylaşılacağı, içlerinden birisi yakalandığı zaman nasıl davranacağı kurallara bağlanmaktadır. Bir başka örnek, bir grup ahlakı olan hırsızlık onurunu onuru, meslekten hırsızın ahlakına sadık kalmak için içerinden birisinin, ötekileri tehlikeye atmamak için hırsızlık yaparken şarkı söylemesi yasaklanır. (Pieper: 40).

Bir topluluğun ya da toplumun genel grup ahlakının özel görünümleri olan bir yandan onur kanunlarında, diğer yandan, çoğu zaman sessizce kabul edilen tabu bölgelerinde dile gelmektedir. Burada, kabullenme ve benimseme süreçleriyle aktarılmış olan belirli değer tasarımları ve anlaşışları somutlaşmaktadır. Meslek ya da zümre onuru, meslek ahlakının alanlarına özgü kurallarla sıkı sıkıya bağlı bulunmakta ve bunları çiğneyen yalnızca kendi "saygınlığına" (prestijine) değil mesleğe de zarar vermektedir. (Pieper: 40).

Örneğin, gerek maliyeti düşük olan malı yüksek fiyata satan bir satıcı gerek temsil ettiği genel çıkarların yerine yalnızca kendi çıkarlarını gözeten bir politikacı gerekse de titiz çalışmayan esnaf meslek onurunu zedelemektedir. Bu tip durumlarda kişi hem toplumsal saygınlığını yitirebilmekte o kişiden alışveriş yapmamak, onu bir daha seçmemek, "onarım" (tamir) işini artık ona yaptırmamak gibi sonuçlara katlanmak zorunda kalabileceği gibi meslek grubundan dışlanması da söz konusu söz konusu olabilmektedir. (Pieper: 40).

Meslek ahlakı bağlamındaki "ahlak"tan kastedilen husus ise özellikle doğrudan doğruya insanla ilgili olan doktorluk, avukatlık, öğretmenlik, gazetecilik ve tacirlik gibi belirli bir meslekte uyulması gereken davranış kuralları anlamına gelmektedir. Bu kurallara da belirli bir çevreye bağlı olmaksızın dünyanın neresinde olursa olsun söz konusu meslekleri yapan herkesin uyması istenmektedir. (Kuçuradi, 2017: 24).

[23] Örneğin Obreja ve diğerleri; etiğin; "ahlaki" (morally) olarak iyi ve kötü şeyler ile ahlaki görev ve yükümlülüklerle uğraşan bir disiplin olduğunu, bunun yanında onun, ahlaki prensipler ve değerler setini, ahlaki değerlerin bir kuramını veya sistemini (örneğin günümüzde materyalist etiği) veya bir kişiye veya gruba egemen olan davranış ilkelerini (örneğin, profesyonel etiği) oluşturacağını, bu bağlamda etiğin, ahlak felsefesinin bir kılavuzu olduğunu öne sürmektedirler. (Bkz. Obreja ve diğerleri, 2002: 69).

Bir başka deyişle, meslek ahlakındaki ahlak, insanlar arası ilişkilerde meslek sahiplerinden uymaları beklenilen veya talep edilen davranışları ifade etmektedir. Bu davranışları yapılması istenilen-yapılması istenilmeyen, izin verilen-izin verilmeyen, teşvik edilen-yasaklanan hususlar oluşturmakta, daha açık bir deyişle, belirli bir grupta ya da genel olarak iyi sayılan-kötü sayılan tutumlar oluşturmaktadır. (Kuçuradi, 2017: 24-25).

Böylelikle ahlak, kişilerarası ilişkilerde davranışlara ilişkin geçerli, daha somut bir deyişle, bir grupta, belirli bir zamanda ya da genel olarak geçerli olan veya olması istenen çeşitli değer yargılarını oluşturmaktadır. Söz konusu genel değer yargıları ise kişilerin belirli koşullarda başka insanlarla ilişkilerinde eylemlerinin değeri konusunda yargıda bulunmak için kullanılmaktadır. (Kuçuradi, 2017: 25).

Ahlaki değer yargıları, sabit ve değişken değer yargıları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çeşitli gruplarda geçerli olan değer yargılarının bir kısmı, kısacası bir kısım ahlak kuralları, değişik olabilmektedir. Bu bağlamda aynı grupta bile zaman içerisinde söz konusu değer yargıları değişmekte, hatta yasaklanan davranışlar, zaman içinde teşvik edilen davranışlar olabilmekte, öte yandan, bir eylem, farklı ahlaklar açısından iyi veya kötü olarak nitelendirilebilmektedir. Diğer bir kısım ahlak kuralları ise değişkenlik göstermemektedir. Gerçekten de örneğin bir meslek ahlakını oluşturan bir kısım davranış kuralları ve söz gelimi "yalan söylemek kötüdür", "sözünde durmak iyidir" yargılarında olduğu gibi değer yargılarının bazıları gruptan gruba ve zaman içerisinde değişiklik göstermemektedir. Nitekim sözünde durmak her zaman her yerde iyi, sözünde durmamak ise daima kötü sayılmaktadır. (Bkz. Kuçuradi, 2017: 25).

Bir başka deyişle, ahlak denilen olgu, yaşamda çeşitli ahlaklar olsa da söz konusu ahlakların bir kısmı değişik ve değişken olan davranış kuralları ve değer yargılarından oluşmakta, bir kısmı ise pek değişiklik göstermeyen davranış kuralları ve değer yargılarından oluşmaktadır. Kişilerden her iki davranış kuralına uymaları beklendiği gibi her iki tür değer yargıları da kişilerin eylemlerini değerlendirmek için ölçüt olarak kullanılmaktadır. (Kuçuradi, 2017: 25-26).

Meslek ahlakı veya meslek kuralları, belirli mesleklerde ya da uğraşı alanlarında ortaya çıkan etik sorunları konu edinip aydınlatmayı ve gidermeyi hedeflemektedir. Meslek kuralları, genellikle karşımıza söz konusu mesleğin etik sorunlarını gidermek için "meslek etik kodları" (ilke bütünleri) geliştirmek şeklinde çıkmaktadır. Kimi zaman bu ilkelerin yanında, bu ilkelerin iş yaşamında içselleştirilmesini sağlayacak işyeri komiteleri kurulmakta, bu şekilde işyerinde "daha ahlaki" bir çalışma ortamı yaratılmaya çalışılmaktadır. Günümüzde çok yaygınlık kazanan ve meslek ahlakı veya meslek kurallarıyla ilgili ana sorun, bütün meslek kurallarının, mesleklerin farklı çalışma koşullarına ve farklı gerektirdiklerine karşın, yaşanan ahlaki sorunların özünde aynı olduğunun –insanın değerini çiğneyen ya da onuruna zarar veren eylemler olduğunun-unutulmasıdır. (Krş. İyi ve Tepe: 101).

Yapılan bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere deontolojik kurallar olarak adlandırılan meslek ahlakı veya meslek kuralları ile etik kavramları birbirinin özdeşi değildir. Bu yüzden bu iki kavramı birbirinin özdeşi olarak kabul etmek bir yanılsama oluşturacağından meslek ahlakı, meslek kuralları veya meslek ilkeleri yerine "meslek etiği" ibaresini kullanmak kanımızca isabetli olmayacaktır. Zira çeşitli defalar belirtildiği üzere etik özgün ve tekmil bir kavramdır. (Krş. Tepe, 2009: 10).

Kanımızca, uygulamada meslek ahlakı veya meslek kuralları yerine "meslek etiği" ibaresinin yaygın bir şekilde kullanılmasının temel nedenini, etik sözcüğünün İngilizce sözlük anlamının, dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de "etik" sözcüğü, Latince karakter anlamına gelen "ethos, ethikos, ethica" sözcüklerinden gelmektedir. İngilizcede "ethics" –sözcüğe eklenen "s" harfi bilim anlamını vermektedir ki bu da belirli bir meslek grubunun ahlakını ifade etmektedir. (Çetiner: 44 dipnot 65). Görüldüğü üzere İngilizce "ethics" sözcüğü, "meslek etiği"ni değil, "meslek ahlakı"nı ifade etmektedir.

Meslek ahlakı veya meslek kuralları yerine "meslek etiği" ibaresinin kullanılması özü itibarıyla da hatalıdır. Gerçekten de bu özdeşlik sonucu etiğin bilgisel özelliği gözden kaçırılmaktadır. Yine bu düşünce sonucu, etik, sadece yazılı normlara indirgenmiş olmaktadır. Son yıllarda sayısı hayli artmış bulunan meslek kuralları veya meslek ahlakı,[24] etiği yalnızca yazılı norm bütünü olarak görmenin başka bir biçimini oluşturmaktadır. Hâlbuki etik, ne yazılı olmayan ahlak normlarını ne de yazılı olan meslek ahlakı normlarını oluşturur. Etik, felsefenin ilk ve temel dalı olarak kendisine özgü soruları olan bir bilgi dalıdır. Bu yüzden etiğin işi, norm koymak demek değildir. Çünkü o bir bilgi alanıdır. Normlar ortaya koyma çabasında değildir. Etik, ancak bilgi alanı olma özelliğinden dolayı ortaya konmuş normları inceleme ve değerlendirme konusu yapabilir. Bu bağlamda örneğin "insanlara eşit muamele yapmak gerekir", "verdiğin sözü tutmak gerekir" gibi ilkeleri; "yardımseverlik iyidir", "yalan söylemek kötüdür" gibi değer yargılarının "değeri" konusunda soru sorar. Kısaca etik, yaşam dünyasında çeşitli kurallar bütünü olarak yer alan normları ve ahlak normlarını bilme konusu yapmakta; onların yapısal özelliklerini, türlerini ve en önemlisi de bunların "değeri" hakkında bilgi vermektedir. Zaten, etiği, felsefenin ilk ve temel bir alanı yapan yanını da bu husus oluşturmaktadır. Sonuç olarak etik, bilgisel bir etkinlik alanı olarak, ister yerel ister evrensel nitelikte olsun normlar alanından, diğer değişle, ahlaktan, ahlaklılıktan,[25] meslek kurallarından, meslek ahlakından ve ahlak felsefesinden farklıdır. Etiğin amacı herhangi bir tür norm ortaya koymak değildir. Ancak meslek kuralları veya meslek ahlakı ve başka türden deontolojik kurallar, bu bilgi alanından, kısacası "felsefi etik"ten yararlanabilmektedirler. (Krş. İyi ve Tepe: 15).

Öte yandan, meslek kuralları, bir grubun belirli amaçlarla oluşturduğu yazılı norm bütünlerini oluşturmaktadır. Hâlbuki felsefenin bir dalı olan etiğin yalnızca norm sorunlarına indirgenmesi, etiğin alanını oldukça daraltmak anlamını taşır. (Fazla bilgi için bkz. Kuçuradi, 2019: 45-61).

Son olarak,[26] kişiler, meslek kurallarına uymaya zorlanabilirken, etik eylemde bulunmaya zorlanamamaları açısından etik ile meslek kuralları arasında fark bulunmaktadır. Gerçekten de kişiler, yazılı meslek kurallarına uymaya zorlanabilirken, etik eylemde bulunmaya, daha somut bir deyişle, başkasına yaptıklarını onun için yapmaya zorlanamazlar. Bununla birlikte, genç insanlar, olabildiğince erken yaşlardan başlayarak değer bilgisiyle eğitilebilir ve bu bilgiye dayalı olarak eylemde bulunacakları durumlara bakmaya alıştırılabilir. Bu yüzden etik yaşam sürdürmek için gerekli olan husus, meslek kuralları şeklindeki kültürel normlar değil, söz konusu bilgidir. (Kuçuradi, 2019: 62).

Meslek kuralları veya meslek ahlakı konusunu kapatmadan önce önemli bir hususa temas etmek uygun olacaktır. Meslek kuralları veya meslek ahlakının insan yaşamında önemli bir yer tutabilmesi için felsefi olarak değerlendirilmesi gerekir. Gerçekten de Kuçuradi'nin belirttiği üzere yazılı bir nitelik taşıyan meslek kuralları veya meslek ahlakı normlarının belirli bir amaç için türetilmekte veya mevcut normlardan seçilmekte, "oydaşı" (consensus) ile kararlaştırılmakta ve evrensel olarak geçerli kılınmak istenmektedir. Kuçuradi, bununla birlikte, söz konusu normların çoğu zaman felsefi olarak değerlendirilmediğini dolayısıyla evrensel olamayan normlardan oluştuğunu ileri sürmektedir. Yazar, meslek kuralları veya meslek ahlakı normlarının insan yaşamında önemli bir yer tutabilmesi için

[24] Meslek ahlakı veya meslek kuralları yerine uygulamada hatalı olarak "meslek etiği" ibaresi kullanılmaktadır.
[25] Meslek kurallarının içeriğini oluşturan ahlak ve ahlaklılık normları, kişilerin değerlendirmelerini belirleyen ve "değer yargıları" ile eylemlerini belirleyen kurallar veya ilkelerden oluşmaktadır. Ahlak normlarına, "büyüklerin elini öpmek iyidir" gibi yerel bir değer yargısı veya "küçükleri sevmek, büyükleri saymak" gibi daha genel bir ilke örnek olarak verilebilir. Ahlaklılık normlarına ise "ikiyüzlü olmamak" gibi genel bir eylem ilkesine veya "yayınlarda ayrımcılığa, aşağılamaya ve önyargıya yer vermemek" gibi yayıncılık (meslek ahlakı) alanından bir eylem ilkesi örnek olarak gösterilebilir. Etik, bu tür normlardan bağımsız bir bilme etkinlik alanı olduğuna göre, hem bu ve benzeri normları bilme konusu yapabilir, hem de bu normların ilişkili olduğu olaylar, durumlar, kişiler ve eylemlerle ilgili değer sorunlarını bilgi açısından ele alan bir etkinlik alanı olarak sorunların çözümü konusunda daha doğru sonuçlara götürebilir. (Krş. İyi ve Tepe: 20).
[26] Ancak önem açısından son değil! (Last but not least).

felsefi bilgiyle oluşturulması ya da değerlendirilmelerinin ve kendilerine özgü işlevlerinin bilinmesinin şart olduğunu haklı olarak öne sürmektedir. (Fazla bilgi için bkz. Kuçuradi, 2019: 45-48).

5. Etik ile Metaetik Arasındaki İlişkiler

Etik ile metaetik arasındaki ilişkileri daha iyi bir şekilde çözümleyebilmek için öncelikle metaetik üzerinde durmak faydalı olacaktır. Metaetik yaklaşım, XX. yüzyılda öne çıkan "yeni felsefe" arayışları içinde "yeni bir felsefe" kurma çabasına koşut bir yaklaşımdır. Felsefenin neyi ya da neleri bilme konusu yapabileceğiyle ilgili yeni felsefe arayışında, etiğin bir bilgi alanı olma durumu da sorgulama konusu yapılmıştır. Bu sorgulamada bir öbek felsefeci, etiğin bir bilgi alanı olamayacağını, dolayısıyla felsefe dışında tutulması gerektiğini savunmuşlardır. Bunu savunan düşünürler arasında öne çıkan isimler; H. Reichenbach, A.J. Ayer ve R. Carnap'tır. Bu düşünürler, benimsedikleri "yeni felsefe" anlayışı içinde, yalnızca "duygu ifadeleri" veya "buyruk yargıları" içeren bir alan olarak gördükleri etiğin bir bilgi alanı olamayacağını söylemişlerdir. Bu yönelimden de etkilenen metaetik yaklaşıma göre etiğin konusu, etik tarihinde doğrudan doğruya ele alınan sorular değildir. Zira felsefe bir "konu dili" değil, bir "üstdil", bir "meta" etkinlik olduğundan metaetik de iyi, doğru, erdemli, mutlu yaşam gibi yaşam dünyasıyla ilgili soruları araştıran bir alan olamaz. Eylemler bakımından doğrunun veya yanlışın, iyinin veya kötünün ne olduğu gibi sorularla uğraşmak kişileri "metafizik" veya "anlamsız" önermeler ortaya koymaya götürür. Bu durumda metaetiğin yapabileceği şey, etik ve ahlakla ilgili kavramların, kuralların, dile getirilmiş düşüncelerin, gereklilik bildiren ifadelerin dilce anlamlarını ve temellerini araştırmak, temellendirilebilirlikleri üzerinde durmaktır. (İyi ve Tepe: 38-39).

Daha açık bir deyişle, post modern, analitik veya eleştirel düşünme olarak da adlandırılan metaetik, geleneksel etiği "normatif" bulanların, onun yerine yeni bir etik geliştirme, diğer deyişle, "bilimsel" ya da "bilgisel" düzeyde kalarak felsefe içinde kalabilme çabalarının bir sonucu olarak doğmuştur. Mantıksal pozitivistlerin felsefeye, bu arada etiğe yönelttikleri "metafizik olma" eleştirisi sonucu, yeni bir etik yaklaşım doğmuştur. Bu bağlamda etik, artık, etik yargılar, bilgiler, kuramlar ortaya koymaktan vazgeçecek, bunun yerine etik terim ya da kavramların çözümlemesini yapacak, etik yargıları temellendirmeye çalışacaktır. Bu nedenle metaetiğin esasını, çözümleme ve temellendirme etkinlikleri oluşturur. Onlara göre etik, metafiziğe düşmek istemiyor veya "normatif" (kural koyucu) olmaktan kaçınmak istiyorsa bunun ötesinde bir şey yapmamalı, daha açık bir deyişle, etik ne bilgi verme savı taşımalı, ne de insanlara "şunu yapmalısın", "bunu yapmamalısın" türünden buyruklar vermelidir. Ancak kimi metaetik görüşlerinin hem çözümleme ve temellendirmeyi hem de yargılar vermeyi kapsayan, normatif ve meta yanları olan ikili bir etik geliştirmeye çalıştıkları da görülmektedir. (İyi ve Tepe: 100).

Kısacası metaetik, belirli bir ahlaki anlayışın veya etik kuramın değil, genel olarak ahlaki yargıların doğası ve doğruluk-yanlışlığı hakkında yapılan bir felsefi düşünmedir. (Aydın: 30). Geleneksel veya normatif ahlak felsefesi,[27] ahlaki olarak neyin doğru, yanlış veya yükümlülük olduğunun saptanmasını ve neyin ya da kimin ahlaki olarak iyi, kötü ya da sorumlu olduğuna karar verilmesini sağlayacak kabul edilebilir yükümlülük ilkeleri ile genel değer yargıları ile uğraşırken, metaetik durumunda dolaylı sonuçlar dışında eyleme ilişkin herhangi bir ahlaki ilke ya da hedef önermemekte, bütünüyle felsefi analizden oluşmaktadır. (Frankena: 173). Metaetik gerekçelendirmeler, ahlaki yargıların doğası hakkında bulunmakta ve asıl olarak ahlaki yargıların doğru veya yanlış kabul edilip edilmeyeceği üzerinde durmaktadır. (Aydın: 30).

Metaetik düşünme; deneysel ya da tarihsel incelemelerden ya da kuramlardan ibaret bulunmadığı gibi normatif yargılarda ya da değer yargılarında bulunmayı ya da bu tür yargılar benimsemeyi de içermemektedir. Bundan da öte metaetik, neyin iyi, doğru ya da yükümlülük olduğu hakkında tekil ya da genel sorulara yanıt vermeye de çalışmamaktadır. Metaetik; mantıksal, bilgi kuramsal ya da anlam

[27] Frankena, burada "normatif etik" ibaresini kullanmaktadır ki bunun yerine "normatif ahlak felsefesi" ibaresinin kullanılmasının daha yerinde olacağı olacağını düşünmekteyiz.

bilimsel sorular sormakta ve yanıt vermeye çalışmaktadır. Örneğin, meta etik, ahlaki olarak "doğru" ya da "iyi" ifadelerinin anlamı ya da işlevinin ne olduğunu, etik ve değer yargılarının nasıl oluşturulacağını ya da doğrulanacağını, tam olarak doğrulanabilir olup olmadığını, ahlakın doğasının ne olduğunu, "özgür" ya da "sorumlu" sözcüklerinin anlamının neye karşılık geldiği gibi soruları yanıtlamaya çalışmaktadır. (Frankena, 21).

Metaetik yaklaşım, geleneksel veya normatif ahlak felsefesini terk etmiş olsa da ahlaki kaygıları asla terk etmemiştir. Gerçekten de Bauman'ın isabetli olduğu belirttiği üzere, metaetiğin yeniliği, tipik çağcıl ahlaki kaygıların terk edilmesi değildir. Yazar metaetiğin yeniliğini, ahlaki sorunları ele almanın tipik çağcıl yollarının, daha açık bir deyişle, politik pratikte ahlaki konulara zora dayalı normatif düzenlemeyle yanıt vermenin, kuramda ise felsefi olarak mutlak, evrensel ve temel olanının aranmasının reddedilmesi olduğunu belirtmektedir. Yazar, meta-etik yaklaşımda, etiğin büyük sorunlarını oluşturan insan hakları, toplumsal adalet, barışçılık işbirliği ile kişisel "otorite" (yetke) arasındaki denge, bireysel davranış ile kolektif gönencin uyumlaştırılması gibi konuların güncelliğinden hiçbir şey yitirmediğini, yalnızca yeni bir tarzda görülmeleri ve ele alınmalarını gerektirdiğini savunmaktadır. (Bauman, 2020: 13).

Bununla birlikte, günümüzde tekdüze bir metaetik kuramı bulunmamakta çeşitli metaetik kuramlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi doğalcılıktır. Doğalcılık, temel olarak, "x iyidir" önermesinin ancak doğalcı ifadelerin bir birleşiminden yararlanarak tanımlanabilecek olmasıdır. Bir başka deyişle, doğalcılık, iyiliğin, doğalcı özelliklerin bir birleşimine yollama yapılarak analiz edilebileceğini savunur. (Feldman: 262).[28] Daha açık bir deyişle, doğalcılık; ahlaki yargıların olgulara karşılık gelen bir bilgi sağladığı, dolayısıyla da bu yargıların rasyonel bir sınama olanağına sahip olduğunu ileri süren bir meta-etik kuramdır. Bu görüş, ahlaki yargıların, üstü kapalı olgusal ifadeler olduğunu, örneğin, "yalan söylememelisin" ahlaki yargısının, esasında "toplum senin yalan söylememeni istiyor" anlamına gelen olgusal bir ifadeye dönüştürülebileceğini öne sürmektedir. (Aydın: 30).

Bir başka metaetik kuramı sezgiciliktir. Günümüzde zayıflasa da Butler, Sidwick, Rashdall, Moore, Prichard, Ross, Carritt, Hartmann, Ewing ve belki de Platon tarafından savunulan sezgicilik; temel ilkeler ve değer yargılarının sezgisel ya da kendiliğinden açık olduğunu ve bundan dolayı ister mantıksal isterse psikolojik olsun, doğrulanmak için herhangi bir kanıtlamaya gereksinim duymayacaklarını zira bunların "kendi kendilerini doğrulayacaklarını" (self-validation) ya da Descartes'in deyişiyle açık ve seçik doğru olduğu görüşünü savunmaktadır. Sezgicilik, kimi zaman "doğacı-olmayan" (non-naturalism)[29] olarak adlandırılmaktadır. (Frankena: 186). Kısacası, sezgicilik, temel ahlaki ilkelerin ve değerlerin bilgisinin sezgi yoluyla bilinebileceğini ve kanıtlanmak için başkaca bir araca gerek olmadığını söyleyen metaetik bir kuramdır. Bu kuram, doğalcıların söylediği gibi doğru veya yanlış olabileceğini savunmakta, bununla eşanlı olarak, insandan bağımsız bir ahlaki niteliğinin bulunduğu da kabul edilmektedir. Bu anlamıyla, örneğin, dünyadaki bütün insanlar işkenceyi onaylıyor hale gelseler bile, işkence kötü olmaya devam edecektir. Ancak ahlak, doğalcıların takip ettiği yöntem gibi olgusal temelde bulunmamaktadır. Sezgicilik, etiğin kendisine özgü bir araştırma alanı olduğunu, bu alanının konusunun doğa bilimlerinin konusuyla özdeşleştirilmemesi gerektiğini, ayrı bilme şeklinden bahsedilmesi gerektiğini, bunun ise sezgi olduğunu belirtmektedir. (Aydın: 31).

Bir başka metaetik kuramı, duyguculuk veya öznelciliktir. Bir kuramın, duygucu veya öznelci olmasını sağlayan iki temel nitelik bulunmaktadır. Bunlardan ilki, eğer bir kuram "hırsızlık etmek yanlıştır" gibi sıradan bir ahlaki yargıların ne doğru ne yanlış olduğunu savunması, ikincisi ise eğer bir kuram ahlaki yargıların doğru ya da yanlış olduğunu ancak kuramların yalnızca onları ifade eden

[28] Doğalcılığın; Perry'nin Kuramı, İdeal Gözlemci Kuramı ve Öznel Doğalcılık olmak üzere farklı türleri bulunmaktadır. (Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Feldman: 264-281).

[29] Bir kuram, ahlaki yargıların doğru ya da yanlış olduğunu kabul etmesine karşın, bunların herhangi bir doğa bilimine indirgenemeyeceğini savunursa "doğacı-olmayan" bir kuram olarak nitelenir. (Bkz. Stroll, 2013: 145).

kişinin psikolojisiyle daima ilgili olduğunu benimsemesidir. (Stroll: 143). Bu kuram, ahlaki yargıların yalnızca yargıda bulunan kişinin duygularını yansıttığını savunan bir metaetik kuramdır. Bu bağlamda, "her zaman doğruyu söylemeliyiz" gibi bir yargıyla, kişi, esasında doğru söylemeyi sevdiğini veya yalan söylemeyi sevmediğini dile getirir. Ahlaki yargıların bu şekilde duyguya bağlanmış olmasının sonucu, bu yargıların doğru veya yanlış olmamasıdır. Zira "dondurmayı seviyorum" ifadesinin doğru veya yanlış olduğunu söyleyemeyiz.[30] (Bkz. Aydın: 31).

Bir diğer metaetik kuramı, görelilikçiliktir. Görelilikçilik; ahlaki yargıların kültürel temele sahip olması nedeniyle karşılaştırılamayacaklarını ve/veya farklı kültürlerde birbiriyle çatışan ahlaki yargıların aynı anda geçerli/doğru olabileceğini söyleyen metaetik kuramdır. Bu kuram mensuplarının bir kısmı, farklı değer yargılarına sahip olanları yargılamamak gerektiğini, onları kendi değer yargılarımıza uymak için zorlamamak gerektiğini ve diğerlerinin değer yargılarının da bizimkiler kadar geçerli olduğunu söyler. Bir ahlak kuralı koyan bu görüşün yanında görelilikçiliğin bir başka görünümü, doğrudan ahlaki yargıların doğruluğu sorununa ilişkin bulunmaktadır. Bu şekliyle görelilikçilik, herkes için ve her yerde geçerli bir ahlaki kurallar bütününün olmadığını söylerken, aynı zamanda ahlaki doğruluk ve gerekçelendirilebilirliğin kültürel ve tarihsel belirleyicilere bağlı olduğunu savunmaktadır. Üstelik temel etik yargılar bakımından biri diğerine karşıt olan, nesnel olarak geçerli hiçbir akılcı doğrulama olmadığını savunmakta; bu nedenle, birbiriyle çatışan iki temel yargının eşit derecede geçerli olabileceğini öne sürmektedir.[31] (Aydın: 32).

Bir başka metaetik kuramı temelciliktir. Bu kuram, bir ahlak sisteminin bazı temel apaçık hakikatlerle gerekçelendirebileceğini öne sürmektedir. Bu görüş, inanç sistemlerinin, gerekçelendirme gerektiren inançlar arasındaki mantıksal bağlantılarla gerekçelendirilebileceğini savunmaktadır.[32] Söz konusu görüş, gerekçelendirmeye gerek duymayan bazı temel inançların sistemin köşe taşlarını oluşturduğunu varsaymakta dolayısıyla böyle bir gerekçelendirmede, gerekçelendirilmeye ihtiyaç duymayan, kendiliğinden apaçık bazı hakikatlerin bulunmasının gerektiğini ileri sürmektedir. Temelcilik; diğer yargıların, bu temel, apaçık gerçeklerle ve diğer inançlarla olan mantıksal bağlantılar çerçevesinde gerekçelendirilebildiği takdirde, bütün bir inanç sisteminin de gerekçelendirilmiş olacağını belirtmektedir. Örneğin, kapı komşusunu, durup dururken öldürmenin yanlış olduğuna dair ahlaki yargı, insanları durup dururken öldürmenin yanlış olduğu şeklindeki genel bir ahlaki kural ile kapı komşunuzun bir insan olduğu olgusundan yapılan mantıksal çıkarıma dayanmakta ve bu şekilde doğrulanmış olmaktadır. İnsanları durup dururken öldürmek yanlıştır yargısı ise artık daha fazla gerekçelendirilmesine ihtiyaç duyulmayan apaçık bir gerçekliktir. (Aydın: 33).

---

[30] Duyguculuk veya öznelcilik kuramını, "ahlaki hiççilik" (nihilizm) ile karıştırmamak gerekir. Gerçekten de duyguculuk veya öznelcilik yaklaşımı, ahlaki doğru veya yanlışların olmadığını öne sürmemekte, buna karşın, "ahlaki hiççilik" (nihilizm), uyulması gereken ahlak kurallarının varlığını inkâr etmektedir. Bir başka deyişle, duyguculuk veya öznelcilik yaklaşımı, ahlaki doğru ve yanlış olmadığını değil, her bir kişiye özgü ancak duygulardan kaynaklanan ahlaki doğru ve yanlışların bulunduğunu söylemektedir. (Aydın: 32).

[31] Aslında görelilikçilik çeşitli türlere ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, inanç görelilikçiliğidir. Bu görelilikçilik; bir toplumun ahlaken doğru olduğuna inanırken, başka bir toplumun ahlaken doğru olmadığına inandığı türde bir eylem olması olanaklıdır. İkincisi uzlaşımcılıktır. Buna göre içinde yaşanılan toplumun gerekli gördüğü şekilde hareket edilmesi gerekir. Bir başka deyişle, bir toplumun ahlaki uzlaşımları, insanın ahlaki yükümlülüklerini belirlemektedir. Bu bağlamda bir toplumun ahlaki uzlaşımları, başka bir toplumun ahlaki uzlaşımlarından farklı olabileceğinden uzlaşımcılık, bir toplumda doğru olan şeyin başka bir toplumda yanlış olabileceği esasını benimsemektedir. Görelilikçiliğin son türünü kavramsal görelilikçilik oluşturur. Bu görüş, doğruluk diye bir özelliğin bulunmadığını, doğruluğun bir eylem ile toplum arasında bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Kavramsal görelilikçilik; bir toplumda doğru olan şeyin başka bir toplumda doğru olmayabileceğini ileri sürmektedir. (Görelilikçiliğin bu türleri hakkında fazla bilgi için bkz. Feldman: 237-251).

[32] Bu anlayış, temellendirmenin; mantıksal, diskürsif, diyalektik, analojik, transandantal, analitik ve "hermeneutik" (yorumsama) yöntemleriyle yapılabileceğini savunmaktadır. (Söz konusu yöntemler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Pieper: 164-194).

Bir diğer metaetik kuramı tutarlılıkçılıktır. Bu kuram, bir ahlak sisteminin, sistemi kuran önermelerin birbirleriyle tutarlı olmaları durumunda gerekçelendirebileceğini söylemektedir. Söz konusu görüş, bir inanç sisteminin parçalarının, ancak birbirleriyle olan uyumlu ilişkileri çerçevesinde gerekçelendirilebileceği esasını benimsemektedir. Tutarlılıkçılık görüşü, sistemin parçaları birbirleriyle uyumlu ve tutarlı ise sistemin de bir bütün olarak gerekçelendirildiğini savunmaktadır. Tutarlılıkçılık görüşünün temelcilik görüşünden farkı, temelcilik görüşünün bazı inançları apaçık kabul ederek gerekçelendirme dışı bırakması ve sistemin diğer parçalarını bu inançlar üzerine kurmasına karşın, tutarlılıkçılığın sistemin her bir parçası için gerekçelendirme talep etmesi ve bu gerekçelendirmenin de yine bizzat sistemin kendi unsurları ile gerçekleştirilmesi gerektiğidir.[33]

Yapılan bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere metaetik ile geleneksel veya normatif ahlak felsefesi arasında derin farklılık bulunmaktadır. Gerçekten de geleneksel veya normatif ahlak felsefesinde,[34] ahlaki talep ve normların betimlenmesinden ziyade gerekçelendirilip temellendirilmesi hedeflenmiştir. Geleneksel veya normatif ahlak felsefesi bu işlevini yerine getirirken ya kayıtsız ve koşulsuz kendisine uyulması istenilen en üst düzeydeki ahlak ilkesine dayanmış ya da gerçekleştirilmesi herkesi bağlayan "en üst iyi"ye gönderme yapmıştır. (Pieper: 214). Buna karşın, metaetik, ahlak kuramını çözümlemeye çalışan bir felsefe dalı olarak tanımlamak daha isabetli olacaktır. (Stroll: 140).

6. Etik İle Görgü veya Nezaket Kuralları Arasındaki İlişkiler

Etik ile görgü veya nezaket kuralları arasındaki ilişkileri irdeleyebilmek için önce görgü veya nezaket kurallarının anlamı üzerinde durmak faydalı olacaktır. Görgü veya nezaket kuralları, bir başka deyişle, adabı muaşeret kuralları, sosyal ilişkileri düzenleyen kurallardır. Daha açık bir deyişle, bu kurallar, bir kimsenin, belirli bir olayda ne şekilde davranması gerektiğini göstermektedirler. Örneğin, bir toplantıda konuşurken, yemek yerken, bir törene katılırken nelere dikkat edileceği, karşıdaki insana nasıl davranılacağı, büyük veya küçüklerle ilişkilerde davranışların nasıl olacağını göstermektedirler. (Akıntürk: 8).

İşte bütün bu olaylardaki davranış biçimlerini belirleyen kurallar, görgü veya nezaket kurallarını oluşturmaktadır. Bu kurallar, toplum yaşamında insanların belirli bir olayda hep aynı biçimde davranmaları sonucunda ortaya çıkmakta[35] ve bu davranış biçimi toplumda çoğunluk tarafından benimsendiği içindir ki kişiler de o somut olayda aynı davranışta bulunmaktadır. Örneğin sokakta karşılaşılınca bir dost selamlanmakta, kapalı yere girerken şapka çıkartılmakta, bir doğum günü veya bir düğün törenine davet olunduğu zaman küçük de olsa bir hediye götürülmekte, hastalanmış olan dostlar ziyaret edilmekte, tanıdıklardan birisi öldüğü zaman yakınlarına başsağlığı dileğinde bulunulmaktadır. (Akıntürk: 8).

---

[33] Uzun, s. 30.

[34] Pieper burada "etik" ibaresini kullanmaktadır ki yukarıda ayrıntılı bir şekilde görüldüğü üzere "ahlak felsefesi" kavramı yerine "etik" kavramının kullanılması isabetsizdir. Buna karşın, metaetik, ahlak kuramını çözümlemeye çalışan bir felsefe dalı olarak tanımlamak

[35] Görgü kuralları salt insanların belirli bir olayda aynı biçimde davranmaları sonucunda yazısız bir şekilde ortaya çıkmamakta, yazılı kurallar şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Gerçekten de "görgü kuralları" (etiquette) ile sosyal ve profesyonel davranışları düzenleyen kurallar ve "gelenekler" (conventions) sistemi kastedilir. Herhangi bir sosyal birimde yazılı kurallarla desteklenen ve uygulanan kabul edilmiş davranış kuralları bulunmaktadır. Bunun yanında, teamül kurallarının gereği olarak benimsenen davranış normları bulunmakta ve bu normlar grup baskısıyla uygulanmaktadır. Görgü kurallarına aykırı davranan kişi, resmi bir yargılamaya ve cezalandırmaya tabi olmaz. Söz konusu kurallara aykırı davranan kişi, diğer grup üyelerinin onun davranışını tasvip etmemesi yaptırımına maruz kalır. Kültürünün özünün seviyesi dikkate alınmaksızın, yüksek seviyede "tabakalaşmış" (stratified) bir topluluk, görgü veya nezaket kurallarına sahip bulunmakta ve bu kuralların gereği olarak her bir topluluk üyesi diğer topluluk üyelerine karşı göstermesi gereken davranışlar ile diğer üyelerin kendisine karşı göstermeleri gereken davranışları bilmektedir. (Bkz. Obreja ve diğerleri: 69).

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde belirtildiği üzere ahlak felsefesi; ahlaki değer ve ahlaklılık ilkeleri veya etik (davranış) ilkelerini[36] kendisine konu almaktadır. Adetlerle ahlak ve ahlaklılık kuralları arasındaki ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkiyi iyi bir biçimde Hartland-Swan (1960) adlı yazarlar göstermişlerdir. Yazarlar, her toplumun çeşitli âdetlerinin bulunduğunu, bu âdetlerden bazılarının toplumun üyeleri tarafından çok büyük "toplumsal öneme" sahip olarak görüldüğünü belirtmektedirler. Yazarlar, çok büyük toplumsal öneme sahip bir âdeti çiğnemenin toplumun varoluşunu tehdit ettiğini, örneğin, Amerikan toplumunda canımızı sıkan komşularımızı bıçaklama âdetinin olmadığını, eğer bu âdeti çiğnemeye başlarsak toplumun bütün dokusunun bozulabileceğini ifade etmektedirler. Yazarlar, örneğin verilen sözlerin tutulması gibi diğer âdetlerin orta derecede öneme sahip olduğunu, bazı âdetlerin ise çok az toplumsal öneme sahip olduğunu, örneğin, yeni tanışılan bir insanla el sıkışmanın bu tür bir âdet olacağını savunmaktadırlar. (Feldman: 16).

Hartland-Swan (1960); her tür âdetin bir cezayla ilintili olduğunu, eğer bir âdet çiğnenirse alınacak cezanın da ona uygun şiddette olması gerektiğini, örneğin, çok büyük toplumsal öneme sahip bir âdet çiğnenirse para cezasının alınabileceği, hapse girilebileceğini, hatta kişinin idam edilebileceğini belirtmektedirler. Yazarlar, buna karşın, orta derecede toplumsal öneme sahip bir âdet çiğnenirse diğer yurttaşların kınaması ya da soğuk davranılması olgusuyla karşılaşılacağını, diğer deyişle, yurttaşların kişiyi yanlış bir tutum içinde olduğunu göstermeye çalışacaklarını öne sürmektedirler. Yazarlar, çok az öneme sahip olan bir âdet çiğnendiğinde küçük bir kınama ile kurtulunmuş olacağını, bu bağlamda insanların, kişinin görgüsüzlüğüyle dalga geçebileceğini ya da ona gülebileceklerini belirtmektedirler. (Feldman, 2013: 16).

Hartland-Swan (1960); bir toplumda en önemli âdetleri yöneten kuralların sonunda o toplumun kanunları hâline geldiğini, bu kurallar demetinin o toplumun yurttaşlarının kanuni yükümlülüklerini ifade edeceğini savunmaktadırlar. Yazarlar, orta derecede toplumsal öneme sahip âdetleri yöneten kuralların o toplumun ahlak kuralları haline geleceğini, söz konusu kurallar demetinin o halkın ahlak kurallarını ifade edeceğini belirtmektedirler. Yazar, en az toplumsal öneme sahip olan âdetleri yöneten kuralların ise o toplumun "nezaket" (görgü) kurallarını oluşturacağını savunmaktadırlar. (Feldman: 16-17). Bu görüş Cevizci tarafından da paylaşılmaktadır. Yazar, görgü kurallarının, ahlakla ilişkili eylem türlerinden daha az ciddi olduğu düşünülen, değer içeriği oldukça zayıf olan davranışlar için kullanılacağını ifade etmektedir. (Cevizci: 14).

Görüldüğü üzere nezaket veya görgü kurallarını toplumsal öneme en az sahip âdetler oluşturmakta, buna karşın, ahlaklılık ilkeleri veya etik (davranış) ilkeleri, daha önemli âdetlerden oluşmaktadır. Öte yandan, nezaket veya görgü kurallarının değer içeriği oldukça zayıf olmasına karşın, ahlaklılık ilkeleri veya etik (davranış) ilkelerinin özünü değer oluşturmaktadır. Gerçekten de ahlaklılık ilkeleri veya etik (davranış) ilkeleri, çıkar çatışmalarında bazı çıkarları diğerlerine üstün tutarken bir değerlendirme yapmakta, bazı davranışların yapılmamasını, buna karşın, bazı davranışların yapılmasını salık vermektedir.

7. Etik ile Davranış Kodu ve Uygulama Kodu Arasındaki İlişkiler

Etik ile davranış kodu ve uygulama kodunun birbirinden ayırt edilmesi üzerinde durmadan önce "kod" (code) ve "davranış" (conduct) kavramları üzerinde durmak uygun olacaktır. Kod sözcüğü yaygın ahlaki standartlar veya moral kod gibi kurallar veya ilkeler sistemini ifade etmektedir. Davranış ise özellikle ahlaki ilkelere dayalı olan bir "yöntem" (mode) veya kişi davranışının standardını belirtmektedir. Kısacası, davranış kodu, kuralların ifadesi anlamına gelmektedir. (Obreja ve diğerleri: 69).

[36] Dikkat edileceği üzere "etik" sözcüğü yerine "etik ilkeler" sözcüğü kullanılmaktadır. Zira etik sözcüğünün kendisine özgün bir anlamı bulunmaktadır. Yukarıda gösterildiği üzere ahlaklılık ilkeleri yerine "etik ilkeler" veya "etik davranış ilkeleri" ibarelerinin kullanılmasında bir sakınca bulunmamaktadır.

Bu gerçeğe karşın, davranış kodu, etik (davranış) ilkeleri kodu[37] ve "uygulama kodu" (code of practice) sık sık birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bununla birlikte, her bir söz konusu temel kodun farklı amacı ve ereği bulunmaktadır. Bu bağlamda davranış kodu, kuralların ifadesidir. Etik (davranış) ilkeleri kodu, kurum veya kuruluşun amacıyla bağlantılı ilkeler ve değerlerin ifadesidir. Uygulama kodu (code of practice) ise topluluk değerleri ve ilkelerinin yorumlarını ve açıklamasını içerir. Bunun yanında, hizmet standartları [örneğin, "hizmetin temel ilkeleri" (service charter) gibi] ve değer ifadelerini gösteren davranış standartlarını ifade eden belgeler de bulunmaktadır. (Obreja ve diğerleri: 70).

Mike Nelson, önerilen davranış kodunun doğasını ve uygulama ereğini dikkate alarak belirli tip davranış kodlarını birbirinden ayırmıştır. Bu bağlamda Nelson'a göre her birisinin kendisine özgü vurgusu bulunan üç tip kod vardır. Bunlardan ilkini, felsefi veya ahlaki bir çerçevede konulmuş olan kılavuz davranış ilkelerinin oluşturduğu etik (davranış) ilkeleri kodu[38] oluşturur. Bu kuralların örneklerini; "Bütün çalışanlarımıza değer verip saygı gösteriyoruz", "Biz daima öncelikle kamu yararını gözetiyoruz" gibi cümleler oluşturmaktadır. (Bkz. Obreja ve diğerleri: 70 ve dipnot 80).

Nelson'a göre ikinci tip kodu, "davranış kodu" (behavioural code) oluşturmaktadır. Davranış kodunda, "Sindirmeye ve "dayılık yapmaya" (bullying) hoşgörüyle bakılmayacak" ve "Personelin seçimi ve yükseltilmesi yalnızca liyakate bağlı olacak" gibi yasaklayıcı veya yol gösterici nitelikte belirli tür davranışlar üzerinde durulmaktadır. (Bkz. Obreja ve diğerleri: 70 ve dipnot 80).

Nelson, üçüncü tip kodun, uygulama kodu olduğunu ifade etmektedir. Yazar, uygulama kodunun, "Tedarikçilerin faturaları alındığı tarihten itibaren 30 gün içerisinde ödenecek", "Müşteri şikâyetleri, alındığı tarihten itibaren üç güç içerisinde şikâyetin alındığı müşterilere bildirilecek ve onlara 21 gün içerisinde tam bir şekilde yanıt verilecek" gibi sık sık hayli detaylı işlem uygulamaları ve kurum veya kuruluş tarafından aranan standartları gösteren esasların olduğunu öne sürmektedir. (Bkz. Obreja ve diğerleri: 70 ve dipnot 80).

Davranış kodu geliştirilirken, felsefi ilkeler veya ahlaki uyarılardan, ayrıntılı uygulama faaliyetlerinin tanımlarına kadar değişen ölçüde personel, müşteri ve diğer paydaşlar tarafından ileri sürülen fikir ve önerilerin dikkate alınması gerekir. Ancak bir kurum veya kuruluşun etik (davranış) ilkeleri ve genel bir değerler çerçevesi bulunmazsa, davranış kodunun geliştirilmesi tam anlamıyla hüsrana uğrayacaktır. (Obreja ve diğerleri: 71).

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere etik kurallar kodu ile davranış kuralları kodu birbirinin özdeşi olmasa da aralarında önemli ilişkiler bulunmaktadır. Ancak uygulamada davranış kuralları kodunun etik kurallar koduna bütünüyle aykırı bir şekilde kullanılması olgusuyla karşılaşılabildiğini belirtmek gerekir. Gerçekten de davranış kodunun getirilmesinde temel amaç, yolsuzluğun önlenmesi ve kurumda dürüstlüğü egemen kılmak (Fazla bilgi için bkz. (Obreja ve diğerleri: 64-68) iken, uygulamada davranış kodunun kötüye kullanıldığı durumlarla karşılaşılabilmektedir. Daha açık bir deyişle, hukuk devleti ilkesi, herkese ve bu arada çalışanlara

[37] Obreja ve diğerleri, burada "etik kodu" ibaresini kullanmaktadır ki bu kullanımın hatalı olduğunu düşünmekteyiz. Zira çeşitli defalar belirtildiği üzere "etik" özgün bir anlama sahip olduğundan "ahlaklılık ilkeleri" karşılığı olarak "etik ilkeler" veya "etik davranış ilkeleri" ibarelerinin kullanılması daha uygun olacaktır. Gerçekten de "etik kurallara uygun" (conformity to ethical principles) kavramıyla eşanlamlı olarak "ahlaki" (moral), "erdemli" (virtuous), "dürüst" (righteous), "soylu" (noble) kavramları kullanılabilmekte ve bütün bu kavramlar neyin iyi neyin kötü olduğunun standardını göstermektedir. Ahlak, davranışlarda doğru ve yanlış ilkeleri, örneğin, ahlaki değer yargılarını tanımlamakla uğraşmaktadır. Ahlak, doğru ve yanlışın, diğer deyişle, toplumun temel ahlaki değerleriyle ilgili benimsenen kavramlara veya konulan yaptırımlı kurallara uyumu ifade etmektedir. Buna karşın, etik kurallar, en yüksek etik prensiplerine bağlı olan doğruluk, dürüstlük, hakkaniyet gibi zor veya narin sorularla uğraşmaktadır. Buna karşın, ahlak, insan davranışının standartları ve benimsenmiş kurallarıyla ilgili bulunmaktadır. (Krş. Obreja ve diğerleri: 69).

[38] Nelson da Obreja ve diğerleri gibi hatalı bir şekilde "etik kodu" ibaresini kullanmaktadır.

hukuki güven ve istikrar vermeyi hedeflemiş olmasına karşın, şirketler, hukuk devleti ilkesini dolanmak, esnek ve belirsiz bir hukuki düzen kurabilmek için kendi ihtiyarı "davranış kodunu" (code of conduct) saptayabilmektedirler. Bu kodlar içerisinde yer alan kurallar, bilinçli bir şekilde belirsiz ve açık uçlu bir şekilde saptanabilmekte ve koda aykırı davranıldığı gerekçesiyle şirket çalışanlarını kolaylıkla işten çıkartılabilmektedir. Üstelik işten çıkartılanlara ise herhangi bir başvuru yolu sağlanmamaktadır. (Krş. Özenç, 2016: 294).

8. Etik ile Disiplin Arasındaki İlişkiler

Uygulamada yaygın bir şekilde "etik" ile "disiplin"in özdeş olduğu düşünülmektedir. Bu düşünüz tarzının hatalı olduğunu belirtmek gerekir. Gerçekten de her şeyden önce sözlük anlamı bakımından etik ve disiplin farklı anlamlara gelmektedir. Belirli bir meslek mensupları arasında geçerli olan adet ve gelenekler, etik kavramının sözlük anlamını oluşturmaktadır. Bunun yanında, söz konusu meslek mensuplarının birbirlerine, müşterilerine ve iş sahiplerine karşı ahlaki (moral) ve profesyonel görevleri de etik kavramının içerisine girmektedir.[39] (Black's Law Dictionary, 1979: 804). Buna karşın, disiplin; talimat, bilgi ve tecrübenin iletilerek kavranması, kural ve emirlere uygun davranmak ve onlara saygı göstermek için eğitime tabi tutmak, düzeltme, şiddetli cezalandırma, cezalandırma, ceza, kural ve düzenlemeler anlamını taşımaktadır. (Black's Law Dictionary: 417). Görüldüğü üzere disiplin ve etiğin sözlük anlamı birbirlerinden oldukça farklıdır.

Öte yandan, yukarıda ayrıntılı bir şekilde görüldüğü üzere etiğin tanımı bakımından oldukça derin uyuşmazlıklar bulunmaktadır. Bunun gibi disiplin kavramının tanımı bakımından da oldukça büyük farklılıklar bulunmaktadır. Gerçekten de disiplin, kavramsal olarak öğretide farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Belohlav, insanları üretken yapmak ve üretkenliklerini sürdürebilmek uygulanan sürecin işlevinin disiplin olarak adlandırılabileceği kanısındadır. (Nak. Franklin ve Pagan, 2006: 54). Werther ve Davis, disiplini; kurumsal standartlara uyum sağlamaya teşvik eden yönetim eylemi olarak tanımlamışlardır. (Nak. Franklin ve Pagan, 2006: 54). Buna karşın, Robbins, kurumun standart ve kurallarını uygulamak için yönetici tarafından alınan önlemleri disiplin olarak tanımlamaktadır. (Nak. Franklin ve Pagan, 2006: 54). Greer ve Labig ise söz konusu kavramı tanımlamaktan kaçınarak, disiplinin önemli bir olgu olmasına rağmen sevimsiz bir işlev olduğunu, zira disiplin yoluyla yöneticinin, işyerindeki istenmeyen davranışları önlemeye çalıştığını ifade etmişlerdir. (Nak. Franklin ve Pagan, 2006: 54).

Disiplinin tanımında uzlaşmazlık bulunduğu gibi "disiplin cezaları"nın tanımı bakımından da uzlaşmazlık bulunmaktadır. Gerçekten de disiplin cezaları öğretide çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Nitekim Moderne, disiplin cezalarını, İdare ile kişi arasında özel bir ilişki bulunduğu durumlarda ve İdareye ceza verme yetkisinin daha önceden tanındığı durumlarda verilen cezalandırıcı işlem şeklinde tanımlamakta (Moderne, 1993: 158), Sauvé ise kamu hizmetinin düzgün işlemesi için verilen ceza olarak tanımlamaktadır. (Sauvé, 2001: 17). Gölcüklü ise disiplin cezalarını; memurların, memuriyet görevleriyle ilgili olarak işledikleri kusurları veya memuriyet sıfatına veya görevine etki edebilecek kusurlu davranışları cezalandırmak için konulmuş bulunan müeyyideler olarak tanımlamaktadır. (Göcüklü, 1963: 156).

Kanımızca Sauvé ve Gölcüklü'nün yapmış olduğu tanımlar, dar kapsamda olduğu[40] ve disiplin cezalarının karakteristik özelliklerini yansıtmadığı için kabul edilemez. Söz konusu tanımlardan

[39] Aslında bu tanım hatalıdır. Zira yapılan bu tanımla görgü kuralları ile meslek ahlakı veya meslek kuralları betimlenmektedir. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde gösterildiği üzere etik ile görgü kuralları, meslek ahlakı veya meslek kuralları arasında derin farklılıklar bulunmaktadır.

[40] Kanımızca, disiplin cezalarının dar olarak tanımlanması, disiplin gücü veya erkinin dar olarak benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. Disiplin gücü veya erki dar veya geniş anlamda benimsenmesine ve kapsamına göre üç anlama gelmektedir. Bu güç veya erk dar anlamında, amirin, emrinde çalışan memura ceza verme yetkisini ifade ederken (Türk öğretisinde yazarlar disiplin gücünü dar olarak tanımlama eğiliminde bulunmaktadırlar. Örneğin Gölcüklü, hiyerarşi gücünün sonuçlarının hizmeti düzenlemek, asta emir vermek,

yalnızca Moderne'in yaptığı geniş ölçekli tanım son derece isabetlidir. Zira yazarın da belirttiği gibi disiplin cezalarının nirengi noktasını İdare ile kişi arasında özel bir ilişkinin bulunması ve İdareye ceza verme yetkisinin daha önceden tanınması oluşturur. Bu bağlamda Sauvé ve Gölcüklü'nün savlarının aksine disiplin cezası salt kamu görevlileri hakkında uygulanmamakta, bunun yanında, mahkûm, öğrenci, asker gibi kamu hizmetini kullanan çeşitli kesimler ile İdare arasında özel bir hukuki ilişki içerisinde bulunulan her durumda da uygulanmaktadır.[41]

Öte yandan disiplin sisteminin yalnızca kamu kurum veya kuruluşlarında geçerli olduğu şeklinde bir yanlış algı bulunmaktadır. Gerçekten de disiplin sistemleri yalnızca kamu hizmetlerini yürüten kamu kurum veya kuruluşlarına özgü bir husus olmayıp her türlü organizasyonda geçerli olan bir sistem niteliği taşımaktadır. (Fougère, 1967: 315).[42] Camerlynck ve Lyon-Caen'in daha açık deyişleriyle; disiplin otoritesinin dayandığı temel; ister kapitalist, ister sosyalist isterse diğer bir model olsun, ne tür bir organizasyon olursa olsun, organizasyonun başarılı bir şekilde faaliyet yürütebilmesinden sorumlu olan en üst düzey yöneticiye disiplin cezası verme yetkisinin tanınması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu bağlamda yazarlar, disiplinin amacının, ait olduğu topluluğa ait görevini ihlal eden çalışanın cezalandırılması olduğunu zira disiplin ihlallerinin kurum düzenini bozmakla eşanlı olarak kurumun işlevine de büyük zarar verdiğini belirtilmektedirler. Bununla birlikte Camerlynck ve Lyon-Caen, bir kurum veya kuruluşun düzeni ve işlevinin düzgün bir şekilde yürütülmesinden salt en üst düzey yönetici değil tüm yöneticilerin sorumlu olduğunu, bu yüzden disiplin yetkisinin yöneticiler temelinde derece derece oluşturularak sınırlandırılmasının şart olduğunu, kısacası disiplin yetkisinin disipliner bir nitelik taşıması gerektiğini ifade etmektedirler.(Nak. Fougère : 315).

Etik ile disiplin arasında; yöneldikleri amaç bakımından, etik ikliminin oluşturulmasının ve etik normların yönetiminin zorlukları, yaptırım ölçütü, devlete olan güveni sarsması ve suç ve cezada kanunilik ilkesinin uygulaması bakımından da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ancak konu üzerinde başka bir çalışmada ayrıntılı olarak durulduğu (Fazla bilgi için bkz. Dursun, Aralık 2017: 575-601) için burada ayrıntıya girmekten kaçınılacaktır.

Bununla birlikte, disiplin ile etiğin birbirinden bütünüyle yalıtık olduğu düşünülmemelidir. Disiplin kurallarının bazı durumlarda etikle yakın bir ilişki içerisinde bulunan meslek ahlaki veya meslek kurallarının ihlaline yaptırım öngörmesi nedeniyle aralarında yoğun bir ilişki bulunmaktadır. Disiplin kurallarının tümü mesleki kuralların tamamını açıklayıcı ve onların ihlali halinde yaptırım uygulanmasını gerektirici bir niteliğe sahip bulunmamaktadır. Kimi durumlarda disiplin hukuku, mesleğin bünyesine ilişkin temel "ahlaki" (moral) yazılı veya yazılı olmayan önemli kuralların ihlaline ilişkin bir yaptırım olarak gözükebilmektedir. Bundan da öte disiplin kurallarında kurumun niteliğinden ziyade meslek ahlakı niteliği ön plana çıkabilmektedir. Bu bağlamda, disiplin kuralları ile meslek ahlakı veya meslek kuralları arasında bir yakınlaşma olduğu açıktır.(Krş. Sancakdar: 141).

---

faaliyeti denetim, ast tarafından yapılan ancak gayeye uygun görülmeyen tasarrufları düzeltme, iptal ve emirlere ve hizmetin gerekliliklerine riayetsizlik halinde meslek disiplinini sağlamak ve meslek menfaatlerini korumak ereğiyle disiplin müeyyidesi uygulamak yetkinin disiplin gücü olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Bkz. Gölcüklü: 157), geniş anlamda, İdarenin özel kişilere ceza verme yetkisini ifade eder. Bunlardan başka, dernek, vakıf, kulüp gibi özel kuruluşların, statüleri gereğince, kendi üyelerine ceza verme yetkisi ise disiplin gücünün üçüncü anlamını oluşturur. Bununla birlikte, bu son durum, cezai idare hukukunun bütünüyle dışında kalmaktadır; çünkü burada kural olarak, devletin hukuku dışında kalan faaliyetler söz konusu olmaktadır. Yine bu durumda yargının rolü yalnızca, özel kuruluşların disiplin cezası verme yetkisinin temeli olan statülerini yorumlamakla sınırlıdır. (Gölcüklü: 158-159).

[41] Mahkûm, öğrenci ve askerler hakkında uygulanan disiplin cezaları ve kanunilik ilkesinin uygulaması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun, 2015: 349-361, 369-380.

[42] Bununla birlikte, disiplin sisteminin kamu kurum veya kuruluşlarında bulunması, söz konusu sistemin özel organizasyonlarda bulunmasından daha fazla önem taşır. Çünkü kamu görevi yapılan veya kamu hizmeti verilen işlerde sahip olunan disiplin sistemi, kamu hizmet ve görevlerinin etkin, düzgün, doğru ve dürüst bir şekilde yürütülmesini sağlamayı hedeflemektedir. (Bkz. Fougère: 315).

Disiplin kurallarının, bazı durumlarda, ahlaklılık ilkelerinin veya etik (davranış) ilkelerinin ihlaline yaptırım öngörmesi nedeniyle de aralarında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Daha açık bir deyişle kimi ülkeler, örneğin Türkiye etik davranış ilkeleri konusunda "dürüstlüğe dayalı etik kod" (integrity-based ethics code) esasını uygularken,[43] bazı ülkeler, örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri "kurala veya uyuma dayalı etik kod" (rule or compliance-based ethics code) esasını uygulamaktadır. Bu esaslar arasında temel fark, birincisinde, kuruma kılavuzluk yapacak değerler saptanmakta, etik ilkelere uygun davranışları destekleyecek bir ortam yaratılıp kamu çalışanları arasında paylaşılmış bir şekilde "hesap verilebilirlik" (accountability) unsuruna vurgu yapılırken, ikincisinde etik kural ihlallerinin cezalandırılarak ve denetimi artırılarak hukuka aykırı davranışların önlenmesine vurgu yapılmaktadır.[44]

SONUÇ

Bu çalışmada görüldüğü üzere etik konusunda tam anlamıyla kavram, terim ve terminoloji kargaşa ve keşmekeşi yaşanmaktadır. Üstelik söz konusu kargaşa ve keşmekeş, yalnızca Türkiye'ye özgü bir durum olmayıp bütün dünyada geçerli bulunmaktadır. Kanımızca bu kargaşa ve keşmekeşi olağan olarak kabul etmeye olanak yoktur. Zira her şeyden önce bu kargaşa ve keşmekeş yüzünden "etik" yanlış bir mecraya oturtulmakta ve bu yüzden etikten beklenen fayda elde edilememektedir. Nitekim Friedrich Nietzche'nin gayet veciz bir şekilde belirttiği üzere "Bir kere yanlış trene bindiyseniz; koridordan ters tarafa yürümenin hiçbir faydası yoktur."

Öte yandan, bir bilim dalı, kavram, terim ve terminolojiye dayanır. Etikte yoğun bir şekilde söz konusu kargaşa ve keşmekeşin yaşanmasından dolayı kavram, terim ve terminolojiler yerli yerine oturmamakta, üstelik öğrenilen bilgiler de kolaylıkla unutulmakta ve kalıcı olmamaktadır. Yine bu yüzden etik konusunda yapılan bilimsel çalışmalar da son derece kısır kalmaktadır.

Etik konusunda yaşanan bu kargaşa ve keşmekeş, etik davranış ilklerine uygun bir şekilde yaşam sürmek isteyenlere gerekli bilginin sağlanmasında da güçlükler çıkarmaktadır. Gerçekten de Kuçuradi'nin belirttiği üzere son yıllarda "etik" sözcüğü moda olmasına karşın, söz konusu sözcüğü kullananlar ondan farklı farklı şeyleri anlamakta, böylelikle aynı şeye farklı adlar, farklı şeylere de aynı ad verilmektedir. Yazar, bu durumun, değer sorunları olan etik sorunları yaşamda görmeyi engellediğini, dolayısıyla etik bilgisinin aydınlattığı bir yaşam sürmek isteyenlere söz konusu bilgiyi sağlayamadığını belirtmektedir. (Fazla bilgi için bkz. Kuçuradi, 2018: 7-25).

Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere etiğin, ahlak, ahlaklılık, ahlak felsefesi, meslek ahlakı, metaetik, görgü kuralları, davranış kodu, uygulama kodu ve disiplin ile arasında önemli ilişkiler bulunmasına karşın, onun kendisine özgü ve tekmil bir anlamı bulunmaktadır. Kavram, terim ve terminolojiyi bu şekilde yerli yerine oturtmak önemsiz olarak görülmemelidir. Etik dâhil tüm bilim dallarında sistemli bir bilgiye ulaşabilmek için kavram, terim ve terminolojiyi yerli yerine oturtmak

[43] Türk pozitif hukuku bakımından etik davranış ilkelerine aykırılığın kural olarak herhangi bir yaptırımı bulunmamaktadır. Zira etik davranış ilkelerine aykırılığın yaptırım doğurabilmesi için kurallarda bu hususun açıkça belirtilmesi gerekir. Kurallarda belirtilmediği müddetçe etik davranış ilkelerinin ihlal edilmesi disiplin veya başka bir sorumluluk türü doğurmaz. Bu bağlamda kurallarda belirtilmediği müddetçe, etik kuralların ihlali, disiplin ceza hukukunu ilgilendirmez. (Krş. Judiciary Liability in the Italian System: 4. Bkz. http://medel.bugiweb.com/usr/judiciary%20liability%20italy.pdf, Erişim Tarihi, 10.12.2010). Ancak etik davranış ilkelerine aykırılığa ayrıksı kimi durumlarda yaptırım bağlanmıştır. Örneğin, 19.3.1969 tarih ve 1136 sayılı Avukatlık Kanununun 134. maddesinde; Avukatlık onuruna, düzen ve gelenekleri ile etik davranış ilkelerine (Kanundaki ifadesiyle meslek kurallarına) uymayan eylem ve davranışta bulunanlarla mesleki çalışmada görevlerini yapmayan veya görevinin gerektirdiği dürüstlüğe uygun şekilde davranmayanlar hakkında bu kanunda yazılı disiplin cezalarının uygulanacağı belirtilmiştir. Kanunun 135. maddesinde ise disiplin cezaları; uyarma, kınama, para cezası, işten çıkarma ve meslekten çıkarma olarak saptanmıştır.

[44] Bkz. http://answers.yahoo.com/question/index?qid=20090126080403AAv8630, Erişim Tarihi, 10.1.2012.

büyük önem taşımaktadır. Gerçekten de ünlü İtalyan muhakeme hukukçusu olan Francesco Carnelutti'nin belirttiği üzere "İsim meselesi. Bir zamanlar ben de bana öğretildiği gibi "önemsiz" derdim. Sözcüklerin değerini şimdi ve her gün biraz daha fazla anlıyorum." (Kunter, 1989: 1).

KAYNAKÇA

Akdemir, F., Ahlak mı, Etik mi?: Etimolojik ve Epistemolojik Bir Çözümleme (2014) içinde Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri (27-28 Mart 2013), TODAİE, Ankara: 3-11.

Aydın, M.B. (2017). Adalet Meslek Etiği, Editör; Elif Uzun, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Bauman, Z. (2020). Postmodern Etik (Postmodern Ethics, Blackwell Publishing Limited'den Çev; Türker, A.), Dördüncü Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Black's Law Dictionary, (1979). Fifth Edition, West Publishing Co., USA.

Boone, B. (2019). Etik 101 (Ethics 101, Simon & Schuster, 2017'den Çev; Aktuyun, S.), Say Yayınları, İstanbul.

Cevizci, A. (2018). Etik Ahlak Felsefesi, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul.

Çetiner, S. (2016). Yargı Etiği (Yargı Erki ve Değerler), 2. Baskı, Seçkin Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Denhardt, R. B. (1991). Public Administration An Action Orientation, Brooks/Cole Publishing Company, California.

Etik ve Meslek Etikleri (2009). Yayına Hazırlayan; Harun Tepe, İkinci Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

Gölcüklü, F. (Haziran 1963). <<İdari Ceza Hukuku>> Ve Anlamı; İdarenin Cezai Müeyyide Tatbiki, AÜSBFD, C. XVIII, S. 2: 115-183.

Dursun, H. (2010). Muhakemede Diyalektik ve Silahların Eşitliği, Adalet Yayınevi, Ankara.

Dursun, H. (2015). İdari Suç ve Cezalarda Kanunilik İlkesi, Adalet Yayınevi, Ankara.

Dursun, H. (Aralık 2017). Disiplin Suç ve Cezaları ile Etik Arasındaki İlişkilere Genel Bir Bakış, Türk İdare Dergisi, Yıl: 89, Sayı: 485: 575-601.

Feldman, F. (2013). Etik Nedir? (Introductory Ethics, Prentice-Hall, Inc., 1978'den Çev: Aydar, F.B.), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Frankena, W. (2007). Etik (Ethic, Prentice-Hall Inc., 1973'den Çev; Aydın, A.), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Fougère, L. (1967). Civil Service Systems Essays and Texts (La fonction publique: Etudes et choix de textes commentés'den İngilizce'ye Çevirenler; Murphy, R. ve North, R.), Unesco, Brussels.

Franklin, A. L. ve Pagan, J. F. (March 2006). Organization Culture as an Explanation for Employee Discipline Practices, Review of Public Personnel Administration, Vol. 26, No.1: 52-73.

Hirş, E. (2001). Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, [(Güncel Dile Uyarlayan; Baran (Veziroğlu), S.], Üçüncü Basım, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara.

İyi, S. ve Tepe, H. (2015). Etik, 5. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Kant, I. (1994). Pratik Usun Eleştirisi (Kritik Der Praktischen Vernunft, Herausgegeben von Joachim Kopper, Reclam 1963, Stuttgart'dan Çev: Eyuboğlu, İ.Z.), İkinci Basım, Say Yayınları, İstanbul.

Kuçuradi, İ. (2015). Etik, 6. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

Kuçuradi, İ. (2017). Uludağ Konuşmaları, 6. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

Kuçuradi, İ. (2019). Ahlâk, Etik ve Etikler, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

Kropotkin, P.A. (2018). Etik (Çeviren; Altıparmak, S.), 2. Baskı, Öteki Yayınevi, İstanbul.

Kunter, N. (1989). Muhakeme Hukuku dalı olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Dokuzuncu Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Moderne, F. (1993). Sanctions administratives et justice constitutionelle, Economica, Paris.

Nuttall, J. (2020). Ahlak Üzerine Tartışmalar Etiğe Giriş (Moral Questions An Introduction to Ethics, Polity Press Ltd., Cambridge, 1993'den Çev: Yılmaz, A.) Üçüncü Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Obreja, E. Gasca V. Potirniche, T. (2002). Public Procurement and Public Ethics: a focus on fighting corruption, Transparency International-Moldova, Chisinau.

Onar, S. S. (1966). İdare Hukukunun Umumi Esasları I. Cilt, Üçüncü Bası, İsmail Aygün Matbaası, İstanbul.

Özenç, B. (2016). Hukuk Devleti, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Özlem, D. (2019). Etik-Ahlak Felsefesi, Dördüncü Basım, Notos Kitap, İstanbul.

Pieper, A. (2012). Etiğe Giriş [Einführüng in die Ethik, Francke Verlag, (3. Baskı, 1994?)'dan Çevirenler; Veysel Atayman ve Gönül Sezer], 2. Basım, Ayrıntılı Yayınları, İstanbul 2012.

Platon. Sokrates'in Savunması – Eutyphron, Apologia, Kriton, Phaidon-. (2014). (Yunanca Aslından Çeviren; Çokona, A.), IV. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Sancakdar O. (2001). Disiplin Yaptırımı Olarak Devlet Memuriyetinden Çıkarma ve Yargısal Denetim, Yetkin Yayınları, Ankara.

Sauvé, J. M. (20 octobre 2001). Les sanctions administratives en droit public français, AJDA, numéro spécial: 16-24).

Stroll, A.A. (2013). Modern Etik [R.R. Popkin ve A.A.Stroll tarafından kaleme alınan Philosopy Made Simple (New York, 1956 adlı Eserin (A.A.Stroll'un yazdığı) "Ethics" Bölümünün 43-49. Sayfalarından Çev; Mehmet Türkeri] içinde Stroll, A.A. Long, A.A., Bourke, V.J. Campbell (2013). Etik Kuramları, 2. Baskı, Lotus Yayınları, Ankara.

Tepe, H. (2018). Etik ve Metaetik, 3. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.

Topçu, N. (2010). Ahlâk, 2. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.

Yüksel, C. (2015). Devlette Etikten Etik Devlete: Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar Cilt 1, TÜSİAD, İstanbul.

Webster's New World Dictionary of the American Language, (1957). The World Publishing Company, USA,

ÜNİVERSİTELERDE SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER VE EĞİTİM BİLİMLERİ ALANLARINDA OLUŞTURULAN BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULLARIYLA İLGİLİ MEVZUATA YÖNELİK HUKUKİ BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Murat BÜLBÜL
Hukukçu, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Orcid no: 0000-0002-1415-0881

ÖZET

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 65. Maddesinde, bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarının oluşumu, görevleri ve çalışmalarına ilişkin usul ve esasların Yükseköğretim Kurulu tarafından çıkartılacak yönetmeliklerle düzenleneceğine hükmedilmiştir. Kanunun bu emredici hükmüne rağmen, yükseköğretim kurumlarında yer alan bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarının oluşumu, görevleri, çalışma usul ve esasları, bir yönetmelikle düzenlenmemekte; Yükseköğretim Kurulu Genel Kurulu'nun 10.11.2016 tarihli toplantısında alınan 2016.23.497 sayılı kararı kapsamında çıkartılan Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi (YÖKBAYEY) ile düzenlenmektedir. Ayrıca uygulamada da üniversitelerin kendi bünyelerindeki bu kurulları, senatolarının kararlarıyla çıkarttıkları yönergeler kapsamında oluşturarak görevlerini ve işleyişlerini belirledikleri görülmektedir.

Araştırmada öncelikle, bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarına kaynaklık teşkil eden mevzuat düzenlemeleri Anayasa'da yer alan ilgili hükümlerden başlayarak, hukuki normlar hiyerarşisi ve hukukun genel teorisi bağlamında kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Araştırma yöntemi olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılarak YÖKBAYEY'de etik kurullarla ilgili temalar belirlenmiş; daha sonra da bu temalar bağlamında, İstanbul'daki devlet üniversiteleri arasından çalışma grubu olarak seçilen 4 üniversite (İstanbul Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi) tarafından sosyal ve beşeri bilimler ve eğitim bilimleri alanlarında oluşturulan bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarıyla ilgili çıkartılan yönergeler analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgular; üniversiteler tarafından etik kurullarla ilgili çıkartılan yönerge hükümlerinin genel olarak YÖKBAYEY'deki ilgili hükümlerle örtüşmediğini ve hatta önemli aykırılıklar içerdiğini göstermektedir. Üniversitelerdeki etik kurulların hukuka uygun işlememesinin bilimsel araştırmaların serbestçe yapılması ilkesini zedeleyebileceği ve gerek araştırmacılar gerekse de kurul üyeleri açısından önemli bürokratik sorunlar ve iş yükü getirebileceği tartışılmıştır. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak; etik kurullarla ilgili tüm hususların YÖK tarafından yönetmelikle düzenlenmesi, üniversitelerce çıkartılan yönergelerdeki hukuka aykırılıkların giderilmesi, üniversitelerin YÖKBAYEY'de açıklığa kavuşturulmayan hususlarda ve YÖKBAYEY'e aykırı olmayacak biçimde yönergeler çıkartabileceği önerilmiştir. Ayrıca araştırmacılara yönelik olarak da sosyal ve beşerî bilimlerle eğitim bilimleri alanlarında kurulan etik kurulların işleyişiyle ilgili olarak sorunların tespiti ve iyi örneklerin yaygınlaştırılması amacıyla özellikle durum çalışması ve fenomonolojik çalışmaların yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Bilimsel Araştırma Ve Yayın Etiği Kurulları, Etik Mevzuatı, Üniversiteler*

A LEGAL EVALUATION OF THE LEGISLATION REGARDING SCIENTIFIC RESEARCH AND PUBLISHING ETHICS COMMITTEES IN THE FIELDS OF SOCIAL AND HUMANATARIAN SCIENCES AND EDUCATIONAL SCIENCES IN UNIVERSITIES

ABSTRACT

In Article 65 of the Higher Education Law numbered 2547, it was decided that the principles and procedures regarding the formation, duties and studies of scientific research and publication ethics boards shall be regulated by the regulations to be issued by Higher Education Council. Despite this mandatory provision of the law, the formation, duties, working procedures and principles of scientific research and publication ethics committees in higher education institutions are not regulated by a regulation; It is regulated by the Higher Education Council Scientific Research and Publication Ethics Directive (HECSRPED) issued within the scope of the decision number 2016.23.497 taken at the meeting of the General Board of the Higher Education Council (HEC) on 10.11.2016. In addition, in practice, it is seen that universities determine their duties and functioning by establishing these boards within their own bodies within the scope of the directives issued by the decisions of their senates.

In the research, first of all, the legislative regulations that are the source of scientific research and publishing ethics committees have been comprehensively examined in the context of the hierarchy of legal norms and the general theory of law, starting with the relevant provisions in the Constitution. Themes related to ethics committees were determined in HECSRPED by using the document review method as the research method; Later, in the context of these themes, the directives issued in the field of scientific research and publication ethics committees by the 4 universities (Istanbul University, Boğaziçi University, Marmara University, Istanbul Medeniyet University) which are selected as working groups among the state universities in Istanbul were analyzed.

The findings show that the provisions of the directives issued by universities on ethics committees generally do not coincide with the relevant provisions in HECSRPED and even contain significant contradictions. It has been argued that the failure of ethical committees in universities to operate in accordance with the law may damage the principle of conducting scientific research freely and may cause important bureaucratic problems and workload for both researchers and board members. Based on the research results; It has been suggested that all issues related to ethical committees are regulated by regulations issued by HEC, eliminating the illegality of the directives issued by universities, and that the universities can issue directives in a way that is not contrary to HECSRPED and the matters not clarified in HECSRPED. In addition, it was recommended for researchers to conduct case studies and phenomenological studies in order to determine the problems related to the functioning of ethical committees established in the fields of social and humanities and educational sciences and to disseminate good examples.

Keywords: *Scientific Research and Publication Ethics Boards, Ethical Legislation, Universities*

AVUKATLIK MESLEĞİNİN ETİK UNSURLARINDAN BİRİ: REKLAM YASAĞI

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet DOĞAR
Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Orcid no: 0000-0003-0730-7366

ÖZET

Genel olarak reklam, bir mal veya hizmetin tanıtımı ve sürümüne yönelik her çeşit tanıtıcı iletiler şeklinde tanımlanmaktadır. Avukatlık Kanunu 55. maddesinde ise avukatların iş elde etmek için, reklam sayılabilecek her türlü teşebbüs ve harekette bulunmaları, özellikle tabelalarında ve basılı kağıtlarında avukat unvanı ile akademik unvanlarından başka sıfat kullanmalarının yasaklandığı görülmektedir. Diğer bir anlatımla, avukatların klasik anlamda reklam yapmaları yasaktır. Avukatlık Kanunu 2. maddesine göre ise "avukatlık bir kamu hizmeti ve serbest meslek" olarak ifade edilmektedir. Her ne kadar avukatlık mesleği bir kamu hizmeti olarak yasalarda düzenlenmiş olsa da avukatların ticari bir faaliyette bulunduğu, para kazanma amacı güttükleri kabul edilmelidir. Nitekim, avukatlık faaliyetinin Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) anlamında "hizmet sağlama" niteliğinde olduğu ve avukatın da "sağlayıcı" olarak doktrinde kabul edildiği göz önüne alındığında, bir meslek etiği yasağı olarak karşımıza çıkan "avukatlık reklam yasağının" günümüz koşullarında tekrar sorgulanması gerekmektedir. Zira mesleğe yeni başlayan bir avukatın kendini tanıtmadan kazanç sağlaması, günümüz koşullarında neredeyse imkansızdır.

Anglo-Sakson sistemini uygulayan ülkelerde avukatların reklam yapması belirli ilke ve kurallara bağlı olarak serbest bırakılmışken, Kara Avrupası hukuk sistemlerinde avukatların reklam yapabilmesi katı şekil şartlarına bağlanmış ve dar bir çerçevede avukatların tanıtım yapabilmesine müsaade edilmiştir. Türkiye'de avukatların örtülü veya açık bir şekilde reklam yapabilmeleri zaten uzun zamandan beri yasaktır. Avukatlar kendi internet sitelerinde genellikle hangi dava türleri ile ilgili çalıştıklarına dair genel bir bilgilendirme vermekle yetinmekte; sosyal medya hesaplarında dahi hizmet ya da danışmalık verdikleri kişi, şirket veyahut kuruluşları referans olarak gösterememektedir. Bu durum özellikle uzmanlık gerektiren bir alanda hizmet almak isteyen müvekkiller açısından da sıkıntı yaratmaktadır. Zira, uzmanlık alanı olmadığı halde o alanda dava alan avukatlar yüzünden, bir çok davanın "avukat hatası" nedeniyle kaybedildiği bilinen bir gerçektir. Bu bildiride avukatlara uygulanan reklam yasağının neden yumuşatılması gerektiği, farklı ülke uygulamaları da gözetilerek açıklanmaya çalışılacak ve çeşitli öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avukat, Etik, Reklam Yasağı, Hukuk, Meslek Etiği

ONE OF THE ETHICAL ELEMENTS OF THE LAWYER PROFESSION: ADVERTISING BAN

ABSTRACT

In general, advertising is defined as all kinds of promotional messages for the promotion and version of a good or service. In the 55th article of the Attorneyship Law, it is seen that lawyers are prohibited from making any attempt or action that can be considered as advertisement in order to obtain a job, and especially from using the title of lawyer and other titles other than academic titles on their signboards and printed papers. In other words, lawyers are prohibited from advertising. According to Article 2 of the Advocacy Law, "advocacy is a public service and self-employment". Although the

profession of lawyers is regulated by law as a public service, it should be accepted that lawyers are engaged in a commercial activity and aim to earn money. As a matter of fact, considering that the attorneyship activity has the nature of "providing services" in the sense of the Law on the Protection of the Consumer (TKHK) and the lawyer is also accepted as a "provider" in the doctrine, the "advocacy prohibition", which is a professional ethics ban, should be questioned in todays conditions. Because it is impossible for a lawyer who has just started this job, to make savings without introducing himself.

In countries implementing the Anglo-Saxon system, lawyers are allowed to advertise based on certain principles and rules. In the legal systems of Continental Europe, the advertisements of lawyers are subject to strict form conditions and lawyers are allowed to advertise in a narrow area. Whether open or hidden advertising, the lawyers are prohibited from advertising in Turkey for a long time. Lawyers generally provide general information on which types of cases they are working on, on their websites. Lawyers cannot refer to the persons, companies or organizations they provide services or consultancy to, even on their websites or social media accounts. This situation also creates difficulties for clients who want to receive services in a law field that requires expertise. Because, it is a known fact that many lawsuits have been lost due to "attorney's mistake" due to lawyers who took lawsuits in that field although they did not have expertise. In this statement, we will try to explain why the advertising ban on lawyers should be change, taking into account the practices of different countries and various suggestions will be discussed.

Keywords: Lawyer, Ethic, Advertising Ban, Law, Proffession Ethics

1. GİRİŞ

Teknolojinin hızla gelişmesi ve ekonomik hayatın büyümesine paralel olarak avukatlara günümüzde daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Türk toplumunda uzlaşma kültürünün zayıf olmasından dolayı neredeyse her uyuşmazlık dava edilmekte, taraflar genellikle mahkemeler vasıtasıyla bir çözüm yolu bulma arayışına girmektedir. Bu durum, avukatlara olan ihtiyacı elbette daha da arttırmaktadır.

Tarih boyunca varolan mesleklerden biri olan avukatlık her ne kadar Avukatlık Kanununda (Av.K.) bir kamu hizmeti ve serbest bir meslek olarak tanımlanmış ise de, avukatlar bu mesleğin ticari tarafını düşünmek, diğer bir anlatımla maddi çıkarlarına uygun hareket etme gereği de duymaktadır (Yavaş, 2015: 1). Elbette avukatlık mesleği sadece mali kazanç elde etme amacıyla yapılan bir iş değildir. Ancak gittikçe artan avukat sayısı nedeniyle oluşan rekabet ortamı ve mevcut ekonomik koşullar avukatların ticari kaygılarla hareket etmesine neden olmaktadır.

Gerçektende günümüzde avukatlık mesleğine başlayacak birinin kendi işyerinde tam anlamıyla serbest çalışabilmesi için belirli bir miktar birikiminin olması gerekmektedir. Kendi özel hukuk bürosunu kurup işletecek kadar sermayesi olmayan avukatlar ise, diğer avukatlarla beraber ancak onun talimatlarına uygun bir şekilde maaşlı çalışarak birikim sağlamaya çalışmaktadır.

Bilindiği üzere bir avukatlık bürosunu bugünkü koşullarla kurmak için ciddi bir harcama yapılmalıdır. Büronun kirası, telefon, mobilyalar, bilgisayar ve sarf malzemeleri gibi eşyaların satın alınmasının yanında, büronun sekretaryasını yürütecek çalışanlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Eğer avukatlık bürosu Türkiye'deki büyükşehirlerden birinde faaliyet gösterecekse yapılacak olan masrafların çok daha fazla olacağı ise bilinen bir gerçektir.

Türkiye'de avukatlar "baro" olarak adlandırılan meslek örgütü altında faaliyet göstermektedirler. Barolar, avukatlık meslek ilkelerinin belirlendiği, ücret tarifelerinin düzenlendiği, mesleki eğitim ve staj imkanı sunulan ve hatta ortak bir meslektaşlık kültürü oluşturmaya çalışan bağımsız bir meslek kuruluşu olarak karşımıza çıkar.

Yukarıda bahsedildiği üzere, her ne kadar avukatlık bir kamu hizmeti olarak kabul edilse de, avukatların ekonomik bağımsızlığının da sağlanması gerekir. Bir avukat, bir uyuşmazlığa vekil olarak atanıyor ise elbette bunun mali karşılığını almalıdır. Avukatın hangi davalarda ne kadar ücret isteyebileceği ise "Avukatlık Asgari Ücret Tablosu" ile belirlenmektedir[1]. İlgili tabloda bahsedilen bir davayı alan avukat, asgari olarak belirtilen o ücreti bir meslek kuralı olarak müvekkilinden tahsil etmelidir. Vekalet ücretinin ne zaman ve ne şekilde ödeneceği ise avukatların çalışma prensiplerine bırakılmış bir husustur.

İşte, nasıl ki bir avukat bakmış olduğu dava dolayısıyla belirlenen asgari ücreti müvekkilinden tahsil etmek durumunda ise, barolar tarafından belirlenen diğer meslek kurallarına, yani meslek etiğine de uygun davranmak zorundadır. Bu konuda Türkiye Barolar Birliğinin (TBB) 1971 yılında yayınladığı "Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları" avukatların nasıl davranmasını düzenlemekle birlikte, etik kurallarını da ortaya koymaktadır[2].

Avukatlık meslek kurallarının 7. maddesine göre avukat, salt ün kazandırmaya yönelen her türlü gereksiz davranıştan titizlikle kaçınmalıdır[3]. Aynı düzenlemenin "d" bendinde ise ortak büro kuran avukatların, büronun reklam aracı olarak kullanılmamasına dikkat etmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu düzenlemeden anlaşılacağı üzere, avukatların sundukları hizmetler için reklam vermeleri yasaklanmıştır. Hatta avukatlık meslek kurallarının 8. maddesi gereği avukat kendine iş sağlama niteliğindeki her türlü davranıştan dahi uzak durmalıdır. Nitekim Avukatlık Kanunu madde 34'e göre avukatlar, yüklendikleri görevleri bu görevin kutsallığına yakışır bir şekilde özen, doğruluk ve onur içinde yerine getirmek ve avukatlık unvanının gerektirdiği saygı ve güvene uygun biçimde davranmak ve Türkiye Barolar Birliğince belirlenen meslek kurallarına uymakla da yükümlüdürler.

Bu çalışmada avukatların uyması gereken kurallardan biri olan ve meslek etiği olarak da kabul edilen reklam yasağı ele alınacak, reklam yasağının esnetilmesi konusunda çeşitli öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

2. AVUKATLIK MESLEĞİNİN TANIMI

Avukatlık Kanunu madde 1'e göre avukatlık "kamu hizmeti ve serbest bir meslek" olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle aslında avukatın nitelik itibarıyla bir kamu görevlisi olmadığı ancak mesleğini icra ederken bir kamu hizmeti yaptığından cihetle, bu hizmetin bir kamu görevi gibi kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir[4]. Avukatlık, belli bir formasyondan sonra yapılması mümkün olan,

---

1 Örnek Avukatlık Asgari Ücret Tablosu için bkz. www.izmirbarosu.org.tr/Upload/files/izmirbarosu_2020.pdf (18.01.2021).

2 Örneğin avukat, mesleğin itibarını zedeleyecek her türlü tutum ve davranıştan kaçınmak zorunda ve özel yaşantısında da buna özenmekle yükümlüdür. Avukat, yazarken de, konuşurken de düşüncelerini olgun ve objektif bir biçimde açıklamalıdır. Mesleki çalışmasında hukukla ve yasalarla ilgisiz açıklamalardan kaçınmalıdır. Avukat taraflar arasında anlaşmazlığın doğurduğu düşmanlıkların dışında kalmalıdır. Avukat, bürosunun görevin vakarına uygun biçimde tutulmasına çaba gösterir. Bunun gibi diğer meslek kuralları için bkz. http://d.barobirlik.org.tr/mevzuat/avukata_ozel/meslek_kurallari/tbb_meslek_kurallari.pdf (18.01.2021).

3 Aynı maddenin a bendine göre, avukat, yalnız adres değişikliğini, reklam niteliğini taşımayacak biçimde, ilan yoluyla duyurabilir. B bendi ise "avukatın başlıklı kağıtları, kartvizitleri, büro levhaları reklam niteliği taşıyabilecek aşırılıkta olamaz" şeklindedir.

4 TBB Disiplin Kurulu "Avukatlık Yasası'nın 1. maddesinde avukatlık, kamu hizmeti ve serbest bir meslek olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre avukatların yaptıkları işlerin kamu hizmeti niteliğinde olduğu belirtilmekle birlikte, avukatlığın serbest meslek olduğu özellikle vurgulanmıştır. … Ayrıca belirtmek gerekir ki, kamu görevlilerinin yaptıkları görevleri kamu hizmeti olarak nitelendirmek mümkün ise de, kamu hizmeti gören her kişi veya meslek mensubunun kamu görevlisi olması zorunlu değildir. …Açıklanan yasal durum karşısında ve belirtilen nitelikleriyle avukatın kamu görevlisi olarak kabulü mümkün değildir. Bu nedenle avukatların ve avukatlık hizmeti görenlerin 5525 sayılı Memurlar ile Diğer Kamu Görevlilerinin Bazı Disiplin Cezalarının Affı Hakkındaki Kanun Kapsamında olmadıkları duraksamaya yer bırakmayacak

kamu hizmeti niteliğinde, serbest bir meslek olup, avukat yargının kurucu unsurlarından bağımsız savunmayı serbestçe temsil eden, hukuki bilgi ve tecrübesini adalet hizmetine tahsis etmiş, yargı organları nezdinde vekil ve müdafi sıfatıyla bulunma konusunda tekel yetkisine sahip kişidir (Korkusuz ve Korkusuz, 2014: 4). Ancak en iyi tanım, avukatın yargının bağımsız bir organı olduğudur. Nitekim avukatlık diğer mesleklerden farklı olarak özel haklara ve özel yükümlülüklere dayanır (Kanadoğlu, 2020: 81).

Bilindiği üzere avukat yargılama sürecinin üç temel ayağından biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim avukat, yargının kurucu unsurlarından olan bağımsız savunmayı serbestçe temsil eder (Av.K. m.1/2). Avukatlığın amacı ise, hukuki ilişkilerin düzenlenmesini, her türlü hukuki mesele ve anlaşmazlıkların adalet ve hakkaniyete uygun olarak çözümlenmesini ve hukuk kurallarının tam olarak uygulanmasını her derecede yargı organları nezdinde sağlamaktır[5].

Avukatlık mesleğini icra edecek birisi hukuk fakültesi mezunu olmasının yanında 1 yıllık avukatlık stajını da yapması gerekmektedir. Staj, avukatın edindiği teorik bilgileri mesleki yaşamında kullanabilmesini sağlayan bir süreçtir (Sungurtekin Özkan, 2013: 31). Bunu anlatmamızın sebebi, tüm bu süreçlerde avukatlar maddi anlamda ciddi olarak yıpranmakta ve avukatlık mesleğine başlarken gerekli birikime sahip olamadıklarına dikkat çekmektir. Özellikle büro masrafları, kitaplar ve diğer giderler mesleğe yeni başlayan bir avukatı maddi anlamda zorlamaktadır. Nitekim birçok stajyer veya mesleğe yeni adım atmış genç avukatlar bankalardan veya baroların kendilerine sağlamış olduğu kredileri kullanmak zorunda kalmaktadır[6].

3. AVUKATLIK MESLEK KURALLARI VE BARO

Meslek kuralları, mesleğin düzen ve geleneklerini korumak, yerleştirmek ve kanunların avukatlara yüklediği görevlerin onurlu bir şekilde yerine getirilmesini, kanunların avukatlara tanıdığı hakların gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla oluşturulmaktadır (Özekes, 2001: 97 vd.; Aslan, 2015: 12). Meslek kuralları, sadece bireysel davranışlar için değil, adil yargılamanın da gerçekleşmesi bakımından ihtiyaç duyulan etik değerlerin kurallara dönüştürülmüş ve somutlaştırılmış hâlidir. Meslek kurallarına bütün avukatların uyması ve onları içselleştirmesi beklenmektedir (Yaltı, 2007: 124).

Barolar ise avukatlık mesleğinin yazılı kurallarını ihdas etmiş, avukatlığa girişleri denetleyen, gerekirse meslek mensubunu meslekten çıkarma yetkisine sahip olan bir meslek üst kurumu olarak kurulmuştur. Barolar ve TBB avukatlık mesleğini icra edecek kişilere "avukatlık ruhsatı" vermek suretiyle, avukatlık yetkisinin verildiği kurumlardır. Barolar ve TBB bir avukata ruhsat verdikten sonra o avukatın meslek etiği ve kurallarına uygun hareket edip etmediğini de denetler. Bununla birlikte, meslek düzenini, meslek ahlakını korumak ve saygınlığını sağlamak da baroların görevleri arasındadır.

Barolar ayrıca avukatların maddi, sosyal ve mesleğe dayalı ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. Nitekim mesleki dayanışma ve aidiyet duygularının gelişmesi ancak bu yollarla mümkün görünmektedir. Elbette barolar meslek etiği kurallarına da bir standart getirerek denetimlerde bulunmalıdır. Aksi durumda avukatlık faaliyeti avukatların kişisel ahlak anlayışına bağlı kalırdı (Aslan, 2015: 10; Sungurtekin Özkan, 2013: 78).

---

biçimde açıktır" TBBDK, 2006/454 E., 2007/44 K. 02.02.2007 https://www.barobirlik.org.tr/DisiplinKararlari 20.01.2020. Günümüzde halen avukatlığın bir kamu görevi mi yoksa serbest bir meslek mi olduğu tartışmaları devam etmektedir. Bu konuyla alakalı tartışma ve görüşler için bkz. Aslan, 2015: 79-99.

5 Avukatlık Kanunu madde 2.

6 Örnek olarak bkz. Staj Kredi Yönetmeliği, http://d.barobirlik.org.tr/stajkrediyonetmeligi.pdf 20.01.2020.

Avukatlık mesleğinin ahlaki standartlarının yozlaşmasından her meslek mensubu az veya çok etkilenmektedir. Bu nedenle barolar ve TBB, meslek kurallarının uygulanmasında daha titiz davranmalıdır. Meslek kuruluşlarının önemli görevlerinden biri de bir mesleğin toplum içindeki itibarını korumaktır. Bu haliyle barolar, kendilerine üye olan mensuplarının mesleki ve etik kurallarına uyup uymadıklarını sıkı bir şekilde denetlemeli ve gerekli tedbirleri almakta çekingen davranmamalıdır (Özekes, 2001: 99 vd; Aslan, 2015: 18). Özetle barolar, avukatların meslek etik ve kurallarına uymalarını denetleyen bir meslek birliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. AVUKATLIKTA REKLAM YASAĞINI DÜZENLEYEN HÜKÜMLER

Av.K. m.34'e göre, avukatlar, yüklendikleri görevleri bu görevin kutsallığına yakışır bir şekilde özen, doğruluk ve onur içinde yerine getirmek ve avukatlık unvanının gerektirdiği saygı ve güvene uygun biçimde davranmak ve Türkiye Barolar Birliğince belirlenen meslek kurallarına uymakla yükümlüdürler. Bu düzenleme avukatın yapmış olduğu mesleği özen, saygı ve işin niteliği gereği onurlu bir şekilde yapmasını sağlamak adına getirilmiştir.

Avukatların reklam yapmasını engelleyen düzenlemelerden ilki 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 55. maddesinde yer almaktadır. İlgili madde "*Avukatların iş elde etmek için, reklam sayılabilecek her türlü teşebbüs ve harekette bulunmaları ve özellikle tabelalarında ve basılı kağıtlarında avukat unvanı ile akademik unvanlarından başka sıfat kullanmaları yasaktır"*şeklindedir. Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre bu yasak, ortak avukatlık bürosu ve avukatlık ortaklığı hakkında da uygulanmaktadır. Avukatlara uygulanan reklam yasağına ilişkin yasal dayanak esasen bu hükümdür. Söz konusu yasaklara ilişkin esaslar ise Türkiye Barolar Birliği tarafından yayınlanan "TBB Meslek Kuralları" ve "TBB Reklam Yasağı Yönetmeliği"nde düzenlenmektedir. Elbette TBB Disiplin Kurulunun vermiş olduğu kararlar da reklam yasağı konusunda içtihat oluşturulması bakımından önem arz etmektedir. İlgili düzenlemelere aşağıda yeri geldikçe değinilecektir.

5. REKLAM KAVRAMI VE REKLAM YASAĞININ KAPSAMI

Reklam, bir mal veya hizmetin tanıtımı ve sürümüne yönelik her çeşit tanıtıcı iletiler şeklinde tanımlanmaktadır. Geniş anlamda reklam, kullanılan mecraya bakılmaksızın, ambalaj, etiket ve satış noktası malzemeleri üzerindeki tanıtıcı bilgiler de dahil olmak üzere mal, hizmet ve olanaklar için yapılan her çeşit iletilerdir. Dar anlamda reklam ise, bir ticari iş, meslek veya sanatla ilgili olarak, taşınmazlar, haklar ve borçlar da dahil olmak üzere malların ve hizmetlerin sürümünü arttırma amacına yönelik herhangi bir şekilde yapılan tanıtıcı iletilerdir (Özsunay ve Özsunay, 2016: 968-969; İnal ve Baysal, 2008: 6; Bozbel, 2006: 28 vd; Öztek, 2006: 675).

Reklam, bir kimsenin ürettiği mal veya hizmetin üstün niteliklerini belirlemesi şeklinde yapılabileceği gibi; rakibin şahsı yahut ürettiği mal veya hizmet ile açık veya kapalı bağlantı kurulmak suretiyle kendisinin, yahut mal veya hizmetlerinin rakibinden daha üstün veya onun ayarında olduğunun belirlenmesi şeklinde de yapılabilir. Reklamın en önemli özelliği hedef kitleye bilgi verici olması ve ilgi çekmesi veyahut fikir vererek o mal veya hizmetin tercih edilmesini sağlamaktır(Doğar, 2021: 115). Yukarıda verilen tanımlar açısından dikkat çeken unsurlar, "yarar sağlama amacı" ile "ilgi çekici" tanıtımdır. Bu unsurlar avukatların reklam yasağına uyarlandığında, yarar sağlama amacına ilişkin unsuru, "iş verilmesini teşvik amacı"; ilgi çekici tanıtım unsurunu ise "iş sahiplerinin dikkatini çekici tanıtım" olarak belirlemek mümkündür. Bu tanımlamaya göre, yapılan faaliyet tanıtım olarak kabul edilirse reklam yasağı kapsamında olmayacak; ancak bu faaliyet potansiyel müvekkillerin iş vermesini özendirme boyutuna ulaştığı anda reklam yasağına tabi olacaktır (Öztek, 2006: 675; Yavaş, 2015: 730).

TBB Reklam Yasağı Yönetmeliğinin 1. maddesine göre ilgili yönetmeliğin amacı; avukatların iş elde etmek için reklam sayılabilecek her türlü girişim ve eylemde bulunmalarının önlenmesidir. Avukatların mesleklerini özen, doğruluk ve onur içinde yerine getirmelerini, avukatlık sıfatının gerektirdiği saygı

ve güvene yakışır şekilde hareket etmelerini, yargılama faaliyetindeki yerlerini ve işlevlerini olumsuzlaştıracak ve yargının görünümünü bozacak davranışlardan kaçınılmasını sağlamaktır.

Herhangi bir uyuşmazlık veya belirli bir konuda uzmanlık gerektiren davalar hakkında bir avukat veya avukatlık ortaklığının tercih edilmesine yönelik etkinlik veya iletiler de reklam olarak kabul görmelidir. Bununla birlikte, bir avukatın emeğini, çalışmalarını, hizmetini tanıtan ve öven duyurunun, ilanın ve hatta sosyal medya paylaşımlarının içeriği de reklam sayılmaktadır. Avukatın halk tarafından tanınma yolunda gösterdiği çaba ve dikkatleri üzerine çekme çalışması da bir reklam faaliyetidir. Açık alan reklam panoları ve duvar gibi yerlere avukat ve avukatlıkla ilgili yazı, resim ve simgelerin asılması, yazılı ve sözlü basın organlarında tanıtım, broşür, özendirme, haber ve reklamların kullanılması da reklam yasağı kapsamında yer almaktadır (Duman, 1992: 359; Yavaş, 2015: 734).

Bir avukatın avukatlığını televizyon, sinema, radyo ve basın organlarında yapılan çeşitli etkinliklerle ön plana çıkarması; bir yayın organında avukatın haberinin, makalesinin, röportajının yayımlanması da reklam yasağı kapsamındadır (Duman, 1992: 360). Ancak avukatın yayınlamış olduğu ve bilimsel niteliğe haiz bir röportaj ya da makalenin reklam sayılmaması gerekir. Zira bu tip yayınların reklam yasağından sayılması, bilimsel faaliyetleri sınırlayacağı gibi, vatandaşların doğru bilgilendirilmesine de engel olacaktır. Nitekim avukatların görsel veya işitsel iletişim platformlarında sohbet, tartışma veya röportaj gibi faaliyetlere katılmasının önünde hukuki bir engel bulunmamaktadır. Özellikle Covid-19 pandemi döneminde avukatlar sosyal medya, TV ve radyolarda daha sıklıkla görünmekte, çeşitli hukuki tartışmalarda bulunmaktadır. Hangi platformda olursa olsun bir avukat katıldığı bir aktivitede reklam sayılabilecek her türlü davranıştan, avukatlık mesleğine zarar verebilecek açıklamalardan, almış olduğu davalar veya işlerden bahsetmemelidir. Avukatlar katıldığı tüm yayınlarda vatandaşları aydınlatıcı şekilde davranmalı, iş sağlama amacına yönelik ve meslektaşlarıyla haksız rekabete yol açacak tavırlardan özenle kaçınmalıdır. Bilgi vermenin belli ölçütler dahilinde yapılması, bilginin doğru ve gerçek olması, verilmesinde gerekli olanlar ile sınırlı olması, objektif sınırlar içinde verilmesi ve meslek ilkelerini de ihlal etmiş olmaması gerekir (Yavaş, 2015: 731).

TBB Meslek Kuralları 7/b ve TBB Reklam Yasağı Yönetmeliği madde 6'ya göre, avukata ait başlıklı kağıtların, basılı evrakların, kartvizitlerin, büro levhalarının reklam niteliği taşıyabilecek aşırılıkta olamayacağı düzenlenmiştir. Bir avukatın veya avukatlık bürosunun eşantiyon yaptırması, promosyon ürünleri dağıtması da reklam yasağı kapsamındadır. Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu'nun 16.02.2002 gün ve 2001/210 esas, 2002/40 karar sayılı kararı ile şikayet edilen avukatların yaptırmış olduğu ve içerisinde kendi isim-soyisimleri ile büro adreslerinin bulunduğu masa takvimi bastırıp dağıtmaları reklam yasağı olarak kabul edilmekte, aynı şekilde, bir avukatın kartvizitine fotoğraf bastırması TBB Disiplin Kurulu tarafından reklam yasağı olarak görülmektedir[7].

TBB Meslek Kuralları 7/d ve TBB Reklam Yasağı Yönetmeliği madde 8/a'ya göre, ortak büro kuran avukatlar, büronun reklam aracı olmamasına, hukuk bürosu olma niteliğini yitirmemesine dikkat ederler. Adres değişikliği, büro açılışı ve altı ayı aşan ara vermeden sonra yeniden mesleğe dönme gibi konuları reklam niteliğini taşımayacak şekilde, gazete ve sair yazılı basın yolu ile bir kez duyurabilirler[8]. İlgili maddenin a bendine göre avukat, yalnızca adres değişikliğini, reklam niteliğini

[7] TBB Disiplin Kurulu, 15.09.2006 T., 2006/256 E., 2006/325 K. TBB Reklam Yasağı Yönetmeliği madde 6/6; "Başlıklı kağıtlarda, kartvizitlerde ve diğer basılı evrakta; avukatın veya avukatlık ortaklığının ad ve unvanını belirtme amacını aşan her türlü yazı, deyim, resim, kayıtlı bulunduğu baro veya Türkiye Barolar Birliği amblemi dışında amblem ve şekiller yer alamaz".

[8] "... Gazetesi'nin ... isimli ... tarihli nüshasında, "Genç Av. ... ve ... Parti ... millet- vekili ... ve Yargıtay üyesi ... 'ın oğlu ..., ortak olarak bir hukuk bürosu kurdu. ... ve ...'ın ortak kurdukları hukuk bürosunun açılışı nedeniyle, geçtiğimiz günlerde bir davet verildi. Davet öğle saatlerinde başladı. Konuklar arasında, Başsavcı Vekili ... ve Savcı ..., Doç. Dr. ..., ... Gazetesi Baş Hukuk Müşaviri ... Gazetesi Genel Yayın Müdürü, ... TV Genel Müdürü ... ve ...'da vardı." yazısı ile birlikte üst ve yan tarafında konuklarını ve ortak büro açan

taşımayacak biçimde, ilan yoluyla duyurabilir. Kanaatimize göre bu maddeler günümüz koşullarında geçerliliğini yitirmiştir. Zira, gazetelere ilan vererek adres değişikliğini bildirme yolunu kullanan avukat neredeyse yok denecek azdır. Ancak reklam yasağı kapsamının sınırlarını belirlemek adına yürürlükten kaldırılması da doğru görünmemektedir.

Bunlarla birlikte bir avukatın kendisini tanıtıcı tabela veya belgelerde "ceza avukatı", "boşanma avukatı", "milletvekili", "marka-paten vekili", "bilirkişi" veya "emekli hakim" gibi ifadelere yer vermesi de reklam yasağı kapsamındadır (Bkz. TBB Reklam Yasağı Yönetmeliği m. 6/5)[9]. Avukat, ünvanı ve akademik ünvanı dışında yabancı dillerde "Large, Reehsanwalt, Anwalt, Lawyer" vs. sıfatlar da kullanamaz (Mısır, 2016: 439; Aslan, 2015: 199-209; Yavaş, 2015: 732).

Ancak bir görüşe göre, bu yasak sadece tabelalar için uygulanmalıdır. Çünkü reklam yasağına ilişkin yönetmeliğin 6. maddesinde basılı kağıdın yabancı dilde olmasını yasaklayan bir düzenleme mevcut değildir, bu nedenle basılı evraklar için de yabancı kelimelerin kullanılamayacağı sonucuna varılamaz. Aksi durumda bir avukatın yabancı birine vereceği kartvizitin anlamı kalmayacaktır (Öztek, 2006: 676; Aynı yönde, Yavaş, 2015: 733).

Avukatların, şahıs veya şirketlere mektup ya da e-posta yoluyla gönderdikleri tanıtım amaçlı gönderiler veya fiyat teklifi içeren tüm bildirimler de reklam yasağı içerisindedir[10]. Kanımızca, sosyal medya üzerinden gönderilen iletiler de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

şikayetli ve ortağı avukatın fotoğraflarının yer aldığı görülmüştür. Türkiye Barolar Birliği Reklam Yasağı Yönetmeliği'nin 8/a maddesinde; "Avukatların büro açılışını reklâm niteliğini taşıyamayacak şekilde, gazete ve sair yazılı basın yolu ile bir kez duyurabilirler...", Aynı maddenin b bendinde: "(Avukatlar) yaşamları, kazançları, mesleki faaliyeti hakkında reklâm niteliğinde yayında bulunamaz." düzenlemeleri mevcuttur. Şikayetli avukat, bürosunun açılışı nedeniyle düzenlediği "daveti" gerek katılanların mevki ve sıfatlarını belirtilerek ve gerek fotoğraflarını kullanılarak "reklâm" sayılacak bir tarzda yapmış bulunmaktadır. Şikayetli avukat, yukarıda açıklanan yasa ve yönetmelik hükümlerine aykırı davranmış olmakla eylem disiplin suçunu oluşturmaktadır." Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu 17.11.2006 gün ve 2006/354 E, 2006/421 K.

9 "...Yasanın 3/T-1 maddesinde "yüksek lisans" (bilim uzmanlığı, yüksek mühendislik, yüksek mimarlık, master) "Bir lisans öğretimine dayalı, eğitim-öğretim ve araştırmanın sonuçlarını ortaya koymayı amaçlayan bir yüksek öğretimdir." olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere Kanun'un 3/T-1 maddesi uyarınca, yüksek lisans eğitimi sonucu elde edilen "Bilim uzmanlığı, yüksek mühendislik, master" gibi sıfatlar, yapılan eğitimi belgeleyen sıfatlar olup, akademik unvanlar değildir. Avukatlık Kanunu'nun ek m. 1. (Ek; 05.08.1984, 3003/8) uyarınca, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüslerinde asli veya sürekli avukatlık görevlerinde çalışanların baro levhasına yazılmaları isteklerine bağlı ise de; görevlerinin gereği olan işleri yaparken baro levhasına kayıtlı avukatların yetkileriyle haklarına sahip ve onların ödevleriyle yükümlü oldukları gibi, Avukatlık Kanunu ve Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları'na aykırılık teşkil eden eylemler için öngörülen disiplin işlem ve cezalarının sözü edilen avukatlar hakkında da barosunca uygulanacağı tartışmasızdır. Kaldı ki kamu avukatlığı, serbest avukatlık gibi bir ayrım, avukatlık etik kuralları ile de bağdaşmaz. Avukatlık Kanunu'nun 55., Avukatlık Meslek Kuralları'nın 7., Türkiye Barolar Birliği Reklam Yasağı Yönetmeliği'nin 6. maddesinde, başlıklı kağıtlarda, kartvizitlerde ve diğer basılı kağıtta avukat unvanı ve akademik unvan dışında, emekli yargıç, emekli savcı, emekli noter, hukuk uzmanı, marka patent vekili, sigorta uzmanı, bilirkişi, bakan, milletvekili ve benzeri sıfatların kullanılamayacağı açıkça bildirilmiştir. Bu nedenlerle Baro Disiplin Kurulu'nca yapılan hukuksal değerlendirme isabetli bulunmuş, kararın onanması gerekmiştir." TBB Disiplin Kurulu, 06.06.2003 T., 2003/59 E., 2003/168 K. https://www.barobirlik.org.tr/DisiplinKararlari (22.01.2021).

10 TBB Disiplin Kurulu 03.02.2018 tarih, 2017/904 E, 2018/129 K. ile "*...Şikayet konusu elektronik postaların firmanın mail ve idari işler müdürü olan E.H.'nin mail adresine gönderildiği, 21.03.2016 tarihinde şikayetli avukatın mail adresinden "Arabuluculuk Hakkında" konulu ve "Değerli Müvekkilimiz" şeklinde başlayan ve arabuluculukla ilgili bilgi içerir yazı gönderildiği ve yazının sonunda "Yukarıda belirttiğimiz sebeplerle ... Hukuk Bürosu bünyesinde faaliyet gösteren arabuluculuk merkezimiz tarafından belirleyeceğiniz gün ve saatte bilgilendirme semineri ve toplantısı gerçekleştirmek isteğimizi ilginize sunarız" şeklinde elektronik*

Günümüzde artık telefon rehberleri kullanılmadığından Meslek Kuralları 7/c hükmünün bize göre geçerliliği kalmamıştır. Ancak, internet sitelerinde veyahut arama motorlarında çıkan sonuçlar bakımından veya yapılan bir aramada en üst sırada görünmek için yapılan bir anlaşma elbette reklam yasağı kapsamında olacaktır. Arama motorlarına verilecek herhangi bir kelime ile de doğrudan avukata ulaşılmaması gerekir. Avukat, arama motorlarına vereceği kelimelerin başına veya sonuna belli sayılar veya birtakım numaralar getirerek kendisine doğrudan ulaşılmasını sağlamamalıdır (Aslan, 2015: 276 vd.). Nitekim, TBB Reklam Yasağı Yönetmeliği madde 9/b "*iş sağlama amacına yönelik olmamak ve meslektaşlarıyla haksız rekabete yol açmamak kaydıyla internet sitelerini arama motorlarına kayıt ederken anahtar kelime (keyword) olarak; "adı ve soyadı", "avukatlık ortaklığı unvanı", "avukatlık bürosu unvanı", "bulunduğu şehir ve kayıtlı oldukları baro","avukat, hukuk, hukukçu, adalet, savunma, iddia, eşitlik, hak" dışında bir sözcük ya da tanıtım tümcesi kullanamaz*" şeklindedir.

Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu, vermiş olduğu bir kararda reklam kavramı ile tanıtım kavramının farklı olduğunu, reklama izin verilmeyeceğini, ancak tanıtıma ise belirli şartlarla izin verileceğini içtihat etmiştir. Karara konu olan olayda, şikayet edilen avukat, internette açtığı web sayfasında "Hakkımızda" ve "Referans" başlıklı kısımda vekili bulunduğu kurum ve kuruluşların isimlerini, bilgi verme zorunluluğu olmadan tek tek açıklamış, bu firmalara danışmanlık verildiği izlenimi de yaratılmıştır. Disiplin Kurulu, şikayet edilen avukatın eyleminin tanıtım boyutunu aştığını, iş sağlama amacına yönelik meslektaşları ile haksız rekabete yol açacak bir boyuta ulaştığı kanısına vararak yapılan eylemin Av.K. m. 55 ve Meslek Kuralları m. 7'ye aykırı olduğuna hükmetmiştir[11].

TBB Meslek Kuralları 7. maddesi ve TBB Reklam Yasağı Yönetmeliği madde 11'e göre, avukatlar salt ün kazanmaya yönelik her tür girişim ve eylemlerden kaçınmak, iş elde etmek için reklam sayılabilecek her hangi bir girişim ve eylemde bulunmamak, üçüncü kişilerin kendileri için reklam sayılabilecek bu tür eylem ve davranışlarına izin vermemek ve engel olmak için gerekli önlemleri almakla yükümlüdürler.

---

posta gönderildiği, 11.02.2017, 09.03.2017, 17.03.2017 tarihlerinde "… Sirküler - Bilgilendirme" konulu ve "Değerli Müvekkilimiz" şeklinde başlayan üç ayrı daha elektronik posta gönderildiği, işbu elektronik postaların sonuna "…istişare etmek istediğiniz ve/veya bilgi almak istediğiniz konularda tarafımıza dönüş sağlamanızı rica ederiz, saygılarımızla" ifadelerinin olduğu, elektronik posta eklerinde 2017/5 sirküler nolu "Kitle Fonlanması" konulu ve 2017/4 sirküler nolu "Hava Yollarında Yolcu Hakları" konulu bilgi notu gönderildiği, şikâyetçinin 24.03.2017 kayıt tarihli dilekçe ile şikayetinden vazgeçtiği, işbu dilekçede şikayetli avukatların disiplin kovuşturmasına sebep olan elektronik postaları sehven gönderdikleri, kasıtlarının olmadığı, bir daha böyle bir olayın tekrarlamayacağı kanaatinin kendisinde hasıl olduğunu, bu sebeple de şikayetinden vazgeçtiğini beyan ettiği,
Baro Disiplin Kurulunun "…Her ne kadar şikâyetçi şikayetinden vazgeçtiğine dair dilekçe vermiş ise de şikayetli avukatların Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları'nın 8. maddesinde belirtilen 'Avukat kendine iş sağlama niteliğindeki her davranıştan çekinir' hükmüne aykırı davranmış olduklarından ve Avukatlık Kanunu madde 136/2' de belirtilen '5 Yıllık bir dönem içerisinde iki veya daha çok defa disiplin cezasını gerektiren davranışta bulunan avukata her yeni suçu için bir öncekinden daha ağır bir ceza uygulanır.' maddesi gereğince kınama cezası vermek gerekmiştir." gerekçesiyle şikayetliler hakkında oy birliğiyle ayrı ayrı kınama cezası verilmesine" şeklindeki kararı onamıştır. https://www.barobirlik.org.tr/DisiplinKararlariDetay/981 (22.01.2021).

[11] TBB Disiplin Kurulu, 06.06.2003 T., 2003/63 T., 2003/168 K. (Aslan, 2015: 279 vd). Bir görüşe göre, avukatın sadece bilgi verme ve tanıtma amaçlı her tür kamuya yönelik mesajı reklam yasağı kapsamının dışında kalmalıdır. Zira, bu tür amaçla yapılacak bildirimlerle kamunun bilgilendirilmesi yasak kapsamında değildir. Aksi halde avukatın hareket alanı son derece kısıtlanmış olacak ve en basit bir kartviziti veya avukatlık bürosuna ilişkin tabela asma girişimini dahi reklam olarak nitelendirmek gerekecektir (Yavaş, 2015: 730).

Yukarıda belirttiğimiz üzere telefon rehberi veya gazete ilanları türünden tanıtım faaliyetleri artık tercih edilmemekte geçerliliğini yitirmiş görünmektedir. Bize göre asıl sorun barolar tarafından denetlenemeyen sosyal mecra alanlarıdır. Örneğin, Whatsapp, Facebook veya diğer mesajlaşma ve sosyal medya uygulamaları içerisinde kurulmuş olan gruplara gönderilen reklam niteliğindeki mesajlar nasıl tespit edilecektir? Zira bu tür gruplara yüzlerce kişinin eklenmesi ve reklam-tanıtım gibi mesajların atılması çok olasıdır. Toplu kamulaştırma yapılacak bir köy veya ilçede bulunanların telefonlarına veyahut sosyal medya hesaplarına gönderilecek reklam mahiyetindeki iletiler bu duruma misal olarak gösterilebilir[12]. Kanaatimizce baroların bu yönde denetimde bulunması ve bu tür faaliyetlere dönük yeni bir düzenleme yapması gerekmektedir. Nitekim avukatların artık dolaylı yollardan reklam faaliyetlerinde bulunma yolunu tercih ettikleri bilinen bir gerçektir[13]. Bize göre, sosyal medyada bir avukatın avukatlık faaliyetleri ile ilgili yaptığı paylaşımlar da reklam yasağı kapsamında olmalıdır. Nitekim, TBB Reklam Yasağı Yönetmeliği m. 8/b gereği avukatların yaşamları, kazançları, mesleki faaliyeti hakkında "reklam niteliğinde" yayınlarda bulunamayacakları hüküm altına alınmıştır. Bu nedenle, TBB Meslek Kuralları 7. maddesi ve TBB Reklam Yasağı Yönetmeliği m. 11 hükümleri, internet ve diğer medya organları ile teknolojinin sunduğu tüm ortamlarda geçerli olması gereken bir düzenlemedir.

Avukat, devam eden veya önceden takip ettiği bir dava hakkında tarafların sözcüsü gibi hareket edemez, davanın hukuki boyutları içinde kalmak kaydıyla ve zorunlu haller dışında yazılı, işitsel ve görsel iletişim araçlarına ve internete görüntü, bilgi, demeç veremez, açıklama yapamazlar. Bir görüşe göre, avukatın bilgi verme görüntüsü içinde dolaylı olarak reklam yapmasına da müsaade etmemek gerekir (Yavaş, 2015: 735).

6. AVUKATLARA UYGULANAN REKLAM YASAĞININ GEREKÇELERİ

Yukarıda da ifade edildiği üzere, avukatlık mesleği belirli meslek kuralları üzerine oturtulmuş ve Reklam Yasağı Yönetmeliği ile sınırları belirlenmiş sıkı kurallara tabi bir meslektir. Kamu hizmeti niteliğinde ve yargılamanın önemli ayaklarından olan bu meslek icra edilirken meslek itibarı ile birlikte saygınlığının korunması, reklam yasağının ilk gerekçesi olarak ifade edilebilir. Gerçektende avukatların reklam yapmasının tamamen serbest olması avukatlar arasında haksız rekabet yaratacağı gibi, mesleğin ticarileşmesi tehlikesini de taşır. Böyle bir durum da, avukatların müvekkilleri karşısında bağımsızlıklarını korumasını, adaletin gerçekleşmesindeki rollerini tehlikeye sokacaktır (Sungurtekin Özkan, 2013: 557: Aslan, 2015: 70; Akcan ve Ercan, 2003: 93). Avukatların reklam yapma konusunda tâbi oldukları kurallarda meydana gelebilecek bir yumuşama, mesleğin ticari bir meslek haline gelmesine ve ticari bir rekabetin ortaya çıkmasına sebep olabileceği ifade edilmektedir (Aslan, 2015: 70 vd; Yavaş, 2015: 728; Öztek, 2006: 674; Sungurtekin Özkan, 2013: 557 vd.). Esasen,

[12] Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu 25.07.2015 gün ve 2015/404 esas, 2015/604 karar sayılı kararı "... Avukatlık Yasası'nın 55. maddesi "reklam yasağı"na ilişkin hükmü içermekte, Meslek Kuralları'nın 8. maddesinde de "avukatın kendisine iş sağlama niteliğindeki her türlü davranıştan çekinmesi öngörülmektedir. Şikayetli avukatın kamulaştırma davaları almak amacı ile köylere gittiği, arazileri kamulaştırılan köylülerle görüşmeler yaptığı dosyada bulunan şikayet dilekçeleri ve köye gittiğini inkâr etmeyen avukat tarafından kabul ile tartışmasızdır. Davet üzerine Avukatlık Yasası'nın 51/2. maddesi anlamında çağrıya uyduğunu savunmuş ise de bu savunmanın samimi olmadığı, aksini kanıtlar bilgi ve belge sunmadığı, dava toplamak için köye geziler yaptığı ve 250 dosya aldığı açıktır. Kaldı ki, yasanın 51/2. maddesi sadece "danışma" ile ilgili olup, kamulaştırma davaları almak için köylere gitme eylemini kapsamaz. Bu nedenlerle, eylem disiplin suçu oluşturduğundan, Baro Disiplin Kurulu'nca yapılan değerlendirme isabetli bulunmuş ve kararın aleyhe itiraz olmadığından onanması gerekmiştir" şeklindedir.

[13] Sosyal medyada sık paylaşım yapan bir avukata açılan baro soruşturması haberleri hakkında bkz. https://www.haberler.com/istanbul-barosu-paylastigi-goruntuler-gundem-olan-12520087-haberi/ https://www.hurriyet.com.tr/gundem/luks-otomobilli-adliyede-bir-gun-videosuna-sorusturma-41348982 29.01.2021.

reklam yasağının temelindeki düşünce, avukatların hak sahiplerinin bu mesleğe duyabilecekleri güveni sağlayan vakar ve dürüstlük içinde hareket etmeleri düşüncesidir (Öztek, 2006: 674; Yavaş, 2015: 728).

Reklam yasağının katı bir şekilde devam etmesini isteyen görüş, reklam vermenin avukatlık hizmet ücretlerini arttıracağını ileri sürmektedir. Ancak malum olduğu üzere her yıl düzenli olarak avukatlık asgari ücret tarifesi yayınlanmakta ve avukatlar bu tarife üzerinden yaklaşık olarak ücreti karşılığı hizmet vermektedir. Bununla birlikte, reklam yapmadıkları halde bazı avukatların olması gerekenden çok daha yüksek ücret talep ettiği bilinen bir gerçektir ve bu durum maalesef barolar tarafından da denetlenemeyen bir olgudur. Bu nedenle, bu argümanın da dikkate alınmaması gerekir. Kaldı ki, avukatlara reklam serbestisini savunan ve avukatlık ücretlerine farklı açıdan bakan görüşe göre, reklamın artmasıyla avukatlar arasında rekabetin artacak ve bunun sonucunda kalitenin de artarak avukatlık ücretlerinin düşeceği belirtilmektedir (Bkz. Aslan, 2015: 328'deki görüşler).

Reklam yasağının haksız rekabeti önlediği de vurgulanmaktadır. Zira reklam veren avukatlar açısından aldatıcı reklam hükümleri söz konusu olacağı gibi, reklamların bir avukatı diğer avukatlardan üstün gösterme tehlikesi de ortaya çıkabilir (Aslan, 2015: 70 vd.). Aldatıcı reklam verilmesi halinde bunun nasıl denetleneceği, sınırlarının nasıl belirleneceği ise hukuki riskleri barındırmaktadır. Zira avukatlar ticari rakip değil, mesleki dayanışma göstermesi gereken meslektaş olarak kabul edilmektedir.

Reklam yapan bir avukatın müvekkile karşı saygınlığı ve bağımsızlığının korunmasının da güçleşeceği endişe duyulan diğer bir gerekçedir. Zira avukatlar görevlerini bağımsız bir şekilde ifa ederler. Belirtilen görüşe göre reklam, mesleğin itibarını düşürmesinin yanında onurunu da zedeleyecektir. Reklam yasağını savunanlara göre, avukat kendisini çalışmasıyla, bilgisiyle, işlerine gösterdiği dikkat ve özenle tanıtmalıdır. Bir avukat saygınlığını veya maddi kazancını reklam ile değil, eğitimi, çabası ve mesleki faaliyeti ile göstermek durumundadır. Reklam yasağı, hak arayanların avukatlık hizmetinin kalitesinden çok, reklamlarla etkilenip avukat ya da hukuk bürosunu seçmesini önler (Sungurtekin Özkan, 2013: 572-573; Aslan, 2015: 74 vd.).

Reklam yasağının bir diğer gerekçesi ise davası olanların abartılı reklamlar nedeniyle farklı beklentilere girebileceği tehlikesidir. Bu görüşe göre, toplumda avukata ve adalete olan güvenin korunması ancak reklam yasağı ile mümkün olabilir. Avukatlar hukuki uyuşmazlıkların doğru bir şekilde çözülmesini ve hukuk kurallarının tam olarak uygulanmasını yargı organları önünde sağlamak adına iş görmekte, müvekkili farklı beklenti içine girdirmemelidirler.

7. SONUÇ VE DÜŞÜNCELERİMİZ

Sayılarının gün geçtikçe artması ve ekonomik koşullar nedeniyle avukatlar, kazanç sağlama adına mesleklerini sürdürmek ve reklam yapmak ile mesleklerinin onurunu korumak arasında ikilemde kalmaktadır. Avukatlar da diğer meslek gruplarında faaliyet gösterenler gibi doğal olarak kazanç sağlama amacı ile çalışırlar. Bu bakımdan mali menfaatlerini tamamen göz ardı edemezler. Ancak diğer meslek gruplarından en önemli farklılıkları kar amacı gütmemeleridir. Bir görüşe göre avukatlar için belki de en önemli sermaye bilgidir ve bu bilgiye dayalı kazanç elde edip müvekkil sayısını artırmaktır. Yoksa salt reklam odaklı müvekkil sayısının yükseltilmesinin hedeflenmesi, avukatın da müvekkiline olan bağımlılığını artıracaktır (Öztek, 2006: 674; Yavaş, 2015: 729; Sungurtekin Özkan, 2013: 558). Ancak, kanaatimizce bu cümleden bir avukatın kar amacı gütmeyeceği anlamı çıkarılmamalıdır. Bize göre bir avukatın "boğaz tokluğuna" bir yaşam sürmesi de mesleğin vakarı açısından uygun düşmez.

Reklam yasağını savunan görüş, avukatların reklam vermeye başlamasıyla beraber mesleğin ticarileşeceği tehlikesini öne sürmekte ve avukatlar arasında ticari rekabetin ortaya çıkacağını ifade

etmektedir[14]. Bu konuda kısmen aynı görüşü savunmakla birlikte günümüzde avukatlık yapan birinin sadece "kazanç elde etme" niyetinin olması gerektiğini iddia etmek, hayatın gerçekleri ile bağdaşmaz. Nitekim avukatların çoğu bu mesleği sadece kazanç elde etmek ya da "boğaz tokluğuna" çalışmak için yapmamaktadır. Hemen hemen bütün avukatlar birikim yapmak, kar etmek ve daha iyi bir hayat sürme gayesi ile bu mesleği sürdürmektedir. Tersi düşünüldüğünde, hem mesleki tatmin yaşanmaz, hem de çalışma motivasyonunun kaybolma olasılığı yükselecektir.

Günümüzde avukatlara uygulanan reklam yasağının aynı koşullarla devam ettirilmesi artık mümkün görünmemektedir. Her ne kadar bazı görüşler reklam yapan avukatın güvenilirliğinin sorgulanacağını ifade etseler de[15] internet çağının yaşandığı bu dönemde avukatların bir çoğu zaten dolaylı olarak reklamlarını yapmaktadır. Reklam yapmanın avukatı bağımlı hale getireceği düşüncesi ise bize göre artık geçerli bir düşünce değildir. Nitekim bir görüşe göre, avukatların sırf reklam yaptığı için saygınlığını yitireceğini düşünmek, aslında avukatlara duyulan güvenin saygınlıktan kaynaklanmadığı anlamına gelecektir (Sungurtekin Özkan, 2013: 573).

Reklam yasağı, mesleğini yıllardır yürüten avukatları, mesleğe yeni başlamış avukatlara karşı korumaktadır. Bu mesleği uzun zamandır yürüten avukatların yeterli derecede çevresi ve müvekkili bulunduğundan reklama ihtiyaç duymamaktadırlar. Reklam yasağı sayesinde de kendilerini korumada hissetmektedirler. Bu nedenle reklam yasağı mesleğe yeni başlayan avukatlara zarar vermektedir. Yetenekli genç bir avukat mesleğe başlarken sınırlı da olsa reklama ihtiyaç duymakta, yapabileceği sınırlı reklam sayesinde müşteri çevresi oluşturabilme imkanına kavuşması olasıdır (Aslan, 2015: 327-328 vd.).

Reklam yasağı, avukatın uzmanlık alanı, tecrübelerini ve kimlerle çalıştığı konusunda toplumun bilgi alma hakkını da engellemektedir. Serbest çalışan avukatların hepsinin aynı kalitede hizmet verdiği, aynı bilgi, tecrübe ve özelliklere sahip olduğu söylenemez. Uyuşmazlık hakkında uzman bir avukata hızlı ve gerektiği şekilde ulaşamayan hak sahibi kişilerin menfaatleri de zarar görmektedir. (Aslan, 2015: 328; Akcan ve Ercan: 95). Bu şekliyle dahi reklam yasağının hafifletilmesi gerektiği söylenebilir.

Reklam yasaklarının yumuşamasıyla avukatlığın saygınlığını kaybedeceği iddiasında bulunanlar, avukatların bir tacir ya da iş insanı olmadığını belirtmektedir. Elbette avukatlar vazifelerini yaparken kamusal bir hizmet ifa etmektedir. Ancak reklam yasağının temelindeki düşünce, avukatların hak sahiplerinin bu mesleğe duyabilecekleri güveni sağlayan vakar ve dürüstlük içinde hareket etmeleri düşüncesi (Yavaş, 2015: 728) olduğuna göre, mesleğe olan saygınlığın korunması kaydı şartıyla reklam yasağı düzenlemelerinde kısmen de olsa artık bir çalışma yapılmalı, en azından tartışmaya açılmalıdır. Nitekim Ankara Barosu Etik Kurulu, günümüzde artan iletişim olanaklarının meslek kurallarındaki katı yasakları çağdışı bıraktığını kabullenmekte, Avrupa ülkelerindeki reklam yasağı anlayışının da gün geçtikçe yumuşadığını ifade etmektedir (Geniş açıklamalar için bkz. Aslan, 2015: 275-287).

Avukatların reklam yapma yasağı kurallarında ortaya çıkabilecek bir yumuşamanın avukatlık mesleğini ticarileştireceği ve ticari rekabetin ortaya çıkmasına sebep olabileceği iddia edilse de bunun barolar ve TBB Disiplin Kurulunun sıkı denetimleri ile aşılacak bir konu olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle, avukatlar için reklam yasağı kurallarında bir yumuşama olacaksa bile bunun sınırlarının açık ve belirgin bir şekilde çizilmesi gerekir. Nitekim avukatların sınırsız bir şekilde reklam yapma imkanına sahip olduğunu düşünmek bu mesleğin kendine özgü niteliği ile bağdaşmaz. Ancak günümüz koşullarında uygulanan katı reklam yasağı kuralları da artık değiştirilmeli, bugünün şartlarına uygun hale getirilmelidir.

[14] https://www.milliyet.com.tr/gundem/avukata-reklam-verme-onerisi-tartisma-yaratti-6406316 (28.01.2020).
[15] İlgili görüşler için bkz. Aslan, 2015: 327; Yavaş, 2015: 728.

Bize göre, Meslek Kuralları ile Reklam Yasağı Yönetmeliği günümüz koşullarına göre güncellenmeli ve hatta sürekli yenilenerek dinamik bir yapıya bürünmelidir. Avukatlık mesleğinin ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak yeni düzenlemeler getirilmeli, dağınık durumda olan mevzuat bir an evvel birleştirilmelidir. Örneğin, baro levhalarında yapılacak yenileme (avukatlar hakkında daha detaylı bilgi verilmesi vb.) veya avukatların internet sitelerindedeki tanıtım sınırının genişletilmesi ile buna başlanabilir. Bu güncelleme yapılmadığında avukatlar meslek kurallarına uymakta zorlanacak ve isteyerek ya da istemeyerek meslek kurallarını ihlal edeceklerdir.

Avukatlar ve barolar toplumun gelişmesini önleyen yasaklarla mücadele ettiği gibi kendilerinin gelişmesini engelleyen mevcut reklam yasağının değiştirilmesi için de çaba göstermelidir (Duman, 1992: 360). Aksi durumda avukatlık mesleği itibar kaybetmeye devam edecek ve güvenilir bir meslek olarak algılanmaktan uzaklaşacaktır.

KAYNAKÇA

Akcan, Recep ve İbrahim, Ercan, (2003). Avukatlıkta Reklam Yasağı, Prof. Dr. Ergun Önen'e Armağan, İstanbul, s. 83-122. http://dosya.marmara.edu.tr/huk/fakültedergisi/prof.dr.ergun%20öner/3yrd.do_.dr.recep_akcan_ibrahim_ercan.pdf 28.01.2021.

Bozbel, Savaş, (2006). Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Karşılaştırmalı Reklam Hukuku, Ankara.

Aslan, Ali Çetin, (2015). Avukatlık Hukukunda Reklam Yasağı, İstanbul.

Doğar, Mehmet, Türk Hukukunda Karşılaştırmalı Reklam Yasağı Üzerine Düşünceler, (2021). İletişim Çalışmaları ve Yeni Medya, Editör: Çiftçi, Hasan, s. 111-136. https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2021/01/ILETISIM-CALISMALARI-VE-YENI-MEDYA-1.pdf 21.01.2021.

Duman, İlker Hasan, (1992). Ankara Barosu Dergisi, S.3, s. 359-361. http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/2012yayin/dergi/ankara-barosu-dergisi/ankara-barosu-dergisi1992-3.html 27.01.2020.

İnal, Emrehan/ Baysal, Başak, (2008). Reklam Hukuku ve Uygulaması, İstanbul.

Kanadoğlu, Osman Korkut, (2020). Barolar ve Avukatların Meslek Özgürlükleri, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 146, s. 77-122. http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2020-146-1894 18.01.2021.

Korkusuz, M.Refik ve Korkusuz, M.Halit, (2014). Avukatlık Hukukuna Giriş, 3. Baskı, Bursa.

Mısır, M.Haşim, (2016). Avukatlık Disiplin Hukuku, Ankara. http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/571.pdf 22.01.2021.

Özekes, Muhammet, (2001). Avukatlık Meslek Kurallarına Günümüz Şartlarında Yeniden Bakış, Savunma Hakkı Avukatlık Mesleği ve Kuralları Paneli, Manisa Barosu Dergisi, S. 78, s. 96-101.

Özsunay, E. ve Özsunay, M. (2016). Milli Şerh, Editörler: Tokbaş, H. ve Tüzüner, Ö., İstanbul, s. 958-1022.

Öztek, Selçuk, (2006). Türk Hukukunda Avukatların Tabi Olduğu Reklam Yasağı, Doç. Dr. Mehmet Somer'e Armağan, İstanbul, s. 673-686. http://dosya.marmara.edu.tr/huk/fakültedergisi/MehmetSomerAnısına/Prof.Dr.sel_uk_ztek.pdf 29.01.2021.

Sungurtekin Özkan, Meral, (2013). Avukatlık Mesleği Avukatın Hak ve Yükümlülükleri**,** 3. Baskı, İzmir.

Yavaş, Murat, (2015). Türk Hukukunda Avukatın Reklam Yapma Yasağı, Mehmet Akif Aydın'a Armağan, İstanbul, s. 727-739.

ERMENİ YAZARLARIN KİTAP VE YAYINLARINDAKİ ETİK DIŞI UYGULAMALAR

Doç. Dr. Ömer Lütfi TAŞCIOĞLU
Ufuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Misafir Öğretim Üyesi
Orcid no: 0000-0001-6364-5226

ÖZET

Ermeni yazarlar, tarafından kaleme alınan kitap, makale ve broşürlerde kullanılan sahte belge ve resimler etik dışı yayına en sık rastlanan örneklerin başında gelmektedir.

Ermeniler sahte belge ve rapor üretimine daha 1915'lerde başlamışlardır. Dönemin İstanbul'daki ABD büyükelçisi Henry Morgenthau tarafından büyükelçiliğe alınan iki Ermeni Türklerin Ermenileri katlettiğine ilişkin hayali raporlar kaleme alarak büyükelçiye sunmaya, Büyükelçi Morgenthau da bunların doğruluğunu araştırmadan ülkesinin Dışişleri Bakanlığına göndermeye başlamıştır.

"Ambassador Morgenthau's Story (Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü)" adıyla kitap olarak basılan bu raporlar daha sonra Ermeniler tarafından soykırım delili olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Ermeniler tarafından kaleme alınan etik dışı yayınların bir diğer örneği de «Naim Beyin hatıraları» adlı kitaptır. Ermenilerin bir Osmanlı memurunun hatıralarına dayandığını iddia ettikleri kitapta geçen telgrafların tamamının sahte olduğu Hollandalı tarihçi Erik Zürcher, Michael M. Gunter, Andrew Mango gibi yabancılar tarafından da kabul edilmektedir

Ermeniler belgeler üzerinde sahtekârlık yapmayı 2. Dünya savaşından sonra da sürdürmüş ve Hitler'in Polonya'ya saldırmadan önce Alman generallerine yaptığı konuşmadaki sözlerinin İngilizce çevirisine konuşma metninde bulunmayan "Ermenilerle ilgili" ekleme yaparak Hitlerin de Türklerin soykırımcı olduğunu söylediği yalanını yaymışlardır.

Ermeniler Atatürk'ün Latife Hanıma gönderdiği bir kartpostal üzerinde yer alan ayaklarının önünde yatan köpek resminin yerine ölmüş bir çocuk cesedi koyarak soykırım yaftasını Mustafa Kemal Atatürk'e de yapıştırmaya kalkmıştır.

Ermenilerin Atatürk'ün adını kullanarak yaptıkları bir diğer sahtekarlık ise Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemesi Başkanı Nemrut Mustafa Paşa tarafından söylendiği iddia edilen sözlerin Atatürk'e atfedilmesidir.

Ermenilerin fotoğraflar üzerinde de tahrifat yaparak Türkleri soykırımcı tanıtmaya çalıştıkları Avustralyalı tarihçi Prof. Dr. Jeremy Salt tarafından kanıtlanmıştır.

Sahte resim üretimini kitap kapaklarında da kullanan Ermeniler 1877'de Rus ressam Vasili Vasilyeviç Vereşçagin tarafından çizilen Aphoteosis of War adlı tablodaki kurukafalar resminin fotoğrafını çekerek Der Völkermord an den Armeniern vor Gericht (Ermeni Kıyımı Mahkeme Önünde) adlı kitabın kapağında kullanmış ve kitabın üzerine "Türkler tarafından 1915'te katledilen Ermenilerin kafatasları" diye yazmıştır.

Ermeniler Hocalı'da kendi katlettikleri Türklerin fotoğraflarını da Erivan'daki soykırım müzesinde "Türkler tarafından katledilen Ermenilerin fotoğrafları" olarak tanıtmaktadır.

Bu çalışmada yukarıda özet olarak verilen Ermenilerin belge ve resim sahteciliği yaparak ortaya koydukları etik dışı davranışları belgeleriyle birlikte detaylı olarak ortaya konulmaktadır.

***Anahtar Kelimeler**: Etik dışı belgeler, Etik dışı kitaplar, Etik dışı resimler, Etik dışı belge üretimi*

NON-ETHICAL PRACTICES IN THE BOOKS AND PUBLICATIONS OF ARMENIAN AUTHORS

ABSTRACT

Fraudulent documents and images used in books, articles and brochures produced by the Armenian authors, are among the most often seen examples of unethical documentation.

Armenians produced fraudulent documents and reports as early as 1915.

Two Armenians employed by Henry Morgenthau, the US ambassador in Istanbul, created fictitious reports on how the Turks massacred Armenians in 1915 and the ambassador forwarded these reports to his Ministry of Foreign Affairs without cross checking. These reports, which were published in the book Ambassador Morgenthau's Story have been used as evidence to prove the unjust Armenian allegations, until now.

Another example of the unethical publications written by the Armenians is the book The Memories of Naim Bey. It is also admitted by academicians like Erik Zürcher (Dutch), Michael M. Gunter (American) and Andrew Mango (British) that all the telegrams in the book, which Armenians claim are based on the memories of an Ottoman official, are fake.

After the Second World War, Armenians continued to produce false documents. They added to the English translation of Hitler's speech that he had addressed to the German generals before attacking Poland, a statement about Armenians which was not included in the original minutes of the meeting, to spread the lie that Hitler accused the Turks of massacre.

The Armenians tried to smear Atatürk with Armenian genocide by replacing the puppies scattered around his feet with a child's body lying in front of his feet on a postcard that he had sent to his wife Latife Hanım, years ago.

Another fraud committed by the Armenians using Atatürk's name is attributing the words allegedly spoken by Nemrut Mustafa Pasha, the President of the Military Court of War, to Atatürk.

Australian historian Professor Jeremy Salt proved that the Armenians falsified other photographs to accuse the Turks of genocide.

Armenians also plagiarized the photo of the skulls in the painting "Apotheosis of War" drawn by Russian painter Vasili Vasilyeviç Vereşçagin in 1877. They used this photo as a cover for the book titled "Der Völkermord an den Armeniern vor Gericht (Armenian Massacre in front of the Court)" and wrote "Armenians killed by the Turks in 1915" on the cover.

Armenians also introduced the photographs of Turks massacred by themselves in Khojaly to all visitors of the genocide museum in Yerevan as "photographs of the Armenians killed by the Turks".

In this study, the unethical behaviors of the Armenians, which were presented as a summary above are examined in detail documented with their proofs.

Key words: *Unethical documents, Unethical books, Unethical images, Unethical document production*

ÖĞRETMENLERİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE ETİK İKLİM İLE ALGILANAN ÖRGÜTSEL ADALET İLİŞKİSİ
(Orta Öğretim Kurumlarında Saha Araştırması)

Dr. Nuray GÖRKER
Beykent Üniversitesi, İşletme Yönetimi Bölümü
Orcid no: 0000-0001-9307-9288

Dr. Senanur CAN
Biyoloji Öğretmeni ve Eskişehir Kokpit Okulları Müdürü
Orcid no: 0000-0001-7248-3812

ÖZET

Bu çalışmada, öğretmenlerin görüşlerine göre, okulun etik iklimiyle örgütsel adalete ilişkin algılar arasındaki ilişki incelenmektedir. Bununla birlikte, öğretmenlerin algılarına göre, örgütsel adalet ve etik iklime ilişkin, örneklem kapsamındaki orta öğretim kurumlarındaki güncel durum yansıtılmaktadır. Bu çalışmayla, okul yönetici ve öğretmenleri etik iklim ve adalet konularında bilgilendirilmesi ve farkındalık oluşturulması hedeflenmektedir. İlk kısımda, etik iklim kavramı ve önemi açıklanmış, etik iklim türleri ve kurumlarda adalete ilişkin konularda literatürdeki yazarların görüşlerine yer verilmiştir.

İkinci kısımda, öğretmenlerin okul etik iklimi ve örgütsel adalete ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan "Saha Araştırması" yer almaktadır. Bu araştırma, özel ve devlet orta öğretim kurumlarında görev yapmakta olan 179 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde Spss 22 programı uygulanmıştır. Araştırmanın bulguları, öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda, etik iklimin alt boyutlarıyla kurumsal adalet algısı arasında olumlu ve anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Orta Öğretim Kurumlarında "Etik İklim", Algılanan "Örgütsel Adalet".*

THE RELATIONSHIP OF ETHICAL CLIMATE AND THE PERCEIVED ORGANIZATIONAL JUSTICE ACCORDING TO TEACHERS' OPINION
(Field Research in Secondary Education Institutions)

ABSTRACT

In this study, according to the opinions of teachers, the relationship between the "ethical climate" of the school and perceptions of "organizational justice" is examined. However, according to the perceptions of teachers, the current situation in secondary education institutions regarding "organizational justice" and "ethical climate" is reflected. The study aims to inform and raise awareness of school administrators and teachers about ethical climate and justice.

In the first part, the concept of ethical climate and its importance are explained, the types of ethical climate and the opinions of the authors in the literature on issues related to justice in institutions are given. In the second part, there is a "field Research" conducted to determine teachers' opinions on school ethical climate and organizational justice. The second part contains a "field study" to determine teachers ' views on the school's ethical climate and organizational justice. This research was carried out with the participation of 179 teachers working in private and state secondary education institutions. Spss 22 program was applied in the analysis of the data. The findings of the

study show that there is a positive and meaningful relationship between the lower dimensions of the ethical climate and the perception of institutional justice in line with the opinions of teachers.

Keywords: *"Ethical Climate" in Secondary Education Institutions, Perceived "Organizational Justice".*

1.GİRİŞ

Son yıllarda, eğitim alanında yönetiminde etikle ilgili konular giderek önem kazanırken, akademisyen ve eğitimcilerin etik ve adalet konularına ilgisinin arttığı görülmektedir. Bu çalışmada, öğretmenlerin algılarına göre, orta öğretim kurumlarında etik iklimin çalışanların örgütsel adalet algısına üzerindeki etkileri açıklanmaktadır. Böylece, yönetici ve idarecilerde, etik konulardaki farkındalığın arttırılması hedeflenmektedir. Eğitim kurumlarında, yöneticiler ve çalışanlar arasında, iş yerindeki kural ve uygulamaların adaletli olup olmadığına ilişkin bazı sorun ve çatışmaların olduğu gözlemlenmektedir. Çalışanlar kurumdaki karar verme sürecinin adilliğini sorgulayarak, olumsuz yargılarda bulunabilmektedir. Öğretmenlerin kurum hakkındaki adaletsiz algıları, okula olan bağlılıklarını ve mesleğe ilişkin motivasyonu olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Literatürde, eğitim alanında, "Etik ve Adalet" konuları arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Orta öğretim kurumlarında etik iklim ile örgütsel adalet arasındaki ilişkinin incelendiği çalışma sayısı azdır. Okul yöneticilerinin, öğretmenler ve çalışanlar arasındaki etkileşimler esnasında çıkan sorunları çözebilmek için, etik iklime ilişkin bilgi sahibi olmaları önemlidir. Nicel verilerin analiziyle elde edilen nesnel kanıtlar sayesinde, okul yönetici ve idarecilerinin daha etkili kararlar alması mümkün olabilir. Eğitimciler çalışanlarla birlikte, okuldaki etik iklimi iyileştirmeye yönelik programlar uygulayabilir.

2.ETİK İKLİM

Etik iklim, örgütteki uygulamaların ve prosedürlerin etik olduğuna ilişkin çalışanların ortak algısı olarak tanımlanmaktadır (Victor,Cullen,1988). Etik ikim, çalışma ortamında çalışanların algıladığı etik unsurların bir yansıması olarak ifade edilebilir.

Okullarda, etik iklim, çalışanların potansiyel etik konuları tanımlamaları ve etik problemlere çözüm önerilerinin değerlendirmesinde bir mercek görevi görmektedir (Shapira-Lishchinsky ve Raftar-Ozery, 2018). Öğretmenler, görev yaptıkları eğitim kurumunun iklimini etik bulduğunda, kendisini refah ve güven içinde hisseder, öğrenci, veli ve diğer öğretmen arkadaşlarına karşı daha sorumlu davranmaya motive olur. Okul yöneticilerinin kendisine adil davrandığını hissettiğinde, öğretmenlerin kuruma olan bağlılığı artar.

2.1.Etik İklim Türleri

Literatürde araştırmacılar, "Örgütsel Etik İklim Modeli" geliştirmek suretiyle, beş farklı iklim türü belirlemiştir (Victor ve Cullen,1988). Etik iklim modelinde önerilen iklim tipleri, "Araçsal İklim", "Özen İklimi", "Bağımsızlık İklimi", "İlkeli İklimi", "Yasa Ve Kodlar İklimi" olarak belirtilebilir (Martin ve Cullen, 2006).

Tablo 1. Etik iklimin beş türü (Victor and Cullen,1987, 1988; Neubaum,2004)

Etik Teori	**Bireysel**	**Yerel**	**Evrensel**
Egoizm	Araçsal İklim		

İyilikseverlik	Özen iklim		
İlkeler	Bağımsızlık İklim	İlkelilik İklim	Yasa ve Kodlar İklim

"Araçsal İklim", kişisel çıkarlara odaklanması nedeniyle, olumsuz bir iklim türü olarak kabul edilmektedir. Diğer etik iklim türleri, başkalarının iyiliğini gözeterek, pozitif örgütsel tutumların ortaya çıkmasını teşvik ettikleri sürece olumlu kabul edilmektedir. Etik iklimi anlamak, çalışanlara belirli bir çalışma ortamında uygun olan davranışlar konusunda ipuçları vermesi yönünden önemli olduğu düşünülmektedir.

3.ÖRGÜTSEL ADALET

Örgütsel adalet kavramı, kaynak dağılımı ile ilgili olup, Adams'ın (1965) "Eşitlik Teorisi" ve Rawls'un(1999) "Adalet Teorisi"ne dayanmaktadır. Örgütsel adalet algısı, bireylerin çalıştıkları kurumdaki uygulamalara ilişkin, adaleti algılama şekli olarak ifade edilmektedir (Greenberg, 1990). Çalışanların örgütsel adalet algısı, bir anlamda kuruma olan duygusal bağlılığı ifade eder. Çalışan görev yaptığı kurumun adil olduğunu hissediyorsa, meslektaşlarına karşı daha duyarlı davranarak güven dolu ilişkiler geliştirebilir.

Literatüre göre, "Örgütsel Adalet" değişkeni, "Dağıtımsal", "İşlemsel" ve "Etkileşimsel Adalet" olmak üzere, üç alt boyutun bileşiminden oluşmaktadır (Colquitt, 2001, Cohen Chorash, Spector, 2001).

3.1.Dağıtımsal Adalet

Kurumdaki dağıtımsal adalet algısı, "Roller, Statü, Ücret, Terfi, Ödül, Fırsat" gibi örgüt kaynaklarının dağılımına ilişkin çalışanların algılarını ifade eder (Foley ve diğerleri, 2002). Bireylerin kuruluştan aldıkları ile katkılarının orantılı olması halinde, "Eşitlik İlkesi"ne uyulduğunu gösterir. Örneğin, öğretmenler aldıkları "Maaş, Tanınma ve Statü" ile yetkinlik ve sorumlulukların dengeli olmasını arzu eder. Bununla birlikte, kuruma olan katkılarından dolayı, öğretmenler, kendilerine değer verildiğini hissetmek isterler.

3.2. İşlemsel Adalet

İşlemsel adalet boyutu, kurumda karar alma sürecinin adil olması anlamına gelir. Bu süreç, kurumdaki kişiler arasındaki ilişkileri etkilemektedir. Okul ortamında, yöneticilerin kurallara ve prosedürlere ne düzeyde uyulduğuna ilişkin bazı yerleşik algıları vardır. Okul müdürünün, adil olarak prosedürleri uyguladığını, söz ve eylemle tüm çalışanlara bildirmesi önemlidir (Wayne, Hoy, Tarter, 2004). Örneğin, çoğu ilçedeki okullarda, öğretmenlerin nöbetçilik görevi sıkça verilen bir görev dağılımıdır. Öğretmenler, bu görevi adil bulduğunda, eleştirmeksizin kabul eder. Ancak, öğretmenlerin iş yükü veya meslektaşlar arasındaki bazı çatışmalar yüzünden, bazı olumsuz tutum ve davranışlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle, eğitim kurumlarındaki karar alma süreçlerinde, öğretmenlerin kararlara katılımının sağlanması veya görüşlerinin sorulması daha adil süreçlerin oluşmasını sağlayacaktır.

3.3.Etkileşimsel Adalet

Etkileşimsel adalet, bireyin karar verme sürecinde kişiler arasındaki ilişkilerin kalitesini ifade eder (Poole, 2007). Bu adalet boyutu, görünüşte adil olan veya haksız davranışlarla ilgili olarak olumsuz etik iklim oluşturacağından, işyerinde önemli bir konudur (Frey,1997). Bir başka ifadeyle, örgütsel uygulamaların insani tarafıyla ilgilidir. Etkileşimsel adaletin göstergeleri, çalışanlara gereken saygının gösterilmesi, işle ilgili tutarlı ölçütler belirlenmesi ve uygulanması, çalışanlara işle ilgili konularda zamanında geri bildirim verilmesi olarak ifade edilebilir (Folger, Bies,1989).

4.ETİK İKLİM İLE ÖRGÜTSEL ADALET İLİŞKİSİ

Etik iklim, bir organizasyonda ahlaki karar verme mekanizmasının anlaşılması açısından önemlidir. Öğretmenin görev yaptığı eğitim kurumun iklimini olumlu olarak algılaması, onun meslektaşlarına daha adil davranmasını sağlayacak, iş stresini azaltacaktır. Buna karşın, yapılan araştırmalar, olumsuz algılanan etik iklimin, kurumdaki ″örgütsel adalet″ düşüncesini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir (Tziner, Felea ve Vasiliu, 2015).

Kurumda, çalışanlara yardımcı olmayan, diğer bir ifadeyle, egoist bir etik iklimin olması, örgütsel adaleti azaltan bir unsurdur. Yapılan araştırmalar, etik iklimin belirleyici faktörleri arasında ″Etik Kodlar‟ın olduğunu ve çalışanların etiğe ilişkin algıları üzerinde olumlu yönde etkili olduğunu göstermektedir (Peterson, 2002). Kurum tarafından belirlenen etik kodlara ve prensiplere uyulduğu taktirde, pozitif bir etik iklim oluşturulması mümkün olur. Böylece, etikle ilgili karşılaşılan sorunlara çözüm getirilebilir.

4.1.Etik İklim Algısına İlişkin Literatürde Yapılan Çalışmalar

Tablo 2. Literatürde Etik İklim Algısına İlişkin Yapılan Çalışmalar

Özen ve Durkan (2016)	Algılanan etik iklim ile öğretmenlik branşındaki mesleki etik arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmada, ilk ve ortaöğretim kurumlarında gerçekleştirmiştir. Araştırma, eğitim örgütlerinde, rastlanan farklı etik iklim türlerini açıklamaktadır. Araştırmanın sonuçları, öğretmenlerin etik iklime ilişkin algı düzeylerinin, demografik özelliklerden ve örgüt kaynaklı bağımsız değişkenlerden etkilenmediğini ortaya koymaktadır.
Al-Omari (2013)	Ürdün'de üniversite çalışanları üzerinde etik iklim algısını belirlemeye yönelik yapılan çalışmada, öğretim üyelerinin "Egoizm iklim" tipini yüksek düzeyde algıladıklarını belirlemiştir. Araştırmanın sonuçları, akademik derece ve cinsiyete göre, öğretim üyelerinin etik iklim algılarında, farklılığın olmadığını göstermektedir.
Moore (2012)	Üniversitelerde yapılan araştırmada, öğretim üyelerinin etik iklime ilişkin algıları incelenmiştir. Bulgular, etik iklim algısının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Araştırmanın sonucu, çalışanların örgütsel bağlılığı ve iş memnuniyeti üzerinde anlamlı etkisi olduğunu göstermektedir.

5. ÇALIŞMANIN AMACI ve YÖNTEMİ

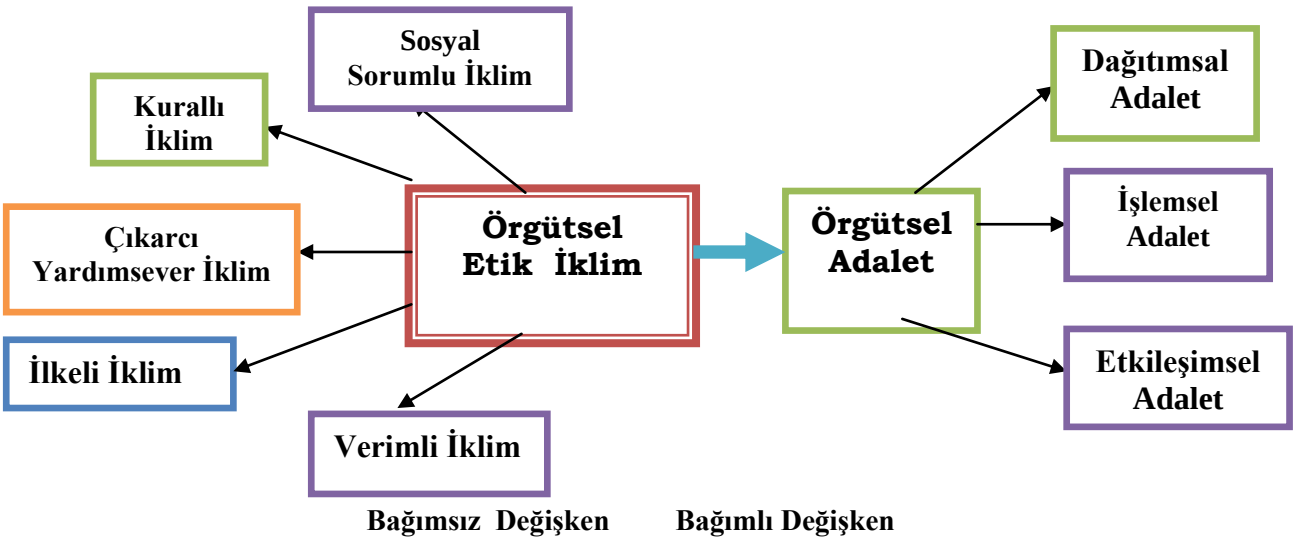
Bu araştırmanın amacı, Eskişehir Tepebaşı bölgesindeki orta öğretim kurumlarındaki öğretmenlerin görüşlerine dayanarak, okulun ‟Etik İklim″i ile ‟Örgütsel Adalet″ arasındaki bağıntıyı belirlemektir. Araştırma, Eskişehir ili Tepebaşı ilçesinde bulunan, Meb'e bağlı (Özel, Resmi, Mesleki, Teknik, Anadolu Liseleriyle) ve lise kademesinde görev yapmakta olan öğretmenlerle sınırlandırılmıştır. Bu araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ″İlişkisel Tarama Modeli″ uygulanmıştır.

5.1.Araştırma Soruları

- Öğretmenlerin algılarına göre, okulun ‟etik iklimi″ ile ‟örgütsel adalet″ arasında nasıl bir ilişki vardır?

- Öğretmenlerin görüşlerine göre, orta öğretim kurumlarında öğretmenler tarafından "Algılanan Örgütsel Adalet" düzeyi nasıldır?
- "Örgütsel adalet" ve ilgili alt boyutlar kapsamında, öğretmenler tarafından en yüksek düzeyde ve en düşük düzeyde algılanan boyut hangisidir?

Tablo 3. Araştırmanın Modeli

5.2.Araştırmanın Hipotezleri

H_1 = Katılımcı öğretmenlerin görüşlerine göre, okulda algılanan "Örgütsel Adalet" düzeyi yüksektir.

H_2 = Katılımcı öğretmenlerin görüşlerine göre, okulun "etik iklim"i ile "örgütsel adalet" arasındaki ilişki olumlu ve anlamlıdır.

H_{2a} = Katılımcı öğretmenlerin görüşlerine göre, okulun "etik iklim"i ile "dağıtımsal adalet" arasındaki ilişki olumlu ve anlamlıdır.

H_{2b} = Katılımcı öğretmenlerin görüşlerine göre, okulun "etik iklim"i ile "işlemsel adalet" arasındaki ilişki olumlu ve anlamlıdır.

H_{2c} = Katılımcı öğretmenlerin görüşlerine göre, okulun "etik iklim"i ile "etkileşimsel adalet" arasındaki ilişki olumlu ve anlamlıdır.

5.3. Saha Araştırmasının Evreni ve Örneklemi

Eskişehir ili, Tepebaşı ilçesinde bulunan, Özel ve Mesleki Teknik Liseleri araştırmayla ilgili evreni oluşturmaktadır. Bu çalışmanın örneklemi, Tepebaşı ilçesindeki ulaşılabilirlik kriterlerine uygun olan, özel ve mesleki teknik liseleri kapsamaktadır. Eskişehir il Milli Eğitim Müdürlüğünden anketlerin uygulanması için gerekli izin alınmış ve saha araştırması, yaklaşık 2 aylık sürede tamamlanmıştır. Saha araştırması, Tepebaşı ilçesinde ulaşılabilen 5 okulda, 179 öğretmenin ankete katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Saha Araştırmasının Yapıldığı Okul ve Öğretmen Sayısı

Analiz Birimi	Lise Türü	Okul Adedi	Öğretmen Sayısı
Evren	Tepebaşı İlçesindeki Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri	21 Okul	750 Öğretmen
Örneklem	Anket yapılan Okul Sayısı	5 Okul	179 Öğretmen

5.4. Veri Toplama Araçları

5.4.1. Öğretmenlerin Adalete ilişkin Algılarının Ölçümü

Öğretmenlerin okula ilişkin adalet algılarının ölçmek amacıyla, (Niehoff ve Moorman,1993) tarafından geliştirilen, (Polat,2007) tarafından dilimize uyarlanmış olan ölçek kullanılmıştır. Ölçek üç boyuttan oluşmaktadır. Araştırmacının yapmış olduğu güvenilirlik analizleri, ölçeğin 0.96 ″Cronbach Alpha‟değeriyle güvenilirliği kanıtlandığından, bu çalışmada araştırmacıdan izin alınarak kullanılmıştır (Polat,2007).

Tablo 5 . Örgütsel Adalet Ölçeğinin Alpha Değerleri

Değişkenler	DA	İA	EA
Alpha Değerleri (α)	0.89	0.95	0.90

Tablo 6. Örgütsel Adaletin Alt Boyutlarına ait maddeler

DA	İA	EA
1-6 Madde	7-11,16,17,18 Maddeler	12,13,14,15 Maddeler

5.4.2. Örgütsel Etik İklim Ölçeği

ÖEİÖ ölçeği, kurumlardaki örgütsel etik iklimi ölçmek amacıyla, ilk olarak (Victor ve Cullen, 1988) tarafından geliştirilmiştir. Orijinal ölçek, eğitimci uzman araştırmacıların görüşleri doğrultusunda, Türkiye'deki eğitim kurumlarına göre uyarlanmıştır (Özen, Durkan, 2016). Ölçeği geliştiren akademisyen tarafından yapılan güvenilirlik analizine göre, ölçeğinin toplam güvenilirlik katsayısı 0.87 olarak belirlenmiştir. Ölçek 22 maddeden oluşmakta olup, 5'li Likert tipine uygun olarak hazırlanmıştır. Ölçek maddelerinde ters anlam içeren sorulara rastlanmamıştır. Ölçeğin güvenilirliği çeşitli akademik çalışmalarda kanıtlanmıştır.

Tablo 7 . ÖEİO Ölçeğinin Alpha Değerleri.

Değişkenler	Sosyal Sorumlu İklim	Kurallı iklim	Çıkarcı Yardımsever İklim	İlkeli İklim	Verimli İklim
Alpha Değerleri (α)	0.91	0.89	0.65	0.65	0.85

Kaynak (Özen ve Durkan, 2016).

6.BULGULAR

6.1.Araştırmaya Katılan Öğretmenlere İlişkin Demografik Özellikler

Eskişehir ili Tepebaşı ilçesindeki, Meslek Lisesi ve Özel Liselerde görev yapan öğretmenlerin, (Cinsiyet, Medeni Durum, Branş, Öğrenim Durumu, Okulda Görev Yapma Süresi) gibi demografik özellikleri Tablo 8'de görülmektedir. Tablo incelendiğinde, saha araştırmasına katılan öğretmenlerin, cinsiyetlerine göre, % 60'ının kadın, % 40'ının erkek olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin medeni durumu incelendiğinde, % 22 sinin bekâr, %78'inin evli olduğu görülmektedir.

Ankete katılanların okuldaki görev yapma süresi yönünden incelendiğinde, öğretmenlerin % 61.5 'nin ″1 ile 5 yıl arası", % 21,8'nin "6 ile 10 yıl arası" ; % 11.7'sinin ″11 ile 15 yıl arası", % 2.2'sinin ″16 ile 20 yıl arası", % 1.7'sinin ″20 ile 25 yıl" ve % 1.1'nin ″26 yıl ve üzeri" kıdeme sahip olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin, branşlarına bakıldığında, % 9.5'nin ″Türkçe", % 8.4'ünün ″Yabancı dil", %3.4'nün ″Sosyal bilgiler", %7.8'nin ″Fen ve Teknoloji", % 8.9'unun ″Matematik" % 62 sinin diğer öğretmenlik alanlarında görev yaptığı görülmektedir. Saha çalışmasına katılan öğretmenlerin, öğrenim durumları incelendiğinde, % 53.6'sının ″Eğitim Fakültesi" mezunu, % 26.3'ünün ″Fen Edebiyat Fak." mezunu, % 20.1'inin diğer okullardan mezun olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Analiz Birimi	Değişkenler	F	Yüzde %	Geçerli %
Cinsiyet	Kadın	107	39.80	59.8
	Erkek	72	26.80	40.2
	Toplam	179	66.5	100
Medeni Durum	Bekar	40	14.90	22.5
	Evli	139	51.3	77.50
	Toplam	179	66.2	100
Okuldaki Görev Süresi	1-5 yıl	110	40.90	61.5
	6-10 yıl	39	14.5	21.8
	11-15 yıl	21	7.9	11.7
	16-20 yıl	4	1.5	2.2
	20-25 yıl	3	1.1	1.7
	26 yıl ve üzeri	2	0.7	1.1
	Toplam	179	66.5	100
Branş	Diğer Branşlar	111	62	62
	Türkçe	17	9.5	9.5
	Yabancı Dil	15	8.4	8.4
	Sosyal Bilgiler	6	3.4	3.4
	Fen-Teknoloji	14	7.8	7.8
	Matematik	16	8.9	8.9
Öğrenim Durumu	Eğitim Fakültesi	96	53.6	53.6
	Fen-Edebiyat Fak.	47	26.3	26.3
	Diğer	36	20.1	20.1
	Toplam	179	100	100

6.2. Algılanan Örgütsel Adalet Düzeyine İlişkin Ortalama Analizi

Araştırmada, öğretmenlerin görüşlerini baz alarak, "Örgütsel Adalet" le ilgili algı düzeylerini belirlemek amacıyla, ″Aritmetik Ortalama‟ ve ″Standard sapma‟ değerleri hesaplanmıştır. Ortalama hesabında 5 puan üzerinden yapılan değerlendirmede "Dağıtımsal Adalet" ortalama değeri 3.78; "İşlemsel Adalet" ilişkin ortalama değerin 3.86 olduğu görülmektedir. Bu bulgu, araştırmaya katılan öğretmenlerin görev yaptıkları kuruma ilişkin örgütsel algılarının yüksek düzeyde olduğu göstermektedir. H_1 hipotezi onaylanmaktadır. Bir diğer bulguya göre, "Etkileşimsel Adalet" boyutunun ortalama değeri 4.01 olarak tablodaki en yüksek değeri göstermektedir. Araştırma yapılan okullarda yönetici ve öğretmenler arasında adalete ilişkin olumlu duyguların ve iyi bir iletişimin olduğu belirtilebilir.

Tablo 9. Örgütsel Adalete ait Ort ve SS Analizi

Değişkenler	**Ortalama**	**ss**
DA	3.78	1.03
İA	3.86	1.08
EA	**4.01**	0.98
Örgütsel Adalet	**3.88**	0.99

6.3. Öğretmenlerin Örgütsel Etik İklime ilişkin Algı Düzeyleri

Tablo 10 incelendiğinde, "Kurallı Etik İklim" türünün en yüksek düzeyde ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin çoğunluğu görev yaptıkları okulu, "Kurallı Etik İklim" yapısına sahip olduğunu düşünmektedir. ″Verimli Etik iklim‟ Ort=3.96 değeriyle diğer iklim türlerine göre daha yüksek düzeyde algılandığı görülmektedir.

Tablo 10. Etik iklime ait Ortalama ve SS Analizleri

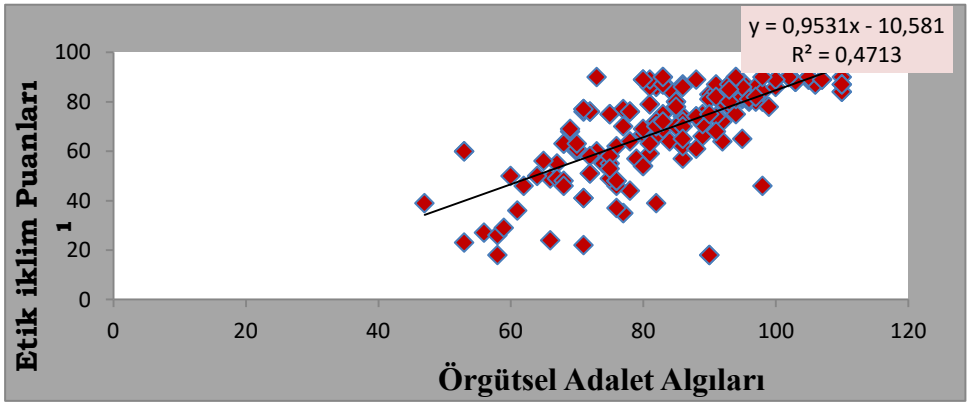
Değişkenler	**Ortalama**	**Ss**
Sosyal Sorumlu Etik iklim	3.83	0.57
Kurallı Etik iklim	4.30	0.48
Çıkarcı/ Yardımsever İklim	3.63	0.53

İlkeli Etik iklim	3.44	0.60
Verimli Etik İklim	3.96	0.53
Örgütsel Etik iklim	3.83	0.44

6.4. Örgütsel Etik iklim ve Adalete Ait Alt Boyutlar Arasındaki İlişkilerin Analizi

Tablo 13 incelendiğinde, "Örgütsel Etik iklim" ile "Örgütsel Adalet" değişkeninin tüm alt boyutlarıyla anlamlı ve yüksek düzeye sahip ilişkiler olduğu görülmektedir. "Örgütsel etik iklim" ile toplam Örgütsel Adalet boyutuyla (R=.728) değeriyle yüksek düzeyde bağlantılı olduğu belirlenmiştir."Örgütsel Etik iklim" değişkeni, "İşlemsel Adalet" alt boyutuyla (R=.722) değeriyle yüksek düzeyde bağlantılı, " Etkileşim Adalet" boyutuyla (R= .677) ve " Dağıtımsal Adalet" alt boyutuyla (R = .663) değerinde orta düzeyde bağlantılı olduğu görülmektedir. Bulgulara göre, H_{2a}, H_{2b}, H_{2c} alt hipotezleri doğrulanmaktadır.

Tablo 14. Etik İklim İle Örgütsel Adalet Korelasyon Grafiği

Tablo 11. Örgütsel Adalet ve Etik İklim Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	ÖA	DA	İA	EA
Örgütsel Etik İklim	.728 **	.663**	.722 **	.677**

****** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı.

6.5. Örgütsel Adalet ile Etik İklim Alt Boyutlarına ait Korelasyon Analizi

İki ayrı ölçeğe ait alt boyutların ilişkilerinin analizinde, "Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon" katsayısı kullanılmıştır.

Tablo 12. Örgütsel Adalet ile Etik İklim Alt Boyutlarının Korelasyon İlişkileri.

Boyutlar	**Örgütsel Adalet**	**Dağıtımsal Adalet**	**İşlemsel Adalet**	**Etkileşimsel Adalet**	**Örgütsel Etik iklim**
″Sosyal Sorumlu Etik İklim‟	.633**	.567**	.623**	.572**	.856**
″Kurallı Etik İklim‟	.452**	.398**	.455**	.429**	.681**
Çıkarcı/ Yardımsever Etik İklim	.548**	.522**	.535**	.513**	.798**
İlkeli Etik İklim	.630 **	.567**	.621 **	.601 **	.832**
Verimli Etik İklim	.687**	.602 **	.703**	.657**	.833 **
Toplam Örgütsel Etik İklim	.728 **	.663 **	.722 **	.677**	1.00**

****** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı.

″Verimli Etik iklim‟ ile ″Örgütsel Adalet‟ arasındaki korelasyon ilişkisinin (R = .687**) değerinde ″orta düzeyde‟ ve ″anlamlı‟ olduğu görülmektedir. ″Verimli Etik İklim‟ ile ″İşlemsel Adalet‟ alt boyutu arasındaki korelasyon ilişkisi (R=.703**) değeriyle, diğer alt boyutlara göre, göreceli olarak daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

″Sosyal sorumlu etik iklim‟ tipi, ″örgütsel adalet‟ değişkeniyle (R=.633**) ″orta düzeyde‟ ve ″anlamlı‟ ilişkiye sahip olduğu belirlenmiştir. ″Sosyal Sorumlu Etik İklim‟, ″işlemsel adalet‟ alt boyutuyla (R = .623**) ″orta düzeyde‟ ve ″anlamlı″ korelasyon ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Tablodaki en zayıf korelasyon ilişkisi değerinin (R = .567**) ″Sosyal Sorumlu Etik İklim‟ ile ″Dağıtımsal Adalet‟ alt boyutu arasında olduğu görülmektedir.

″İlkeli Etik iklim‟ tipi, ″Toplam Örgütsel Adalet‟ boyutuyla (R= .630 **) ″orta düzeyde‟ ve ″anlamlı″ bağlantısı olduğu görülmektedir. ″İlkeli Etik iklim‟ tipinin, ″İşlemsel Adalet‟ alt boyutuyla (R = .601 **) ″orta düzeyde‟ ve ″anlamlı″ ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Tablo incelendiğinde, en zayıf korelasyon değeri (R = .452**) ″Kurallı Etik İklim‟ ile ″Toplam Örgütsel Adalet‟ arasında olduğu görülmektedir. ″Kurallı Etik İklim‟ ile örgütsel adalet boyutlarından ″Dağıtımsal Adalet‟ arasında (R= .398**) zayıf düzeyde korelasyon ilişkisi olduğu fark edilmektedir. Bu bulguya göre, kurallı örgüt iklimine sahip okullarda öğretmenler, örgütsel adaleti daha zayıf düzeyde algıladığı belirtilebilir.

7. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Çalışmada bulgulanan sonuçlardan biri, öğretmenlerin görüşlerine göre, örgütsel adaletin en yüksek düzeyde algılandığı iklimin “Verimli Etik iklimi”, ve sırasıyla “Sosyal Sorumlu Etik İklim” yapısı olduğu görülmektedir. Verimli Etik ikliminin olduğu eğitim kurumlarında okul yöneticileri, aynı miktar girdiyle daha fazla çıktı üreterek kurumu daha verimli hale getirmeyi düşünmektedir. Ancak bu durum, ″Eğitimde Fırsat ve Olanak Eşitliği″ ilkesiyle çelişmektedir (Özdemir, 1995). Bu nedenle, verimli iklime sahip eğitim kurumlarında, eğitimin niteliği ve kurumun imajı azalmaktadır.

Sosyal sorumlu etik iklime sahip eğitim kurumlarında, ekip çalışmasına önem verildiği, problemlere çözüm önerildiği, kurumdaki tüm paydaşların ortak görüşüne uygun bir yol seçildiği bir okul ortamı hakimdir (Torun, 2013). Bunun yanısıra, sosyal sorumlu etik iklime sahip eğitim kurumlarında,

mesleki anlamda öğretmenler arasında dayanışma ve demokratik bir çalışma ortamı vardır. Bu nedenle, öğretmenlerin örgütsel algı düzeyi diğerlerine göre daha yüksektir. Araştırmanın sonuçlarından ikincisi, örgütsel adaletin en düşük düzeyde algılandığı okul ikliminin, "Kurallı Etik İklim" olduğunu göstermektedir. Çalışmadaki bu sonuç, önceki araştırmaları teyit etmektedir.Yapılan araştırmalar, Türkiye'de Meb sistemindeki orta öğretim kurumlarının çoğunda, "Kurallı Etik iklim"in hakim biçimde görüldüğü belirtilmektedir (Özen ve Durkan, 2016).

Bu çalışmanın sonuçları, araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşlerine göre, en düşük örgütsel adalet algısının kurallı etik iklimde olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni, yöneticilerin kuralların katı biçimde uygulayarak, kurumu daha iyi yönetebileceklerine ilişkin yaygın görüştür. Ancak, bunun tersine, kurallı etik iklime sahip kurumlarda, çalışanlar kurumdaki adalet anlayışının daha fazla sorgulamakta, etik dışı davranışların artmasına neden olmaktadır.

Okuldaki idareci ve yöneticilerin, açık iletişim ve iyi bir yönetişim oluşturmaları sayesinde, eğitim kurumlarında mevcut iklim iyileştirilerek, özenli etik iklim oluşturulabilir. Eğitim kurumlarının yöneticileri, kurumda kaynakları çalışanlara adil olarak tahsis etmeli, çalışanlara eğitim ve gelişme olanağı vermelidir. Çalışanlara adil davranıldığı taktirde, operasyonel amaçların gerçekleştirilmesinin yanısıra çalışanların kuruma olan bağlılığı güçlenecektir. Eğitim kurumlarında yöneticilerin sözlerinin arkasında durması ve çalışanlarını bilgilendirmesi, söylemlerinde şeffaf ve net olması, okuldaki etik iklimi iyileştirecektir. Çalışanlara değer verilmesi, öğretmenlere kararlara katılım ve söz hakkının tanınması etik iklimin iyileştirilmesi açısından önemlidir. Çalışanlar arasındaki ilişkilerin uyumlu ve karşılıklı nezaket ve saygı çerçevesinde olduğu bir okul iklimi, yöneticilerin ve öğretmenlerin başarısını ve motivasyonunu pozitif yönde etkileyecektir. Çalışanların başarısı ″Başarı Belgesi, Ödül, Tebrik‟ gibi onurlandırıcı eylemlerle takdir edilmesi, çalışanların motivasyonunu artıracaktır.

KAYNAKLAR

1. Al-Omari, A.(2013), ″The Perceived Organizational Ethical Climate in Hashemite University‟, The Asia-Pacific Education Researcher, 22 (3) : 273-279.

2. Cohen-Charash Y., Spector, P.E. (2001), ″The Role of Justice in Organizations: A Meta-Analysis,Organizational Behavior and Human Decision Processes‟, 86(2): 278–321.

3. Colquitt, J. A.(2001), ″On The Dimensionality of Organizational Justice: a Construct Validation of a Measure‟. Journal of Applied Psychology, 86(3): 386–400.

4. Foley, S. Kidder, D., Powell, N. (2002), ″The Perceived Glass Ceiling and Justice Perceptions: an Investigation of Hispanic Law Associates, Journal of Management, 28(4): 471-496.

5. Frey, B. (1997), Not Just for the Money: an Economic Theory of Personal Motivation. Cheltenham: Elgar.

6. Greenberg, (1990), ″Organizational Justice: Yesterday, Today, and Tomorrow‟. Journal of Management, 16(2) : 399-432.

7. Moore, H. L. (2012), ″Ethical Climate, Organisational, and Job Satisfaction of Full-Time Faculty Members‟, Electronic Theses Dissertations.

8. Niehoff, Moorman N. (1993), ″Justice as a Mediator Relationship between Monitoring and Organizational Citizenship Behaviour‟, Academy of Management Journal, 36(3): 527-556.

9. Özen, F., Durkan, E. (2016), ″Algılanan Örgütsel Etik İklim ile Öğretmenlik Meslek Etiği Arasındaki İlişki‟, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 22(4): 593-627.

10. Özdemir, M. (1995), ″Eğitimde Verimlilik ve Toplam Kalite Yönetimi‟. Eğitim Yönetimi 1(3) : 377-388.

11. Peterson, D.K.(2002), ″The Relationship between Unethical Behavior and The Dimensions of Ethical Climate Questionnaire‟, Journal of Business Ethics, 41 : 313-326.

12. Polat, S. (2007), ″Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algıları, Örgütsel Güven Düzeyleriyle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkiler‟.Doktora Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

13. Poole, W. L. (2007). ″Organizational Justice as A Framework for Understanding Union-Management Relations in Education‟, Canadian Journal of Education, 30 (3): 725-753.

14. Shapira. L., Raftar. O., (2018), ″Leadership, Absenteeism Acceptance, and Ethical Climate as Predictors of Teachers' Absence and Citizenship Behaviors‟. Educational Management Administration Leadership, 46(3): 491-510.

15. Torun, M.K. (2013), ″Turizm Alanında Lisans ve Önlisans Eğitimi Veren Kurumlarda Etik İklimin Kuruma Güven Üzerindeki Etkisi‟ ,Yüksek Lisans tezi.Kocaeli.

16. Tziner, A, Felea M., Vasiliu,C. (2015). ″Relating Ethical Climate, Organizational Justice Perceptions, and Leader-Member Exchange (LMX) in Romanian Organizations‟, Journal of Work and Organizational Psychology, 31 : 51-57.

17. Wayne, Hoy, Tarter, (2004). ″Organizational Justice in Schools: No Justice Without Trust″, International Journal of Educational Management, 18 (4): 250-259.

18. Victor, B., Cullen, J. (1988), ″The Organizational Bases of Ethical Work Climates‟, Administrative Science Quarterly, (33): 101–125.

Öğretmenlere Uygulanan Anket Formu Örneği

Sayın Öğretmenlerim,

Bu veri toplama aracı, çalıştığınız okulun etik iklimi ile örgütsel adalet arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan akademik amaçlı bir araştırmayla ilgilidir. Veriler sadece bilimsel amaçlarla kullanılacak ve topluca değerlendirilecek olup yanıtlarınız hiç kimse ile paylaşılmayacaktır. Araştırma sonuçlarının verimliliği açısından anket sorularının tamamını samimi olarak yanıtlamanız önemlidir. Araştırmamıza göstermiş olduğunuz ilgi ve desteğe teşekkür ederiz.
Saygılarımla,
Dr. Senanur Can- **E-mail:**senanurc@hotmail.com
Kokpit Okulları Müdürü, Biyoloji ve Kimya Öğretmeni.

Dr.Nuray GÖRKER- **E-mail:**nurayb@anadolu.edu.tr
Beykent Üniversitesi, İşletme Bölümü. Eğitimen.

Aşağıdaki sorularda size uygun olan seçeneği çarpı (**X**) şeklinde işaretleyiniz.

I.BÖLÜM - KİŞİSEL ÖZELLİKLER

1.Cinsiyetiniz: Erkek ( ) Bayan ( )

2.Medeni Durumunuz: Evli ( ) Bekâr ( )

3.Yaşınız: 31-35 ( ) 36-40 ( ) 41-50( ) 51-60( ) 61 ve üstü ( )

4. Branşınız: Sosyal Bilgiler ( ) Türkçe ( ) Matematik ( )
Fen ve Teknoloji ( ) Yabancı Dil ( ) Diğer Branşlar( )

5. Görev yapma süresi: 1 yıl veya daha az ( ) 1-5 yıl ( )
6-10 yıl ( ) 11 yıl ve üzeri( )

6. Öğrenim Durumunuz: Eğitim Enstitüsü ( ) Eğitim fakültesi ( )
Fen Edebiyat Fakültesi ( ) Diğer (Belirtiniz)……

7. Bu okuldaki hizmet süreniz (yıl) 1-5 yıl ( ) 6-10 ( ) 11-15 ( )
16-20 ( ) 21-25 ( ) 26 ve üzeri ( )

8.Kaç Tane Hizmet İçi Kursuna Katıldınız?
0-2 ( ) 3-5( ) 6-8 ( ) 9 veya daha fazla( )

9.Öğretmenlik mesleğindeki toplam hizmet süreniz (yıl)
1-5 ( ) 6-10 ( ) 11-15 ( ) 16-20 ( ) 21-25 ( ) 26 ve üzeri( )

II.Bölüm- Bu kısımda okulunuzdaki etik iklime ilişkin sizin algınızı ölçmeye yönelik maddeler bulunmaktadır. Lütfen çalıştığınız kurumla ilgili olarak gözlemlerinizi gerçekçi biçimde yansıtınız. Bu ifadelere ne düzeyde katıldığınızı size uygun olan seçeneğine göre çarpı (**X**) şeklinde işaretleyiniz.	**Hiç Katılmıyorum**	**Az Katılıyorum**	**Orta Düzeyde Katılıyorum**	**Çok Katılıyorum**	**Tam Katılıyorum**
1. Bu kurumdaki insanların en önemli sorumluluğu verimliliktir.	1	2	3	4	5
2. Bu kurumda, paydaşlar için daima doğru olanı yapmanız beklenir.	1	2	3	4	5
3. Bu kurumda çalışanlar takım ruhunu önemser.	1	2	3	4	5
4 Bu kurumda çalışanların, kurum dışındakilere karşı güçlü sorumluluk duyguları vardır.	1	2	3	4	5
5. Bu kurumda kararlar kurumun amaçlarına katkı sağlamasına göre biçimlendirilir.	1	2	3	4	5
6 .Bu kurumun çalışanları, kurum paydaşlarının çıkarlarını gözetir.	1	2	3	4	5
7. Bu kurumda sorunlara daima etkili çözümler aranır.	1	2	3	4	5
8 . Burada kurum kural ve prosedürlerini sıkı sıkıya takip etmek çok önemlidir.	1	2	3	4	5
9. Bu kurumda karar vermede öncelik, kararın yasaya uygun olup olmadığıdır.	1	2	3	4	5
10. Bu kurumda insanlardan her şeyin ötesinde, yasalara ve mesleki standartlara riayet etmeleri beklenir.	1	2	3	4	5
11.Herkesten kurum kural ve prosedürlerine uyması beklenir.	1	2	3	4	5
12. İnsanlar kurum çalışanları için genellikle neyin en iyi olduğu konusunda çok endişelidirler.	1	2	3	4	5
13. Her birey için iyi olan, örgüt/kurum için de iyidir.	1	2	3	4	5

14. Bu kurumda çalışanlar kendileri için en iyi olanın peşindedir.	1	2	3	4	5
15. Kararların paydaşlar üzerindeki etkisi, bu kurumun öncelikli meselesidir.	1	2	3	4	5
16.Bu kurumda her kişi, kendisi için neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verir.	1	2	3	4	5
17.Bu kurumdaki en önemli endişemiz daima, diğeri için en iyinin ne olduğudur.	1	2	3	4	5
18.İnsanlar kurum çıkarları dışında hiç bir şey ile ilgilenmez.	1	2	3	4	5
19.Bu kurumdakiler, kendi kişisel etik ilkeleri ile yönlendirilir.	1	2	3	4	5
20. Bu kurumdaki başarılı insanlar kurallara uygun hareket eder.	1	2	3	4	5
21.Bu kurumda en verimli yol, daima en doğru yoldur.	1	2	3	4	5
22 . Bu kurumdaki başarılı insanlar, kurum politikalarına sıkı sıkıya bağlıdır.	1	2	3	4	5
II.Bölüm: Bu kısımda okulunuzdaki ″Örgütsel Adalet‟ ile ilgili ifadelere sizin algınızı ölçmeye yönelik maddeler bulunmaktadır.	**Hiç Katılmıyorum**	**Az Katılıyorum**	**Orta Düzeyde Katılıyorum**	**Çok Katılıyorum**	**Tam Katılıyorum**
1.Okul yöneticilerimizin ders programlarımızı adil bir şekilde yaptıklarını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
2.Okul yöneticilerimiz öğretim yılı başında dersleri branş arkadaşlarıma (zümre öğretmenlerine) adil olarak dağıtmaktadır.	1	2	3	4	5
3.Okuldaki ders dışı işlerin öğretmenlere eşit dağıtıldığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
4.Okulda öğretmenlere verilen maddi ve manevi ödüllerin adil dağıtıldığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
5.Okul yöneticilerimizin öğretmenlere eşit sorumluluk yüklediğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
6.Okul yöneticilerimiz işimizle ilgili kararları tarafsız bir şekilde verir.	1	2	3	4	5
7.Okul yöneticilerimiz bizi ilgilendiren konularda ayrım yapmadan tüm öğretmenlerin görüşlerini almaya çalışır.	1	2	3	4	5
8.Okul yöneticilerimiz okulla ilgili kararlar vermeden önce tüm öğretmenlerden tam ve doğru bilgi toplar.	1	2	3	4	5
9.Okul yöneticilerimiz aldıkları kararlarla ilgili açıklama yapar ve ek bilgiler verir.	1	2	3	4	5
10.Okul yöneticilerimiz yasa, tüzük, yönetmelik, genelge vb. mevzuat hükümlerini tüm öğretmenlere yansız ve tutarlı bir şekilde uygular.	1	2	3	4	5
11.Okul yöneticilerimiz aldıkları kararların ayrım yapılmaksızın tüm öğretmenler tarafından sorgulanmasına izin verir.	1	2	3	4	5

12.Okul yöneticilerimiz işle ilgili kararlar verirken öğretmenlere karşı nazik ve anlayışlı davranır.	1	2	3	4	5
13.Okul yöneticilerimiz işle ilgili kararlar verirken öğretmenlere karşı saygılı ve onurlu davranır.	1	2	3	4	5
14.Okul yöneticilerimiz işle ilgili kararları verirken öğretmenlerin kişisel ihtiyaçlarına karşı duyarlıdır.	1	2	3	4	5
15.Okul yöneticilerimiz bizimle ilgili kararlar verirken yasal haklarımızı göz önünde bulundurur.	1	2	3	4	5
16.Okul yöneticilerimiz işimizle ilgili kararların içeriğini ve uygulamalarını her birimizle konuşur.	1	2	3	4	5
17.Okul yöneticilerimiz verdiği kararlarla ilgili bilgileri, isteyen tüm öğretmenlere ayrım yapmaksızın eksiksiz sunar.	1	2	3	4	5
18.Okul yöneticilerimiz işimizle ilgili verdiği kararlara ilişkin mantıklı açıklamalar yapar.	1	2	3	4	5

ÇEVRİMİÇİ CANLI DERSLERDE ÖĞRENCİLERİN ETİK DIŞI DAVRANIŞLARININ VE BU DAVRANIŞLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİNİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

Duygu GÖKTAŞ
Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı Orcid no: 0000-0003-3920-1347

Doç. Dr. Birsel AYBEK
Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0001-5846-9838

ÖZET

Çin'in Hubei bölgesinin başkenti olan Vuhan'da 01 Aralık 2019 tarihinde ortaya çıkan ve SARS-COV-2 olarak adlandırılan yeni bir koronavirüs tespit edildi. Kısa sürede dünyanın her yerinde vakalar görülmeye başlamasıyla beraber 11 Mart 2020'de yaşanan bu salgın Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın (pandemi) olarak ilan edildi.

Ülkemizde ise söz konusu salgının ilk vakası 11 Mart 2020'de görülmüş olup, salgına karşı önlem olarak Millî Eğitim Bakanlığı "15 Mart 2020 tarihinden itibaren ilk ve ortaöğretimde okulların tatil edildiğini" duyurdu. Ancak Millî Eğitim Bakanlığı eğitim öğretim aksamaması için hızlı bir planlama ve çalışma yaparak, 23 Mart 2020 tarihinden itibaren TRT-EBA TV ve EBA ile uzaktan eğitime başladı.

Bütün bu gelişmeler tüm dünyada ve ülkemizde eğitim ve öğretimin uzaktan yapılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Acil durum önlemi olarak, uzaktan eğitim kapsamında "çevrimiçi canlı " ders ile eğitim ve öğretim daha etkin hale getirilmeye çalışılmıştır. Hali hazırda ise ülkemizde de diğer ülkelerde olduğu gibi okul öncesinden lisansüstü eğitime kadar çevrimiçi canlı dersler ile devam edilmektedir.

Yeni gündeme gelen çevrimiçi canlı dersler teknik ve yöntem ile ilgili bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu problemlerin bazıları bir nebze deneyimlerle aşılmaya çalışılsa da asıl problem çevrimiçi canlı dersler sırasında farkında olarak ya da olmayarak sergilenen etik dışı davranışlar olmaktadır. Yazılı ve görsel basında etik dışı davranışlara ilişkin birçok haberin yer almaya başlaması canlı derslerin de etiksel açıdan sorgulanmasına neden olmuştur.

Bu gerekçe ile bu çalışmada "çevrimiçi canlı" derslerde öğrencilerin etik dışı davranışlarının ve bu davranışlara yönelik çözüm önerilerinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada maksimum çeşitlilik sağlanarak 20 öğretmenden oluşan bir örneklem grubu oluşturulmuştur. Bu grupta yer alan öğretmenlerle dijital ortam üzerinden yarı yapılandırılmış açık uçlu sorulardan oluşan görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sonucu elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile incelenmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Çevrimiçi canlı ders, Etik, Etik dışı, Öğretmen*

AN ANALYSIS OF NONETHICAL BEHAVIORS OF STUDENTS ATTENDING LIVE ONLINE LESSONS AND THE SOLUTION SUGGESTIONS FOR THESE BEHAVIORS FROM THE POINT OF VIEW OF TEACHERS

ABSTRACT

A novel coronavirus, called SARS-COV-2 and emerged in Wuhan/China, the capital of Hubei State, on 01 December 2019, was detected. Together with the escalating number of cases in all over the world, The World Health Organization (WHO) on March 11 declared COVID-19 a pandemic.

In our country, the first case of the pandemic was seen on March 11, 2020, and the Ministry of National Education announced that schools in primary and secondary education were to be suspended as of March 15, 2020 as a precaution against the pandemic. However, the Ministry of National Education started distance education with TRT-EBA TV and EBA as of March 23, 2020, by making a quick planning and study in order to prevent the interruption of educational activities.

All these developments have made distance education inevitable for education and training activities in the world and in our country. As an emergency measure, education and training have been tried to be made more effective with "live online" lessons within the scope of distance education. At the present time, as in other countries, education in our country continues with online lessons from pre-school to graduate education.

This newly introduced live online lecture system has brought some technique and method problems. Although some of these problems are tried to be resolved through experience, the main problem is nonethical behaviors displayed intendedly or unintendedly during online lessons. The fact that many news about nonethical behaviors started to appear in written and visual media caused live lessons to be questioned in terms of ethics.

For this very reason, it is aimed in this study to analyze the nonethical behaviors of students attending live online lessons and the solution suggestions for these behaviours from the point of view of teachers.

In this study in which the qualitative research method has been used, a sample group of 20 teachers has been formed by providing maximum diversity. Interviews consisting of semi-structured open-ended questions over digital media were conducted with the teachers in this group. The data obtained as a result of these interviews continue to be analyzed by content analysis method.

Keywords: *Live online lesson, Ethics, Nonethical, Teacher*

ÖĞRETMEN ADAYLARINA GÖRE AHLAK VE ETİK KAVRAMLARININ EĞİTİME YANSIMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Hamza YAKAR
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
Orcid no: 0000-0002-9334-3525

ÖZET

Ahlak ve etik kavramları, birçok alanda olduğu gibi eğitim alanını da etkilemiştir. Ahlak eğitiminin yanı sıra eğitim sisteminin farklı boyutlarında ahlak ve etiğin etkilerini görmek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, farklı anabilim dallarında okuyan öğretmen adaylarının görüşlerine göre ahlak ve etik kavramlarının eğitime yansımalarının neler olduğunu belirlemektir. 2018 yılında güncellenen öğretmen yetiştirme lisans programlarında, meslek bilgisi koduyla "Eğitimde Ahlak ve Etik" dersinin zorunlu bir ders olarak öğretilmesi öngörülmüştür. Dolayısıyla öğretmen adaylarının ahlak ve etik konusunda yeterli düzeyde bilgi ve farkındalık sahibi olması düşünülmektedir. Bu araştırmada, Eğitimde Ahlak ve Etik dersini alan öğretmen adaylarının görüşlerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda, ilk olarak ahlak ve etik kavramlarıyla ilgili kavramsal ve teorik bilgilendirmeler yapılmıştır. Daha sonra bu kavramların eğitim sistemine somut etkilerinin neler olduğu hakkında öğretmen adaylarının görüşleri alınmıştır. Çalışma, nitel araştırma deseninde ve keşfedici araştırma temelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örneklem tekniği ile belirlenmiştir. Araştırmaya gönüllülük esasına göre katılan 22 öğretmen adayı dahil edilmiştir. Veri toplama sürecine dayanak oluşturan veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmış ve içerik çözümleme tekniği ile incelenmiştir. Çalışmanın bulgularında, öğretmen adaylarına göre ahlak ve etik kavramlarının eğitim sistemine farklı yansımalarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yansımaların; eğitimin amacı ve kalitesi, öğretmenlik mesleği, öğretim süreci, etik sorumluluklar, eğitim yönetimi, eğitimin değerlendirilmesi ve eğitim mevzuatı gibi kategoriler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ahlak, etik, etik sorumluluk, öğretmen adayı, öğretmen yetiştirme.*

REFLECTIONS OF THE CONCEPTS OF MORALITY AND ETHICS ON EDUCATION ACCORDING TO THE TEACHER CANDIDATES

ABSTRACT

The concepts of morality and ethics have affected the field of education as well as in many other fields. In addition to moral education, it is possible to see the effects of morality and ethics in different dimensions of the education system. The aim of this study is to determine what are the reflections of moral and ethical concepts on education according to the opinions of preservice teachers studying in different departments. In the teacher training undergraduate programs updated in 2018, it is envisaged that the "Morality and Ethics in Education" course will be taught as a compulsory course with the code of professional knowledge. Therefore, it is thought that pre-service teachers have sufficient knowledge and awareness about morality and ethics. In this study, the opinions of the teacher candidates who took the Morality and Ethics in Education course were consulted. In this direction, firstly, conceptual and theoretical information was given about the concepts of morality and ethics. Then, the opinions of the preservice teachers about the concrete effects of these concepts on the education system were taken. The study was carried out in qualitative research design and on the

basis of exploratory research. The study group of the research was determined by using easily accessible sampling technique, one of the purposeful sampling methods. 22 teacher candidates who participated in the study on a voluntary basis were included. The data constituting the basis for the data collection process were collected with a semi-structured interview form and analyzed with content analysis technique. In the findings of the study, it was concluded that according to the teacher candidates, the concepts of morality and ethics had different reflections on the education system. It has been determined that these reflections are categories such as the purpose and quality of education, teaching profession, teaching process, ethical responsibilities, education management, evaluation of education and education legislation.

***Keywords**: Morality, ethics, ethical responsibility, teacher candidate, teacher training.*

ÖZEL EĞİTİM ALANINDA ETİK: YAŞANMIŞ VAKALAR VE ÇÖZÜMLER

Dr. Öğr. Üyesi Burcu Seher ÇALIKOĞLU
İzmir Demokrasi Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü
Orcid no: 0000-0002-4085-8330

ÖZET

Bu araştırma, Özel Eğitim Öğretmenliği saha uygulamalarının etik açıdan değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Araştırma konusunun nitel özelliğinin oldukça yüksek olması gerekçesiyle, bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden en yaygın olarak kullanılan görüşme yöntemi işe koşulmuştur. Yıldırım ve Şimşek'in (2008) tanımına göre, görüşme, insanların bakış açılarını, öznel deneyimlerini, duygularını, değerlerini ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir. Özel Eğitim Öğretmenlerinin bakış açılarını ve öznel deneyimlerini yansıtması itibariyle çalışmanın çerçevesini de Yıldırım ve Şimşek'in tanımı oluşturmaktadır.

Yapılan görüşmelerde, özel eğitim öğretmenlerine (1) etik ihlalin en çok hangi alt konularda (tarafsızlık, gizlilik, duyarlılık ve saygı, hak ve ayrıcalıkları koruma, ihmal ve istismarı önleme, çıkar elde etmekten kaçınma, mesleki yeterlilik, meslek itibarı, etkili öğretim yapma, araştırmacı sorumluluğu, araştırmacı sorumluluğu ve sosyal sorumluluk) yaşandığı, (2) mesleki yaşamlarında karşılaştıkları veya yaşadıkları etik ihlallerin neler olduğu, ve (3) etik ihlalin azaltılması için hangi önlemlerin alınması gerektiği soruları yöneltilmiştir. Bu sorular yaklaşık 19 Özel Eğitim Öğretmeni ile görüşülmüştür. Görüşmeleri gerçekleştirenler, "Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem" adlı dersini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında alan İzmir Demokrasi Üniversitesi Özel Eğitim Bölümü ikinci sınıf öğrencileri olmuştur. Öğrencilere, görüşmeleri gerçekleştirmeden önce, "Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem" adlı derste, nasıl görüşme yapabilecekleri konusunda bir ders saati sürelik eğitim verilmiştir. Bu eğitimde, görüşme ile ilgili temel bilgiler, başlangıç sorusu, içerik soruları, sonda kullanmak, tamamlayıcı sorular, kapanış; giyim, ses tonu olarak görüşmecinin yaklaşımı gibi konular ele alınmıştır.

Özel eğitim öğretmenleri ile yapılan görüşmelerden üç sonuca varmak mümkün olmuştur: (1) etik ihlal en fazla ihmal ve istismar, çıkar elde etme, mesleki yetersizlik, etkisiz öğretim ile duyarsızlık ve saygısızlık konularında yaşanmıştır. (2) Kurum müdürlerinin velilerin istediği ancak çocuğa uygun olmayan uygulamaları yaptırması; velilerden devlet ödediği halde ek gelir istenmesi; öğretmenlerin 'zaten çocuk bir şey öğrenmiyor' diye dersleri boş geçirmesi gibi durumlar yaşanan etik dışı vakalara birkaç örnektir. (3) bu tür sorunların azaltılması için; öğretmen seçiminde özen göstermek, yöneticilerin adaletli davranmasını sağlamak, velileri bilinçlendirmek ve «veli-öğretmen-idare» işbirliğini güçlendirmek gibi önlemlerin alınmalıdır. Görüşmelerdeki öğretmen-ifadeleri göstermektedir ki özel eğitim, veli, öğretmen ve idare olmak üzere üç taraftan etik ihlale oldukça açık bir alandır. Sistemsel, yani tabandan-tepeye değişimin nasıl gerçekleştirileceğine yönelik bir projenin sahada gerçekleştirilmesi önemli ve acil gözükmektedir.

***Anahtar Kelimeler**: etik ihlali, yaşanmış vaka, etik problemleri ve çözümler, özel eğitim*

ETHICS IN SPECIAL EDUCATION: EXPERINCED CASES AND SOLUTIONS

ABSTRACT

This research aims to evaluate the practices of Special Education in terms of ethics. As the qualitative feature of the research subject is quite high, the most widely used interview method among these study methods was obtained. According to the definition of Yıldırım and Şimşek (2008), interview is a very powerful method in revealing people's perspectives, experiences, feelings, processes and perceptions. The definition of Yıldırım and Şimşek can see its concentration by reflecting the perspectives and experiences of Special Education Teachers.

In the interviews with Special Education Teachers, (1) in which sub-areas (impartiality, confidentiality, compliance and respect, protection of rights and privileges, prevention of negligence and abuse, avoidance of gaining benefit, professional competence, professional reputation, effective cooking) , research responsibility, research responsibility and social responsibility) the teachers think that the ethical violation is mostly experienced, (2) what ethical violations they encountered or experienced in their professional lives, and (3) what measures we should take to reduce ethical violations. These questions were interviewed with approximately 22 Special Education Teachers. Sophomore students of The Department of Special Education in İzmir Democracy University who took the course titled "Observation in Special Education Institutions" carried out these interviews. Before conducting the interviews, the students were given a one-hour lecture on how to make interviews. The content of the lecture, as fundamentals of the interview, starting question, content questions, using the probe, supplementary questions, closing; and as the interviewer's approach, clothing and tone of voice were enclosed.

From the interviews with special education teachers, three conclusions were reached: (1) Ethical violations were mostly experienced in neglect and abuse, gaining benefit, professional inadequacy, ineffective teaching, and insensitivity and disrespect. (2) 'Institutional directors to make practices requested by parents but not suitable for children'; 'asking parents for additional income although the state pays it'; 'Some examples of unethical cases such as teachers passing the lessons without saying 'the child doesn't learn anything anyway' are some real problems occurred. (3) To reduce such problems; we should (a) be more selective in teacher selection, (b) ensure that administrators behave fairly, (c) raise awareness of parents and (d) strengthen the cooperation between "parent-teacher-administration". Teacher-expressions in the interviews show that special education is a very open area for ethical violations from all three sides: parents, teachers, and administration. It may be important and urgent to carry out a systematic project seeking answer how to achieve bottom-up change in the field.

***Keywords**: ethical violation, experienced case, ethical problems and solutions, special education*

1. GİRİŞ

Özel Eğitim alanında etik önemli bir yer işgal ediyorken, ülkemizde bu konuya özgü spesifik bir araştırma olmamış olması dikkat çekicidir. Küçük ölçekli olmasına rağmen, çalışmanın bulguları mesleğin uygulayıcılarını birtakım konular üzerinde derinlemesine çalışmalar yapmaya ve acil olarak belli başlı kararlar vermeye çağırmaktadır. Bu araştırma, temel olarak Özel Eğitim Öğretmenliği uygulamalarının etik açıdan değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

2. PROBLEM

Bu çalışma, yazarın 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Özel Eğitim Bölümünde 2. sınıfta öğrenim görmekte olan "Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem" adlı dersinin bir parçasıdır. "Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem" dersinin amacı; 2. sınıf öğrencilerinin bir önceki dönemde aldıkları "Uygulamalı Davranış Analizi" ve "Özel Eğitimde Değerlendirme" derslerinde öğrendikleri yöntem ve tekniklerin sahada uygulanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, özel eğitim alanı ile önemli ilişkisi olan "öteki", "etik", "teknoloji" ve "müdahale" derste incelenmesi planlanan konulardı. Bu konular ile doküman analizi, günlük tutma, gözlem ve görüşme yöntemleri eşleştirilmişti.

3. YÖNTEM

Planlanan süreçte "etik" konusu ile "görüşme" yöntemi eşleştirilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'in (2008) tanımına göre, görüşme, insanların bakış açılarını, öznel deneyimlerini, duygularını, değerlerini ve algılarını ortaya koymada kullanılan oldukça güçlü bir yöntemdir. Yıldırım ve Şimşek'in tanımı, özel eğitim öğretmenlerinin bakış açılarını ve öznel deneyimlerini yansıtması itibariyle çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Bir diğer deyişle, araştırma konusunun *nitel* özelliğinin oldukça yüksek olması gerekçesiyle, bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden en yaygın olarak kullanılan görüşme yöntemi işe koşulmuştur. Görüşmelerden elde edilen cevapların içerik analizi, Apaydın ile Vuran'ın (2020) editörlüğünü üstlendiği "Özel Eğitim Öğretmenleri için Etik İlkeler Kılavuzu"nda belirtilen kategoriler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

4. SÜREÇ

Pandemi dönemine denk gelmesi nedeniyle, Öğrenciler (öğretmen adayları), mesleki yaşamda etik konusunu hakkında bilgi edinmek üzere 19 özel eğitim öğretmeni ile telefon görüşmesi ayarlamışlardır. Öğrencilere görüşmeleri gerçekleştirmeden önce, nasıl görüşme yapabilecekleri konusunda bir ders saati sürelik eğitim verilmiştir. Bu eğitimde, görüşme ile ilgili temel bilgiler, başlangıç sorusu, içerik soruları, sonda kullanmak, tamamlayıcı sorular, kapanış; giyim, ses tonu olarak görüşmecinin yaklaşımı konuları ele alınmıştır. Öğrenciler, görüşmelerini15 Mayıs-22 Mayıs 2020 tarihleri arasında yapmışlardır. Görüşmelerinde, öğretmenlere (1) etik ihlalin en çok hangi alt konularda (*tarafsızlık, gizlilik, duyarlılık ve saygı, hak ve ayrıcalıkları koruma, ihmal ve istismarı önleme, çıkar elde etmekten kaçınma, mesleki yeterlilik, meslek itibarı, etkili öğretim yapma, araştırmacı sorumluluğu, araştırmacı sorumluluğu* ve *sosyal sorumluluk*) yaşandığı, (2) mesleki yaşamlarında karşılaştıkları veya yaşadıkları etik ihlallerin neler olduğu, ve (3) etik ihlalin azaltılması için hangi önlemlerin almamız gerektiği sorularını yöneltmişlerdir.

5. BULGULAR

Öğrencilerin görüşmelerini gerçekleştirdikleri öğretmenlerin demografik bilgilerine yönelik bulguları Tablo 1., 2., 3., 4. ve 5'te yer almaktadır:

Tablo 1. Görüşme Yapılan Özel Eğitim Öğretmenlerin Cinsiyetlerine İlişkin Bilgiler

Cinsiyet	(n)
Kadın	11
Erkek	8
Toplam	19

Tablo 2. Görüşme Yapılan Özel Eğitim Öğretmenlerin Yaşlarına İlişkin Bilgiler

Yaş	(n)
23	1
24	2

25	3
26	2
29	3
30	1
31	2
40	1
49	1
50	1
Toplam	17

Not. Çalışmaya katılan iki öğretmen yaşını bildirmemiştir.

Tablo 3. Görüşme Yapılan Özel Eğitim Öğretmenlerin Mesleki Deneyimlerine İlişkin Bilgileri

Mesleki Deneyim (Yıl)	**(n)**
1	3
2	3
3	4
3,5	1
4	1
6	2
7	1
8	1
13	1
23	1
Toplam	18

Not. Çalışmaya katılan bir öğretmen kaç yıllık meslek deneyimi olduğu bilgisini vermemiştir.

Tablo 4. Görüşme Yapılan Özel Eğitim Öğretmenlerin Birlikte Çalıştığı Öğrenci Grubuna İlişkin Bilgileri

Öğrenci Grubu	**(n)**
OSB	3
ZY	2
OSB, ZY	2

OSB, ZY, ÖG	2
OSB, ZY, Çoklu Yetersizlik	1
OSB, ZY, İY, GY	1
OSB, ZY, İY, ÖG, Çoklu Yetersizlik	1
ZY, Down Sendromlular	2
ZY, İY, ÖG, DEHB	1
ZY, İY, ÖG, FY	1
Hepsi	3
Toplam	19

Kısaltmalar: OSB: Otizm Spektrum Bozukluğu; **ZY:** Zihinsel Yetersizlik; **ÖG:** Öğrenme Güçlüğü; **İY:** İşitme Yetersizliği, **DEHB:** Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite, **FY:** Fiziksel Yetersizlik

Tablo 5. Görüşme Yapılan Özel Eğitim Öğretmenlerin Çalıştıkları Kuruma İlişkin Bilgileri

Kurum	**(n)**
Devlet	14
Özel	5
Toplam	19

Tablo 1., 2., 3., 4. ve 5.'te gözlemlendiği üzere, görüşme yapılan özel eğitim öğretmenlerinin 11'nin kadın, 8'inin erkek; yaş ortalaması 30.35; mesleki deneyim yıl ortalamasının 4.02; 14'ünün devlet ve 5'inin özel kurum çalışanıdır. Birlikte çalıştıkları öğrenci grupları ise çoğunlukla otizm spektrum bozukluğu ve zihin yetersizliği olan öğrencilerdir.

Profilleri yukarıda belirtilen şekilde olan özel eğitim öğretmenlerinin görüşme sorularına verdikleri yanıtlar aşağıda yer almaktadır:

Soru 1. Özel eğitim alanında etik ihlal en çok hangi konularda yaşanıyor?

Tablo 6. Görüşme Yapılan Özel Eğitim Öğretmenlerin Etik İhlalin En Çok Hangi Konularda Yaşandığı Sorusuna Verdikleri Cevaplara İlişkin Bilgiler

Etik İhlal Konuları	**(f)**
ihmal ve istismarı önleme	11
çıkar elde etmekten kaçınma	5
mesleki yeterlilik	5
duyarlılık ve saygı	3
etkili öğretim yapma	3
hak ve ayrıcalıkları koruma	1

araştırmacı sorumluluğu	1

Tablo 6.'da gözlemlendiği üzere, etik ihlalin en çok hangi konularda yaşandığı sorusuna, özel eğitim öğretmenlerinden 11'inin "ihmal ve istismarı önleme"; 5'inin "çıkar elde etmekten kaçınma", 5'inin "mesleki yeterlilik"; 3'ünün "duyarlılık ve saygı"; 3'ünün "etkili öğretim yapma", 1'inin "hak ve ayrıcalıkları koruma", 1'inin "araştırmacı sorumluluğu" cevaplarını vermişlerdir.

Soru 2. Mesleğinizde karşılaştığınız etik ihlal örnekleri nelerdir?

Özel eğitim öğretmenlerinin, "ihmal ve istismarı önleme" konusunda verdikleri cevaplar aşağıdaki şekildedir:

- öğretmenin öğrencisini yalnız bırakması
- öğretmenlerin sigara içerek, muhabbet ederek derse geç girmesi
- kendini ifade edemeyen öğrencinin cinsel tacize uğraması
- ilgisiz ailelerin öğretmene gereğinden fazla tepki göstermesi
- tıbbi destek alması gereken çocuğun aile izin vermediği için alamaması
- öğretmenin öğrenciye ceza vermek amaçlı fiziksel şiddet olması

Özel eğitim öğretmenlerinin, "mesleki yeterlilik" konusunda verdikleri olay örnekleri aşağıdaki şekildedir:

- özellikle rehabilitasyon merkezlerinde alan dışı öğretmenlerin çalıştırılması
- sertifikaların, özel eğitim diploması ile bir sayılabiliyor olması
- kurum müdürlerinin velilerin istediği ancak çocuğa uygun olmayan uygulamaları yaptırması
- kurum yöneticilerinin öğretmen uygulamalarına müdahale etmesi

Özel eğitim öğretmenlerinin, "çıkar elde etmekten kaçınma" konusunda verdikleri olay örnekleri aşağıdaki şekildedir:

- ailelerin çocukları için tanı almadan kurumdan özel eğitim desteği almaları (devletten habersiz bir şekilde)
- velilerin çocuklarından bildiği şeyleri bilmiyormuş gibi davranmasını istemeleri
- velilerden ek ücret talep eden kurumların olması (devlet zaten ödüyor)
- öğretmen maaşlarının bir kısmının elden verilip bir kısmının da hesaba yatıyor olması

Özel eğitim öğretmenlerinin, "etkili öğretim yapma" konusunda verdikleri olay örnekleri aşağıdaki şekildedir:

- öğretmenin öğrenci için yeterli çalışmaması
- hem öğrenciye uygun plan hazırlanmaması ve uygulanmaması
- öğretmenin öğrenciyi kendisine vurabileceği veya küfredebileceği ihtimali nedeniyle sınıfına reddetmesi

Özel eğitim öğretmenlerinin, "duyarlılık ve saygı" konusunda verdikleri olay örnekleri aşağıdaki şekildedir:

- akranları tarafından özel gereksinimlilerle dalga geçilmesi
- öğretmenlerin çocuklarla dalga geçme niteliğinde davranışlar sergilemesi

Öğretmenlerin çocuklarla dalga geçmesine örnek olarak yaşadığı olayı şu şekilde anlatmıştır: «Beden eğitimi öğretmeni çocuğun kafasına bir şey koydu ve top attı. Top hafifti belki acıtmazdı. Çocuğun kafasındaki hedefe topu attı. Top çocuğa değmedi ama çocuk ağlamaya başladı. Tepki gösterdiğimizde ise 'Onlar bu duruma alışık' dedi…»

Özel eğitim öğretmenlerinin, "hak ve ayrıcalıkları koruma" konusunda verdikleri cevaplar aşağıdaki şekildedir:

- öğrencinin canını sinirini ondan çıkarmak amacıyla acıtması
- özellikle özel kurumlarda çok az ücretle çalışıyor olmak

Soru 3. Mesleğinizde karşılaştığınız etik ihlal örnekleri nelerdir?

Tablo 7. Görüşme Yapılan Özel Eğitim Öğretmenlerin Etik İhlalin Üstesinden Nasıl Gelinebileceğine Yönelik Verdikleri Cevaplara İlişkin Bilgiler

Üstesinden Nasıl Gelinebilir?	**(f)**
öğretmen seçiminde özen göstererek	4
yöneticilerin adaletli davranmasını sağlayarak	4
velileri bilinçlendirerek	4
«veli-öğretmen-idare» işbirliğini güçlendirerek	4
toplum farkındalığını artırarak	3
yöneticilerin eğitimci olması şartını getirerek	2
öğretmen haklarını güvence altına alarak	2
öğretmen olarak iyi örnek olarak	2
okulun kendi içindeki denetimini artırarak	2
toplumun eğitim seviyesini yükselterek	1
etik ilkeleri okuyarak	1

6. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışma genellikle genç öğretmenler ile yürütülmüştür. Karşılaştıkları etik ihlaller ve bu durumlar karşısında ne yapabileceklerini bilemeyerek ya sessiz kaldıklarını veya karşı çıkışlarını göstermiş olsalar bile kurumda yalnız bırakıldıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmenin yapıldığı bir öğretmen, etik ihlal durumu ile ilgili yüzleşmesini şu şekilde açıklamıştır:

> "Benim de aslında üzerime düşen sorumluluklarım var. Ya şöyle bir şey var aslında biz toplum olarak özel eğitime muhtaç yani ihtiyacı olan çocuklara biraz daha dikkat

> etmemiz gerek hem ailesinde özel gereksinimli olan olmayan bunun bilinciyle çocukları yetiştirmeliyiz. İşte hani ne bileyim ben çocukları işte okula ilk başladığım zaman teneffüse çıkarmazlardı. Hocam diyorum niye bu çocuklar nasiplenemiyor. Yok zarar veriyorlar yok diğerleri onlara gülüyor. Dedim ben böyle bir şeyi kabul etmiyorum. Hepiniz sınıfınızda anlatın o çocuklarla arkadaş olun onlar farklı değiller sizde böyle anlatın. Artık her teneffüste çocukları dışarı çıkartıyordum kimseyi dinlemiyordum biraz da böyle şey bir kızım çok konuşurum. Artık bir şey demiyorlar ben konuştuğum da tamam tamam diyorlar. Bu benim tek başıma yapabileceğim bir şey değil hepimiz yapmalıyız milli eğitimden ilgili birim gelmeli denetlenmeli müdürümüz müdür yardımcılarımız haftada bir gelip bize sorular sormalı. Ya okul toplantısı olurdu sene başı ortası veya sonu bütün öğretmenler konudur özel eğitim de tık yok. Bize hiçbir şey sorulmuyor. Bu çocuklar ne yaptı ne etti. Zaten hep ben giderdim diğer hocamız gelmezdi. Biliyor çünkü hiçbir şey olmayacağını. Ben biraz işte gideyim de öğreneyim de konuşayım bizim de şu kadar çocuğumuz var. Özel eğitim sınıfları açmışlar ama çok ilgisizler en büyük etik ihlali bu bence."

"Biliyor çünkü bir şey olmayacağını" sözü, genç öğretmenleri ve "ileride biz de bu şekilde duyarsız mı olacağız?" sorusunu sormaya yönlendirmektedir. Çalışmadan çıkarılabilecek en önemli sonuç, deneyimi az olan genç özel eğitim öğretmenleri ile daha deneyimli özel eğitim öğretmenlerinin etik karşısında aldıkları tavır farklılığını gözlemlemiş olmaktır. Bu farklılığa dayanarak, özel eğitim alanında var olan sistemin neden değişmeyecekmiş gibi göründüğüne yönelik çalışmaların yapılması ve buradan yola çıkarak kilit noktaların saptanarak değişmesinin sağlanması ile ilgili bir projeye ağırlık verilmesi önerilebilmektedir.

Teşekkür

2019-2020 eğitim-öğretim yılları arasında Özel Eğitim Bölümü ikinci sınıf öğrencilerime çalışma için gerçekleştirdikleri katkılarından dolayı teşekkür ederim.

ABDULLAH BAYLAV
ABDULMELİK FIRAT KIZILASLAN
ABDULSAMED BUZKUŞ
AHMET SAĞLAM
AYLİN ÖZDEMİR
AYŞE BEKEN
BERİVAN GENÇ
CAHİT DADAK
ÇAYAN DEMİRKOL
ÇİLEM GÖKÇE
DİLAN TAN
DİYAR BALSATAN
ELİF AYŞE EKİZ
ELİF GENEL
ELİF ZİREK
EMİN ÇİMENTO
ENGİN ÖZDEMİR
FAHRİYE AKDAL
FATMA BETÜL BEŞKARDEŞ
FELEK AYDIN

FIRAT ONAT
FURKAN ÇAKIR
GÜLCAN GÜLER
GÜLSÜM BALTACI
GÜLŞAH GÜLTEKİN
HAZAL CİPLİ
HİLAL EZGİ ÇAPRAK
HOGIR DEMİRKIRAN
İKRA ŞENGÜL
İLYAS KÖLGE
İREM OLURLUK
İSMAİL ATAKUR
İZZET OCAK
KEMAL CAN GÜNEŞ
MEHMET BOL
METEHAN ACAR
MUHAMMED KOÇ
MUHAMMET ALTAŞ
MUSA AKMAN
MUSTAFA BURAK KIŞLIOĞLU
MUSTAFA SERKAN KARAKİYA
NURDAMLA TUNCER
ÖMER DORU
ÖMER NECİP KARAGÖZ
ÖZGE ŞAHİN GÜLTEKİN
ÖZLEM ELÇİÇEK
PERVİN ÖNAL
RAMAZAN YILDIRIM
RIDVAN ÇIĞIR
SAİME ÖZBİÇEN
SEVDA YILDIZTAN
ZEYNEP EREN
ZEYNEP SİYAHKOÇ

Kaynakça:

Apaydın, F., Vuran, S. (2020). Özel Eğitim Öğretmenleri için Etik İlkeler Kılavuzu. Ankara: Vize Akademi

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BİYOLOJİ VE FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİMİ TASARLAMA VE UYGULAMA SÜRECİNDE ETİK KONULARA YER VERME DURUMLARININ İNCELENMESİ

Nalan KOLAY
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Eğitimi Bilim Dalı
Orcid no: 0000–0002–2785–6111

Doç. Dr. Melike ÖZER KESKİN
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı
Orcid no: 0000–0001–8749–0994

ÖZET

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte biyolojik bilimlerde yapılan uygulamalarla ilgili olarak bireyler etik karar verme süreci ile karşı karşıya kalmaktadır. Geleceğin karar vericileri olan gençlerin hayatları boyunca karşılaştıkları durumlarda etik karar verebilme becerisine sahip olması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle biyoloji ve fen bilimleri derslerinde öğretim programında yer alan kazanımların işlenişinde bu kazanımların etik boyutunun ele alınması önemlidir. Çalışmada nicel veri toplama ve analiz yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Bu amaçla veri toplama aracı olarak biyoloji ve fen bilimleri öğretmenlerine biyoetik eğitimi ile ilgili görüş anketi uygulanmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 232 (%52,8) biyoloji ve 189 (%43,1) fen bilimleri öğretmeni olmak üzere toplam 421 öğretmen oluşturmaktadır. Anket ile hem çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin demografik özellikleri belirlenmiş hem de derslerinde etik konulara yer verme düzeyleri ve biyoetik eğitimi ile ilgili görüşleri tespit edilmiştir.

Online formatta hazırlanan anket formu aracılığı ile öğretmenlerin derslerini planlarken ve ders işlenişi sırasında modern biyoteknolojik yöntemler ve uygulamaları ile ilgili etik konuları ne düzeyde dikkate aldıkları sorulmuştur. Ayrıca öğretmenlerin etik konulara yer vermeme sebepleri sorgulanmıştır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu derslerini planlarken ve işlerken etik konuları dikkate aldıklarını belirtmiş aynı zamanda öğretmenlerin %88,3'ü derslerinde etik konuları işlerken kendilerini rahat hissettiklerini vurgulamışlardır. Öğretmenlerin derslerinde etik konulara yer vermeme sebepleri arasında zaman yetersizliği, öğretim sürecinde kullanılabilecek kaynak ve öğretim materyali yetersizliği ile etik konular hakkında bilgi eksikliğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: *etik eğitimi, biyoloji öğretmeni, fen bilimleri öğretmeni, biyoetik.*

AN EXAMINATION OF THE INVOLVEMENT OF ETHICAL ISSUES IN THE DESIGN AND IMPLEMENTATION OF TEACHING BY BIOLOGY AND SCIENCE TEACHERS

ABSTRACT

Today, with the development of technology, people are faced with an ethical decision-making process regarding the applications in biological sciences. It is of great importance to have the ability to make ethical decisions in situations they encounter throughout their lives for young people, the decision makers of tomorrow. For his reason, it is important to consider the ethical dimension of the learning gains in the biology and science lessons. Quantitative data collection and analysis approaches were used in the study. For this purpose, an opinion survey on bioethics education was applied to biology and science teachers as a data collection tool. The participants of the study consist of 421 teachers,

232 (52.8%) biology and 189 (43.1%) science teachers. With the questionnaire, both the demographic characteristics of the teachers in the study group and the level of involvement of ethical issues in their lessons and their opinions about bioethics education were determined.

Through the online form of the questionnaire, the teachers were asked whether they consider ethical issues related to modern biotechnological methods and practices while planning and implementation of their lessons. In addition, the reasons for non involvement of ethical issues were questioned. The majority of the teachers stated that they take ethical issues into consideration while planning and teaching their lessons; in addition, 88.3% of the teachers emphasized that they do feel comfortable while dealing with ethical issues in their lessons. Lack of time, lack of resources and teaching materials that can be used in the teaching process, and lack of knowledge about ethical issues come to the fore in terms of the reasons why teachers do not include ethical issues in their lessons.

Keywords: *ethics education, biology teacher, science teacher, bioethics.*

ETHICAL LEADERSHIP, ALTRUISM AND JOB SATISFACTION RELATIONSHIP: A RESEARCH ON PUBLIC SERVANTS

Dr. Alev SÖKMEN
Baskent University, Ankara, Türkiye
Orcid no: 0000-0002-2143-839X

ABSTRACT

Retaining highly effective employees is important for an organization to create a competitive advantage and long-term organizational success regardless of the sector in which an organization operates. Ethical leadership, altruism, and job satisfaction are attractive issues for organizational behavior scholars and researchers because of possible positive and negative effects on both individual and organizational performance and productivity. All of them were used as research variables in many studies with different samples. We are defining ethics as the principles, values, and beliefs that define right and wrong decisions and behavior. Perceived ethical leadership is employees' beliefs on approved and unapproved practices within the organization by their leaders. These perceptions are thought to result in behaviors within the framework of group-approved organizational ethics and ethical leadership for obtaining approval from the employee's group and not being excluded. For this reason, the aim of this study is to examine the relationship between ethical leadership (EL), altruism (ALT) and job satisfaction (JS) in the sample of public servants. The survey was conducted with 316 employees in a public institution of Ankara province. As a result of these analyses, a strong positive relationship was found between altruism, ethical leadership and job satisfaction. According to regression analysis, the results also show that ethical leadership has significant effect on altruism, and job satisfaction. We also concluded that increasing ethical leadership means increased altruism and job satisfaction in public sector. Ethical principles that are created in this regard will show the moral direction of the organization. The employees who perceive managers' ethical behavior in the organization will be much higher candidates for altruism, motivation, and job satisfaction.

Keywords: *Ethical leadership, altruism, job satisfaction*

ETİK MODEL OLARAK ANTRENÖR

Dr. Misafir Öğr. Üyesi Ersin AFACAN
Ege Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü
Orcid no: 0000-0002-3382-4116

ÖZET

Mesleki etik kavramı spor kültürümüzde sıkça kullanılan bir kavram değildir. Bu nedenle spor ortamlarında yer alan spor insanlarımızın etik davranışlara yönelik farkındalığı yeterli düzeyde olmamaktadır. Farkındalığı artırmak adına sporcular başta olmak üzere her spor insanı için geçerli olan etik, ahlak, değerler gibi kavramları spor insanlarımıza anlatmak ve açıklamak gerekmektedir. Bu spor insanlarından biri antrenörlerdir.

Antrenörlük meslek eğitimi ve gelişiminde etik boyut her zaman vurgulanmalıdır. Antrenörün etik açıdan kaliteli şekilde yetişmesi için mesleğinin hem teknik, hem etik boyutlarını çok iyi anlaması ve kavraması gerekmektedir. Sadece antrenman yaptıracağı sporu bilmesi yeterli olmaz. Antrenör, antrenman yaptırırken takım ve sporcusuna karşı göstereceği etik dışı her türlü tutumun karşı taraf için saygı ve güven kaybı başta olmak üzere ciddi sorunlara yol açabileceğini bilmesi gerekir.

Etiğin en önemli özelliği evrensel ilkeleri kapsamasıdır. Örneğin Amerika'daki bir antrenör için etik anlamda geçerli olan ne ise Türkiye'deki antrenör için de o geçerli olmalıdır. Çünkü spor evrensel bir olgu olduğu için antrenörler ortak bir mesleki tutum sergilemek durumundadır. Antrenörlerin hepsi bu ortak etik değerler ile yetişmeli ve bu değerlere göre çalışmalıdır.

Antrenör; Sporcusuna nasıl bir değer yükleyecek? Takımına nasıl bir değer yükleyecek? Mesleğine nasıl bir değer yükleyecek? Antrenör olarak kendisine nasıl bir değer yükleyecek? Meslektaşlarına nasıl bir değer yükleyecek? Spor kültüründeki önemine nasıl bir değer yükleyecek? gibi sorulara antrenörün bilimsel ve felsefi temelde gerçekçi cevaplar verebilmesi gerekmektedir. Böylece antrenör, mesleki konularda etik farkındalık geliştirilebilir.

Bu nedenlerden dolayı bu çalışmada etik bir model olarak antrenörlük mesleği incelenmiştir. Elde edilen bilgiler ve yapılan değerlendirmeler; spor kültürümüzde antrenörlük mesleği ile ilgili etik farkındalığın geliştirilmesine yardımcı olacağı gibi, özellikle gelişmiş ülkelerin spor kültürlerinde yer alan antrenörlük etiği konusunun ülkemizdeki antrenörlere aktarılması amacı ile yapılacak olan yeni çalışmalara da katkı sağlayacaktır. Bildiride antrenörün etik model olarak analizinin gerekliliği ve bu konuyla ilgili bilgi ve değerlendirmeler daha ayrıntılı olarak aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Etik, Etik Model, Antrenör*

COACH AS ETHICAL MODEL

ABSTRACT

The concept of professional ethics is not a frequently used concept in our sports culture. For this reason, the awareness of our sports people in sports environments about ethical behavior is not sufficient. In order to increase awareness, it is necessary to explain and explain concepts such as ethics, morality and values that are valid for all sports people, especially athletes, to our sports people. One of these sports people are coaches.

Ethical dimension should always be emphasized in coaching professional education and development. In order for the trainer to be educated in an ethical manner, he must understand and comprehend both the technical and ethical dimensions of his profession. It is not enough just to know the sport to train. The trainer should know that any unethical attitude towards the team and its athlete while training can cause serious problems, especially loss of respect and trust for the opponent.

The most important feature of ethics is that it covers universal principles. For example, what is valid in the sense that although it ethical for a coach in America should be available to coach in Turkey. Because sport is a universal phenomenon, coaches have to show a common professional attitude. All coaches should grow up with these common ethical values and work according to these values.

Coach; What value will it add to its athlete? What value will it impose on your team? What value will it add to your profession? What value will he put on himself as a coach? What value will it impose on colleagues? What value will it add to its importance in sports culture? The trainer should be able to give realistic answers on scientific and philosophical grounds. Thus, the trainer can develop ethical awareness on professional issues.

For these reasons, the coaching profession has been examined as an ethical model in this study. Information obtained and evaluations made; It will not only help to develop ethical awareness about the coaching profession in our sports culture, but it will also contribute to new studies to be carried out with the aim of conveying the issue of coaching ethics in the sports cultures of developed countries to the trainers in our country. In the declaration, the necessity of the analysis of the trainer as an ethical model and the information and evaluations on this issue will be explained in more detail.

Keywords: *Ethics, Ethical Model, Coach*

ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ HAYATLARINDA KARŞILAŞTIKLARI ETİK İKİLEM DURUMLARI ÜZERİNE ÖRNEK BİR ÇALIŞMA

Doç. Dr. Melike ÖZER KESKİN
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı
Orcid no: 0000–0001–8749–0994

Esma AKSAKAL
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Eğitimi Bilim Dalı
Orcid no: 0000–0003–4841–9532

ÖZET

Birçok meslek dalında hangi davranışların doğru hangi davranışların yanlış olduğunu belirleyen, ilgili meslek grubuna ait bazı etik ilkeleri meydana getiren ve mesleği yerine getiren kişilerin bu etik ilkelere uymasını gerektiren, o mesleğe ait standartları belirleyen kurallar mesleki etik olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada öğretmenlerin meslek hayatları boyunca kendilerini rahatsız eden, kişisel olarak yaşadıkları ya da karşı karşıya kaldıkları etik ikilem durumları incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla farklı branştan öğretmenlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve etik ikilem durumlarının belirlenebileceği bireysel görüşme soruları öğretmenlere uygulanmıştır. Verilerin analizinde "içerik analizi" tekniği kullanılmıştır. Elde edilen bulgular öğretmenlerin daha ağırlıklı olarak öğretmen-öğrenci ya da öğretmen –meslektaş (müdür/ öğretmen) ilişkilerinde etik ikilem durumları ile karşılaşıldığını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: *öğretmenlik mesleği, öğretmenler, meslek etiği, etik ikilemler*

A CASE STUDY ON THE ETHICAL DILEMMAS THAT TEACHERS ENCOUNTER IN THEIR PROFESSIONAL LIVES

ABSTRACT

Professional ethics are defined as rules that determine which behaviors are correct and which behaviors are wrong in many professions, that constitute some ethical principles belonging to the relevant professional group, and that require those who perform the profession to comply with these ethical principles. In this study, the ethical dilemmas that teachers experienced or faced personally, disturbing them throughout their professional life were examined. Qualitative research method was used in the study. For this purpose, semi-structured interviews were conducted with teachers from different branches. The personal information form and individual interview questions, prepared by the researchers, were applied to the teachers. The "content analysis" technique was used in the analysis of the data. The findings show that teachers mostly encounter ethical dilemmas in teacher-student or teacher-colleague (principal / teacher) relationships.

Key Words: *teaching profession, teachers, professional ethics, ethical dilemmas*

ÖĞRETMENLİK MESLEK ETİĞİ İLKELERİ VE ÖĞRETMENLERİN ÖĞRETMENLİK MESLEK ETİĞİ İLKELERİ HAKKINDA FARKINDALIK DÜZEYLERİ

Emel YER
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Eğitimi Bilim Dalı
Orcid no: 0000-0001-5373-2158

Doç. Dr. Melike ÖZER KESKİN
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı
Orcid no: 0000–0001–8749–0994

Esma AKSAKAL
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Eğitimi Bilim Dalı
Orcid no: 0000–0003–4841–9532

ÖZET

Günümüzde etik, etik değerler, etik karar verme, meslek etiği, etik ilkeler, öğretmenlik meslek etiği gibi konulara karşı gösterilen ilgi sürekli artış göstermekte ve pek çok araştırmaya konu edilmektedir. Mesleklerin amacı, tüm insanların mutluluk ve yaşam kalitesini yükseltmektir. İnsan yaşamının büyük kısmını oluşturan meslek hayatının da kendi kuralları ve bir etik anlayışı vardır. Meslek etiği etik disiplinin bir alt dalıdır. Meslek etiği, aynı meslekte çalışanların dünyanın her yerinde aynı davranış kurullarına uyumudur. Meslek etiğinin temelinde insanlarla ilişkiler vardır. Aynı meslekten bireylerin birbiri ile ilişkilerinde belli davranış kalıplarına uymaları meslek etiğinin gereğidir. Çağımızda pek çok meslek alanı için etik ilkeler belirlenmekte ve o mesleği yapanlardan bu ilkeler çerçevesinde hareket etmeleri istenmektedir.

Eğitimin amacı nitelikli insan yetiştirmektir. Bu sebeple eğitimin başlı başına etik bir etkinlik olduğunu söylemek mümkündür. Eğitimde etik eğitimin olmazsa olmaz koşuludur. Bu sebeple eğitimsiz bir yaşam düşünülemeyeği gibi etik olmadan yapılan bir eğitim sürecide düşünülemez. Eğitim ve öğretimde baş aktör olan öğretmenlerin, mesleklerinden kaynaklı etik ilkelere uymaları beklenmekte ve bunun yanında bu etik ilkeleri öğrencilere de öğretmeleri gerekmektedir. Öğretmenler, öğrenciler için etik değerlere sahip örnek modeller teşkil etmektedirler. Yeni nesli yetiştiren öğretmenler, onların etik değerlere sahip olabilmesinde en önemli rolü üstlenmektedir. Bu çalışmada bu fikirden yola çıkılarak bazı demografik kriterler ışığında öğretmenlerin öğretmenlik meslek etiği ilkeleri konusundaki farkındalık düzeyleri incelenmiştir. Bu sebeple, çeşitli eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlere uygulanan anket yoluyla; öğretmenlerin öğretmenlik meslek etiği hakkındaki farkındalık düzeyleri cinsiyet, yaş, mezun olunan okul türü, görev yapılan okul türü, hizmet yılı gibi değişkenler açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Meslek Etiği, Öğretmenlik Meslek Etiği, Öğretmenlik Meslek Etik İlkeleri*

PRINCIPLES OF TEACHING PROFESSIONAL ETHICS AND THE AWARENESS LEVEL OF TEACHERS ON PROFFESIONAL ETHICS PRINCIPLES

ABSTRACT

Today, interest in issues such as ethics, ethical values, ethical decision making, professional ethics, ethical principles, and teaching professional ethics is constantly increasing and it is the subject of many researches. The aim of professions is to increase the happiness and quality of life of all people. Professional life, which constitutes a large part of human life, also has its own rules and an ethical understanding. Professional ethics is a sub-branch of ethical discipline. Professional ethics is the compliance of those working in the same profession to the same behavioral boards all over the world. Relationships with people are the basis of professional ethics. It is a requirement of professional ethics that individuals from the same profession comply with certain behavioral patterns in their relations with each other. In our age, ethical principles are determined for many professions and those who do that profession are asked to act within the framework of these principles. The aim of education is to train qualified people. For this reason, it is possible to say that education is an ethical activity in itself. Ethics in education is an indispensable condition for education. For this reason, a life without education cannot be imagined, and an education process without ethics cannot be imagined too. Teachers, who are the main actors in education and training, are expected to abide by the ethical principles arising from their profession, and besides, they should also teach these ethical principles to the students. Teachers constitute model models with ethical values for students. Teachers raising the new generation play the most important role in enabling them to have ethical values. In this study, based on this idea, the awareness level of teachers about the principles of teaching professional ethics was examined in the light of some demographic criteria. For this reason, through a questionnaire applied to teachers working in various educational institutions; the awareness level of teachers on teaching professional ethics was evaluated in terms of variables such as gender, age, type of school graduated, type of school, service year.

Keywords: *Professional Ethics, Teaching Professional Ethics, Teaching Professional Ethics Principles*

ARİSTOTELES'TE İNSAN DOĞASI, ETİK VE SİYASET İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Çiğdem KOCAMAN
Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Orcid no: 0000-0003-1354-1335

ÖZET

Aristoteles'e göre, insan dışında diğer canlılar kendi doğal ortamlarında kendi doğalarını gerçekleştirip, formlarını tamamlayarak ereklerine ulaşıp her ne ise o olabiliyorken, insan, kendi doğal koşullarında doğasını gerçekleştirememekte, yani insanlaşamamaktadır. İnsanın, ereğine ulaşıp, doğasını gerçekleştirebilmesi, yani gerçek anlamda "insan" olabilmesi, hem akla hem de erdeme uygun eylemesiyle mümkündür. Bir insanın akla ve erdeme uygun eyleyerek insanlaşabilmesi ve insanca yaşayabilmesi ise bireysel yapısal özelliklere bağlı olduğu kadar, çevresel, toplumsal ve ekonomik bakımdan uygun bir takım koşulların bir araya gelmesine de bağlıdır. İnsan teklerinin kendilerini gerçekleştirebilmeleri ve sahip oldukları insansal olanakları hayata geçirebilmeleri için gerekli olan koşullar bütününü yaratmak ise siyasetin, siyasal toplumun (devletin) temel amacı ve görevidir. Dolayısıyla, Aristoteles'e göre, siyaset ve devlet, insan doğasıyla doğrudan ilgilidir. Ancak, her türden siyaset anlayışı ve devlet tipi, insanın insanlaşabilmesi için gerekli olan uygun koşulları ve ortamı yaratamamaktadır. Başka bir deyişle, insanlaşma ile siyasetin niteliği arasında koparılması olanaksız bir bağ bulunmaktadır ve bu bağ, her türden toplum, devlet ve siyasette kurulamamaktadır. Bu bağın kurulabilmesi ve insanların insanlaşabileceği bir toplum düzeninin veya devletin ortaya çıkabilmesi için siyasetin etik boyutunun gözetilmesi hayati bir öneme sahiptir.

İşte bu çalışma, erdemli olmanın insanlaşmakla ilgisini kuran ve insana özgü yaşam biçiminin erdemli bir eylem yaşamı olduğunu, bütün insansal etkinlikleri yöneten siyasetin de bu türden bir eylem yaşamını amaçlaması gerektiğini belirten Aristoteles'in düşüncelerinden hareketle, insan doğası, etik ve siyaset arasındaki ilişkiyi irdelemeyi konu edinmektedir. İnsanın kendisini gerçekleştirebilmesinin, etik ve siyasetten bağımsız düşünülemeyeceğini ileri süren bu çalışma, insan doğası ile etik ve siyaset arasındaki koparılması olanaksız bağı felsefi dayanakları bakımından açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Aristoteles'in, insan, etik ve siyaset görüşüne kulak vermek, günümüzde etik olana neden kişisel olduğu kadar siyasal anlamda da ihtiyacımız olduğunu kavramamıza katkı sağlaması açısından önemlidir. Bunun yanı sıra, Aristoteles'in, "insan", "insan doğası", "tür olarak insanın işi", "akıl", "erdem", "mutluluk", "eylem", "özgürlük", "eşitlik", "adalet", "siyaset", "toplum ve siyasal toplum (devlet)", "insan doğası gereği siyasal bir hayvandır" gibi kullandığı kavram ve ifadelerin Antik dönemdeki anlamlarını ortaya koyarak, tüm bunların günümüzde nasıl bir anlam değişikliğine uğradığını anlamamız bakımından önemlidir. Ayrıca, tüm bu kavram ve ifadelerin siyasetle ilgisini kuran Aristoteles'in bize gerçek anlamda siyasetin, siyasal toplumun, devletin amacının erdemli yurttaşlar yetiştirmek olduğunu göstermesi, dolayısıyla günümüz siyaset, toplum, devlet anlayışlarında var olan sorunlara işaret etmesi bakımından da önemlidir.

Sonuç olarak, değerlerin değerini yitirdiği, yaşamın her geçen gün sıradanlaştığı ve artık yavaş yavaş insandan umudumuzu kesmeye başladığımız çağımızda, Aristoteles'in, insan, etik ve siyaset görüşü, bize, toplumsal – siyasal yaşamın, etik olanla ve insanlaşmayla bağını, dolayısıyla "yaşamak" ile "insanca, insana yakışır bir şekilde yaşamak" arasındaki farkı göstermesi bakımından dikkatle incelenmeye değerdir.

Anahtar Kelimeler: *İnsan Doğası, Akıl, Erdem, Etik, Siyaset, Siyasal Toplum (Devlet)*

THE CONNECTION BETWEEN HUMAN NATURE, ETHICS AND POLITICS IN ARISTOTLE'S THOUGHT

ABSTRACT

According to Aristotle, living things other than man can realize their own nature in their own natural environments, achieve their goals by perfecting their forms and become whatever they are. However, man cannot fulfill its nature in its own natural conditions and in other words he cannot be humanized. Man's achieving its goal, realizing its nature, that is becoming "human" in the real sense of the word, is possible through its acting agreeable both to the reason and virtue. A human being's humanizing through acting in line with the reason and virtue and its living humanely is based not only on individual structural properties but also on the gathering of some environmentally, socially and economically suitable conditions. It is the main aim and responsibility of politics, the political society (state) to create the set of circumstances necessary for individuals to realize themselves and actualize the human capacities they have. Therefore, according to Aristotle, politics and state are directly related to human nature. However, not all kinds of political understanding and types of state can create the appropriate conditions and environment necessary for man to humanize. In other words, there is a bond between humanization and the nature of politics which is impossible to break and this bond cannot be established in all types of societies, states and politics. Paying attention to the ethical dimension of politics is crucial in order to be able to establish this bond for a social order or state where man can humanize.

The subject of this study is to examine the relationship between human nature, ethics and politics based on the thoughts of Aristotle, who establishes the relation of being virtuous with being human and stated that a lifestyle specific to man is a lifestyle with virtuous acts and that politics, which governs all activities of human, needs to aim at a lifestyle with this kind of acts. This study, which argues that man's realizing itself cannot be thought independent of ethics and politics, aims at shedding light on the bond between human nature and ethics and politics that is impossible to break in terms of its philosophical foundations. In this context, giving ear to Aristotle's idea of human, ethics and politics is significant in contributing to our comprehending why we need what is ethical in the political, as well as individual, sense today. Moreover, it is important in terms of revealing the meanings of such concepts and expressions such as "human", "human nature", "the function of man as a species", "reason", "virtue", "happiness", "action", "freedom", "equality", "justice", "politics", "society and political society (state)", "man is by nature a political animal" used by Aristotle in the Ancient period making us understand the change of meaning experienced by all these today. It is also important that Aristotle, who established the connection between all these concepts and expressions to politics, showing us in the real sense that the aim of politics, the political society, state is to raise virtuous individuals, thus implying the problems in the concepts of politics, society and state today.

In conclusion, in our era, in which values have lost their value and life becomes more ordinary with each passing day, and we have slowly started giving up our hope of man, Aristotle's thought of man, ethics and politics is worth examining closely in terms of showing us the bond between the social-political life and what is ethical and humanization and, therefore, the difference between "living" and "living in the right way and humanely".

Keywords: *Human Nature, Reason, Virtue, Ethics, Politics, Political Society (State)*

COVID-19 PANDEMİSİNDE KISITLI KAYNAKLARIN TAHSİSİ ÜZERİNE ETİK İNCELEMESİ

Dr. Öğr. Üyesi H. Vedat AKMAN
Beykent Üniversitesi
Orcid no: 0000-0001-9950-8223

ÖZET

COVID-19 salgını sağlık ve ekonomik kaynaklarının sınırlı olduğu bir dünyada salgın ile mücadelede öncelikleri belirleme konusundaki etik sorunların önemini gündeme getirmiştir. Öncelikler belirlenirken kaynakları bölüştürmek için kritik seçimler ve uygulamalar yapmak ve bu kritik seçimleri etik olarak gerekçelendirmek gerekmektedir. İşte, tam bu yüzden etik vardır. Bu tür etik kararlar, sosyal ve ekonomik yardımlar ile hastanelere, aşı ve ilaçlara erişimi içermektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bu tür etik karar vermeye yönelik yol gösterici olarak kullanılabilecek üst düzey bir etik çerçeve çalışması yapmıştır. Kıt kaynakları tahsis etmek için adil bir süreç, mutlaka belirli etik değerler ile desteklenmelidir. Özelikle bu süreçte şeffaflık çok önem arz etmektedir. Şeffaf bir süreçte kararlar ve gerekçeleri kamuoyuna açıklanmalıdır. Bu, nüfusun kararlara yön veren kriterler hakkında bilgilendirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Kıt kaynakların tahsisi kararlarından etkilenenler karar verme süreci ve kararın kendisi ile ilgili katılımcı olabilmelidir. Bu katılımcılık kapsam olarak ne kadar geniş olursa, verilen kararlar o kadar başarılı ve tutarlı olacaktır. Bu aynı zamanda alınan kararların tartışmaya açık olması ve muhtemel bir itiraz yoluyla yeniden değerlendirilebiliyor olması demektir. Kararlar tutarlı olmalı, böylece aynı kategorilerdeki tüm kişiler aynı şekilde faydalanabilmelidir. Tutarlılık için kayırmacı yaklaşım ve politikalardan uzak durulmalıdır. Tutarlılık ilkesine aykırı olan tüm uygulamalara itiraz edilmeli ve kınanmalıdır. Salgın sürecinde tahsisle ilgili kararları verenler, bu kararlarını gerekçelendirmeli ve sorumlu tutulmalıdır. Adil bir tahsis süreci hesap verebilirlik sistemi ile sağlanabilmektedir. Kıt kaynaklar adil tahsis sistemi içinde dağıtılmalı ve bu sistem dışında hiçbir kaynak dağıtımı yapılmamalıdır. Ülkelerin kıt kaynaklarının COVID-19 salgınında etik olarak yönetilebilmesi için çizecekleri etik çerçevenin şeffaf, katılımcı, tutarlı ve hesap verilebilir olması gerekmektedir. Kaynakların sınırlı olması paylaşım hususundaki etik sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu hususta etik bir çerçeve olması gerekliliği önem arz eden bir konudur. Sonuç olarak, kıt kaynakları tahsis etmek için adil bir süreç, belirli etik değerlerle desteklenmelidir.

Anahtar Kelimeler: *COVID-19, Ekonomik Paket, Mali ve Parasal Politika, Sağlık Politikası, Sınırlı Kaynak Tahsisi, Etik*

ETHICAL REVIEW ON SCARCE RESOURCE ALLOCATION IN THE COVID-19 PANDEMIC

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has raised the importance of ethical issues in setting priorities in combating the epidemic in a world where health and economic resources are limited. This means making critical choices in setting priorities to allocate resources in this context, but these critical choices must be ethically justified. That's exactly why there is ethics. Such ethical decisions include access to hospitals, vaccines, medicines, social and economic assistance. In these cases, practices need to be justified ethically. World Health Organization (WHO) has conducted a high-level ethical framework that can be used as a guide for such ethical decision making. A fair process for allocating scarce resources

must be supported by certain ethical values. Especially in this process, transparency is very important. Decisions and their justifications should be made public in a transparent process. This means that the population must be informed about the criteria that guide decisions.

Those affected by the decision to allocate scarce resources should be able to participate in the decision-making process and the decision itself. The wider this participation is in scope, the more successful and consistent the decisions made will be. This also means that the decisions taken are open to discussion and can be re-evaluated through a possible appeal. Decisions should be consistent so that all persons in the same categories can benefit in the same way. For consistency, preferential approaches and policies should be avoided. All practices contrary to the consistency principle should be objected and condemned. Those who make allocation decisions during the epidemic should justify their decisions and be held accountable. A fair allocation process can be ensured with the Accountability system. Scarce resources should be distributed within a fair allocation system and no resources should be allocated outside this system. In order for countries' scarce resources to be managed ethically in the COVID-19 pandemic, the ethical framework they will draw must be transparent, participatory, consistent and accountable. Limited resources reveal ethical problems regarding sharing. It is important to have an ethical framework in this regard. Consequently, a fair process for alloating scarce resources must be supported by specific ethical values.

Keywords: *COVID-19, Economic Package, Financial and Monetary Policy, Health Policy, Limited Resource Allocation, Ethics*

Giriş

COVID-19 salgını sağlık ve ekonomik kaynakların sınırlı olduğu bir dünyada salgın ile mücadelede öncelikleri belirleme konusundaki etik sorunların önemini gündeme getirmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF), 2020 yılında yüzde 4,4'lük tarihi bir küresel GSYİH daralması öngörmüştür. Ancak, 2021 yılında yüzde 5,2'lik büyüme ile küresel ekonomide kısmi ve düzensiz bir toparlanma beklenmektedir. COVID-19 salgınına tıbbi bir çözüm şu anda görünürde iken, önümüzde ciddi küresel ekonomik ve finansal belirsizlikler bulunmaktadır. Bu belirsizlikler içinde yapılacak ekonomi politikası tercihleri etik olarak yönetilmeli ve yönlendirilmelidir. Bu süreçte birçok ülkede, mali politika desteğinin çoğu kademeli olarak azalmakta veya sona ermektedir.

Bu krizden çıkmak için gerekli olan diğer bir yapı taşı ise mali sürdürülebilirliktir. Rekor düzeyde yüksek küresel kamu borcu, krizin temel miraslarından birisi olmuştur. Bu krizde adil bir gelir dağılımı için vergi sistemlerinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak, bunun mümkün olmadığı ağır borç yüküne sahip birçok düşük gelirli ülke için, şimdi daha fazla hibeye erişim, imtiyazlı kredi ve borçların hafifletilmesi dahil olmak üzere acil eylem planı gerekmektedir.

Ancak, ekonomik olarak aynı düzeyde olmayan ülkelerin yöneticileri, vatandaşları benzer sorunlarla karşılaştıklarında, finansal kaynak aktarımı sırasında bir seçim yapmak durumunda kalmaktadır. Bu seçim süreci, etik olarak yönetilmeli ve yönlendirilmelidir.

Hastalığın tedavi aşamalarında, bütün dünya ülkelerinde benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Böyle bir salgına hazırlıklı olmayan ülkeler, sağlık altyapılarına gelen aşırı talep nedeniyle, büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Sınırlı olan sağlık kaynaklarının, kimlere tahsis edileceğine, etik kurallar çerçevesinde karar verilmelidir.

Bahsi geçen bu kaynakların tahsis edilmesine dair ilkelerin, kaynak kıtlığının farklı aşamalarında geçerli olabilmesi veya azdan fazlaya doğru gerekçelendirilmesi yerinde olacaktır. Örneğin, kaynakların görece yeterli olduğu durumlarda, tercih edilen tipik tahsis yöntemi kaynakların en çok ilk gelen ilkesine göre dağıtılması olmaktadır. Bu eşitliğin değerini en çok destekleyen yöntemdir. Kaynakların sınırlı olduğu durumlarda, kaynak tahsisi, genelde en çok ihtiyacı olanlara öncelik veren

bir ilkeye göre gerekçelendirilmektedir. Kaynaklar oldukça yetersiz ise bu durumda kaynaktan maksimum faydayı sağlamayı amaçlayan bir ilke en haklı olabilmektedir. Ancak, tahsisat her aşamada mutlaka eşitliği teşvik etmeyi amaçlamalıdır.

Kaynaklar sınırlı olduğunda, herkesin ihtiyaçlarını karşılamak için yetersiz olan tedarik ve kaynak tahsisinde, iyi oluşturulmuş, geniş çaplı etik ilkeler uygulanmalıdır. Salgının farklı eylem tarzlarını haklı çıkaran özellikleri olabilir; ancak ülkelerdeki etnik köken, ırk veya inanç gibi konuyla alakasız olan nüfus özelliklerinin herhangi bir salgında kaynak tahsisinde yeri olmamalıdır.

Ülkeler, COVID-19'a karşı eşit derecede savunmasızdır ve ortak bir sorumluluğa sahiptir. Her hükümetin kendi vatandaşlarına karşı özel yükümlülükleri bulunmaktadır; ancak tedavinin küresel olarak adil bir şekilde dağıtılması önemlidir. Günümüzde, siyasi süreçler ve bu süreçler için ahlaki rehberlik sağlayan bir dizi ilke, ekonomik yararların ve yüklerin toplumlar içindeki dağılımını etkilemektedir. Genelde sağlık hizmetlerinin eşit dağıtımının imkânsız değilse de zor olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, sağlığın adil dağılımına ilişkin olarak kabul edilebilecek ilgili literatürde, "gelir, servet, fayda, dahil olan olası kişilerin sayısı, eşitlik" gibi bir dizi faktör vardır. (Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2020/a)

COVID-19 sonrası Temel Mali ve Parasal Politikalar

COVID-19 salgınında gelişmiş ülkelerin mali tepkisi: i) sağlık hizmetlerini artırmak ve ii) ekonomideki farklı sektörlere nakit transferleri, maaş sübvansiyonları ve KOBİ'lere finansman yoluyla destek sağlamak şeklinde olmuştur. Gelişmiş ülkeler ayrıca, i) ihracatçıların vergi iadelerinin düzene sokulması, ii) gelir vergisi ödemelerinin ve sosyal güvenlik primlerinin ertelenmesi, iii) tıbbi malzeme vergilerinden muafiyet, iv) elektrik sübvansiyonlarının kapsamını ve miktarını artırmak ile v) düşük gelirli konutları teşvik etmek şeklinde ek önlemleri de hayata geçirmişlerdir. (Uluslararası Para Fonu (IMF), 2020/a)

İtalya'da, düşük gelirli ailelere mali destek ve yeni işe alımlar için sosyal güvenlik katkısının askıya alınması uygulanmıştır. Diğer temel önlemler, KOBİ'lerin borç geri ödemesine ilişkin moratoryum ve vergi yükümlülüklerini geri ödeme süresinin uzatılması olmuştur. Önlemler, 460 bin KOBİ'ye ve serbest meslek sahiplerine hibe ve ailelere daha fazla gelir desteğini içermektedir. Hükümet ayrıca etkilenen işletmeler için sosyal katkı muafiyetlerini genişletmiştir. (Uluslararası Para Fonu (IMF), 2020/a)

Fransız hükümeti, ülke ekonomisinin toparlanmasını desteklemek için 100 milyar avro tutarında bir mali paket ("Plan de Relance") hazırlamıştır. Fransız yetkililer alınan kilitleme tedbirlerinin yeniden uygulamaya konmasına ek olarak, dördüncü kez acil durum desteğini (GSYİH'nın yaklaşık yüzde 0,9'u kadar) uzatmışlardır. (Uluslararası Para Fonu (IMF), 2020/b)

Amerika Birleşik Devleti yurttaşlarına ek işsizlik yardımı sağlamak için Afet Yardım Fonundan 44 milyar dolar kullanmıştır. Bunun yanında tahmini 2,3 trilyon ABD dolarını (GSYİH'nın yaklaşık% 11'i) Koronavirüs Yardım ve Ekonomi Güvenlik Yasası (CARES Yasası) ile COVID-19 kriziyle mücadeleye ayırmıştır. Bu yasa ile aşağıdakiler sağlanmak istenmiştir: (Uluslararası Para Fonu (IMF), 2020/b)

(i) Bireylere bir defalık vergi iadesi sağlanması (293 milyar ABD doları)
(ii) İşsizlik yardımlarının genişletilmesi (268 milyar ABD doları)
(iii) Ülkedeki en savunmasızlar için bir gıda güvenliği ağı sağlanması (25 milyar ABD doları)
(iv) Kredileri güvence altına alarak şirket iflaslarının önlenmesi (510 milyar ABD doları)
(v) KOBİ'ler için garantili KOBİ kredileri sağlanması (349 milyar ABD doları)
(vi) Hastanelere maddi yardım edilmesi (100 milyar ABD Doları)
(vii) Eyalet ve yerel yönetimlere yardım yapılması (150 milyar ABD Doları)
(viii) Uluslararası yardımların artırılması (49.9 milyar ABD Doları)

IMF'nin yeni borçlanma düzenlemesi için ayrılan 28 milyar SDR buna dahil edilmiştir.

Almanya hükümeti COVID-19 kriziyle mücadele etmek ve ardından toparlanmayı desteklemek için 156 milyar Avro ve yine 130 milyar Avro tutarında iki ek bütçe hazırlamıştır. Almanya hükümeti bu paketleri finanse etmek için bu yıl 218,5 milyar Avro borç çıkarmayı planlamıştır. Almanya tarafından alınan erken önlemler aşağıdakileri içermektedir:

(i) Sağlık malzemesi, hastane kapasitesi ve Ar-Ge (aşı) için ek bütçe sağlanması
(ii) Düşük gelirliler, serbest meslek sahibi ve işçiler tarafından sosyal yardımlara daha fazla erişimin sağlanması
(iii) COVID-19 salgınından ciddi şekilde etkilenen KOBİ ve serbest meslek sahiplerine 50 milyar Avro hibe edilmesi
(iv) İşsizlik sigortası süresinin ve ebeveyn izni yardımlarının süresinin uzatılması
(v) Geçici KDV indirimi, aileler için gelir desteği, güçlü KOBİ'ler için hibeler, yerel yönetimler için mali destek, ihracatçılar ve ihracat finansmanı bankaları için genişletilmiş kredi garantileri sağlanması

Hükümetler tarafından benimsenen temel ortak önlemler aşağıdakileri içermektedir:

- ipotek ve kredili mevduatlar dahil olmak üzere, bazı hane halkları ve KOBİ'ler için kredi geri ödemelerinde bir moratoryum
- Tüm işletmelere verilen krediler için devlet garantisi
- Finansal ve finansal olmayan şirketler için vergi ertelemesi
- KOBİ'leri finanse etmelerini sağlamak için bankalara borç verilmesi ve likiditenin desteklenmesi
- KOBİ'ler ve ihracatçılar için teşvik verilmesi
- Merkez bankasının piyasaya likidite sağlaması

ABD büyük merkez bankaları ile mevcut takas hattı maliyetlerini düşürdü ve döviz işlemlerinin vadesini uzatmıştır. ABD yabancı ve uluslararası para otoriteleri için geçici repo imkanı sunmuştur. (Uluslararası Para Fonu (IMF), 2020/b)

COVID 19 Salgını Sırasında Sağlık Hizmetlerine Erişim

COVID-19, ülkelerin acil durumlara daha iyi hazırlıklı olmaları, aynı zamanda yaşam boyu vatandaşlarının ihtiyaçlarına tam olarak yanıt veren sağlık sistemlerine yatırım yapmaya devam etmelerinin önemi ortaya çıkarmıştır. COVID-19 salgınında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından rapor edilen en sık kesintiye uğrayan alanlar arasında rutin aşılama, sosyal yardım hizmetleri (% 70), sosyal tesis temelli hizmetler (% 61), bulaşıcı olmayan hastalıkların tanı ve tedavisi (% 69), aile planlaması ve doğum kontrolü (% 68), ruhsal hastalıklar sağlık bozuklukları (% 61) ve kanser teşhisi ve tedavisi (% 55) bulunmaktadır. Ülkeler ayrıca sıtma tanı ve tedavisinde (% 46), tüberküloz vaka tespiti ve tedavisinde (% 42) ve antiretroviral tedavide (% 32) aksaklıklar bildirmiştir. Ülkelerde COVID-19 sonrası diş bakımı ve rehabilitasyon gibi bazı sağlık bakımı alanları, hükümet protokollerine uygun olarak kasıtlı olarak askıya alınmıştır. Diğer sağlık hizmetlerinin birçoğunun kesintiye uğramasının, kısa-orta ve uzun dönemde ülkelerin nüfus sağlığı üzerinde ciddi düzeyde zararlı etkilere yol açacağı beklenmektedir. (Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2020/b)

Potansiyel olarak hayat kurtaran acil durum hizmetlerinde, salgına yanıt veren ülkelerin neredeyse dörtte birinde kesinti yaşanmıştır. Bu ülkelerin dörtte üçünde, kilitlenmeler ve mali zorluklar gibi faktörler nedeniyle ayakta hasta bakımında azalma olduğu bildirilmiştir. (Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2020/c) Birçok ülke, önceliklerini belirlemek amaçlı olarak Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından önerilen salgın ile mücadele stratejilerinin bir kısmını uygulamaya başlamıştır. Bununla birlikte, bu ülkelerin yalnızca yüzde 14'ü Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından hastalar için potansiyel mali zorlukları dengelemek amaçlı önerdiği kullanıcı ücretlerinin kaldırılması konusunda harekete geçmiştir. (Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2020/b)

COVID 19 Pandemisinde Kısıtlı Kaynakların Tahsisinin Etik İlkeleri:

COVID 19 pandemisinin etkilerini azaltmayı planlayan, farklı ülkelere ait ekonomik ve sosyal destek paketlerinde ve sağlık uygulamalarında, etik değerlerle ilgili bir yargı göze çarpmamaktadır. Bu ülkelerin vatandaşlarının, ekonomik ve sosyal destek paketlerine ve sağlık hizmetlerine erişimleri sırasında, demokratik eşit erişim ilkesine dayalı olarak, vatandaşları arasında bir ayrım yapmayacakları düşünülmekte, ancak, uygulamada bu ilkenin gerçekleşebilmesi için, aşağıdaki ilkelerin dikkate alınmasının çok önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. (Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2020/c)

Kaynakların sınırlı olduğu dünyamızda kaynakların paylaştırılması hususu COVID-19 salgınında öncelik toplumdaki her bir bireyin çıkarlarını eşit olarak tutacak şekilde olmalıdır. Bireylerin ırk, etnik köken, inanç, yetenek veya cinsiyet gibi birbirinden farklı özellikleri, kaynakların farklı tahsisinde keyfi bir şekilde temel oluşturmamalıdır. Kaynakların adil tahsisi, tam da adil olduğu için kendi başına değerli olan bir ilkedir. Bununla birlikte, adil bir sistem, herhangi bir salgınla etkili bir şekilde başa çıkmak için gerekli olan başarılı ve süreklilik arz eden kolektif bir yanıt için hayati önem taşıyan dayanışma ve güveni sağladığı için de çok değerli olabilir.

Çoğu karar için, birden çok etik değer ve ilke, kısıtlı kaynakların nasıl tahsis edileceğine ilişkin görüşmelerle ilgili olacaktır. Bu muhtemelen bazı anlaşmazlıklar yaratacaktır, çünkü farklı toplumlar etik değerleri farklı şekilde algılamaktadır. Bazıları eşitliğe öncelik verirken, diğerleri en iyi sonuçlara veya en kötü durumda olanlara öncelik verilmesine daha fazla önem verebilmektedir. Bu nedenle, farklı değerlerin tartılması ve adil bir süreç kullanılarak belirli tahsis konularına uygulanması zorunludur. (Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2020/d)

Sonuç

Kaynak tahsisi için, bazıları pandemi planlarına dahil edilen birçok etik çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeveler, mevcut senaryoda faydalı rehberlik sağlamaktadır. Yine de, bunları uygularken, sağlık hizmeti kaynağının türünü, bağlamını ve pandeminin aşamasını dikkate alınmalıdır. Yani, kaynak tahsisi için geçerli olan etik ilkeler farklı pandemilerde aynı olsa da, bağlamsal koşullar göz önüne alındığında farklı kararlara yol açabilmektedir. Örneğin, bu pandeminin yaşlı yetişkinleri (60 yaş ve üstü) önemli ölçüde etkilediği görülmektedir ve bu tür özellikler, COVID-19 sırasında kaynakların tahsisi için önceliklerin şekillendirilmesiyle ilgili olmaktadır. (Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2020/d) Kaynak tahsisi için etik yönergeleri uygularken, mevcut bağlamda kaynakların ne ölçüde yetersiz kaldığını göz önünde bulundurmalıyız. Ülkelerdeki etnik köken, ırk veya inanç gibi birbirinden farklı nüfus özellikleri, herhangi bir salgında kaynak tahsisinde hiçbir rol oynamamalıdır. Bu, insanlara eşit saygılı davranma taahhüdümüzü yansıtmalıdır. (Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2020/b)

Kaynaklar:

Guidance for Research Ethics Committees for Rapid Review of Research during Public Health Emergencies Guidance Document (2020). WHO Publications. pg.1-8.
Ethical Considerations to Guide the Use of Digital Proximity Tracking Technologies for COVID-19 Contact Tracing. WHO Publications. pg.1-6.
Key Criteria for the Ethical Acceptability of COVID-19 Human Challenge Studies Policy Brief (2020). WHO Publications. pg.1-18.
Ethical Standards for Research During Public Health Emergencies: Distilling Existing Guidance to Support COVID-19 R&D Policy Brief (2020). WHO Publications. pg.1-4.
Ethics and COVID-19: Resource Allocation and Priority-Setting Policy Brief (2020). WHO Publications. pg.1-64.
Ethical Considerations for Health Policy and Systems Research Guidance Document (2019). WHO Publications. pg.1-5.

Training Course on Ethics in Implementation Research Training Manual (2019). WHO Publications. pg.1-162.
Big Data and Artificial Intelligence for Achieving Universal Health Coverage: An International Consultation on Ethics Meeting Report (2018). DSÖ Publications. pg.1-24.
Ethical Issues Associated with Vector Borne Diseases Meeting Report (2017). WHO Publications. pg.1-41.
Ethics in Epidemics, Emergencies and Disasters: Research, Surveillance and Patient Care Training Manual (2015). WHO Publications. pg.1-276.
Global Health Ethics: Key Issues Guidance Document (2015). WHO Publications. pg.1-36.
WHO Guidelines on Ethical Issues in Public Health Surveillance Guideline 2017. WHO Publications.
Research Ethics in International Epidemic Response: Meeting Report (2010). WHO Publications.
Casebook on Ethical Issues in International Health Research Casebook (2009). WHO Publications.
Ethical Considerations in Developing a Public Health Response to Pandemic Influenza Technical Report (2007). WHO Publications.
Policy Responses to COVID-19 (2020). IMF Publications.
World Economic Outlook Reports (2020). IMF Publications.
Global Financial Stability Report (2020). IMF Publications.

KAMU YÖNETİMİNDE ETİK VE GÜVEN İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
HRÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
Orcid no: 0000-0002-9413-7918

Hakan AKCA
HRÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Orcid no: 0000-0002-6841-9436

ÖZET

Güven olgusu, toplumsal yaşamda insanlar arasındaki en önemli unsur olarak kabul edilmektedir. Hayatın her alanında bir ön koşul olarak belirlenen güven olgusunun yasal, yönetsel, siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkilerde oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Güven olgusunun kamu yönetimi bağlamında da yadsınamaz bir yeri vardır. Tarihsel süreçte kamu yönetiminde yaşanan değişim, dönüşüm ve gelişim süreçlerinin de etkisi ile birlikte siyasal, sosyal, ekonomik ve yönetsel alanlarda ortaya çıkan olaylara, sorunlara ve/veya krizlere yönelik kalıcı çözümlerin üretilememesi kamu yönetimine olan güveni de etkilemektedir. Özellikle Dünyada yaşanan yolsuzluk, yozlaşma, zimmet, rüşvet, kayırmacılık ve görevi kötüye kullanma gibi birçok sorunun kamu yönetimine olan güven duygusunu olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Dolayısıyla yaşanan çok boyutlu dönüşümlerin etkileriyle birlikte kamu yönetimi sisteminin ve yönetsel yaklaşımların sorgulanmaya başlandığı 20. yüzyılın son çeyreğinde kamu yönetimine olan güven sorununa çözüm arayışları söz konusu olmuştur. Bu bağlamda 1970'lerden itibaren kamu yönetiminde etkili olmaya başlayan etik anlayış, kökleşmiş olan bu sorunlara çözüm sunabilmek amacıyla gelişim göstermiştir. Kamu yönetiminde etik bir yönetim anlayışının sağlanmasıyla ve kamu örgütlerinde etik kültürün oluşturulmasıyla kamu yönetimine olan güvenin yeniden tesis edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada günümüzde kamu yönetiminde oldukça önemli bir yere sahip olan etik anlayışı ile kamu yönetimine duyulan güven ilişkisi ele alınmaktadır.

***Anahtar Kelimeler**: Kamu Yönetimi, Etik, Güven, Türkiye*

THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHICS AND TRUST IN PUBLIC ADMINISTRATION

ABSTRACT

The phenomenon of trust is considered the most important element among people in social life. The phenomenon of trust, which is determined as a prerequisite in all areas of life, has a very important place in legal, administrative, political, economic and social relations. The phenomenon of trust also has an undeniable place in the context of public administration. With the effect of the change, transformation and development processes experienced in public administration in the historical process, the inability to produce permanent solutions to events, problems and/or crises emerging in political, social, economic and administrative fields also affects trust in public administration. In particular, many problems in the world such as corruption, degeneration, embezzlement, bribery, favoritism and malfeasance are known to negatively affect the sense of trust in public administration. Therefore, in the last quarter of the 20th century, when the public administration system and managerial approaches began to be questioned with the effects of multidimensional transformations, there was a search for solutions to the problem of trust in public administration. In this context, the

ethical understanding that began to be effective in public administration since the 1970s has developed in order to provide solutions to these ingrained problems. It is aimed to re-establish trust in public administration by ensuring an ethical management approach in public administration and establishing ethical culture in public organizations.

In this study, the relationship between ethics and trust in public administration, which has a very important place in public administration today, is discussed.

Keywords: *Public Administration, Ethics, Trust, Turkey*

GİRİŞ

Kamu yönetiminin kamu hizmeti sunumundaki en önemli aktörleri olan kamu görevlilerine yasalar tarafından belirlenen kural, görev ve yetkilerin yanında uymaları ve sahip olmaları gereken başkaca özellikler de bulunmaktadır. Geleneksel açıdan iyi bir kamu yönetimi için belirlenen ekonomi, etkinlik, etkililik (verimlilik) ilkelerinin yanına son yıllarda "etik" ilkesi de eklenmiştir. Özellikle kamu hizmetlerinin ekonomi, etkinlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde sunulması, etik ilke ve değerlerin benimsenip kamu yönetiminde başarılı bir şekilde uygulanmasıyla mümkün olmaktadır. Bu bağlamda kamu yönetiminde etiğin güçlü bir yapıda olması kamu yönetiminde güven olgusunu da geliştirici bir nitelik taşımaktadır. Çünkü kamu yönetiminde kamu yararının korunması, şeffaflık, dürüstlük, saydamlık, saygınlık, sosyal adalet, hesap verebilirlik gibi ilke, değer, davranış ve standartların benimsenmesi ve uygulanması doğrultusunda kamu yönetimine olan güven artmaktadır.

Genel olarak bu çalışmada son yıllarda giderek artan bir ilgi ile toplumsal, siyasal, yönetsel ve hukuki açılardan ön plana çıkan etik anlayışının kamu yönetimine olan güven ile ilişkisi ele alınmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak kavramsal çerçeve oluşturulmuş ve konuyu kapsayan kavramlar ele alınmıştır. Ardından kamu yönetiminde etik ve güven ilişkisi detaylı bir şekilde incelenmektedir. Son olarak kamu yönetiminde etik yönetimin oluşturulması ve kamu yönetimine duyulan güvenin yeniden kazanılması bağlamında bir zorunluluk hâline gelen kamu yönetiminde etik reform çalışmaları kapsamında Türk kamu yönetiminde etik altyapı ve güven ilişkisi ele alınmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kamu yönetiminde etik ve güven ilişkisi anlatılmadan önce kavramsal çerçeveyi oluşturmakta fayda vardır. Bu bölümde konunun daha iyi anlaşılabilmesi için etik, kamu yönetiminde etik ve güven kavramları incelenmiştir.

1.1. Etik

Bireysel ve toplumsal hayatın çok hızlı ve sürekli değişim içerisinde olduğu günümüzde, etik kavramının tanımlanması oldukça zor olmaktadır. Çünkü etik anlayışı, belirli bir yaşama idealini hayata geçirmek isteyen ve ahlaki düşünceye sahip bir bireyin hem bireysel hem de toplumsal açıdan mücadelesini oluşturmaktadır. Buradan hareketle etik, çağın gidişatına göre toplumun yaşayışını eleştirerek mevcut değerler kümesi yerine alternatif değerler, yaşama kuralları ve/veya ilkeler ortaya koyan veya bunları açıkça tanımlamadan bileşenlerinin gözler önüne serilerek meşrulaştırılmaya çalışıldığı, ahlaki kavram ve yargıların niteliğinin analiz edildiği uzlaşımsal olarak değeri konu alan insan hayatına anlam katan her şey, düşünüş tarzı, ahlaki ilkeler teorisi veya felsefe disiplini olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2002, s. 1).

Kavramsal olarak incelendiğinde etik (ethics); "karakter" veya "davranış" anlamlarına gelen Latince *"ethica"*, Yunanca *"ethikos"* kavramlarından türetilmiş bir sözcüktür. Ahlakı inceleyen en eski kuramsal dallardan biri (Frolov, 1991, s. 153) olarak etik, bireysel ve toplumsal yaşamdaki ahlaki olanın özünü ve temellerini araştıran ve ahlak ilkelerinin ışığında ahlaki eylem, yargı ve davranışlarla ilgili sorunları ele alıp inceleyen bir bilim, felsefenin bir dalıdır (Akarsu, 1975, s. 68). Ahlak, insan

davranışlarında yanlış ve doğru, iyi ve kötü, erdem ve kusur ile eylemleri ve eylemlerin sonuçlarını değerlendirmekle ilgilenmektedir. Buradan hareketle ahlakı konu edinen felsefenin dalı olan etik ise kullanılan ahlaki kavramların, tutumların ve davranışların altında yatan temel yargıları analiz etmektedir (Nuttal, 1997, s. 15).

Etik kavramı farklı şekillerde tanımlanmış olmasına rağmen, yapılan araştırmalarda ortak bir tanıma ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda etik, sosyal bir varlık olan insanın bireysel ve toplumsal ilişkilerinin temelini oluşturan iyi, kötü, doğru ve yanlış olarak adlandırılan ahlaki değer yargıları, davranışları ve ilkeleri ilgilendiren bir konu olarak felsefe ve bilimin sistematik bir çalışma alanını oluşturmaktadır (Aydın, 2015; Kolçak, 2016, s. 1).

Etik, insan davranışlarının nihai sonunun gerçek değerini arayan ve bunlarla ilgili olan esas prensipleri araştıran bir bilim olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak etik; insanın diğer insanlar, kurum, kuruluş ve devlet ile olan ilişkilerinde toplumun deneyimlerinden, gelenek ve göreneklerinden kaynaklanan, ussal bir faktör olan, toplumsal uyuşum, birliktelik ve dayanışmayı artırıcı bir konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla etik, toplumun kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik yapılarına istikrar sağlayıcı standartların, prensiplerin ve değerlerin bir bütünü olarak kabul edilmektedir (Kolçak, 2016, s. 3).

Etik prensiplerin ve değerlerin her ne kadar evrensel kıstaslar üzerine kurulduğu kabul edilse de, insan davranışlarının etik standartlara uygunluğunun büyük ölçüde içinde yaşanılan toplumun tarihsel süreçte sahip olduğu kültürüne, değerler sistemine, gelenek, görenek, inanç ve normlarına dayandığı söylenebilir (Tamer, 2015, s. 52). Bu açıdan etik, bütün insanların insanca yaşama koşullarını sağlama ve yakalama süreçlerinde asla ödün vermeden uyma ve uygulama zorunluluğu taşıdığı ahlaki değerlerin tümü olarak tanımlanabilir (Yatkın, 2015, s. 14).

Kavramsal açıdan iyi bir varoluş tarzı ve/veya bilgece bir eylem yolu arayışına karşılık gelen etik, günümüzde sadece felsefe alanında değil aynı zamanda çeşitli akademik disiplinlerde ve meslek dallarında da ele alınmaktadır. Günümüzde insanların olup bitenlerle nasıl ilişkiler kurması gerektiğine yönelik ilkeleri belirleyen etik, tarihsel durumlarla (insan hakları etiği), teknik-bilimsel durumlarla (tıbbi etik, biyo-etik, sanat etiği, spor etiği, bilim etiği), medya durumlarıyla (iletişim etiği), toplumsal durumlarla (bir arada yaşama etiği), yönetsel durumlarla (siyaset etiği, kamu yönetimi etiği) ilgili pratik varoluşu oluşturmaktadır (Badiou, 2013, s. 17-18).

1.2. Kamu Yönetiminde Etik

Kamu yönetiminde etik kavramı, genel olarak devletin yönetsel alanda doğru davranış standartları ve ilkelerini içeren etik anlayışa ve etik değerler dizgesine karşılık gelmektedir. Kamu yönetiminde etik, kamu görevlilerinin kamu hizmetini yerine getirirken karar alma ve yönetsel süreçlerde kamu gücüne set çeken kontrol ve denge noktalarının bütünüdür (Yüksel, 2005a, s. 64).

Kamu yönetiminde etik, kamu yönetiminde uyulması gereken ilke ve kuralları içermektedir. Bu bağlamda kamu yöneticilerinin karar alma ve kamu hizmetlerini yürütürken uymaları gereken tarafsızlık, şeffaflık, dürüstlük, sosyal adalet, saydamlık, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi birtakım ahlaki ilke ve değerler bütünü "kamu etiği" veya "kamu yönetimi etiği" olarak kavramsallaştırılmaktadır (Koçak ve Öztepe, 2012, s. 90). Genel olarak bu ilke ve değerleri benimseyen kamu yönetiminin karar ve işlemlerinde uygulanan yönetime "etik yönetimi" adı verilmektedir (Eryılmaz, 2020, s. 400). Etik yönetimi, bir kamu kuruluşunda yapılan iş ve işlemlerin tamamına nüfuz eden etik duyarlılık ve bilinç yaratmaya yönelik kamu yöneticilerinin yaptığı sistemli ve duyarlı eylemlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yatkın, 2015, s. 16).

Etik yönetim; etkili, etkin, verimli, güvenilir bir kamu yönetimini de beraberinde getirmektedir. Kamu hizmetlerinde kamusal kaynakların verimli kullanımında ve kamu yararının sağlanmasında etik değer ve ilkeler oldukça önemlidir. Bilindiği üzere, yönetimde etik dışı tavır ve davranışlar devlete, idareye, hukuk sistemine olan güveni zedelemektedir. Bu açıdan kamu yönetimi ve etik ilişkisinin gelişimi

kamu yönetimine olan güvenin oluşturulması bağlamında giderek artan bir öneme sahiptir (Koçak ve Öztepe, 2012, s. 90).

1.3. Güven

Kavramsal olarak Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre güven; korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat anlamına gelmektedir (TDK, 2020). Her şeyden önce güven kavramı, dinamik ve sosyal bir süreci içermektedir (Özsağır, 2007, s. 48). Güven, toplumun hemen hemen her kesimi tarafından anlaşılan ve herkeste belirli bir çağrışımı olan bir kavramdır. Bu açıdan güven kavramı çok boyutlu bir olgu olarak kabul edilmektedir. Güven olgusu; ekonomi, felsefe, teoloji, psikoloji, sosyoloji, siyaset, yönetim ve organizasyon gibi pek çok sosyal bilimler disiplinleri tarafından incelenmiş ve araştırılmıştır. Yoğun bir ilgi ile ele alınmasına rağmen güven olgusu üzerinde ortak bir tanım birliğine ulaşmak pek mümkün olmamıştır (Şahin, Örselli ve Taşpınar, 2016, s. 73). Ancak bu kavramın ortak bir tanımına ulaşmak için birden fazla yol izlenmiştir. Genel olarak Hosmer (1995) güven kavramını, güvenilen kişinin güvenen kişilere borçlu olduğu görüşü üzerinden ele almış ve güvenilen kişiye güvenme isteği ile ilgili etik davranış beklentisi ile birlikte ahlaki bir görevin temel varsayımına dayandırmıştır. Bu bağlamda güven kavramının ortak tanımının elde edilememesinin altında yatan neden, ahlaki görevin varlığı olarak belirtilmektedir (Hosmer, 1995, s. 380).

Toplumlar hâlinde yaşayan insanlar birden fazla grubun veya kurumun hem üyesi konumundadırlar hem de bu yapılar içerisinde faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Buradan hareketle güven; toplumu ve kurumları birbirlerine bağlayan, ilişkilerin devamlılığını, gücünü ve yoğunluğunu belirleyen anahtar bir kavramdır. Güvenme duygusunun zayıf veya güçlü olması nesnel ve zorunlu değil; bireyin algıladıklarına, hissettiklerine ve yaşantısına bağlı olarak değişiklik gösteren öznel ve olumsal bir nitelik sergilemektedir. Bu bağlamda bireyin içinde bulunduğu mevcut durum, zekâ düzeyi, tecrübeleri ve duygusal nitelikleri oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Yıldırım, 2010, s. 2).

Tarihsel süreçte güven olgusu, kişisel ve toplumsal ilişkilerin vazgeçilmez unsurları arasında sayılan ve güvenin var olmadığı ilişkilerin sürdürülemez olarak kabul edildiği oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Güven, bireyin diğer kişilerle ve kurumlarla olan ilişkilerinin sağlıklı ve uzun olması için gereken temel duygular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda güven; taraflar arasındaki dürüstlük, doğruluk, ahlakilik, tutarlılık, vaatlere ve taahhütlere sadık kalmak ve kasıtlı olarak zarar vermemek gibi temel inançları içeren önemli bir olgu olarak tanımlanabilir (Dönertaş, 2008, s. 34-36).

Genel olarak güven olgusu farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bunlardan ilki, insanların gündelik hayatta elde ettikleri deneyimlerinden oluşan stratejik güven (strategic trust)dir. İkincisi ise insanların yalnız kan bağıyla bağlı oldukları, kişisel olarak tanıdıkları, kendilerine benzeyen kimselere duyduğu güven olarak tanımlanan kişisel güven (particularistic trust)dir. Genel veya ahlaki güven (generalized or moralistic trust) olarak kavramsallaştırılan üçüncü sınıflandırmaya göre insanların sadece kan bağıyla bağlı oldukları veya kişisel olarak tanıdıkları, kendilerine benzeyen kimselere değil, özellikle kendi yakın çevrelerinden farklı olarak dışardaki yabancılara duyulan güvendir (Uslaner, 2003, s. 1-3).

En genel hâliyle güven olgusu; "bireyin diğer tarafın sözlerinde, davranışlarında ve kararlarında itimat edilir, tahmin edilir, dürüst olacağına, faydacı davranışlar göstermeyeceğine yönelik olumlu beklentisi" olarak tanımlanmaktadır (Tüzün, 2007, s. 97).

2. KAMU YÖNETİMİNDE ETİK ve GÜVEN İLİŞKİSİ

Dünyada küreselleşmeyle birlikte teknolojide yaşanan gelişmelerin, toplumsal yaşamın tüm alanlarını derinden etkilediği bilinmektedir. Buradan hareketle yaşanan değişim ve dönüşüm süreci ilk olarak vatandaş-devlet ilişkisinin yeniden şekillenmesiyle başlamış ve bunun doğal bir sonucu olarak vatandaşlar, devlete, kamu kurumlarına ve kamu bürokrasisine karşı daha aktif ve eleştirel bir

yaklaşım sergilemeye başlamışlardır. Küreselleşmenin ideolojik temelini oluşturan neo-liberal politikaların kamu yönetimine olan etkileriyle birlikte değişim ve dönüşüm zorunlu hâle gelmiştir (Şahin vd., 2016, s. 27).

Küreselleşmenin etkileriyle birlikte kaçınılmaz bir hâle gelen değişim, dönüşüm ve gelişim süreçleri genel olarak Dünyada yaşanan işgücünün artması, kültürel farklılıkların algılanmasının artması, demokratikleşme, uluslararası ağların oluşması, bilişim teknolojilerinin gelişmesi, bölgeselleşme ve yerelleşme gibi anlayışların artmasıyla birlikte merkeziyetçi olmayan karar alma mekanizmalarının oluşturulması gibi oldukça önemli konular kamu yönetiminde güven konusunun önemini artırmaktadır. Bu yüzden son yıllarda kamu yönetiminde yaşanan krizlerin altında yatan görünen şekilde ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerinin yanında, kamu görevlilerinin çalıştıkları kuruma, kamu yöneticilerine ve kurumsal vizyona olan güvenleri de oldukça önemli olmaktadır (Tüzün, 2007, s. 95-112).

Kamu görevlileri, kamusal faaliyetlerini gerçekleştirirken ve karar alma süreçlerinde kamusal kaynakların yönetilmesi, vatandaşlarla ilişkiler ve politika oluşturma gibi pek çok durumda takdir yetkisini kullanmaktadırlar. Kamu yönetiminde etik ise bu kamu gücünün yanlış ve kamu yararına aykırı kullanılmasına set çeken kontrol ve denge mekanizması sağlamaktadır. Bu durum, kamu yönetiminde etik ve güven ilişkisinin oluşturulması ve sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir (Yüksel, 2005a, s. 61).

Kamu yönetiminde etik tartışmalarının kökenini ve felsefi temellerini çok eski zamanlara kadar götürmek mümkün olsa da, modern anlamda kamu yönetimi etiğini inceleyen ve araştıran çalışma ve tartışmaların özellikle 1970'lerin başından itibaren yoğunlaştığı görülmektedir. Siyasi-bürokratik yapılardaki etik dışı davranışlar uzun yıllar az gelişmiş ülkelere özgü olarak düşünülmüş olsa da, özellikle 1970'lerden itibaren Batı ülkelerinde meydana gelen ve oldukça geniş çaplı etkileri olan siyasi ve bürokratik skandallar, ekonomik krizler, yolsuzluklar ve yozlaşmalar kamuoyunun dikkatini etik olgusuna çekmiş ve kamu yönetiminde etiğin önemi üzerindeki tartışmalar ivme kazanmıştır. Ekonomide, yönetimde ve siyasette yaşanan etik dışı sorunların hemen hemen bütün ülkelerde kamu yönetiminde güven kaybına yol açtığı bilinmektedir. Özellikle 1980'den itibaren kamu yönetimindeki güven sorununu giderebilmek ve güveni yeniden inşa edebilmek için etik alanda önemli düzenlemelerin yapılması gerekliliği doğmuştur. Bu dönem itibariyle kamu yönetimi etiği konusu birçok Batı ülkelerinin gündemine girerek kamu görevlilerinin iş ve eylemlerinde etik davranış sergilemeleri gerektiği önem kazanmaya başlamıştır. Bu açıdan devlette "iyi" ve "etik" bir yönetimin oluşturulması için kamuoyundan gelen baskılar sonucunda, kamu yönetiminde etik ilke ve standartların belirlenmesi ve geliştirilmesinin bir gereklilik hâline geldiği görülmektedir (Öktem ve Ömürgönülşen, 2005, s. 231; Eryılmaz, 2020, s. 401).

Toplumlarda gelenek, görenek ve kültürel çeşitliliklerin etik ilke ve standartlarında bazı farklılıklar bulunuyor olsa da, yalan söyleme, hırsızlık yapma gibi güveni yok edici davranışların ve eylemlerin herkes tarafından her yerde etik dışı davranışlar olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür (Yüksel, 2005a, s. 51). Bu açıdan Dünyada meydana gelen siyasal, yönetsel ve ekonomik sorunlara ve ortaya çıkan rüşvet olaylarına dikkat çekilmektedir. Özellikle kamu yönetiminde etik dışı davranışların artması, vatandaşların yönetime olan güveninin zayıflamasına ve buna bağlı olarak tüm alanlarda kuralların çiğnenerek ahlaki normların ve değerlerin çöküşüne neden olmaktadır. Etik dışı davranışların toplumda yaygınlaştığı şeklindeki algı, kamu yönetimine olan güven düzeyini düşürmektedir. Bu kapsamda birçok ülkede, devlete duyulan güven gözle görülür biçimde azalmakta ve ortaya çıkan bu güven açığı sorunu, kamu yönetiminin ve devletin meşruiyetini olumsuz yönde etkilemektedir (Turan, Aydilek ve Taban, 2017, s. 26).

Kamu yönetiminde etik ilke ve kodlar; yüksek davranış standartlarının gelişmesini etkileyen, toplumda huzuru ve güveni sağlayan, çıkar çatışmalarını önleyen, tarafsızlığı ve adaleti sağlayan geniş kapsamlı bir özelliğe sahiptir. Kamu görevlileri de bu etik ilkelere uyarak yetkilerini kamu yararını ve kurumsal

amaçları gözeterek kullanmalıdırlar (Koçak ve Öztepe, 2012, s. 91). Bu açıdan kamu yönetiminde etiğin en önemli özelliği, kamu yöneticilerinin etik dışı davranışlarını önleme ve etik ikilemlerin çözümünde ilke ve kurallar ortaya koymasıdır. Genel olarak etik ilkeler, kamu görevlilerinin kamusal iş, işlem ve kararlarında rehberlik sağlamaktadır (Şahin vd., 2016, s. 27). Bu açıdan kamu yönetiminde etik, kamu görevlilerinin görev alanları ile ilgili kamu hizmetini yerine getirirken karar alma ve yönetsel süreçlerdeki her türlü eylemi, yasa ve bireysel ahlaki değerleri bir potada eriterek uyulması gereken ilke ve kuralları içermektedir (Özdemir, 2008, s. 183).

Başlıca etik ilkeler; adalet, eşitlik, dürüstlük, doğruluk, bağlılık, açıklık, tarafsızlık, sorumluluk, sevgi, hoşgörü, saygı, olumlu insan ilişkileri, insan hakları, hümanizm, hukukun üstünlüğü, tutumluluk, demokrasi, hizmet standartlarının yükseltilmesi, hak ve özgürlükler, emeğin hakkını verme ve yasa dışı emirlere direnme şeklinde sıralanabilir (Aydın, 2015; Kolçak, 2016, s. 87).

Esasen, kamu görevlilerinin etik ilke ve kurallara bağlı kalarak kuralları sıkı sıkıya uygulaması istenirken, diğer taraftan da etkin ve verimli olmalarının istenmesi karşısında, karar alma süreçlerinde birçok etik açmaz ve ikilemler söz konusu olmaktadır. Bu durumun bazı kamu görevlilerinin etik dışı davranış, eylem ve işlemler içerisine girmesine neden olduğu söylenebilir (Çevikbaş, 2006, s. 270).

Kamu yönetiminin vatandaşlarla bütünleşmesini sağlayan en önemli faktörlerden birisi de kamu yönetimine olan güvenin sağlanmasıdır. Vatandaşların kamu yönetimine ve kamu görevlilerine olan güvenleri çeşitli nedenlerle zedelenmektedir. Kamu yönetimine olan güvensizliğin temelinde etik dışı davranışlar bulunmaktadır (Yatkın, 2015). Bu açıdan kamu yönetiminde en sık karşılaşılan etik dışı davranışlar; ayrımcılık, kayırma, rüşvet, psikolojik yıldırma (mobbing), ihmal, istismar, bencillik, yaranma, şiddet, baskı, saldırganlık, dedikodu, yalan söylemek, hakaret, küfür etmek, bedensel ve cinsel taciz, iş ilişkilerine politika karıştırma, görev ve yetkinin kötüye kullanımı, haksız mal edinme, kaçakçılık, resmi ihaleye fesat karıştırma, yolsuzluk ve zimmet olarak sıralanabilir (Aydın, 2015; Kolçak, 2016, s. 102).

Kamu yönetiminde güvenin tesis edilmesi, çeşitli faktörlerin bir arada bulunmasını zorunlu hâle getirmektedir. Kamu yönetimindeki karar alma süreçlerine vatandaşın dâhil edilmesi (katılımcılık), kurallar ve kurumlara ilişkin çerçevenin iyi belirlenmesi, öngörülebilirliğin tesis edilmesi, etkileşimin ve iletişimin yaygınlaştırılması vb. etkenler kamusal alanda güvenin sağlanmasına yönelik önemli ölçüde pozitif katkılar sağlamaktadır (Aktan ve Çoban, 2007, s. 7).

3. TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE ETİK ALTYAPI ve GÜVEN İLİŞKİSİ

Dünyanın neredeyse tamamında kamu yönetiminde yolsuzluk ve yozlaşma, kötü yönetim ve çıkar çatışması ana başlıkları altında toplanan etik sorunların veya etik dışı davranışların artış göstermesi, vatandaşların devlete veya bürokrasiye olan güveninin sarsılması ve kamu yönetiminin saygınlığını kaybetmesi gibi oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Buradan hareketle iyi yönetişim, kamu yönetiminde vatandaşların güveninin yeniden tesis edilmesi, kamu yönetiminin saygınlığını yeniden kazanması ve kamu bürokrasisine olan güvenin artırılması konuları neredeyse küresel bir kaygı hâline gelmiştir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası örgütler, kamu yönetiminde yolsuzluğun ve yozlaşmanın önlenerek etik yönetimin sağlanması için çeşitli çalışmalar ortaya koymuştur (Demirci ve Genç, 2008, s. 43-44).

OECD tarafından 1996 yılında yayınlanan "Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulama" isimli raporda, kamu yönetiminde etik altyapının sağlanması için ülkelerin güçlü siyasi irade, etkili yasal çerçeve, etkin hesap verebilirlik mekanizmaları, mesleki sosyalleştirme sistemleri, kamu hizmetinde uygun çalışma koşulları, uygulanabilir davranış kuralları, etik alanında eşgüdüm sağlayan kuruluşların varlığı ve kamu yönetimi faaliyetlerini takip eden kamuoyunun katılımı ve denetimi şeklinde belirlenen sekiz kilit unsur arasında denge kurmalarının gerekli olduğu belirtilmektedir. Belirlenen unsurlar bir arada bulunduğunda ekonomide, yönetimde, siyasette ve toplumsal yaşamda

iyi davranışı teşvik etmekte ve yolsuzluk, yozlaşma ve kayırmacılık gibi birçok etik dışı davranışlara yönelik caydırıcı nitelik taşımaktadır (OECD, 2003, s. 60-61).

Kamu yönetiminde iyi yönetişimin sağlanması, güvenin artırılması ve etik altyapının oluşturulmasının önündeki en önemli engel, birçok alanda ortaya çıkan yolsuzluk, yozlaşma, kayırmacılık ve rüşvet gibi etik dışı davranışlardır. Özellikle yolsuzlukla mücadelede Dünyanın önde gelen sivil toplum kuruluşlarından olan ve birçok ülkede yolsuzluğun toplumlar üzerindeki etkisini sonlandırmak üzere faaliyet gösteren Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International-TI) yerel ve küresel düzeyde yolsuzluğun büyüklüğünü ve sıklığını; başta "Yolsuzluk Algı Endeksi (The Corruption Perceptions Index)" olmak üzere "Rüşvet Verenler Endeksi (The Bribe Payers Index)", "Küresel Yolsuzluk Barometresi (The Global Corruption Barometer)" gibi çeşitli istatistikler, indeksler ve araştırmalar yoluyla saptamaktadır (https://www.transparency.org/en/).

Kamu yöneticilerine ilişkin yolsuzluk algı düzeylerinin ölçüldüğü 2020 yılı Yolsuzluk Algı Endeksi'ne göre Türkiye 180 ülke arasından 86. sırada yer almaktadır. Yolsuzluk Algı Endeksi'ne göre 40 puanla Türkiye; Fas, Hindistan, Burkina Faso, Trinidad ve Tobago ve Doğu Timor gibi ülkelerle aynı sırayı paylaşmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında Romanya, Macaristan ve Bulgaristan gibi ülkelerin gerisinde kalmıştır. OECD ülkeleri arasında ise Türkiye sondan üçüncü sırada yer almaktadır. Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkeler grubunda 2013 yılında lider konumda bulunan Türkiye'nin, 2020 yılı verilerine göre beşinci sıraya gerilediği görülmektedir (www.transparency.org/en/countries/turkey).

Şekil 1. Yolsuzluk Algı Endeksi Haritası

Kaynak: https://www.seffaflik.org/cpi2020/

Hesap verebilirlik, adaletli yasalar, açık hükümet ve erişilebilir adalet şeklindeki dört evrensel ögeyi esas alan hukukun üstünlüğü ilkesini orijinal ve bağımsız verilerle inceleyen Dünya Adalet Projesi (WJP) Hukukun Üstünlüğü Endeksi verileri dikkat çekici olmaktadır. Bu endekste hükümet yetkilerinin sınırlandırılması, yolsuzluğun olmaması, açık hükümet, temel haklar, düzen ve güvenlik, yasal yaptırım, sivil adalet ve cezai adalet şeklindeki sekiz ana faktör çerçevesinde veriler analiz edilmektedir. Bu bağlamda puanlama, 1 en iyi olmak üzere 0 ila 1 arasında yapılmaktadır. Dünya Adalet Projesi (WJP) Hukukun Üstünlüğü Endeksi 2020 yılı verilerine göre "0,87" puanla Finlandiya üçüncü, "0,89" puanla Norveç ikinci ve "0,90" puanla ise Danimarka zirvede yer almaktadır. Dünya Adalet Projesi (WJP) Hukukun Üstünlüğü Endeksi 2020 yılı verilerine göre Türkiye ise incelenen 128 ülke arasından "0,43" puanla 107. sırada yer almaktadır (https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2020).

Sağlam bir etik altyapı ve etik yönetim için kamu yönetimine sunulan sekiz unsur arasından şüphesiz en önemlisi, etkili yasal çerçevenin oluşturulmasıdır. Etkili bir yasal çerçeve, kamu yönetiminde çalışanlar için uyulması zorunlu davranış standartlarının belirlendiği anayasa, kanun ve yönetmelik vb. yasal belgelerin oluşturulmasının yanında hukuki yaptırımlar bağlamında etik altyapıyı sağlamada kontrol işlevi görmektedir (OECD, 2003, s. 43). Etkili bir yasal çerçeve büyük ölçüde etik değerlere dayanan "resmi etik kurallar" olarak nitelendirilmektedir. Çünkü etkili yasal çerçeve için gerçekleştirilen reformlar eşitlik, tarafsızlık, kamu yararı, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi kamu yönetimine olan güveni artıran birçok etik unsurlarla ilgili olmaktadır (Eryılmaz, 2020, s. 400). Bu bağlamda etkili yasal çerçevenin etik altyapıya en önemli katkıları şunlardır (OECD, 2003, s. 43):

- Kamu görevlilerinin davranışlarına çeşitli sınırlamalar getirmek
- Kamu yönetimindeki etik dışı davranışlar için yaptırımlar belirlemek ve uygulamak
- Kamu yönetiminin eylem, iş ve işlemlerini şeffaf bir hâle getirmek
- Kamu hizmetlerinde kamu yararını ön planda tutmak ve hesap verebilirliği sağlamak
- Kamuoyunun devletin faaliyetlerini inceleyebilmesini mümkün kılmak

Kamu yönetiminde etik reformu ve bu bağlamda etik altyapı oluşturma sürecini tetikleyen birtakım faktörler bulunmaktadır. Bunlar; kamu yönetiminde güven ve yönetişim açığını kapatma, vatandaşların daha kaliteli kamu hizmet beklentisi, iyi yönetişim gündemi, uluslararası kuruluşların beklentileri ve yeni kamu yönetimi anlayışının gerektirdikleri olarak sıralanmaktadır. Türkiye'de küreselleşme, yönetişim anlayışı ve özellikle 2000'li yıllardan sonra Avrupa Birliği sürecinin etkileriyle kamu yönetimi reformunun en önemli unsurunu oluşturan etik altyapı oluşturmaya yönelik yasal ve kurumsal düzenlenmeler yapılmaya başlanmıştır. Genel olarak Türkiye'de gerçekleştirilen etik altyapı oluşturmaya yönelik yasal ve kurumsal düzenlenmelerde küresel bir kaygı hâline gelen kamu yönetimindeki yolsuzluğu, yozlaşmayı ve etik dışı her türlü sorunu engellemek, sorunlara çözümler üretmek, şeffaf ve hesap verebilir bir kamu yönetimi oluşturmak ve vatandaşlara daha iyi hizmet sunulması noktasında iyi yönetişimin sağlanarak kamu yönetimine olan güvenin artırılması amaçlanmaktadır (Demirci ve Genç, 2008, s. 44-45).

Kamu yönetiminde etik yönetimin ve kamu yönetimine güvenin sağlanması için etkili bir yasal çerçeve oldukça önemlidir. Türk kamu yönetiminde etik altyapıyı oluşturmaya yönelik gerçekleştirilen yasal reformlar incelendiğinde etik mevzuatının 2004 yılında çıkarılan 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun'una ve 2005 yılında çıkarılan Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğe kadar dağınık hâlde bulunduğu görülmektedir. Türk kamu yönetiminde kamu görevlilerinin etik davranış ilkeleri hakkındaki hükümler T.C. Anayasası, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda kısmen yer alıyor olsa da 5176 sayılı Kanun ve uygulama Yönetmeliği, yasalarda dağınık hâlde yer alan etik davranış ilkelerini toparlamaktadır.

3.1. Türkiye'de Kamu Görevlilerinin Uymaları Gereken Etik Davranış İlkeleri ve Güven

Tarihsel süreçte kamu yönetiminde yaşanan değişim, dönüşüm ve gelişim süreçlerinin de etkisi ile birlikte meydana gelen sorunlara yönelik olarak son yıllarda toplumsal güveni yeniden kazanabilmek için etik ilke, değer ve davranışlara daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Kamu görevlilerinin günlük çalışma sistemi içerisinde neyin iyi ve doğru olduğuna yönelik yargılarını yönlendiren etik davranış ilkeleri, kamu hizmetinin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla son yıllarda birçok ülkede etik davranış ilke ve değerlere yönelik önemli reformlar gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de ise 2004 yılından önceki dönemde kamu görevlilerinin uyması gereken etik davranış ilke ve değerlere ilişkin bir düzenleme söz konusu değildi (Yaman, 2018, s. 96-97). Bu bağlamda kamu görevlilerinin uymaları gereken etik ilke ve kuralları düzenleyen 5176 sayılı Kanun'un ve uygulama Yönetmeliğinin yürürlüğe girmesiyle birlikte etik konusundaki yasal altyapı eksikliği bir ölçüde kapatılmaya çalışılmıştır. 5176 sayılı Kanun ile birlikte "Kamu Görevlileri Etik Kurulu" kurulmuştur. Yapılan bu kurumsal düzenleme Türk kamu yönetiminde güvenin yeniden tesis edilmesi bağlamında değerlendirildiğinde oldukça önemlidir.

Türk kamu yönetiminde yer alan kamu görevlilerinin uymaları beklenen etik davranış ilkelerinin belirlenmesi ve uygulanması, kamu yönetiminde güven olgusunun sağlanması açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda Yönetmeliğe göre kamu görevlilerinin tabi oldukları etik davranış ilkeleri incelendiğinde özelliklerine bağlı olarak bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Buna göre kamu yararına yönelik hizmet bilincini içeren ilkeler (görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci, halka hizmet bilinci), bireysel açıdan her kamu görevlisinin sahip olmasının gerekli olduğu özellikleri kapsayan ilkeler (dürüstlük ve tarafsızlık, saygınlık ve güven, nezaket ve saygı), kamu görevlilerinin yapmamaları gereken davranışların ve yasakların belirlendiği ilkeler (çıkar çatışmasından kaçınma, görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması, hediye alma ve menfaat sağlama yasağı, kamu malları ve kaynaklarının kullanımı, savurganlıktan kaçınma, bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan, eski kamu görevlileriyle ilişkiler) ve iyi yönetişim anlayışı kapsamında kamu hizmetine yönelik sorumluluk ve yükümlülüklerinin belirlendiği ilkeler (hizmet standartlarına uyma, amaç ve misyona bağlılık, yetkili makamlara bildirim, bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık, yöneticilerin hesap verme sorumluluğu, mal bildiriminde bulunma) şeklinde bir sınıflandırma yapılabilir.

Kamu görevlilerinin kamu yönetiminde güveni sağlayacak şekilde kamu hizmetlerini yerine getirmeleri esasen etik yönetimin sağlanmasının en önemli koşulu olmaktadır. Bunun en önemli göstergesi, kamu hizmetlerinde güven duygusunu zedeleyen her türlü etik dışı davranışların kamu yönetiminin sürdürülebilirliğini derinden etkileyeceği endişesidir. Bu bağlamda Yönetmelikte düzenlenen "saygınlık ve güven" ilkesi hükümleri değerlendirildiğinde bireysel açıdan her kamu görevlisinin sahip olmasının gerekli olduğu özellikleri kapsayan önemli bir ilke olduğu anlaşılmaktadır.

Etik davranış ilkelerinin uygulaması ve etik kültürün yerleştirilmesine yönelik olarak Yönetmeliğin üçüncü bölümünde düzenlenen hükümlerin de Türk kamu yönetiminde etik ve güven ilişkisinin olumlu yönde artış gösterdiği söylenebilir. Bu bağlamda Yönetmeliğin üçüncü bölümü; etik davranış ilkelerine uyma, personeli bilgilendirme, etik kültürün yerleştirilmesi ve eğitimi, kurumsal etik ilkeleri, bilgi ve belge isteme yetkisi, inceleme ve araştırma yetkisi, etik komisyonu ve görüş bildirme şeklindeki maddelerde hem bireysel olarak kamu görevlilerinin hem de kurumsal olarak Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun uymaları gereken etik ilkeleri ve etik kültürün yerleştirilmesi ve geliştirilmesi konusundaki her türlü çalışmaları içermektedir.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, kamu kurum ve kuruluşlarında etik davranış ilkelerine aykırı uygulamalar bulunduğu iddiasıyla, başvuru üzerine veya resen, en az genel müdür veya eşiti seviyedeki kamu görevlileri hakkında gerekli inceleme ve araştırmayı yapmaya yetkilidir. 5176 sayılı

Kanun ile kurul, gerekli gördüğünde inceleme ve araştırmayı yapmaya yetkili kılınmıştır. Kurula yapılacak başvuru ve resen inceleme ve araştırmalar, Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte belirlenen 18 etik davranış ilkelerine aykırılık olup olmadığı çerçevesinde yürütülmektedir (Altun, Sayer ve Barutçu, 2013, s. 38).

5176 sayılı Kanuna ilişkin Yönetmeliğin 31-40 maddeleri arasında Kurul'a yapılacak olan başvuruların usul ve esaslarına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Bu maddeler kapsamında, başvurular; yazılı dilekçe, elektronik posta ve tutanağa geçirilen sözlü başvuru yolları ile yapılabilmektedir. 2005-2019 döneminde Kurula yapılan başvuruların yıllara ve konulara göre sınıflandırılmış hâli aşağıdaki tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Kamu Görevlileri Etik Kuruluna Yapılan Başvuru Konularının Yıllar İtibariyle Dağılımı

BAŞVURULARIN KONULARINA GÖRE DAĞILIMI																
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	TOPLAM
GÖREV VE YETKİLERİN MENFAAT SAĞLAMA AMACIYLA KULLANILDIĞI İDDİALARI (md.14,15)	21	9	5	25	10	47	57	33	63	27	15	9	9	9	2	341
KAYIRMACILIK / AYRIMCILIK İDDİALARI (md.9,21)	7	2	3	11	18	32	55	26	43	87	26	25	18	15	12	380
GENEL ETİK DAVRANIŞ İLKELERİNE AYKIRILIK İDDİALARI (md.5,6,7,8,10,11,12,18,20)	10	8	4	14	20	46	34	56	36	7	12	28	43	41	45	404
PSİKOLOJİK YILDIRMA (MOBBİNG) İDDİALARI (md.10)	6	2	12	10	13	32	54	26	45	25	26	30	22	20	21	344
ÇIKAR ÇATIŞMASI İDDİALARI (md.13)	4	5	8	18	23	41	21	25	46	28	13	14	3	2	4	255
YOLSUZLUK / USULSÜZLÜK İDDİALARI (md.9,20)	17	12	4	13	15	35	53	17	26	23	16	13	9	12	7	272
BİLGİ EDİNME HAKKININ İHLALİ İDDİALARI (md.19)	3	2	2	5	5	10	17	27	26	11	2	7	6	4	0	127
KAMU MALLARI VE KAYNAKLARININ HİZMET GEREKLERİ DIŞINDA KULLANILDIĞI İDDİALARI (md.16,17)	6	2	20	14	8	24	5	7	12	4	2	3	0	2	13	122
SAVURGANLIK İDDİALARI(md.17)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	3
KAPSAM DIŞI İDDİALAR VE TALEPLER	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	10	20
DİĞERLERİ	4	5	6	4	3	44	9	26	29	6	14	16	16	9	5	196
TOPLAM BAŞVURU SAYISI	78	47	64	114	115	311	305	243	326	218	126	145	126	126	120	2464

2019 YILINDA İNCELEMESİ DEVAM EDEN 22 ADET DOSYA 2020 YILINA AKTARILMIŞTIR.

Kaynak: http://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2020/01/2005-2020basvuruistatistikleri.pdf

Tablo 1'den anlaşıldığı üzere Kurul'a 2005-2019 yılları arasında toplam 2464 başvuru yapılmıştır. İlk yıllarda kurulun yeni ve tanınırlığının az olması nedeniyle etik ihlalleri konusunda yapılan başvuru sayısının az olduğu görülmektedir. 2009 yılından sonra Kurul'a yapılan başvuru sayısında gözle görünür bir artış söz konusu olmuş, 2013 yılında 326 ile en yüksek başvuru sayısına ulaşılmış ve 2019

yılında ise 120 başvuru yapılmıştır. 2019 yılında incelemesi devam eden 22 adet dosya ise 2020 yılına aktarılmıştır.

Tablo 1'deki sonuçlar incelendiğinde Kurul'a en çok başvurulan konular; genel etik davranış ilkelerine aykırılık iddiaları (404 başvuru), kayırmacılık/ayrımcılık (380 başvuru), psikolojik yıldırma (mobbing) iddiaları (344 başvuru) ve görev ve yetkilerin menfaat sağlama amacıyla kullanıldığı iddiaları (341 başvuru) şeklindedir.

2005-2019 yılları arasında Kurul'a yapılan 2476 başvuru arasından, 1713 tanesi usule aykırılık gerekçesiyle reddedilmiştir. İnceleme ve araştırmaya alınan başvurularda etik ihlal kararı verilen kararlar oldukça önemlidir. Bu bağlamda etik ihlali kararlarının ihlal edilen etik ilkelere göre sınıflandırılmış hâli aşağıda tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Etik İhlali Kararlarının İhlal Edilen Etik İlkelere Göre Dağılımı

ETİK İHLALİ KARARLARININ İHLAL EDİLEN ETİK İLKELERE GÖRE DAĞILIMI																
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	TOPLAM
GÖREVİN YERİNE GETİRİLMESİNDE KAMU HİZMETİ BİLİNCİ (5. MADDE)					1			3			3			1		8
HALKA HİZMET BİLİNCİ (6. MADDE)						1	1		2		1	1		1		7
HİZMET STANDARTLARINA UYMA (7. MADDE)						5	1	3	4		1					14
AMAÇ VE MİSYONA BAĞLILIK (8. MADDE)					1	4		1			1					7
DÜRÜSTLÜK VE TARAFSIZLIK (9. MADDE)				1	1	21	5	8	8	6	5	2	3	5	3	68
SAYGINLIK VE GÜVEN (10. MADDE)					5	16	9	7	6	5	6	4	2	6	2	68
NEZAKET VE SAYGI (11. MADDE)						1	1				1		1			4
YETKİLİ MAKAMLARA BİLDİRİM (12. MADDE)																0
ÇIKAR ÇATIŞMASINDAN KAÇINMA (13. MADDE)					1	4		2		1		3				11
GÖREV VE YETKİLERİN MENFAAT SAĞLAMAK AMACIYLA KULLANILMAMASI (14. MADDE)						4		2	1	2	3	2		2		16
HEDİYE ALMA VE MENFAAT SAĞLAMA YASAĞI (15. MADDE)					3			1								4
KAMU MALLARI VE KAYNAKLARININ KULLANIMI (16. MADDE)					2	10	2	3	1	1	1	1				21
SAVURGANLIKTAN KAÇINMA (17. MADDE)						14	2	4			2					22
BAĞLAYICI AÇIKLAMALAR VE GERÇEK DIŞI BEYAN (18. MADDE)						2										2
BİLGİ VERME , SAYDAMLIK VE KATILIMCILIK (19. MADDE)							1		1							2
YÖNETİCİLERİN HESAP VERME SORUMLULUĞU (20. MADDE)					2	7	1	4	1				1			16
ESKİ KAMU GÖREVLİLERİYLE İLİŞKİLER (21. MADDE)							1									1
MAL BİLDİRİMİNDE BULUNMA (22. MADDE)																0

NOT: BİR İHLAL KARARI, BİRDEN FAZLA İLKENİN İHLAL EDİLDİĞİ TESPİTİYLE ALINABİLMEKTEDİR.

Kaynak: http://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2020/01/2005-2020basvuruistatistikleri.pdf

Tablo 2'ye göre 2005-2019 yılları arasında görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci, halka hizmet bilinci, hizmet standartlarına uyma, amaç ve misyona bağlılık, dürüstlük ve tarafsızlık, saygınlık ve güven, nezaket ve saygı, çıkar çatışmasından kaçınma, görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması, hediye alma ve menfaat sağlama yasağı, kamu malları ve

kaynaklarının kullanımı, savurganlıktan kaçınma, bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan, bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık, yöneticilerin hesap verme sorumluluğu ve eski kamu görevlileriyle ilişkiler ilkeleri hakkında etik ihlali kararları verildiği anlaşılmaktadır. Etik davranış ilkelerinden yetkili makamlara bildirim ve mal bildiriminde bulunma ilkeleri hakkında herhangi bir ihlal kararının verilmediği tablo 2'den anlaşılmaktadır.

Tablo 2'deki sonuçlar incelendiğinde Türkiye'de en çok dürüstlük ve tarafsızlık ilkesi (68 etik ihlal kararı) ile saygınlık ve güven ilkesi (68 etik ihlali kararı) ihlal edilmiştir. Bu iki ilke kapsamında gerçekleşen etik ihlallerinin çok sayıda olmasının Türk kamu yönetiminde etik ve güven ilişkisi bağlamında oldukça dikkat çekici olduğu söylenebilir.

Türk kamu yönetimine yönelik belirlenen etik davranış ilişkilerinin özelliklerine bağlı olarak yapmış olduğumuz sınıflandırma çerçevesinde tablo 2'de yer alan sonuçlar dikkat çekici olmaktadır. Bu bağlamda ilk sınıflandırmada yer alan kamu yararına yönelik hizmet bilincini içeren ilkeleri (görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci, halka hizmet bilinci) kapsayan 15 etik ihlal kararı verilmiştir.

İkinci olarak bireysel açıdan her kamu görevlisinin sahip olmasının gerekli olduğu özellikleri kapsayan ilkeleri (dürüstlük ve tarafsızlık, saygınlık ve güven, nezaket ve saygı) kapsayan 140 etik ihlal kararı verilmiştir.

Üçüncü olarak kamu görevlilerinin yapmamaları gereken davranışların ve yasakların belirlendiği ilkeleri (çıkar çatışmasından kaçınma, görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması, hediye alma ve menfaat sağlama yasağı, kamu malları ve kaynaklarının kullanımı, savurganlıktan kaçınma, bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan, eski kamu görevlileriyle ilişkiler) kapsayan 77 etik ihlal kararı verilmiştir.

Son olarak iyi yönetişim anlayışı kapsamında kamu hizmetine yönelik sorumluluk ve yükümlülüklerinin belirlendiği ilkeleri (hizmet standartlarına uyma, amaç ve misyona bağlılık, yetkili makamlara bildirim, bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık, yöneticilerin hesap verme sorumluluğu, mal bildiriminde bulunma) kapsayan 39 etik ihlal kararı verilmiştir.

SONUÇ

Kamu yönetiminde etik, kamu görevlilerinin kamu hizmetini yerine getirirken uymaları gereken dürüstlük, tarafsızlık, şeffaflık, saygınlık, güven, nezaket, saydamlık, sosyal adalet, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi ilke, değer, davranış ve standartların belirlendiği değerler bütünü olarak kabul edilmektedir. Genel olarak hem toplumda hem de kamu yönetiminde bu etik ilkelere uyulması güven olgusunun gelişmesine neden olmaktadır. Ancak ekonomide, yönetimde ve siyasette yaşanan ayrımcılık, kayırma, rüşvet, psikolojik yıldırma (mobbing), ihmal, istismar, bencillik, yaranma, şiddet, baskı, saldırganlık, dedikodu, yalan söylemek, hakaret, küfür etmek, bedensel ve cinsel taciz, iş ilişkilerine politika karıştırma, görev ve yetkinin kötüye kullanımı, haksız mal edinme, kaçakçılık, resmi ihaleye fesat karıştırma, yolsuzluk ve zimmet gibi etik dışı davranış ve sorunlar kamu yönetimine duyulan güvenin azalmasına neden olmaktadır.

Kamu yönetiminde etik yönetimin oluşturulması ise kamu yönetimine duyulan güvenin yeniden kazanılmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda Dünyada ve Türkiye'de bir zorunluluk hâline gelen kamu yönetiminde etik reform çalışmaları, kamu yönetiminde güven bağlamında oldukça önemli olmaktadır. Türkiye'de küreselleşme, yönetişim anlayışı ve özellikle 2000'li yıllardan sonra Avrupa Birliği sürecinin etkileriyle kamu yönetimi reformu kapsamında etik yasal altyapı oluşturma çabaları görülmektedir. Türkiye'de gerçekleştirilen yasal düzenlenmelerde küresel bir kaygı hâline gelen kamu yönetimindeki etik dışı her türlü sorunun engellenmesinin, çözüm odaklı olunmasının, şeffaf ve etkin hesap verebilir bir kamu yönetiminin oluşturulmasının ve iyi yönetişimin sağlanarak kamu yönetimine olan güvenin artırılmasının amaçlandığı söylenebilir.

Türkiye'de daha önce dağınık hâlde bulunan etik mevzuatı kapsamında bir dönüm noktasını oluşturan 2004 yılında çıkarılan 5176 sayılı Kanun ve 2005 yılında çıkarılan uygulama Yönetmeliği değerlendirildiğinde kamu yönetiminde etik ve güven ilişkisinin olumlu yönde gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Kurumsal açıdan en önemli gelişmenin Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun kurulması olduğu söylenebilir.

Genel olarak Türkiye'de 2005-2019 yılları arasında Kurul'a yapılan 2476 başvuru arasından genel etik davranış ilkelerine aykırılık iddiaları (404 başvuru), kayırmacılık/ayrımcılık (380 başvuru), psikolojik yıldırma (mobbing) iddiaları (344 başvuru) ve görev ve yetkilerin menfaat sağlama amacıyla kullanıldığı iddiaları (341 başvuru) konularında daha çok başvuru yapıldığı anlaşılmaktadır.

5176 sayılı Kanun ve uygulama Yönetmeliği ile birlikte Türk kamu yönetiminde kamu görevlileri tarafından uygulanması beklenen etik davranış ilkeleri somut bir şekilde ortaya koyulmuştur. Bu ilkeler içerisinde yer alan "saygınlık ve güven" ilkesi başta olmak üzere diğer tüm etik davranış ilkelerinin Türk kamu yönetiminde etik ve güven ilişkisi bağlamında oldukça önemli olduğu söylenebilir. Etik ihlaller için Kamu Görevlileri Etik Kurulu'na yapılan başvurularda verilen etik ihlali kararlarından çoğunluğunu bireysel açıdan her kamu görevlisinin sahip olmasının gerekli olduğu özellikleri kapsayan ilkeleri (dürüstlük ve tarafsızlık, saygınlık ve güven, nezaket ve saygı) kapsayan ilkelerin ihlali oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aktan, C. C., ve Çoban, H. (2007). Kamu Maliyesine Güven ve Ekonomik Anayasa. *Çimento İşveren Dergisi*, 4-11.

Altun, M., Sayer, A., ve Barutçu, A. (2013). Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kararları Işığında Kamuda Görülen Etik Dışı Davranışlar ve Yolsuzluklar. *Sayıştay Dergisi*(91), 33-55.

Aydın, İ. (2015). Kamuda Etik. *TBMM Etik Komisyonu Belgesi, 29*, 1-11.

Badiou, A. (2013). *Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme.* İstanbul: Metis Yayınları.

Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş* (1. b.). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Çevikbaş, R. (2006). Yönetimde Etik ve Yozlaşma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*(1), 265-289.

Demirci, M., ve Genç, F. N. (2008). Türkiye'de kamu yönetimi reform sürecinde etik yapılanma. *Amme İdaresi Dergisi, 41*(2), 43-58.

Dönertaş, F. C. (2008). *Etik İklimin Kuruma Güven Üzerindeki Etkisi.* İstanbul: (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eryılmaz, B. (2020). *Kamu Yönetimi Düşünceler - Yapılar - Fonksiyonlar - Politikalar.* İzmit-Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Frolov, İ. (1991). *Felsefe Sözlüğü.* (A. Çalışlar, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.

Hosmer, L. T. (1995). Trust: The Connecting Link between Organizational Theory and Philosophical Ethics. *The Academy of Management Review, 20*(2), 379-403.

Koçak, S. Y., ve Öztepe, M. C. (2012). Yönetişim Yaklaşımı Açısından Kamu Yönetimi Etiği. F. N. Genç içinde, *Yönetişim ve Yönetim Ekseninde Kamu Yönetimi* (s. 87-110). Bursa: Ekin Yayınevi.

Kolçak, M. (2016). *Meslek Etiği.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Nuttal, J. (1997). *Ahlak Üzerine Tartışmalar Etiğe Giriş.* (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

OECD. (2003). *Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulama.* (TÜSİAD, Çev.) İstanbul: Lebib Yalkın Yayımları.

Öktem, M. K., ve Ömürgönülşen, U. (2005). Kamu Yönetiminde Etik Çalışmalarına Yönelik Genel Bir Çerçeve Arayışı. *Siyasette ve Yönetimde Etik* (s. 231-236). Sakarya: Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Özdemir, M. (2008). Kamu Yönetiminde Etik. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(7), 179-195.

Özsağır, A. (2007). Ekonomide Güven Faktörü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(20), 46-62.

Şahin, A., Örselli, E., ve Taşpınar, Y. (2016). *Etik ve Güven.* Konya: Atlas Akademi.

Tamer, İ. (2015). Etiksel İklim ve Güven. R. Atabay, ve N. Ö. İyigün (Dü) içinde, *Güncel Yaklaşımlar Işığında Etik* (s. 51-68). İstanbul: Beta Yayınları.

TDK. (2020, 05 20). https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Turan, E., Aydilek, E., ve Taban, H. (2017). Vatandaşların Güven Algılarının Ve Vatandaşla Devlet Arasındaki Psikolojik Sözleşmenin Kamu Yönetimine Etkisine Yönelik Uygulamalı Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*(13), 25-44.

Tüzün, İ. K. (2007). Güven, Örgütsel Güven Ve Örgütsel Güven Modelleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi, 2*(3), 93-118.

Uslaner, E. M. (2003). *Trust in the Knowledge Society.* Presentation for the Conference on Social Capital Cabinet of the Government of Japan.

Yaman, A. (2018). *Türk Kamu Yönetiminde Etik Uygulamaları ve Kamu Çalışanlarının Etik Değerlere Bağlılığının Değerlendirilmesi İçişleri Bakanlığı Örneklemi.* Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Yatkın, A. (2015). *Kamuda Etik Yönetimi.* Ankara: Nobel.

Yıldırım, M. (2010). Kamu Yönetimine Güven: E-Devlet Açısından Bir İnceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11*(1), 1-19.

Yüksel, C. (2005a). *Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik: Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar* (Cilt 1). İstanbul: Tüsiad Devlette Etik Alt Yapı Dizisi.

Yüksel, C. (2005b). *Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik: Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrıcalıklar Tespit ve Öneriler* (Cilt 2). İstanbul: Tüsiad Devlette Etik Alt Yapı Dizisi.

www.transparency.org/en/countries/turkey Erişim Tarihi: 01.02.2021

https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2020 Erişim Tarihi: 03.02.2021

KAMU GÖREVİNDEN EMEKLİ OLANLARIN ETİK DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Erhan GÖKSU
Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
Orcid no: 0000-0002-8523-4345

ÖZET

Gelişen teknoloji ve iletişim imkanları ile birlikte özellikle 1980 sonrası dönemde ülkemizde kamu görevinde yer alan kişilerin etik davranışları üzerinde daha fazla durulmaya başlanmış ve bu konuda birtakım yasal düzenlemelere gidilmiştir. Her ne kadar bu yasal düzenlemeler kamu çalışanlarının ahlaki davranışlar içerisinde bulunmasını amaçlıyor olsa da uygulamada aksaklıklar yaşandığı görülmektedir. Kamu çalışanlarının etik davranışlar sergilemesi vatandaşların devlete karşı olan güven duygularını geliştirirken aynı kişilerin etik dışı davranışlarda bulunması ise devlete karşı duyulan güveni zedelemektedir. Kamu çalışanlarının emekli olduktan sonra kamu imkanlarının sağladığı ayrıcalıklar sayesinde haksız kazanç elde etmesinin önüne geçilebilmesi amacıyla 02 Ekim 1981 tarihinde yürürlüğe konan 2531 sayılı kanun ile ayrıldıkları kuruma karşı belli sürede ve belirtilen birtakım işleri yapmalarının engellenmesi ve bu kanuna aykırı davrananlar hakkında uygulanacak cezai müeyyideler belirlenmiştir. Özel sektör firmaları tamamen ticari kaygılar ile piyasa şartlarında rakiplerinin önüne geçebilmek amacıyla rasyonel davranışlar sergilemesi ve özellikle kamu ihalelerini alabilmek ya da kamudaki bürokratik işlemlerini çabuklaştırmak için kamu çalışanları ile gayri resmi bir şekilde danışmanlık hizmeti adı altında ilişki içine girmekte ya da kamu görevinden emekliye ayrılmış kişileri bünyesinde istihdam ederek bahse konu işlerini gerçekleştirmektedir. Tüm kamu kuruluşlarını kapsayan yasanın uygulanması hususunda en büyük sorumluluk kamu çalışanlarına düşmekte olup ahlaki davranışlar sergilemeleri ve devletin memuru olduklarını her zaman hatırlarında tutmaları gerekmektedir.

Bu çalışmada öncelikle kamu görevlilerinin kimlerden oluştuğu, etik kelimesinin anlamı ve kamu görevinden emekli olanların sergilemesi gereken etik davranışları belirleyen mevzuatın kapsamı ve kısıtlanan süreler, kapsam dışında tutulanlar ve örnek yargı kararlarıyla birlikte cezai müeyyideler açıklandıktan sonra sonuç kısmında kamu görevinden emekli olanların etik davranışlar sergilemelerine yönelik alınması gereken tedbirler ile görüş ve öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kamu Görevi, Etik, Emeklilik, Mevzuat, Yaptırım.*

AN INVESTIGATION ON THE ETHICAL BEHAVIOR OF PEOPLE WHO RETIRED FROM PUBLIC SERVICE

ABSTRACT

With the developing technology and communication facilities, especially in the period after 1980, more emphasis has been placed on the ethical behavior of people in public service in our country and some legal regulations have been made in this regard. Although these legal regulations aim to ensure that public employees behave in moral behavior, it is observed that there are problems in practice. Ethical behavior of public employees develops citizens' feelings of trust towards the state, unethical behavior by the same people harms the trust in the state. In order to prevent public employees from gaining unfair income thanks to the privileges provided by public facilities after their retirement, the

law numbered 2531 enacted on October 2, 1981, preventing them from doing certain works against the institution they left for a certain period of time and criminal sanctions to be applied against those who act against this law. The private sector companies act rationally in order to get ahead of their competitors in the market conditions with commercial concerns, and especially in order to get public tenders or to speed up their bureaucratic procedures in the public, they engage in informal relations with public employees under the name of consultancy service or within the body of persons who retired from public office. The greatest responsibility for the implementation of the law, which covers all public institutions, falls on public employees, and they should always behave in an ethical way and remember that they are officials of the state.

In this study, first of all, the meaning of the word ethics and the scope of the legislation that determines the ethical behaviors that retirees from public service should exhibit, and the restricted periods, the exclusion of the scope and the exemplary judicial decisions, after the criminal sanctions are explained, in the conclusion part, the people retired from public office are taken for ethical behavior The necessary measures and opinions and suggestions are presented.

Keywords: *Public Service, Ethic, Retirement, Legislation, Sanction.*

1. GİRİŞ

Günümüzde gelişen teknoloji ve iletişim imkanları sayesinde kişiler devletin yerine getirdiği hizmetler esnasında ortaya çıkan usulsüzlükler hakkında çok kolay bilgi sahibi olabilme imkanına sahiptir. Buna bağlı olarak, Kamu çalışanlarının şahsi çıkarlarını ön plana çıkarıp, devlet görevlisi olmanın sağladığı avantajları kendisi, eş, dost ve yakın çevresi için kötü yönde kullanması ve kamu zararı oluşmasına neden olması durumunda vatandaşların devlete olan güveni sarsılmaktadır. Kamu görevinde yer alan kişilerin görevleri gereği sahip olduğu bilgileri hem görev başındayken hem de emekli olduktan sonra kendi amaçları doğrultusunda diğer kişilere göre haksız rekabet sağlayacak ya da en basitinden onların önüne geçecek şekilde kullanması etik olarak doğru bir davranış değildir. Ülkemizde özellikle 1980 sonrası kamu çalışanlarının etik davranması amacıyla bir dizi yasal düzenlemelere gidilmiş ve kamuda düzeni sağlayarak, haksızlıkların önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle kamu görevi ve kamudan emeklilik kavramları açıklanmış, etik kelimesinin anlamı ve kamu görevinden emekli olanların sergilemesi gereken etik davranışları belirleyen mevzuatın kapsamı ve kısıtlanan süreler, kapsam dışında tutulanlar ve örnek yargı kararlarıyla birlikte cezai müeyyideler açıklandıktan sonra sonuç kısmında kamu görevinden emekli olanların etik davranışlar sergilemelerine yönelik alınması gereken tedbirler ile görüş ve önerilere yer verilmiştir.

2. KAMU GÖREVİ

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre, "Devlet hizmetinde aylıkla çalışan kimse, görevli"[1] olarak tanımlanmıştır. Ulusal ve uluslararası hukuk alanında genel olarak geçerli bir "memur" tanımı bulunmamaktadır. Ülkeler arasında farklı memur tanımlarına rastlanmakta, ülkelerin iç hukuk sistemlerinde memur tanımı farklılıklar arz etmektedir. Ülkemizde de hukuk sistemi içinde, Anayasamızda, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda memurun tanımı farklılıklar içermektedir.

Kamu görevinin tanımı, 1982 yılında kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 128'inci maddesinde "devletin kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişiliklerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür"[2] şeklinde ifade edilmiştir. Türk Dil Kurumu

[1] Türk Dil Kurumu (TDK), Türkçe Sözlük, 11. Baskı, Ankara, 2019.
[2] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

sözlüğünde, Anayasanın 128'inci maddesinde yer alan kamu hizmeti ise "Devlet ve öteki kamu tüzel kişileri tarafından halkın genel ve ortak gereksinimlerini karşılaması" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlardan yola çıkarak kamu görevinin hangi faaliyetleri kapsadığı detaylı bir şekilde inceleyecek olursak, kamu idaresinin, halkın müşterek ve devamlı ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla yerine getirdiği işlemlere kamu hizmeti denir. Kamu hizmeti, geniş anlamda "Devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimleri altında genel ve kolektif gereksinimleri karşılamak ve tatmin etmek, kamu yararını sağlamak için kamuya sunulmuş devamlı ve muntazam faaliyetler"[3] olarak tanımlanmıştır.

14 Temmuz 1965 tarihinde yürürlüğe giren ve günümüzde halen geçerli olan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu (DMK) bulunmaktadır. Bu Kanunun birinci maddesinde, "Genel ve Katma Bütçeli Kurumlar, İl Özel İdareleri, Belediyeler, İl Özel İdareleri ve Belediyelerin kurdukları birlikler ile bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlarda, kanunlarla kurulan fonlarda, kefalet sandıklarında veya Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüklerinde çalışan memurlar hakkında uygulanır. Sözleşmeli ve geçici personel hakkında bu Kanunda belirtilen özel hükümler uygulanır"[4] şeklinde yer verilen tanıma göre kamu çalışanlarını memurlar ve sözleşmeli/geçici personel olarak ayırmıştır.

Yürürlükten kaldırılan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 279'uncu maddesinde Memur ifadesine yer verilmişken, 26 Eylül 2004 tarihinde kabul edilen 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda memur ifadesi yerine Kamu görevlisi ifadesine yer verilmiştir.

765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 279'uncu maddesinin birinci fıkrasında Ceza Yasası uygulaması bakımından kimlerin "memur" sayılacağının belirlenmesine karşın ikinci fıkrasında, yine Ceza Yasası uygulamasında kimlerin "kamu hizmeti ile görevli kimse" sayılacağı açıklanmıştır.[5]

3. KAMU GÖREVİNDEN EMEKLİLİK

TDK sözlüğüne göre, Emeklilik; "Kişilerin yasalarca belirlenen koşullarda belli bir süre çalıştıktan sonra çalışma hayatından çekilmeleri ve geçmiş hizmetleri karşılığında çalışmaksızın belirli bir gelire hak kazanmaları durumudur" şeklinde tanımlanmıştır.

5510 Sayılı kanunun 4'üncü maddesinin c bendine göre, kamu idarelerinde çalışan kamu görevlisi statüsünde yer alanların emeklilik şartları belirlenmiştir.

Memurların emekliye ayrılması, yasanın zorunlu tuttuğu haller, idarenin talebi üzerine ve memurun kendi isteğiyle emekli olması durumudur. Yasanın zorunlu tuttuğu haller yaş haddinin dolması ve malullük halinin ortaya çıkmasıdır. Emeklilik şartlarını yerine getiren kamu görevlileri kendi isteği üzerine de emekliye ayrılabilir. Bunun için kadınlarda 58, erkeklerde 60 yaşını doldurması ve 9000 gün prim ödenmiş olması şartı aranmaktadır.[6]

4. ETİK KAVRAMI

Kökeni Yunanca töre, davranış anlamında kullanılan "Ethos" sözcüğünden gelen Etik, TDK Sözlüğüne göre, "Ahlakla ilgili, Ahlaki" olarak tanımlanmaktadır.

Kişilerin kurduğu bireysel ve toplumsal ilişkilerin ana zeminini oluşturan değerleri, normları, kuralları, doğru ya da yanlış davranışları ahlaki açıdan değerlendiren bir felsefe disiplinidir.[7]

---

[3] Sıddık Sami Onar, İdare Hukukunun Umumi Esasları, Hak Kitabevi, İstanbul, 1966, s. 13.
[4] T.C. Resmî Gazete (12056. 23 Temmuz 1965) 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu.
[5] Hasan Tahsin Gökcan ve Mustafa Artuç, Ceza ve Usul Hukukunda Kamu Görevlisi Kavramı ve Özel Soruşturma Usulleri, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007, s.41.
[6] Müjdat Şakar, Sosyal Sigortalar Uygulaması, 11. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, Ekim 2014, s.237, 238.
[7] Atilla İnan, Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler Hakkında Kanunun Kamu İhale Kanunu Açısından Önemi, İdari ve Mali Mevzuat Dergisi (172), Ocak 2015, ss. 64-67.

5. MEVZUAT

Kamu görevinden emekli olanları diğer emeklilerden ayıran bir farklılık olarak karşımıza çıkan ve 2 Ekim 1981 tarihinde yürürlüğe giren 2531 sayılı Kamu Görevinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler hakkındaki Kanundur.

Kanunun kapsamına girenler, genel bütçeye dahil daire, kurum ve kuruluşlar ile katma bütçeli idarelerde, bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlarda, kanunla veya kanunların verdiği yetkiye dayanılarak kurulan fonlarda, belediyelerde, özel idarelerde 12 Mart 1964 gün ve 440 sayılı ve 12 Mayıs 1964 gün ve 468 sayılı Kanunlar kapsamına giren kuruluşlarda, sermayesinin yarısından fazlası ayrı ayrı veya birlikte Hazinece veya yukarıdaki daire, idare, kurum ve kuruluşlarca karşılanan yerlerde aylık, ücret veya ödenek almak suretiyle görev yapmış olanlardır.

Bu Kanunda yer alan "Kamu görevlerinden hangi nedenle olursa olsun ayrılanlar, ayrıldıkları tarihten önceki 2 yıl içinde hizmetinde bulundukları daire, idare, kurum ve kuruluşlara karşı ayrıldıkları tarihten başlayarak 3 yıl süreyle, ilgili konularda doğrudan doğruya veya dolaylı olarak görev ve iş alamazlar, taahhüde giremezler, komisyonculuk ve temsilcilik yapamazlar" konulu maddedir. Bu maddeye göre kamu çalışanlarının emeklilik veya başka bir nedenle kamu görevinden ayrıldıkları tarihten itibaren 3 yıl boyunca kamuda görev aldıkları alanla ilgili işlerde bulunmaları yasaklanmaktadır. Kanuna göre, bu yasağa uymayanlar 6 aydan 2 yıla kadar değişen sürelerde hapis cezasına çarptırılırlar. Bu durum kamu görevinden emekli olanlar açısından önemli bir hukuki süreçtir.

Kanun kapsamında sayılmayanlar, Seferberlik, manevra, tatbikat, atış ve konferans gibi öğrenim ve eğitim maksadıyla silah altına alındıktan sonra terhis edilen yedek subaylar ile uzman tabipler, tıpta uzmanlık tüzüğüne göre uzman olanlar, tabipler, diş tabipleri ve eczacılar kendi nam ve hesabına yaptıkları mesleki faaliyetleri ile ilgili olarak kurum ve kuruluşlarla tip sözleşmeler yapabilirler.[8]

Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 21. maddesine göre;

Kamu Görevlileri, eski kamu görevlilerini kamu hizmetlerinden ayrıcalıklı bir şekilde faydalandıramaz, onlara imtiyazlı muamelede bulunamaz.

Kamu görevinden ayrılan kişilere daha önce görev yaptıkları kurum ve kuruluştan, doğrudan veya dolaylı olarak yüklenicilik, komisyonculuk, temsilcilik, bilirkişilik, aracılık veya benzeri görev ve iş verilemez.

Görevden ayrılan personelin ayrıldıkları kuruluşa karşı girişecekleri işlerde eski memuriyet arkadaşları üzerinde manevi dahi olsa etkinliklerini önlemek, çıkar sağlamalarına mâni olmak olarak belirtilmiştir.

6. UYGULAMA

Bu bölümde Kamu görevinden emekli olduktan sonra 2531 sayılı kanuna aykırı olarak işlemde bulunanların karşılaştıkları yaptırımlara örnek olacak içtihata yer verilmiştir.

İlk örneğimizde, …Vergi Dairesi Başkanlığı bünyesinde Gelir İdaresi Grup Müdürü olarak görev yapan sanığın, 19.01.2009 tarihinde bu görevinden istifa ettikten sonra, ... Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler odasına kayıtlı olup, ... ilinde faaliyet gösteren bir yeminli

[8] T.C. Resmî Gazete (17480. 6 Ekim 1981) Kamu Görevinden Ayrılanların Yapamayacakları işler Hakkında Kanun (1981, 11 02). 2531 Sayılı Kanun.

mali müşavire atılı suçun yasal unsurları itibariyle oluşmadığı gözetilmeden, yazılı şekilde mahkûmiyet kararı verilmesi.[9]

İkinci örneğimizde, Türkiye Elektrik Kurumu İşletmesi'nde Başmühendis olarak çalışırken görevinden ayrıldıktan sonra, 3 yıllık süre dolmadan Kurum aleyhine ve bu kuruluşa karşı özel bir şahsa ait mini futbol sahasının elektrik tesisat işini yapmak suretiyle 2531 sayılı Kanuna muhalefette bulunduğu iddiasıyla dava açılmıştır.[10]

Üçüncü ve son örneğimizde ise, … İnş. A.Ş.'nin %52 hissedarı olan ve istifa etmeden önce Sağlık Bakanlığı Sağlık Yatırımları Genel Müdürlüğü'nde mühendis olarak görev yaptığı, dolayısıyla proje içeriğinden önceden haberdar olduğu, ihale konusu işin yaklaşık maliyeti ve teknik dokümanların hazırlanmasında görev aldığı, şikâyet konusu ihaleye ilgili mevzuat hükümleri gereğince katılmaması gerektiği iddiasıyla dava açılmıştır.[11]

Örnek davalarda da görüldüğü gibi kamu görevinden ayrıldıktan sonra 2531 sayılı kanunun hilafında yapılan eylemler dava konusu olmakta ve kişilerin değişik yaptırımlarla karşılaşması mümkün olmaktadır.

7. GÖRÜŞ VE ÖNERİLER

Kamu görevinde etik kurallarına uyulması devletin yasama, yürütme ve yargı organlarında görev alan herkesin ortak sorumluluğudur.

Kamu görevinde takip edilmesi gereken etik davranışların içselleştirilmesi için devletin tüm kurumlarında görev alan kişiler ve vatandaşlar tarafından benimsenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Sosyal yaşantının tüm alanlarında, etik bilinci çerçevesinde oluşturulan davranışlar geliştirilmelidir.

Takip edilmesi gereken etik kurallar belirlenmeli ve personel bu yönde eğitilmelidir.

Kamu etiğinin geliştirilmesi ve yaygın hale getirilmesi amacıyla eğitim programları hazırlanmalıdır.

Bilimsel toplantı, kongre, sempozyum ve panel gibi etkinliklerin daha sık düzenlenmesi olarak sıralanabilir.

8. SONUÇ

Kamu Görevi üstlenen kişiler ve kamu görevinden emekli olan kişilerin şahsi menfaatlerinin kamu yararının önüne geçmesine izin vermemelidir. Devleti temsil ettiği bilinci ile hareket etmeli ve etik değerlere bağlı kalmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Gökcan, Hasan Tahsin ve Artuç, Mustafa. Ceza ve Usul Hukukunda Kamu Görevlisi Kavramı ve Özel Soruşturma Usulleri, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007.

2. İnan, Atilla. Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler Hakkında Kanunun Kamu İhale Kanunu Açısından Önemi, İdari ve Mali Mevzuat Dergisi (172), Ocak 2015.

3. Onar, Sıddık Sami. İdare Hukukunun Umumi Esasları, Hak Kitabevi, İstanbul, 1966.

[9] https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/19-ceza-dairesi-e-2015-4435-k-2016-19390-t-9-6-2016 (Erişim Tarihi: 05 Şubat 2021)

[10] https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/7-ceza-dairesi-e-1992-1202-k-1992-2746-t-20-04-1992 (Erişim Tarihi: 05 Şubat 2021)

[11] https://www.lexpera.com.tr/ictihat/danistay/13-d-e-2019-574-k-2019-1362-t-26-4-2019 (Erişim Tarihi:05 Şubat 2021)

4. Şakar, Müjdat. Sosyal Sigortalar Uygulaması, 11. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, Ekim 2014.

5. Türk Dil Kurumu (TDK), Türkçe Sözlük, 11. Baskı, Ankara, 2019.

6. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

7. T.C. Resmî Gazete (12056. 23 Temmuz 1965) 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu.

8. T.C. Resmî Gazete (17480. 6 Ekim 1981) Kamu Görevinden Ayrılanların Yapamayacakları işler Hakkında Kanun (1981, 11 02). 2531 Sayılı Kanun.

9. https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/19-ceza-dairesi-e-2015-4435-k-2016-19390-t-9-6-2016 (Erişim Tarihi: 05 Şubat 2021)

10. https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/7-ceza-dairesi-e-1992-1202-k-1992-2746-t-20-04-1992 (Erişim Tarihi: 05 Şubat 2021)

11. https://www.lexpera.com.tr/ictihat/danistay/13-d-e-2019-574-k-2019-1362-t-26-4-2019 (Erişim Tarihi:05 Şubat 2021)

FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI İNSAN HAKLARI MERTEBESİNE NASIL ULAŞTI?

Dr. Öğr. Üyesi Görkem BİRİNCİ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü
Orcid no: 0000-0002-3581-6160

ÖZET

İnsan hakları, siyasetin ve hukukun olduğu kadar felsefenin ve özellikle de ahlâk felsefesi ya da etiğin konusudur. Muamele etme ve muamele görme ilkeleri olarak insan hakları, her insana belli bir tarzda eylemesini buyuran ve insanın değerli olduğu düşüncesine dayanan davranış normları ya da ilkeleridir. Bu hakların en kapsamlı ve evrensel ifadesi olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ilanından sonra insan hakları, 20. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vurmuş, daha önce hiç olmadığı kadar talep edilir olmuş ve bir anlamda insanlığın evrensel ahlâk ilkeleri haline gelmiştir. Öte yandan İoanna Kuçuradi'nin tabiriyle "etik bir belge olarak en iyisi ve en özenle hazırlanmış belge" olmasına rağmen Evrensel Bildirge'de insan hakları niteliği oldukça tartışmalı kimi normlar da yer alır. Bunlardan biri de genel olarak "fikri mülkiyet hakları" olarak adlandırılan hak grubudur. Bu hak grubunun içinde yer alan patent hakları ise, diğer bazı temel haklarla ama özellikle de sağlık hakkıyla çatışır hale gelebilmekte, tıbbi bakıma erişimin önünde engel oluşturarak sadece insan hakları açısından değil etik açıdan da sorunlar doğurabilmektedir. Aslında ekonomik olan ve taşıyıcısının belli bir grup insan olduğu bu hakların 19. yüzyılın sonlarından itibaren uluslararası düzeyde korunmasına yönelik girişimler olmuştur. Ancak fikri mülkiyet hakları önce Amerikan İnsanın Hakları ve Ödevleri Bildirgesi'nde (Bogota Bildirgesi) ve hemen ardından BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde kendisine yer bularak salt bir hak olmanın ötesine geçerek insan hakları düzeyine ulaşabilmiştir. Bu çalışmada başta Evrensel Bildirge'nin taslak yazımlama sürecinde olmak üzere fikri mülkiyet hakkı ve onun insan hakları niteliği üzerine önemli insan hakları belgelerinin taslak müzakere süreçlerinde yapılan tartışmalara değinilmiş, lehine ve aleyhine olan argümanlar serimlenmiştir.

***Anahtar Kelimeler**: Fikri mülkiyet hakları, Evrensel Bildirge, Etik, İnsan Hakları*

HOW DID INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REACH HUMAN RIGHTS LEVEL?

ABSTRACT

Human rights are the subject of politics and law, as well as of philosophy, and especially of moral philosophy or ethics. Human rights, as principles of treating and being treated, are norms or principles of behavior that command every person to act in a certain way and are based on the belief that human beings are valuable. After the declaration of the Universal Declaration of Human Rights, which is the most comprehensive and universal expression of those rights, human rights left their mark on the second half of the 20th century, became more demanded than ever before, and in a sense became the universal moral principles of humanity. On the other hand, in the words of İoanna Kuçuradi, although it is "the best and the most elaborate document as an ethical document", the Universal Declaration also contains some norms whose human rights quality is quite controversial. One of them is the rights group generally called "intellectual property rights". Patent rights, which are included in this group of rights, may come into conflict with some other fundamental rights, but

especially with the right to health, creating obstacles to access to medical care, causing problems not only in terms of human rights but also in ethical terms. There are attempts to protect these rights, which are actually economic and whose holders are a certain group of people, at the international level since the end of the 19th century. However, intellectual property rights were first included in the American Declaration of Human Rights and Duties (Bogota Declaration) and then in the UN Universal Declaration of Human Rights and reached the level of human rights by going beyond a mere right. In this study, especially during the draft writing process of the Universal Declaration, the discussions made in the draft negotiation processes of important human rights documents on the intellectual property right and its human rights quality were mentioned and the arguments for and against it were laid out.

***Keywords**: Intellectual Property Rights, Universal Declaration, Ethics, Human rights*

AHLAKİ ZEKÂ VE ETİK YETERLİLİK: KAMU ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

Dr. Bekir KUL
Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Orcid no: 0000-0001-6687-717X

ÖZET

Ahlaki zeka, iyi bilinen ve bir çok araştırmaya konu olan bilişsel, duygusal ve sosyal zekâya göre daha yeni ve daha az çalışılmış bir zeka türü olarak değerlendirilmektedir. Buna rağmen örgütsel davranış alanına ve çalışma ortamlarına sunabileceği katkılar açısından büyük bir potansiyele sahip olduğu ileri sürülmektedir. Doug Lennick ve Fred Kiel (2005) tarafından "Moral Intelligence" adındaki kitaplarında tam anlamıyla geliştirilen "Ahlaki Zekâ", doğrudan bir "zekâ" türünden daha çok değerler ve davranışlarla ilişkilendirilmektedir. Ahlaki zekâ, doğruyu yanlıştan ayırma, güçlü etik inançlara sahip olma; bunlara göre doğru ve onurlu davranma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Ahlaki zekâ, evrensel insanî ilkelerin; değerlerimiz, hedeflerimiz ve eylemlerimize nasıl uygulanması gerektiğini belirleyen zihinsel kapasitedir. En basit tanımıyla doğruyu yanlıştan ayırt etme yeteneği olan ahlaki zekâ ve yanısıra duygusal zekâ, kopyalanması ve taklidi zor olan iki zekâ türüdür. Önemine ve potansiyel gücüne rağmen birçok şirket lideri, bu farklılaştırıcı yetkinlikleri görmezden gelmektedir. Çünkü iki zeka türü ölçülmesi zor olan ve yatırım gerektiren yumuşak becerilerdir.

Bu çalışmada kamu sektöründe çalışan orta düzey yöneticilerin etik yeterliliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada amaçlı (amaçsal) örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda her coğrafi bölgeden, toplamda 46 ilden, 130 orta düzey yöneticiye ulaşılmıştır. 110 soru formu geri dönmüş, gerekli kriterleri taşımayan 3 form analize dâhil edilmemiştir. Çalışmada Lennick ve Keil (2005) tarafından geliştirilen etik yeterlilik envanteri kullanılmıştır. Bu envanterde 10 boyuta yönelik 40 madde bulunmaktadır:

A) İlkelerle, değerlerle ve inançlarla tutarlı şekilde hareket etmek.

B) Doğruyu söylemek.

C) Doğru olanı savunmak.

D) Sözlerini tutmak

E) Kişisel Seçimlerinin sorumluluğunu almak

F) Yanlışları ve başarısızlıkları kabul etmek

G) Başkalarına hizmet sorumluluğunu kucaklamak

H) Başkalarına aktif şekilde özen göstermek

I) Kendi yanlışlarını affedebilmek

J) Başkanlarının yanlışlarını affedebilmek

Katılımcılardan envanterde yer alan ifadelere 5'li likert tipi ölçek (1-Asla, 2-Nadiren, 3- Bazen, 4-Çoğu zaman, 5-Her zaman) üzerinden katılım durumlarını işaretlemeleri istenmiştir. Uygulama sonucunda katılımcıların toplam EYE (Etik Yeterlilik) puanları 100 üzerinden hesaplanmış, ayrıca en yüksek ve en düşük yeterliliğe sahip oldukları 3 boyut tespit edilmiştir. Buna göre kamu sektöründe çalışan orta düzey yöneticilerin en yüksek ve en düşük yeterlilik boyutları Tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların en yüksek ve en düşük puanları aldığı 3 etik yeterlilik boyutu

En Yüksek Etik Yeterlilikler	En Düşük Etik Yeterlilikler
C- Sözlerini tutmak	**I-** Kendi yanlışlarını affedebilmek
E- Kişisel Seçimlerinin sorumluluğunu almak	**G-** Başkalarına hizmet sorumluluğunu kucaklamak
H- Başkalarına aktif şekilde özen göstermek	**J-** Başkanlarının yanlışlarını affedebilmek

Anahtar Kelimeler: *Ahlakî Zeka, Etik Yeterlilik, Örgütsel Davranış, Kamu Çalışanları, Yöneticiler*

ABSTRACT

Moral intelligence is considered as a newer and less studied type of intelligence than cognitive, emotional, and social intelligence, which is well known and has been the subject of many studies. Despite this, it is claimed that it has a great potential in terms of the contributions it can provide to the field of organizational behavior and work environments. "Moral Intelligence", which is fully developed by Doug Lennick and Fred Kiel (2005) in their books called "Moral Intelligence", is directly associated with values and behaviors rather than an "intelligence" type. Moral intelligence is defined as the capacity to distinguish right from wrong, to have strong ethical beliefs and to behave right and dignified according to these beliefs. Moral intelligence is the mental capacity that determines how universal human principles should be applied to our values, goals, and actions. In its simplest definition, moral intelligence and emotional intelligence, which have the ability to distinguish right from wrong, are two types of intelligence that are difficult to copy and imitate. Despite their importance and potential strength, many company leaders ignore these differentiating competencies. Because the two types of intelligence are soft skills that are difficult to measure and require investment.

In this study, it is aimed to determine the ethical competencies of middle-level managers working in the public sector. Purposeful sampling method was used in the study. For this purpose, 130 middle-level managers from 46 provinces were reached from each geographical region. 110 questionnaires were returned, 3 forms that did not meet the required criteria were not included in the analysis. Ethical competence inventory developed by Lennick and Keil (2005) was used in the study. This inventory contains 40 items for 10 dimensions:

A. Acting consistently with principles, values, and beliefs

B. Telling the truth

C. Standing up for what is right

D. Keeping promises

E. Taking responsibility for personal choices

F. Admitting mistakes and failures

G. Embracing responsibility or serving others

H. Actively caring about others

I. Ability to let go of one's own mistakes

J. Ability to let go of others' mistakes

Participants were asked to mark their participation status on the 5-point Likert-type scale (1-Never, 2-Rarely, 3- Sometimes, 4- Most of the time, 5-Always) to the statements in the inventory. As a result of the application, the total EYE (Ethical Competence) scores of the participants were calculated over 100, and 3 dimensions were determined in which they had the highest and lowest competencies.

Accordingly, the highest and lowest competence dimensions of mid-level managers working in the public sector are shown in Table 1.

Tablo 1. 3 dimensions of ethical competence that the participants got the highest and	
Highest Ethical Competencies	Lowest Ethical Competencies
C- Standing up for what is right	**I-** Ability to let go of one's own mistakes
E- Taking responsibility for personal choices	**G-** Embracing responsibility or serving others
H- Actively caring about others	**J-** Ability to let go of others' mistakes

Keywords: *Moral Intelligence, Ethical Competence, Organizational Behavior, Public Servants, Managers*

ETKİLEŞİMLİ İLETİŞİM ORTAMLARINDA KARŞILAŞILAN KULLANIMA HAZIR 3B MODELLERİN ETİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Dr. Ali Efe İRALI
Bağımsız Araştırmacı
Orcid no: 0000-0001-5332-1367

ÖZET

Teknolojik gelişimin sadece bilgiye erişim üzerinde değil, bilginin alt unsurları üzerinde de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Üretim süreçlerinde daha yüksek hız ve daha düşük maliyetler, yaygın olarak etkinleştirilmiş bilgi mekanizmalarının bu alt unsurlarından bazılarıdır. Bu iki öğe, birçok farklı sektörel işlemde farklı özelliklere sahip olabilmektedir. Ancak etkileşimli ortamlarda, fikirlerin üretilmesi ve gerçeklikten sanal perspektife aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu nedenle, üç boyutlu varlıklar olarak da bilinen kullanıma hazır üç boyutlu modeller adı verilen araçlar, prototipler veya tamamen erişilebilir simülasyonlar gibi uygulamalar için yaygın olarak kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. İşlem yardımcıları olarak bilinmelerine rağmen, bazı etkileşimli ortamlar tüm yapıyı inşa etmek için bunları bir kit olarak kullanmaktadırlar. Bu durum, oyun oynayan veya animasyon izleyen çok sayıda kullanıcıyı etkileyen yeni bir soruna işaret etmektedir. Ticari uygulamalar için net varsayımlar yapmak adına bu eylemlerin teknik yönlerini anlamak önem arz etmektedir. Çünkü onları almak için para ödeyen kullanıcıları da etkilemektedirler. Bu çalışmada, ilgili etkiler ve onların terminolojik türleri incelenmiştir. Çalışmada, hem kullanıcı hem de tasarımcı taraflarına ait bilgileri toparlayabilmek için geniş bir alanyazın taraması kullanılmıştır. Çalışmanın önemi, kullanıma hazır 3 boyutlu modelleri, dış kaynak olarak ele alması yönüyle alanyazındaki diğer çalışmalardan ayrılmasıdır. Bulgular, dış kaynak kullanımı bakımından farklı sektörler ile üç boyutlu varlıkları kullanan sektörler arasında benzerlikler olduğunu göstermiştir. Bulgular aynı zamanda oyun tasarım süreçlerinde, oldukça kabul edilebilir kullanımlar dışında, tamamen kullanıma hazır üç boyutlu modellerle hazırlanarak yayınlanmış sistemlere karşı hali hazırda olumsuz algının devam ettiğini göstermiştir. Diğer yandan, bulgular, bu kullanıma hazır üç boyutlu modellerin, reklamlar, oyun prototipleri veya mimari portföyler gibi oyun dışı tasarımlar için alternatif olarak hala bir yeri olduğunu işaret etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kullanıma Hazır Üç Boyutlu Model, Üç Boyutlu Varlık, Gerekli ve Kullanışlı Olmayan Yazılım, Etkileşimli Ortamlar, Yeni İletişim Teknolojileri*

ETHICAL REVIEW OF READY-TO-USE 3D MODELS EXPERIENCED IN INTERACTIVE COMMUNICATION ENVIRONMENTS

ABSTRACT

Technological development has a significant impact not only on reaching to information, but also on sub-elements of knowledge. Higher speed and getting lower costs during production processes are some of these sub-elements of widely enabled information mechanisms. These two items can have different attributes on many different sectoral operations. But in interactive environments, they are playing an important role for generating and transfering ideas from reality to virtual perspective. Therefore, the tools called ready-to-use 3d models, also known as 3d assets has become a widely used method for applications such as prototypes or fully accessible simulations. Although they have been known as proccess helpers, some of interactive mediums are using them as a kit to build entire structure. This situation points to a new problem that affects a large numbered of users who play games or watch animations. It is important to understand the technical edges of these actions to make

clear assumptions for commercial applications. Because they also affects users who pay to get them. In this study, these related effects and terminologic types of them are investigated. In this study, broad range of literature review was used to gather information of both user and designer sides. The importance of the study is that it distinguishes itself from other literature studies in terms of examining ready-to-use 3D models as an outsource. Findings have shown that there are similarities between sectors that use 3d assets and other sectors, by the outsourcing terms of use. Findings have also shown that there is still a continous negative perception against systems in game design processes fully prepared and released by ready-to-use 3d models, except fairly acceptable uses. On the other hand, findings have pointed out that these ready-to-use items still have a place as an alternative for advertisements, game prototypes or non-game based designs such as architectural portfolios.

Keywords: *Ready-to-Use 3D Model, 3D Asset, Shovelware, Interactive Environments, New Communication Technologies*

GİRİŞ

İletişim teknolojileri her geçen gün gösterdiği gelişimi, etkileşimli olarak tarif edilebilecek olan ortamların nezdinde daha da hızlandırmaktadır. Bu ortamları, oyunlar, geri bildirim üzerinden yön değiştiren hareketli görsel platformlar, sosyal medya üzerindeki sistemler ve benzeri uygulamalar şeklinde çoğaltmak mümkündür. Ancak özellikle fiziki yapının sanal ortamda sunulması üzerine yapılan çalışmalar söz konusu olduğunda, üç boyut (3B) mekanizmaları bugün kendini ilgili pek çok etkileşim alanında göstermektedir. Sonuçta, pazar büyüklüğü açısından bakıldığında, sanal ve artırılmış gerçeklik çalışmalarının doğrultusunda pek çok alanda, üç boyutlu sistemlerin pazar payının giderek büyümesi ile karşılaşılmaktadır. Bu da, farklı hizmetlerin gündeme gelmesine ve farklı sektörlerin birbirlerini beslemesine neden olmaktadır. Konu hakkındaki iki ayrı örnekle temel yapı detaylandırılabilir. Birincisi, pazar araştırmalarında, stok olarak ifade edilen fotoğraf ve video tabanlı görsel platformlarının 2025 yılındaki büyüklüğünün 4,43 milyar dolar seviyesine sahip olacağı varsayılmaktadır (Aritzon, 2020). Bu tip çalışmalar, genellikle internet siteleri üzerinde haber ve benzeri amaçlarla kullanılırken; aynı zamanda üç boyutlu sistem mekaniklerini de içerisinde dâhil etmeye başlamıştır. Örneğin Shutterstock isimli firma, üç boyutlu kullanıma hazır model merkezlerinden biri olan Turbosquid'i bünyesine katmak için Ocak 2021'de anlaşma sağlamıştır (Voisin, 2021). İkinci önemli örnekte de bu sefer üç boyut sektörünün tarama, modelleme ve sensör gibi çok çeşitli alanlarındaki büyüme gösterilebilmektedir. Yapılan çeşitli pazar araştırmalarında ilgili üç boyutlu modelleme ve haritalandırma (scanning-fiziki taramaya bağlı görsel işleme esaslı çalışmalar) pazar büyüklüğünün 2025 yılında 7,6 milyar dolarlık büyüklüğe erişeceği varsayılmaktadır (MNM, 2020). Bu sektörün eş doğrultusunda yer alan 3 boyutlu görsel taramaya bağlı (rendering) mimari çizim ve etrafında oluşan sistemlere dair de yapılmış başka türde pazar araştırmaları mevcuttur. Örneğin özellikle artırılmış gerçekliğin de etkilerini baz alan raporlarda 2026 yılına doğru 9 milyar dolarlık bir pazar büyüklüğü oluşacağı varsayılmaktadır (GM Insights, 2020). Sektörel büyümeler, görüleceği üzere pek çok açıdan farklı tipteki mekaniği iç içe çalıştığı ve değerlendirilmeye başladığı etkiler ortaya çıkartmaktadır. Dolayısıyla, sektörün içinde yer alıp yapı taşı niteliğinde olan elemanların da hangi tipte sorunlarla karşılaştığının incelenmesi, büyümeyi daha sağlıklı yorumlayabilmek adına önem arz etmektedir. Bu nedenle, etkileşimli ortam içerisinde çeşitli nedenlerle kullanılan üç boyut ürünlerinin kullanım süreçlerine dair bir etik inceleme gerçekleştirilmesi düşünülmüştür.

Çalışma kapsamında, kullanıma hazır olarak nitelenen üç boyutlu model yapılarının sektörel anlamdaki kullanımını içeren konular bilgilendirici bir yol izlenerek sunulmaktadır. Bu doğrultuda, ilk bölümde kavramsal yapılar işlenmiştir. İkinci bölümde, ilgili kavramlar dâhilinde görülen kullanım alanları ve sağladığı fayda odaklı çıktıları, dış kaynak kullanımının getirdikleri ölçüsünde anlatılmakta ve farklı sektörlerle olan benzerlikler işaret edilmektedir. Üçüncü bölümdeyse, sorunların tespiti ve bu

sorunlara dair kuramsal dayanak noktaları aktarılmaktadır. Çalışma, son bölümde yapılan genel değerlendirme ve ileriye dönük çalışma önerileri ile sonuçlandırılmaktadır.

1. TEMEL KAVRAMSAL YAPI

Çalışmanın üzerinde yer aldığı oluşum olan etkileşimli ortam pek çok farklı kapsamda tanımlanmıştır. Heeter (1989; akt. Kiousis, 2002: 361) etkileşimi altı farklı başlık üzerinden açıklamaktadır. Bunlar; mevcut seçeneklerin karmaşıklığı, kullanıcıların göstereceği çaba, kullanıcıya verilecek tepkisellik, kullanılan bilginin görüntülenebilirliği, yeni bilgi eklemenin kolaylığı ve kişilerarası iletişimin basitleştirilebilirliği şeklindedir. Downes ve McMillan (2000: 173) ise hem mesaj hem de katılımcı yönüyle etkileşim üzerine tanımlama yapmışlardır. Nitel araştırma üzerine kurulmuş çalışmalarından elde edilen ilk çıktıda, çift yönlü iletişimin katılımcıların aktif olarak iletişim kurmaları durumda etkileşimin arttığı ifade edilmektedir. Katılımcılara iletişim süreci içerisinde ayrılan sürenin de aynı şekilde etkileşim üzerinde önemli olduğu vurgulanmaktadır. Mesaj tabanlı etkileşimin artışı üzerinde, yine aynı şekilde iletişim ortamına bağlı mekân algısının da etkisi olduğu ifade edilmektedir. İlgili çalışmalarının katılımcı boyutundaysa, etkileşim yüksekliğinin, iletişimde katılımcıların algıladığı kontrol düzeyi ile bağlantılı olduğu açıklanmıştır. Daha sonra, katılımcıların iletişim esnasındaki tepkisellik boyutuna dair algıları temellendirilmiştir. Son olarak, bireysel katılımcıların etkileşim artışını sağlayan iletişim noktasındaki ana amacının, ikna etmekten çok bilgi alışverişi olduğu aktarılmaktadır.

Etkileşimli ortama yönelik oluşturulan kavramlar doğrultusunda oyun ortamlarının da benzer bir çevrede kurulduğu varsayılabilmektedir. Ancak etkileşim için farklı yapılarda ek varlıkların da olması gerektiği unutulmamalıdır. Bu varlıklar (asset); görsel, işitsel duyularda olduğu gibi, artırılmış gerçeklik değerlerine bağlı olarak dokunma ve benzeri hisleri de kapsayabilmektedir. Dolayısıyla da ortaya, içinde üç boyutlu model sistemlerinin de yer aldığı geniş bir evren yapısı çıkmaktadır. Yani sadece matematiksel modelleme koşulu ile üretilmiş bir evren değil, modelleme üzerine inşa edilmiş farklı görsel ve işitsel unsurların da eklendiği bir sanal ortam inşası söz konusudur. Bu varlık kavramı, çeşitli yasalar çerçevesinde de kendine yer bulabilmektedir. Ancak farklı anlamlara gelebildiği ve kullanıldığı noktaya, amaca yönelik değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Örneğin Singapur'da, Ödeme Hizmetleri Yasası (Government Gazette , 2019) içinde de yer almış tanımında; "*kişiler tarafından satın alma ya da başka bir yol ile edinilen, herhangi başka bir para türüne çevrilemeyen, bir çevrimiçi oyunun bütüncül parçası olan, çevrimiçi oyunlarda sanal ürün ya da hizmetleri edinmek için para ödenerek ya da takas yapılarak elde edilen değer*" şeklinde ifade edilmektedir. Ancak bu varlık tipleri, son kullanıcının önüne sunulan ürünleri simgelemektedir. Oysaki tüm bu varlıkların bulunduğu ve başlı başına bir sistem üretimine olanak sağlayan pazar yerleri (marketplace) dahi mevcuttur. Örneğin, oyun ve simülasyon motoru olarak kullanılan Unity 3d isimli uygulama, ilgili etkileşimli ortamda kullanılabilecek çok sayıda varlığı satışa sunan bir sisteme sahiptir. Uygulamadaki tanımıyla varlık, proje ve oyunlarda kullanılabilecek her türlü üç boyutlu model, resme-fotoğrafa dayalı görsel, işitsel ya da farklı dosya tiplerindeki elemanları simgelemektedir (Unity 3d Quick Guide, t.y.). Unity'deki çalışma prensibine benzer nitelikte iş gören mimari uygulamalarda da yine bu varlıkların olduğu bilinmektedir. Örneğin, Archicad isimli BIM (building information modeling – yapı bilgi modellemesi) tabanlı yazılım içerisinde olduğu gibi dışında da varlık yükleme ve aktarma noktaları yer almaktadır (Graphisoft, t.y.). Bu sistem sayesinde, bir bina içerisinde yer alması planlanan görsel elemanlar olan sandalye, masa, lavabo, dolap gibi birbirinden bağımsız çok sayıda obje sahne olarak isimlendirilen projenin üç boyutlu evrenine yerleştirilebilmektedir.

Anlaşılacağı üzere, etkileşimli ortamlardaki varlık yapılarının iki farklı yönü bulunmaktadır. Bunlar hem bitmiş bir ürün içerisinde son kullanıcıya sunulanlar hem de son kullanıcıya sunmak üzere hazırlanan çalışmaları oluşturmak için bir parçanın bütünü olarak kullanılanlar şeklindedir. Çalışmanın konusu olan ikinci türdeki varlıklar, kullanıma hazır olarak nitelendirilen üç boyutlu modelleri de

kapsamaktadır. Bu varlıklar, aynı zamanda bir dış kaynak kullanımı yöntemi olarak da düşünülebilmektedir. Dış kaynak kullanımı, kurumların ürün ya da hizmetlerin ana fonksiyonları veya etkinliklerini sağlamak amacıyla başka kurumlarla sözleşmesi anlamına gelmektedir (Belcourt, 2006: 270). Günümüzde pek çok büyük oyun firması dâhil olmak üzere, çeşitli etkileşimli ortam ürünü üreticileri tarafından sıklıkla tercih edilen hem mali hem idari bir seçenek olmaktadır. Mevcut pazardaki pek çok örneğinde, özellikle farklı coğrafyalardaki tasarım stüdyolarının da konuya dâhil olmasıyla, iş yükünün ayrı ayrı bölümlendirilmesinin gündeme gelebildiği bilinmektedir (Dyer-Witheford ve Peuter, 2006: 602,614). Dış kaynak kullanımına bağlı olarak şekillenen üç boyutlu ürün pazarının daha iyi anlaşılabilmesi adına, sektörde yer alan firmaların sunum şekilleri ve kullanıcıya sağladığı faydalar bakımından ne tür getirileri olduğunun incelenmesi gerekmektedir.

2. KULLANIM ALANLARI VE SAĞLADIĞI FAYDALAR

Kullanıma hazır, yani ilgili amaca yönelik biçimde görsel ve işitsel olarak yayınlarda kullanılabilecek hale getirilmiş ürünler, sadece oyun ve simülasyon tabanlı etkileşim ortamlarında kullanılmamaktadır. Aynı zamanda, tarihsel öğeleri içinde barındıran yüksek çözünürlüklü tarama ihtiyacı duyulan yapıların sunumları veya hızlı prototipleme gibi süreçlerde de tercih edilebilmektedir. Özellikle tarihi eserlerin korunması ve kültürel varlığın sayısallaştırılması sürecinde kullanılan tarama sonuçlarında (Belhi, Bouras ve Foufou, 2017) önemli bir yere sahiptir. Çünkü, taramaya dayalı sayısallaştırma yöntemlerinde, yekpare biçimde hem matematiksel geometri koordinat yapısı hem de geometrinin üzerindeki doku bire bir olarak alınabilmektedir. Dolayısıyla da, herhangi bir amaçla, üç boyut merkezindeki tüm etkileşimli ortamlarda rahatlıkla kullanılabilecek bir forma kavuşmaktadırlar. Bu tip varlıkların çeşitli edinim yöntemleriyle (ücretli ya da indirmesi-kullanımı ücretsiz biçimde) dağıtımının yapıldığı Sketchfab (t.y.) gibi platformlar mevcuttur. Öte yandan, tarama yöntemlerini daha geniş bir anlamda, endüstriyel ya da hobi amacıyla deneyimleyen sistemlere de rastlanılmaktadır. İlgili varlıkların yayına hazır hale getirildikten sonra üç boyutlu yazıcı sistemleriyle uyumlu biçimde çalışmasını ve ihtiyaca yönelik indirilip, çıktı alınmasını sağlayan ortamlar mevcuttur. Bu tip ortamlar için de yine aynı şekilde bir pazar yeri uygulaması olan Shapeways (2020) örneği gösterilebilmektedir. Bu iki tipe ait platform yapısı, kullanıcı nezdinde bahse konu tarihi materyallerin korunması ve saklanması, sergilenmesi gibi çeşitli amaçlarla faydalar sağlayabilmektedir. Ayrıca, konunun bir de endüstriyel üretim noktası bulunmaktadır. Sanal ortamda yer alan varlıklar, yeni başka ortamlar oluşturmak için çeşitli amaçlara hizmet edebilmektedirler. Bu noktada gündeme, özellikle mimari görselleştirme, animasyona dayalı görsel çalışmalar ve benzeri dış kaynak sistemi gelmektedir. Adobe (t.y.) firması, dış kaynak olarak nitelendirilebilecek stok üç boyutlu varlıkların faydalarından bahsederken üç önemli noktaya işaret etmektedir. Birincisi, ayrılan zaman ve gösterilen çabada tassaruf; ikincisi, müşterilere sunulacak sanal ortam içerisinde kaliteli üç boyutlu varlığın sunacağı prestije dayalı kaldıraç etkisi; üçüncüsü, iki boyut-üç boyut ve artırılmış gerçeklik şemaları gibi farklı ortamlar arasında geçişi kolaylaştıracak bulut teknoloji temelli kullanımdır. Özel teşebbüsler nezdinde sunulan dış kaynak kullanımının ortak bazı faydaları, yine ilgili bazı teşebbüslerce aşağıdaki şekilde derlenmektedir (Visengine, t.y.; Starloop Studios, 2018; Juego Studios, 2017):

- Zaman tasarrufu
- Maliyeti başka noktalara kaydırabilme
- Esneklik
- Ek yükten kurtarma
- Uzman desteği
- Pazarlama kolaylığı
- İş yükünün kurum içinde başka noktalara kaydırılabilmesi
- Yüksek etkinlik

Teşebbüslerin yer verdikleri bilgilerde, dış kaynak kullanımının ortak ifadeleri de görülebilmektedir. Bu noktada, her yapının da tüm başlıkları önermesi gibi bir genel geçer kabul söz konusu değildir.

Bununla birlikte, genel fayda sunumu açısından anlaşılmaları önemlidir. İlgili teşebbüslerin yer verdikleri açıklamalar derlendiğinde, başlıklar şu şekilde özetlenebilmektedir: Zaman tasarrufu, alt başlık olarak sayılan dış kaynak faydalarının en genel kapsayıcı kimliği olarak ifade edilebilmektedir. İlgili dış kaynağın kullanılmasının, sıfırdan tasarım yapılması dolayısıyla ortaya çıkacak süre kaybının önüne geçebileceği varsayılmaktadır. Dolayısıyla, zaman maliyetinin başka noktalara kaydırılabilmesinin önü açılmaktadır. Diğer yandan, oluşan fiziki maliyet kazancının da başka alanlara (araştırma ve geliştirme ya da kodlama prensipleri gibi) aktarılabileceği varsayılmaktadır. Üçüncü tipte karşılaşılan esneklikte ise, tüm pazar yerleri için geçerli olmayan ancak serbest çalışan tasarım stüdyoları ya da tasarımcılara istenen değişikliğin yaptırılması ve sürecin onlarca yürütülmesi ifade edilmektedir. Dördüncü aşamada, ilgili varlık setini oluşturma sürecinde zorunlu olarak sahiplenilmesi gereken yazılım lisansı veya teknik eğitim şartı gibi unsurların da yükleniciye aktarılması sağlanmaktadır. Beşinci aşamada, varlık prosedürlerine hâkim ve sürekli biçimde aynı işi yapanlarca oluşmuş uzmanlık birikiminin desteği ifade edilmektedir. Bu noktadaki diğer bir konu, telifli ürün veya fikri mülkiyet hakkından doğacak sorunları da yine uzmanlık nezdinde çözülebilmesini sağlayabilmektir. Daha sonraki altıncı aşama uzmanlarca son halini alan varlığın, pazar şartlarında nasıl tanıtılması gerektiğine dair daha çok odaklanılabilir olunmasını açıklamaktadır. Son bölümde birbiriyle bağlı olan etkinlik maksimizasyonunda ise, hem iş yükü bakımından kurum içi dağılımın kolaylaşması, hem de varlığın pazar gereksinimlerini taşıma şartının yerine gelmesi vurgulanmaktadır.

Üç boyutlu baskı hizmeti sunan Sculpteo (t.y.) isimli firma da resmi internet sitesinde, yukarıdakilerle eş doğrultuda; esinlenme ihtiyacı güdülmesi, zaman tasarrufu ve yetkinlik olmaması gibi durumlarda kullanıma hazır üç boyutlu modellere ulaşım ihtiyacı duyulduğunu aktarmaktadır. Yine yukarıda sayılan maddelerin, aslında dış kaynak kullanımının genel hatlarını içerdiği anlaşılmaktadır. Konuya bakış, farklı sektörlerde de benzer biçimde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, uluslararası yatırım kuruluşu olan Fidelity Investments'ın Institutional Retirement Services (Kurumsal Emeklilik Hizmetleri) birimi çalışanlarından Kevin Moran, dış kaynak kullanımını beş ana başlıkta özetlemektedir (McCarthy, 1996; akt. Lankford, ve Parsa, 1999: 312):

- Şirketler, kaynaklarını kendi merkezi iş koluna odaklayabilirler.
- Kendilerinde yapılandırması çok maliyetli olabilecek teknolojileri uygulatabilirler.
- Şirketlerin, fayda üzerine kurulu planlarını yeniden gözden geçirmelerine ve onları yüksek etkinliğe taşımalarını sağlayarak, zaman ve nakit tasarrufu yaptırırlar.
- Bilgiyi tutarlı hale getirmek suretiyle, hizmet kalitesinin yükseltilmesini sağlarlar.
- Uzun vadede maliyetleri düşürmeye yönelik sebeplerdendir.

Beş başlık altında toplanmış özetten de anlaşılacağı üzere, farklı sektörlerde dahi olunsa, dış kaynak kullanımının sağladığı faydalarda önemli ortak noktalar yer almaktadır. Tüm bunlar ışığında, dış kaynağın hangi tür anlaşma modeline uyduğuna bakıldığındaysa, genel ve geçişsel dış kaynak kullanım yöntemleri ile karşılaşılmaktadır. Millar (1994; akt. Bustinza, Molina, ve Gutierrez, 2010: 25) tarafından sınıflandırılan dış kaynak türlerinden olan bu iki başlık, özellikle üç boyut varlıklarına dair pazar yerlerinde kendisini farklı biçimlerde göstermektedir. Genel dış kaynak kullanımı; seçici bazı özelliklere yönelik tercihleri, değer katıcı yönlerin tercihini ve son olarak da işbirliği oluşturan anlaşma tiplerini ifade etmektedir. Geçişsel dış kaynak kullanımında ise, bir teknolojik geçiş-platform adaptasyonu çabası söz konusudur. Bu yönüyle, yetkinliğin bulunmadığı alanlarda uzman kadrolara ya da stüdyolara başvurulması şeklinde değerlendirme yapılabilmektedir.

Dış kaynakların sağladığı faydaların yanında olası dezavantajları da bulunmaktadır. Bu dezavantajları Lankford ve Parsa (1999: 312-313), genel hatlarıyla maliyet üzerinden işlemiştir. Konu, gerçekten dış kaynak kullanımına gerek olup olmadığı, dış kaynağın yeterliliği ve dış kaynağın maliyeti düşük tutabilirliği ya da gerçekten yeterli olup olamadığı üzerinden izah edilmektedir. Diğer yandan, kullanıma hazır olarak çevrimiçi pazar yerlerinde bulunan üç boyutlu modellerin bu tip bir sis perdesi bulunmamaktadır. Çünkü fiyatlar son kullanıcının satın alımına yönelik olarak vergilendirme ile

birlikte sunulmaktadır. Fiyatlandırmalarda, ilgili varlığı kullanacak kişi sayısı, kullanım türü gibi çeşitli lisanslama yöntemlerinin olduğu bilinmektedir (Unity 3D Legal, 2020; TurboSquid, t.y.). Dış kaynak kullanımı ile ilgili diğer görüş sahipleri Harland, Knight, Lamming ve Walker (2005)'a göre, maliyetlerin yanında sağlanan kurum içi odaklanma faydasının da bir dezavantaj olabileceği belirtilmektedir. Yaptıkları çalışmalarında, dış kaynak kullanımı yoluyla içeride daha kısıtlı bir noktaya, merkezi çalışma yeterliliğine odaklanmanın dikey entegrasyon sebebiyle kurumun farklı yönlerdeki gelişiminde risk oluşturacağını belirtmektedirler (2005: 834).

Kullanıma hazır üç boyutlu modeller, anlaşılacağı üzere dış kaynak kullanımı üzerinden sunduğu iş yükü faydaları bakımından oldukça önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir. Ancak bu durum, tamamen olumlu sonuçlara sebebiyet veren bir sanal ortam sürecini oluşturmamaktadır. Son kullanıcılar arasındaki çeşitli tercihler dolayısıyla, bu varlık tiplerinin kullanım alanlarının sorgulandığı noktalar da mevcuttur. Bu noktaların anlaşılabilmesi adına, etik yönden ortaya çıkan sorunlar ve sektörün buna karşı aldığı savunma yöntemlerini incelemek gerekmektedir.

3. SORUNLAR VE ETİK ÇERÇEVE

Etkileşimli ortamlarda kullanılan üç boyutlu model yapılarını etkileyen sorunlar temel anlamda iki ayrı parça halinde incelenebilmektedir. Birincisi, etkileşimli ortam içerisinde, kullanıcıların oyuncu-kullanıcı olarak yer alarak, ilgili ürünleri bir biçimde edinerek kullanmaları doğrultusunda ortaya çıkan fikri mülkiyet konusudur. İkincisi ise, son kullanıcıların önüne sunulan ve bitmiş olarak kabul edilen bir sanal ortam ürününün tamamen dış kaynak kullanımıyla üretilmesi sebebiyle etik ihlal oluşturduğu düşünülen konulardır.

Etkileşimli ortamlar içinde yer alan ve çeşitli yollarla (oyun içi para birimleri ya da oyun dışı yüklenen gerçek paralar ile) edinilen üç boyutlu model yapıları için çok sayıda fikir ortaya atılmaktadır. Pratama (2016) Endonezya özelinde yaptığı çalışmasında, telif hakkı ya da bilişim suçları ile siber güvenlik yasaları çerçevesinde ayrı ayrı değerlendirme konusu olabileceği belirtmiştir. Veritabanı, oyun içi varlık ve kullanım bilgisi olarak incelenebileceğini söylemiştir. Bununla birlikte, çalışmada da belirtildiği üzere, çevrimiçi oyun ve çevrimdışı oyun gibi yazılım kavramlarında bir uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır. Kavramsal yapının, sahip olduğu çerçeve dolayısıyla da kullanım bilgisinin doğru saptanması önem taşımaktadır. Aksi bir durumda, birbiriyle ters düşen bir süreç doğmaktadır. Ancak teknolojik gelişimin sürekli kendini gösterdiği bir ortamda bunu yapabilmek oldukça güç olmaya başlamıştır. Howard (2018), sanal gerçeklik ekipmanlarının kullanım sıklığı artışı ve buna bağlı etkileşimli ortamlarda ortaya çıkan kullanıcının özgürce hareket edebildiği durumlarda kesin çizgilerin ortadan kalkmaya başladığını belirtmektedir. İlgili ortamın asıl üreticisi olan geliştirici ekibinin sunduğu imkânlar, belki bir kullanıcının serbestçe ek bir ürün ortaya koyabileceği yeni bir saha oluşturabilecektir. Bu noktada da yine son kullanıcı sözleşmesi gibi (EULA-End User License Agreement) çalışmalar kendisini göstermektedir.

Kullanıcının ya da oyuncunun, etkileşimli ortamda ne ölçüde hak sahibi olabileceği konusundaki tartışmalar, etik merkezde hali hazırda sürmektedir. Bununla birlikte, özellikle oyunlar nezdinde bazı kuramsal çalışmalar üzerine hem üretici hem de tüketici davranışları oturtulmaya çalışılmaktadır. Kennedy (2008), yaptığı çalışmasında konuyu üç farklı teori üzerinden sınıflandırmıştır. Öncelikle, çalışmada "*faydacı*" teori yer almaktadır. Bu konudaki mülkiyet hakkının, sosyal refahın ve ortalama faydanın yükseltildiği durumlarda ortaya çıktığı belirtilmektedir. Çalışmada faydacı yaklaşımın iki yaklaşıma sahip olduğunu belirtmektedir. Birincisi, kullanıcılar kendilerini oyunda geliştirip, özelleştirdikleri oyun içi malzemeleri dolayısıyla bir katma değer yaratmakta ve bunu ticarete döküp, takas gibi usullere başvurabilmektedir. Aynı şekilde, alanyazında eğer kullanıcıların bu eylemlerini koruyucu önlemler alınmazsa, kullanıcıların ilgi ve zaman ayırmayacakları tezinin öne sürüldüğü aktarılmaktadır. Buna karşı gelen ikinci durumda ise, kullanıcıların refleksi karşısında faydacı teorinin temelinde de yer alan sosyal refah yönünden, oyun geliştiricilerin bir kayba uğrayabilecekleri tezi ortaya atılmaktadır. Kennedy, bu anlamda oyun içerisinde kullanıcılar nezdindeki oluşan fayda-çıkar

artışının tartışmaları devam ettireceğini söylemektedir (2008: 101-102). Çalışmadaki ikinci teori ise Locke'un mülkiyet hakkında ortaya koyduğu temel kavramları kapsamaktadır. İlgili teoriye göre, bir kişinin bir ürün üstünde mülkiyet hakkı kurabilmesi için, kendi emeğini o sahipsiz ya da ortak ürün üzerinde belirgin biçimde sergilemiş olması gerekmektedir. Kennedy, alanyazında oyuncuların bu çıkarımı öne sürmek suretiyle hak iddia ettiklerine yer verilen çalışmalar olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda eğer Locke'un bu teorisi dikkate alınacak olursa, emeği ilk gösteren geliştirici ekibin hak iddia etmesi kadar doğal bir durum olmayacağının da altı çizilmektedir (2008: 102). Çalışmada yer alan üçüncü dayanak noktası teori de Hegel'in açıklamalarıdır. İlgili teoride, mülkiyet hakkının oluşabilmesi için kişinin tüm benliğini ilgili ürün üzerinde yansıtması gerektiği belirtilmektedir. İlgili teorinin de, oyun içinde kişiyi yansıtan çok sayıda unsurun oluşturulabileceği ve kimi zaman karakterle sağlıklı olmayan şekilde bir iletişim kurulabileceği (sahiplenilebileceği) yönleriyle, oyuncular tarafından savunulan bir görüş olabileceği ifade edilmektedir (2008: 102-103). Ochoa (2012), oyunlar içindeki varlıklar üzerine belirtilen görüşlerden bir başkasının da determinist bakış olduğunu aktarmaktadır. Buna göre, kullanıcılar nasıl bir düzenleme yaparlarsa yapsınlar, düzenlemeyi sağlayan yapı geliştiriciler tarafından kodlanmaktadır. Kullanıcıların belirli limitler dahilinde bu yapıları kullanabilecekleri, ancak yine de ilgili program yapısına bağlı değişiklikler ile sınırlandırılacakları ifade edilmektedir (2012: 974). Dolayısıyla da, varlığın oyun içindeki mülkiyeti konusunda determinist bakışın yazılımcı-geliştirici ekip tarafında yer alacağı sonucunu görmek mümkün olabilmektedir. Bunlara ek olarak ifade edilebilecek bir farklı görüşe de, oyunların satın alım güdüleri üzerine Davis, Lang ve Gautam (2013) tarafından yapılan çalışmada rastlanılmaktadır. Hazcı (hedonist) yaklaşım ile faydacı tüketim üzerinden yaptıkları karşılaştırmada, hazcı yaklaşımın satın alım üzerinde daha çok etkili olduğuna rastlanılmıştır. Aynı şekilde, faydacı tüketim anlayışının da doğrudan olmasa da dolaylı etkileri olduğu açıklanmaktadır. Daha sonra bu iki tüketim yaklaşımının buluşturulması yoluyla çift yönlü bir model inşa etmişlerdir. Anlaşılacağı üzere oyun satın alımındaki etkiler ya da sonrasında oyun içindeki kullanıma yönelik görüşler, genelde kullanıcı odaklı şekillenmektedir. Etkileşimli ortamda karşılaşılan sahiplenmenin ve mülkiyet hakkının da sorunun ana temellerini oluşturduğu görülmektedir. Ancak etkileşimli ortamlarda görülen tek sorun bu değildir. Özellikle oyunlar nezdinde, etik ihlal gerekçesi ile kullanıcılar tarafından cephe açılan üretim süreçleri de söz konusudur. Ancak bu tepkilerin birçoğu yasal zemini hazırlanmış, fakat yine de kullanıcı kitlesini ve yayınlandığı platformu manipüle ettiği iddia edilen sistemler üzerinedir.

Sanal ortam araçları içerisinde telif hakkı ihlali başlı başına bir konu iken; yasal olarak ilgili telif ödemelerini gerçekleştirmek suretiyle oyun ortamlarında görülen üretim problemleri, farklı şekilde yerini almaktadır. Bu sorunun çıkış noktası da "shovelware" olarak da tanımlanan, bitmemiş, gereksiz ya da kullanıma elverişsiz olarak nitelenen oyunlara ve uygulamalara dayanmaktadır. Bu kavramın, eski dönemlerde cd ve dvd gibi materyallerle birlikte gelen ya da bilgisayarların içerisine sabit diskin yüksek oranda dolu olduğunu göstermek amacıyla yüklenen çalışmaları nitelemek için kullanıldığı bilinmektedir (Fisher, 2020; Cambridge, t.y.). Bugün gelinen noktada, oyunlar için konuşulduğunda shovelware kavramının "asset flip" kavramı ile birlikte kullanılmaya başladığı görülmektedir (Gault, 2018). Kavram, pazar yerlerinden satın alınarak ya da mevcut pazardaki oyunların içerisinden çıkartılarak toplanan varlıkların yeniden bir araya getirildiği süreçleri tarif etmektedir. Bu yönüyle toplama varlık ya da varlık toplama olarak da ifade edilebilmektedir. Kullanım gerekçeleri olarak öne sürülebilecek dayanak teori için ekonomik oportünizmden beslendiğinin söylenebileceği düşünülmektedir. Ancak burada önemli olan nokta, varlıkların tasarım süreçlerinin kim tarafından yapıldığının veya toplanma aşamasının son kullanıcıdan saklanıp saklanmadığıdır. Çünkü böyle bir sunum yapıldığı varsayıldığında, bireyin çıkarlarının maksimize edilmesi üzerinden yola çıkılarak oportünist bir yaklaşım çizildiği anlaşılacaktır. Bu noktada yine Makyavelist bakış açısıyla desteklenen ekonomik üretim fonksiyonunun incelenmesi de aynı şekilde sağlanabilir. İncelenen alanyazın çalışmalarında, ekonomik oportünizm tahmininde Makyavelizmin bir araç olarak kullanılabilir olduğu bilinmektedir (Sakalaki, Richardson, ve Thépaut, 2007: 1188). Alanyazında, toplama varlıkların doğrudan mülkiyet temelli etik yapılarına odaklanmış çalışmalarına

rastlanılamamıştır. Bununla birlikte, etik bağlamda toplama varlıklar üzerinden oluşturulmuş oyun yapılarının ahlaki değerler temelinde incelenmesine Packard ve Phillips (2019) tarafından yapılan çalışmada rastlanılmıştır. Araştırmacılar, faydacı ve Kantçı yaklaşımların ikisi için de olumsuz bağlam aktarmaktadırlar. Gerekçe olarak, faydacı yaklaşımın bitmiş ve üzerinde çalışılarak pürüzleri temizlenmiş oyunları ahlâken daha kabul edilebilir bulacağı; Kantçı yaklaşımın ise, toplama varlıkların oyun topluluğunu sadece para kazanma noktası olarak görmesi halinde, konuya olumlu bakmayacağını ifade etmişlerdir (2019: 48).

İlgili toplama varlık kavramının kaynağının, Jim Sterling isimli Youtube yayıncısı olduğu bilinmektedir (Padmore, 2020). Bailey (2017), kavramın düşük fiyata mal edilip yüksek fiyata satılan ev dönüştürme süreçleri ile karşılaştırılabileceğini aktarmaktadır. Kavramla ilgili ilginç bir çalışma olan, Hansen (2019) tarafından yazılan yüksek lisans tezinde, bu kavramın terminolojik yapısına odaklanılmıştır. Araştırmaları sonucunda, kavramın, özellikle oyunlara yönelik gazetecilik faaliyetlerinde ve kullanıcı topluluklarında çok güçlü anlamda olumsuz çağrışım oluşturduğunu ve hazır varlıklarla oluşturulmuş oyunların dışlanmasını vurgulayan bir kavramı ifade ettiğini belirtmiştir (2019: 53). Asset flip, yani toplama varlık tabiri yerine, "prefabbashing" yani "prefabrik-önceden hazırlanmış ve birleştirilmiş" kavramını önermektedir. Gerekçe olarak, "asset flip" kavramının yeterli biçimde konuya karşılık gelmediğini ve aslında ifade edilmek istenenin, tıpkı model setlerindeki teknikte olduğu gibi kesip-birleştirme esasına dayanan mekanizmayı (kit bashing) temsil ettiğini düşünmektedir (2019: 50-51).

Toplama varlıklar, aslında kabul edilebilir bir dış kaynak kullanımı oranına bakmaksızın, yekpare biçimde tüm içeriğin başka bir noktadan kopyalandığı ya da yasal yollarla temin edilmesine rağmen yaratıcı bir katma değer eklenmeden sunulan yayınları simgelemektedir. Bu durum tüm varlık toplama yöntemiyle oluşturulmuş olan oyunların, yasal süreçleri kullandıkları anlamına gelmemektedir. Yani, oyunların kendi geliştiricileri tarafından sunulmuş, bazen de çeşitli programlama yöntemleri vasıtasıyla tersine mühendislik yapılarak giriş yolları bulunmuş düzenleme araçları kullanılabilmektedir. Bu oyunlardan yasa dışı biçimde elde edilen modeller, daha sonra diğer toplama varlıklarla birleştirilmek suretiyle başka bir oyun içerisine adapte edilebilir. Ya da iyi niyetli olarak da tarif edilebilecek olan oyun fan kitlelerinin yaptığı düzenleme sistemlerinde bu durumun benzeri ile karşılaşılabilir. Modding ya da modification, Türkçe karşılığı olarak da yine düzenleme, modifikasyon ya da modlama olarak çevrilebilen bahse konu teknik; oyuncular arasında sıklıkla kullanılmaktadır. Oyunların yeniden yorumlanması, ek içerikler yerleştirilmesi ve dağıtılması gibi genelde kâr amacı gütmeyen ve kötü amaçlı olarak nitelendirilemeyebilecek çalışmaları kapsamaktadırlar (Sotamaa, 2010).

Oyun üretim süreçlerinde dış kaynak kullanımı yoluyla çeşitli varlıkların çeşitli yollarla ithal edilmesi bilinen yöntemlerdendir. Ancak bunun varlık toplama yoluyla sıkça tekrarlanması veya oyunun tamamen dış kaynak üzerine oturtulması noktasında sorunlar çıkabilmektedir. Bu sorunlarla PUBG (PlayerUnknown's Battlegrounds) isimli bilgisayar oyunun da karşılaştığı bilinmektedir. Oyunun pazara sürülmesinin ardından pek çok oyuncu tarafından, bazı oyun içi varlıkların daha önce Unreal Engine isimli oyun motorunun pazar yeri olan adresten temin edildiği eleştirisi gündeme taşınmıştır. Ancak buna karşın, dönemin PUBG iletişim koordinatörü olan Ryan Rigney, olayın, oyunları daha eğlenceli hale getirmek için başvurulan genel kabul görmüş uygulamalardan biri olduğunu dile getirmiştir (Hernandez, 2018; Grayson, 2018; Hansen, 2019). Buna benzer durumlara pek çok bilgisayar oyununda sıklıkla rastlanılmaktadır. Bir başka örnek de, Reddit platformunda bir kullanıcı tarafından Red Dead Redemption II ve Grand Theft Auto 5 oyunları için keşfedilmiştir (Reddeaduniverse, 2020. Rockstar Games isimli oyun stüdyosunun bu iki oyununda da aynı ağaç modelinin görülmesini konu alan paylaşıma çok sayıda mesaj gelmiştir. Bu tip kullanımlar, genellikle dış kaynak kullanmamak adına yapılan iç üretim süreçlerindeki tercihlerden olabildiği gibi, aynı zamanda eğlenceye yönelik çağrışım yapan faktörler olarak da ortaya çıkabilmektedir. Genellikle bu

tür, popüler kültür göndermeleri ya da benzer oyunlara ithaflar barındıran varlık tasarımları, Paskalya yumurtası (Easter egg) olarak tarif edilmektedir (Stuart, 2015).

Oyunlardaki varlıkların tekrarı ile yüz yüze kalanlar sadece oyun üreticileri değildir. Oyunların yayınlanma noktaları olan sanal perakendeler de aynı şekilde sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Ancak onlara doğru yöneltilenler, genellikle birkaç varlığın dış kaynak olarak derlendiği oyunlarla ilgili değil, başlı başına dış kaynak üzerine kurulmuş oyunlarla ilgili etik problemlerden oluşmaktadır. Bu sorunu en çok yaşayan adreslerden biri de, Valve şirketinin bir organizasyonu olan Steam isimli sanal perakende platformudur. Steam'in, toplama varlık ya da kullanıcı sözleşmesini ihlal etmeleri gerekçesiyle birçok oyuna yaptırım uyguladığı ve sisteminden kaldırdığı bilinmektedir. Bu işlemler, belirli aralıklarla hem kullanıcı nezdinde yapılan şikâyetler, hem de sistem algoritması ile tespit edilerek gerçekleştirilmektedir. Toplama varlık kapsamındaki hak ihlallerinin yanında, asıl problemlerden bir diğeri de ticari boyutu da bulunan koleksiyon kartlarının oluşturduğu sorunlardır. Bu kartların, başka oyunlarla takasa uygunluk ya da fiziki paraya çevrilebilir olma gibi özellikleri sebebiyle, pek çok sahte oyun tasarımının sisteme giriş yapmasına neden olduğu bilinmektedir (Chalk, 2019; Grayson, 2017a; Grayson, 2017b). Günümüzde bu oyunların da dâhil olduğu toplam yayını durdurulan oyun sayısı 3556 olmuştur (Madjoki, 2021). Steam platformu, Haziran 2017'de geçiş yaptığı Steam Direct ile birlikte, bir ödeme sistemi neticesinde pek çok oyunun sisteme dâhil olabileceği yeni bir döneme geçiş yapmıştır (Steam Community, 2017). Ancak mevcut toplama varlıklarla oluşturulmuş oyunların yükseliş dönemi aslında sürecin herkesin kolayca yayın yapacağı bir ortama ulaşabilmesi prensibine dayanmamaktadır. Bunun, daha çok kolaylaşan bir yazılım devri ile açıklandığı görülmektedir. Bailey (2017), sıfırdan yazılan oyunların oldukça az olduğunu ve stüdyoların oyun geliştirme süreçlerinde farklı noktalara odaklanabilmelerini kolaylaştırma amacıyla hazır oyun motorlarını tercih ettiklerini dile getirmektedir. Nicoll ve Keogh (2019) de, çok sayıda oyunun pazara çıkmasının asıl sebeplerinden birini, o oyunların üretilmesi esnasında kullanılan oyun ve grafik motorlarının ilgili üretim sürecini basitleştirmesi ile açıklamaktadır. Bu yazılımların, ünlerini de aynı şekilde sistemi basitleştirip; geliştirici becerilerini genele yayarak, geliştirme süreci önündeki bariyerleri kaldırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu da, karşımıza toplama varlık sorunun ana başlığı olarak çıkan "indiepocalypse" dönemini getirmektedir (2019: 101-105). Indiepocalypse sözcüğü, "bağımsız" ve "kıyamet" sözcüklerinin birleşiminden oluşan ve çok sayıda oyun ile çok sayıda geliştiricinin varlığını simgeleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Süreç, aslında Steam'in Direct uygulamasına geçmesinden çok önce başlamıştır. Yine aynı şekilde, ilgili oyun ve grafik motorlarının yükselişi ile doğru orantılı bir süreç işlendiği düşünülmektedir. Oyun tasarımcısı Clark (2015), bu kavramın getirdiği tedirginliğin yersiz olduğunu ve kayda değer nitelikte sunulan oyunların aslında bir biçimde kendi hak ettiği yerini bulacağını anlatmaktadır. Lipkin (2019) ise, işgücü üzerinden açıkladığı çalışmasında, indiepocalypse'in aslında teknolojik yenilikler nezdinde oluşan geliştirme sürecindeki hızın, kolaylığın ve ulaşılabilirliğin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Süreç hali hazırda, günümüzde sektöre çok sayıda girişimcinin katılmasıyla devam etmektedir. Bu noktada asıl endişe edilmesi gereken, çok sayıda geliştiricinin sektöre katılmasından ziyade, yine odak noktası olan toplanmış varlıkların devamlılığıdır. Padmore (2020), bu tipteki çalışmaların hem oyunların ortalama kalitesini genel anlamda aşağıya çektiğini, hem tasarım süreçlerini zayıflattığını, hem de oyunları yaparken kullanılan uygulamaların itibarını zedeleyebildiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, prototip ve ön gösterim için uygun bir seçenek olabileceğinin de altını çizmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Etkileşimli ortamlardaki gelişim süreci, hem yazılım hem de kullanıcı tarafından ortaya konan yaratıcılık süreçleri bakımından farklı hızlarda seyretmektedir. Dolayısıyla, her yeni oluşum ile birlikte özellikle oyun sektörü başta olmak üzere, çok sayıda kişinin giriş yapmaya başladığı alanlarda bir sonraki sistemi etkisi altına alabilen sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların giderilmesi de yine kullanıcıların refleksi ile birlikte, kullanıcılara ev sahipliği yapan yayıncı platformların aldığı önlemler

doğrultusunda giderilmektedir. Burada önemli olan, kavramsal yapının zihinlerde oluşturduğu algıdır. Çalışma kapsamında görüldüğü üzere, dış kaynak kullanımı aslında çok farklı sektörlerde tercih ediliyor olsa da, benzer gerekçelere sahiptir. Bununla birlikte, dış kaynakların, kullanım niyetine bağlı biçimde farklı şekillerde manipüle edilebildiği görülmektedir. Ancak bu noktada, dış kaynağın kullanım amacı ve güdülen ticari niyetin de ne yönde seyrettiği önem taşımaktadır. Oyun sektörü içerisinde tamamen bitmemiş biçimde görünen, toplama varlıklarla oluşturulmuş bir yayın olumsuz bir algı oluşturabilecekken, mobilya tanıtımı için yapılan bir üç boyutlu bir katalog çalışması aynı algıya yer vermeyebilecektir. Ayrımın, ilgili yayın platformu ve tipine göre şekillendiği bir süreç ortaya çıktığı görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak; başlı başına tamamen dış kaynak üzerinden kullanıma hazır varlık seçimi ile meydana getirilmiş her oyun veya simülasyon yapısının da doğrudan olumsuz biçimde bir toplama kategorisine sokulmasının yanlış olacağı düşünülmektedir. Bu anlamda her türün kendi özel yapısı içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

İleriye dönük, hem etik hem de iletişim ve ekonomi çalışmalarında değerlendirilmesi adına üç öneri sunulması düşünülmüştür. Birinci olarak, pazar yerlerinde tek satın alıma yönelik bir lisanslama-sözleşme yapılması halinde ne tür bir ekonomik çıktı sağlanacağının nicel araştırma yöntemleri ile sınanması önerilmektedir. İkincisi, günümüzde devam eden oyunların sunucularının sona ermesi ve daha sonrasında herhangi bir ana indirme dosyası olmaması halinde satın alınan oyun içi varlıkların nasıl değerlendirilebileceğinin araştırılması üzerinedir. Bu konudaki temel dayanak noktası, tek başına çalıştırılabilir dosyalar (executable) ile son kullanıcılara satın aldıkları varlık yapılarının oyundan bağımsız biçimde çalıştırılabilir bir kopyasının verilip verilemeyeceğinin, verilebildiği takdirde kullanıcıların buna bakış açısının ne olacağının araştırılması önerilmektedir. Üçüncü olarak, toplama varlık yöntemiyle oluşturulmuş oyunlar ile Makyavelizm arasında reel bir bağlantının olup olmadığının anlaşılabileceği nitel bir araştırma yapılması önerilmektedir. Çalışma kapsamında ekonomik oportünizm ile birlikte, konuya giriş niteliğinde değinilmiş; ancak nitel anlamda oyunlara ve varlık yapılarına dair bir çalışmaya alanyazında rastlanılmadığı için konu detaylandırılmamıştır.

KAYNAKÇA

Adobe (t.y.). "Adobe Stock 3D Assets: Models, Materials, and Lights". https://helpx.adobe.com/stock/help/3d-assets.html , Erişim Tarihi: 02.02.2021

Aritzon (2020, Eylül), "Stock Images and Videos Market - Global Outlook and Forecast 2020-2025", https://www.arizton.com/market-reports/stock-images-and-stock-videos-market , Erişim Tarihi: 01.02.2021

Bailey, J. (2017, Kasım 9). "Asset Flipping: The Ethics of Reuse in Video Games". *Plagiarism Today*, https://www.plagiarismtoday.com/2017/11/09/asset-flipping-ethics-reuse-video-games/ , Erişim Tarihi: 03.02.2021

Belcourt, M. (2006). "Outsourcing - The benefits and the risks". *Human Resource Management Review*, Cilt: 16, No: 2, ss: 269-279

Belhi, A., Bouras, A., ve Foufou, S. (2017). "Digitization and Preservation of Cultural Heritage: The CEPROQHA Approach". *11th International Conference on SKIMA Proceedings*, Malabe

Bustinza, O. F., Molina, L. M., ve Gutierrez, L. J. (2010). "Outsourcing as seen from the Perspective of Knowledge Management". *Journal of Supply Chain Management*, Cilt: 46, No: 3, ss: 23-39

Cambridge (t.y.). "Dictionary: shovelware". https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/shovelware , Erişim Tarihi: 03.02.2021

Chalk, A. (2019, Kasım 26). "Valve removed 1000 games from Steam because publishers were 'abusing' Steamworks". *Pc Gamer: News-Indie*, https://www.pcgamer.com/1000-games-were-just-removed-from-steam-and-we-dont-know-why/ , Erişim Tarihi: 03.02.2021

Clark, R. (2015, Eylül 8). "The 5 Myths of the Indiepocalypse". *Gamasutra: Blogs*, https://www.gamasutra.com/blogs/RyanClark/20150908/253087/The_5_Myths_of_the_Indiepocalypse.php , Erişim Tarihi: 03.02.2021

Davis, R., Lang, B., ve Gautam, N. (2013). "Modeling utilitarian-hedonic dual mediation (UHDM) in the purchase and use of games". *Internet Research*, Cilt: 23, No: 2, ss: 229-256
Downes, E. J., McMillan, S. J. (2000). "Defining Interactivity: A Qualitative Identification of Key Dimensions". *New Media & Society*, Cilt: 2, No: 2, ss: 157-179
Dyer-Witheford, N., ve Peuter, G. (2006). "'EA Spouse' and the Crisis of Video Game Labour: Enjoyment, Exclusion, Exploitation, Exodus". *Canadian Journal of Communication*, Cilt: 31, ss: 599-617
Fisher, T. (2020, Mayıs 12). "What is Shovelware?". *Lifewire: Internet, Networking & Security-Around the Web*, https://www.lifewire.com/shovelware-definition-4154325 , Erişim Tarihi: 03.02.2021
Gault, M. (2018, Mayıs 4). "'Asset Flip Simulator' Highlights a Huge Problem on Steam". Vive: Tech, https://www.vice.com/en/article/pax7g9/asset-flip-simulator-highlights-a-huge-problem-on-steam , Erişim Tarihi: 02.02.2021
GM Insights (2020, Temmuz), "3D Rendering Market Size", https://www.gminsights.com/industry-analysis/3d-rendering-market , Erişim Tarihi: 02.02.2021
Government Gazette (2019, Şubat 22). "Payment Services Act 2019", No: 71, https://sso.agc.gov.sg/Acts-Supp/2-2019/Published/20190220?DocDate=20190220&ProvIds=Sc1-&ViewType=Within&Phrase=in-game&WiAl=1 , Erişim Tarihi: 01.01.2021
Graphisoft (t.y.). "Objects for Archicad". https://graphisoft.com/downloads/parametric-objects , Erişim Tarihi: 03.02.2021
Grayson, N. (2018, Haziran 19). "No, PUBG Is Not An 'Asset Flip'". Kotaku, https://www.kotaku.com.au/2018/06/no-pubg-is-not-an-asset-flip/ , Erişim Tarihi: 03.02.2021
Grayson, N. (2017a, Mayıs 17). "Valve Making Big Changes To Steam Trading Cards to Combat 'Fake Games'". *Kotaku*, https://www.kotaku.com.au/2017/05/valve-making-big-changes-to-steam-trading-cards-to-combat-fake-games/ , Erişim Tarihi: 03.02.2021
Grayson, N. (2017b, Eylül 27). "Valve Pulls Nearly 200 Spam Games From Steam". *Kotaku*, https://www.kotaku.com.au/2017/09/valve-pulls-nearly-200-spam-games-from-steam/ , Erişim Tarihi: 03.02.2021
Hansen, F. B. (2019). *Prefabbashing: The Flip Side of Asset Stores*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Copenhagen
Harland, C., Knight, L., Lamming, R., ve Walker, H. (2005). "Outsourcing: Assessing the risks and benefits for organizations, sectors and nations". *International Journal of Operations & Production Management*, Cilt: 25, No: 9, ss: 831-850
Hernandez, P. (2018, Haziran 18). "PUBG creators fight back against asset flipping controversy". *The Verge: Gaming*, https://www.theverge.com/2018/6/18/17475706/pubg-asset-flipping-controversy-brendan-greene , Erişim Tarihi: 03.02.2021
Howard, B. (2018, Ocak 24). "Protecting intellectual property rights in the billion-dollar world of virtual gaming". Tech Crunch, https://techcrunch.com/2018/01/23/protecting-intellectual-property-rights-in-the-billion-dollar-world-of-virtual-gaming/, Erişim Tarihi: 03.02.2021
Juego Studios (2017, Mart 7). "Benefits of Game Art Outsourcing". https://www.juegostudio.com/benefits-game-art-outsourcing , Erişim Tarihi: 01.02.2021
Kiousis, S. (2002). "Interactivity: a concept explication". *New Media & Society*, Cilt: 4, No: 3, ss: 355-383
Kennedy, R. (2008). "Virtual rights? Property in online game objects and characters". *Information & Communications Technology Law*, Cilt: 17, No: 2, ss: 95-106
Lankford, W. M., ve Parsa, F. (1999). "Outsourcing: a primer". *Management Decision*, Cilt: 37, No: 4, ss: 310-316
Madjoki (2021, Şubat 2). "Steam Tools: Banned Apps". https://steam.madjoki.com/apps/banned , Erişim Tarihi: 02.02.2021

MNM (2020, Aralık 16), Markets and Markets: 3D Mapping and Modeling Market worth $7.6 billion by 2025", https://www.marketsandmarkets.com/PressReleases/3d-mapping.asp , Erişim Tarihi: 01.02.2021

Nicoll, B., ve Keogh, B. (2019). *The Unity Game Engine and the Circuits of Cultural Software*, Palgrave Macmillan, Cham-İsviçre

Ochoa, T. T. (2012). "Who Owns an Avatar? Copyright, Creativity, and Virtual Worlds". Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law, ss: 959-991

Packard, B., ve Phillips, J. (2019). "An Examination of the Ethics of Asset Flips". *Proceedings of the 34th Annual Conference of PACISE: Applications of Machine Learning*, Millersville, ss: 47-56

Padmore, L. (2020, Ekim 2). "Asset flips: What they are and how a game developer should use them", Gique, https://gique.media/explained/asset-flips-what-they-are-and-how-a-game-developer-should-use-them/ , Erişim Tarihi: 02.02.2021

Pratama, B. (2016). "Legal Prescription on Virtual Property and Its Rights". *Journal of Physics*, No: 801

Reddeaduniverse (2020, Temmuz 11). "So I spotted this exact same tree in RDR2 and GTA 5". https://www.reddit.com/r/reddeadredemption/comments/hpacn6/so_i_spotted_this_exact_same_tree_in_rdr2_and_gta/ , Erişim Tarihi: 03.02.2021

Sakalaki, M., Richardson, C. ve Thépaut, Y. (2007). "Machiavellianism and Economic Opportunism". *Journal of Applied Social Psychology*, Cilt: 37, No: 6, ss: 1181-1190

Sculpteo (t.y.). "3D Learning Hub: Where to Buy 3D Models?". https://www.sculpteo.com/en/3d-learning-hub/create-3d-file/where-to-buy-3d-models/ , Erişim Tarihi: 01.02.2021

Shapeways (2020, Ocak 10). "Shapeways Blog: 3D Printing in Archeology: Preserving our Heritage". https://www.shapeways.com/blog/archives/40129-3d-printing-archeology-preserving-heritage.html , Erişim Tarihi: 03.02.2021

Sketchfab (t.y.). "Cultural-heritage 3D models: Cultural-heritage 3D models ready to view, buy, and download for free". https://sketchfab.com/tags/cultural-heritage , Erişim Tarihi: 02.02.2021

Sotamaa, O. (2010). "When the Game Is Not Enough: Motivations and Practices Among Computer Game Modding Culture". *Games and Culture*, Cilt: 5, No: 3, ss: 239-255

Starloop Studios (2018, Eylül 24). "7 Benefits of Outsourcing Game Development". https://starloopstudios.com/7-benefits-outsource-game-development/ , Erişim Tarihi: 01.02.2021

Steam Community (2017, Haziran 17). "Steam Events: Steam Direct Now Available". https://steamcommunity.com/games/593110/announcements/detail/1328973169870947116 , Erişim Tarihi: 03.02.2021

Stuart, K. (2015, Nisan 2). "The 12 greatest video game 'Easter eggs'", The Guardian: Technology, https://www.theguardian.com/technology/2015/apr/02/12-greatest-video-game-easter-eggs , Erişim Tarihi: 03.02.2021

TurboSquid (t.y.). "The TurboSquid 3D Model License". https://blog.turbosquid.com/turbosquid-3d-model-license/ , Erişim Tarihi: 02.02.2021

Unity 3D Legal (2020, Temmuz 31). "Asset Store Terms of Service and EULA". https://unity3d.com/legal/as_terms , Erişim Tarihi: 02.02.2021

Unity 3d Quick Guide (t.y.). " Quick Guide to Unity Asset Store: What is the Unity Asset Store?". https://unity3d.com/quick-guide-to-unity-asset-store , Erişim Tarihi: 03.02.2021

Voisin, K. (2021, Ocak 26), "Shutterstock to Acquire TurboSquid, the World's Largest 3D Marketplace", https://blog.turbosquid.com/2021/01/26/shutterstock-to-acquire-turbosquid-the-worlds-largest-3d-marketplace/ , Erişim Tarihi: 02.02.2021

Visengine (t.y.). "When to Outsource Your 3D Models & Rendering Services". https://visengine.com/when-to-outsource-3d-rendering-services/ , Erişim Tarihi: 01.02.2021

AHLAKİ SORUMLULUK VE SİYASİ ÇIKARLAR KISKACINDA İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU

Dr. Öğretim Üyesi Tuğçe ERSOY CEYLAN
İzmir Demokrasi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Orcid no: 0000-0001-5478-3539

ÖZET

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu doktrinleri uluslararası ilişkilerde BM, hükümetler, uluslararası hukuk ve insan hakları örgütleri tarafından önemli bir gelişme olarak selamlanmıştır. Ne var ki, uluslararası ilişkiler literatürüne girdiğinden beri bu kavramlar üzerindeki tartışma henüz bitmiş değildir. Birçok kişi bu doktrinlere şüpheyle yaklaşmakta ve bunların devletlerin etik/ahlaki sorumluluklarından doğan yaklaşımlar olmasından ziyade devletlerin siyasi ajandalarının örtülü bir aracı olduğunu öne sürmektedir. Bu yüzden insani müdahale ve koruma sorumluluğu etik ilkeler ve siyasi çıkarlar tartışması arasında hapsolmuş durumdadır. Bu yaklaşımlar hakkındaki en büyük kaygı etik/ahlaki tutumun meşruiyet zemini oluşturmasını sağlayarak devletlerin savunmanın, barışı ve güvenliği sağlamanın ya da savunmasız toplulukları korumanın ötesinde kaba kuvvete başvuracağı düşüncesidir. Güncel küresel şartlar göz önüne alındığında insani müdahale ve koruma sorumluluğu doktrinlerinin ahlaki ve siyasi limitleri nelerdir? Bu normatif yaklaşımlar devletlerin siyasi çıkarlarını gerçekleştirmelerinin araçları mı olmuştur? Uluslararası siyasette ahlaki sorumluluktan bahsetmek mümkün müdür? Bu arka plan ışığında bu çalışmanın amacı insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarını realist ve idealist perspektiften karşılaştırmalı ele alarak, bu yaklaşımların uluslararası ilişkiler etiği ve uluslararası siyaset nezdinde yerini belirmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: *İnsani müdahale, koruma sorumluluğu, realizm, idealizm*

BETWEEN MORAL RESPONSIBILITY AND POLITICAL INTERESTS: HUMANITARIAN INTERVENTION AND RESPONSIBILITY TO PROTECT

ABSTRACT

The doctrines of humanitarian intervention and responsibility to protect (R2P) has been hailed by UN, the governments, international law and human rights organizations as a landmark development in international relations. However the debate over these concepts has not been terminated yet. Several people approach those doctrines with skepticism, they evaluate the concepts as the implicit instruments of the political agendas of states rather than those that emerge as a result of ethical/moral responsibilities. Therefore, humanitarian intervention and R2P are stuck in a debate between moral principles and political interest. The most controversial implication of these approaches is its potential to broaden justifications for the use of force by states beyond self-defense and the maintenance of international peace and security and the protection of vulnerable populations. In such a conjuncture, isn't it important to embrace the idea of humanitarian intervention in order to constitute global law enforcement in the name of the peoples who suffer civil wars, poverty, destruction and unsafety and to create a universal conscience? Within this background, the aim of this study is to discuss humanitarian intervention and R2P from the realist and idealist perspectives comparatively and to seek to locate the places of those approaches within international relations ethics and international politics.

Keywords*: humanitarian intervention, responsibility to protect, realism, idealism*

1. GİRİŞ

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu doktrinleri uluslararası ilişkilerde BM, hükümetler, uluslararası hukuk ve insan hakları örgütleri tarafından önemli bir gelişme olarak selamlanmıştır. Ne var ki, uluslararası ilişkiler literatürüne girdiğinden beri bu kavramlar üzerindeki tartışma henüz bitmiş değildir. Birçok kişi bu doktrinlere şüpheyle yaklaşmakta ve bunların devletlerin etik/ahlaki sorumluluklarından doğan yaklaşımlar olmasından ziyade devletlerin siyasi ajandalarının örtülü bir aracı olduğunu öne sürmektedir.

Bu yüzden insani müdahale ve koruma sorumluluğu etik ilkeler ve siyasi çıkarlar tartışması arasında hapsolmuş durumdadır. Bu yaklaşımlar hakkındaki en büyük kaygı etik/ahlaki tutumun meşruiyet zemini oluşturmasını sağlayarak devletlerin savunmanın, barışı ve güvenliği sağlamanın ya da savunmasız toplulukları korumanın ötesinde kaba kuvvete başvuracağı düşüncesidir. Ortak iyinin elde edilmesine ve devletlerin uluslararası kamuoyunun/insanlığın bir parçası olarak üzerinde düşen ahlaki bir sorumluluğu yerine getirmesi üzerinde temellenen bu normatif yaklaşımların bugün hale ihtilaflı olmasının sebeplerini nerede aramak gereklidir?

Soğuk Savaş döneminin jeopolitik mücadelelerinin sona erdiği, uluslararası toplumun kutuplaşmadan ziyade işbirliğine yöneldiği bir konjonktürde dünya üzerindeki korunmasız halklara ya da iç savaşlardan dolayı yıkım, açlık ve güvensizlikle karşı karlıya olan topluluklara hukuki yaptırımda bulunmak adına insani müdahalenin gerçekleştirilmesi evrensel bir bilinç oluşması açısından önemli değil midir? İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu doktrinlerinin ahlaki ve siyasi limitleri nelerdir? Bu normatif yaklaşımlar devletlerin siyasi çıkarlarını gerçekleştirmelerinin araçları mı olmuştur?

Bu arka plan ışığında bu çalışmanın amacı insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarını realist ve idealist perspektiften karşılaştırmalı ele alarak, bu yaklaşımların uluslararası ilişkiler etiği ve uluslararası siyaset nezdinde yerini belirmeye çalışmaktır.

2. İNSANİ MÜDAHALENİN KAVRAMSAL ARKAPLANI

1648 yılında Westphalia Anlaşmaları ile modern uluslararası sistem kurulmuştur. Devletleri dış politikada eşit egemen varlıklar olarak tanımlayan bu yeni sistemde devletlere iç egemenlik hakları da tanınmıştır. Buna göre hiçbir egemen devletin başka bir devletin iç işlerine ve meselelerine karışma hakkı yoktur. Dolayısıyla, 17. yüzyıldan itibaren devletlerin birbirlerinin iç işlerine müdahaleden kaçınması prensibi uluslararası bir teamül, bir norm haline gelmiştir (Hjorth, 2015:21). Bu sebeple müdahale en başta iç işlerinde bağımsızlık, devlet egemenliği ve şüphesiz güç kullanmama teamülleri yüzünden Uluslararası İlişkiler disiplininde tartışmalı bir olgudur.

Ancak 20. yüzyılda insan haklarının öneminin artması, Soğuk Savaş'ın akabinde vuku bulan iç savaşlar ve bölgesel çatışmalar neticesinde sadece devletin değil sivillerin, insan topluluklarının da güvenliğinin sağlanmasının bir sorunsal olarak uluslararası siyasetin gündemine taşınmıştır. Bu doğrultuda insan hakları ihlalinden bulunan devletlerin iç egemenliğine saygı gösterme ilkesi sorunsal haline gelmiştir (Smith, 1998:78). Bu bağlamda insani sebeplerle güç kullanımını, iç çatışmaların yaşandığı devletlere sivilleri ölümden, yok edilmekten korumak üzere müdahale edilmesinin bir sorumluluk olduğu tezleri disiplinde tartışılmaya başlanmış; son tahlilde insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımları ortaya çıkmıştır.

Günümüzde anlaşma niteliği taşıyan bazı metinlerde ve BM şartının hazırlık çalışmalarında kavram olarak ele alınan insani müdahale doktrininin tarihi ve felsefi kökleri eskidir (Sak, 2015:123). İnsani müdahale doktrininin köklerini adil savaş yaklaşımında bulmak mümkündür. Bu anlamda Hugo Grotius, Francisco Suarez ve Alberico Gentili gibi öncüleri saymak mümkündür (Coady, 2002:18-19). Grotius hükümdar tarafından haksızlığa uğramakta olan bir halkın korunması için savaşmanın adil bir sebep teşkil ettiğini öne sürer. Bu bağlamda Grotius'un insani müdahalenin temelini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür (Gürbüz, 2014). Nitekim Ellery Stowell, insancıl müdahaleyi, "bir devletin

kendi vatandaşlarına karşı egemenliğinin sınırlarını aşarak gerçekleştirdiği keyfi ve sürekli kötü muameleleri önlemek için haklı bir güç kullanımı" olarak tanımlamaktadır (alıntı Sak, 2015:124). İnsanlık adına bir devletin iç işlerine yapılacak böylesi bir müdahalenin hukukiliği tartışmalı olsa da meşruiyetini tartışmak evrensel ahlak yasasını göz ardı etmek olacaktır. Nitekim Immanuel Kant ahlak yasasının devletin egemenliğinin üstünde bir otoritesi olduğunu savunmaktadır (Ercan, 2017:478). Her ne kadar silahlı müdahaleler özellikle uluslararası sistemin önemli kurucu teamüllerinden olan müdahale etmeme (non-intervention) normunu çiğniyor olsa da haklı sebeplerin etik açıdan ortaya konduğu muhakkaktır. Bu açıdan bir devletin kendi halkı üzerinde gerçekleştirdiği insanlığa karşı eylemlerin silahlı güç kullanarak durdurulması diğer devletlerin bir ahlaki sorumluluğu haline gelir. Bu bağlamda insani müdahalenin köklerini liberalizm açısından merkezi olan ve temel teşkil eden ancak realizm açısından marjinal olan ve araçsallaştırılan uluslararası etikte aramak gereklidir (Doyle, 2011:79)

İnsan hakları ihlallerini sonlandırmak için rızası olsun ya da olmasın bir devlete yapılan ve insani müdahale olarak adlandırılan askeri operasyonun devletler ya da uluslararası örgütleri tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Coady, 2002:27). Diğer bir deyişle uluslararası hukukun öznesi olmayan oluşumların bu minvaldeki eylemleri insani müdahale olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla insani müdahale ağır ve yaygın insan hakları ihlallerinin önlenmesi amacıyla devletler veya uluslararası örgütler tarafından gerçekleştirilen orantılı askeri operasyonları betimler. Bu noktada üzerinde durulması gereken husus müdahalenin açıkça insan hakları ihlallerini önlemek için yapılması gerekliliğidir (Coady, 2002:24). Zira disiplinde insani müdahalenin siyasi çıkarlara alet edilerek bir araca dönüşmesi kaygısı tartışılagelmektedir. Grotius da devletlerin bir başkasının ülkesini ele geçirmek için suçsuz kimseleri koruma gibi nedenlerin ardına saklanabileceğini hatırlatmıştır. Bununla beraber kötü niyetli aktörlerin bu davranışlarının müdahale hakkını ortadan kaldırmayacağını da eklemiştir.

3. ULUSLARARASI HUKUKTA İNSANİ MÜDAHALE

İnsani müdahale doktrininin bir unsuru olan kuvvet kullanımına BM sözleşmesinde net sınırlamalar getirilmiş olduğu bir vakıadır. Egemen eşitlik temeli üzerinde oluşturulan BM sözleşmesinin 2. Maddesi kuvvet kullanımını ve tehdidini yasaklamış ve devletlerin iç egemenlik alanına giren konularda müdahale edilmemesi ilkesini benimsemiştir (Telli, 2012:209).

Bu ilkeler ışığında insani müdahale bağlamında uluslararası hukukta farklı yorumlar yapılmıştır. BM sözleşmesinin bu maddelerine sıkı sıkıya bağlı kalınmasından yana olanlar bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi egemenliğine yönelik kuvvet kullanımının hiçbir şartta hak olarak tanımlanamayacağı yorumunu yaparlar ve bu yüzden insani sebeplerle de olsa askeri kuvvet kullanımının meşru ve yasal olmayacağını savunurlar. Bir başka kesim insani amaçlarla yapılan müdahalenin geçici olacağı ve amacının sürmekte olan insan hakları ihlallerini sonlandıracak olmasından hareketle insani müdahalenin farklı yorumlanması gerektiğinin altını çizer. Bir diğer kesim ise hangi amaçla olursa olsun müdahalenin toprak bütünlüğünü ve siyasi egemenliğin altını oyduğu gerekçesiyle hukuken kabul edilemez olduğunu; insani müdahalenin ise ancak söz konusu devletin rızası varsa meşru ve yasal olabileceğini öne sürer (Francioni ve Bakker, 2013:3-5).

Görüldüğü üzere insani müdahale doktrini gerek uluslararası hukukta gerekse de ahlaki sorumluluk bağlamında halen tartışılmaktadır ve tüm tarafların üzerinde konsensüs oluşturacağı bir yaklaşım olmaktan uzaktadır. Bununla beraber insani müdahalenin bir ödev, devletler nezdinde uluslararası kamuoyuna düşen bir sorumluluk olduğunu öne süren liberal bakış açısı da görmezden gelinemeyecek argümanlar öne sürer.

Bu bağlamda insan haklarının korunmasının ve uygulanmasının devletlerin bir iç meselesi olmadığını öne sürmek mümkündür. İnsan haklarının evrensel olmasından hareketle bu haklara yönelik yaygın ve ağır ihlallerin de tüm insanlığın sorunu olacağını dolayısıyla bu amaçla yapılan müdahalenin BM

şartının 2. Maddesindeki ilkenin doğrudan bir ihlali olmayacağı savunulabilir. Nitekim hem İkinci Dünya Savaşı'nda yaşananlar hem de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber ortaya çıkan devletlerde yaşanan iç savaşlardaki katliam, etnik temizlik, tecavüz gibi ağır insan hakkı ihlalleri devletler tarafından göz ardı edilemeyecek şekilde insan hakları konusunu uluslararası kamuoyunun gündemine taşımıştır.

1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi; 1948 Soykırım Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi; 1966 Medeni ve Siyasi Haklar ile Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmeleri; insanlığa karşı suç, savaş suçları, saldırı suçu gibi suçları tanımlayan 1998 Roma statüsü insan haklarının evrenselleşmesi ve hukukileşmesi yönünde atılmış adımlardır (Ercan, 2017: 480).

4. SINIRLARIN ÇİZİLMESİ: İNSANİ MÜDAHALE DOKTRİNİNDEN KORUMA SORUMLULUĞUNA

İnsan haklarının belli başlı sözleşmeler aracılığıyla hukukileşmesi askeri müdahalenin yasak olması ilkesinde herhangi bir değişim getirmemiştir. Ancak BM şartının 39. Maddesine dayanılarak güç kullanımı yasal bir zemine oturtulması mümkündür. BM 39. Maddesine göre "Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır." Buna göre BM Güvenlik Konseyi bir devlete, devletlere ya da bir örgüte güç kullanma yetkisi verebilir.

Uluslararası politikada insan hakları ihlallerini durdurmaya yönelik güç kullanımı örneği olarak Uganda ve Bangladeş'e yapılan müdahaleler verilir. Tanzanya'nın 1979 yılında Uganda'ya müdahale etmesinin bir güvenlik stratejisinin parçası olduğu öne sürülmekle beraber Uganda yönetiminin kendi halkına karşı gerçekleştirdiği işkence, tecavüz gibi ağır insan hakları ihlallerinin varlığı bunun bir insani müdahale örneği olarak verilmesini engellememiştir. Aynı şekilde Hindistan'ın Bangladeş'e müdahalesi insan hakları ihlallerini büyük oranda sonlandırmıştır ancak bu müdahalenin asıl amacının Pakistan'ı bölerek zayıflatmak ve bölgede Hindistan'ın kendi güvenliğini pekiştirmek olarak da yorumlanmıştır (Sak, 2015:125). Bu örnekler ahlaki sorumluluk ile siyasi ajandaların gerçekleştirilmesi arasındaki bulanıklığı arttırdığı gibi, uluslararası kamuoyunda iyi niyetlerin sorgulanmasına ve sorumlulukların göz ardı edilmesine katkıda bulunmaktadır.

Nitekim 1994'te Ruanda'da yaklaşık 800,000 insanın ölmesi ile sonuçlanan etnik temizlik, sorunun Ruanda'nın iç meselesi olmasından dolayı müdahale etme hakkının olmadığı gerekçesiyle göz ardı edilmiş (Lu, 2007:946) ve devletlerin burada yaşananlara tepkisiz kalması daha sonra eleştirilmiştir (Gürbüz, 2014). Beş yıl sonra 1999'da bu sefer Kosova'da yaşanan insan hakları ihlallerine sessiz kalmak istemeyen devletlere BM Güvenlik Konseyinden müdahale izni çıkmamış, müdahale NATO tarafından insani sebepler gerekçe gösterilerek gerçekleştirilmiştir (Doyle, 2011:79). Geç kalınmış bu insani müdahale dahi yasal zemin olmaması ve müdahalenin gerçekleştiril şekli bağlamlarında eleştiriye tabi tutulmuştur (Lu, 2007:948).

Bu insan hakları ihlalleri karşısında ahlaki yönden harekete geçme zorunluluğu ve hissiyatı devletlerin insani müdahale doktrininin çerçevesini belirleyerek meşru bir zemine oturtmasıyla neticelenmiştir. 2001 yılında Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu Koruma Sorumluluğu başlığıyla bir rapor yayınlamış (Telli, 2012:212) ve nihayet 2005 yılında Koruma Sorumluluğu doktrini BM Genel Kurulunda oybirliğiyle kabul edilmiştir (Lu, 2007:945).

İnsani müdahale doktrininin yukarıda değinilen örneklerden de görüleceği üzere istismara açık olmasından hareketle koruma sorumluluğunun kapsamı belirlenmiştir. Buna göre koruma sorumluluğu halkını koruma sorumluluğunu önce devletin kendisine yükler; devlet başarısız olduğu zamanlarda ya da ihlalleri sona erdirmek konusunda isteksiz olduğu zamanlarda müdahale etmeme ilkesinin artık geçerli olamayacağını ve koruma sorumluluğu bağlamında insani müdahale hakkının meşru sayılacağını kabul eder (Doyle, 2011:72). Bu meyanda güç kullanımı engelleme, tepki verme ve

yeniden yapılandırma aşamalarından (Doyle, 2011:80) oluşan koruma sorumluluğu doktrininin tepki verme aşaması çerçevesinde düzenlenir. Yine güç kullanımının istismarını önlemek adına koruma sorumluluğu doktrini soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik ile sınırlandırılmıştır.

5. SONUÇ

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu doktrinleri insan hakları ihlalleri karşısında devletlerin ahlaki bir sorumluluk yüklendiklerini göstermektedir. Ne var ki günümüz dünyası bu hususta bir evrensel bilincin meydana gelmediğini gözler önüne sermektedir. Hava saldırıları, bombalamalar, vahşi iç savaşlarda kadınların maruz kaldığı muameleler, insan kaçakçılığı, toplu katliamlar, açlıktan dolayı milyonları bulan ölümler ele alındığında devletlerin üzerlerine düştüğünü öne sürdükleri ahlaki sorumluluğu yerine getirmediği ya da getirmekte seçmeci davrandığını (Hjorth, 2015:25) düşündürmektedir. Nitekim Irak ve Gürcistan'a yönelik ABD ve Rusya tarafından gerçekleştirilen müdahalelerin meşrulaştırılması için insani müdahale ve koruma sorumluluğu araçsallaştırılmıştır (Doyle, 2011:83). Darfur, Yemen gibi yerlerde insanlık dışı görüntülere maruz kalmaya devam ettikçe insani müdahale ve koruma sorumluluğa pratiklerinin entelektüeller, aktivistler, karar alıcılar ve kamuoyu nezdinde canlı bir tartışma başlığı olarak kalması kaçınılmazdır. Güncel küresel şartlar göz önüne alındığında Uluslararası siyasette ahlaki sorumluluktan bahsetmek mümkün müdür sorusu hala cevaplanmayı beklemektedir.

KAYNAKÇA

1. Coady, C. A. (2002). The Ethics of Armed Humanitarian Intervention. Washington: US Institute of Peace.

2. Doyle, M. W. (2011). International Ethics and Responsiblity to Protect. International Studies Review, 13, 72-84.

3. Ercan, P. G. (2017). Uluslararası Müdahale . Ş. Kardaş, & A. Balcı içinde, Uluslararası İlişkilere Giriş (s. 477-487). İstanbul : Küre.

4. Francioni, F., & Bakker, C. (2013). R2P, Humanitarian Intervention and Human Rights: Lessons from Libya to Mali. Transworld.

5. Gürbüz, E. (2014). Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Çıkmazı. Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi(113-114), 153-174.

6. Hjorth, R. (2015). Humanitarian Intervention and Moral Responsibility. De Ethica, 2(1), 19-34.

7. Lu, C. (2007). Humanitarian Intervention: Moral Ambition and Political Constraints. International Journal, 62(4), 942-951.

8. Sak, Y. (2015). Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler", Uluslararası İlişkiler, Cilt 11. Uluslararası İlişkiler, 11(44), 121-153.

9. Smith, M. J. (1998). Humanitarian Internevntion: An Overview of Ethical Issues . The Milieu, 63-79.

10. Telli, A. (2012). İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram. NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, 206-220.

ETİK DEĞERLER AÇISINDAN TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER

Öğr. Gör. Dr. Muzaffer BİMAY
Batman Üniversitesi S.B.M.Y. O.

ÖZET

Kamu mal ve hizmetlerin kamu bürokrasisi tarafından üretilmesi olarak kamu yönetimi, günümüzde bu faaliyetleri kamu görevlileri aracılığıyla günümüz evrensel değerleri açısından kabul görmüş etik ilkeler çerçevesinde yürütmeye çalışmaktadır. Kamu hizmetlerin etik değerler açısından üretilmesi ve sunulması için kamu görevlilerinin vatandaşlara tarafsız, şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı ilkeler doğrultusunda hareket etmeleri gerekmektedir. Ancak ülkemiz dahil dünyanın birçok ülkesinde vatandaşa sunulan hizmetlerin etik ilkeler doğrultusunda yürütülmesi için gerekli mevzuat alt yapısı ve kurumsal mekanizmalar tamamlanmış olmasına rağmen bu faaliyetleri yürüten kamu çalışanlarının çoğu, başta mevzuattaki boşluklar, bazı kamu kurum ve kuruluşlarının etik mevzuatı kapsamı dışında tutulması, etik ilkelerin bağlayıcı olmaması vb. nedenlerden dolayı zaman zaman etik dışı tutum ve davranışlar sergilemektedirler. Buradan hareketle bu çalışma, özellikle 2000'li yıllardan sonra Yeni Kamu Yönetimi anlayışı çerçevesinde vatandaş odaklı yürütülen hizmetlerin etik ilkeler bağlamında geçirdiği değişimleri, yaşanan tartışmalar bağlamında teorik çerçevede ele almıştır. Bu anlamda ülkemizde kamu görevlilerinin sundukları hizmetlerde rüşvet, kayırmacılık ve sübjektif birçok etik dışı tutum ve davranış, etik mevzuatı çerçevesinde ayrıca tartışılmış ve dünyadaki gelişmeler bağlamında kamu görevlileri için öneriler geliştirilmiştir. Çalışma sonucunda, kamu görevlileri tarafından yürütülen hizmetler için denetim ve hesap verilebilirlik mekanizmalarının yönetişim mantığı çerçevesinde yaygınlaştırılması, etik ile ilgili çalışmalarda bulunan kurum ve kuruluşların idari ve mali açıdan özerk kılınması, kamu çalışanlarının mali durumlarının adalet ilkesi çerçevesinde iyileştirilmesi, etik mevzuatı kapsamına dahil edilmeyen kamu kurum ve kuruluşların da bu kapsama dahil edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Etik, Kamu Etiği, Kamu Hizmeti, Kamu Görevlisi, Yolsuzluk*

CHANGES IN TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION IN TERMS OF ETHICAL VALUES

ABSTRACT

As the production of public goods and services by the public bureaucracy, the public administration today tries to carry out these activities through public officials within the framework of ethical principles accepted in terms of today's universal values. In order for public services to be produced and delivered in terms of ethical values, public officials must act in accordance with impartial, transparent, accountable and participatory principles to citizens. However, in many countries of the world, including our country in accordance with the ethical principles for the execution of services to citizens with the necessary infrastructure and institutional mechanisms had been completed, although most of the public employees in carrying out these activities, gaps in legislation, some of the ethical regulations to be excluded from the scope of public institutions and organizations, the lack of Binding of ethical principles, etc. for reasons, they sometimes exhibit unethical attitudes and behaviors. Thus, this study, especially after the year 2000 within the framework of new public management citizen-oriented activities in the context of the ethical principles of the changes that occurred in the context of discussions took in the theoretical framework. In this sense, bribery, nepotism and many subjective

unethical attitudes and behaviors in the services offered by public officials in our country have also been discussed within the framework of ethical legislation and proposals have been developed for public officials in the context of developments in the world. As a result of the study, carried out by the logic of governance and accountability mechanisms public officials for audit services in the framework of dissemination, the ethics of institutions and organizations in administrative and financial terms to be autonomous in the study of the public employees within the framework of the improvement of the financial situation of the principle of fairness, ethics, public institutions and organizations that are not included in the scope of the legislation also stated that it should be included in this coverage.
Keywords: *Ethics, Public Ethics, Public Service, Public Servant, Corruption*

1. GİRİŞ

Her ne kadar ahlak anlayışının geçmişi eski çağlara dayansa da, toplumsal ilişkilerde iyi ve kötü gibi değer yargılarını ifade eden etiğin bilimsel anlamda ele alınışı 19. yüzyıla rastlamaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan göçler, nüfus artışının ortaya çıkardığı hızlı kentleşme, ekonomik krizlerin neden olduğu toplumsal adaletsizlikler, bilişim teknolojilerindeki olağanüstü gelişmeler, kamu yönetiminde yeni arayışlar ve küreselleşmenin olumsuz etkileri sonucunda kamu yönetiminde maddi ve maddi olmayan yolsuzluklar ortaya çıkmış ve bu yolsuzluklarla mücadele etmek için etik davranışlar gündeme getirilmiştir. 1980'lerde Batı ülkelerinde yaşanan ekonomik ve yönetsel yozlaşmalara bağlı olarak ortaya çıkan etik kodlar ve bu kodların kamu görevlileri tarafından hizmet sunmada uyulması zorunlu kurallar haline getirilmesi, son dönemlerde değişim ve dönüşüm geçiren Türk yönetim yapısını da etkilemiştir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra kamu yönetimi anlayışındaki yeni gelişmeler, AB üyelik süreci ve ekonomik krizler nedeniyle uluslararası kurum ve kuruluşların talepleri kamuda etik uygulamaların hayata geçirilmesini sağlamıştır. Bu çerçevede Türk Kamu Yönetiminde etik dışı davranışların önüne geçilmesi için etik ilkelerin uygulanmasına yönelik bir dizi önlemler alınmış, etik ile ilgili başta mevzuat değişiklileri olmak üzere birçok alanda kurumsal yapılar oluşturulmuş ve uluslararası alanda etik dışı davranışların önlemesi ile ilgili ortak bir çaba içine girilmiştir. Böylece ulusal ve uluslararası alanda yaşanan bu değişmelere bağlı olarak kamu yöneticileri, etik sorunlara daha duyarlı olmaya başlamışlardır (Koçerber, 2008:68). Ancak etik ilkeler bağlamında gerekli mevzuat ve ihtiyaç duyulan kurumsal yapı hayata geçirilmiş olmasına rağmen kamuda etik dışı davranışlar devam etmiştir. Nitekim Uluslararası Şeffaflık Örgütü, Ekonomik işbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Avrupa Birliği (AB) Komisyonu yıllık raporlarında, Türk kamu yönetiminde maddi ve maddi olmayan yolsuzlukların sürekli olarak artış gösterdiği sıklıkla dile getirilmiştir. Dolayısıyla bu durum, vatandaşın kamu yönetimine olan güvenini de zamanla zayıflatmıştır.

Vatandaşın kamu kurumlarına ve devlete olan güvenlerinin sağlanması için kamu hizmetlerinin, vatandaşların beklentileri doğrultusunda hızlı ve isabetli kararlar alınarak, (Karatoprak, 2010:374) etik ilkelere göre sunulması gerekmektedir. Kamu hizmetlerini etik ilkeler çerçevesinde gerçekleştiren kamu görevlileri, vatandaşlara karşı hem tarafsız, şeffaf ve dürüst davranma hem de kamusal yetkilerini doğru ve yerinde kullanma olanaklarına sahip olacaktır (Önen ve Yıldırım, 2014:104). Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, özellikle 2000'li yıllardan itibaren ulusal ve uluslararası baskıların da etkisiyle kamu yönetiminde yaşanan değişimleri ve uygulanan etik değerleri tartışmaktır. Çalışma, betimleyici bir yöntemle yerli ve yabancı literatür bilgilerinden yararlanılarak teorik düzeyde analiz edilmiştir. Çalışmanın ana soruları; "2000'li yıllardan sonra etik değerler açısından Türk kamu yönetiminde yaşanan değişimler nelerdir? Bu değişimler sonucunda Türk kamu yönetiminde etik ilkelere uygun bir yönetim anlayışı sağlanabildi mi? Çalışmanın ana beklentisi ise, "Türkiye'de çeşitli nedenlerle oluşturulan etik ile ilgili mevzuata rağmen kamu hizmetlerin sunumunda etik dışı davranışlar hala devam etmektedir". Bu çerçevede ele alınan çalışmada, kamu hizmetlerin sunumunda etik davranmayı ortaya çıkaran unsurlar ve bu unsurlara bağlı kamuda etik davranışların uygulamasına

ilişkin sürece değinilmiştir. Bununla birlikte bu süreçte yaşanan sorunlar tartışılmış ve dünyadaki gelişmeler üzerinden öneriler geliştirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde etik ve ahlak kavramlarına ilişkin yapılan tartışmalara açıklık getirilmiş ve kamu hizmeti ve kamu etiği kavramlarına ayrıca yer verilmiştir.

2.1. Etik ve Ahlak Sorunsalı

Etik kelimesi, Yunanca "karakter" anlamında kullanılan "ethos"dan gelmektedir. Etik, ahlak ilkelerinin ışığında doğru davranışı inceler. Hangi değerlerin benimseneceği, başkasına nasıl davranılacağı veya kişinin diğerlerine karşı olan sorumlulukları "etik" meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Etik kavramı üzerine literatürde birçok tanımlama yapılmıştır. Bir tanıma göre etik, iyi ve kötü hakkında bir bilim veya belirli bir grup ya da herkes için kabul görülen eylem kurallarının tümü olarak açıklanmıştır (Özlem, 1997:336). Bir başka tanıma göre ise etik, "*insanların kurduğu bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan değerleri, normları, kuralları, doğru yanlış ya da iyi-kötü gibi ahlaksal açıdan araştıran bir felsefe disiplinidir*" (Gül ve Gökçe, 2008:378). Kant (2003:86) etiği iyi eylemlerin değil, iyi zihniyetin felsefesi olduğunu belirtmektedir. Ona göre bir kişi cezalandırılmayacağını bile bile sırf manevi çirkinliğinden ve Tanrının o davranışı iyi görmeyeceğini düşünerek eylemden vazgeçiyorsa o zaman bu vazgeçme eylemin etiksel olduğu anlamına gelmektedir. Burada etik olanda eylemin manevi iyiliği söz konusu olmaktadır.

Etik kavramı temelde felsefenin bir disiplinidir. Aristoteles, etiği kuramsal felsefeden (mantık, fizik, matematik, metafizik) ayırarak pratik felsefenin bir alanı haline getiren ilk filozoftur. Daha sonra Sokrates, Eflatun gibi Yunan filozofları da bu alan üzerinde çalışma yapmışlardır (Pieper, 2012:30). Bu gün pek çok bilimsel disiplinin çalışma ve ilgi alanı olan etik ile ilgili çok sayıda meslek grubu, kendi etik kodları ve ilkelerini pekiştirmek ve üyelerine etik değerlerin eğitimini vermek için ciddi çalışmalar yapmaktadırlar (Işık, 2009:30). Başta tıp etiği olmak üzere akademik etik, hukuk etiği, ticaret ve iş etiği, çevre etiği, yargı etiği, sanat etiği, polis etiği, basın etiği, jandarma etiği gibi birbirinden nitelik ve işlev bakımından farklı alanlarda etik olgusu bir sorun ve çalışma konusu olmuştur.

Diğer taraftan literatürde etik ve ahlak kavramları kimi zaman aynı anlamda kimi zaman farklı anlamlarda da kullanılmaktadır. Arapça "yaradılış" kökeninden gelen ahlak sözcüğü, yaratılıştan getirilen huyun zamanla değişime uğrayarak bireyin sosyal değerleri haline gelmesidir (Bal ve Beren, 2003:10). Ahlak terimi, "morality", etimolojik köken olarak etikten farklıdır. "Morality", Yunancada adet, gelenek ve görenek anlamına gelmektedir (Yüksel, 2011b:618). Halk dilinde "ahlak" ile aynı anlamda kullanılan etik için Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde ahlaki, ahlakla ilgili olan ya da çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması ve ya kaçınması gereken davranışlar bütünü olarak tanımlamıştır (TDK, 2021). İngilizce'de "ethics" şeklinde kullanılan ahlak sözcüğü, dilimizde de etik anlamı içerir şekilde kullanılmaktadır (Arda ve Pelin, 1995:324). Genel anlamda bakıldığında bu iki sözcük arasında anlam farklılığı olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekte ise ahlakla etik arasında genişlik-darlık, kuram ve uygulama açısından farklılıklar söz konusudur. Ahlak, nasıl davranılmasına ilişkin, yazılı olmayan pratik kuralları kapsayan geniş bir anlama sahiptir. Etik ise, daha somut kavramları içeren ve bu kavramlardan neler çıkabileceği üzerine çalışan dar çerçevede bir anlam içerir (Pehlivan, 1998:9). Ayrıca bu iki sözcük arasında kuram ve uygulama açısından da farklılıklar vardır. Kısaca, etik ahlak üretmez, onun üzerine konuşmaya çalışır (Pieper, 2012:29). Bu nedenle etik, ahlaki eylemin bilimi, ahlak ise, etiğin yaşamına yansıyan kurallar bütünü olarak görülmektedir (Bauman, 2014:63). Etik, karakterin eğitilmesi ve uygulamada karar verebilmeye karşılık gelirken; ahlak, daha genel olarak bir toplumun doğru ya da adil olarak kabul ettiği davranışlar anlamına gelir (Pieper, 2012:21-22). Ahlaki değerler; kişilere, toplumlara, ulusal ve bölgesel değerlere, gelenek ve göreneklere, sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel ögelere bağlı olarak çeşitlilik gösterebilir (Yüksel, 2011b:618). Ancak,

çeşitliliğe bağlı değişim yasama, yürütme, yargı gücü gibi herhangi bir güç tarafından değil; bunun yerine övme ve kınama türünden, aslında beğenme ve ya beğenmeme ifade eden sözlere dayanan yaptırımlarla gerçekleşir (Frankena, 2007:25-26). Bu yüzden bu iki kavram birbirinin yerine kullanılması kabul edilmemektedir.

2.2. Kamu Hizmeti ve Kamu Etiği

Etik değerlerin toplumda yansıması iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, bireyin diğer bireylerle olan ilişkisinde belirlenen değerler, diğeri bireyin devlet ile olan ilişkilerinde ortaya çıkan değerler şeklindedir. Kişisel etik değerler ya kişinin bilgisinden ya da karakter özelliklerinden kaynaklanır. Birincisine, dikkatli bakabilme, hızlı bağlantı kurabilme, güçlü bir belleğe sahip olmayı; ikincisine ise ölçülü, dayanıklı, sabırlı, cesur, sorumlu olma gibi kişisel özellikleri belirtebiliriz (Kuçuradi, 2011:183-184). Bireyin devlet ile ilişkilerinde ortaya çıkan etik değerler ise, mal ve hizmetlerin kamu yönetimi veya bürokrasisi tarafından yürütülmesi aşamasında ortaya çıkar. Kamu yönetimi, tatmininde kamu yararı olan, toplumsal bir gereksinimi karşılayan ve bireylere özel bu faaliyetleri, süreklilik ve sorumluluk çerçevesinde adalet, güvenlik, sağlık, sosyal güvenlik, eğitim ve yerel yönetim gibi geniş bir yelpazede ele alır (Günday, 1999). Dolayısıyla kamu yöneticilerinin etik veya ahlaki değerlere aykırı davranışları

Dünyada birçok ülkede kamu hizmeti sunan yönetimin temel sorunlarının başında kötü yönetim, kaynakların etkin kullanılmaması, görevin suiistimali, yolsuzluklar, rüşvet, yozlaşma vb. sorunlar yer almaktadır. Bu sorunlar sadece kamu mali sistemini bozmamakta aynı zamanda devlet, toplum, hane ve birey ilişkilerinde de birçok olumsuzluklara neden olmaktadır. Yönetim alanındaki maddi ve maddi olmayan yolsuzlukların kamuda ortaya çıkması ve ciddi problemler doğurmaya başlaması kamuda etik davranma ihtiyacını ortaya çıkartmıştır (TUSİAD, 2005:19). Kamu etiği, kamu hizmetlerinin sunumunda takdir yetkisinin yanlış veya kamu yararına aykırı kullanılmasına engel olan, kontrol ve denge unsurudur (Yüksel, 2010:38). Devlet, sorumluluk alanına giren faaliyetleri, kamu görevlileri aracılığıyla yürütürken söz konusu ana amaç kamu yararı olmaktadır. Kamu görevlileri bu faaliyetleri yürütürken iki şekilde hareket etmek zorunluluğu bulunmaktadır. Birincisi, bu görevleri mevzuata uygun olarak yapmakla mükelleftir. İkinci olarak kamuda belirlenen etik değerlere uygun bu hizmetleri yerine getirmesidir. Böylece etik, etik uygulamalar ile kamu gücünün keyfi kullanımını önleyerek bir denge unsuru olmayı amaçlamaktadır. Kamu etiği, kamu görevlisi tarafından sunulan kamusal hizmetlerde kamu yararı açısından çıkan tartışmalara da açıklık getirmektedir. Özellikle karar alma ve yönetsel süreçlerde, etik anlayış ve değerler bağlamında uyacağı ilke ve kuralları içermektedir (Öktem ve Ömürgönülşen, 2005:232). Kamusal etik; örgütlerdeki bireylerin ahlaki karar almalarını ve ahlaki kararların amaçlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla kamusal etik, kamu görevlilerini verecekleri kararlarda doğru olanı yanlış olandan ayırt etmeye yönlendirme gibi görevleri üstlenmektedir (Gökçe ve Örselli, 2011:50).

Diğer taraftan kamu yönetiminde etik kavramı ile iç içe geçmiş birkaç kavramdan söz etmek çalışmamız açısından yararlı olacaktır. Bunlardan ilki, "mesleki etik" tir. Mesleki etik, belirli bir meslek grubunun, meslek üyelerinin belli kurallara göre davranmaya zorlayan, yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan, kişisel eğilimlerini sınırlayan, mesleki rekabeti düzenleyen ve hizmet prensiplerini korumayı hedefleyen ilkelerdir (Kavi ve Koçak, 2011:15). Burada kamu görevlisi, görevini yaparken, mesleğin gerektirdiği normlar çerçevesinde davranması gerekmektedir. İkincisi, "örgütsel etik" kavramıdır. Örgütsel etik, kamu görevlilerinin eylemlerini örgütsel amacın gerçekleşmesi doğrultusunda belirlenmiş bulunan kurallara göre yapmasıdır. Toplumsal etik ise kamu görevlilerinin bir taraftan bireyi koruyan tutum ve davranışlar ortaya koyarken diğer taraftan toplumun bir bütün olarak gelişmesine katkı sağlamaktadır (Özdemir, 2008:183). Yine kullanılan "iş etiği" kavramı çalışma hayatında sık sık kullanılmaktadır. Demokratikleşmeye paralel olarak hukuka uygunluk karinesiyle birlikte Sanayi Devriminin beraberinde getirdiği kapitalist iş dünyasındaki acımasız sömürü düzenin yarattığı haksız tutum ve davranışlar (Başkaya, 2004:13), böyle bir kavramın

ortaya çıkmasında ana etkendir. Bunların yanında tıp etiği, bilimsel etik, iletişim etiği gibi farklı mesleklerle ilişkilendirilmiş kavramlarda literatürde yer almıştır.

3. KAMU HİZMETLERİNİN SUNUMUNDA ETİK UYGULAMALARI ZORUNLU KILAN GELİŞMELER

Kamu hizmetlerinde etik davranmayı gerektiren birçok sebep bulunmaktadır. Bunların başında sanayileşme, küreselleşme, yeni kamu yönetimi anlayışı ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler gelmektedir. Ayrıca bunlarla ilintili olarak nüfus artışları, göç, kentleşme, modernist akımlar, ekonomik yaklaşımlar, krizler, savaşlar vb. birçok neden de ileri sürülmektedir.

3.1. Sanayileşme

İnsan yaşamının ve toplumsal yapının değişme süreci çok eski dönemlere dayanmasına rağmen toplumsal değişim süreci ve bu değişimin insan yaşamı üzerindeki etkileri önemli ölçüde 19. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi sosyo-ekonomik, siyasal, kültürel, zihniyet ve din gibi birçok unsuru kapsayan uzun süren dönüşümlerle etkileşimler sonucu gerçekleşmiştir (Hebert, 1985:91). Sanayi Devrimi'nin sonuçları ve etkileri, uygarlık tarihini dönüştüren olaylara ve gelişmelere yol açmış, insanlık bu devrim sonrasında tarihinin en hızlı farklılaşma sürecine girmiştir. Sanayileşme ile birlikte modernleşme denilen fikirsel, sosyal ve ekonomiksel açıdan farklılaşması, sanayileşme sonrasında hem daha üst boyutlara ulaşmış hem de diğer uygarlıklara yayılmıştır. Sanayileşme, en başta feodal sistemin tam olarak tasfiyesi için gereken altyapıyı hazırlamış, Rönesans ve Reformla başlayıp Aydınlanma ve Fransız Devrimi'ne ulaşan laikleşmenin, daha geniş alanlara skolâstik felsefenin gücünü kıracak şekilde yayılmasını sağlamıştır (Akagündüz, 2016:429). Bu süreç sonunda, bilişim teknolojisi alanındaki gelişmeler ve küresel ticaretin etkisiyle üretim artmış ve artan üretim nedeniyle ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farklılıkları giderek açılmıştır. Sanayi Devrimi ile ekonomik anlamda ortaya çıkan eşitsizlikler emeğin gücünü ortaya çıkartan sosyalizm gibi yeni düşünce akımlarını ortaya çıkarmıştır. Tarım, sanayi ve tıptaki gelişmeler, nüfus artışını hızlandırmış ve bu artış sonucunda göç ve kentleşme olgusu ortaya çıkmıştı. Ülkeler gelişiyordu; ama gelir dağılımındaki adaletsizlik, çocuk işçi problemi, insanlık dışı çalışma saatleri ve kenar mahallelerin acınası durumu gelişimin niteliğini açığa çıkartmaktaydı. Sanayileşme ile birlikte nüfus artışı, göç ve bunun sonucunda gerçekleşen hızlı kentleşme sonucunda nüfusun mekanda dağılımında ve ekonomik avantajlardan yararlanmada eşitsiz bir ortam ortaya çıkmış ve bunun sonucunda etik dışı toplumsal olaylar meydana gelmiştir. Dolayısıyla sanayileşme toplumunun en çok ihtiyaç duyduğu etik ilkeler, kamu yönetiminin her alanına nüfuz etmeye başlamıştır.

3.2. Bilişim Teknolojilerinin Toplum ve Etkileşim Kanallarında Yarattığı Değişimler

Dünyada etik davranmayı ön plana çıkartan ikinci önemli gelişme, bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve buna bağlı olarak internet kullanımıdır. 1960'lı yıllardan itibaren Amerika'da uzay alanında yapılan çalışmaların sonucunda elektronik teknolojilerinin kullanılması sonucu ortaya çıkan bilişim teknolojisi yeni bir çağ açmıştır (Kavi ve Koçak, 2011:2). Ancak zamanla bilişim teknolojilerinin kullanım alanlarının yaygınlaşması ve toplumlar üzerindeki etkilerinin ortaya çıkmasıyla "iyimserler", "kötümserler" ve teknoloji ile toplumun iki yönlü etkileşiminden söz eden "bağlamcılar" şeklinde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Barbour, 2009; Mesthene, 1984). Teknolojik gelişmelere faydacı yaklaşanlar, teknolojideki gelişmelerle başta makine ve teçhizat ve sağlık alanında yaşanan gelişmelere bağlı artan yüksek yaşam standartları, alternatif imkânların artmasına bağlı olarak ortaya çıkan seçme fırsatı, daha fazla boş zaman ve ağların ilişkisine bağlı olarak geliştirilmiş iletişim ve ağ sisteminin ortaya çıktığını savunmuşlardır (Barbour, 2009: 4). Özellikle Facebook, Twitter, İnstagram, Youtube, Bloglar ve diğer çevrimiçi platformlar sayesinde kamu vatandaş ilişkilerinde de önemli mesafe kat edilmiştir (Handley ve Chapman, 2013:17). Ayrıca bu platformlar, yönetimde bütünleşme, entegrasyon ve sayısallaştırma gibi kolaylaştırıcı özelliklerin

etkileri kamu ve sivil toplum örgütleri arasındaki ilişkilere de yansımıştır (Dunleavy vd., 2006:478-480).

Bilişim teknolojilerinin kötü yanları ise yerel ve bölgesel farklılıkların ortadan kalkmasıyla kitle toplumunun tekdüzeleşmesi, oluşan tüketici toplumu sayesinde hedef aralığı küçülmüş, rasyonaliteden uzaklaşan manipülasyona dayalı yeni dünyalar, makinelerin alternatifi olamayan işçilerin yabancılaşması ve kontrol edilemez güçlerin harekete geçmesidir (Barbour, 2009:4-5). Bu olumsuz etkiler sonucu; gizlilik ve özel yaşama dair sorunlar, telif hakları ve fikri mülkiyete ilişkin sorunlar, bilgiye ulaşımda uçurum farkı, işsizlik sorunu ve sanal ortamlarda ortaya çıkan etik dışı davranışlar ortaya çıkmıştır (Dedeoğlu, 2007). Dolayısıyla teknoloji kullanımından kaynaklı bu olumsuz etkiler, toplumları evrensel etik ilkelere göre hareket etme konusunda zorlamıştır. Böylece bilişim alanında yapılan davranışları sınırlayan "bilişim etiği" denilen yeni bir felsefe kolu ortaya çıkmıştır. Bilişim etiği, bilişim alanında yapılan davranışları inceleyen bir felsefe olup, etiğin uygulamalı bir alt dalıdır (Fidan, 2016:1642). Bilişim etiği, başta mahremiyet olmak üzere güvenlik ve kalite, doğruluk, ifade özgürlüğü, fikri mülkiyet, telif hakları, lisans anlaşması, patent, sayısal uçurum, siber zorbalık gibi konulara el atmıştır (Dedeoğlu, 2007). Ayrıca dosya paylaşımı, hackerlık, internetin demokratik olup olmaması, lisanslamalar sıklıkla tartışılan konular arasında yer almıştır.

3.3. Yeni Kamu İşletmeciliği ve Kamuda Yeni Yönetim Anlayışları

Küreselleşme sonucunda dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlerin kamunun hizmet anlayışı üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu gelişmeler, kamu yönetimlerinin vatandaşın taleplerine daha duyarlı olmasını ve yeni hizmet anlayışıyla faaliyetlerinin yürütmesini sağlamıştır (Biçer, 2009:689). 1980'li yılların başından itibaren ekonomik ve siyasal değişimler kamu yönetiminde yeni tartışmalara ve arayışlara sebebiyet vermiştir. Söz konusu tartışmalar; hantal, bürokratik, zorlayıcı mevcut idari yapıların etkin ve verimli bir yapıya nasıl kavuşturulacağı, kamu sektörünün hangi hallerde daha iyi yönetileceği gibi konular ile ilgili olmuştur. Ayrıca kamu hizmetleri koşullarının, vatandaşın istediği verimlilik ölçütüne göre uygun bir biçimde etkin yapı ve becerikli yöneticiler eliyle sunulması üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur (Özer, 2005:3-4). Bu bağlamda 20. yüzyılın ortalarında etkisini göstermeye başlayan eşitlik, özgürlük, bireysellik, serbest piyasa gibi temel ilkeler bazında ortaya konan neo-liberal politikalar çerçevesinde devlete verilen rollerde yaşanan değişiklikler ile birlikte klasik kamu yönetimi anlayışı, yerini işletmecilik mantığında yeni bir yönetim düşüncesine bırakmıştır (Arslan, 2010:23). Bu yeni yaklaşım genel olarak yeni kamu işletmeciliğinde uygulanan şeffaf, hesap verebilir, rekabet edebilecek performans yönetimine dayalı yönetim biçimi olarak yeni bir yönetim anlayışının kamu yönetiminde uygulanması olarak karşımıza çıkmıştır. YKY'nin açtığı çığır, mevcut sorunlar karşısında güçsüz düşen klasik kamu yönetimi için bir yeniden varoluş ve yeni bir bilimsel anlayış şeklinde ortaya çıkmıştır (Hughes, 2013:143)..

Yeni Kamu Yönetimi anlayışı ve etik kavramı arasında doğrudan pozitif bir ilişkinin var olduğu kuşkusuz bir gerçektir (Doğan, 2015:385). Şeffaf, hesap verebilir ve objektif bir kamu yönetiminde etik, iyi bir yönetişim sayesinde gerçekleşebilmektedir (TÜSİAD, 2005:196). Kamu yönetiminde kamu yararı ilkesi kadar kamu kurumlarına olan güveninde çok büyük bir önemi vardır (Koçerber, 2008:67). Devletin müşteri odaklı olması ve buna bağlı olarak vatandaşın artan talepleri, yetki devri ve hesap verilebilirlik, yerel yönetimlerin artan özerklikleri (TUSİAD, 2003:27-36), BM, Dünya Bankası, AB ve OECD gibi uluslararası örgütler, etik yolsuzlukla mücadeleyi ülkelerin kamu yönetimi reformlarının baş gündemine alması (Genç, 2008:47), kamu yönetiminde etik davranışların yeniden yapılandırılmasında etkili olmuştur.

3.4. Küreselleşme

Küreselleşmenin tarihi 19. yüzyıla dayanmasına rağmen küreselleşmenin etki ve sonuçları açısından yüksek tartışmalar 1980'li yıllarda başlamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çift kutuplu dünyada Sovyet bloğunun yıkılması ile yaşanan Soğuk Savaşın ardından kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerinde etkisiyle siyasal, ekonomik, kültürel alanlarda büyük bir toplumsal değişim ve

dönüşüm yaşanmıştır. Küreselleşme ile evrensel bir köye dönüşen dünyada bir noktada meydana gelen olayların, başka noktalardaki olayları etkilemesiyle (Yılmaz ve Horzum, 2005:105) dünya hem 'mesafe' hem de 'zaman' açısından daralma sürecine girmiştir. Bu süreçte uluslar arasındaki sınırların geçişkenlikleri artarken, küresel entegrasyon kavramı ve köyleşen dünya metaforunda ifadesini bulan yeni bir durumla beraber hem bütünleştirici hem de çözümleyici bir değişim ortaya çıkmıştır. Bununla bazı evrensel değerler yerelleşirken, diğer taraftan yerel olan evrenselleşmekte ve evrensel içinde yerini almaktadır. Ancak söz konusu süreçte coğrafyayla ve coğrafyaya bağlı olarak gelişen sosyal, siyasal ve kültürel örüntülerle kurulan bağlar gittikçe zayıflamıştır. Bu bir anlamda ulus ötesi ortamlar oluşmasıyla geleneksel sadakat türlerinin azalması ve regülasyon araçlarının etkinliğinin nispi olarak zayıflamasına yol açmıştır (Nişancı, 2003:30-32).

Küreselleşme ile birlikte yaşanan dönüşüm sürecinin şekillendirdiği sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal politikalar yeni bir dünya düzenini karşımıza çıkartmıştır. Bu yenidünya düzeni sınırsız kar maksimizasyonunun önünde engel oluşturan her şeyi özel sektöre havale ederek, emek piyasasını kuralsızlaştıran, yoksulluğu ve sosyal güvenlik krizini derinleştiren bir ortama sebep olmuştur. Küresel krizleri besleyen toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıdaki çöküntülere bakıldığında, evrensel ahlaki değerlerin uygulanmasındaki yozlaşmanın önemli bir etkisi olduğu belirtilmektedir (Uzun, 2011:36). Gelir adaletsizlikleri ve siyasi yozlaşma gibi toplumlarda sosyal krizlere neden olan olaylar etiğe olan ihtiyacı ortaya çıkartmıştır. Bunun sonucunda ulusal ve uluslararası alanda özellikle kurumların işleyişinin sorgulanmasına ve yasaların yetersiz olduğu durumlarda etik kodların devreye girmesini gündeme getirmiştir. Küreselleşme ile birlikte ABD'de başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizler, tüm kesimleri etik kodlar açısından kendilerini yenilemeleri ve topluma karşı daha şeffaf olmaları konusunda tetiklemiştir. Bu bağlamda küreselleşmenin dünyanın giderek belirsiz ve güvenilmez bir mecraya sürüklenmesi karşısında belirli küresel güçlerin oluşturduğu Davos Ekonomi Forumunda bir dizi önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Ancak zamanla neo-liberal doktrinin dayandığı muhafazakar ilişkiye ve bununla ilintili moraliteye önem vererek küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunların üstesinden gelineceğine ilişkin bir yaklaşım ortaya çıktı (Sezgül, 2009:505).

4. 2000'Lİ YILLARDAN SONRA TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE KAMUSAL ETİK İLE İLGİLİ GELİŞMELER

Bu bölümde, 2000 yılı öncesi ve sonrasında Türk kamu yönetimde etik ilkeler açısından hangi gelişmelerin yaşandığına ilişkin tartışmalara yer verilmiş ve günümüzde etik davranmayı engelleyen koşullara değinilmiştir.

4.1. Kamusal Etiğin Arka Planı

19. yüzyılda devlet ve kurumlar bazında yaşanan değişimlerden kamu yönetimi de payını almıştır. Kamu yönetiminin bilimsel anlamda ele alınışı, Woodrow Wilson'dan beri bir paradigma tartışması şeklinde başlamış ve yönetimde Weberin bürokratik kurallara dayalı sistemi ile devam etmiştir. Kamu yönetimindeki değişimler, genel olarak ekonomik krizlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. 1929 yılına gelindiğinde dünya genelinde yaşanan ekonomik bunalımın reçetesi olarak piyasalara devletin müdahale ederek düzenleyici rolü üstlenmesi ileri sürülmüş ve bu rol, devletin ekonomiye tamamen hakim olduğu Refah Devleti'ne geçiş ile sağlanmıştır (Demirel, 2006:105). Ancak Refah Devleti, 1971 yılında Bretton–Woods Sistemi'nin çöküşü ve pek çok ülkeyi etkileyen 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol krizleri ile birlikte sona ermiş ve neo-liberal politikalar hayata geçirilmiştir. Bretton–Woods'un çöküşü ile kurlar istikrarsız bir yapı kazanırken, merkez bankalarının kontrolünde olmayan "off–shore" sermaye piyasalarının büyümesine yol açmış; ilk petrol krizi ile beraber ekonomiler stagflasyonla tanışmış ve para politikaları bu dönemden sonra devreye girmiştir (Myles ve Quadagno, 2002:50). ABD ve İngiltere'de yaşanan rüşvet skandalları ve işletme zararlarının ardından 1980'lerde iktidara gelen ve adına "yeni sağ" denilen Thatcher ve Reagan yönetimleri ile devletin faaliyet alanı ve kamunun iş gördürme yöntemleri yeniden gözden geçirilmiştir (Eryılmaz 2010). Bürokratik örgütlerin esnek olmayan, kuralcı, merkezi ve süreç odaklı yapılanmalarının yerine devletin kamusal alandan el

çekmesi veya kamudaki faaliyet alanının küçülmesi, adem-i merkeziyetçilik, özelleştirme politikaları, yönetişim, yerelleşme ve deregülasyon gibi kavram ve uygulamalar yaygınlık kazanmıştır. 1980'lerden 1992'nin sonlarına doğru kamu yönetimin etiğine ilişkin literatürde yayımlanan çalışmalar etik ilkeleri gündeme getirmiştir (Cooper, 1994:16). Sonraki yıllarda BM ve OECD'nin çabaları kamu yönetiminde yönetişime bağlı etik ilkelerin hayata geçirilmesi yönünde önemli adımlar attı. BM tarafından 1996 yılında Yolsuzluğa Karşı Eylem Planı çerçevesinde, Kamu Görevlilerinin Etik Kuralları konusunda üye ülkelere tavsiye kararı yayımlaması bu çerçevede gerçekleşmiştir.

Türkiye'de, kamu yönetimlerin yeniden yapılandırması çalışmaları kapsamında 1980'lerden itibaren kamu etiği alanında önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Esasında Cumhuriyetin ilanından 1980'li yıllara kadar gelen süreç içeresinde etik dışı davranışlar ve uygulamaların varlığı görülse de pek önemsenmemiş, durum geçici, konjonktürel olarak nitelendirilmiştir. 1965 tarih ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu (DMK) dışında kayda değer bir mevzuat uygulamasına da pek rastlanılmamıştır. Ancak 1980 sonrası yıllar, Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. İngiltere ve ABD'de yeni sağın yönetimi ele geçirmesiyle yaşanan değişimin yansıması, neo-liberal politikaları hayata geçirmeye çalışan, dışa açılımı esas alan ve devletin ekonomiden ayağını kısmen çekmesini savunan Turgut Özal'ın öncülüğünde açıklanan 24 Ocak 1980 kararları ile ortaya çıkmıştır. Türkiye bu kararlarla yalnız ekonomik anlamda değil, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda da bir değişime girmiş ve bu değişimler toplumsal değer yargılarını ve ahlak anlayışını da dönüştürmeye başlamıştır (Kayacı, 2020:63). Kamu etiği anlamında yaşanan bu dönüşümler kapsamında sonraki yıllarda çeşitli düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bunlar; 1981 tarih ve 2531 sayılı Kamu Görevlerinden Ayrılanların Yapamayacakları İşler Hakkında Kanun, 1982 Anayasası, 1990 tarih ve 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu, 1996 tarih ve 4208 sayılı Karaparanın Önlenmesine Dair Kanun, 1999 tarih ve 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'dur.

4.2. 2000'li Yıllardan Sonra Kamu Etiği Bağlamında Türkiye'de Yaşanan Gelişmeler

Türk Kamu Yönetimi'nde 2000'li yılların başından itibaren bir taraftan AB'ye üyelik için gösterilen çabalar, diğer taraftan 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz karşısında uluslararası finans kuruluşlarının talep ettikleri yapısal uyum paketleri, Türkiye'nin yolsuzlukla ve etik dışı davranışlarla mücadele çabasında birer dönüm noktaları olmuştur. 1980'lerde büyük bir umutla uygulanan neo-liberal politikalar 1990'lı yıllarda sekteye uğramış olmasına rağmen 2000'li yılların başında ortaya çıkan yeni ekonomik krizler nedeniyle Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve AB tarafından devlet yönetiminin yeniden dönüşümünü esas alan ve etik uygulamaları da içeren yeni bir süreç hayata geçirilmiştir. AB'ye tam üyelik sürecinde, Türk Hükümetinden yolsuzlukla mücadele alanındaki ulusal mevzuatı AB ile uyumlaştırmasının talep edilmesi, ekonomik iyileşme sürecinde Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası finans kuruluşlarından mali yardım alabilmek için bazı kurumsal, yasal ve yönetsel etik dışı uygulamalarla mücadele önlemleri alınmasının zorunlu kılınması Türk Kamu Yönetiminde etik uygulamalara ilişkin yönetsel kapasitesinin yükseltilmesi için önemli kriterler olarak kabul edilmektedir (Ömürgönülşen 2016:7). OECD'nin 1997 tarihli "Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerinin Rüşvet Suçlarıyla Mücadele Sözleşmesi", Avrupa Konseyi'nin 1997 tarihli "Yolsuzluğa İlişkin Özel Hukuk Sözleşmesi", Avrupa Konseyi'nin 1998 tarihli "Yolsuzluğa Karşı Ceza Hukuku Sözleşmesi", BM "Yolsuzluğa Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi", OECD'nin "Kara Paranın Aklanmasına Karşı Mali Eylem Görev Gücü'nün Tavsiyeleri"nin Onaylanması (FATF), "Uluslararası Ticari İşlemlerde Rüşvet Hakkındaki OECD Çalışma Grubu" gözlemcilerini kabul etme ve Avrupa Konseyi "Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu" (GRECO) üyeliği Türkiye'de kamusal etiğin hayata geçirilmesinde önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kayacı, 2020:69). Ayrıca OECD tarafından her yıl üye ülkelerin ekonomik konularda uzmanlaşmış hükümetlerarası bir istişare kuruluşu olarak hazırladığı "soft law" ve "peer review" şeklinde tavsiye kararları ve raporları (mfa.gov.tr, 2021) ve SIGMA Programı'nın 1998'de yayımlamış olduğu *"Avrupa Kamu Yönetimi İlkeleri" (European Principles for Public Administration)* isimli

rapordaki etik ilkeler üye ülkeler için bir kılavuz niteliği taşımıştır (OECD, 2000). Ayrıca 1999 yılında AB, yolsuzlukla mücadele bağlamında *"AB Sahtecilikle Mücadele Ofisini (OLAF)"* kurarak etik dışı davranışlarla mücadeledeki ciddiyetini ortaya koymuştur.

AB'nin kuruluşundan itibaren kendi üyeleri arasında iyi yönetişim ve etik, kamu yönetimi yapısının dayandığı temel ilkeler olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu ilkeler Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecindeki ilişkilere de yansımıştır. 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığının teyidi ile Türkiye-AB ilişkileri yeni bir boyut kazanmış ve bu ilişkiler, 1996'da AB'ye Gümrük Birliği süreci ile karşılaştırılamayacak kadar kapsamlı sorumluluk ve yükümlülükler getirmiştir. Avrupa Konseyi'nin yolsuzlukla mücadele konusundaki faaliyetleri ve 2004 yılında GRECO (Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu)'ya üye olunması da Türkiye'nin etik politika ve çalışmalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi ise AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Söz konusu zirvede Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı belirtilerek 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanmıştır. 2008 yılının Mart ayında Komisyon tarafından *"Komisyon Personeli için Profesyonel Etik Standartlar ile İlgili Bildiri" (Communication on Standarts of Professional Ethics for its Staff)* yayımlanmış ve üye ve aday ülkelerin bu standartlara uyması istenmiştir. Bu belgede, Komisyon personelinin görevlerini yerine getirirken uymaları gereken temel ilke ve kuralları bilmeleri gerekliliği vurgulanarak belgenin sonunda "Profesyonel Etik İlkeleri Bildirisi" yayımlanmıştır (Demiral, 2009:195-202).

Türkiye, AB'ye katılım müzakereleri sürecinde yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde etkin, verimli, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim işleyişini hayata geçirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda yetki devri, yerelleşme, hesap verilebilirlik, şeffaflık ilkeleri doğrultusunda yasal ve idari boşlukların giderilmesini esas alan "Türkiye'de Saydamlığın Arttırılması ve Kamuda Etkin Yönetimin Geliştirilmesi Eylem Planı" 2002 yılında hayata geçirilmiştir. Bir yıl sonra "Acil Eylem Planı" adı altında bir program kabul edilmiş ve yolsuzlukla mücadele için ilk defa ciddi anlamda eyleme girişilmiştir. Bu süreci pekiştirme adına hem kurum ve kuruluşların "bilgi verme ödevi" hem de vatandaşların 'bilgi edinme hakkı' çerçevesinde 2003 yılında Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çıkarılmıştır. Ayrıca bu Kanun'un uygulamasından yabancı gerçek ve tüzel kişilerin yararlanması da sağlanmıştır. OECD'nin 4. Gözden Geçirmeye İlişkin 5 Nisan 2003 Tarihli Niyet Mektubu'nda belirtilen bazı yapısal taahhütlerin zaman darlığı nedeniyle gerçekleştirilemediği, etik kuralları içeren mevzuatın çıkarılması gerektiği hatırlatılması üzerine (TMMOB, 2007:15-20), Bakanlar Kurulu tarafından 23.6.2003 tarihli ve 2003/5930 sayılı "Ulusal Programın, Kamu Yönetişimin Güçlendirilmesi" başlığı altında kamu görevlilerinin uyacakları mesleki ve etik ilke ve kuralları belirleyen bir düzenlemenin yapılması öngörülmüş ve 2004 yılında çıkarılan 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile somut adım atılmıştır. Ancak söz konusu Kanun, düzenleyici ilkelerden çok kurumsal yapının şekillenmesine yönelik bir adım olarak ortaya çıkmıştı. Hemen ardından 2004/7 Başbakanlık Genelgesiyle dünyadaki gelişmelerin kamu hizmetlerinin yürütülmesinde kamu görevlilerinin etik ilkelere göre hareket etmesinin zorunluluğundan bahsedilmekte ve Kanun'un çizdiği sınırlar çerçevesinde her kurum tarafından gerekli yönetmeliklerin çıkarılması öngörülmekteydi. Buna rağmen çeşitli kanunlarda kamu personelinin uyulması gerekli kurallar dışında etik ilkelere ilişkin mevzuatın dağınık bir yapı sergilemesi nedeniyle 2005 yılında, 25785 sayılı "Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik" çıkarıldı.

Kanun kapsamındaki kamu görevlilerine etik davranmaları için imzalatılan kamu görevlileri etik sözleşmesinin yanında kamu kurumları tarafından son yıllarda çıkarılan etik ile ilgili diğer düzenlemeler, kamu etiğinin benimsenmesi için atılan önemli adımlardır (Kaypak, Bimay ve Yılmaz, 2017:921). 2007'de "Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Üyeleri İle Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Personelinin Uyacakları Meslekî ve Etik İlkelere Dair Yönetmelik", 2010'da "Denetim Görevlilerinin Uyacakları Meslekî Etik Davranış İlkeleri Hakkında Yönetmelik", aynı yıl çıkarılan "Gümrük Müsteşarlığı Genelgesi Gümrük Personeli Meslek Etik İlkeleri", 2011'de "Sayıştay

Denetçilerinin Mesleki Etik Kurallarına İlişkin Usul ve Esaslar", 2013'de "Eğitim-Öğretim Hizmeti Verenler için Mesleki Etik İlkeler", 2014'de "Sermaye Piyasası Kurulu Üyeleri ve Personelinin Uyacakları Mesleki ve Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik", 2015'de "Eğitimciler için Mesleki Etik ilkelere İlişkin Milli Eğitim Bakanlığı Genelgesi", "Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkelerine İlişkin YÖK Genelgesi" ve "TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı Etik Rehberi" kamu etiği açısından çıkarılan diğer önemli belgelerdir. Bununla birlikte ilki 2002 yılında ve ikincisi 2010, üçüncüsü ise 2016 yılında yayımlanan "Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisi " kamusal etiğin uygulanmasına yönelik etkili olmuştur. Yine etik düzenlemelerle doğrudan ilişkili olmamasına rağmen 2002 yılında çıkarılan 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu, 2003 yılında çıkarılan 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, 2003 yılında çıkarılan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 2004 yılında çıkarılan 5072 sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları İle İlişkilerine Dair Kanun, 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2005 yılında çıkarılan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5355 sayılı Mahallî İdare Birlikleri Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu, 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu kamu yönetiminde etik davranma konusunda destek sağlamıştır.

4.3. Etik Değerlerin Uygulanması Sorunu ve Dünyada Yaşanan Gelişmeler

Kamu hizmetleri, kamu yararı bulunan bir gereksinimi karşılayan faaliyetler olarak kabul edildiklerinden, bunların adil, karşılık beklenmeden, sürekli ve düzenli bir şekilde yürütülmesi gerekir. Günümüzde kamu hizmeti anlayışındaki dönüşüme paralel olarak katılım, etkinlik, kalite ve şeffaflık ilkeleri kamu hizmetlerinin özellikleri arasında sayılmaya başlanmıştır (Avcı, 2014:109). Türk Kamu Yönetimi'nde etik konusunda yasal alt yapı incelendiğinde, özellikle 2000'li yıllardan sonra evrensel bir anlayışın yakalanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak bu dönemde, etik ile ilgili her ne kadar mevzuat altyapısı oluşturulmaya çalışılmış olsa da, söz konusu mevzuatın içerdiği kapsamın darlığı ve yaptırım yetersizliği uygulamada çeşitli sorunlara yol açmıştır. Özellikle Yeni Kamu Yönetimiyle kurumların hareket serbestliği alanının işletme mantığı ile genişletilmesi, gerçek anlamda bir denetim mekanizmasının olmaması beraberinde yozlaşmayı getirmiştir. Etkili yaptırım ve denetim mekanizmaları uygulanmayarak hukuksuzluğa yol açıldıkça, bu anlayıştan sapıldığı da bir gerçektir (TÜSİAD, 2005:55). Diğer taraftan etik davranış standartlarının yetersizliği, hesap verme mekanizmalarının işlevsizliği, etik yasal altyapının yetersizliği (Yüksel, 2011b), kamu yönetimi atama ve yükseltme usullerindeki değişimler, rüşvet, rant kollama, particilik, adam kayırma ve yağmacılık gibi bazı yolsuzluk türlerinin olağan görünmeye başlanması kamu çalışanlarına karşı olan güvensizliği de arttırmıştır.

Türk kamu yönetiminde etik dışı davranışlar, geleneksel anlamda kamu görevlileri kamu hizmetini sunarken kamu gücünü kendi çıkarları için kötüye kullanma adına yolsuzluk yapmasıyla ortaya çıkmaktadır (Ergun, 1978:24). Ülkemizde yolsuzluklar, kamu personelinin atama ve terfi işlemlerinde liyakat ilkesinin göz ardı edilerek doğrudan yapılmasının yanında maddi olmayan siyasal kayırmacılık (partizanlık-patronaj), akraba kayırmacılığı (nepotizm) eş-dost kayırmacılığı (kronizm) hizmet kayırmacılığı şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Yolsuzluklar, bakanlar ve milletvekilleri tarafından partizanlık, oy ticareti, lobicilik, patronaj gibi etik olmayan davranışlar şeklinde siyasal anlamda olabileceği gibi, az gelişmiş ülkelerde karşılaşılan ve kamu bürokrasisi tarafından yürütülen yönetsel anlamda da ortaya çıkabilmektedir (Berkman,1983:9). Bu türden yolsuzluklara set çekilememesinin en önemli nedeni, denetim mekanizmalarının eksikliği olarak gösterilmektedir. Türkiye'de her ne kadar kamu yönetimi; yönetsel, siyasal, yargısal, ombudsman, baskı grupları ve kamu oyu ile etik açılardan olmak üzere çeşitli şekillerde denetlense de (Önen ve Yıldırım, 2014:106), kamuda hukuk devleti ilkesine göre hareket edilmemesi, hesap verme mekanizmalarının işlevsiz olması, kamu yönetiminde şeffaf olunamaması, bürokrasinin merkeziyetçi ve statükocu olması, etik davranış standartlarının yetersiz olması, kamuda etik kültürünün olmaması, siyasilerin bürokratik yapı üzerindeki gücü ve

etkisi, keyfi uygulamalar, ekonomik sebepler, eğitim yetersizliği ve etik konusuna yeterince değer verilmemesi bu grupların yaptığı denetimleri işlevsizleştirmektedir (TÜSİAD, 2005:24). Ayrıca etik davranış ilkelerinin Kanunla değil Yönetmelikte düzenlenmesi ve içerik açısından özellikle katılım ve performans konusuna değinmesine rağmen herhangi bir yol haritasını çizilmemesi, geleneksel kamu yönetiminin değerleri ile Yeni Kamu Yönetiminin değerlerini karıştırarak etik ilke olarak gösterilmesi, hediye ve menfaat sağlama konusunda sıfır tolerans sağlamaması ve en önemlisi ise Yönetmeliğin 2. maddesinde "Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri, yargı mensupları ve üniversiteler hakkında bu Yönetmelik hükümleri uygulanmaz" şeklinde bir ifadenin kullanılması kamusal etiğin kurumsallaşması açısından önemli dezavantaj olarak kabul edilmiştir. Özellikle önemli bir bütçeye sahip olan kurum ve kuruluşların bu kapsama dahil edilmemesi önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmıştır. Bu nedenle kamu yönetiminde personelin sürece dâhil edilerek sosyal sorumluluğu artırma zorunluluğu ortaya çıkmış ve bu konuda gerekli eğitimlerin gerçekleştirilmesi önem kazanmıştır (Dyck, 2014:124). Bu eğitimlerin etki ve verimli olabilmesi için de zorunluluğa dayanması ve uygulamaların yargı mekanizmalarıyla desteklenmesi gerekmektedir (Bruce, 2001:5-6).

Türkiye'de son on yılda kamu yönetiminde maddi ve maddi olmayan yolsuzluklar anlamında bir yozlaşmaya doğru sürüklendiği ve büyük bir yolsuzluk algısı içine girdiği şüphe götürmez bir gerçektir. Yolsuzluk algısının çok kötü olmasının altında yatan ana nedenlere baktığımızda ekonomik kriz dönemleri ile krizden çıkılan dönemler arasındaki farkta yattığını görmekteyiz. 1994, 2001, 2008 ve son olarak 2016 yılında dünyada yaşanan ekonomik krizden en çok etkilenen ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur (EBSO, 2017). Her ne kadar ekonomik krizden çıkma yönünde bir seyir izlemesi nedeniyle yolsuzluk algısının kısmen iyileşiyor olduğu algısı oluşturulmaya çalışılsa da, yolsuzluğu büyük oranda ortadan kaldıracak algıyı daha da düzeltecek yapısal dönüşümlerin gerçekleştirildiği anlamına gelmemektedir (Aydoğan, 2015:2). Nitekim Türkiye'de bu yönde ilerlemenin sağlanamadığı AB Komisyonu tarafından yayımlanan ilerleme raporlarında görebilmekteyiz. Her yıl düzenli olarak AB Komisyonu tarafından yayımlanan ilerleme raporları tamamen doğruluk, dürüstlük, sorumluluk, hesap verebilirlik, şeffaflık ve tarafsızlık gibi ilkeleri esas almaktadır (Demiral, 2009:197). İlerleme raporlarında Türkiye'nin GRECO (Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu) tavsiye kararlarının tümünü yerine getirmesi talep edilmektedir. 2011 yılından 2020 yılına kadar olan tüm raporlardan sonra şeffaflık konusunda bir ilerleme kaydedilmediği ve yolsuzluk algısının hala yaygın bir şekilde devam ettiği de ayrıca belirtilmektedir. Yolsuzlukla mücadeleye yönelik strateji ve eylem planının uygulanmasında sınırlı bir ilerleme kaydedildiği belirtilerek birçok alanda yaygın olan yolsuzluğun azaltılması için daha etkili stratejiler uygulanması gerektiği ile ilgili bir gereklilik ifade edilmektedir (avrupa.info.tr, 2021).

1998 yılından beri kamu hizmetlerinde etik davranışlarla ilgili OECD Konseyi tarafından yayımlanan tavsiye raporların da, Türkiye'deki yolsuzluklar hakkında genel bir bilgilendirme yapılmaktadır (Klavuz, 2003:257). OECD'nin 2014 ve 2017 tarihli izleme raporlarında Türkiye'nin, OECD Rüşvetle Mücadele Çalışma Grubunun tavsiyelerini uygulamada sınırlı ilerleme kaydettiği, 2019'daki Mali Eylem Görev Gücü Türkiye Değerlendirme Raporu'nda ise ülkenin mevzuatında siyasi nüfuzu olan kişileri sınırlamaya yönelik gerekli önlemlerin alınmadığı konusunda eleştiri yapılmıştır. OECD'nin Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi'ne uyumu ölçen "Yolsuzluğun İhracı (Exporting Corruption) 2020" ilerleme raporuna göre Türkiye, sözleşmeyle ilgili yasaları "az uygulayan veya hiç uygulamayan" kategorisinde yer almıştır. Küresel ihracatın % 0,9'unu gerçekleştiren Türkiye, yurt dışında rüşvet veren şirketlere karşı yalnızca bir soruşturma başlattığı ve yaptırım uygulanan hiçbir davanın da olmadığı belirtilmiştir. 2021 yılının Ocak ayına ilişkin Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün-Transparency International- (TI), Yolsuzluk Algısı Endeksinde Türkiye küresel sıralamada sosyo-ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların yoğun olduğu, demokrasi ile tanışmamış birçok ülkenin gerisinde kalarak 180 ülke arasında 86. sıraya yerleştiği belirtilmiştir. Ayrıca AB üyesi 28 üye ülke içinde Romanya'nın ardından sonuncu sıraya yerleştiği ve OECD ülkeleri arasında ise sondan üçüncü sırada yer aldığı

ifade edilmiştir. 2013 yılında Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkeler grubunda lider konumda bulunan Türkiye, 2020 yılında beşinciliğe gerilemiştir. Yolsuzluk Algı Endeksi'nde, Danimarka (88) ve Yeni Zelanda'nın (88) ardından ikinci sırayı 85 puanla İsveç, İsviçre, Finlandiya ve Singapur paylaşmış ve kamu etiği standartları konusunda sürdürülebilir bir süreç izlemişlerdir. Endeksin son sıralarında ise Suriye 14, Somali ve Güney Sudan 12 puanla yer almıştır. 2012'den beri en çok puan kaybeden ülkeler arasında; Saint Lucia (-15) ve Liberya'nın (-13) ardından 12 puan kaybeden Barbados, Suriye ve Macaristan bulunmaktadır. 2012-2020 arasında 9 puan kaybeden Güney Kıbrıs, Bahreyn, Cibuti ve Türkiye, bu ülkelerin hemen ardında yer almaktadır. 2012 yılından beri puanı ve sırası hızlı bir biçimde gerilemekte olan Türkiye, bu yıl 1 puan fazla almasına karşın son 8 yıl içinde en çok gerileyen 5 ülke arasındaki yerini değiştirememiştir (transparency.org, 2021).

Kamu etiği sadece gelişmemiş veya gelişmekte olan ülke yönetimlerini değil aynı zamanda gelişmiş ülkeleri de yakından ilgilendirmekte ve bu ülkeler, yeni yönetim yaklaşımlarıyla birlikte etiğe dayalı yeniden düzenlemeler yapmaktadırlar(TUSİAD, 2005:19). Özellikle son yıllarda dünya çapında COVID-19 salgınının da etkisiyle başta insan hakları ve demokratik normların ihlali, yolsuzluk, merkezi hükümet harcamaları ve kötü yönetim, temel hizmet alanların yönelik yatırım olanaklarının azalarak buralara yetersiz bütçe ayrılması kamuda etik dışı davranışların en önemli nedenleri olarak gösterilmektedir (Vrushi ve Kukutschka, 2021). Tüm dünyada kamu sektörünün, özellikle son dönemde yitirdiği toplumsal güveni tekrar kazanabilmek için etik değer ve davranışlara özen gösterilmeye başlanmıştır. Dünya üzerinde giderek artan sayıda ülke, kamu yönetiminin her alanında etik değerlerin tesis edilmesi ve geliştirilmesine dönük davranış ilkelerini belirleyen, bu ilkelere uyulmasını teşvik eden ve denetleyen etik komisyon ve kurullar ya da bu işlevleri gören çeşitli birimler oluşturmuşlardır. Bu birimlerin işlevselliği genellikle yaptırımla desteklenmektedir. Diğer yandan kamu hizmetleri etiğinde gözlenen sürekli değişimlere paralel olarak, pek çok ülkede, yasa ya da kurala dayalı etik sistemlerden, değerlere dayalı sistemlere doğru bir eğilim olduğu görülmektedir (Demirkasımoğlu, 2009:754). Nitekim bu konuda Avustralya, Yeni Zelanda, Hollanda, Norveç, Finlandiya, Portekiz, İngiltere, A.B.D. ve Meksika gibi birçok ülkede kamu yönetiminde etik değerler ve davranışlar konusunda önemli reformlar gerçekleştirilmekte ve 'etik kodlar' oluşturulmaktadır. Bu reformların özü kamu sektörünün "kural odaklı" bir yönetim anlayışından "değerler ve sonuç odaklı" bir yönetim anlayışına yönelmesi olarak söylenebilir (Biçer, 2009:690). Kamu sektöründe etik davranış standartları oluşturmak ve onları diğer ülkelere servis etmek konusunda öncülük yapan OECD; ABD, İngiltere ve Anglo Sakson ülkelerinden yararlanılarak etik yönetimi ile ilgili çerçeve proğramlar hazırlamışlardır. Amerika'da American Office of Goverment Ethics, İngiltere'de Commitee on Standarts in Public Life'in deneyimleri, OECD'nin bir ülkede etik altyapıyı oluşturan unsurlar konusunda yaydığı görüşe esaslı katkıda bulunmuştur (Demirci ve Genç, 2008:48)

Etik kodlarının yapıları ve içerikleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de genel olarak ülkeler, son yıllarda geliştirdikleri kodlar ve diğer etik usulleri ile ortak bir sistematik yapı oluşturmaya çalışmışlardır. Bu konuda en iyi örnekler Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Kamu Görevlileri için Model Davranış Kuralları ve Avrupa Komisyonu Kamu ile İlişkilerde İyi Yönetimsel Davranış Kodudur. Ayrıca kamu yönetiminde etik standartları belirlemeye ve uygulamaya yönelik olarak; UNESCO, OEC (Online Ethics Center For Engineering and Research), Council of Science Editors gibi uluslararası kurumların yanında ABD'de The Office of Government Ethics, İngiltere'de The Committee on Standards in Public Life, Kanada'da The Office of the Ethics Counsellor, Avustralya'da The Public Service and Merit ProtectionCommission, Japonya'da National Public Service Ethics Board, İrlanda'da The Public Offices Commission gibi kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Hollanda Ulusal Etik Ofisi, Hollanda Ombudsmanı, Japonya Kamu Etik Kurulu, Letonya Yolsuzlukla Mücadele Kurumu, ABD Kamu Etik Ofisi, İngiltere Kamu Yaşamında Standartlar Komitesi, Letonya Ombudsmanı, İrlanda Kamuda Standartlar Komisyonu, Hong Kong ICAC Yolsuzlukla Mücadele Bağımsızlık Komisyonu, Bhutan Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu bu alanda yer alan dünyadaki diğer oluşumlara örnek teşkil etmektedir (Alev ve Genç, 2015:145). Ayrıca Kanada'da kamu

çalışanları için çıkar çatışması ve kamu görevi sonrası istihdam kodu adı altında «Etik Danışman Dairesi» ve "Çıkar ve Etik Çatışma Komiserliği (Conflict of İnterest and Ethics Commissioner – CIEC) oluşturulmuş (Önen ve Yıldırım, 2014:121), Japonya'da Ulusal Kamu Hizmeti Etik Kanunu yürürlüğe konulmuş, Avustralya'da özellikle üst düzey yöneticiler için 1996 yılında Kamu Teşkilatında Etik Standart ve Değerler adlı bir belge yayımlamış, Meksika'da SECODAM adı altında bir kuruluş kamu görevlilerinin özelikle malvarlıklarını düzenli olarak incelemeye başlamış ve Yeni Zelanda da etik ile ilgili önemli ve etkin çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Yüksel, 2011a:692-700).

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Toplumsal yapıda ortaya çıkan maddi ve maddi olmayan yolsuzlukların sebep olduğu yozlaşmayı engellemenin en önemli yöntemlerden biri, kamu yönetiminde etik değerlerin korunmasıdır. Kamu yönetiminin etik anlayışa uygun yürütülmemesi durumunda, vatandaşın devlete ve devletin kurumlarına olan güveni azalmakta ve bunun sonucunda sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle dünyada ve ülkemizde özellikle 1980'lerden itibaren yeni kamu yönetimi anlayışına bağlı olarak kamuda etik uygulamaların benimsenmesine yönelik çalışmalar, tüm hızıyla sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'de, özellikle 2000'li yıllardan sonra uluslararası kurum ve kuruluşların da etkisiyle etik ilkelere yönelik mevzuat oluşturulmuş ve kamu etiğini korumaya yönelik kurumsal yapılar çoğunlukla tamamlanmıştır. Kamu idarelerine ilişkin mevzuata bakıldığında hemen her birinde kamu etiği ile ilgili hükümlerin yer aldığı ve bu hükümlerin uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak her ne kadar bu dönemden itibaren etik ilkeler bağlamında gerekli mevzuat ve ihtiyaç duyulan kurumsal yapı hayata geçirilmiş olsa da, kamuda etik dışı davranışlar halen devam etmekte ve bu davranışlar, mantıksal bir çerçeveye büründürülerek göz ardı edilmektedir. Ayrıca kamu yönetiminin işleyişinde her geçen gün yozlaşmanın arttığı uluslararası kuruluşlar tarafından da sık sık dile getirilmektedir. Gelinen noktada etik ile ilgili zihniyet sorunu olduğu ve bireysel olarak ahlaki kurallar özümsemeden salt hukuk kurallarıyla topluma etiği kabul ettirmenin imkânsız olduğu anlaşılmıştır. Kaldı ki çıkarılan Kanun ve bu Kanun'un uygulaması ile ilgili Yönetmeliğin etik ilkeleri önlemek için yetersiz olması da etik ihlallerin oluşmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmıştır. Bu nedenle çalışmada etik konusunda son dönemlerde dünyada ve ülkemizde birçok düzenlemenin yapıldığına ve etik ilke ve kodların yayımlandığına dikkat çekilse de, esas olanın yasalarla bizden istendiği için ahlaklı olmak değil, gerçekte etik ilkelere uymamız gerektiği için ahlaklı olmak olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda geliştirilen öneriler ise şu şekilde sıralanmıştır:

- Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun ve diğer denetim mekanizmalarının idari ve mali açıdan bağımsız bir yapıya kavuşturulmaları,
- Yolsuzlukla mücadelede STK'ların aktif rol almaları için ihtiyaç duyulan mekân, bütçe ve diğer olanakların sağlanması,
- Kamuda yaşanan maddi ve maddi olmayan yolsuzlukları ifşa eden personellere yönelik koruma ve ödüllendirme olanaklarının genişletilmesi,
- Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bakanlar Kurulu üyeleri, yargı mensupları ve Türk Silahlı Kuvvetleri ile üniversitelerin etik mevzuatı kapsamına dahil edilmesi,
- Kamu işlemlerinde şeffaflığın sağlanması için kamu iş ve işlemlerinin daha basit ve hızlı bir şekilde yapılması,
- Kamu çalışanlarının mali durumlarının iyileştirilmesi ve ücret farklılıklarına ilişkin adil uygulamaların hayata geçirilmesi,
- Hesap verilebilirlik mekanizmalarının geliştirilerek sağlam bir kontrol ve denge sisteminin kurulması ve tüm paydaşların yürüttükleri faaliyetlerin bu sisteme entegre edilmesi gerekir.

Dolayısıyla güvene dayalı demokratik değerleri benimseyen, adil ve hesap verilebilir bir kamu yönetiminin hayata geçirilmesinin olmazsa olmazı hiç şüphesiz evrensel etik ilkelerin toplumun her kesimine benimsetilmesi ve yaşamın her alanında bu ilkelerin uygulatılmasıdır. Böylece vatandaşı önemseyen ve onu önceleyen bir kamu yönetimi, etkinliği, verimliliği, tarafsızlığı sağlayacak ve en önemlisi toplumsal güveni tesis edecektir.

KAYNAKLAR

Akagündüz, Ü. (2016). Sanayi Devrimi ve Sanayileşme. İsmail Güven vd. (Ed.), *Uygarlık Tarihi (ss.422-431),* 6. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.

Alev, B. & Genç, F. (2015). Türkiye'de Üniversite Etik Kurulları Üzerine Bir İnceleme. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15 (31), 135-182 .

Arda, B. & Pelin S.Ş. (1995). Tıp etiği: Tanımı, İçeriği, Yöntemi ve Başlıca Konuları. *Ankara Tıp Mecmuası,* 48, 323-336.

Arslan, N.T. (2010). Klasik- Neo Klasik Dönüşüm Süreci: "Yeni Kamu Yönetimi". *C.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(2), 21-38.

Avcı, M. (2014). İdarenin Kamu Hizmeti Faaliyetlerinde Daralma ve Dönüşüm: Özelleştirme ve Regülasyon. *TAAD*, 105-139.

Aydoğan, E. (2015). *Türkiye de Yolsuzluk Algısı üzerine Notlar-2*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı(TEPAV).

Bal, İ. & Beren, F. (2003). *Polis Etiği*. Ankara: Siyasal Kitabevi

Barbour, I. G.(1992). *Ethics in an Age of Technology: The Gifford Lectures, 1989-1991*. VOL II. Harper, SanFrancisco.

Başkaya, F. (2004). *Çığırından Çıkmış Bir Dünya*. Ankara: Maki Yayınları.

Bauman, Z. (2014). *Postmodern Etik*. A. Türker (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Biçer, İ. (2009). Kamu ve Özel Sektör Kuruluşlarında Etik Değerlerin Uygulanması. *Kamu Etiği (ss. 689-698).* Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Bruce, W. (2001). *Classics Of Administrative Ethics*. Colorado: by Westview Press.

Cooper, T. L. (1994). The Emergence of Administrative Ethics as a Field of Study in the United States. Terry L.C. (Ed.), *Handbook of Administrative Ethics*. New York: Marcel Dekker.

Dedeoğlu, G. (2007). Bilişim Toplumu Ve Etik Sorunlar. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.

Demiral, N. (2009). Avrupa Birliği'nde Etik ve Türkiye'ye Yansımaları. *Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri,* Cilt 1, Ankara: TODAİE, 195-208.

Demirci, M., & Genç, F. N. (2008). Türkiye'de Kamu Yönetimi Reform Sürecinde Etik Yapılanma. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(2), 43-58.

Demirel, D. (2006). Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: Etkin Devlet. *SayıştayDergisi, 60,* 105-128.

Demirkasımoğlu, N. (2009). Kamu Görevlilerinde Etik Değerlerin Güçlendirilmesi ve Etik Eğitimi. *Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri 2*, Ankara: TODAIE Yayınları,747-764.

Doğan K. C. (2015). Yeni Kamu Yönetimi Ve Etik Anlayışının Türk Kamu Yönetiminde Kurumsallaşması: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Örneği. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(10), 381-402 DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8321

Dunleavy P.; Margetts H., Bastow, S. & Tinkler, J. (2006). New Public Management Is Dead: Long Live Digital-Era Governance. *Journal of Public Administration Research and Theory (JPART),* 16 (3), 467-494.

Dyck, F. V. (2014). *Yeni Nesil Reklamcılık: Dijital Çağ İçin Yeni Kurallar*. Volkan Eke (Çev.), İstanbul: The Kitap Yayınları.

Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO) (2017). 2016Yılında Dünya ve Türkiye Ekonomisi 2017 Yılından Beklentiler. http://www.ebso.org.tr/ebsomedia/documents/2016-yilinda-dunya-ve-turkiye-ekonomisi-&-2017-yilindan-beklentiler_89904883.pdf. (Erişim Tarihi: 09.02.2021).

Ergun T. (1978). Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine. *Amme İdaresi Dergisi*, 11(1), 24-30.

Eryılmaz, B. (2010). *Kamu Yönetimi*. Ankara: Okutman Yayıncılık.
Fidan, M. (2016). Bilişim Etiği Boyutlarına Göre Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının İncelenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 24(4), 1641-1654.
Frankena, W. (2007). *Etik*. A. Aydın, (Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
Genç, M. D. (2008). Türkiye'de Kamu Reform Sürecinde Etik Yapılanma. *Amme İdaresi Dergis,* 43-58.
Gökçe, O. & Örselli, E. (2011). Kamu Yönetiminde Etik ve Etik Dışı Davranış Algısı. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7), 47-63.
Gül, H. & Gökçe, H (2008). Örgütsel Etik ve Bileşenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 13 (1) , 377-389.
Günday, M. (1999). *İdare Hukuku*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
Handley, A. & Chapman, C.C. (2013). *Dijital Çağda İçerik Yönetiminin Kuralları*, Zeynep Kökkaya(Çev.), İstanbul: Mediacat Yayınları.
Hebert, H.(1985). Avrupa İktisat Tarihi. Cilt II. Mehmet Ali Kılıçbay ve Osman Aydoğmuş (Çev.), Ankara: Teori Yayınları.
http://www.mfa.gov.tr/iktisadi-isbirligi_ve-gelisme-teskilati-_oecd_.tr.mfa,
(Erişim Tarihi:17.01.2021).
http://www.transparency.org/cpi2014/results, (Erişim Tarihi:02.02.2021).
https://www.avrupa.info.tr/tr/ilerleme-raporlari-744. , (Erişim Tarihi:07.01.2021).
Hughes, O.E. (2013). *Kamu İşletmeciliği ve Yönetimi*. Buğra Kalkan; Bahadır Akın &Şeyma Akın(Çev.), Ankara: Bigbang Yayınları.
Işık, M. (2009). Kamu Etiği Açısından Milli Eğitim Bakanlığı Tarafından Sunulan (E-Okul Veli Bilgilendirme Sistemi) Nin Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(10), 27-46.
Kant, İ. (2003). *Ethica, Etik Üzerine Dersler*. Y. Ö. Oğuz Özügül, (Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.
Karatoprak, E. (2010). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Benimsenen Yeni Yöntemler ve Uygulamaların Kontrolü. *Maliye Dergisi*, 365-375.
Kavi E. & Koçak, O. (2011). *Çalışma Hayatında Etik*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
Kayacı, M. (2020). Etik Davranış İlkelerinin Türkiye'de Kamu Yönetiminde Etik İklim Algısı Ve Etiğin Kurumsallaşmasına Etkileri: Diyarbakır Örneği, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Sivas.
Klavuz, R. (2003). Kamu Yönetiminde Etik ve Bir Sorun Alanı Olarak Yozlaşma. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Koçerber, S. (2008). Dünya da ve Türkiye de Denetim Etiği. *Sayıştay Dergisi*, 65-90.
Kuçuradi, İ. (2011). *Etik.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
Mesthene E. (1984). Technology as Evil: Fear or Lamentation? İn Research in Philosophy and Technology, Paul Durbin (ed.), 7, Greenwich, CT: JAI Press.
Myles J. & Quadagno, J. (2002). Political Theories of Welfare State. *Social Service Review*, 76(1), 34-57. https://doi.org/10.1086/324607
Nişancı, E. (2003). Küreselleşme, Ulus Devlet ve Etik. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 27-40.
OECD (2000). Kamuoyu Güveninin Tesisi: OECD Ülkelerinde Alınan Etik Önlemler, *Araştırma Raporu*.
Öktem, M.K. & Ömürgönülşen, U. (2005), Kamu Yönetiminde Etik Çalışmalarına Yönelik Genel Bir Çerçeve Arayışı, Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, *Sakarya Üniversitesi,* 231-239.
Ömürgönülşen, U. (2016). *Türkiye'nin Ulusal Etik ve Dürüstlük Sistemi ve Kamu Görevlileri Etik Kurulunun Bu Sistemdeki Rolünün Gözden Geçirilmesi,* http://www.etik.gov.tr/arastirma-raporlari/(Erişim Tarihi:21.12.2021).

Önen, M. & Yıldırım, A. (2014). Kamu Yönetiminde Etik Denetimi: OECD Ülkeleri Örneği. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 103-126.
Özdemir, M. (2008). Kamu Yönetiminde Etik. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 179-195.
Özer, M. A.(2005). Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı. *Sayıştay Dergisi,* 59 (10-12), 3-46.
Özlem, D. (1997). *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.
Pehlivan, İ., (1998). *Yönetsel Mesleki Ve Örgütsel Etik*. Ankara: Pegem Yayınları,
Pieper, A. (2012). *Etiğe Giriş*. V. A. Sezer (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Sezgül, İ. (2009). Küreselleşme, Neo-Liberalizm Ve Etik, *TÜBAV Bilim Dergisi* 2(4). 504-509
TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası (2007). Küreselleşme Etik Kodlar ve Örgütler: Elektrik Mühendisleri Odası Etik Komisyonu. 2.bs., Ankara: Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları.
Türk Dil Kurumu (TDK) (2021). Etik Nedir? https://sozluk.gov.tr/(Erişim Tarihi:01.02.2021)
Türk Sanayicileri & İş Adamları Derneği (TUSİAD) (2003). *Kamu Hizmetinde Etik, Güncel Konular ve Uygulama*. İstanbul: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği.
Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TUSİAD) (2005*). Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik.* Kavramsal Çerçeve Ve Uluslararası Uygulamalar Cilt 1, Altyapı Dizisi No:1 Yayın No: TÜSİAD -T/2005-11/412, İstanbul: Graphis.
Uzun, Y. (2011). Kamu İdarelerinde Etik*. Sayıştay Dergisi*, 33-56.
Vrushi J. & Kukutschka R.B.B. (2021). Covıd-19 Zamanında Yolsuzlukla Mücadele Neden Önemlidir? https://www.transparency.org/en/news/cpi-2020- (Erişim Tarihi:21.01.2021).
Yılmaz, D. (2008). Türk Hukukunda Kamu Hizmeti Kavramı ve Kriterleri. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1215-1234.
Yüksel, C. (2010*). Devlette Etik*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
Yüksel, C. (2011a). Dünya'da Kamu Yönetiminde Etik Ve Uluslararası Karşılaştırmalar. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 25 (1-2), 671-708.
Yüksel, C. (2011b). Ülkemizde ve Dünya da Siyasette Etik Değerler. İUHFM, 69 (1-2), 617-634.

AKADEMİDE ETİK DEĞERLER VE DİNDARLIK

Dr. Mehmet Emin KALGI
Department of Psychology of Religion, Şanlıurfa/Turkey
Orcid no: 0000-0001- 6999-5059

Doç. Dr. Ökkeş KESİCİ
Mehmet Akif Ersoy University, Geography Department, Burdur/Turkey
Orcid no: 0000-0002-4139-462X

ÖZET

Etik konusu, sadece sosyal hayatımızda değil, hemen hemen her yerde karşılaşabileceğimiz bir sorundur. Bu problemle en çok karşılaştığımız yerlerden biri de akademidir. Bu sorunlar şöyle sıralanabilir: Bilimsel araştırmalarda intihal yapma, sahtecilik, verileri çarpıtma, aynı çalışmayı tekrar yayınlama, çalışmanın verileri dilimleyerek yayınlanma ve bilimsel çalışmada katkısı olmadığı ya da az olduğu halde yer alma ile ilgili sorunlar (1); akademide meslektaşlara yönelik etik sorunlar (2); akademisyenin çalıştığı kurumun değerlerine yönelik etik sorunlar (3); toplumun değerlerine yönelik etik sorunlar ve eğitim sürecine yönelik etik sorunlar (5). Bu sorunların önüne geçebilmek için objektif değerler ilkesinin esas alınacağı bir sistem kurulmalıdır.

Akademide etik değerler ve dindarlık ilişkisi araştırmamızın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmamızın amacı, akademik değerler ile dindarlık arasında bir ilişki olup olmadığını, bir ilişki varsa bu ilişkinin hangi yönde olduğunu tespit edilmesidir. Nicel yönteme dayalı olarak yapılan araştırmada; "Kişisel Bilgi Formu", "Akademik Etik Değerler Ölçeği" ve "Dinsel Yaşayış Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, farklı unvanlara sahip akademisyenler oluşturmaktadır. Verilerin analizinde, dindarlık ve alt boyutları ile akademide etik değerler ve alt boyutları arasındaki ilişkiyi öğrenmek için Spearman Sıra Farkları Korelasyonu kullanılmıştır. Bu korelasyon türünün kullanılma sebebi, iki değişkenden biri veya ikisi ön şart olan normalliği sağlamamasıdır. Dindarlığın akademide etik değerleri yordayıp yordamadığını, yorduyorsa yordama düzeyini tespit etmek için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Akademi, etik değerler, din, dindarlık.*

ETHICAL VALUES AND RELIGIOSITY IN ACADEMY

ABSTRACT

The problem of ethics is an issue that we can encounter not only in our social life but also in almost every part of our lives. One of the areas where the ethical problem is most experienced is the academy. These problems can be listed as follows: Plagiarism in scientific research, scientific misconduct and fraud, distortion of data, republishing the same study, salami-slicing of data sets, problems regarding the authorship of a person who has little or no contribution to the study (1), ethical issues related to colleagues in academia (2), ethical problems on the values of the institution the academician works (3), ethical problems regarding the values and valid norms of society, and ethical issues in educational process (4). In order to prevent these problems, a system based on the principle of objective values should be established.

The subject of our research is the relationship between ethical values and religiosity in academia. The purpose of this study is to determine whether there is a relationship between academic values and religiosity, and in which direction this relationship is in case of a significant relationship is found.

In the study based on quantitative method, "Personal Information Form", "Academic Ethics Values Scale" and "Religious Life Scale" were used. The sample of the study consists of academicians with different titles. The Spearman Rank Correlation Test was employed to find out the relationship between religiosity and its sub-dimensions and ethical values in academia and its sub-dimensions in the analysis of the data. The reason for using this type of correlation is that one or both variables do not provide the prerequisite normality. Multiple regression analysis was used to determine whether religiousness predicts ethical values in the academic environment and its level of prediction.

Keywords: *Academy, ethical values, religion, religiosity.*

KIRILGAN GRUPLARIN KATILIMIYLA GERÇEKLEŞTİRİLEN ARAŞTIRMALARDA ARAŞTIRMACIYI BEKLEYEN RİSKLER VE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN ETİK UNSURLAR

Doç.Dr. Nilay KESKİN SAMANCI
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0002-7191-5262

Nevin KÜÇÜK
Psikososyal Destek Uzmanı, N_HumaN Danışmanlık
Orcid no: 0000-0003-0685-1677

Gözde POLATKAL
Eğitim Uzmanı, Kalkınma Atölyesi Kooperatifi, Eğitim Atölyesi
Orcid no: 0000-0001-8540-3391

ÖZET

Ülkemizde ve dünyada son yıllarda ekonomik, sağlık ve sosyolojik dinamikler bağlamında yaşanan krizler, özellikle sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını ve karşı karşıya kaldıkları riskleri daha da derinleştirmiştir. Bu durum günümüzde söz konusu grupların doğrudan yer aldığı araştırmaların sayısının da artmasına neden olmuştur.

Türkçe alan yazında ve raporlarda dezavantajlı koşullara sahip bireylerin içinde bulunduğu durumu tanımlamak için "kırılganlık", "savunmasızlık" "örselenebilirlik" ya da "incinebilirlik" kavramları kullanılmaktadır. Türkçe'de farklı kavramlarla karşılanmaya çalışılan "kırılganlık" kavramı İngilizce "vulnerable" kelimesinden gelmektedir. Söz konusu vulnerable kelimesi de Latince bir isim olan vulnus (ing: wound) kelimesinden köken almakta ve "fiziksel olmayan saldırılara karşı savunmasızlığı nitelemek için" 1600'lü yıllardan beri kullanılmaktadır. Tıp Bilimleri Örgütleri Uluslararası Konseyinin 2002 yılında yayınladığı rehbere (CIOMS) göre ise "akıl hastalığı dolayısıyla onam veremeyecek nitelikteki bireyler, çeşitli hiyerarşik ilişkilerdeki kıdemsiz bireyler (tıp öğrencileri, hemşireler, hastane çalışanları), yaşlılar, bakım evinde yaşayanlar, yoksullar, işsizler, evsizler, göçebeler, mahkumlar, mülteciler, tedavisiz hastalığı olanlar, politik/etnik azınlıklar, ağır hastalar ve çeşitli kültürel etkiler dolayısıyla kadınlar ve çocuklar" kırılgan olarak tanımlanmıştır. Tanımdan da hareketle, kırılgan gruplar içinde bulundukları kişisel ve çevresel risk faktörleri bakımından istismar edilebilme olasılıkları yüksek olan gruplardır ve bu durum onların doğrudan katılımcı oldukları araştırmalarda araştırmacıların söz konusu kişilerin haklarını ve iyi olma halini korumak adına araştırmacılara rehberlik edecek etik standartların belirlenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı gerek ulusal gerekse uluslararası düzenlemeler ve etik ilkeler çerçevesinde, "kırılganlık" kavramının temel dinamiklerini tartışmak, söz konusu grupların katılımıyla gerçekleştirilen araştırmalarda araştırmacıyı bekleyen riskleri ve dikkat edilmesi gereken etik unsurları vurgulamaktır. Bu çerçevede çalışmada, kırılgan gruplar ve genel özellikleri, kırılgan grupların katılımıyla gerçekleştirilen araştırmalarda araştırma öncesi, araştırma sırası ve araştırma sonrası süreçler ekseninde araştırmacıyı bekleyen riskler ve dikkat edilmesi gereken etik unsurlar ile ayırıcı unsurlar değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Dezavantajlı/riskli gruplar, kırılganlık, etik, araştırma etiği.*

ETHICAL CONSIDERATIONS AND RISKS AWAITING RESEARCHER DURING THE RESEARCH FOCUSING ON VULNERABLE GROUPS

ABSTRACT

Economic, health and sociological crises have deepened the needs and risks of socio-economically disadvantaged and vulnerable groups in our country and in the world recently. This situation has caused an increase in the number of studies in which these groups are directly involved.

In order to describe the situation of people with disadvantaged conditions various concepts (such as "kırılganlık", "savunmasızlık" "örselenebilirlik" or "incinebilirlik") are used in Turkish literature and reports. The word vulnerable is derived from the Latin word vulnus (Eng: wound) and has been used since the 1600s to "describe vulnerability to non-physical attacks". According to the Guideline of the Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS), "adults without the capacity to give voluntary consent, employees those who are hierarchically junior (medical students, nurses, hospital workers), elders, nursing home residents, poor, unemployed, homeless, nomads, prisoners, refugees, those with untreated disease, political / ethnic minorities, seriously ill people and women and children due to various cultural influences" are defined as vulnerable. Based on the definition, vulnerable communities are the groups that are highly likely to be abused in terms of their personal and environmental risk factors, and this situation reveals the necessity of determining ethical standards that will guide researchers to protect the rights and well-being of vulnerable groups in research in which they are directly involved.

The aim of this study is to discuss the basic dynamics of the concept of "vulnerability" within the framework of both national and international regulations and ethical considerations, and to emphasize the risks awaiting the researcher and the ethical considerations that need to be considered in research conducted with the participation of these groups. In this framework, the study will discuss the general characteristics of vulnerable groups, the risks awaiting the researcher in research conducted with the participation of vulnerable groups, the ethical considerations and the distinctive elements before, during and after the research.

Key words: *Disadvantaged/risky groups, vulnerability, ethics, research ethics.*

PLATON'UN SANAT KURAMI VE SANAT ETİĞİ KAVRAMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Arş. Gör. Dr. Didar Ezgi ÖZDAĞ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi
Orcid no: 0000-0002-3126-4485

ÖZET

Sanat en genel tanımıyla yaratıcılığın ve hayal gücünün benzersiz bir birleşimidir. Fakat Platon mimesis kuramıyla bu tanımlamanın tam karşısında bir düşünce ile yer almaktadır. Mimesis 'in kökeni ise aslında antik dönemlere kadar uzanmaktadır. Antik dönem filozoflarının gerçeklik ve hakikat bilgisinin ortaya çıkışına dair yaptıkları yolculuk günümüze kadar etkisi devam eden bir felsefi görüşün doğmasına neden olmuştur. Kısacası; Mimesis; doğa ve insan davranışının sanatta öykünmeciliği/ taklididir. Bir diğer ifade ile sanatçı / sanatçılar nesneleri taklit etmekte, nesneler ideaların kopyaları olarak varlıklarına devam etmektedirler. Tamda burada sanat ve felsefenin farklı disiplinler olmasına rağmen zaman zaman benzer tartışma konuları içerisinde yer aldıklarından bahsedebiliriz. Örneğin; sanatın taklit ve duygusal yönünün sorgulanması etik sorunsalını da beraberinde getirmektedir. Etik; Yunancada karakter anlamında kullanılan "ethos" sözcüğünden türemiş, sonrasında ahlaki kural ve değerlerin incelenmesi amacıyla "ethics" kavramına dönüşmüştür. Genel anlamda ise belirli bir sistem içerisinde kişilerin uymak zorunda oldukları kurallar bütünüdür. Sanatsal açıdan etik ise sanat disiplininde belirlenen normlardır. Günümüzde bu süreç sanatçılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Çünkü sanat sınırları zorlayan yapısı nedeniyle kimi zaman sanatçıyı nasıl davranması gerektiği ile ilgili sorgulamalara itmektedir. Bu sorgulamanın temelini ise sanatçının özgürlük içerisinde üretirken hangi etik değerleri ne kadar göz önünde bulundurduğudur. Araştırma kapsamında sanatçının gerçekliğe vermiş olduğu tepki Platon'un perspektifinden sanata ve sanat etiği kavramları üzerinden ele alınacak, elde edilen bilgiler ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Felsefe, Sanat, Platon, Etik, Sanat Etiği.*

AN OVERVIEW OF PLATO'S THEORY OF ART AND ETHICS OF ART CONCEPTS

SUMMARY

Art, in its most general definition, is a unique combination of creativity and imagination. However, with his theory of mimesis, Plato opposes this definition with an utterly contrary thought. The origin of Mimesis actually goes back to ancient times. The journey of the ancient philosophers about the emergence of the knowledge of reality and truth has led to the emergence of a philosophical view that has a continuing effect until today. In short, Mimesis; it is the mimetic/ imitation of nature and human behavior in art. In other words, artist / artists imitate objects and objects continue to exist as copies of ideas. Right here, we can mention that although art and philosophy are different disciplines, they sometimes take place in similar discussion topics. For instance, questioning the imitation and emotional aspects of art brings along the ethical problems. Ethics; It is derived from the word "ethos",

meaning character in Greek, and later turned into the concept of "ethics" for the purpose of examining the moral rules and values. In general, it is the set of rules that people have to obey in a certain system. And in artistic terms, ethics is the norms determined in the art discipline. Today, this process is interpreted in different ways by artists. Because, art has a structure that pushes the limits, it sometimes causes the artist to question themselves how to act. The basis of this questioning is that what ethical values and how much of them are taken into consideration by the artist while producing in freedom. Within the scope of the research, the artist's reaction to reality will be discussed through the concepts of art and art ethics from Plato's perspective, and the information obtained will be tried to be presented in details.

Key words: *Philosophy, Art, Plato, Ethics, Ethics of Art.*

GRAFİK TASARIMDA ETİK DIŞI DAVRANIŞLARIN NEDENLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Öznur IŞIR
Balıkesir Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Sanatlar Programı
Orcid no: 0000-0002-7231-0329

ÖZET

Grafik tasarım alanında yapılan etik dışı davranışlar incelendiğinde karşımıza çıkan en yaygın olanları; aşırma, lisanssız ürün kullanımı, spekülatif işler yapmak, basmakalıp işler üretmek, arkadaş kayırma, toplumsal etkiye önem vermeme ve çevreye karşı sorumlu olmama şeklinde sıralanabilir. Tüm bu davranışlar hem mesleğe hem de topluma büyük zararlar vermektedir. Araştırma kapsamında bu davranışların nedenlerini ortaya koyabilmek amacı ile literatür taramasının yanında geleceğin tasarımcı adayları olan grafik tasarım öğrencileri ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilen tematik analiz ile analiz edilmiş, bulgular betimsel alıntılar ile desteklenerek sunulmuştur. Sonuç olarak etik dışı davranışların nedenlerinin bazıları; Yetersiz kalan kurumlar, Bilgi Çağının Getirileri, Kişisel özellikler, Etiğin ulaşılmaz ve anlaşılmaz gözükmesi, Eğitimden kaynaklı sorunlar, Bir zararının olduğunun düşünülmemesi, İntihale uygulanan yaptırımların caydırıcı olmaması, Sessiz kalınması ve Ekonomik Sebepler olarak belirlenmiştir. Bildiri kapsamında bu nedenler ayrıntılı olarak incelenmiş ve bazı çözüm önerileri sunulmuştur. Bu davranışları azaltmak adına etik ihlallerine yönelik düzenlemelerin geliştirilmesi, gerekli yaptırımların uygulanması ve etik davranışları önemseyen tasarımcıların ve ajansların ödüllnedirilmesi kurumların üzerine düşen görevlerdendir.Tasarımcılar istemeyerek yapılan intihalleri önlemek adına özenli çalışmalı, meslektaşları ile sektörel birliği sağlamalı, müşterileri ile sözleşme imzamalıdır. Bunlar haricinde mesleki kuruluşlara ve özellikle eğitim kurumlarına düşen sorumlulukların yerine getirilmesi ile mesleğin itibarsızlaşmasına neden olan etik dışı davranılar en aza indirilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Etik, Grafik Tasarım, Meslek Etiği, Görsel İletişim Tasarımı, Etik dışı davranışlar*

CAUSES OF NON-ETHICAL BEHAVIOR IN GRAPHIC DESIGN

ABSTRACT

When the unethical behaviors in graphic design are examined, the most common ones we come across are; They can be listed as plagiarism, use of unlicensed products, doing speculative works, producing stereotypes, favoritism of friends, not giving importance to social impact and not being responsible to the environment. All these behaviors cause great harm to both the profession and the society. Within the scope of the research, interviews were conducted with graphic design students, who are future designer candidates, in addition to the literature review in order to reveal the reasons for these behaviors. The thematic analysis obtained from the interviews was analyzed, and the findings were presented with descriptive quotations.As a result, some of the reasons for unethical behavior are listed as inadequate Institutions, The Returns of the Information Age, Personal charateristics, Ethics seeming inaccessible and incomprehensible, Problems arising from education, Not thinking that there is a harm, The sanctions applied to plagiarism are not deterrent, Silence and Economic Reasons. Within the scope of the paper, these reasons were examined in detail and some solution suggestions were presented. Developing regulations for ethical violations in order to reduce these behaviors, applying the necessary sanctions and rewarding designers and agencies who care

about ethical behavior are among the duties of the institutions.Designers should work diligently to prevent unintentional plagiarism, establish sectoral unity with their colleagues, and sign contracts with their customers. Apart from these, by fulfilling the responsibilities of professional organizations and especially educational institutions, unethical behaviors that cause the profession to be discredited can be minimized.

Keywords: *Ethics, Graphic Design, Professional Ethics, Visual Communication Design, Unethical behavior*

1. GİRİŞ

Çağımızda grafik tasarım alanda yapılan etik dışı davranışlar; aşırma (intihal), lisanssız ürün kullanımı, spekülatif işler yapmak, basmakalıp işler üretmek, arkadaş kayırma, çevreye ve topluma karşı sorumlu olmama şeklinde sayılabilir (Işır, 2020). Etik dışı davranışların engellenebilmesi ve çözüm önerileri geliştirilebilmesi için altında yatan sebeplerin anlaşılması önemlidir. Geleceğin tasarımcıları olacak öğrencilerin bu konudaki görüşleri etik dışı davranışların sebeplerinin bulunabilmesi adına önemli görülmüştür. Bu doğrultuda araştırma kapsamında İstanbul'da bulunan bir özel üniversitenin Grafik Tasarım programına kayıtlı 33 öğrenci ile görüşülmüştür. Katılımcıların 6 tanesi 1. Sınıf, 10 tanesi 2. Sınıf, 5 tanesi 3. Sınıf ve 12'si 4. Sınıf öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların 5'i daha önce bu mesleği profesyonel olarak icra ettiklerini ifade etmişlerdir. Veriler google forms üzerinden oluşturulmuş görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Öğrencilerle yapılan görüşmelerin yanında alanyazın taraması ve yapılan diğer araştırmalardan yola çıkarak etik dışı davranışlara sebep olabilecek durumlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. ETİK DIŞI DAVRANIŞLARIN NEDENLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR

2.1. Ekonomik Sebepler;

Hem bireysel olarak tasarımcılar hem de tasarım ajansları hayatta kalabilmek için maddi gelire ihtiyaç duyarlar. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde en altta temel ihtiyaçlar gelir. Günümüzde fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek için belli bir maddi kazanç sahibi olmamız gerekir ve maalesef Holland'ın (2010) ifade ettiği gibi "Ekonomik bir dipsiz kuyunun içine serbest düşüş yaparken, sonuçlar üzerine düşünmek için fazla vaktimiz olmaz; kestirme yollardan kaçışlar yapmaya biraz daha eğilimli oluruz". Benzer şekilde reklam ajansları da, müşteri kaybetmemek adına etik meseleleri göz ardı edebilir ya da tasarımcı, çoğu zaman doğruluğuna inanmadığı bir iletişimi tasarlamak zorunda kalabilir (Ertürk, 2017). Tasarım öğrencileri ile yapılan araştırmada da yapılan etik dışı davranışlarıdan biri olan lisanssız ürün kullanımının başında gelen sebep olarak ekonomik sebepler gösterilmiştir. Öğrencilerle yapılan görüşme sonucunda 19 öğrenci tasarım programlarını lisanssız olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir. 10 öğrenci ise lisanslı kullandıklarını belirtmiştir. Bilgi çağında tasarım etiği kapsamında görsel iletişim tasarımı öğrencileri ile yapılan araştırmada ise benzer şekilde 6 öğrenci lisanslı program kullanırken, 29 öğrencinin lisanssız program kullanmakta olduğu görülmüştür (Işır, 2020).

Katılımcılardan 11 tanesi; "lisanssız kullanmayı tercih ediyorum çünkü programların ücretleri çalışmadığımdan, bir gelirim olmadığından dolayı bana fazla geliyor." ,"Lisanssız. Çünkü Lisans Sağlayabilicek durumda Değilim Ve Kullandığım Programlarla Bir Kazanım içinde değilim", "lisanssız. lisanslılar çok uçuk mevlalarda yıllık ücretlendiriliyor.", "lisanssız kullanıyorum.Diğerini kullanmak isterim fakat pahalı olduğu için lisanssız kullanıyorum.", "Lisanssız kullanıyorum, çünkü lisanslı alacak param yok" ve benzeri ifadelerle lisanslı ürün kullanamama sebepleri olarak ekonomik sebepleri göstermişlerdir.

Yine etik dışı davranışlardan biri olan spekülatif işler yapma durumunda da öğrencilerin en büyük motivasyonunun maddi kaygılar olduğu görülmüştür. Ancak bir katılımcının ifade ettiği gibi;

"Öğrenciyken genelde ister istemez kabul edilebiliyor. Bunun sonu gelmiyeceği için belli bir zaman sonra işimizde iyisek kesinlikle kabul etmememiz gerektiğini düşünüyorum piyasayı bu gibi kişiler yüzünden yerlere çekiyoruz. Kalitesiz süreliliği olmayan işlerle doluyor etraf"

2.2. Sessiz kalınması;

İntihallerin ve etik dışı davranışların önüne geçilememesinin bir sebebi de bu durumlara sessiz kalınmasıdır. Çakıcı'nın (2008) yaptığı araştırmada üniversitelerde etik konular ve sorumluluklar ile yönetim sorunu (performans, bilgi, beceri gibi) konusunda akademik personelin idari personele göre daha sessiz kalması da oldukça ilginçtir. Araştırmada sessiz kalma konusunda etkili faktörler; İşle ilgili korkular, izolasyon korkusu ve ilişkileri zedeleme korkusu olarak görülmektedir.

Akademiye benzer şekilde sektörde de işle ilgili korkular ve ilişkileri zedeleme korkusu ile tasarımcılar etik dışı davranışlara göz yummakta ve sessiz kalmaktadırlar. Kınık'ın (2015) da belittiği gibi; tasarım ofisi, reklam ajansı ve matbaalarda çalışan tasarımcıların intihal yapmaya reklam verenler tarafından zorlandıkları da bir gerçektir. Örneğin müşterinin tasarımcıya yaptırmayı düşündüğü tasarımla ilgili olarak şartlar koştuğu, başarılı örnek tasarım ürünleriyle gelerek aynısının ya da benzerinin yapılmasını istediği bilinmektedir. Birçok tasarımcı bu tarz talepler karşısında müşteri kaybetmemek için sessiz kaldığı ve intihale aracılık ettiği görülmektedir.

2.3. İntihale uygulanan yaptırımların caydırıcı olmaması;

Candansayar (2010), intihalle ilgili görülen önemli bir davada Yargıtay Genel kurulu'nun davalıyı beraat ettirmesinin sonuçlarını şu sözleri ile aktarmıştır: "Türkiye'de intihal yapsan da başına bir şey gelmeyeceği kabul edilmeye başlandı. Memleketin en üst bilim kurulu TÜBA ve en üst yargı kurulu Yargıtay, intihalin 'hoş görülebilir olduğuna' karar vermişlerdi".

Bu durum intihal yapmayı düşünen kişilerin "nasılsa bir şey olmuyor" diyerek cesaret bulmasına yol açarken, bilimsel çalışmaları için uzun zaman, emek ve para harcayan bilim insanlarında da küskünlüğe neden olmaktadır. Cezalandırılmak şöyle dursun pek çok idari görev ile ödüllendirildiğine şahit olduğumuz, en basiti hızlıca doçent, profesör olan bu örnekler, özellikle genç akademisyenlerde "o zaman ben neden boşuna uğraşıyorum?" algısının oluşmasına yol açabilmektedir. Bu durum yayınların kalitesinin de git gide düşmesine, uydurma ve özensiz çalışmalarla dolu bir alanyazın oluşmasına da neden olacaktır. Benzer durum tasarım sektöründe de devam etmektedir.

Kurumsal firmaların bile özgünlüğü tartışılabilecek etik olmayan tasarımları kabul ediyor olması grafik tasarımda etik ilkelerin sorgulanması gerekliliğini göstermektedir (Erdem,2017). Çok büyük ajansların yüksek bütçeli projelerinde ya da ödül almış tasarımlarda bile çok ciddi aşırmalarla karşılaşmaktayız. Öyle ki bu durum neredeyse kanıksanmış gibi görünmektedir. Böyle bir piyasada öğrenciler ya da genç tasarımcılar günü kurtarmak adına tasarımlarında "esinlemekte" bir sakınca görmemektedirler.

2.4. Bir zararının olduğunun düşünülmemesi;

Aslında Binark ve Günseli'nin ifade etiiği üzere internet'te dolaşımda olan her içerik gibi, telif ve patent haklarıyla korunan içerikler de birer enformasyondur. Enformasyonun paylaşımı ise temelde etik bir sorun değildir. Ancak telif ya da patent hakkına sahip kişi ya da kuruluşların, enformasyonun sınırsızca dolaşması karşısında uğradıkları hak kayıpları da görmezden gelinemez. Bu noktada, belirleyici unsurlardan biri, ticari kayıplar ile etik sorunlar arasındaki farkın doğru biçimde kurulmasıdır. Başka bir kişi ya da kuruluşun emeği ile kazanç elde etmek, "korsanlık" ve/veya "haksız kazanç" olarak tanımlanmaktadır ve bu durum hem ticari hem de etik açıdan sorunludur (2013). Ayrıca maalesef Ross'un belirttiği üzere 'Dijital bir işi çalmanın çok az maliyeti var veya hiç yok. Bu durum orjinalinin çok az bir değeri olduğu izlenimini yaratıyor (Holland, 2010). Bu yüzden de insanlar bunun bir zararı olduğunu tahayyul etmekte zorlanabilmektedirler.

Özpınar, Kazaskeroğlu ve Öz'ün (2010) araştırmasında da eğitim ve bilgi erişimi/paylaşımı konusunda etik olmayan davranışların sebebi incelendiğinde "Kimsenin zarar görmediğine inanıyor olmak" etik olmayan davranışlara neden olma açısından 3.19 ortalama ile (ilgisi yoktur 1 >>> İlgisi vardır 5) en yüksek sebeplerden bir tanesi olarak görülmektedir.

Telif haklarının ihlali meselesinde önemli bir vurgu da İnternet ortamındaki bilgi ve enformasyonun kamusal olduğu vurgusudur. Bu kavrayış yaygın bir kavrayıştır ve yeni medyanın etik boyutuyla sorunsallaştırılmasında etkilidir (Binark & Günseli, 2013). Katılımcıların bazıları da benzer şekilde ifadelerde bulunmuşlardır;

"Bence lisannsız program kullanmak etik dışı değildir. Aynı işleri ucuz ve bedavaya yapılması cazip geliyor"

"Lisanslı kullanmıyorum çünkü internette ücretsiz bulabiliyoum. Ücretsizi varken ücretliyi kullanmak zorunda hissetmiyorum."

"Herkes kullanabilsin diye beleş."

"Etik dışı değildir sonuçta aynı işlevi görüyor. Önemli olan ortaya çıkan"

"Lisanssız kullanılmalı çünkü tasarım da program değil asıl önemli olanın fikir olduğunu düşünüyorum"

Belki de bu yüzden öğrenciler lisanssız bir program, font, vector ya da fotoğraf kullanırken bunun gerçek bir insana zarar verdiğinin farkına varamamaktadırlar. Öğrenciler bir programı, fotoğrafı ya da fontu üreten kişinin de kendileri gibi bir tasarımcı olduğunu, faturalarını bu sayede ödedikleri ve hayatlarını idame ettirdiklerini düşünemiyor gibi görünmektedirler. Yaptıklarının aslında "korsanlık" ve emek hırsızlığı olduğunu idrak etmeleri bu açıdan önemlidir.

Lisanslı ürün kullanan öğrencilerden ise sadece 1 tanesi korsan yazılım kullanmak istemediği için lisanslı kullandığını belirtmiştir. 4 öğrenci ise lisanssız ürün kullanmanın kendileri için dezavantaj oluşturabildiğini, sürekli kullanmak zorunda kaldıkları için, donmalar, takılmalar ya da kapanmalar yaşatabildiği için lisanslı ürün kullanmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

2.5. Özensiz çalışma;

Bir de iyi niyetli olunmasına rağmen eğitim eksikliğinden kaynaklı problemler vardır. Yapılan hareketin etik dışı bir davranış olduğunun farkında olunmaması, intihalin tam olarak neleri kapsadığının bilinmemesi, donanım eksikliği gibi sorunlar bu başlık altında toplanabilir.

İstenmeden aşırmacılık (Plajerism) yapabilme tehlikesine karşı orijinal ilk, temel kaynağa ulaşma zincirleme alıntı/zincirleme hata yapılmasını önleyebilmektedir. Kitap ya da makale yazarlarının yeterli özeni göstererek bilginin ilk kaynağına inmeden kolay erişebildikleri Türkçe yayınların kullanılarak yazılması, kavramların kullanılmasında sıkıntı yaratan durumlara neden olabilmektedir (Emiroğlu, 2005). Benzer şekilde tasarımcılar da tasarımlarında kullandıkları fotoğrafların, vektörlerin, fontların lisansları konusunda çok özenli davranmalıdır.

Tasarımcı ücretsiz görsel kaynaklarında bulduğu bir görselin bile telif hakkının olabileceğini bilmelidir. Bir görsel de yer alan model, fotoğrafını çeken sanatçı ile; sanatçı, fotoğraflarını sattığı tedarikçi web sitesi ile; web sitesi, üye olup fotoğraf satın alan müşterisi ile sözleşme yapar. Görüldüğü gibi süreç çok hassastır. Bu bağlamda bir grafik tasarımcı kullanacağı görsel hakkında, hangi koşullarda, hangi projelerde ve hangi miktarda kullanabileceğine dair birçok yönden kendisinden emin olmalıdır. Üyelik altında hizmet alımı yapılan internet adreslerinden kullanılan görsellerde bile bir takım anlaşmazlıklar yaşanabilir (Erdem, 2017). Tasarımcının bu konuda özensiz davranması ileride kendisi ya da müşterisi adına büyük problemler yaşamasına yol açabilir.

Tasarımcılar müşterinin problemlerine özel olarak hazırlanmış özgün tasarımlar üretmek durumundadır. Bu doğal olarak oldukça zahmetli ve uzun bir süreç olabilmektedir. Tasarımcının günü kurtarmak adına (ücretli ya da ücretsiz) hazır vektörlerden faydalanması ileride birbiri ile çok benzeyen ya da birbirinin aynı logolar ile karşılabilmesine ve bu durumda hiçbir hak iddia edilememesine yol açabilir. Tasarımcının aynı zamanda müşteriyi müşteriyi bazı ucuz veya ücretsiz logo tasarım sitelerine gitmemesi konusunda uyarma yükümlülüğü bulunmaktadır. Müşterinin tasarım problemlerinin çözümü için profesyonel destek alması önemlidir. Ücretsiz logo üretmeyi sağlayan sitelerde üretilecel logolar pek çok diğer problemin yanında başka logoların kopyası veya benzeri olabilir. Büyük ya da küçük farketmeksizin bir marka logosunun kopya olması ticaretine çok büyük zararlar verebilir ve markanın prestijini düşürebilir.

2.6. Etiğin ulaşılmaz ve anlaşılmaz gözükmesi ;

Ne yazık ki, başka birçok örnekte olduğu gibi, etik sözcüğü de gerçek içeriğinden soyutlayarak kullanmaya başlanılmıştır. Sonuçta düzen-dışı,ahlak-dışı,din-dışı,gelenek-dışı,yasa-dışı her durumun "etik-dışı" olduğunu ilan ederek kökenlerini, nedenlerini ve çözümlerini geri plana atma kolaycılığı gelişmiş, akademik ortamlarda ise etik ulaşılamaz ve anlaşılamaz bir fildişi kule gibi yerine göre insanları engelleme, yönlendirme,cezalandırma amaçlarına alet edilmiştir (Ruacan, 2005). Sektörde ise Whitehouse'un da belirttiği gibi 'profesyonel deneyimi olmayan öğrencilerin profesyonellik kurumu karşısında gözleri yılıyor ve profesyonel standartların önemini anlamıyorlar' (Holland, 2010). Yapılan görüşmede öğrencilerden bazılarının meslek etiğinin özgürlük ve yaratıcılıklarını kısıtlayacağını düşüdükleri görülmüştür;

"Meslek etiği kısıtlayıcı olabiliyor ve bir grafik tasarımcı özgür olmalıdır."

"Tasarımcı özgür ve net olmalıdır."

"Eğer bir sanatçı veya tasarımcı topluma göre hareket ederse kanımca bir nevi hapisanededir. Hür olmalıdır."

"Grafik tasarım sonu görülmeyen bir deniz gibidir. Kısıtlanamaz, kurallar koyulamaz."

Oysa meslek etiği kuralları tasarımcıların yaratıcılıklarını kısıtlamak için değil tam tersi hem o mesleği hem mesleğin mensuplarını, hem de toplumu korumak için vardır.

2.7. Kişisel özellikler;

Bazı psikolojik rahatsızlıklıklar, yükselme hırsı, tanınma arzusu (hollywood sendromu) gibi kişisel özellikler de etik dışı davranış sergilemede etkili görülmektedir. Yaygınlaşan rekabet ortamı ve yalnızca başarıya odaklı tasarım yapma arzusu aslında eğitim sisteminde sürekli rekabet içerisinde olan bireylerin daha çok küçük yaşlardan itibaren kazandığı bir davranış biçimidir. Örgün eğitim sistemini başarı hırsını körüklemekte, bazı psikolojik rahatsızlıkların ve davranışların normalleştirilmesini sağlamaktadır. Yükselmek ve rakipleri geçmek için yapılacak her türlü davranış mübah olarak görülmeye başlanmıştır.

Cleaver'ın da (2006) ifade ettiği gibi örgün eğitimde her öğrenci sınavlarla tek başına karşılaşır ve her biri bireyselleştirilmiş bir not alır. Özel programlar, akademik burslar, yüksek lisans programları ve gelecekte edinilecek işler gibi şeylere kabul, en azından kısmen, iyi notlara bağlı olduğu için öğrenciler nadiren sınav olmaya ve notlanmaya karşı rahat ve kayıtsız bir tutum alabilirler. Tersine, şaşırtıcı olmayan bir biçimde, sınav ve sınav öncesi zaman çoğunlukla stres dolu ve farklı düzeylerde kaygının yaşandığı dönemlerdir. Üstelik öğrenciler (ve öğretmenler) bir not hiyerarşisine, sıralamaya alışkın oldukları için değerlendirmenin yapısı rekabeti körükler. Meselesadece öğrencilerin metinleri iyi anlamaları ve iyi notlar almaları değildir, arkadaşlarından daha iyi notlar almaları gerektiği telkin edilir. Uçlaştırılırsa böylesi bir rekabet, hiyerarşi içinde kendi pozisyonunun sarsılması korkusundan başkalarına yardım etmeyi kişisel olarak reddetme gibi yabancılaştırıcı davranışlar doğurabilir.

Katılımcılara çok prestijli bir işin, uzun vadede toplum çıkarları ile çelişiyorsa o işi kabul edip etmeyecekleri sorulduğunda 11 katılımcı kabul ederceklerini bildirmişlerdir;

“Prestij benim için önemli, ben kabul ederim. Toplum çıkarları ile çelişmesi firmanın sorunu”

“Her olaya doğru gözüyle bakamam, Bir çok iş için toplum çıkarlarına ters olabilir. Beni ve çalıştığım firmayla önemli bir iş ise yaparım”

“Maakeef çoğu kişi kendi çıkarlarını düşünüyor ama kabul ederdim, rekabete ortak olurdum” aynı katılımcı müşterilere hızlı ve düşük bütçeli seçenekler üretebilmek adına benzer şablonlarla iş üretmeyi de etik dışı bulmadığını şu sözlerle ifade etmiştir; “Rekabet içinde sizi öne atar”

2.8. Meslek kuruluşlarının yetersiz kalması

Uluslararası Grafik Meslek kuruluşlarının yayınlanmış etik kodları bulunmakta ve üyelerinin bu kodlara uymaları beklenmektedir. Ancak Türkiye’de meslek kuruluşlarının bu tarz etik kodlara sahip olmadığı görülmektedir. Kınık (2015), Türkiye’de grafik alanında söz sahibi olan Grafikerler Meslek Kuruluşu ve Reklamcılar Derneği gibi meslek örgütlerinin yaptıkları çalışmalarla süreci yönlendirme potansiyelini içerisinde barındıran bir görüntü sergileyemediklerini ifade etmektedir.

2.9. Çağın getirileri

Teknolojiyle ilgisi olsun ya da olmasın, 20. Yy’ın son yıllarından günümüze “etik” sorunlardan daha çok söz edildiğin, farklı yaşam alanlarında , meslek gruplarında etik ilkelerin geliştirilmesi ya da işlerlik kazanması yönündeki tartışmaların, çalışmaların arttığına şahit olmaktayız. Yaygın olan değerlendirmelere göre, ilginin bu denli yoğunlaşmasında etik değerlerin aşınması ve yozlaşmasının çoğalmasının nedenleri büyüktür. Yeni liberal dünya düzeninde çok sayıdadeğerin “ideal” olma özelliğini koruduğunu söylemek giderek güçleşmekte, pek çok insani değerin altüst olduğu ve zedelendiği gözlemlenmektedir (Dedeoğlu, 2016). Pek çok kolaylığı beraberinde getiren bilgisayar ve internet teknolojileri aynı zamanda meslekte pek çok dejenerasyonun artmasına da yol açmıştır. Bunlardan ilki özellikle “esinlenme” adı altında yapılan aşırmların normalleşmiş görünmesidir.

Telif hakları ihlallerinin eski bir sorun olduğunu ortaya koyan önemli pratiklerden birisi de intihaldir. Yeni enformasyon teknolojileri intihal sorununun mecralarını daha yaygın ve çeşitli kılmıştır (Binark & Günseli, 2013). Bilgisayar teknolojilerinin hızla yaygınlaşması grafik tasarım ürünlerinin de dijital ortamlarda hızlı bir şekilde üretilip dağıtılmasına olanak sağlamaktadır. Bu durum orijinallik sorununu ortaya çıkarmakla beraber; özgün eser sahiplerini mağdur edebilecek pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir (Kınık, 2015). Erdem’in de (2017) belirttiği gibi yaygın olarak kullanılan sanal sergi platformlarının kopyalama amacıyla kullanılmasının da önemli bir etik ihlali olduğu söylenebilir. Günümüzün grafik tasarımcıları, çalışmalarını yüzlerce internet adresinden sergileyebilmektedir. Milyonlarca tasarımın izlenebildiği bu internet adresleri, ilham almak, esinlenmek, sektörün yeniliklerini fark etmek ve farklı yerlerdeki tasarımcıların ürettikleri işleri görmek vb. gibi olanaklar yaratmıştır, fakat diğer bir yandan, bu platformların esinlenme boyutlarını aşan ölçülerde kullanıldığı da görülmektedir.

İnternetten hazır font, fotoğraf ve brushları kullanımına karşın öğrencilerin bakış açılarını anlayabilmek adına yöneltilen soruda öğrencilerin yalnızca 3 tanesi tasarım yaparken hazır tasarım öğelerinden faydalanmadıklarını ifade etmişlerdir. Aslında internetin öğrenciler üzerinde yarattığı hazır imaj kullanımı kolaycılığı küresel bir problemdir ve pek çok tasarım eğitimcisi bu konuya vurgu yapmaktadır. Bu araştırmada da benzer şekilde 14 öğrenci ; “Herşey yapılmış zaten aynısını tekrardan çizmek zaman kaybı”, “Evet, kendim yapmakla uğraşamıyorum”, “evet kullanıyorum. kolayıma geliyor”, “evet kullanıyorum nedeni daha hızlı bir şekilde tasarımımı bitirmemi sağlıyor” gibi ifadelerle bu öğelerin tasarım sürecini “kolaylıştırdığını” ve “zamandan tasarruf” sağladığını vurgulamışlardır. Ancak bu öğelerin kullanımı tasarımda üslubun kaybolmasına ve birbirinin aynı tasarımlarla çevrelenmemize yol açmaktadır.

Teknolojinin sağladığı erişim kolaylığı imajlarla da sınırlı kalmamıştır, bir başka getirisi de tasarım alanında basit ve erişilebilir araçların giderek çoğalması ve kolay ulaşılabilir hale gelmesidir. Bu durum eskiden ayrıcalıklı bir meslek sınıfına ait olan bir dizi uygulamanın artık neredeyse herkes tarafından kolaylıkla benimsenebileceği anlamına gelmektedir. Yazılım uygulamaları, tasarım şablonları ve açık kaynak tipografi programları sayesinde bir araya gelen çok sayıda yetki sahibi ama uzmanlık alanı olmayan tasarımcı öyle ya da böyle tasarım alanını gururla benimsemektedir (Hunt, 2012). Sadece tasarım programlarını kullanmanın grafik tasarımcı olmak için yeterli olduğu düşüncesi maalesef mesleği itibarsızlaştırmakta, müşterilerin kısa vadede ucuz çözümlere yönelmesi ise ileride büyük problemler yaşamalarına neden olmaktadır. Tasarım eğitimine uzun yıllar ve emek veren mezunlar ise bu kadar fazla korsan tasarımcının olduğu piyasada tutunmak için etik değerlerden ödün vermelerini gerektiren pozisyonlarda kalabilmektedirler.

2.10. Eğitimden kaynaklı sorunlar;

Tün bu nedenlerin ötesinde belki de en büyük problemlerin başında ise grafik tasarım disiplininde etik eğitimi gelmektedir. Pek çok tasarımcı ve eğitimci tasarım eğitiminde etik eğitiminin önemini vurgulamaktadır. Ancak Erdem'in 2017'de yürüttüğü tez çalışması kapsamında yaptığı araştırmaya bakıldığında ülkemizdeki devlet üniversitelerinde ise, tasarım yüksek lisans programlarından yalnızca birinde etik içerikli derslerin olduğu, tasarım lisans programlarının hiç birinde böyle bir dersin yer almadığı belirlenmiştir. Özel Üniversitelerde ise, iki lisans, iki ön lisans, iki yüksek lisans ve bir sanatta yeterlilik programında tasarım etiği konulu dersler verildiği görülmektedir. Ertürk de (2017) Erdem ile benzer sonuçlara ulaşmıştır; "Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, 2010 yılında aldığı bir karar ile Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ) kapsamında yükseköğretim programlarının Temel Alan Yeterlilikleri'ni tanımlamıştır (Karar 2010.1.4, 2010). Bu belgenin Alana Özgü Yetkinlik bölümünde, "Sanatsal, kültürel ve etik değerlere sahiptir" cümlesi yer almaktadır (Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi Temel Alan Yeterlilikleri, 2011). Yeterlilikler çerçevesinde meslek yüksekokullarından mezun olacak kişilerin etik değerlere sahip olması gerektiği belirtilmesine rağmen, ders programlarında etiğe yer verilmediği; yeterlilikler çerçevesince çizilen genel geçerin ülke genelince uygulanamadığı anlaşılmaktadır. Aynı belgenin lisans ve lisansüstü yeterliliklerinde ise, etik maddesine yer verilmemesi dikkat çekicidir".

2021 yılında Güzel Sanatlar Fakültelerinin lisans seviyesindeki Grafik Tasarım ve Görsel İletişim Tasarımı Bölümlerinin ders programları incelendiğinde ise etik dersinin "Meslek Etiği, "İletişim Etiği", "Tasarım Etiği", "Mesleki Sorumluluk ve Etik", "Tasarım ve Etik", "Sosyal Sorumluluk ve Etik" isimleri altında toplamda 10 üniversitenin müfredatında yer aldığı bulgusuna erişilmiştir. Bu üniversitelerden 5'i vakıf üniversitesi 5'i ise devlet üniversiteleridir. 2017 yılından sonra bu konuda gelişmeler olduğu görülse de bu gelişme maalesef oldukça yetersizdir.

Bu doğrultuda katılımcılara "5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun içeriğini biliyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Soruya öğrencilerden sadece 1 tanesi "evet" yanıtını vermiş, 1 öğrenci "evet, kısmen", 1 öğrenci ise "duymuştum" şeklinde cevaplamış, 30 öğrenci ise bilmediğini söylemiştir. Oysa Holland'ın ifade ettiği gibi "Kanunları anlamak, Yaratıcılık yasası olarak da dalandırılan Telif Hakları yasası'nı bilmek tasarımcıların başarısı açısından önemli" (2010). Ancak yakın zamanda mezun olacak ve sektörde profesyonel tasarımcılar olarak çalışmaya başlayacak katılımcılardan bir kişi hariç hiç biri tam olarak kanunu bilmemektedir. Bu eğitim eksikliği sektörde çok fazla olan intihal olaylarının başlıca sebeplerinden biri olarak görülebilir.

3. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Tüm bu ciddi problemler karşısında önlemler alınması gerektiği ortadadır. Uygulabilecek çözüm önerileri "tasarımcılara düşen sorumluluklar" ve "kurumlara düşen sorumluluklar" olarak iki başlık altında toplanabilir.

3.1. Tasarımcılara Düşen Sorumluluklar;

3.1.1. Özenli çalışma;

Tasarım içeriğinde bir görsel kullanmak, tasarımcıya önemli telif hakkı sorumlukları yüklemektedir. Günümüzde tasarımcı, bir görsele ihtiyaç duyduğunda internet aracılığı ile ücretli veya ücretsiz olarak ulaşabileceği milyonlarca seçeneğe sahiptir. Ama her ne koşulda olursa olsun, sorumluluk sahibi bir tasarımcı, hangi yolla edinirse edinsin tasarımında kullanacağı görselin telif hakkı konusunda kendinden emin olmalıdır. 2008 yılında Obama'nın reklam kampanyası için Shepard Fairey'in tasarlamış olduğu, "Hope", "Yes We Can", "Change" posterlerinin, Mannie Garcia'nin çekmiş olduğu fotoğraflar kullanılarak tasarlandığı ortaya çıkmış, New York Federal mahkemesinin kararı ile Fairey, 300 saat topluluk hizmetine ve 25.000 dolar para cezasına çarptırılmıştır (Erdem, 2017). Grafikerler meslek kuruluşu bu konuda maduriyet yaşamamaları için tasarımcılara kullandıkları tasarım öğlerinin lisanslarının saklanmasını tavsiye etmektedir; "Stok fotoğraflarla ilgili sorun yaşamamak için bazı koruyucu refleksler gösterilmelidir. Mesela, her stok fotoğrafın kullanımı öncesinde kabul etmiş olduğunuz bir sözleşme vardır, bu sözleşmelere ilişkin mutlaka bir arşiv tutulmalıdır. Kullanım detayları var ise bunlar müşteriyle mutlaka paylaşılmalıdır. Çünkü internet mutlak güvenli bir mecra değil; fotoğrafı edindiğiniz kaynak web siteleri süreç içinde kapanabiliyor ya da anlaşmalı fotoğrafçılar fotoğraflarını o sitelerden çekebiliyorlar. Ama siz bu süreçte o fotoğrafı bir işte kullanmış oluyorsunuz, o fotoğraf da işle birlikte yayınlanmaya devam ediyor ve bu yayından bir kazanç sağlanıyor. İşte bu noktada, o stok fotoğrafın kullanımı artık haksız bir durum yaratabiliyor ve siz bundan haberdar olmuyorsunuz. Böyle bir durumdan zarar görmemek için kullandığınız fotoğrafların sözleşmelerini biriktirmek, fotoğrafı seçerken kullanılacak işe uygun kullanım koşullarının varlığını gözetmek oldukça önemli; bu hem sizi hem de müşteriyi eser sahibine karşı korumakla birlikte, müşteri ile herhangi bir anlaşmazlığa düşmenizi de önleyici bir hamle olacaktır." Bu sayede tasarımcı istenmenden yaşanabilecek intihallerle karşın hem kendisini hem de müşterisini hukuken koruma altına alabilir.

3.1.2. Sektörel birliğin sağlanması

Tasarımcıların ve ürettikleri eserlerin haklarını korumanın en etkili yollarından biri sektör içerisinde birlik sağlamak, kararlı durmak ve ortak tavır göstermektir (gmk). Dernekler, meslek kuruluşları, odalar ve sendikalar sektörel birliğin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Akdenizli'nin (2017) belirttiği gibi tasarımcıların meslek kuruluşlarına üye olup bir gün kendileri için de yapılması olası olan harcamalar düşünülerek aidatlarını düzenli yatırmaları, meslek kuruluşlarının düzenlediği organizasyonlara maddi ve manevi destek vermeleri, meslek kuruluşlarının düzenlediği toplantılara düzenli katılarak meslekleri hakkında daha fazla farkındalık kazanmaları gerekir. Ayrıca tasaımcılar gerek duydukları yerlerde meslek kuruluşlarından bilgi ve yardım talep edebilirler.

Ayrıca tasarımcılar AIGA, GAG, SEGD gibi meslek kuruluşlarının yayınladığı meslek etiği bildirgelerinde belirtildiği üzere "Profesyonel bir tasarımcı, yalnızca ücret, telif hakkı, maaş veya üzerinde anlaşmaya varılan diğer bir ödeme biçimi ile çalışmalıdır." Spekülatif işler yapmaktan kaçınmalı ve bu doğrultuda müşterileri ile sözleşme imzalama konusunda ısrarcı olmalıdırlar.

Çünkü GMK'nın "Grafik Tasarımda Hukuksal Sorunlar" yayınında ifade ettiği gibi; sözleşme yazıya dökülmez ise; taraflar arasında meydana gelecek olası bir uyuşmazlık halinde, ispatlanabilirlik açısından sorunlar ortaya çıkacaktır. Ancak müşterinin sözleşme imzalamak istememesi sık rastlanan bir durumdur. Bu durumda ya tasarımcı onunla sözleşme yapmak istemeyen müşteri ile iş yapmayı kabul etmeyecek ya da sözleşme yapmak konusunda ısrarcı olacaktır. Bu da sektörel birliğin önemini göstermektedir. Eğer meslektaşlar olarak tasarımcılar bu türden müşterilere ve firmalara iş

yapmazlarsa ve tasarımcılar bu anlamda birbirlerine destek olup, ortak karar ve bilinç doğrultusunda davranırlarsa bu tür firmalar nitelikli hiçbir tasarımcı bulamazlar. Bu günü kurtarma açısından tasarımcının iş kaybettiği, belki birkaç iş kaybedebileceği ama uzun vadede bir sistemin oturmasını sağlayacak ve meslek bilincini, emek değerini ve meslek onurunu yükseltecek bir yaklaşım olacaktır.

3.2. Kurumlara Düşen Sorumluluklar;

3.2.1. Etik konusunda eğitimin önemsenmesi;

Grafik eğitimi veren okulların ve kursların teknik ve sanatsal öğreti yanında etik ve hukuksal açıdan bilgilendirme sorumluluğu da bulunmaktadır. Etik ve özellikle hukuksal konuların ciddiyetle öğretilmesi ve meslek hayatı boyunca bu konularla ilgili güncellemelerin takip edilmesi bilinci kazandırılmalıdır. Bireysel ve iş hayatındaki yasal ve etik bilinç arttıkça toplumsal yaşamdaki her türlü çatışma, anlaşmazlık ve mağduriyetler büyük oranda azalacaktır (Uğur & Özsoy, 2018). Aslında sadece üniversitelerdeki mesleki eğitim seviyesinde değil, Uçak ve Birinci'nin (2008) ifade ettiği gibi; eğitimin her aşamasında öğrenciye araştırma becerisi kazandırılırken araştırma süreci ve uyulması gerekli kuralların öğretilmesi gerekmektedir. Bu eğitim ne kadar erken yaşta verilmeye başlanırsa bu davranışların alışkanlık haline gelmesi o kadar kolay olacaktır. Derslerde bu konunun ele alınıp verilen ödevlerin değerlendirilmesinde gerekli denetimin yapılması ve öğrencinin sadece içerikle ilgili olarak değil, alıntılar konusunda da geri bildirim alabilmesi davranışların pekişmesini kolaylaştıracaktır .

3.2.2. Etik ihlallerine yönelik düzenlemelerin geliştirilmesi ve yaptırımların uygulanması;

Büyük bütçeler harcanarak gerçekleştirilen kampanyalarındaki özgünlük sorunu, sosyal sorumluluk projelerinde kullanılan çalışmaların birebir benzerlikleri, çalıntı sorunları, grafik tasarım ürünlerinin sorgulanması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır (Kınık, 2015). Ülkemizde son yıllarda özellikle akademik yayınlarda etik ihlallerin önüne geçilebilmek için pek çok yeni kararlar alınmış ve uygulamalara başlanılmıştır. Benzer şekilde grafik tasarım sektöründe de etik ihlaller için yapılan düzenlemelerin geliştirilmesi ve yaptırımların uygulanması alandaki etik dışı davranışların önlenmesinde oldukça önemli olacaktır.

3.2.3. Ödüllendirme;

Ongun cezalandırma yönteminin tersine araştırma ve yayın etiğine uyma noktasında örnek bir tutum almış olan akademisyen-araştırmacıların tanıtılması ve ödüllendirilmesi önerisinde bulunmuştur (2006). Benzer şekilde etik değerleri koruyan, toplumsal sorumluluk bilincinde olan ve sürdürülebilir tasarımlar üreten tasarımcılarla ajanslara özel ödüllerin verilmesi hem genç tasarımcıları özendirmek hem de kamuoyu oluşturmak adına güzel bir öneri olabilir.

3.2.4. İntihali tespit eden yazılımlardan faydalanılması;

İnternet üzerinden intihalin ortaya çıkarılması konusunda pek çok web sitesinden bilgi bulunabileceği gibi, önlenmesi amacıyla hazırlanmış yazılımlar da vardır (Uçak & Birinci, 2008). Ancak yazılı bilimsel eserler için geçerli olan bu durum, tasarım ürünleri için çok da kolay olmamaktadır. Özgün düşünce ve yaratıcılık neticesinde büyük bir emeğin ürünü olarak ortaya çıkan grafik tasarım ürünleri tasarımcısından izin alınmaksızın kopyalanmakta, kimi zaman üzerinde değişiklik dahi yapılmadan başkalarına pazarlanmaktadır (Kınık, 2015). Google'ın görsel arama özelleğinden faydalalılarak ya da Search by İmage gibi uygulamalar üzerinden benzer görseller taranabilmekle beraber her zaman doğru sonuç vermemektedir. Üstelik bilginin inanılmaz hızla yayıldığı ve kopyala – yapıştır web sayfalarının çokluğu göz önüne alınırsa orijinal görsele ya da eser sahibine ulaşmak her zaman mümkün olmamaktadır. Tasarımcıların çalışmalarını yükleyebilecekleri ve bu uygulama üzerinden eserin orjinalliğinin sahibinin sorgulanabileceği iThenticate veya Turnitin benzeri bir yazılımın üretilmesi tasarım sektöründe intihalin azaltılması açısından faydalı olabilecek çözümlerden biri olabilir.

3.2.5. Uygun Lisanslamaların Geliştirilmesi

Doctorow, dijital kilitler gibi bazı telif hakkı koruma uygulamalarının, ücretini ödeyen müşterileri bile korsan kullanıcılar haline getirdiğini ifade etmektedir; "İzleyici ve dinleyici kitlesiyle ilgili bildiğimiz tek şey varsa, o da neden diledikleri ürünü diledikleri zaman ve diledikleri formatta alamayacaklarına dair bahaneler duymak istememeleri. ABD'de yayınlanan televizyon programları uluslararası olarak gösterildiğinde, bu programların denizaşırı indirilme oranları da ciddi oranda düşüyor. Yani insanlar yalnızca internette arkadaşlarının konuştuğu şeyleri izlemek istiyor – eğer bu satılıksa onu satın alacaklar, değilse de bedavaya indirecekler. Kullanızıların erişimini kısıtlamak indirme oranlarını düşürmez, satışları düşürür." Bu açıdan Carneigie Mellon üniversitesinin NBC'nin satış koşulları ile yaşadığı bir anlaşmazlıktan dolayı 9 ay boyunca iTunes'dan çekilmesi üzerine kullanıcılar üzerinde yaptığı bir araştırmanın sonuçları oldukça ilginçtir. Araştırma sonuçlarına göre "izleyiciler istedikleri içeriğe korsan olarak eriştiğinde, diğer içerikleri de korsan olarak temin etmeye başladı ve dosya indirmeyi öğrenen ve bu işte ustalaşan izleyiciler, korsan içerik indirme alışkanlığını şirketler arasındaki anlaşmazlık sona erdikten sonra da sürdürmeye devam ettiler" (Doctorow, 2014). Bu da bize gösteriyor ki kullanıcılar bir kere korsan ürün kullanmaya başladıklarında tekrar lisanlı olarak kullanmaya dönmeleri daha zor olmaktadır. Üstelik tasarım öğrencileri eğitimleri için zorunlu olan programları korsan olarak kullanmakta ve mesleğin çok başında bu duruma alışmaktadırlar. Holland'ın (2010) belirttiği gibi; "Öğrenciler hiç şüphesiz korsan kullanımların başlıca suçluları." Bu doğrultuda Holland öğrenci kullanımına izin veren aşamalı bir lisanslandırma yapısı kurmanın bir çözüm olabileceğini sözlerine eklemiştir.

Aslında Adobe şirketi Creative Cloud için öğrenci ve öğretmenlere %65 oranında bir indirimle lisanlama şansı sunmaktadır. Ancak bu indirimle bile öğrenciye düşen aylık ödeme ilk sene için 125 tl ardından aylık 185 tl. dir. Bu rakamın ülke koşullarında çok düşük bütçelerle, burslarla ya da bir taraftan çalışarak okumaya çalışan bir çok öğrenci için çok yüksek olduğu kabul edilebilir. Yurtdışı ücretlenmesi 19 euro olan lisansın kur farkı göz önüne alınarak öğrencilerin eğitim hayatları boyunca ticari olmayan çalışmalarında kullanabilecekleri cüzi bir ücretlendirme politikası geliştirmeleri tasarım programı üreten yazılım şirketleri için uzun vadede kazançlı olacaktır. Öğrencilerin korsan yazılımlara alışmaması sayesinde mezun olduktan sonra da lisanslı ürünler kullanma ihtimalleri artacaktır. Ayrıca marka sadakatinin oluşması ve hizmet ettiği toplulukta etik değerlerin korunmasına katkı sağlaması şirketler için kısa süreli maddi kazançtan çok daha değerlidir. Tıpkı katılımcılardan birinin ifade ettiği gibi;

"Lisanssız ürün kullanıyorum çünkü çok fazla ücretleri var şu an buna ayıracak bir bütçeye sahip değilim ama lisansların biraz daha uygun olması daha iyi olurdu, herkes lisanslı kullanırdı."

4. SONUÇ

Yapılan çalışma sonucunda etik dışı davranışların sebepleri başta ekonomik unsurlar ve etik eğitimindeki eksiklikler olmak üzere, yapılan davranışın bir zararının olduğunun düşünülmemesi, etik dışı davranışlara karşı sessiz kalınması, uygulanan yaptırımların caydırıcı olmaması, etiğin özellikle öğrenciler ve genç tasarımcılar için ulaşılmaz, anlaşılmaz ve kısıtlayıcı gözükmesi, internet çağının getirileri, tasarımcıların özensiz çalışmaları ve rekabet piyasasında körüklenen körklenen yükselme hırsı gibi kişisel özellikler sayılabilir. Etik dışı davranışların sebeplerin belirlenebilmesi alınacak önlemler ve olası çözüm önerilerinin geliştirilebilmesi açısından önemlidir.

Aşırma (intihal), lisanssız yazılımların, fontların, ve fotoğrafların kullanımı, spekülatif ya da basmakalıp işlerin üretilmesi, tasarımlarda evreye ve topluma karşı sorumlulukların taşınmaması gibi etik dışı davranışların önüne geçilebilmek adına atılabilecek en önemli adımlardan biri çok erken yaşlardan itibaren kurumlarda etik eğitimi verilmesidir. Etik dersleri haricicnde de tasarım eğitmenleri proje derslerinde öğrencilerine creative common lisanslarına saygı göstermeyi, sürdürülebilirliği ve toplumsal etkileri önemsemelerini hatırlatmalıdır. Ayrıca rekabet ortamını teşvik etmek yerine iş birliğini ve grup çalışmalarını destekleyecek projelerin eğitim müfredatında yer alması olumlu sonuçlar doğurabilir. Dernekler ve mesleki kuruluşların da bu konu hakkında yayınlar çıkarmaları,

bilgilendirme toplantıları ve konferanslar düzenlemeleri yaygın eğitim açısından gerçekleştirilebilecek çalışmalara örnek verilebilir. Bunlar haricinde etik dışı davranışlara yönelik düzenlemelerin geliştirilmesi ve yaptırımların uygulanması, etik davranışlar sergileyen tasarımcı ve ajansların ödüllendirilmesi ise katkı sağlayabilecek diğer önerilerdendir. Özellikle korsan yazılım kullanımına karşı ise öğrencilere uygun lisanslamaların geliştirilmesi hem şimdi hem de gelecekte yaşanan lisanssız ürün kullanımının önüne geçilmesi için oldukça önemlidir.

Tasarımcılar ise creative common lisansları ile ilgili dikkatli ve özenli davranmalı, sektörel birliğin sağlanması adına mesleki kuruluşla ve derneklere üye olmalı, etik dışı davranışlara karşı meslektaşları ile ortak tavır sergilemelidirler. Bu davranışların uzun vadede kendilerine ve mesleklerine büyük zararlar verdiğinin bilincinde olarak kendilerini etik dışı davranışlarda bulunmaya zorlayan müşteri ya da ajans sahiplerine karşı sessiz kalmamalıdırlar. Tüm bunlar mesleğin, grafik tasarımcıların ve toplumun korunması adına byük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR:

1. Akdenizli, F. (2020, January 8). *Türkiye'de Grafik Tasarımcının Problemleri ve Bir Çözüm Ortağı Olarak Meslek Kuruluşları.* Tüm Grafikerler Dayanışma Derneği: https://www.tgdd.org.tr/makaleler/turkiyede-grafik-tasarimcinin-problemleri-ve-bir-cozum-ortagi-olarak-meslek-kuruluslari.html adresinden alındı

2. Binark, M., & Günseli, B. (2013). *Ayın Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik.* İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

3. Candansayar, S. (2010, Haziran). Kestirmeden Bilimci Olmak. *NTVBLM*, pp. 79-81.

4. Cleaver, H. (2006). *Okul-işi ve okul-işine karşı mücadele*. Otonom Dergisi

5. Çakıcı, A. (2008). Örgütlerde Sessiz Kalınan Konular, Sessizliğin Nedenleri ve Algılanan Sonuçları Üzerine Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17*(1), 117-134.

6. Dedeoğlu, G. (2016). *Teknoloji, İletişim, Yeni Medya ve Etik.* İstanbul: Sentez Yayıncılık.

7. Doctorow, C. (2014). *Özgür ve Bedava - İnternet Çağında Bilgi.* İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

8. Emiroğlu, O. N. (2005). Bilim Etiği ve Sorumluluklar. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 1*(2), 5-25.

9. Erdem, Ö. (2017). *Grafik tasarımcı adaylarının grafik tasarımın etik ilkelerine yönelik farkındalıklarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.

10. Ertürk, M. (2017). Sorumluluk Kavramı Üzerinden Görsel İletişim Tasarımında Etik ve Eğitimi. *SDÜ ART-E, 10*, 730-742.

11. Holland, D. (2010). Öcülerimizin Yaşadığı Yer – Şiddet Çağında Grafik Tasarım (I). (Çev: Aslı Mertan). *Yazılar(*98).

12. Holland, D. (2010). Öcülerimizin Yaşadığı Yer – Şiddet Çağında Grafik Tasarım (II). (Çev: Aslı Mertan). *Yazılar*(99).

13. Hunt, J. (2012). Icograda tasarım manifestosu. (Çev: L. Tonguç Basmacı). *Yazılar*(121).
14. Işır, Ö. (2020). İnternet Çağında Görsel İletişim Tasarımı Etiği, *Proceedings of the 17th International Symposium Communication in the Millennium*, pp.225–234. Pdf file, E-Book.

15. Kınık, M. (2015). Grafik Tasarımda İntihal ve Etik. *International Journal of Humanities and Education, 1*(2), 304-322.

16. Özpınar, A., Kazaskeroğlu, E., & Öz, Ö. (2010). Bilgiye Erişim, Paylaşım ve Bilgi Teknolojileri Alanında Etik Olmayan Davranışlar ve Sebepleri. *III. Ağ ve Bilgi Güvenliği Sempozyumu.* Ankara.

17. Ruacan, Ş. (2005). Bilimsel Araştırma ve Yayınlarda Etik ilkeler. *Gazi Tıp Dergisi, 16*(4), 147-149.

18. Uçak, N. Ö., & Birinci, H. G. (2008). Bilimsel Etik ve İntihal. *Türk Kütüphaneciliği, 22*(2), 187-204.

19. Uğur, E., & Özsoy, S. A. (2018). Grafik Tasarım Eğitimi Alan Öğrenci ve Kursiyerlerin Yasal ve Etik Açıdan Öğrenmeleri Gereken Bilgilerin Yapılandırılması. *Atlas International Referred Journal on Social Sciences, 4*(10), 599-612.

SANAT NESNESİ OLARAK HAYVAN VE ETİK

Doç. Dr. Ayşegül TÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi,
Görsel Sanatlar Bölümü
Orcid no: 0000-0001-7467-9456

ÖZET

1960'lı yılların sanat hareketlerine bakıldığında disiplinler arası yaklaşımla sanat yapıtların üretildiği görülür. Disiplinler arası kavramı resim ve heykelin ötesinde üretim yapma düşüncesine denk gelir. Farklı disiplinlerin sanat alanına dâhil edilmesi ki bunlar; müzik, tiyatro, şiir, edebiyatın vb.dir. 1960'lı yıllar ve sonrası sanat üretimine dâhil edilen bu disiplinler kendi sanat dillerine ait yapıları da sanat yapıtının içine dâhil etmişlerdir. Bu yıllar çoklu sanat dillerinin bir aradalığıyla yeni malzeme ve anlatım dilleri arayışlarına olanaklar sağlamıştır. Bunun sonucunda, yeni olanaklar ile oluşturulan sanat yapıtlarının malzeme repertuvarı da oldukça değişmiş ve gelişmiştir. Resim ve heykel gibi geleneksel anlatım biçimleri terk edilince ortaya Yoksul sanat, Feminist sanat, Yeryüzü sanatı, Performans sanatı, Süreç sanatı, Fluxus gibi sanatsal hareketler ve bunlara bağlı olarak yeni anlatım dilleri de görünür olmuştur. Sanat hareketleri değiştikçe sanatçıların malzeme ve teknik yönelimleri de farklı mecralarda çeşitlenmiştir. Bu dönem sanat nesnesi malzeme ve tekniklerinin oldukça radikal hale geldiği noktası önemli bir noktadır.

Özellikle de performans sanatında sanatçı kendi bedenini sanat nesnesi haline getirmiş ve bedeni üzerinde acı ve şiddeti deneyimleyerek görünür kılmıştır. Acının ve şiddetin görünürlüğü ve insan bedeninin sanat nesnesinin kendisini oluşturması; sanatçı, izleyici, galeri, müze ve sanat kavramlarını ters yüz etmiş ve yeniden tanımlanmalarını gerekli kılmıştır. Bunun da ötesinde kişisel ve toplumsal sorunlarla doğrudan ilişkilendirilebilen performans sanatında sanatçı yalnızca kendi bedenini sanat nesnesi alanına çevirmemiştir. Canlı ya da ölü hayvanı da sanat nesnesi olarak kullanmış; acı, şiddet ve ölümü hayvan üzerinde uygulamıştır. Hem kendisinin hem de izleyicinin dâhil olduğu performans ve yerleştirmelerde hayvanın öldürülmesine varan şiddette gösteriler oluşturmuştur. Bu bildiride hayvanın öldürüldüğü ya da ölümüne neden olunduğu performans sanatı yapıtları incelenerek sanatçı, yapıt ve izleyici açısından değerlendirmesi etik kavramı çerçevesinde çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hayvan, Performans Sanatı, Sanat Nesnesi*

ABSTRACT

Considering the art movements of the 1960s, it is seen that art works were produced with an interdisciplinary approach. The concept of interdisciplinary corresponds to the idea of producing beyond painting and sculpture. Including different disciplines in the field of art, which are; music, theater, poetry, literature, etc. These disciplines, which were included in the art production in the 1960s and after, included the structures of their own art languages into the art work. These years provided opportunities for the search for new material and expression languages with the combination of multiple arts languages. As a result, the material repertoire of the artworks created with new possibilities has changed and developed considerably. When traditional forms of expression such as painting and sculpture were abandoned, artistic movements such as Poor art, Feminist art, Earth art, Performance art, Process art, Fluxus and related new expression languages became visible. As the art movements change, the material and technical orientations of the artists have also diversified in

different mediums. The point at which art object materials and techniques became quite radical during this period is an important point.

Especially in performance art, the artist turned his body into an art object and made it visible by experiencing pain and violence on his body. The visibility of pain and violence and the human body's constitution of the object of art; it turned the concepts of artist, audience, gallery, museum and art upside down and required them to be redefined. Moreover, in performance art, which can be directly associated with personal and social problems, the artist has not only turned his body into the field of art object. He also used living or dead animals as an art object; He applied pain, violence and death on the animal. In the performances and installations both he and the audience were involved, he created demonstrations with violence up to the killing of the animal. In this paper, the performance art works in which the animal was killed or caused to die will be examined and the evaluation of the artist, artwork and audience will be analyzed within the framework of the concept of ethics.

Keywords: *Animal, Performance Art, Art Object*

SANAT NESNESİ OLARAK DEĞİŞTİRİLEN HAYVAN

Sanat hayvan ve etik arasındaki ilişki yeni eklemelerle daha karmaşık hale gelmiştir. Bu ilişki politik olanla eklemlenen bir duruma evirilmiş bunun sonucunda ortaya sanatın etik amaçlara hizmet eden bir alan olduğu varsayımı özellikle hayvan bağlamında ele alındığında daha açık ortaya çıkmaktadır. "Aristoteles, etik üzerine yaptığı akıl yürütmelerden önce, etiğin bir 'politika' soruşturması olduğunu ifade ederek yola çıkmaktadır. Etik kavramı varlığını ve etkinliğini her çağda sürdürmüş, her dönemde temelinde olanlara ek olarak yeni ve farklı eklemlemelerle yoluna devam etmiştir. Aristoteles'in etiği politik bir tabanda incelemesi ile günümüzdeki koşullara bakıldığında bu bağlamda çok büyük farklılıklar görülmemektedir. Devletlerin kurulup yıkıldığı, politik çalkantıların her coğrafyada hüküm sürdüğü Birinci ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında da 'etik' politik alanda üzerinde tartışılan bir kavram olmuştur. Aristotelesçi anlamda ideal devlet ve toplum düzeninde etik varlığı yadsınamayacak bir kavram olurken, Aristoteles'in sanatı da etik amaçlara hizmet eden bir faaliyet alanına sahip görünmektedir. Aristoteles sanatı etiğin, etiği de politikanın temeline alarak ideal politik birliğe ulaşma yolunda akıl yürütmeler gerçekleştirmiştir. Bu düşünceden hareketle Aristoteles'in sanat felsefesi ile etiği arasında sıkı bir ilişki kurulabilmesi olanaklı hale gelmiştir"(Alper Elvan Polat, 2018: 73).

Sanatçıların hayvanın ölümüne kadar tüm süreçlerini sanat nesnesi haline getirmesi birçok hayvanı hedef haline getirmiştir. Sanatçı tarafından at, eşek, inek, kuzu, domuz, köpek, tavşan, balık ve kurtçukların sanat nesnesi olarak önerilmesi özgürlük yaşam ölüm gibi kavramları ne olup ne olmadığına ilişkin, sınırların nerede başlayıp bittiğine ilişkin tartışmaları gündemimize yerleştirmiştir. Sanatçılar hayvanın katledilme süreci olarak değerlendirilebilecek performanslarında, yerleştirmelerinde yalnız değildir. İzleyicinin bu sürece aktif katılımı hayvanın öldürülmesine kadar giden sonuçları doğurmuştur. İzleyici pasif rolde ise; hayvanın ölüm ve yaşam arasındaki kararını veren kişi sanatçı olmuştur.

Hem izleyicinin hem de sanatçının hayvana yapılan bu eziyet karşısındaki temel bağlam sanat yapıtı kavramının inşası, geleneksel sanat disiplinlerine, sanatın meta haline gelişine tepki olarak sıralanabilir. Sanat yapıtının varlık sorunsalı ontolojik tartışmaları içerirken sanatçının canlı bir varlığın yaşam ya da ölüm kararını veren insan türünün her canlıdan üstün olduğu gerçeği sanat ve etik tartışmalarını zorunlu hale getirmiştir. "Bir sanat yapıtı yaratımında, sanatçının, yapıtın değersel sınırlarını belirlemesi önemlidir. Sanatçının etik değerleri önemsemesi ya da basite alması kendi içinde öngörüsünü ortaya koyma biçimi olarak karşımıza çıkar. Yapıtını hangi değerler çerçevesinde yaratacağını belirlerken, bu değerlerin içinde etik değerlerin varlığını ve önem derecesini de

belirlemek zorunda olacaktır. Etik değerlerin göz ardı edildiği ve "özgür yaratım" ya da "özgün yaratım" adlandırmalarıyla ortaya konulmuş yapıtlar, belki sanatçının sınırlı düşünsel değerlerini yansıtıyor olabilecektir ama bu tür yapıtlarda, etik değerlerin yokluğu ya da eksikliği, izleyici için bir sorun olarak algılanacaktır. Bu düşünce, izleyiciye çoğu zaman aktarılmaz. Çünkü genelde izleyiciler, izledikleri yapıtlara ya da sanatçıya bilinçli ve olgun bir eleştirel yaklaşım göstermezler" (Bora Özen, 2019: 276).

Bedenin kendisi farklı disiplinlerin konusu olmuştur. Felsefe, sosyoloji, psikoloji, gösteri sanatları, plastik sanatlar, tıp bilimi ve diğer bilim alanlarında farklı biçimlerde ele alınmıştır. "Görsel sanatlarda beden her zaman temsili olarak ele alınmıştır. 1960'larda beden tuvallerden ve heykellerden taşarak, anlatmaya çalıştığı kendisini, tam da kendisi üzerinden ifade etmeye başlamış, bir özne olarak var olan "sanatçı" da "nesne" yani eser ve "toplum" ile arasındaki sınırları performans sanatı aracılığıyla yıkmıştır. Beden, önceden temsilleriyle yer aldığı yerde artık bire bir kendisini ortaya koymuş ve özne iken, kendisini hem nesne hem de özne konumuna oturtmuştur. Seyirci ise kendisini performanslarla doğrudan etkileşim halinde bulmuş, sanat eseri ve sanatçının bedeni ile olan sınırları ortadan kaldırmıştır. Böylece sanat, toplum ikilisi arasındaki tüm sınırlar yok edilmiştir" (Ezgi Hakan Verdu Martınez, Akın Demiral, 2014:197).

Sanatçı ve izleyicin katılımı ile etkileşerek ortaya çıkan performanslarda anlam içerik ve tavır konusunda insan ve hayvan bedeni sanatın önemli malzemelerinden biri olmuştur. "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllardan başlayarak sanatta estetikten ziyade toplumsal sorunların ve kavramların ele alındığı bir döneme girilmiştir. Sanatın ve sanatçının kutsallığının, üst sınıflar tarafından geçerli kabul edilen ve yüceltilen estetik değerlerin eleştirisine yönelik bir sanat biçimi, bu dönemin postmodern algısını tanımlayıcı niteliktedir. Bu dönemin genel problematikleri olan; toplumsal ve siyasi hareketlenmelere dikkat çekilmesine, burjuva değerlerinin tüm topluma dayatılmasının eleştirisine, toplumsal eşitsizliklerin giderilmesine, sanat ve yaşam arasındaki sınırların eritilmesi gerekliliğine duyulan inanç, sanatçının izleyiciye en kolay ulaşma yolu olarak bedeni daha etkili bir biçimde yeniden ortaya çıkarmıştır. Happening, Fluxus, Beden Sanatı, Video Sanatı ve Performans Sanatı gibi gösteriye dayanan sanatlar, izleyiciyi sanat işinin içine almış, gösterinin bir parçası hâline getirmiştir" (Elif Şenel,2015:163). Sanatçı, yapıt, izleyici kavramlarının geleneksel rollerinden kopuşu sınırların erimesine yol açmıştır. Sınırların erimesi farklı disiplinlerin beden ve performans sanatına dâhil olması Teknoloji, tıp, genetik gibi farklı disiplinlerin beden ve performans sanatına eklemlenmesi sınırların erimesine ve yeni sınırların varlığını tartışmaya açmıştır. Beden ve etik kavramaları yeni sınırları tanımlamak için önemli kavşak noktası oluştur. "Günümüzdeki beden sanatı ise teknolojiden bağımsız düşünülemez. Teknoloji devirden devire dallanıp budaklandıkça, beden sanatı da değişir. Sanatçının ana mecrası olan beden, teknolojiyle evrimleşerek "insan-sonrası" kavramını üretmeye başlar (Şahin, 2015, s. 42). Bu yeni bedenler sınırsızlaşmıştır" (Emine Nihan Ulusoy, 2021, https://esikdergi.bilgi.org.tr, Erişim Tarihi: 31-12-2021).

Şekil 1. Julian Charrière ve Julius von Bismark, "Bazı Güvercinler Diğerlerinden Daha Eşittir", (https://www.e-skop.com Erişim Tarihi: 20-12-2020)

Kentin her yerinde karşılaştığımız kuşlar, kendi içinde kapalı devre gibidirler. Kendilerine özgü dünyaları vardır. Beslenmeleri için yem atıldığında izlemesi keyif veren ve doğal olanı düşündüren kuşlar kent meydanlarının, ağaçların çatıların sahipleridir. Bu anlamda 2012 yılında 13. Venedik Mimarlık Bienalinde Julian Charrière ve Julius von Bismark'ın sanat, hayvan ve özgürlük kavramlarını tartışmaya açtıkları bir performans gerçekleştirmişlerdir. "Bazı Güvercinler Diğerlerinden Daha Eşittir" isimli performansın nesnesi ise; güvercinlerdir. (Şekil 1) Canlı performans olarak gerçekleştirilen bu eylemde canlı güvercinler boyanmış ve Venedik sokaklarına bırakılmıştır. Renkli, sevimli uçan biblolara dönen kuşlar ait oldukları doğalarından kopartılarak insanların hoş ve çekici bulacakları bir şekle büründürülmüştür. (Şekil 2, Şekil 3) Kentli insan için cilalı ve parlak olanın daha albenili olmasından kaynaklı doğal olan tüm canlılarda bu düşüncenin etkisi ile dönüşüme uğratılabilirdi. Bu anlamda renkleri değiştirilen kuşlar artık doğal olanın temsili olmak yerine fabrikalarda üretilmiş bir ürün gibi istenilen görüntü tat, doku ve renge dönüşebilen tasarım nesneleri haline gelmiştir. Sanatçının elinde doğal haline müdahale edilen güvercinlerin aksine Bazı Güvercinler Diğerlerinden Daha Eşittir isimli performanstaki güvercinlerin doğal halleri kesintiye uğratılmıştır. Boya tabancası ile renklendirilen güvercinler doğal olanın yabanıllığından çıkartılmış; tasarım nesnesi kimliği ile sentetik bir görünüme döndürülmüştür. Boyar maddenin etkisi ile vücutları boya bombardımana maruz bırakılmıştır. Kalıcı hasarlar bırakan bu işlem Venedik Bienalini izleyen izleyiciler için çekici ve hoş bir görünümdedirler.

Şekil 2, Şekil 3, Julian Charrière ve Julius von Bismark, "Bazı Güvercinler Diğerlerinden Daha Eşittir", 2012. (http://fullinsight.com. Erişim Tarihi: 10-11-2020)

"Performans, anlaşıldığı kadarıyla, dış görünüşün önyargılar üzerindeki etkisini sorgulatma amacı taşıyor. Gerçi Venedik sokaklarında gördükleri rengârenk güvercinlerin fotoğraflarını çeken turistlerin ve bienal ziyaretçilerinin bu sayede bilinçdışı birtakım önyargılarını sorgulayıp sorgulamadıkları kuşkulu ama bu 'güvercin karnavalından çoğunluğun memnun olduğu anlaşılıyor" (www.e-skop.com Erişim Tarihi: 20-12-2020). İzleyici için sıra dışı bir deneyim olarak kabul edilebilecek bu gösteri; güvercinlerin sonu düşünüldüğünde özgürlük kavramına ilişkin sınırların eridiğini, muğlaklaştığını görürüz. Sanat nesnesinin bir karnaval nesnesi gibi kamusal alanda yeniden inşası canlı bir hayvanın doğal sürecini bozduğu sekteye uğrattığı için kabul edilemezdir.

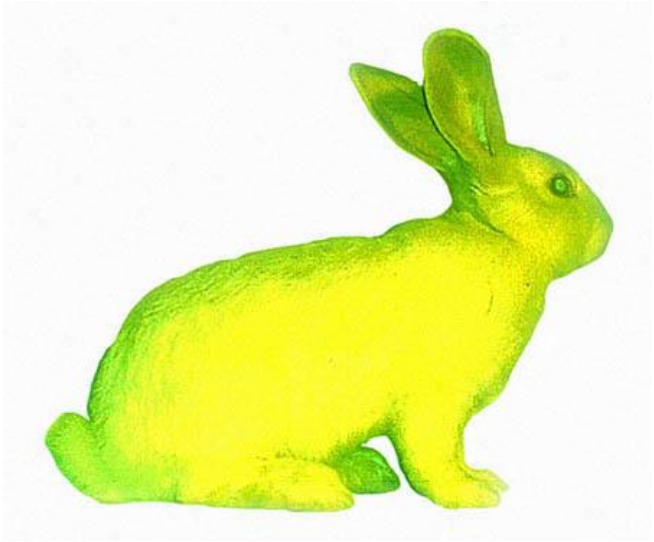
İki sanatçının işbirliği ile gerçekleşen bu gösteri için önce güvercinler yakalanmıştır. Özel bir güvercin yakalama düzeneği ile yakalanan güvercinlere boya püskürtülür. Zarar verici olmadığı iddia edilen bu boyalarla renklendirilen güvercinler yine kentin kamusal alanlarına bırakılır. Daha önceleri görünmez olan hatta fare muamelesi gören güvercinler renklendirilmiş halleri ile kent insanı tarafından yeniden keşfedilir. Eğlenceli sevimli ve zararsız oluşları ile yeni bir algı alanı açar. Aslında bu halleri ile güvercinler doğal olanın bozuma uğratılması ile tehdit edici ve tehlikeli de görünürler. İnsan türünün doğal olana karşı bu nefretinin görünür hali kent kamusal alanında güvercinlerin uçuşu ile sürekli görünür kılınır.

Renkli oluşlarından dolayı ayrıcalık kazanan güvercinler insanlar arasındaki hiyerarşi ve otoritenin de sembolü olarak algılanabilir. Konumlarından dolayı verilen abartılı değer ve anlam atıfları insanların bulundukları durumları gereğinden çok yükseltmektedir. Durum eleştirisi şeklinde de okunabilecek bu gösteri kapitalist düzenin olumsuzlaşmasına da gönderme yaptığını düşündürür. Parlak renkli güvercinlerle karşılaşan kent insanı için doğal olanın terk edilip; tümüyle sentetik ve tehlikeli saçan bir yaratığa dönüşen bu canlıları görmek mahşer günü etkisi yaratmıştır. Bu eylem; kentsel huzursuzluk ve kaygının artması gibi sonuçları da yaratmıştır.

İki sanatçı bu eylemleri ile alışılmış olana meydan okumaları ile izleyeni şoke etmenin verdiği hazzı yaşarken; güvercinler için ise önce kapatılma sonra boyanma en son da salıverilmesi ile tamamlanan bir sürece dönüşür. Tüm kentin galeri ya da müze mekânına dönüşme deneyimi gibi de algılanabilecek bu eylem aslında canlı hayvanın doğal akışını kesintiye uğrattığı için hayvana yapılan eziyet olarak adlandırılmalıdır. "İnsan ve hayvan sömürüsünü birbirinden bağımsız sorunlar olarak görmek bir

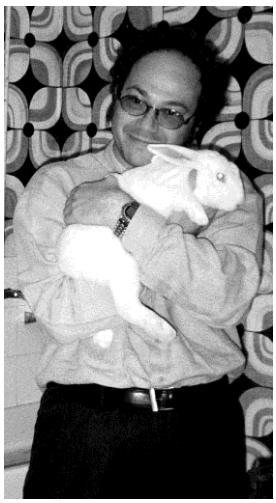
hatadır. Tam tersine, sömürünün tüm biçimleri birbirinden ayrılmaz bir bütünsellik içindedir. Tüm sömürü biçimlerinin temelinde şiddet bulunur. Biz şiddetin herhangi bir türünü mazur gördükçe şiddetin her türlüsü devam edecektir. Rus edebiyatının büyük ustası Lev Tolstoy'un da dediği gibi "Mezbahalar var oldukça savaşlar sürecektir." (tr.wikiquote.org, 2018)" (Bora Özen, 2019: 276).

Kendi doğal yaşamlarını yaşayan hayvanların sanat nesnesi olarak kullanılması ve olası zararların tahmin edilmesi ancak yeni yapıtlarla karşılaşılınca mümkün olmaktadır. İki sanatçının boyar tabanca ile güvercinler üzerinde gerçekleştirdiği bu performansın aksine Eduardo Kac' nın yılında Alba isimli yapıtında ise canlı hayvan daha kompleks bir dönüştürme işlemine tabii tutulur. Denizanası geni transferiyle genetik aktarma yapılan beyaz tavşan karanlıkta floransan ışığında yeşile dönüşür. (Şekil 4)

Şekil 4. Eduardo Kac "GFP Bunny" İsimli Transgenik Sanat Projesi, 2000

http://www.genomenewsnetwork.org, Erişim Tarihi: 05-10-2020)

Şekil 5. Eduardo-Kac

https://www.researchgate.net, Erişim Tarihi 05-10-2020)

Eduardo Kac "Brezilyalı yeni medya sanatçısı ve Chicago'da sanat ve teknoloji bilimleri profesörüdür. Rio'da 1980'lerin başından itibaren sayısız farklı sanatsal medya eseriyle ilgilendi. (Şekil 5) İçinde sanal gerçeklik, robotlar, DNA kodlaması, transgenik sanat da dâhil olan birçok farklı sanat alanıyla uğraşmıştır. Bunun dışında, Eduardo Kac'ın ürettiği bir diğer önemli ve provokatif proje de, bir denizanasından aldığı Yeşil Floresan Proteini bir tavşana ekleyerek laboratuvar ortamında Alba adlı yeşil fosforlu bir tavşan yaratmasıdır" (https://tr.wikipedia.org/wiki/Eduardo_Kac. Erişim Tarihi: 11-11-2020).

Karanlıkta mavi ışığa tutulduğunda yeşil renginde parlayan Alba'nın genlerine müdahale edilmiş ve bunun sonucunda Alba'nın vücudu yeşil renk üreten proteinleri üretmeye başlamış ve tavşan ortam hazırlandığında her daim parlayan bir canlıya dönüşmüştür. Dışarıdan müdahaleyle oluşturulmuş bu trans genetik çalışmada tavşanın eski haline geri dönüşü yoktur. Bedeni artık kendi doğası dışında bir üretim alanı haline getirilmiştir. Tavşanın genlerine denizanasından alınan parlamayı sağlayan genleri ekleyerek hücreler kendi üretim birimlerine dönüştürülerek yapısal bir sorunu çözmüşlerdir. Gen transferi teknolojisi bilim insanları tarafından sıklıkla kullanılan; ancak sanatçılar tarafından oldukça yeni ve şaşırtıcı bir sürecin kendisidir. "Gün ışığında, Alba normal bir albino tavşanı gibi görünür. Ancak hücrelerinin her biri denizanası Aequorea Victoria'dan alınan bir floresan proteinin genini içeriyor. UV ışığında vücudu parlak yeşil parlıyor (https://www.newscientist.com , Erişim Tarihi: 09-10-2020) . Bilim insanları denizanasından alınan geni döllenmiş yumurtanın içine yerleştirdiklerinde artık ortaya uygun ortam sağladığında ortaya parlayan yeşil tavşan çıkabilmişti. Karanlık sağlanıp, ultraviyole lambaları açıldığında transgenik sanat yapıtı kabul edilen diğer tavşanlar gibi asla olmayan Alba ortaya çıkar. "Bu işin en kritik noktalarından biri, bu parlayan proteini kodlayacak genin, her canlıdaki protein kodlayıcı genler gibi bir kodlayıcı kısım, bir de düzenleyici kısımdan oluşması. Düzenleme derken, bu genin etkinliğinin ayarlanmasından bahsediyorum: Vücuttaki tüm hücreler birbirinden farklı görevlere sahip olsa da, sahip oldukları DNA hep aynı. Peki, görev farklılığını ne oluşturuyor? Hücreler aynı DNA'ya sahip olsalar da, bu DNA üzerinde çalıştırdıkları genler farklı. Dolayısı ile ürettiği proteinler de… Her hücrede her proteinin üretimini kodlayacak bilgiler mevcutken, her bir hücre neyi, ne zaman ve hangi miktarda üreteceğini nereden biliyor?İşte o bilgiyi genlerin düzenleyici bölgeleri sağlıyor" (Çağrı Yalgın, 2011, http://www.acikbilim.com, Erişim Tarihi: 09-10-2020).

Aslında tamamen bilimsel amaçlarla üretilmiş olan yeşil ışık saçan Alba sanatçı Kac tarafından sanat nesnesi olarak sergilenmiş ve bu eylem bilim insanlarını oldukça kızdırmıştır. Bilimin nesnesi olan canlı hayvan her tür mutasyon, değişim, genetiği ile oynama, ölümcül deneylerde kullanma gibi süreçler bilimin emrinde olduğunda kabul edilebilir gibi algılanırken; sanat alanına transfer olduğunda bu süreç; sert eleştirilerin odağı olmaya devam etmiştir. Bilim ve sanat arasında yaşanan bu ikiyüzlülük aslında işlevsellik ve insan türüne sağlayıcı katkılardan dolayı kabul edilebilirken; sanat nesnesi olarak seyir nesnesine dönüşmesi kabul edilemez olarak değerlendirilmiştir. Bu durum açıkça izleyicinin ikiyüzlülüğü ve samimiyetsizliğin göstergesidir.

Hem doğal olanı çağrıştıran hem de uzaylı mutant bir yaratık haline dönüşen tavşan evcil hayvanların geleceğinin ön temsili gibidir. Bedenin her bir parçasından yayılan yeşil ışık ürkütücü ve korkutucu bir geleceğin ilk adımlarıdır. Gerçek ile kurgunun bedenlendiği Alba'daki değişim kalıcı olduğu için endişe verici deneylerin varlığını da işaret eder. Seyir nesnesi olarak kurgulanan tavşan bir yandan da günlük yaşamımıza sızma ihtimali olan kontrol edilmesi mümkün olmayan mutant kurguların ne kadar da yakın olduğunu gösterir. Sanat, politika, bilim arasında bir yerlerde duran Alba beklenen bir proje olarak sanat etik, bilim etik, politika etik gibi kavramları yeniden tartışmaya açmış; ancak doğal olanın yitirildiği gerçeği açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. "Kuşkusuz, gelişen, değişen her ne varsa bunların içerisinde aynı kalan yegâne şey bedendir. Beden algısı hep vardır ve onu adlandıran imge yüzyıllarca onun algılanmasını sağlamıştır. Bu algı performans sanatçıları tarafından tamamen yıkılmıştır ve bedenin sadece özne değil bir nesne de olduğu ortaya konmuştur. Teknoloji, mimari, medya, iktidar, vb. her şey değişebilir ama insan üzerinde değişmeyen tek iktidar bedenidir. Beden değişen sanat

algısıyla birlikte bir direniş formuna dönüşmüştür. Öznelliğinin dışında kendisinin de aslında dünyaya ait olduğu, yaşamın ve evrenin bir parçası olan bir nesne olduğu gerçeğini göstermiştir" (Ezgi Hakan Verdu Martınez, Akın Demiral, 2014:198).

Genetiği ile oynanarak yeniden tasarlanan tavşan doğal olanın yitip gidişine; belki de doğal olanın bir hatıraya dönüşme ihtimalinin ilk işareti kabul edilmelidir. Laboratuvar ortamında tıpkı bir ürün gibi istenilen özellikte üretilebilen hayvan imkânsız olanın temsili gibidir adeta. Alba gelecekten gelendir. Bio tasarımın öncüsüdür. Bir çağın kapanışının sembolü olarak da düşünülmelidir. Artık insan istediği gibi şekillendirebileceği yeni ve sonsuz bir mecranın içindedir. Alba vicdan, etik ve saygı kavramlarının inkârıdır. Bu kavramların akıllı tasarımlara kurban verilmesidir. Laboratuvarlar tasarım merkezleri gibi işlerken, bio sanatçılarda yeni tasarımları ile karanlık bir geleceğin tasarımlarını yapmaya devam etmektedirler. Öte yandan bilim ve sanat alanında sınırları eriten bio sanat bilim alanında kullanılan görüntüleme, transfer teknikleri ile kullanılan malzeme ve teknikler; sanatçının kullandığı dil ve anlayışla birleşerek yeni bir dilin varlığı ortaya çıkar. Doğada olmayan bir varlığı işaret eden Alba biçimsel anlamda tavşana benzese de aslında benzersiz ve tektir. Bu benzersiz mutant varlığın ölümü de belirsizliklerle doludur.

SONUÇ

Alba isimli tavşanın da boyalı güvercinlerin de sanatçıların performanslarında kullanılması; hayvanların ölümüne doğrudan neden olmasa da doğal fonksiyonları üzerinde nelere yol açtığı konusu da ayrı bir tartışma konusudur. Canlı hayvanın sanatta nesne haline gelişine ilişkin tartışmada hayvanın zarar görmediği ya da az zarar gördüğüne ilişkin görüş daha yaygındır. Az ya da çok zararın ötesinden bakıldığında; hayvanın insan iradesi ile kapatılması ve her ne olursa olsun şiddete uğraması hatta biraz da sanat nesnesi olarak eziyet çekmesi sorun olmamalıdır görüşü aslında; gerçek bir ikiyüzlülük temsilidir. Çünkü hayvan insan yaşamı söz konusu olduğunda daima eziyet edilen, eti ya da tüyü için mezbahalarda seri olarak öldürülen canlılardır.

Beden transformasyonu olarak da isimlendirilebilecek bu süreç, insanın doğal olana yabancılaşmasını sağlayarak doğal olanın yitimini de gerçekleştirmiş olur. Doğada olmayanın var edildiği bu süreç yeni bir dünyanın izlerini izleyiciye sunarken; gerçek ile kurgu arasındaki sınırlar da muğlaklaşmaya başlamıştır. Beden bir sınır deneyimi olarak yeni kavramların mecrası olmuştur. Artık tavşan bedeni de güvercin bedeni de genetik ve dışsal müdahaleler için bir mekândır bir evdir. Hedef mekân haline getirilmiş beden her türlü deneme için istasyon konumundadır. Bir takım kimyasallarla, boyalarla gen transferleri ile DNA'ları dönüştürülen anti bedenler istasyondan çıkartıldığında sonu önemsiz olan aynı zamanda da sonu kontrol edilemeyen yapıların da merkez üssü olmak durumun da bırakılmıştır. Yeni hayatlar laboratuvar ortamında sanatçı bilim insanların elinde biçimlenmektedir. Bu hayvanların yalnızca bedenlerinin değişimlerine tanıklık etmez çağın insanı aynı zamanda da bu hayvanlarla ilişkimizin nasıl olacağına ilişkin belirsizliklere de tanıklık ettirir. Anti bedene sahip mutant yaratıklar yakın gelecekte herkesin yaşamını etkileyecek sorun haline gelme potansiyeline sahiptir. Proje şeklinde düşünülen yaşam biçimleri yaratma, canlı kodlarını yeniden düzenleme şekil verme geleceğin canlılar üzerindeki tahakkümünü açıkça ortaya serer.

Sanatta canlı hayvanın insan eli ile değiştirilmesi süreçleri akıllı tasarım ya da kurgularla gelecek açısından ürkütücü sonuçları ortaya çıkarır. Renklendirilmiş güvercin ve tavşan faklı coğrafyalarda farklı amaçlarla yapılmış olsa da ortaya bir canlının geçici ya da kalıcı hasarlar bıraktığı gerçeğine ulaşılır. İçeriden ya da dışarıdan yapılan müdahalelerle ister tüylerinin boyanması, ister de genetiğinin değiştirilerek mutant bir yaratığa dönüştürülmesi olsun; sonuç olarak hayvan; insanın hayal gücünün nesnesidir noktasına varılır. Sınırsız hayal gücünün nesnesi olan hayvan kötücüllüğün sınırsız mecrasında sanat, politika ve bilim arasında etik kavramının sıklıkla tartışmaya açıldığı bir ortamda varlığını sürdürmesi zor görünmektedir.

Sanat nesnesi olarak canlı hayvanın sıra dışı dönüşümü rol içermez, mış gibi değildir. Yaşayan gerçeğin ta kendisidir. Şimdi ve burada tezahürü ile gelecek için endişe verici ipuçları taşır. İzleyici için seyir nesnesi iken kendisi için ise; sonun başlangıcıdır. Sanat nesnesi haline getirilen değiştirilmiş bu hayvanlar için tek bir son tasarlanmıştır. Doğal ölüm yerine insan müdahalesi ile dolaylı yoldan ölüm biçimleri kurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

Alper Elvan POLAT, 2018. "Sistematik Felsefe Ve Mantık Bilim Dalı Aristoteles'in Poetika'sının Sanat Ve Etik İlişkisi Açısından İncelenmesi" T. C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Bora Özen, 2019, "Yaşam Hakkına Saygı Ve Sanatta Etik Sorunu" https://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1550312256.pdf, ulakbilge, 34 (2019 Mart): s. 263-279. doi: 10.7816/ulakbilge-07-34-05.Erişim Tarihi: 12-12-2020.

Çağrı Yalgın, 2011, Bir tavşanı nasıl yeşil yeşil parlatırız? http://www.acikbilim.com/2011/12/dosyalar/bir-tavsani-nasil-yesil-yesil-parlatiriz.html, Erişim Tarihi: 09-10-2020

Elçin Gen, 2012, https://www.e-skop.com/skopbulten/asklar-ve-kopekler-ve-sanat/880 Aşklar ve Köpekler (ve Sanat) 8/9/2012/ skopbülten / Erişim Tarihi: 20-12-2020

Elif Şenel, 2015, "Performans Sanatları Ve Sanatçının Anlatım Aracı Olarak Beden" DOI:10,7816/idil-04-16-10 idil, 2015, Cilt 4, Sayı 16, Volume 4, Issue 16, https://www.idildergisi.com/makale/pdf/1430253549.pdf.

Emine Nihan Ulusoy, 2021 "Sanatta Yeni Bedenler", https://esikdergi.bilgi.org.tr/?p=14863, Erişim Tarihi: 31-12-2021.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Eduardo_Kac. Erişim Tarihi: 11-11-2020

GÖRSEL KAYNAKLAR

Resim 1:

Elçin Gen, 2012, https://www.e-skop.com/skopbulten/asklar-ve-kopekler-ve-sanat/880 Aşklar ve Köpekler (ve Sanat) 8/9/2012/ skopbülten / Erişim Tarihi: 20-12-2020

Resim 2, Resim 3:

http://fullinsight.com/blog/2012/08/dip-dye-pigeons. Erişim Tarihi: 10-11-2020

Resim 4:

http://www.genomenewsnetwork.org/articles/03_02/bunny_art.shtml, Erişim Tarihi: 05-10-2020)

Resim 5:

https://www.researchgate.net/figure/Eduardo-Kac-GFP-Bunny-2000-Alba-the-fluorescent-rabbit-source-Courtesy-of-Eduardo_fig14_293119295, Erişim Tarihi 05-10-2020)

PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN ETİK İKİLEMLERE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih CAMADAN
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Orcid no: 0000-0003-1516-4350

Prof. Dr. Fatma Ebru İKİZ
Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Orcid no: 0000-0003-4381-1658

ÖZET

Bu araştırmanın amacı psikolojik danışmanların etik ikilemlere ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışma, durum tespiti niteliğinde betimsel bir araştırmadır. Araştırma, Türkiye'nin 81 ilinden, 428'i kadın (%56) ve 336'sı erkek (%44) olmak üzere toplam 764 psikolojik danışman ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar tarafından veri toplama aracı olarak oluşturulan anket formunda psikolojik danışmanların görüşlerinin alındığı beş soru yer almıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; psikolojik danışmanların daha çok "Mesleki ve bilimsel sorumluluk" ilkesi ile ilgili etik ikilem yaşadıkları anlaşılmıştır. Diğer bir sonuca göre psikolojik danışmanların en fazla etik ikilem yaşadıkları konuların; "Yöneticilerin psikolojik danışmanlık rolleri dışında beklentileri", "Mesleki kimliğin (unvan) tanımlanması", "Nöbet işlerinde görevlendirilme" ve "Öğretmenlerin psikolojik danışmanlık rolleri dışında beklentileri" gibi kendilerinden sorumlukları dışında işler beklenmesiyle ilgili durumlar olduğu anlaşılmıştır. Bu durumun nedeni olarak daha çok "İlgili mevzuat (yasa, yönetmelik, genelge vb.)" ve "Yöneticilere" işaret etmişlerdir. Psikolojik danışmanların, yaşadıkları etik ikilemlerle başa çıkmada izledikleri yollar ise daha çok "Meslektaşlarla görüşme" ve "İlgili mevzuatı (yasa, yönetmelik, genelge vb.) inceleme" şeklindedir. Bu sonuçlar, psikolojik danışmanların dayanışma içerisinde olduklarını ve meslekleri ile ilgili mevzuata uygun hareket etmeye çalıştıklarını göstermektedir. Etik ikilemlerin önlenmesi ya da ortadan kaldırılmasına yönelik olarak ise psikolojik danışmanlar, değinilen sonuçlarla tutarlı olacak şekilde en çok "İlgili mevzuatın (yasa, yönetmelik, genelge vb.) düzenlenmesi" şeklinde öneri geliştirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: *Psikolojik Danışman, Etik, Etik İkilem*

EXAMINATION OF PSYCHOLOGICAL COUNSELORS' VIEWS ON ETHICAL DILEMMAS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the views of psychological counselors on ethical dilemmas. For this purpose, this study, which is based on a qualitative research approach, is descriptive research in the nature of determination. Research, from 81 cities of Turkey, 428 females (56%) and 336 males (44%) were performed by 764g. In the questionnaire form created by the researchers as a data collection tool, there were five questions from which the opinions of the psychological counselors were taken. According to the results of the research; it is understood that psychological counselors mostly have an ethical dilemma related to the principle of "Professional and scientific responsibility". According to another result, the subjects in which psychological counselors experience the most

ethical dilemmas; it has been understood that there are situations related to waiting for jobs other than their responsibilities such as "Expectations of administrators other than their psychological counseling roles", "Identification of occupational identity", "Assignment to duty jobs" and "Expectations of teachers other than their psychological counseling roles". As the reason for this situation, they mostly pointed to "Relevant legislation (law, regulation, circular, etc.)" and "Administrators". The ways psychological counselors follow in dealing with ethical dilemmas are mostly in the form of "Interviewing colleagues" and "Examining the relevant legislation (law, regulation, circular, etc.)". These results show that the psychological counselors are in solidarity and try to act in accordance with the legislation related to their profession. Concerning the prevention or elimination of ethical dilemmas, psychological counselors have developed a suggestion, most consistent with the mentioned results, in the form of "Regulating the relevant legislation (law, regulation, circular, etc.)".

Keywords: *Psychological Counselor, Ethic, Ethical Dilemma*

YAPAY ZEKA TEKNOLOJİLERİNİN TOPLUMSAL ETKİLERİ VE ETİK GEREKSİNİMLER

Arş. Gör. Dr. Zübeyde DEMİRCİOĞLU
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Orcid no: 0000-0002-8749-006X

Arş. Gör. Dr. Pelin CANBAY
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü
Orcid no: 0000-0002-8067-3365

ÖZET

Yapay zeka (YZ) teknolojileri, sağlık, eğitim, sanayi, ekonomi, hukuk ve güvenlik gibi hayatımızın her alanında yer etmeye başlamıştır. Teknolojide meydana gelen, insan hayatını doğrudan etkileyen bu hızlı değişim haklı etik kaygıları da beraberinde getirmektedir. Yakın zamana kadar kullanım alanı üretim süreçlerini otomatikleştirmekle sınırlı kalan yapay zeka teknolojilerine ilişkin en önemli etik tartışma, istihdam alanını olumsuz etkileyeceği ve işsizlik oranlarını arttıracağı yönünde olmuştur. Ancak son yıllarda sosyal davranış yeteneği ve karar verme kapasitesine sahip zeki teknolojilerin geliştirilmesiyle; bu teknolojilerin etik ve toplum üzerindeki etkilerine dair araştırmalar yoğunlaşmıştır. Yapay zeka gibi tüm toplumsal alanlara entegre olmaya başlayan teknolojilerin etik sınırlar çerçevesinde geliştirilmesi gerekmektedir. Farklı toplumsal alanlarda etik sınırların belirlenmesi ve sorumlulukların ilgili faillere atanması zorunludur. Zeki teknolojiler için belirlenen etik sınırların ihlal edilmesi durumunda sorumluluğu kimin üstleneceği belirsizdir. Bu sebeple yapay zeka teknolojileri için etik sınırlar belirlemek insan toplulukları için etik sınırlar belirlemekten daha zordur. Yapay zeka teknolojileri için sorumluluk, tamamen evrensel etik sınırlar ile belirlenemeyeceğinden farklı toplumsal alanlara özgü çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Bir yapay zeka ürünü geliştirme aşamasında sadece mühendisler veya programlayıcılar değil aynı zamanda ürünün kullanılacağı alanın uzman kişileri de etik sınırların belirlenmesinde görev almalıdır. Bu doğrultuda bu çalışma, yapay zeka teknolojileri evlerimize, işyerlerimize, okullarımıza, hastanelerimize ve genel olarak farklı toplumsal alanlara dahil olurken bu alanda süre giden tartışmalara ilişkin genel bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca çalışmada, farklı toplumsal alanlar gözetilerek, bu alanlarda geliştirilen ve geliştirilecek olan yapay zeka teknolojisi ürünlerinin etik sınırları, bu sınırların nasıl ve kimler tarafından belirleneceği araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yapay zeka, etik, toplumsal etki*

THE SOCIAL IMPACTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES AND ETHICAL REQUIREMENTS

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) technologies have started to gain a place in all areas of our lives such as health, education, industry, economy, law and security. Rapid technological development, which has a direct impact on human life, brings along justified ethical concerns. Until recently, the most important ethical debate regarding artificial intelligence technologies, whose use was limited to automated

production, was that it would negatively impact employment and cause an increase in unemployment rates. However, in recent years, with the development of artificial intelligence technologies with social abilities and decision-making capacity, research on the ethical and social impacts of these technologies has intensified. Technologies such as artificial intelligence that have begun to penetrate all areas of life should be developed by considering ethical limits. It is mandatory to determine ethical boundaries in different social areas and to assign the responsibilities to the relevant agents. However, it is unclear who will take responsibility if the ethical limits set for intelligent technologies are violated. Therefore, setting ethical boundaries for artificial intelligence technologies is more difficult than setting ethical boundaries for societies. Since the moral responsibilities for artificial intelligence technologies cannot be determined entirely by universal ethical principles, studies specific to different social areas should be carried out. During the development of an artificial intelligence product, not only engineers or programmers but also experts of the field where the product will be used should take part in determining its ethical limits. Accordingly, this study aims to provide an overview of the ongoing debates on artificial intelligence technologies, which are increasingly used in our homes, workplaces, schools, and hospitals, and different social areas in general. In this study, the ethical limits of the artificial intelligence technologies that have been developed and are to be developed in different social areas, as well as how and by whom these ethical limits are to be determined, was investigated.

***Keywords**: Artificial intelligence, ethics, social impact*

1. GİRİŞ

Toplumsal değişmenin temel tetikleyicisi olan teknolojik gelişmeler insanlık tarihinin dönüm noktalarının da belirleyicisidir. II. Dünya Savaşının ardından bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle başlayan bilişim devrimiyle birlikte teknolojik değişimin hızı baş döndürücü biçimde artmış, yeni bilişim teknolojileri hayatımızın her alanına nüfuz etmeye başlamıştır. Bu teknolojilerin en yeni ve etkililerinden biri yapay zekadır. Yapay zekayı önemli kılan etkenlerden biri bilgi işlemeye dayalı bir teknoloji olması nedeniyle diğer teknolojik gelişmelerin de itici gücü ve belirleyicisi olmasıdır (Öztemel, 2020).

Yapay zeka kavramı ilk kez 1956 yılında düzenlenen bir konferansta kullanılmış, konferansa katılan bilim insanları zeki bilgisayarlar geliştirebilme olasılığı üzerine çalışmalar yapılmasını önermişlerdir (Adalı, 2017). Başlangıçta bilgisayarlara insan zekasının temel özelliklerini kazandırmak ve bu sayede problemlere çözüm üretebilen sistemler geliştirmek beklentisi zaman içinde farklı alanlarda uygulanabilecek sistemlerin üretilmesi noktasına taşınmıştır. Yapay zekanın büyük miktardaki veriyi eşzamanlı işleyebilmesi, sağlık, eğitim, tarım ve çevre koruma gibi pek çok problemli alanda olumsuzlukları en aza indireceği inancını beraberinde getirmiştir (Yılmaz, 2020).

En temelde yapay zeka tecrübe yoluyla öğrenebilen, öğrendiklerini muhakeme edebilen; şekil ve görüntüleri tanıyabilen, karmaşık problemlere çözüm üretebilen, dili algılayarak işlem yapabilen yani insana ait bilişsel becerileri kullanabilen bir teknolojinin genel adıdır (Öztemel, 2020; Arslan, 2020).

Yapay zeka alanındaki gelişmeleri üç aşamada değerlendirmek mümkündür: ilk aşama dar kapsamlı problemlere çözüm odaklı çalışmalar; ikinci aşama öğrenme mekanizmasının taklit edilmesi yoluyla otomasyon sistemlerinin geliştirilmesi, üçüncü aşama bilişsel düzeyde taklit edilen, karar alabilen, iletişim kurabilen otonom sistemlerin geliştirilmesidir. Bugün yapay zeka teknolojileri ya da zeki sistemler dediğimizde öğrenme yeteneğine sahip, çeşitli yeni durumlarda kendi kendine karar alarak eyleme geçebilen sistemler kastedilmektedir (Dereli, 2020).

Yapay zeka teknolojileri ilk olarak monoton, kirli ve tehlikeli işleri yapmak üzere fabrikalarda kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin otomobil fabrikalarındaki montaj hatlarında sürekli tekrar eden

işleri yapmak, kanalizasyon borularındaki sızıntı ve çatlakları tespit etmek, insansız hava araçlarını (İHA) uzun süreler havada tutmak, bombaları etkisiz hale getirmek gibi işlerde kullanılmıştır. Ancak bunların ötesinde yapay zeka uygulamalarının insani sınırların ötesindeki işleri daha optimum şekilde yapabileceği düşünülmektedir. Hassas ve riskli ameliyatları gerçekleştirmek, okyanus tabanı ve Mars'ın yüzeyinden örnek alabilmek, insanın yapabileceğinden çok daha hızlı biçimde bilgi işlemek gibi.. Bu tür yeteneklere bağlı olarak, yapay zeka teknolojilerinin artık sağlık, eğitim, ulaşım, tarım ve hayvancılık, hukuk gibi pek çok toplumsal alanda kullanılmaya başlandığını görüyoruz (Lin, Abney & Bekey, 2012).

1.1. Yapay Zeka ve Etik İlişkisi

Teknolojik gelişmelerle adım adım tüm hayatımıza dahil olan ve genel olarak insan hayatını kolaylaştırmayı hedefleyen yapay zeka teknolojilerinin karar alma sistemlerine dahil olması bazı etik problemleri de beraberinde getirmiştir.

Etik, bireylerin hayatlarını şekillendiren; ne yapmak, nasıl davranmak gerektiği gibi ahlaki problemleri ele alan bir disiplindir. Dolayısıyla etiğin hayata yansıyan uygulamalı bir yanı vardır. Uygulamalı etik daha ziyade teknolojiyle bağlantılı problemlerin çözümlenmesine odaklanan bir disiplin olarak 1970'lerde ortaya çıkmıştır. Zira her ne kadar teknolojik gelişmeler insan hayatını kolaylaştırmak söylemiyle ortaya çıksa da çeşitli kaygıları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Yapay zeka teknolojileri de geleceğe yönelik ciddi kaygıları tetiklediğinden konuyla ilgili etik tartışmalar kaçınılmazdır (Öztürk Dilek, 2019).

Yapay zekanın hatalarından öğrenme ve benzer durumlarda benzer tepkileri gösterme özelliği; eğitim, tıp, hukuk gibi alanlarda olaylara daha objektif yaklaşması, duyguların karar vermede etkili olmaması, sistemli bir şekilde işlemesi açısından tercih edilebilirliğini arttırmaktadır. Bu anlamda yapay zekanın ahlaki temele dayalı bir muhakeme sistemine sahip olmasının gerekliliği önemli tartışma konularından biridir. Ancak etik koda sahip bir zeki sistemin nasıl tasarlanacağı, etik değerlerin nasıl modelleneceği cevaplanmamış sorular olarak belirmektedir. Dolayısıyla bugün gelinen noktada yapay zeka teknolojisinin sebep olduğu istenmeyen bir durumda etik sorumluluğun kime ait olacağı belirsizdir. Öte yandan yapay zeka teknolojilerine yüklenen etik sorumluluk insanın yükümlülüklerinin ortadan kalkmasına neden olabilecektir (Öztürk Dilek, 2019).

Yapay zeka etik ilişkisinin çeşitli boyutları vardır. Bu boyutlar Avrupa Robotbilim Araştırma Ağının robot etiğine ilişkin belirlediği temel ilkelerle ifade edilebilir: "insan haysiyeti ve insan hakları, eşitlik ve hakkaniyet, yarar ve zarar, kültürel farklılıklara saygı ve çoğulculuk, ayrımcılığın yapılmaması, otonomi ve bireysel sorumluluk, aydınlatılmış onam, mahremiyet/gizlilik, yardımlaşma ve dayanışma, sosyal sorumluluk, faydaların paylaşılması, doğaya karşı sorumluluk." (Bozkurt Yüksel, 2017: 92).

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Yukarıda özetlenen çerçevede bu çalışmada yapay zeka teknolojilerinin toplumsal hayatın çeşitli alanlarında ne türden uygulamalarda kullanıldığı ve bu kullanımların ne türden etik problemlere sebep olduğu/olabileceği tartışılacaktır. Ele alınan toplumsal alanlar, eğitim, hukuk, sağlık ve güvenliktir.

2.1. Eğitim

Yapay zekanın etkilediği toplumsal alanlardan biri eğitimdir. Yeni teknolojilerin eğitim-öğretim programlarına entegre edilme eğilimi son yıllarda hız kazanmış, özellikle COVID-19 pandemi sürecinde bu durum çok daha net biçimde ortaya çıkmıştır. Önümüzdeki dönemlerde özellikle yükseköğretimde dijitalleşmenin hız kesmeden devam edeceği, pandemi sürecindeki değişimlerin kalıcı hale gelmesi beklenmektedir. Bugün yapay zeka ile bağlantılı pek çok uygulama yaygın olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla yapay zeka ile eğitim arasındaki bağlantı tartışılması gerekli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapay zekanın eğitim alanına iki temel katkısından söz edilebilir: bunlardan ilki eğitim yönetimi açısından bilginin yönetimi ve sunulması, diğeri ise öğrenme süreçlerindeki öğretici rolüdür (Arslan, 2020).

Eğitim yönetimi açısından öğrencilerin kuruma kabulünde yapay zeka teknolojilerinin kullanılmasıyla daha nesnel kararlar verilebileceği tartışılmaktadır. Ülkemizde lisans düzeyinde böyle bir uygulamadan söz edilemese de lisansüstü düzeyde öğrenci seçiminde faydalanılabilir. Ancak bu tür sistemler geliştirilirken dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Örneğin, Britanya'da üniversiteye geçiş için düzenlenen lise bitirme sınavlarının COVID-19 pandemisi nedeniyle iptal edilmesinin ardından, üniversiteye giriş puanlarını belirlemek üzere bir algoritması geliştirilmiş, puan; lise eğitimi süreci boyunca alınan notlar ve bireysel başarıların yanı sıra eğitim alınan okulun başarısı da göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır. Uygulanan puan hesaplama algoritması ülkenin yoksul bölgelerinde yaşayan düşük sosyo-ekonomik statüye sahip öğrencilerin puanlarını negatif yönde etkilemiştir (İpek, 2020). Dolayısıyla algoritmalar geliştirilirken ayrımcı ve eşitsiz ilişki biçimlerinin doğmamasına dikkat edilmelidir.

Öğrencilerin ders performanslarının değerlendirilmesinde yine yapay zeka teknolojilerinden yararlanılabilir böylelikle eğiticilerin sınav değerlendirmesine ayıracağı zamanı azaltarak eğitimin içeriğine odaklanması mümkün kılınır (Taşçı ve Çelebi, 2020). Ancak verilerin güvenliği, sınırlılıkları, gizliliği gibi temel tartışmalar bu sözünü ettiğimiz alanlarda da geçerlidir.

Yapay zeka, öğretici rolü açısından değerlendirildiğinde; bilginin bireyselleştirilmiş, esnek, kapsayıcı, uyarlanabilir ve ilgi çekici bir biçimde sunulmasını sağlayarak eğitimi daha üst seviyeye taşıyacak bir yol olarak görülmektedir (UNESCO, 2017). Öğrenme süreçlerinde en çok kullanılan uygulamalardan biri Akıllı Öğretici Sistemlerdir (AÖS). Bu sistemler genellikle sıkı yapılandırılmıştır fizik, matematik, tıp gibi alanlarda her öğrenciye uygun kişiselleştirilmiş bir öğrenme ortamı sağlar. Sistem öğrenciden gelen dönütler doğrultusunda öğrencinin ihtiyaçlarına göre sürekli güncellenir, böylelikle öğrencinin etkili bir şekilde öğrenmesini sağlar (Arslan, 2020). Ancak her ne kadar YZ öğrencilere kişiselleştirilmiş bir öğrenme deneyimi sunup öğrenimi kolaylaştırsa da öğrencinin yüz yüze eğitim sisteminde insan eğiticiyle girdiği etkileşimi sağlayamamaktadır. Dolayısıyla uygun olan iki sistemin bütünleşik biçimde planlanmasıdır (Taşçı ve Çelebi, 2020).

Ayrıca öğretimin tamamen yapay zeka teknolojileri yoluyla yapılabilmesi insan eğiticinin/öğreticinin işsiz kalabileceği tartışmalarını da gündeme getirmektedir. Ancak online bir matematik öğretme platformu olan Third Space Learning'in kurucusu Tom Hooper'ın ifadesiyle "yapay zeka, öğretmenlerin yerini almayacak, daha iyi eğitimciler olmaları adına onlara destek olacak ve yol gösterecektir." (Yağcı, 2017).

Tüm avantajlarına rağmen yapay zeka teknolojilerinin mevcut eğitim sistemine ve müfredata tamamen uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle eğitim sisteminde kökten bir revizyona ve bu revizyona uygun şekilde yeni işlere uyum sağlayacak profesyonellerin yetiştirilmesine ihtiyaç vardır (Taşçı ve Çelebi, 2020).

2.2. Hukuk

Yapay zeka uygulamaları, verilerin analizi ve saklanması ile sistemler arası bağlantı kurabilmesi sayesinde hukuk sistemlerinde de kullanılmaya başlanmış, bir sonraki adımda hukuksal karar verme mekanizmalarının bir parçası olması gündeme gelmiştir. Dolayısıyla yapay zekanın hukuk alanındaki uygulamalarında da etik bir takım meseleler tartışılmaya başlanmıştır.

Yapay zekanın hukuk alanında kullanılması; iddia, savunma, delil gibi davaya ilişkin verilerinin girdi olarak kullanılarak çıktı olarak bir karara varılması aşamalarını içerir. Bu süreç, insana özgü önyargı ve ayrımcı düşünceler, fiziksel ve duygusal etkiler, zaman ve bilgi yetersizliği gibi risklerden etkilenmeyeceği gibi, farklı hüküm verme gibi çelişkileri de ortadan kaldırabilir. Bu sayede herkese eşit uygulanan, hızlı ve etkili bir adalet sistemi kurgulanabilir (Yılmaz, 2020). Dolayısıyla fiziksel ve

duygusal gereksinimleri bulunmayan yapay zeka sistemlerinin hukuk alanında kullanılmasının daha tutarlı bir hukuk sistemi yaratacağı iddia edilmektedir. Örneğin ABD'de yapılan bir çalışmada açlığın hakimin karar vermesini etkilediğini, aç olmayan hakimlerin şartlı tahliye verme oranlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Moisse, 2011).

Ancak yapay zekanın güvenilir bir karar verici olup olmadığı meselesi tartışmalıdır. Örneğin ABD'de suç işleyen birinin tekrar suç işleme riskini hesaplayan Compas yazılımı, şahsın sabıkasının yanı sıra yakınlarının sabıkaları, ailedeki alkol ve uyuşturucu kullanımı, yaşadığı çevre, öfke, saldırganlık durumu gibi verilere bakarak değerlendirme yapmaktadır. Ticari sır olduğu gerekçesiyle algoritması açıklanmayan uygulamanın ırksal ayrımcılık yaptığı ve siyah sanıkların risk oranını daha yüksek hesapladığı yönünde araştırmalar bulunmaktadır (Canan, 2019). Aslında bu önyargı yapay zekanın öğrenme sürecinde topladığı verilerden yani insan hakimlerin kararlarından kaynaklanıyor. Dolayısıyla zaten var olan önyargı yapay zeka yoluyla tekrar üretilmektedir.

Hukuk, mantık yürütme ve gerekçelendirme gibi yapay zeka tekniklerinin kullanımına elverişli bir alan olmakla birlikte son yıllardaki gelişmeler daha ziyade büyük verileri işlemek için geliştirilen teknik ve yapay öğrenmeye dayalı uygulamalardır. Bu uygulamalar hukukçuların dava üzerinde çalışırken konuyla ilgili mevzuata ya da eski kararlara eksiksiz biçimde ulaşmasını sağlar. Dolayısıyla YZ hukuk sisteminin tamamına entegre olmasa da dosyaların taranması, veri tabanları oluşturulması gibi destek sistemlerinde kullanımı ya da hukuki danışmanlık sunması mümkündür. Ancak bu durum yine istihdam sorununu da gündeme getirmektedir. Zira ABD'de bir hukuk firması 2016 yılında iflas davalarında yararlanmak üzere Ross isimli yapay zeka uygulamasını işe almıştır (Say, 2018).

İnsanlara ait eşitlik, adalet, tarafsızlık, sorumluluk, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, demokrasi gibi etik ilkelerin benzer türden bir bilişsel kapasiteye sahip olmayan YZ teknolojilerinde nasıl kurgulanabileceği tartışmalıdır. Dünyanın çeşitli ülkelerinde konuyla ilgili teknik çalışmalar devam ederken, meselenin hukuki düzenlemeler boyutu da tartışılmaktadır. 2018 yılında AB tarafından kabul edilen Yapay Zekanın Yargı Sistemlerinde Kullanılmasına İlişkin Avrupa Etik Şartı temel haklara saygı, ayrımcılık karşıtı olma, kalite ve güvenlik, şeffaflık, tarafsızlık ve adalet, kullanıcı kontrolü altında olmak üzere beş prensip belirlemiştir (European Commission for the Efficiencey of Justice, 2018). Bu ilkeler, YZ tarafından toplanan verilerin güvenliğinin sağlanmasının, alınacak kararların anlaşılabilir ve açıklanabilir, denetlenebilir ve hesap verilebilir olmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Konuyla ilgili Türkiye'de hazırlanan ilk rapor, İstanbul, Ankara ve İzmir Baroları tarafından "Yapay Zeka Çağında Hukuk Raporu" başlığıyla 2019 yılında yayınlanmıştır. Üç bölümden oluşan raporda, yapay zekanın tarihçesi ve hukuk ile ilişkisi; hukuk eğitimi ile mesleki alanda YZ kullanım ve YZ uygulamalarındaki hukuki tartışmalar ele alınmıştır (Çetin, 2019).

2.3. Sağlık

Günümüz Covid 19 pandemi şartlarında, sosyal hayatın devamı için özellikle teknolojik gelişmelerin büyük faydası olmuştur. İstesek bile engelleyemeyeceğimiz bu gelişmeler en çok da sağlık alanında gerçekleşmektedir. Yakın zamana kadar belirli kurallara göre tasarlanmış, tomografi ve MR cihazı gibi, var olanı görüntüleme veya ölçülen değerleri hesaplama üzerine tasarlanmış teknolojilerin kullanımı söz konusu iken artık Yapay Zeka ile daha zeki teknolojilerin kullanımından söz edilmektedir.

Yapay zekanın sağlık sistemlerinde başlıca kullanım alanları hastalıkların teşhis edilmesi, kronik hastalıkların tedavi edilmesi ve cerrahi destek sistemleridir (Dereli, 2020). Bilişsel becerileri arttırmak için tasarlanmış teknolojiler (örneğin PARO terapötik robot) özellikle demans, otizm gibi hastalıklarda terapi amaçlı kullanılmaktadır. Ayrıca fizik tedavi gibi uygulamalarda, zor tıbbi prosedürlerin uygulanmasında yardımcı teknolojiler kullanılmaktadır (Lin, Abney & Bekey, 2012).

Sağlık alanında, yapay zeka temelli teknolojilerin büyük bir kısmı, hastalara, sağlık çalışanlarına ve sağlık giderlerine yönelik faydalı işler yapmak amacı ile geliştirilmektedir. Sağlık sorunlarının erken

teşhisinde, hastalıklara tanı koyma ve hastaların tedavi süreçlerinde kullanılan yapay zeka destekli uygulamalar ile hem sağlık çalışanlarının iş yükü hem de sağlık giderlerinin azaltılması hedeflenmiştir. Fakat bu alandaki hızlı gelişim ve buna bağlı olarak hemen kullanma isteği beklenmedik sorunlara yol açabilmektedir. Başta hasta mahremiyeti ile karşımıza çıkan bu sorunlar, hizmetin adil dağılımı, sağlık çalışanlarının soyutlanması ve beklenmeyen olumsuz sonuçlarda sorumluluk devri gibi konularda çeşitlenerek artmaya devam etmektedir.

Yapay zekanın sağlık alanında kullanımına yönelik olumlu ilerlemelerin yanında günümüzde ne yazık ki gerekli sınırlamaların ve ilkelerin yetersiz olması sağlık çalışanlarını da zaman zaman zor durumlarda bırakmaktadır. Örneğin daha güzel veya genç görünmek gibi hastalık dışı olabilen nedenlerle bu teknolojilerin sınırsızca kullanılabilmesi hem bireysel normları değiştirmekte hem de sağlık çalışanları üzerinde toplumsal baskılara sebebiyet vermektedir (Hayran, 2019).

Tıp alanında, hastaların yaşam kalitesini arttırmak amacı ile geliştirilen teknolojilerin toplumun her kesiminin erişimine eşit olarak sunulamaması da ayrı bir etik soruna sebep olmaktadır. Sağlık alanında kullanılan YZ teknolojilerinin kimlerin gözetim ve denetiminde olacağı, etik bir biçimde kullanılmadığı veya istenmeyen bir durumun gerçekleştiği durumlarda sorumluluğun kimlerde olacağı gibi düzenlemelere acil ihtiyaç vardır.

2.4. Savunma Sanayi

Yapay zeka teknolojilerinin gelişmesinin ardındaki en önemli itici güç askeri alandır (Royakkes & van Est, 2015). Bu alandaki en bilinir uygulamalar casusluk ve gözetleme, bomba imhası, hedeflerin vurulması gibi askeri görevlerdir. Ayrıca sınırların ve binaların korunmasında, kimlik kontrolü gibi işlemlerde kullanılır (Lin, Abney & Bekey, 2012).

Savunma Sanayi alanında kullanılan teknolojileri iki grupta ele almak gerekir; kumanda aracılığı ile insan sorumluluğunda kullanılan teknolojiler ve YZ destekli otonom karar alabilen teknolojiler. Kumanda aracılığı ile kontrol edilen sistemlerde günümüz İHA (İnsansız Hava Aracı - Drone) ve SİHA (Silahlı İnsansız Hava Aracı) teknolojilerinde görüldüğü gibi içerisinde Yapay Zeka destekli uygulamalar barındırmasına rağmen karar mekanizması insana bağlıdır. Dolayısı ile sorumluluk büyük oranda kullanıcıya aittir. Bu teknolojilerde, karar mercilerine destek amaçlı kullanılan Yapay Zekanın güvenilirliği; yani barındırdığı hata oranı ve sağlamlığı; yani beklenmedik anlarda bozulma, beklenmedik şartlarda verilen görevi tamamlayamama gibi durumlardan söz edilebilir. Bu gibi durumların önüne geçebilmek için bu teknolojilerin tasarım ve geliştirme aşamalarında birçok test yapılmaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız mevzu bu teknolojilerin yanlış ellerde ve farklı amaçlarla kullanılabilme ihtimalidir. Bu doğrultuda gerekli bir takım yasal düzenlemeler yapılmaktadır fakat ne yazık ki teknolojinin gelişimi bu yasal düzenlemelerden daha hızlı olduğundan öngörülemeyecek etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Askeri YZ teknolojilerinin kullanımı çok sayıda etik sorunu gündeme getirmiştir. Arkin (2010) tasarlanacak otonom askeri cihazların normal askerlerden daha rasyonel ve etik kararlar alabileceğini ve böylelikle intikam ve işkence eylemlerinin azalabileceğini öne sürmektedir. Ancak askeri alanda kullanılan teknolojilerin savaş şartlarında kullanımı masum insanların da ölümüne sebebiyet verebilir. Böylesi bir savaş suçu işlendiğinde sorumluluğun kime yükleneceği sorusu gündeme gelmektedir (Öztürk Dilek, 2019).

Ayrıca yine otonom sistemlerin kullanılması insanlı sistemlerin içerdiği hataların önüne geçebilecektir. Örneğin Kosova savaşı sırasında pilotların güvenliği için 15.000 fitten aşağı uçmayan NATO uçakları, Sırp tankları yerine mültecilerle dolu bir otobüs konvoyunu vurmuştur. Bu trajik hatalar, gelişmiş sensör ve kameralarla donatılmış, hedefi daha iyi tanımlayabilen ve daha alçaktan uçabilen insansız uçaklar kullanılarak önlenebilir. Ancak kimi zaman insansız hava araçlarının şüpheli kişileri gelişigüzel öldürmesine de tanık olunmuştur. Çünkü bu saldırılarda kadın, çocuk, yaşlı, masum ayrımı yapılmadan hedefteki herkesin öldürülmesi mümkündür. Dolayısıyla silahlı askeri robotlar,

hedefleri vurmada çok daha isabetli olsa da daha fazla insanın öldürülmesine yol açabilir. Araştırma Gazeteciliği Bürosu (TBIJ), Pakistan'da 2004 ile 2013 yılları arasında 750'den fazla sivilin insansız hava araçlarıyla öldürüldüğünü bildirmektedir (Royakkes & van Est, 2015).

Otonom silah teknolojileriyle ilgili önemli bir diğer soru, orantılılık ve ayrımcılık ilkelerini karşılayıp karşılayamayacaklarına ilişkindir. Bu ilkelere uymak genellikle empati ve farkındalık gerektirir. Ancak mevcut teknolojinin empati kurma ve sağduyu kullanma becerilerine sahip olduğundan söz edilemez. Askeri yapay zeka teknolojilerinin geliştirilmesi için hükümetlerin, endüstrinin, bilim topluluğunu, hukukçuların, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer paydaşların sorumlulukları hakkında geniş bir uluslararası tartışma gereklidir.

3. Yapay Zekada Etik İhlallere Yönelik Olası Önlemler

Yapay zeka kullanımında etik anlamda meydana gelebilecek sorunlar için evrensel tek bir çözüm sunulması mümkün değildir. Çünkü her toplum, her sosyal alan ve bu alanlardaki her problemin çözümü kendine özgü etik kuralları barındırmalıdır. YZ ve insan odaklı durumlar için bazı önlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Köse, 2020).

- **Etik çerçeve;** insan etik değerleri ile çelişmeyecek, ancak Yapay Zeka tabanlı sistemlerin karar verme, tahmin gibi süreçlerden de geri kalmamasını sağlayacak düzenlemeler
- **İnsan Taraflı Etik Kontrol;** etik kabullerin insan kontrolünde olduğu, otomatik süreçlerin ise teknolojiyle desteklendiği, insan kontrollü süreçler
- **Verilerin İnsan Kontrollü Oluşturulması-Denetimi:** önyargı oluşturacak verilerin eliminasyonu için insan kontrollü denetim mekanizmaları
- **Hibrit Yapay Zeka Kullanımı:** Yapay Zeka sistemlerinin hibrit kullanımı ve bu yolla katmanlı bir şekilde etik süreçlerin işletilmesi
- **Hibrit İnsan-Makine Kullanımı:** insan-makine işbirliğine dayanan sistemlerin tasarlanması, etik problemlerin zamanında fark edilmesi ve zeki sistemlerin insani etik değerler ölçüsünde yönlendirilmesi
- **İnsan Dengesinin Kurulması:** gerekli istihdam dengesinin kurulması ve insanlar açısından etik ihlallerin önüne geçilmesi adına önceden denge kuracak oranların belirlenmesi (insan-makine oranı)
- **Yönetim Kararlarında İnsan Faktörünün Yer Alması:** Özellikle yönetim kurulu ya da kritik karar alıcı kurullarda yer alacak zeki sistemlerin olası yanlış kararlarının önüne geçmek adına yönetim kurullarından insanların yer almaya devam etmesi ve karar süreçlerinde ağırlıklarının seviye olarak daha fazla belirlenmesi
- **Değerler Eğitimi:** Yapay Zeka'yı tasarlayan, geliştiren ve üreten insanlık olduğu için geleceğin zeki sistemlerinin etik çerçeveler içerisinde oluşturulmasından sorumlu olan taraf da birinci dereceden insanlık olacaktır. Bu nedenle etik, ahlaki ve vicdani değerler ölçüsünde eğitime önem verilmesi, gelecekte bu eğitimsel süreçlerden vazgeçilmemesi son derece kritik bir önlemdir

Köse'nin (2020) çalışmasındaki önlemlere ek olarak bu çalışma kapsamında aşağıdaki önlemler de önerilmektedir;

- **Deneme Süresi:** Tıpkı yeni geliştirilen bir ilacın veya bir ürünün kullanılmadan önce hem farklı testlerden geçmesi hem de pilot uygulama alanları ile kademeli olarak kullanıma başlanması gibi, YZ teknolojilerinin de geliştirilmesi ve kullanıma sunulması arasında, makul sürelerin ve aşamaların belirlenmesi gerekmektedir.

- **Yetkilendirme:** YZ teknolojilerinin kullanımında en önemli etik sorunlardan sorumluluk devri için, bu teknolojileri kullanacak kişilerin, gerekli tüm bilgilendirmelere sahip olması, varsa eğitimleri alması ve hatta bu teknolojileri kullanma hakkına sahip olması için yeterlilik testlerine tabi tutulması gerekmektedir. Örneğin cerrahi işlemlerde kullanılacak bir YZ teknolojisinin kullanıcılara veya sorumlulara gerekli tüm eğitimler verilmeden ve bu kişiler gerekli testlerden geçmeden kullanım yetkilendirmesinin yapılmaması gerekir.
- **İnsan ve toplum bilimcilerin görüşlerinin alınması:** YZ teknolojilerinde ihtiyaç duyulan etik gereksinimler, bu teknolojilerin insan hayatını etkilediği ve daha fazla etkileyeceği için vardır. Dolayısı ile bu teknolojilerin tasarlanması ve geliştirilmesi aşamalarında, sosyologlar, psikologlar gibi insan ve toplum genelinde bilgi sahibi kişiler görevlendirilmeli, bu kişilerin geliştirilecek teknolojilerin insan ve toplum üzerindeki olası etkileri ile ilgili görüşleri dikkate alınmalıdır.
- **Temel Yasal Düzenlemeler ile kullanıma başlanması**: YZ teknolojilerinin kullanımına yönelik yasal düzenlemelerin çoğu ne yazık ki bu teknolojiler kullanılmaya başlandıktan sonra yapılmaktadır. Kullanım ile öngörülemeyen durumların ortaya çıkması olağan bir durumdur, fakat ön görülebilecek durumlar için bu teknolojiler kullanıma sunulmadan temel yasal düzenlemelerinin yapılmış olması gerekir. Örneğin günümüzde İHA'lar kolaylıkla herkes tarafından alınıp kullanılabilmektedir. İHA'ların kullanımı ile ilgili bazı yasal düzenlemeler bu cihazların kullanılmaya başlandıktan uzun bir süre sonra yapılmıştır. Bilinen ve bilinmeyen zararları en aza indirmek için olası etik ve yasal düzenlemelerin her YZ teknolojisinde kullanıma sunulmadan önce belirlenmelidir.

4. SONUÇ

İnsanlığın yaşamının ilk dönemlerinden itibaren tekerlek, barut, yazı, matbaa, aşı, otomobil, bilgisayar, internet gibi tüm teknolojiler dünyayı dönüştürürken bazı öngörülemeyen sonuçlara da yol açmıştır. Dolayısıyla günümüzde tartıştığımız genetiği değiştirilmiş gıdalar, nanoteknoloji, sinirbilim ve akıllı sistemler gibi teknolojilerin de olası öngörülemeyen sonuçları hakkında düşünmek elzemdir.

Akıllı sistem teknolojileri hızla gelişmekte ve bir çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle bu alandaki etik çalışmalara acil ihtiyaç duyulmaktadır. Zira, teknoloji etik tartışmalardan çok daha hızlı ilerlediğinden bu durum bir "politika boşluğuna" (Moor, 1985) yol açabilir.

Alanın önde gelen uzmanları Faydalı YZ 2017 Kongresinde gelecekte YZ üzerine yapılacak araştırmaları yönlendirmek için Asimolar YZ İlkeleri olarak adlandırılan 23 ilke belirlemişlerdir. Bu ilkeler araştırma konuları, etik değerler, riskler ve tehditler, bilim insanları ile hükümetler arası ilişkiler gibi bir dizi konu başlığı içermektedir. Etik ve değerlere ilişkin öne çıkan maddeler; güvenlik, şeffaflık, sorumluluk, kişisel mahremiyet, insani değerlerle uyuşma, kamu yararı ve ortak fayda olarak sıralanabilir. Ayrıca maddelerde YZ teknolojisine dayalı bir silahlanma yarışına karşı duruş da özellikle ifade edilmiştir (Popular Science, 2017). Dolayısıyla yapay zekanın sağladığı fırsatlarla tehlikeler birlikte düşünülmeli, yapılacak değerlendirmeler bu bağlamda yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Adalı, E. (2017). Yapay Zeka, İnsanlaşan Makinalar ve Yapay Zeka, *İTU Vakfı Dergisi*, 75, 8-13, https://www.ituvakif.org.tr/dergi/pdf-oku/19#İNSANLAŞAN%20MAKİNALAR%20VE%20YAPAY%20ZEKA/33.

Arkin, R.C. (2010) The case of ethical autonomy in unmanned systems. *Journal of Military Ethics*, 9(4): 332–341, DOI: 10.1080/15027570.2010.536402

Bozkurt Yüksel, E. (2017). Robot Hukuku, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 1(29), 85-112.

Canan, K. (2019). *Yargı Sisteminde Yapay Zeka*, Bağlantı: https://sarkac.org/2019/12/yargi-sisteminde-yapay-zeka/

Çetin, S., (Ed.) (2019). *Yapay Zeka Çağında Hukuk: İstanbul, Ankara ve İzmir Baroları Çalıştay Raporu*, Bağlantı: https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/Yapay_Zeka_Caginda_Hukuk2019.pdf
Dereli, T. (2020). Yapay Zeka ve İnsanlık, *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği*, (Ed. Muzaffer Şeker), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, s. 91-106,
European Commission for the Efficiencey of Justice. (2018), *European judicial systems: effeciency and quality of justice*, CEPEJ Studies No.26, Bağlantı: https://rm.coe.int/rapport-avec-couv-18-09-2018-en/16808def9c
Hayran O. (2019). Yeni Tıp Teknolojilerinin Kullanımı ve Etik , *Journal of Biotechnol and Strategic Health Research*, 3(2):54-60, DOİ: bshr.539032
İpek, E. D. (2020). Bağlantı: https://medyascope.tv/2020/08/17/britanyada-universiteye-gecis-icin-uygulanan-puan-hesaplama-algoritmasi-tartisma-konusu-oldu-ekonomik-olarak-alt-duzeydeki-ogrenciler-magdur/
Köse, U . (2020). Yapay zeka etiği çerçevesinde geleceğin işletmeleri: dönüşüm ve paradigma değişiklikleri . *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi* , Özel Sayı: Uluslararası Mühendislikte Yapay Zeka ve Uygulamalı Matematik Konferansı (UMYMK 2020) , 290-305, DOI: 10.21923/jesd.833224
Lin, P., Abney, K., Bekey, G., (Ed.), (2012) *Robot Ethics: The Ethical and Social Implications of Robotics*, The MIT Press.
Moisse, K. (2011). *Hungry for justice: judges less likely to grant parole on empty stomach*, Bağlantı: https://abcnews.go.com/Health/MindMoodNews/hungry-judges-grant-parole/story?id=13347415).
Moor, J. H. (1985). What is Computer Ethics, *Metapilosophy*, 16(4), 266-275.
Öztemel, E. (2020). Yapay Zeka ve İnsanlığın Geleceği, *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği*, (Ed. Muzaffer Şeker), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, s. 75-90.
Öztürk Dilek, G . (2019). Yapay Zekanın Etik Gerçekliği . *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* , 2 (4) , 47-59 .
Popular Science, (2017). *Yapay Zeka Kıyametinden Kaçmak İçin 23 İlke*, Bağlantı: https://popsci.com.tr/uzmanlar-yapay-zeka-kiyametinden-kacinmak-icin-23-ilke-one-surdu/).
Royakkers, L., van Est, R. A. (2015). Literature Review on New Robotics: Automation from Love to War. *Int J of Soc Robotics* 7, 549–570. https://doi.org/10.1007/s12369-015-0295-x
Say, C. (2018). *Yapay zeka ve hukuk*, Bağlantı: https://sarkac.org/2018/06/yapay-zeka-ve-hukuk/).
Taşçı, G. & Çelebi, M . (2020). Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Yükseköğretimde Yapay Zekâ. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 16 (29) , 2346-2370 . DOI: 10.26466/opus.747634
UNESCO. (2017). *Data revolution to measure equity in education for the SDGs #CIES2017*, Bağlantı: http://www.iiep.unesco.org/en/data-revolution-measure-equity-education-sdgs-cies2017-3886
Yağcı, A. (2017). *Eğitimde Yapay Zeka*. Bağlantı: https://www.egitimpedia.com/egitimpedia-yazari-aysun-yagci-egitimde-yapay-zeka.
Yılmaz, G . (2020). Yapay Zekânın Yargı Sistemlerinde Kullanılmasına İlişkin Avrupa Etik Şartı. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 28 (1), 27-55.

YAPAY ZEKA VE ETİK

Berna Ataş AKÇAY
Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Orcid no: 0000-0002-1233-3959

Muammer AKÇAY
Dumlupınar Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi
Orcid no: 0000-0003-0244-1275

ÖZET

Son zamanlarda yapay zeka birçok alanda kullanılmaktadır. Yapay zeka konusunda yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Henüz yapay zeka uygulamalarının çok başında iken bu düzenlemelerin hukuki anlamda yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada yurt içi ve yurt dışındaki yapay zeka etiği ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Gelecekte yapay zeka kullanımı arttıkça kullanıcıları ne gibi sorunları beklediğinden bahsedilmiştir. Yapay zeka sistemlerinde oluşan hataların sorumluluğu kimde olacak, insanların hayatını kolaylaştıran ve yardımcı olan yapay zeka uygulamalarının sonuçlarından kim ne kadar sorumlu olacak konuları incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: *Yapay zeka, etik*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ETHICS

ABSTRACT

Recently, artificial intelligence has been used in many areas. There is a need for legal regulations on artificial intelligence. At the very beginning of artificial intelligence applications, these regulations should be made legally. In this study, studies on artificial intelligence ethics in Turkey and abroad were examined. It was mentioned that the problems await users as the use of artificial intelligence increases in the future. Who will be responsible for the errors that occur in artificial intelligence systems, who and how much will be responsible for the results of the artificial intelligence applications that make and help people's lives easier will be examined.

Keywords: *Artificial intelligence, ethics*

1. GİRİŞ

Zeka kelimesi Türkçe ’ye Arapçadan gelmiştir. Türk Dil Kurumu’na göre zeka; insanın akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama ve sonuç çıkarma yeteneklerinin tamamıdır. Zeka geliştirilebilir. Yapay zeka tanımlanan görevlerin nasıl yapılacağını öğrenen sistemdir. Yapay zeka fikri çok eskilere dayanır. El Cezeri’nin mekanik saatlerinde robotların izleri vardır. Bilgisayarların insan gibi davranabileceğini ilk olarak 1950’de Turing ileri sürmüştür. Mc Charty 1956’da “öğrenme ve zekanın tüm özellikleri en ince ayrıntısına kadar tanımlanırsa, bilgisayarların bunların benzetimini yapabileceğini ve insan gibi düşünebileceğini” ifade etmiştir.

Etik köken olarak eski Yunanca bir sözcük olan "ethos" sözcüğünden türetilmiştir. Ethos karakter, usul, adet ve gelenek anlamına gelir. Türk Dil Kurumu'na göre etik, ahlakla ilgili, ahlak anlamlarını sunmaktadır. Etik felsefenin alt dallarından biridir.

Son zamanlarda yapay zeka konusunda birçok alanda çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmada yapay zeka ve etik konusunda yapılan çalışmalar incelenmiş, etik ve hukuki durumu araştırılmıştır.

2. ARAŞTIRMA ve LİTERATÜR

Bu çalışmada yurt içi ve yurt dışında yapay zeka ve etik ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Yurt içinde yapay zeka ve etik ile ilgili son yıllarda sayıları artan çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların genellikle felsefe temelinde olduğu görülmektedir.

Çelebi (2019), "Yapay Zeka ve Bağlamında Etik Problemi" başlıklı çalışmasında öncelikle yapay zekayı incelemiştir. Yapay zeka çalışmalarının en temel problemini tam olarak bilinç sahibi olmayan yapay zeka sistemlerinin insan yaşamına doğrudan müdahale etmesinin mümkün olması ve bu müdahaleler sonucunda da birçok etik problemin ortaya çıkması olarak tanımlamıştır. Tablo 1 de yapay zeka ile doğal zekanın karşılaştırılması verilmiştir.

Tablo 1. Yapay ve doğal zekanın karşılaştırılması

Yapay Zeka	**Doğal Zeka**
Kalıcıdır	Öğrendiği ve deneyimlediği olayları, konuları tekrar etmedikçe veya benzerini yaşamadıkça unutur
Kolay elde edilebilir	Kolay elde edilemez
Tutarlıdır	Her zaman tutarlı olmayabilir
Yüklenen bilgiler ile sınırlıdır	Geliştirilebilir
Sembolik girdiler ile çalışır	Deneyimlere dayanır
Çözümleri kendisine yüklenen bilgi ile sınırlıdır	Çözümler deneyimlere dayanarak hızlı üretebilir

Bilim insanlarının amacının yapay zekayı doğal zekaya indirgemek ve bunu insan düşünce deneyimleri gibi ortaya sunmak olduğu açıklanmıştır. Bilim insanları doğal zekayı taklit edecek bir yapay zeka üretecekse yapay etiğin doğal etiği taklit edecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Yapay zeka üzerinde uygulanabilecek etik değerlerin öğretilmesinde üç kural önerilmiştir:

1. Ahlaki bazı kuralların belirlenmesi ya da belirlenmiş ahlaki kuralların makineye uygulanması

2. Makinenin kendi kendine doğruyu kavraması

3. Makinenin öncelikli bir kural seti ile başlaması ve zaman içinde bu kuralları değiştirerek kullanması ve öğrenmesi.

Bilim insanları yapay zekaya bağlı makineler veya robotlar üretiyorsa iyi ya da kötü niyetinde eklenmesi gerekliliğini vurgulamıştır.

Yetim (2016), "Sürücüsüz Araçlar ve Getirdiği / Getireceği Hukuki Sorunlar" başlıklı makalesinde gelecekte otonom araç kullanılacağını ve bu nedenle otonom araç kaynaklı kazalarda sorunların çözümü için ülkelerin daha fazla işbirliği yapması gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışmada otonom araçların tanımı, gelişim aşamaları, otonom araç geliştiren firmalar, otonom araçların çalışma prensibi, otonom araçların avantajları ve dezavantajları, otonom araçlar ve ilk yasal düzenlemeler ve otonom araçların hayata geçirilme takviminden bahsetmiştir. Daha sonra otonom araçlarda sertifikasyon işlemleri, otonom araçlarda yazılım geliştirme ve etik kurallarına uyulması, otonom araçlarda internet erişimi, seri yasal düzenlemelerin yapılması, otonom araçlar ve delil toplama, otonom araçlar ve gelecekte hizmet konuları incelenmiştir. Sonuç olarak gelecekte otonom araçlar ile seyahat edileceği

için teknolojinin insan yaşamının kalitesini arttırmada bir araç olduğu kabul edilerek insanlığa hizmet ettiği sürece değer vermenin önemini vurgulamıştır.

Bulut (2015), "Dijital Çağda Medya; Makine Öğrenmesi, Algoritmik Habercilik ve Gazetecilikte İşlevsiz İnsan Sorunsalı " isimli makalede yapay zeka yazılımları ile makine öğrenmesi kavramlarından hareketle yapay zeka gelişmelerinin genelde toplum ve meslekler özelde ise gazetecilik üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bulut'a göre makine öğrenmesinde 4 temel yaklaşım vardır: danışmanlı öğrenme, danışmansız öğrenme, takviyeli öğrenme, yarı danışmanlı öğrenmedir.

Bir zeki sistemin dışarıdan aldığı verilerle kendini geliştirmesi ve modelin güncellenmesi mümkündür. Makine öğrenmesi kullanılarak konuşma işleme uygulamaları, metin veya belge sınıflandırma, doğal dil işleme, bilgisayarlı görü uygulamaları geliştirilmiştir. Yapay zeka haberciliğinde beş temel prensip vardır. Bunlar: belirlenmiş kaynaklarda veri toplama, istatistiksel veriler, iç görüleri önceliklendirme, haberin yazılması ve yayımlanmasıdır.

Dilek (2019), "Yapay Zekanın Etik Gerçekliği" konulu çalışmasında etik ve ahlak kavramları incelemiştir. Dilek'e göre bilgisayarın ve yapay zekanın insan hayatında yer alması günümüzde düşünme ve iş becerilerini kısıtlayacağını gelecekte ise insan ırkı için daha fazlası olabileceği düşüncesi yapay zekanın etik söyleme ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Etiği uygulamalı ve teorik etik olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Makine öğrenmesi, öğrenen sistemler ve makinelerin oluşmasında çalışmaların sürdürülmesi yapay zekanın öncelikli alanlarından biridir. Yapay zekanın insandan üst düzey bir varlığa dönüşmesi ve insanı köle konumuna getirecek düzeyde insanın yerini alması ya da insanlığın yok olması için dünyaya tehlikeler yayması gibi gelecekte sorun yaratmasından endişe duyulması, yapay zekanın dikkatli tasarlanması gerektiğine dair öngörü oluşturmaktadır. Hukuki düzenlemelerin yapılması ile bu endişeler azalacaktır.

Yapay zeka sorumluluğunun kimde olduğunu incelemiş, yapay zeka sürecinin hızlanması ile etik anlayışın programlanmasını gerektirdiğini bildirmiştir.

1950 yılında Rus bilim kurgu yazarı Isaac Asimov, Ben Robot (I Robot) adlı kitabında robotların 3 temel yasasını açıklamıştır:

1. Robotlar, insanlara zarar veremez ya da eylemsiz kalarak onlara zarar gelmesine neden olamaz.

2. Robotlar, Birinci Kanun'la çakışmadığı sürece insanlar tarafından verilen emirlere itaat etmek zorundadır.

3. Robotlar, Birinci ya da İkinci Kanun'la çakışmadığı sürece kendi varlıklarını korumak zorundadır [Asimov, 2016].

Asimov daha sonra 0. Kural eklemiştir.

0. Bir robot insanlığa zarar veremez ya da tepkisiz kalarak insanlığın zarar görmesine izin veremez.

Sonuç olarak çalışmada yapay zekaya ait etik ilkelerin belirlenmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Yapay zekanın etik bir unsur olarak değerlendirilmesini ve evrensel etik kurallarını zorunlu tutacak ilkelerin oluşturulması gerektiği savunulmuştur.

Ö. F. Çelebi (2017), "Yapay Zeka ve Etik " çalışmasında yapay zekanın yakın geleceğinde ortaya çıkabilecek sorunları, yapay zekanın insan ilişkilerinde güvenli bir şekilde çalışmasını garanti almak adına ortaya çıkabilecek zorlukların ana hatlarını incelemiştir. Son bölümde insandan daha akıllı yapay zeka yaratmadaki sorunlar ve gelişmiş zekaların etik açısından nasıl ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bir yapay zeka sistemi yerine getirmesi gereken görevlerinde başarısız olduğunda kim sorumlu tutulmalıdır? Programcılar mı? Son kullanıcılar mı? Yapay zeka uygulamalarında her şey yolunda iken bir problem olmayacaktır. Ancak problemli ve hatalı sonuçlarda sorumluluk kime ait olacaktır. Dan Brown'ın çalışmalarında yapay zeka ile ilgili iki soru sorulmuştur.

1. Yapay zeka algoritmanızın tam anlamıyla ne yaptığını biliyor musunuz?

2. Bunu kullanıcılara açıklayabilir misiniz?

Algoritmik kararlar içinde değer yargıları bulundurmaktadır. Yapay zekanın kullanımındaki değer yargıları bu teknolojilerin etik kullanıp kullanmadığını akla getirmektedir. Algoritmaların nasıl yazılması gerektiği önceden düşünülmelidir.

Canca (2018), "İyi, Kötü, Çirkin: Yapay Zeka ve Etik " adlı çalışmasında etik içerik ve etik süreç konuları incelemiştir. Canca' ya göre etik içerik, araştırılan, geliştirilen, tasarlanan ve üretilen teknolojinin etik olması için neler yapılması gerektiğine odaklanırken, etik süreç araştırma, geliştirme, tasarım ve üretim sürecinin etik sürdürülmesi ile ilgilenmektedir.

Li ve Zhang (2017), "An Exploration on Artificial Intelligence Application: From Security, Privacy and Ethic Perspective" başlıklı çalışmada yapay zekanın yakın gelecekte ekonomiyi ve toplumu değiştireceğini, özellikle tehlikeli ve sıkıcı görevlerde insan yerine kullanılabileceğinden bahsetmiştir. Bununla birlikle yapay zekanın getireceği potansiyel risk ve tehditlerin yapay zeka yoğun kullanılmaya başlamadan önce ele alınması gerekliliğini vurgulamıştır. Yapay zeka güvenlik normlarının oluşturulması gerekliliği açıklanmıştır.

Yapay zeka karar verirken bize mi daha çok ya da başkalarına mı daha çok zarar verebilecek sonuçları olan bir karar verecektir. Yapay zeka uygulamaları tüm insanlık yararını gözeten etik değerlere sahip olmalıdır. Bu etik değerlerin tam olarak ne olacağı, kimler tarafından nasıl belirleneceği çok önemlidir. Yapay zeka etiği ve yapay zeka gelişime açık bir konudur (Altıner, 2019).

Yapay zekanın amacı insan gibi düşünebilen uygulamalarının sonucunda etik problemleri göstermek ve bu problemlerin olumsuz etkilerinin azaltılması için alınabilecek önlemleri ortaya koymaktır (Çelebi, 2019).

Yapay zeka etik konusunda www.aiethicslab.com araştırma yapmaktadır. Yapay zekanın pratik temellerinin dinamikleri: otonomi, zarar vermeme, fayda, karardan oluşmaktadır (Canca, 2020, aiethicslab).

Sürücüsüz araçlar için verilen kararlar MIT Media Lab'tan Dr. Iyad Rahwan öncülüğünde geliştirilen yapay zeka platformu Moral Machine Projesi (Moral Machine Projesi) dir.

Yurtdışında yapılan çalışmaların en öne çıkanlarından biri Asimolar'ın yapay zeka etik kurallarıdır.

(Asimolar):

- 6) **Güvenlik**: Yapay zeka (Artificial Intelligence, AI) sistemleri, çalışma (operasyonel) ömürleri boyunca güvenli ve emniyetli olmalı ve uygun ve uygulanabilir olduğu durumlarda doğrulanabilir olmalıdır.
- 7) **Başarısızlık Şeffaflığı:** Bir yapay zeka sistemi zarara neden oluyorsa, bunun nedenini belirlemek mümkün olmalıdır.
- 8) **Yargı Şeffaflığı:** Otonom bir sistemin adli karar alma sürecine dâhil olması, yetkili bir insan otoritesi tarafından denetlenebilecek tatmin edici bir açıklama sağlamalıdır.
- 9) **Sorumluluk:** Gelişmiş yapay zeka sistemlerinin tasarımcıları ve kurucuları, kullanımlarının, kötü kullanımlarının ve eylemlerinin ahlaki sonuçlarının paydaşlarıdır ve bu sonuçları şekillendirme sorumluluğu ve fırsatı vardır.
- 10) **Değer Uyumu:** Son derece özerk yapay zeka sistemleri, operasyonları boyunca hedeflerinin ve davranışlarının insani değerlerle uyumlu olmasını sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır.

- 11) **İnsani Değerler:** Yapay zeka sistemleri, insan onuru, hakları, özgürlükleri ve kültürel çeşitlilik idealleriyle uyumlu olacak şekilde tasarlanmalı ve işletilmelidir.
- 12) **Kişisel Gizlilik:** Yapay zeka sistemlerinin bu verileri analiz etme ve kullanma gücü verildiğinde, insanlar üretilen verilere erişme, bunları yönetme ve kontrol etme hakkına sahip olmalıdır.
- 13) **Özgürlük ve Gizlilik:** Yapay zekanın kişisel verilere uygulanması, insanların gerçek veya algılanan özgürlüğünü makul olmayan bir şekilde kısıtlamamalıdır.
- 14) **Paylaşılan Fayda:** Yapay zeka teknolojileri olabildiğince çok insana fayda sağlamalı ve onları güçlendirmelidir.
- 15) **Paylaşılan Refah:** Yapay zeka ile sağlanan ekonomik refah, tüm insanlığın yararına olacak şekilde geniş bir şekilde paylaşılmalıdır.
- 16) **İnsan Kontrolü:** İnsanlar, insan tarafından seçilen hedeflere ulaşmak için kararları nasıl yapay zeka sistemlerine devredip devretmeyeceğini seçmelidir.
- 17) **Yıkmama:** Son derece gelişmiş yapay zeka sistemlerinin kontrolü ile verilen güç, toplumun sağlığının bağlı olduğu sosyal ve sivil süreçleri yıkmak yerine saygı duymalı ve iyileştirmelidir.
- 18) **Yapay Zeka Silahlanma Yarışı:** Ölümcül otonom silahlarda bir silahlanma yarışından kaçınılmalıdır.

(Hagendorf, 2020) "The Ethics of AI Ethics: An Evaluation of Guidelines" literatürdeki çalışmalar karşılaştırılmış ve aşağıdaki kriterlere göre değerlendirilmiştir:

Gizlilik koruması, adalet, ayrımcılık yapmama, adalet, hesap verebilirlik, şeffaflık, açıklık, güvenlik, siber güvenlik, ortak fayda, sürdürülebilirlik, refah, insan gözetimi, kontrol, denetim, dayanışma, dahil etme, sosyal uyum, açıklana bilirlik, yorumlana bilirlik, bilim-politika bağlantısı, yasama çerçevesi, yapay zeka sistemlerinin yasal statüsü, gelecek istihdam / işçi hakları, sorumlu / yoğunlaştırılmış araştırma fonu, kamu bilinci, yapay zeka ve riskleri hakkında eğitim, ikili kullanım sorunu, askeri, yapay zeka silahlanma yarışı, alana özgü müzakereler (sağlık, askeri, hareketlilik vb.), insan özerkliği, yapay zeka alanında çeşitlilik, yapay zeka ürünleri için sertifika, ihbarcıların korunması, yapay zeka sistemlerinin etik olarak hizalanmış tasarımındaki kültürel farklılıklar, gizli maliyetler (etiketleme, tıklama çalışması, denetim denetimi, enerji, kaynaklar) dir. Bu çalışmada değerlendirilen çalışmalar:

The European Commission's High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, Report on the Future of Artificial Intelligence, Beijing AI Principles, OECD Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, The Malicious Use of Artificial Intelligence, AI4People, The Asilomar AI Principles, AI Now 2016 Report, AI Now 2017 Report, AI Now 2018 Report, AI Now 2019 Report, Principles for Accountable Algorithms and a Social Impact Statement for Algorithms, Montréal Declaraon for Responsible Development of Artificial Intelligence, OpenAI Charter, Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Well-being with Autonomous and Intelligent Systems (Version for Public Discussion), Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Well-being with Autonomous and Intelligent Systems (First Edition), ITI AI Policy Principles, Microsoft Principles, DeepMind Ethics & Society Principles, Arficial Intelligence at Google, Everyday Ethics for Arficial Intelligence, Partnership on AI, number of mentions.

Avrupa Birliğinde Güvenilir yapay zeka için etik kurallar çalışması 8 Nisan 2019 yapılmıştır (1). Bu çalışmaya göre 3 madde belirlenmiştir:

1. Yasal - tüm ilgili yasa ve yönetmeliklere saygı
2. Etik - etik ilke ve değerlere saygı
3. Sağlamlık - hem sosyal hem teknik açıdan

Bir sonraki bölümde yapay zeka ve hukuki durumu tartışılacaktır.

3. BULGULAR

Yapay zeka sistemlerinden oluşan hatanın sorumluluğu kimde? İnsanların hayatını kolaylaştıran ve yardımcı olan yapay zeka uygulamalarının sonuçlarında kim ne kadar sorumlu olacaktır? Hastalığın teşhisinde yardımcı olan yapay zeka doktorlara verimlilik katmayı hedeflemektedir. Yapay zeka sonucuna göre karar verip vermemek doktorun tercihinde olmasına rağmen olumsuz sonuçlarda sorumluluğun kimde olduğu gri bir alandır. Yapay zeka sistemleri kurulurken eğitim aşamasındaki veriler kullanım aşamasında farklılıklar gösterdiğinde farklı sonuçlar çıkabilmektedir. Bu durumda yapay zeka sistemine güven ve şeffaflık azalmakta, algoritmanın, yazılımcının ve firmanın sorumluluğu sorgulanmaktadır (2).

(Doshi-Velez vd., 2019) "Accountability of AI Under the Law: The Role of Explanation" isimli çalışmada yapay zeka uygulamalarının otomatik yüz okuma, MRI taramalarında, klinik karar desteği uygulamalarında, çeviri, otonom sürüş vb. alanlarında kullanıldığı incelenmiştir. Ancak yapay zeka sistemlerinin sağduyu muhakemesinde zayıf olduğu belirtilmiştir. Kasıtlı veya kasıtsız olumsuz durumlardaki endişe vurgulanmıştır. Toplumsal normların yapay zeka sistemlerine de uygulanması gerekliliğinden bahsetmişlerdir.

Robotların bir suçla ilgili sorumlulukları ve cezalar Türk Ceza Hukukuna göre incelenmiştir (Altunc, 2019).

4. SONUÇ

Son zamanlarda yapay zeka hayatın birçok alanında kullanılmaktadır. Yapay zeka kullanımı ile ilgili sorunlar arttıkça yasal düzenlemelerin acilen tamamlanmasına ihtiyaç vardır. Henüz yapay zeka uygulamalarının çok başında iken ve sorunlar büyümeden bu düzenlemelerin hukuki anlamda yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada yurt içi ve yurt dışındaki yapay zeka etiği ile ilgili yapılan bazı çalışmalar incelenmiştir. Yapay zeka kullanımı farklı uygulama alanlarında arttıkça kullanıcıları ne gibi sorunları beklediği açıklanmıştır. Yapay zeka sistemlerinde oluşan hataların sorumluluğu kimde olacak, insanların hayatını kolaylaştıran ve yardımcı olan yapay zeka uygulamalarının sonuçlarından kim ne kadar sorumlu olacak konuları incelenmiştir.

KAYNAKÇA

Sozluk, https://sozluk.gov.tr/ Erişim: 07.02.2021.

Çelebi, V., İnal, A. (2019). Yapay Zeka Bağlamında Etik Problemi. Journal of International Social Research, Vol 12, Issue 66, October 2019, pp 651-661. http://doi.org/10.17719/jisr.2019.3614

Yetim, S. (2016). Sürücüsüz Araçlar ve Getirdiği / Getireceği Hukuki Sorunlar. Ankara Barosu Dergisi, Cilt 2016, Sayı 1, pp 126-184. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398494

Bulut, S. (2020). Dijital Çağda Medya: Makine Öğrenmesi, Algoritmik Habercilik ve Gazetecilikte işlevsiz İnsan Sorunsalı, Selçuk İletişim, Yıl 2020, Cilt 13, Sayı 1, sayfa 294-313. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/940598

Dilek, G. Ö. (2019). Yapay Zekanın Etik Gerçekliği. Anakara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi (AUSBD) 2019, 2(4), sayfa 47-59. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/912769

Asimov, I. (2016). I Robot. Çeviren: Ekin Odabaş, İthaki. https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiywYHJqu7tAhVIy6QKHee7AyAQFjAAegQIARAC&url=http%3A%2F%2Fwww.ithaki.com.tr%2Fwp-content%2Fuploads%2F2017%2F08%2Fben-robot-asimov.pdf&usg=AOvVaw2x-jUehOls0gCCnM8n55U6 Erişim: 27.12.2020.

Çelebi, Ö. F. (2017). Yapay Zeka ve Etik. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2017.

Canca, C. (2018). İyi, Kötü, Çirkin: Yapay Zeka ve Etik, 21 Mayıs 2018, https://medium.com/deep-learning-turkiye/i%CC%87yi-k%C3%B6t%C3%BC-ve-%C3%A7irkin-yapay-zek%C3%A2-ve-etik-c37f3cc0fc04, Erişim: 27.12.2020.
Li, X. Zhang, T. (2017). An Exploration on Artificial Intelligence Application: From Security, Privacy and Ethic Perspective. IEEE 2nd International Conference on Cloud Computing and Big Data Analysis (ICCCBDA), 28-30 April 2017. https://doi.org/10.1109/ICCCBDA.2017.7951949
Altınar, F. (2019). Yapay Zeka Uygulamaları Hangi Etik Değerlere Sahip Olmalı, https://medium.com/kodluyoruz/yapay-zeka-uygulamalar%C4%B1-hangi-etik-de%C4%9Ferlere-sahip-olmal%C4%B1-d09a8fc7ae5c Erişim: 27.12.2020.
Çelebi, V., İnal, A. (2019). Yapay Zeka Bağlamında Etik Problemi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 12(66): 651-661. http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3614 Erişim: 27.12.2020.
Canca, C. (2020). Operationalizing AI Ethics Principles. Communications of the ACM 63(12): 18-21. http://dx.doi.org/10.1145/3430368 Erişim: 27.12.2020.
Aiethicslab, https://aiethicslab.com, Erişim: 27.12.2020.
Moral Machine Projesi. (2016). https://www.moralmachine.mit/ Erişim: 31.01.2021.
Asimolar, https://futureoflife.org/ai-principles/ Erişim: 27.12.2020.
Hagendorf, T. (2020), The Ethics of AI Ethics: An Evaluation of Guidelines, Minds and Machines, https://doi.org/10.1007/s11023-020-09517-8, Erişim: 08.02.2021.

(1) Ethics Guidelines for Trustworthy AI, 8 April 2019, https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai
(2) https://www.newslabturkey.org/yapay-zeka-sosyal-etki-alani-ve-etik-problemler/?gclid=EAIaIQobChMIrOe8-Jfu7QIVDWYYCh3pdQnBEAAYASAAEgLj9vD_BwE Erişim: 27.12.2020.

Finale Doshi-Velez,* Mason Kortz,* Ryan Budish, Chris Bavitz, Sam Gershman, David O'Brien, Kate Scott, Stuart Shieber, James Waldo, David Weinberger, Adrian Weller, Alexandra Wood. (2019). Accountability of AI Under the Law: The Role of Explanation, https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiqj8-I8dnuAhUPxoUKHfovD8MQFjACegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Farxiv.org%2Fpdf%2F1711.01134&usg=AOvVaw3R3DC_nRXE9Qsc2TNSSaMn, Erişim: 08.02.2021.

Altunc, S. (2019). Robotlar, Yapay Zeka ve Ceza Hukuku, https://www.researchgate.net/publication/336406393_Robotlar_Yapay_Zeka_ve_Ceza_Hukuku Erişim: 09.02.2021

Ağırman, H. (2018). Etik Sürücüsüz Araç Mümkün müdür? III Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi, ODTÜ, Ankara, 28-30 Kasım 2018, etikkongresi.phil.metu.edu.tr

PROFESYONEL İNŞAAT MÜHENDİSLERİNİN ETİK, MESLEK ETİĞİ VE MÜHENDİSLİK ETİĞİ OLGULARINI ALGILAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Latif Onur UĞUR
Düzce Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İnş. Müh. Bölümü
Orcid no: 0000-0001-6428-9788

İnş. Müh. Öğr. Merve ARSLAN
Düzce Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, İnş. Müh. Bölümü
Orcid no: 0000-0002-6397-4166

ÖZET

Ahlak, manevi ihtiyaçların karşılanması ve toplumsal düzenin sağlanması için insanoğlunun varoluşundan beri üzerinde düşündüğü, incelemeler, tartışmalar, araştırmalar yaptığı bir olgudur. Ahlak olgusundan uzaklaşmış toplumlarda düzenin bozulacağı ve yaşamın kalitesizleşeceği aşikârdır. Bu ahlaki gereklilik hayatın her alanında olması gerektiği gibi mesleki alanlarda da gereklidir. Çünkü ahlaklı olmayan, içinde insan sevgisi olmayan meslek üyelerinin, topluma tam anlamıyla sağlıklı hizmet etmelerini beklemek olanaksızdır. İnşaat mühendislerinin mesleki açıdan verecekleri kararlar toplumu, çevreyi, kendilerini ve meslektaşlarını doğrudan etkilemektedir. Bu karar verme sorumluluğunun bilincinde olarak hareket edebilmek için teknik bilgi, donanım ve beceriler haricinde inşaat mühendisliğinin gerektirdiği etik ilke ve kuralları bilmeleri ve uygulamaları şarttır.

Bu çalışmada kamu ve özel sektörde görev yapan 93 adet inşaat mühendisine bir anket uygulanmıştır. Bu ankette şantiyelerde ve teknik ofislerde çalışan inşaat mühendislerince; etik, meslek etiği ve mühendislik etiği olgularının nasıl algılandığı, ne kadar önemli bulunduğu ve geliştirilmeleri üzerine neler düşünüldüğü araştırılmıştır. Edinilen bulgulara göre; Çoğunluk etiği "doğru davranışlarda bulunma, vicdani olarak iyi hissetme ve topluma uygun davranma" olarak tanımlamaktadır. "Meslek etiği nedir?" sorusuna genel olarak "mesleğin gerektirdiği ilke ve kurallara uyma" yanıtı alınmıştır. Katılımcı mühendislerin genel olarak meslek etiği konusunda bilinçli oldukları söylenebilir ancak bu noktada, uygulamada etik dışı davranışların nereden kaynaklandığını araştırmak ve bilmek önemli olacaktır. "Mühendislik etiği nedir" sorusuna verilen cevaplar göz önünde bulundurulduğunda genel olarak toplumun çıkarlarına göre hizmet etmek, mesleğin gerektirdiği yönetmelik, yasa ve tüzüklere uygun hareket etmek gibi cevaplar alınmıştır. Bu bağlamda genellikle mühendislerin yaptıkları işi bilinçli bir şekilde yaptıkları, kurallara itaat etmeyi göz ardı etmedikleri, vicdani yükümlülükleri doğrultusunda hareket ettikleri ve duyarlı oldukları söylenebilir. Katılımcılara meslek etiğini geliştirmek için neler yaptıkları sorulduğunda çoğunlukla görgü kurallarına uyduklarını, kitap okuduklarını, araştırma ve inceleme yaptıklarını, dürüstlüğü ön planda tuttuklarını söylemişlerdir. Bu verilere göre; mesleki etik kuralların yaptırımlarının olması gerektiği ve gerek inşaat mühendisliği öğrencilerine gerekse profesyonel inşaat mühendislerine etik alanında dersler/eğitimler verilmesi ve uygulamalar yaptırılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Meslek Etiği, Mühendislik Etiği, İnşaat Mühendisliği Etiği*

EVALUATION OF PROFESSIONAL CONSTRUCTION ENGINEERS' PERCEPTION OF ETHICS, PROFESSIONAL ETHICS AND ENGINEERING ETHICS

ABSTRACT

Morality is a phenomenon that human beings have been thinking about, investigating, discussing and researching since their existence in order to meet spiritual needs and to ensure social order. It is obvious that in societies that have moved away from morality, order will deteriorate and life will become poor. This moral requirement is necessary in professional fields as it should be in every field of life. Because it is impossible to expect professional members who are not immoral and do not have human affection, to serve the society properly. The professional decisions of civil engineers directly affect the society, the environment, themselves and their colleagues. In order to act with the awareness of this decision-making responsibility, it is necessary to know and apply the ethical principles and rules required by civil engineering, apart from technical knowledge, equipment and skills.

In this study, a questionnaire was applied to 93 civil engineers working in the public and private sectors. In this survey, by civil engineers working in construction sites and technical offices; How ethical, professional ethics and engineering ethics are perceived, how important they are found and what is thought about their development were investigated. According to the findings obtained; Majority defines ethics as "behaving in the right way, feeling good conscientiously and acting in accordance with the society". "What is professional ethics?" In general, the answer was "obeying the principles and rules required by the profession". It can be said that participant engineers are generally conscious about professional ethics, but at this point, it will be important to investigate and know where unethical behaviors originate in practice. Considering the answers given to the question "What is engineering ethics", answers such as serving the interests of society in general and acting in accordance with the regulations, laws and regulations required by the profession were received. In this context, it can be said that engineers generally do their work consciously, do not ignore obeying the rules, act in accordance with their conscientious obligations and are sensitive. When the participants were asked what they did to improve professional ethics, they said that they mostly obey the rules of etiquette, read books, did research and study, and prioritized honesty. According to these data; It was concluded that professional ethical rules should have sanctions and both civil engineering students and professional civil engineers should be given courses / training and practices in the field of ethics.

Keywords: *Professional Ethics, Engineering Ethics, Civil Engineering Ethics*

1. GİRİŞ

Ahlak, toplum içinde kabul görülen, yaşamın düzenini ve sürekliliğini sağlayan örf ve adetlerin, değer yargılarının, kuralların, ilkelerin, standartların bütünüdür. Ahlak, iyi ve kötüyü, doğru ve yanlışı ayırt ederek insanların yapması ya da yapmaması gereken davranışlar hakkında pusula gibi yol göstericidir. Ahlak kuralları belirli kişi, grup ya da toplum için geçerlidir. Yani neyin doğru neyin yanlış, neyin iyi neyin kötü olduğu kişiden kişiye, gruptan gruba ya da toplumdan topluma içinde bulundukları sosyal, ekonomik ve kültürel şartlara göre değişebilir. Yine bu kurallar zaman içerisinde de değişiklik gösterebilir.

Ahlak felsefesi (etik) ise insan hayatındaki değer yargılarını ve kuralları felsefi olarak inceler. Yani diyebiliriz ki ahlak, etiğin araştırma konusudur. Etiğin amacı insanların davranışlarına kılavuzluk edecek ilke ve kuralları oluşturmak, geliştirmek, insan aklının kavrayacağı duruma getirmek ve uygulanmasını sağlamaktır. Eski kuralları yeniden inceler, eleştirir, gerekli olması halinde çözümler sunar, insan eylemlerini ve sonuçlarını inceler. Etik insanları ahlaklı yapma amacında değildir, insanlar yalnızca kendi iradeleri doğrultusunda ahlaklı olmayı tercih ederler.

Meslek etiği ise toplum içindeki iş bölümünden dolayı ortaya çıkan, yapılan işlerin ustalıkla yapılmasını sağlayan, her mesleğin kendine özgü kurallarını kapsayan değerlerdir. Mesleki açıdan doğru ya da yanlış davranışların sınırını çizer ve hizmet standartlarını korumayı hedefler.

Mühendislik etiği, mühendislerin mesleğine, topluma, işverene ve meslektaşlarına karşı uymaları gereken ahlaki davranışlar olarak tanımlanır. İnşaat mühendisliği şüphesiz medeniyet için olmazsa olmaz bir meslek dalıdır, bütün meslekler gibi kendine özgü etik ilkeleri bulunmaktadır ve tamamen bu etik ilkelere bağlı kalınmalıdır. Gerek tasarım gerek uygulama aşamasında, ilke ve prensiplerinden bir an bile uzaklaşılması toplum ve çevre için büyük zararlara yol açabilir.

2. MESLEK ETİĞİ

Meslek, insanlara yararlı mal ve hizmetler üretmek ve bunun karşılığında para kazanmak için yapılan, belli bir eğitimle kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı ve etik değerleri kapsayan etkinlikler bütünüdür. (Kuzgun, 2000)

İş hayatında tutum ve davranış standartlarını belirleyen, onlara rehberlik eden prensiplere mesleki etik denilmektedir. Belirli bir meslek grubunun üyelerine hitap eden, onları belirli kurallar dâhilinde tutan, kişisel eğilimleri sınırlayan, yetersiz ve amaçsız üyeleri meslekten dışlayan, mesleki rekabeti düzenleyen, hizmet standartlarını yükseltmeyi amaçlayan mesleki ilkeler bütünüdür. Herhangi bir mesleğe mensup olan kişiler, kendi mesleğinin etik kurallarına sıkı sıkıya bağlı olmalıdır. Bu kurallara uymayan meslek mensupları, yalnızca kendi itibarına değil mesleğinin itibarına ve kalitesine de zarar verir. Meslek etiği kurallarına uygun davranılması mesleğe olan güvenin ve saygının artmasını sağlar. Böylece iş yerinde huzurlu ve üretken bir ortam sağlanmış olur. Bu doğrultuda işletmelerin hizmetlerinin kalitesi de artar ve sektörde şirkete karşı duyulan güven de artmış olur. Bu da diğer şirketler ile ilişkileri ve iş birliklerinin artmasına ve şirketlerin yükselişe geçmesine imkân sağlar.

Meslek etiği ilkeleri ya da kodları aşağıdaki yararları sağlar:

1. Meslektaş baskısı sağlayarak bireyleri etik davranış göstermeye motive eder.
2. Bireylerin kişilikleri yerine doğru ya da yanlış eylemler konusunda daha tutarlı ve kararlı bir rehberlik sağlar.
3. Belirsiz durumlarda nasıl davranılacağı konusunda rehberlik eder.
4. Yönetici ya da patronların otokratik gücünü kontrol eder.
5. Kurumların toplumsal sorumluluklarını tanımlar.
6. Kurumun ya da mesleğin çıkarlarına hizmet eder. (İnayet, 2011)

3. İNŞAAT MÜHENDİSLİĞİNDE MESLEK ETİĞİ

Arapça kökenli olan mühendis sözcüğü, “geometri bilen ve anlayan” anlamına gelmektedir. İngilizcede kullanılan “Engineer” sözcüğü ise Latince kökenli olup “yaratıcı” anlamına gelmektedir. Mühendislik, öğrenim, deneyim ve uygulama yolları ile edinilmiş olan matematik veya doğal bilim bilgilerinin, malzemelerin ve doğa güçlerinin düşünülmüş yollar vasıtasıyla ekonomik olarak insanların iyiliği amacıyla kullanıldığı bir meslektir.

Dünya Mühendisler Birliği’ne göre “mühendislik etiği” şöyle belirtilmiştir: “Mühendisler, mühendislik mesleğinin doğruluğunu, onurunu ve değerini, insanların rahat yaşaması için bilgi ve becerilerini kullanarak, dürüst ve yansız olarak halka ve kendi işlerine sadakatle hizmet ederek, kendi disiplinlerinin mesleki ve teknik saygınlığını arttırmaya çalışarak yüceltir ve geliştirirler”. (Akbıyıklı, 2017) Mühendislik etiği, profesyonel mühendislerin rehberi olmalıdır.

Mühendislik medeniyetin temelini oluşturan, toplumun refahını ve güvenliğini her daim ön planda tutan bir meslek dalıdır. Bu doğrultuda mühendisler, toplum için kaliteli ve faydalı üretimler

yapmalıdır. Mühendislik ürünleri aslında günlük hayatımızı çok yüksek düzeyde etkilemektedir. Öyle ki bir mühendislik ürünü aynı anda birden fazla kişiye hizmet etmektedir. Bu hizmet ürünlerinde olabilecek herhangi bir hatada topluma, çevreye, doğaya vs. büyük zararlar vermesi mümkündür. En iyi mühendis, çok iyi hesap ve tasarım yapmasının yanı sıra mesleğini erdemli bir şekilde idrak ettirmelidir. Hatta öyledir ki etik ilkeleri olmayan ve bu ilkeleri uygulamayan üyeler meslekten dışlanmaktadırlar. Mühendisler karar alma sürecinde, kararları uygulama ve sonuçlandırma aşamalarında mesleğinin gerektirdiği kural ve yasalara itaat etmek zorundadırlar.

Mühendislerin Etik İlke ve Sorumlulukları

Topluma Karşı Etik Sorumluluklar

1. Mesleki bilgi, deneyim ve becerilerini toplumun çıkarları ve refahı için kullanırlar. Toplumun çıkarlarını her zaman kendi çıkarlarının, meslektaşlarının çıkarlarının ya da işverenin çıkarlarının üstünde tutarlar.

2. Yapmaları istenen işin toplum ve çevre için bir tehlike oluşturacağı sonucuna varırlarsa buna engel olmak için elinden gelen her şeyi yaparlar.

3. Çalışma alanlarında işçi sağlığını korumak ve iş güvenliğini sağlamak için gereken bütün önlemleri alırlar, çalışanları bu konularda bilgilendirirler ve gereken kurallara uymalarını sağlarlar.

4. Toplumdaki herkese adil, dürüst, saygılı ve tarafsız davranırlar.

Doğaya ve Çevreye Karşı Etik Sorumluluklar

1. Doğayı ve çevreyi korurlar, uygulamalarının doğayla uyumlu olmasını sağlarlar, doğal kaynakların ve enerjinin tasarrufuna özen gösterirler.

İşverene ve Müşteriye Karşı Etik Sorumluluklar

1. İşverene ve/veya müşteriye karşı her zaman dürüst ve saygılı davranırlar.

2. İşverenleri ya da müşterileri tarafından yapılan rüşvet teklifini kabul etmezler; başkalarına rüşvet teklifinde bulunmazlar.

3. İşverenin/müşterinin sırlarını paylaşmazlar, kişisel çıkarları için kullanmazlar.

Mesleğe ve Meslektaşa Karşı Etik Sorumluluklar

1. Mesleki faaliyetlerini her daim mesleğinin onurunu, değerini artıracak şekilde yürütürler, mesleğin gelişmesine katkı sağlamaya çalışırlar.

2. Meslektaşlarıyla haksız rekabet içine girmezler ve astlarının gelişimi için yardımcı olurlar.

3. Yalnızca bilgi sahibi oldukları alanda hizmet verirler, bilgi sahibi olmadıkları konularla karşılaştıklarında bilen birilerine danışırlar.

4. İşlerini mesleki görev, yetki ve sorumluluk çerçevesinde yaparlar, yalnızca resmi unvanlarını kullanırlar.

5. Bu mesleki davranış ilkelerine uygun davranmayanlara engel olurlar.

Kendilerine Karşı Etik Sorumluluklar

1. Mesleki bilgilerini güncel tutarlar, kültürlerini ve mesleki yeterliliklerini geliştirmek adına çaba gösterirler.

2. Birlikte çalıştığı insanları anlamaya, saygılı davranmaya özen gösterirler ve çok kültürlü çalışma ortamlarına uyum sağlamaya çabalarlar.

3. Bilimi ve teknolojiyi sadece insanlık yararına kullanırlar.

4. En iyi tasarım ve uygulama hizmetini yapmak için özen gösterirler.

4. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, inşaat mühendislerine yönelik bir anket ve analizi yapılmıştır. Ankette teknik ofiste çalışan ve şantiyede çalışan mühendislere sorular sorulmuştur. Hazırlanan anket e-mail ve yüz yüze olacak şekilde inşaat mühendislerine ulaştırılmış ve 93 katılım sağlanmıştır. Çalışmada amaç, etik, meslek etiği ve mühendislik etiği olgularının nasıl algılandığı, ne kadar önemli bulunduğu, farkındalık düzeylerinin ne seviyede olduğu ve geliştirilmeleri üzerine neler düşünüldüğü üzerine araştırma yapmaktır. Ayrıca katılımcı mühendislere mesleki etiklerini geliştirmek için neler yaptığı sorulmuş ve onlardan genel olarak mühendislik etiğinin geliştirilmesi için çözüm ve öneriler istenmiştir. Her soru için alınan cevaplar Excel programı yardımıyla grafik halinde incelenmiştir.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

1. Cinsiyetiniz?

Çizelge 5.1. Katılımcıların "Cinsiyetiniz" sorusuna Verdikleri Yanıtlar

YANITLAR	KİŞİ SAYISI	YÜZDE
KADIN	17	%18
ERKEK	76	%82
TOPLAM	**93**	**%100**

Cinsiyet dağılımı sonuçlarına bakarak 76 erkek mühendis, 17 kadın mühendisin ankete katıldığı ve ankete göre sektörde %82 ağırlıkla erkeklerin daha çok istihdam ettiği sonucuna varılır. Sebebi sektöre erkek işi gözüyle bakılması ve kadın mühendislerin iş başvurunda bu düşünce ön planda tutularak reddedilmesi gibi durumların yaygın oluşudur.

2. Kaç senedir mühendislik yapıyorsunuz?

Çizelge 5.2. Katılımcıların "Kaç senedir mühendislik yapıyorsunuz" sorusuna Verdikleri Yanıtlar

YANITLAR	KİŞİ SAYISI	YÜZDE
0-10	46	%49
10-20	24	%26
20-30	21	%23
30-40	2	%2
TOPLAM	**93**	**%100**

Yapılan anket çalışmasında 46 kişinin 0-10 yıllık mühendis olduğu, 24 kişinin 10-20 yıllık mühendis olduğu, 20-30 kişinin 21 yıllık mühendis olduğu ve 2 kişinin 30-40 yıllık mühendis olduğu görülür. Mühendislik deneyimi sonuçlarına bakarak sektörün neredeyse yarısı taze mühendislerden oluşmaktadır. Bunun sebebi deneyimin az olmasından dolayı maaşların düşük olması, genç ve dinamik

çalışanların istenmesi, taze mühendislerin şirketin düzenine ve ihtiyacına göre yetiştirilebilmesi, yüklenicinin projede maddi çıkarlar doğrultusunda hareket ederek yaptığı bariz hataları çalıştırdığı mühendise yüklemek istemesi gibi farklı durumların göz önünde bulundurulmasıdır.

3. Etik nedir?

"Etik nedir?" sorusuna 33 kişi "*ahlak*", 14 kişi "*ahlak felsefesi*", 19 kişi "*iyi insan olmak*" ve 6 kişi de "*doğru davranışlarda bulunmak*" cevabı vermiştir.

Verilen diğer cevaplar aşağıdaki çizelgede listelenmiştir.

Çizelge 5.3. Katılımcıların "Etik nedir?" Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

	ETİK NEDİR?
1	*Hakkaniyet ve vicdani adalet dürtüsü.*
2	*Etik, evrensel olarak insanın doğru ve yanlış davranışları ayrıştırmasını sağlayan prensipleri belirtir.*
3	*Genel anlamıyla ahlak anlamına gelmektedir.*
4	*Birey olarak doğru davranışlara yönelmek, ahlak çerçevesinde hareket etmektir.*
5	*Ahlak felsefesidir. Gerek akıl ile düşünerek gerekse dine (vahiye) uygun olan en güzel iyiye ulaşma çabasıdır.*
6	*Bir insanın vicdanı ile baş başa kaldığında ahlak kavramına gönül rahatlığıyla hesap verebilmesini sağlayan, davranışlar ve sözler bütünüdür.*
7	*Doğru davranışlarda bulunma.*
8	*Dürüst olmak, mesleğin gerektirdiği ilke ve kuralları uygulamak.*
9	*Toplum kurallarına uygun davranma.*
10	*İnsanların bir arada yaşaması için gereken kurallar bütünü.*
11	*İyi insan olmak için yapılan hareketler.*
12	*Vicdan ile hareket etme sonucu ortaya çıkan iyi davranışlar.*
13	*Manevi duygularla hareket etme.*
14	*İyiye ulaşma çabası.*
15	*Aileden öğrenilen topluma uygun davranışlar.*
16	*Topluma ve çevreye karşı iyi olma.*
17	*Toplum tarafından kabul edilmiş genel kuralların hayata yansıtılmış hali.*
18	*İyiliğe ulaşmak için uyulması gerekilen kurallar.*

19	*Ahlaki ilke ve değerlerin bütünü.*
20	*Kişinin bütün olay ve durumlarda ahlaka uygun hareket etmesi.*
21	*Toplumsal düzenin sağlanması için uyulması gereken kurallar.*

Alınan cevaplar doğrultusunda etik olgusunun bilinirliği test edilmek istenmiştir. Çoğunluk etiği *doğru davranışlarda bulunma, vicdani olarak iyi hissetme ve topluma uygun davranma* olarak tanımlamaktadır.

4. Meslek etiği nedir?

Verilen cevaplar aşağıdaki çizelgede listelenmiştir.

Çizelge 5.4. Katılımcıların "Meslek etiği nedir?" Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

MESLEK ETİĞİ NEDİR?	
1	*Bilgi, tecrübe ve kanunlara göre vicdani inisiyatif.*
2	*Mesleğinin etik şartlarını bilmek, anlamak, sınırlarının dışına çıkmamak; bunu yaparken dayanaklı ve uyumlu olmaktır.*
3	*Kişinin bulunduğu mesleği icra ederken yaptığı davranışların doğru olmasını sağlayan prensiplerdir.*
4	*Meslekteki ahlak kurallarının dışına çıkmadan, doğru ve olması gerekene göre işlerin yapılmasıdır.*
5	*Her bireyin mesleğinin gerektirdiği sorumlukları yerine getirmesi, mesleğinin prensiplerine uymasıdır.*
6	*Hangi sektör hangi iş kolu olursa olsun, yapacağı işi, emeği, hizmeti doğruya ve hakkaniyete en yakın hizada yapılabilme arzusuna ve kurallar bütününe meslek etiği denir.*
7	*Mesleğin gereklerini yerine getirme kurallara uyma ve mesleğin doğru kabul ettiği davranışları uygulama.*
8	*Mesleki açıdan her daim doğru ve dürüst olmak.*
9	*Mesleğin doğru ve yanlışlarını belirleyen kurallar bütünü.*
10	*Mesleğin onurunu artıracak davranışlarda bulunma.*
11	*Mesleğe karşı vicdani sorumlulukları yerine getirme.*
12	*Yapılan işlerde dürüst olma, doğru olandan şaşmama.*

13	*Meslekte olması gereken vicdani ilkeler.*
14	*Topluma hizmet ederken doğruyu yapma.*
15	*Bir meslekte gereken her şeyi yapmak, bilerek işin gerekliliklerini aksatmamak, işi hakkıyla yapmak.*

"Meslek etiği nedir?" sorusuna genel olarak herkes "*mesleğin gerektirdiği ilke ve kurallara uymak*" cevabını vermiştir. Katılımcı mühendislerin genel olarak meslek etiği konusunda bilinçli oldukları söylenebilir ancak bu noktada uygulamada etik dışı davranışların nereden kaynaklandığını araştırmak ve bilmek önemli olacaktır. Anket sırasında genel olarak işverenlerden ve mesleki düzenden yakınmalar olduğu gözlemlenmiştir. Her daim mühendislerin etiğini sorgulamak yerine işverenlerin de mesleki etik konusunda sorgulanması, geliştirilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü sermayenin güçlü olduğu bu sektörde sadece mühendislere kusur bulmak hatalı bir davranış olabilir.

5. Mühendislik etiği nedir?

"Mühendislik etiği nedir?" sorusuna 24 kişi "*Yönetmelik, yasa ve tüzüklere uygun hareket etmek*", 38 kişi "*toplumun çıkarlarına göre dürüstçe hareket etmek*", 8 kişi de "*vicdanla hareket etmek*" cevabını vermiştir.

Verilen diğer cevaplar aşağıdaki çizelgede listelenmiştir.

Çizelge 5.5. Katılımcıların "Mühendislik etiği nedir?" Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

MÜHENDİSLİK ETİĞİ NEDİR?	
1	*Bir inşaat mühendisi olarak her zaman toplumun iyiliğini ve çıkarlarını düşünmek.*
2	*İnsan ihtiyaçlarının mühendislikle ilgili bölümlerine yanıt verirken gerek tasarım gerek uygulama gerekse kullanımda (işletme) mühendislik ahlakı felsefesini bilmek, uygulamaktır. Mühendislik edimlerinde ahlaklı olmayı; ahlakın temellerine dayandırarak, anlayarak severek uygulamaktır. Her alanda herkes için en iyi olana ulaşmaya (maksimum kişinin maksimum tatmini/mutluluğu) çabalamayı bilinçli olarak yapmaktır.*
3	*Mühendislik genel anlamda insanlığa hizmet noktasında konfor alanları oluşturma ve teknolojik yaklaşımlarla insan hayatını kolaylaştırma iş koludur. Bu manada, hizmet sunulan insanların azami ölçüde hayat memnuniyeti mühendislik etiğinin ne derecede sağlandığına bağlıdır. Mühendislik etiği; insan yaşam kalitesine etki eden faktörlerin doğru, sağlıklı ve standartlar çerçevesinde işlev görmesini sağlayan meslek bilincidir.*
4	*Mühendislik mesleğinin doğru kabul ettiği davranışları ve öğretilen değerleri bilinçli bir şekilde uygulama.*
5	*Mühendislerin görevlerini yaparken; etik kuralları ve gerekli standartlar doğrultusunca uygulamaya koyması aksi takdirde oluşacak olan vicdani ve maddi sorumluluğun kendisine ait olacağını bilerek işini icra etmesidir.*

6	*Mühendislik mesleğini gerçekleştirirken uygulamamız gereken doğru davranışlardır. Mesela yaptığımız işin kurallara ve yönetmeliklere uygun olması. Mali açıdan vergi usulüne dikkat edilmesi. Ve iş yerinde ki kişiler arasında etik dışı davranışlardan kaçınmak.*
7	*Bilgi, tecrübe ve kanunlara göre vicdani inisiyatif.*
8	*Karar alma ve uygulama aşamalarında mesleğinin gerektirdiği kural ve yasalara uyma.*
9	*İşine sadakatli olup toplum çıkarlarınca hizmet etmek.*
10	*Ahlak kişinin ailesinden kazanmaya başladığı önemli bir olgudur. Bunu mesleğini icra ederken kullanmalı ve hiçbir zaman dürüstlükten şaşmamalıdır.*
11	*Topluma hizmet etmek amacı güderek her daim toplumu düşünmek.*
12	*Malzemeden çalmamak, vergi kaçırmamak, denetimleri düzgün yapmak, projeleri yönetmeliklere uygun hazırlamak gibi mesleğin gerektirdiği bilimsel ve vicdani kuralları uygulamak.*
13	*Şartlar ne olursa olsun insanların canının ve malının bize emanet olduğu sorumluluğunun bilinciyle hareket etmek.*
14	*Yaşam kalitesini, toplumun huzurunu ve güvenliğini yükseltecek çalışmalar yaparken vicdanlı hareket etmek.*
15	*Mühendislik dürüstlüğün bir an bile elden bırakılmaması gereken bir meslektir. Mesleğimizi yaparken herkese saygılı davranmak zorundayız. Saygı ve güveni kaybedersek işler hem şantiyede hem de ofiste olumsuz yönde etkilenecektir.*
16	*En iyi tasarımı ve uygulamayı kurallara uyarak yapma.*
17	*Topluma karşı dürüst olma sorumluluğunu yerine getirme.*
18	*Vicdanlı olmak.*
19	*Mühendislik mesleğini icra ettirirken duyarlı hareketlerde bulunmak.*
20	*Mühendislik mesleğinin prensiplerine, kurallarına uymak.*
21	*Bir mühendis her zaman doğruluk yolunda olmalı, yetki ve sorumluluklarına riayet edebilmeli, hizmet ettiği kişilerin güvenliğini ön planda tutabilmelidir.*
22	*Yönetmelik, yasa ve tüzüklere uygun hareket etmek.*
23	*Bana göre inşaat mühendisliği toplumun temelidir. Yani medeniyetin temelini inşaat mühendisleri kurmaktadır. Toplumun refahını sağlamak zorundadır. Bunun bilinciyle hareket etmek mühendislik etiğidir.*

24	*İnşaat mühendisliğinde etik prensiplere uyulmadığında can kaybıyla sonuçlanabilir. Bu nedenle inşaat mühendisleri her şeyden önce iyi insan olmalıdır.*

"Mühendislik etiği nedir" sorusuna verilen cevaplar göz önünde bulundurulduğunda genel olarak toplumun çıkarlarına göre hizmet etmek, mesleğin gerektirdiği yönetmelik, yasa ve tüzüklere uygun hareket etmek gibi cevaplar alınmıştır. Bu bağlamda genellikle mühendislerin yaptıkları işi bilinçli bir şekilde yaptıkları, kurallara itaat etmeyi göz ardı etmedikleri, vicdani yükümlülükleri doğrultusunda hareket ettikleri ve duyarlı oldukları söylenebilir.

6. Meslek etiğinizi geliştirmek için neler yapıyorsunuz?

"Meslek etiğinizi geliştirmek için neler yapıyorsunuz?" sorusuna 20 kişi "*çalışmaktan fırsat bulamıyorum*", 19 kişi "*okuyorum, araştırıyorum*", 14 kişi "*mesleki açıdan kendimi geliştiririm*", 11 kişi "*işverenler ne derse o oluyor*" cevabını vermiştir.

Verilen diğer cevaplar aşağıdaki çizelgede listelenmiştir.

Çizelge 5.6. Katılımcıların "Meslek etiğinizi geliştirmek için neler yapıyorsunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

MESLEK ETİĞİNİZİ GELİŞTİRMEK İÇİN NELER YAPIYORSUNUZ?	
1	*Okuyorum, inceliyorum, düşünüyorum, tartışıyorum, örnek olayları/vukuatları irdeliyorum, kendimi olaylara maruz kalmış ya da yönetici olan ya da kural koyanların yerine koymaya çalışıyorum, mevzuatı takip ediyorum.*
2	*Öğrenciliğimden bu yana inşaat mühendisliğinin birçok alanında çalıştım. Şantiye, proje, hakediş gibi. Ve her yeni girdiğim görevde o birimin getirdiği sorumlulukları ve kuralları öğrenmeye çalıştım. Yalnız inşaat sektöründe genellikle sermaye sahipleri farklı sektörden ve bu işin eğitimini almayan kişilerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Ve bu tarz kişiler genellikle işlere maddi açıdan yaklaşıyorlar. Bu yüzden biz ne kadar meslek etiğimizi geliştirmeye çalışsak da çalıştığımız kişiler yüzünden çok büyük zorluklarla karşılaşmaktayız.*
3	*İş sizinle bitmiyor.*
4	*Konuyla ilgili insanların davranışları ve olması gereken davranışları karşılaştırıyorum. Ben olsaydım neyi, nasıl yapardım diye düşünüyorum. Bilmediğim bir konuysa araştırma yapıp ilgili standartlara uyuyorum.*
5	*Diplomamı kiralayarak sadece unvanımı kullanmak isteyen işveren, yükleniciye asla izin vermem. Çalıştığım proje de sadece kar emek için kalitesiz ya da eksik malzeme kullanmam. Şantiyede /ofiste herhangi birinin usulsüzlüğünü ya da uygunsuz davranışını gördüğümde buna hangi şartlar altında olursa olsun göz yummam, görmezden gelmem, gerekli mercilere başvururum.*
6	*Bulunduğum meslek ortamında hakkaniyetli ve doğru bilgilerle hareket etmeyi ve çalışanlar arasında diyalog kurarak çözümlere gitmeyi kılavuz ediniyorum.*
7	*Tüzüğe, kanunlara ve kurallara riayet etmeye çalışırım etmeyen kişileri de sözlü olarak*

	uyarırım. Bu konuda yazılar yazmaya çalışırım.
8	*Sürekli okurum ve yeni şeyler öğrenmeye çalışırım.*
9	*Araştırmalar yaparım, fırsat buldukça İMO seminerlerini izlerim, yabancı dil öğrenmeye çalışırım.*
10	*Artık çok şeyi bilgisayar üzerinde yapabildiğimiz için farklı programlar öğrenmeye çalışıyorum.*
11	*Ne kadar çabalarsak çabalayalım işverenin dediği oluyor.*
12	*İşyerinde herkese saygılı davranarak örnek olmaya çalışırım.*
13	*Stajyerler geldiğinde onlarla mesleğimizin etiği hakkında konuşur elimden geleni yaparım, mevcut bilgilerimi canlı tutmak ve yenilerini eklemek adına sürekli okurum, projeler, deneyler, raporlar incelerim.*
14	*Çalışmaktan vakit bulamıyorum. Ancak işyerinde gereken her şeyi yaparım.*
15	*İnşaat sektörü işverenler tarafından sermayeden ibaretmiş gibi algılandığı için ve gerekenler göz ardı edildiği için elimden pek bir şey gelmiyor.*
16	*Dürüst olmayı temel ilke edinirim.*
17	*Şantiyede her yeri özenle inceler, işleri sürekli kontrol ederim, çalışanlara saygıyla yaklaşırım. Kendimi manevi açıdan iyi hissedeceğim işler yaparım.*
18	*Yaptığım her hareketin doğruluğunu vicdanen hissederek yaparım.*
19	*Kaliteli malzeme tercih eder, projeleri düzgün hesaplar, eksik malzeme kullanmamaya dikkat ederim. Sürekli okur bilgileri bir not defterine kaydederim.*
20	*Başlayacağım her proje için ön hazırlık yapar, projelerde ihtiyacım olacak bilgileri toplarım, uygulamada dürüst olmaktan şaşmam.*
21	*Yönetmeliklere uygun davranırım.*
22	*Seminerlere katılır, bilgisayar programları öğrenirim.*
23	*İş yerinde etik açıdan görüşmeler ve toplantılar yaparız.*
24	*Çalışanlarıma saygı gösteririm, onlara benim için çok önemli olduklarını hissettiririm, eşit, adaletli, dürüst olarak onlara örnek olmaya çalışırım.*
25	*Kurallara uyarım ve toplumu öncelikli tutarak hareket ederim.*
26	*İş güvenliğini öncelikli tutarım, sürekli okurum, yeni bilgiler edinirim.*
27	*Ahlakla ilgili kitaplar okurum.*

28	*Kültürümü ve mesleki yeterliliğimi geliştirmeye çalışırım.*
29	*Adil, dürüst ve iyi niyetli olmayı elden bırakmam, bilgi ve yeteneklerimi toplumum için kullanırım. Kitaplar okurum.*

Katılımcılara meslek etiğini geliştirmek için neler yaptıklarını sorduğumuzda çoğunlukla görgü kurallarına uyduklarını, kitap okuduklarını, araştırma ve inceleme yaptıklarını, yeni dil ve bilgisayar programı öğrenmeye çalıştıklarını, dürüstlüğü ön planda tuttuklarını söylemişlerdir.

Ancak yine de bir kısmı ne yaparlarsa yapsınlar işverenin dediğinin olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumda işverenlerin de inşaat konusunda eğitimli olması ve etik açıdan bilinçlendirilmesi çok önemli bir husustur.

Birkaç kişi ise çok çalışmaktan kendini geliştirmeye fırsat bulamadığını belirtmiştir. Bu durumda mühendislerin kendilerine de zaman ayırmaları sağlanmalı ve kendini geliştiren mühendislerin hem işlerini iyi yapacağı hem de şirketi geliştireceği göz ardı edilmemelidir. Sürekli çalışan insanların zamanla verimlerinin ve çalışma isteklerinin düşeceği unutulmamalıdır.

7. Mühendislik etiğinin geliştirilmesi için neler yapılmalıdır?

"Mühendislik etiğinin geliştirilmesi için neler yapılmalıdır?" sorusunda hemen hemen herkes eğitimin önemini vurgulamış ve sektörün bu konuda yetersiz kaldığını dile getirmiştir. Etikte yaptırımların olmasının sektör için bir çözüm olacağını düşünmektedirler.

Verilen diğer cevaplar aşağıdaki çizelgede listelenmiştir.

Çizelge 5.7. Katılımcıların "Mühendislik etiğinin geliştirilmesi için neler yapılmalıdır?" Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

MÜHENDİSLİK ETİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ İÇİN NELER YAPILMALIDIR?	
1	*Eğitim, kanunlar ve denetim.*
2	*Birinci olarak üniversitenin ilk yılından itibaren her dönem mühendislik etiğinin önemini belirten derslerin ve seminerlerin olması ve mevcut derslerde de bu konunun bir şekilde dâhil edilmesi gerekiyor. Meslek hayatına başladıktan sonra da gerek meslek odaları, gerek yetkili kurumlarca düzenli aralıklarla bu mesleği icra edenlere meslek etiğinin önemini anlatan seminerlerin, konferansların düzenlenmesi gerekmektedir.*
3	*Bence başta ayrıca bir iş alanı olmalıdır. Nasıl ki iş sağlığı ve güvenliği bir iş yerinin olmazsa olmazıdır, meslek etiği de mühendislik ve diğer alanlarda da bir o kadar önemlidir.*
4	*Hangi şartlar altında olunursa olunsun usulsüzlüklere göz yumulmamalı, toplumun iyiliği ve çıkarı göz önünde bulunulmalıdır. Ahlaklı davranışlarda bulunulmalıdır.*

5	*Öncelikle mühendisliğin tanımının iyim anlatılması/yaptırılması. Diğer mesleklerin etik kuralları ile mühendislik etiğinin kuralları arasındaki farkların belletilmesi. Bilgilendirme, örnekleme, olumsuzlukları varabileceği sonuçlara işaret etme, kendine ve hayata saygılı olmayı öğretme, dersler verilmesi, makale ve kitaplar yazılması, kongrelerde tartışılması, eğitim programlarında ve meslek içi eğitimlerde yer verilmesi.*
6	*Öncelikle akademik eğitim sürecinin ilk döneminde meslek etiği ve saygı dersi, teorik ve uygulamalı olarak azami ölçüde geleceğin mühendislerine aktarılmalı, aşılanmalı. İş hayatında ise, meslek odaları, kamu kurum ve kuruluşlarca eğitim, seminer ve konferans yoluyla mesleki etik ve iş saygısı yoğun bir şekilde işlenmeli, paylaşılmalı.*
7	*Kesin ve katı kurallar konulması gerekli ve bunların kesinlikle denetlenmesi gerekli meslekten kişilerinde buna ayrıca dikkat etmesi gerekli.*
8	*Okullarda eğitim verilmelidir.*
9	*Odalar, topluluklar ve kuruluşlar etik konusunda mühendisleri ve mühendis adaylarını bilinçlendirmelidir.*
10	*Çocuklar okula başladığı zamandan itibaren etik konusunda bilinçlendirilmeli, bu konuda dersler verilmeli. Bu konuda meslekte ağır yaptırımlar olmalıdır.*
11	*Yapıların denetimi ve üretiminde özenli olunmalı, hiç taviz verilmelidir. Hatta etik konusunda da ayrı bir denetim alanı yapılmalıdır.*
12	*Sürekli okumak, araştırmak, incelemek teşvik edilmeli, dürüstlükten şaşmayan mühendisler yetiştirilmelidir.*
13	*Sadece teknik eğitim verilen mühendisler değil vicdani sorumluluk sahibi olan mühendisler de yetiştirmeye özen gösterilmelidir. Eğitim sadece teknikten ibaret olmamalıdır.*
14	*Hiçbir hataya taviz verilmemelidir. Gereken yapılmalıdır.*
15	*Lisans düzeyindeki mühendis adaylarına uygulamalı olarak meslek etiği dersleri verilmelidir.*
16	*İMO tarafından bütün mühendislere zorunlu etik eğitimi verilmeli ve iş hayatında mühendisler her hareketinde etik açıdan denetlenmelidir.*
17	*İş sözleşmelerinde etik ilkelere bağlılık konularına yer verilmelidir. Sektörün sadece paradan ibaret olmadığı konusunda gerek işverenler gerek mühendisler bilinçlendirilmelidir.*

Anketin en sonunda mühendislik etiğinin geliştirilmesi için neler yapılacağını katılımcılara sorduğumuzda genel olarak etik derslerinin eğitim öğretim hayatında verilmesi gerektiği önerisini aldık. Meslek etiği dersleri, herkesin kurallara uygun davranacağı anlamına gelmemekle beraber

olumlu sonuçlar doğuracağı göz ardı edilmemelidir. Öğrencilik hayatlarında mühendis adayları karşılaşacağı her durumu etik açıdan bilmelidir. Yaptığı işin önemini ve insani yönünü bilmeden sadece teknik eğitim verilen mühendislerin işlerinde eksik kalacağını söylemek doğru olacaktır. Etik ilke ve temellere sahip çalışanların hem manevi hem maddi açıdan mutlaka iyi yerlere geleceği katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Ayrıca bu noktada meslek odaları ve mesleki kuruluşlara da büyük sorumluluklar düşmektedir. Öğrenciler için sürekli seminerler vermek ve öğrencileri bu alanda uzmanlaşmış ya da tecrübeli kişilerle görüştürmek faydalı olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnşaat mühendisliği mesleğinin ve bu mesleği icra ettiren kişilerin, gücünü, onurunu ve itibarını artıracak, sektörü sadece sermayeden ibaretmiş gibi düşüncelerden soyutlayacak, önemli kararlar alma sürecini sermaye sahibi olanın değil bilgi sahibi olanın yönetmesini sağlayacak, geçinmek için çalışmak zorunda olan mühendislerin zorunluluklarından faydalanarak düşük maaş yüksek verimle emek, bilgi, donanım ve yeteneklerinin sömürülmesini engelleyecek çözümler etik davranışlarla mümkün olmaktadır.

Bir kişinin etik karar verebilmesinin ön koşulu, kişinin baskı altında olmaması, özgür olmasıdır. Bu açıdan baktığımızda mühendisleri, sadece sermaye sahibi olan insanların yönetimine bırakmamak gerekir. Ya yapılacak işte tek söz sahibinin mühendis olması sağlanmalı ya da mühendislik eğitimi olmayan işverenlerin sektörün inceliklerini öğrenmesi sağlanmalı, yaptığı işte bilinçlendirilmelidir.

Anket sırasında katılımcılar tarafından sık sık teknik eğitimin ve etik eğitiminin önemi vurgulanmıştır. Etik eğitimi ile teknik eğitim birbirinden bağımsız olarak düşünülmemeli, herhangi birisinin ilerlerken diğerinin geride kalmasının doğuracağı önemli sorunlar göz ardı edilmemelidir.

Eğitimde, özgür ve bilimsel düşünce yeteneği gelişmiş, kararlarını etki altında kalmadan verebilecek olgunluğa erişmiş, kendini topluma ait hisseden, sorgulayan, bilimselliğin öngördüğü seviyede şüpheci, ön yargılardan uzak, sorumluluk sahibi, kendini geliştirmeyi bilen mühendisler yetiştirmek hedeflenmelidir.

Etik eğitiminde ise, yaptığı işin önemini özümseyen, topluma ve kendisine saygısı olan, mesleğin gerektirdiği ilke ve prensiplerden asla şaşmayan, yönetmelik ve şartnamelerin dışına asla çıkmayan, doğaya karşı sorumluluklarını bilen ve uygulayan, mesleğinin onurunu ve değerini yüceltmeye çalışan, hatalara karşı göz yummayan, saygıyı ve dürüstlüğü önemseyen bireyler yetiştirmek hedeflenmelidir. Etik eğitiminin bu noktada biraz bilinç oluşturması beklenir ancak bütün eğitim sistemine yayılması daha faydalı sonuçlar doğurur. Çünkü küçüklüğünden beri doğru olanı özümsemiş insanlar mesleğinde de doğru olanı yapmaya çaba sarf ederler.

Ayrıca mesleki davranış ilkelerinin yaptırımlarla güçlendirilip caydırıcı nitelik kazandırılması da faydalı olacaktır. Ancak sadece mesleki davranış ilkelerinin yaptırım gücünü arttırmakla sorunları kökünden halletmiş olmayız. İnsanların her zaman ahlaki bütünlük içinde olması sağlanmalıdır. Toplumun mevcut durumuna bakıldığında bu durumun çözümü oldukça zor görünmektedir ancak bir an önce bir yerden başlamakta fayda vardır.

KAYNAKÇA

- İ. Aydın, "Kamuda Etik," TBMM, Ankara, 2011.
- Y. Kuzgun, *Meslek Gelişimi ve Danışmanlığı,* 3. Baskı, Ankara, Türkiye: Nobel Yayın, 2000.
- R. Akbıyıklı, *İnşaat Yönetimi Metraj ve Maliyet Hesapları,* 3. baskı, İstanbul, Türkiye: Birsen Yayınevi, 2017, böl. 13, ss. 591-634.

ÇEVİRİ ETİĞİNİN GÜNÜMÜZ ÇEVİRİ DÜNYASINDAKİ YERİ

Araştırma Görevlisi Nuriye ÖZER
Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi İngiliz Dilbilimi Bölümü
Orcid no: 0000-0002-4083-3926

Profesör Doktor Sergül VURAL KARA
Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü
Orcid no: 0000-0002-6038-7011

ÖZET

Yemin edilerek başlanan birkaç meslekten biri olması bile çevirmenin mesleğe attığı ilk adımdan başlayarak her adımında etik sorgulamalarla karşı karşıya kalacağının bir göstergesidir. Çeviri edimi öncesi, esnası ve sonrasında çevirmen etik başlığı altında değerlendirilebilecek pek çok soru ve sorunla karşılaşmaktadır (Aydın Koçoğlu, 2015). İster farkında olsun ister olmasın etik çevirmenin mesleki yaşamının önemli ögelerinden biridir (Koskinen, 2000 : 15). Drugan (2011) çevirmenlerin yalnızca savaş gibi olağanüstü durumlarda etik ile ilgili çıkmazlara girmediğini aynı zamanda günlük çalışma hayatlarının içinde de etikle ilgili pek çok sorunla karşılaştıklarını belirtmekte ve çeviri etiğinin çevirmenleri bu tarz ikilemlerden kurtarmak ve onların bu tarz sorunlar karşısında uygun çözümler üretebilecek donanıma sahip hale getirmek üzere ortaya konduğunu söylemektedir. Görüldüğü gibi kimi bağlamlar dahilinde çeviri eylemi eyleyeni etik kararlar vermeye mecbur bırakır (Drugan, 2011: 111). Kısacası çeviri ve etik birbirinden tam olarak ayrılamayan iki kavram olarak karşımızda durmaktadır.

Çalışmanın en genel amacı yapılan literatür taramaları aracılığı ile çeviri etiğinin günümüz çeviri dünyasındaki konumu ortaya koymaktır. Çeviri etiğinin meslek etikleri içerisindeki konumuna sorgulayıcı ve açıklayıcı bir bakış açısıyla bakılacaktır. Bu bağlamda amaçlananlar çeviri etiği alanına ilişkin genel bir fikir oluşturmak, çeviri etiğinin gerekliliğine dair farkındalığı arttırmak olacaktır.

Küresel dünya düzeni göz önüne alındığında ve kültürel ilişkilerin daha karmaşık hale gelmesi nedeniyle günden güne çeviri etiği konusu daha fazla önem kazanmakta (Arslan, 2017:4) ve bu bağlamda çeviri etiğine dair yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde çeviriye olan ihtiyacın artması, çevirmen rollerindeki dönüşümler, çeviri teknolojilerinin gelişmesi, fan çevirileri, toplum çevirmenliği gibi yeni türlerin alanda dillendirilmeye başlanması, çeviriye dair işlerin online mecralar üzerinden yürütülmeye başlanması, kültürler arası hızlı veri akışı gibi etmenler göz önüne alındığında çeviri etiği konusunun uzunca bir süre çeviri dünyasının gündeminde güncelliğini koruyacağı görülmektedir. Tüm bunların yanında hekimlik, avukatlık vb. mesleklerde olduğu gibi çevirmenlik mesleğinin kurumsal yapılarla yeterince tanımlanmamış ve korunmuyor olması çeviri eyleminde ahlaki sınırların net bir şekilde çizilmesini güçleştirmekte ve etik kaygıları beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında çeviri etiği üzerine yapılacak tüm çalışmaların önemi açıkça görülecektir.

Anahtar Kelimeler: *Çeviri, Çeviribilim, Çeviri Etiği, Çevirmen Etiği, Meslek Etiği*

THE STATUS OF TRANSLATION ETHICS IN THE TRANSLATION FIELD

ABSTRACT

Being one of the few profession of which members enter upon their career by taking an oath is a sign that translators will face with ethical issues at every step starting from the first step to set up their carreer. Before, during and after acquisition of translation competence, translators encounter with different kinds of ethical problems (Aydın Koçoğlu, 2015). Whether translators are awere of it or not, ethics plays a significant role in their professional life (Koskinen, 2000: 15). Drugan (2011) states that translators do not only come to a deadlock regarding ethical issues under an extraordinary situations such as war, but also face many ethical problems in their daily routines and points that translation ethics helps translator get rid of such dillemmas and make them equipped with some skills to generate solutions to solve problems regarding translation ethics. As can be seen, under some situations translation oblige translator to make an ethical decision. In a nutshell, translation and ethics are two concepts which can not be thought separately.

The present paper aims to discuss the status of translation ethics in the translation field by the help of literature review. Status of the translation ethichs in the Professional ethics will be investigated in critical and explanatory way. In that context, proposing general ideas about translation ethics, improving the awareness regarding the translation ethics are aimed.

Considering the global world order and the complexity of cultural relations, the issue of translation ethics gains more importance day by day and in this regard, there is an urgent need for new studies on translation ethics.

The issue of translation ethics has been on the agenda of the translation world for a long time, considering factors such as It seems that it will keep up to date. Taking into consideration factors such as the increasing need for translation, the development of translation technologies, the emergence of new genres such as fan translations, community translators, starting to carry on translation related works through online channels, and the fast intercultural data flow, it is certain that translation ethics will be at the top of the agenda of translation field.

In addition to all these, as a profession translators aren't defined or protected by instituational structer when they are compared with the other professions such as lawyers, doctors and this situation make defining ethical borders in a certain way and brings ethical concerns along. When the investigated topic is considered in that way, the importance of any study conducted on translation ethics can not be denied.

Key Words: *Translation, Translation Studies, Translation Ethics, Translator Ethics, Professional Ethics*

1.GİRİŞ

Yemin edilerek başlanan birkaç meslekten biri olması bile çevirmenin mesleğe attığı ilk adımdan başlayarak her adımında etik sorgulamalarla karşı karşıya kalacağının bir göstergesidir. Çeviri edimi öncesi, esnası ve sonrasında çevirmen etik başlığı altında değerlendirilebilecek pek çok soru ve sorunla karşılaşmaktadır (Aydın Koçoğlu, 2015). İster farkında olsun ister olmasın etik çevirmenin mesleki yaşamının önemli ögelerinden biridir (Koskinen, 2000: 15). Drugan (2011) çevirmenlerin yalnızca savaş gibi olağanüstü durumlarda etik ile ilgili çıkmazlara girmediğini aynı zamanda günlük çalışma hayatlarının içinde de etikle ilgili pek çok sorunla karşılaştıklarını belirtmekte ve çeviri etiğinin çevirmenleri bu tarz ikilemlerden kurtarmak ve onların bu tarz sorunlar karşısında uygun çözümler üretebilecek donanıma sahip hale getirmek üzere ortaya konduğunu söylemektedir.

Görüldüğü gibi kimi bağlamlar dahilinde çeviri eylemi eyleyeni etik kararlar vermeye mecbur bırakır (Drugan, 2011: 111). Kısacası çeviri ve etik birbirinden tam olarak ayrıştırılamayan iki kavram olarak karşımızda durmaktadır.

Günümüzde çeviri ve etiğin hiçbir sorgulamaya mahal vermeyecek şekilde iç içe olduğunu savunan görüşler ağırlıktadır. Çeviri ve etiğin bir araya geldiği tartışmalar geneli itibari ile çevirinin zaten yalnızca teknik bir iş olmadığı aynı zamanda son derecede etik kaygılar barından bir iş olduğu yönündedir (Goodwin, 2010:20). Benzer bir yaklaşımla Camcı da çeviriye karar verme süreci olarak bakıldığında işte o zaman onu etik değerler ile tanımlama zorunluluğunun doğduğundan bahsetmektedir (2008:16). Bu bakış açısı pek çok farklı çıkarımın sonucudur ve pek çoğunu da beraberinde getirmektedir. Çeviri eğer bir seçme işi ise tek bir doğru yol yoktur. Bu da demektir ki çevirinin doğruluğu ve yanlışlığı hep bir skala üzerinden değerlendirilecek ve çevirmenin kararları her zaman için sorgulanacaktır. İdeale ulaşma gayesinde gidilebilecek yolların çokluğu beraberinde ahlaki tercihleri ve bu ahlaki tercihlere dair sorgulamaları da getirmektedir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmanın en genel amacı yapılan literatür taramaları aracılığı ile çeviri etiğinin günümüz çeviri dünyasındaki konumunu ortaya koymaktır. Bu bağlamda amaçlananlar çeviri etiği alanına ilişkin genel bir fikir oluşturmak, çeviri etiğinin gerekliliğine dair farkındalığı arttırmak olacaktır. Çalışma aynı zamanda çeviri etiğinin alanda uygulanmasında yaşanan aksaklıklardan yola çıkarak çeviri etiğine dair bir takım soru işaretlerini ortaya koyarak çeviri etiğine dair sorgulanması gereken pek çok noktanın olduğunu gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

Çeviri etiğine dair genel bir çerçeve çizmeyi amaçlayan bu çalışmada günümüzde çeviri etiğinin alandaki konumu betimleyebilmek adına çeviri etiğinin günümüze gelene kadar geçtiği yollarda bıraktığı izler çeviri etiğini merkeze alan bir yaklaşımla kuramsal alanın incelenmesi sonucu ortaya konulmuştur ve bu incelemeler sonucunda kuramlardan, çeviri dünyasında yaşanan gelişmelerden yola çıkarak çeviri etiği ile ilgili söylemler derlenmiştir. Çalışmanın devamında çeviri etiği alanında ortaya konan başlıca çalışmalar ve çeviri etiği teorileri incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise çeviri etiği ile ilgili önerilerde bulunmuştur ve çalışma boyunca tartışılanlar özetlenmiştir. Çeviri etiği, çeviri ile ilgili hemen hemen tüm kavramlarla bir araya gelebilecek bir konu olması sebebiyle çalışmanın sınırları bilinçli bir şekilde genel bir çerçeve ile sınırlı tutulmuştur.

Ekonomi, tıp, bilişim bilimi gibi pek çok farklı alana ilişkin doğrudan etik ile ilgili çok sayıda çalışmaya ulaşmak mümkünken Drugan'ın belirttiğine göre çeviribilim alanında çeviri etiğine dair önerilerde bulunan bilimsel yayın sayısı şimdiye kadar çok sınırlıdır (2011). Buna ek olarak diğer meslek gruplarına ait etik ilkelerle çeviriye ait etik ilkeleri karşılaştıran (Drugan, 2011) yani çeviri etiğini meslek etiği başlığı altında inceleyen çalışmalar da görece olarak sınırlıdır. Bu bağlamda çeviri etiğini incelemeyi hedefleyen çalışmalara ihtiyacın olduğu açıktır.

Küresel dünya düzeni göz önüne alındığında ve kültürel ilişkilerin daha karmaşık hale gelmesi nedeniyle günden güne çeviri etiği konusu daha fazla önem kazanmakta (Arslan, 2017:4) ve bu bağlamda çeviri etiğine dair yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde çeviriye olan ihtiyacın artması, çevirmenlikte meslekleşmeye dair sorunlarınn daha sık dillendirilmeye başlanması, çevirmen-çeviri derneklerinin yaygınlık kazanması, çeviri teknolojilerinin gelişmesi, fan çevirileri, toplum çevirmenliği gibi yeni türlerin alanda dillendirilmeye başlanması, çeviriye dair işlerin online mecralar üzerinden yürütülmeye başlanması, kültürler arası hızlı veri akışı gibi etmenler göz önüne alındığında çeviri etiği konusunun uzunca bir süre çeviri dünyasının gündeminde güncelliğini koruyacağı görülmektedir.

Çevirmenlik toplumla (ve hatta potansiyel olarak aynı anda farklı toplumlarla) doğrudan etkileşim içinde olmayı zorunlu kılan bir meslektir. Bu yönüyle bakıldığında bir anlamda toplumsal sorumluluk içerdiği de düşünülebilecek bu eylemin çevirinin hem içinden hem de dışından pek çok unsurlarla

etkileşim halinde olması ve bu etkileşimlerin her birinin de yeni ahlaksal sorgulamaları beraberinde getirmesi kaçınılmaz görünmektedir. Tüm bunlar çeviri etiği üzerine yapılacak tüm çalışmaların önemi açıkça göstermektedir.

3.ETİĞİN TANIMI VE ÇEVİRİ ETİĞİ İLE BAĞI

Çalışma kapsamı türlü kısıtlmalar altında "derin" felsefik tartışmalardan uzak olsa da çeviri etiğinin tartışılması etiğin ne olduğunun tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Etiğin nihayetinde birbirleriyle ortak paydada buluşan farklı bakış açılarınca şekillenmiş pek çok farklı tanımı bulunmaktadır.

Bauman'a göre (1993: 33) etik, tek ahlak kuralıdır yani her ahlaklı bireyin itaat etmek zorunda olduğu, birbiriyle tutarlı birtakım ilkelerden oluşan tek buyruklar grubudur. Badiou günümüzde etiğin biraz da şişirilerek "olup bitenlerle" nasıl ilişki kurduğumuzu belirleyen bir ilkeye, tarihsel durumlarla (insan haklan etiği), teknik-bilimsel durumlarla (tıbbi etik, biyo-etik), "toplumsal" durumlarla (bir arada yaşama etiği), medya durumlarıyla (iletişim etiği) vb. ilgili yorumlarımızı düzenlemenin muğlak bir biçimine işaret etmekte olduğundan bahseder (2013). Sarıalioğlu etiği insanın eylemlerini konu edinen bir felsefe etkinliği olarak tanımlamakta ve insanların ne yapması gerektiğine, eylemlerinin amacının, değerinin ve kaynağının ne olduğu sorularına cevap bulmayı amaçladığını söylemektedir (1999:41). Kırel ise etiğin kanun tarafından düzenlenmiş davranışlardan daha yüksek standartları karşılayan davranışlara ulaşmayı hedeflediğini, doğrudan somut bir yarar sağlayacak bir eylemden ziyade kendine özgü davranışlara karşılık geldiğini vurgulamaktadır (Kırel, 2000).

Kırel'in (2000) etiğin temel ilkeleri olarak aktardığı etik değerlerin incelenmesi etiğin özünün anlaşılabilmesi adına değerlidir. Bunlar dürüstlük, doğruluk, sözünü tutmak, sadakat, adalet, başkalarına yardım etmek, başkalarına saygı göstermek, vatandaşlık sorumluluğuna sahip olmak, mükemmeliyeti aramak, sorumluluklarını bilmek olarak sıralanabilir. Pieper sanılanın aksine etiğin temel hedeflerinin ne ahlakileştirme ne ideoloji oluşturma ne de dünya görüşü ortaya koyma olmadığını belirtirken onun hedeflediğinin ahlaki değerlere belirli bir yöntem aracılığı ile yaklaşma olduğundan bahseder (1999:17-18). Ona göre etiğin alt amaçları ise şu şekilde sıralanabilir:

> İnsanın eylemlerini ahlaki niteliği açısından ele alma,
>
> Ahlak tarafından belirlenmiş bir bilinci geliştirebilecek temellendirme süreçlerine girebilmek,
>
> Ahlaki eylemin, bireyin dilediğinde gerçekleştirebileceği dilediğinde ise vazgeçebileceği keyfi bir eylem olmadığını, tam tersine insan olarak varlığına ilişkin vazgeçilmez bir niteliğin ifadesi olduğunu gösterebilmek
>
> (Pieper, 1999: 18).

Her ne kadar etik türlerini farklı sınıflandırma ölçütleri mevcutsa da (bknz. Özlem, 2004, 2015; Bauman, 2011; Cevizci, 2002, 2014; Türkeri, 2013; Pieper, 1999; Kuçuradi, 2009) etik yaklaşımları temelde Teorik Etik (Betimleyici Etik, Normatif Etik, Meta Etik) ve Uygulamalı Etik (Meslek Etiği) olarak incelemek mümkündür .

Çeviri etiğinin, etik içerisindeki konumu meslek etiğini de tartışmayı gerekli kılmaktadır. Meslek etikleri kendini bir meslek içinde doğabilecek zararlarla ilgili uyarılarda bulunmaya, mesleki inceliklere ilişkin normlar sunmaya ve yapılan işle ilgili kamu yararının ne olduğunu tanımlamaya adar (Higgs-Kleyn & Kapelianis, 1999 : 367). "Meslek etiği, mesleki davranışla ilgili neyin doğru, neyin yanlış, neyin haklı, neyin haksız olduğu hakkında inançlara dayalı ilkeler ve kurallar topluluğudur" (Tükenmez ve Kutay, 1998: 442).

Meslek mensuplarının uzmanlığının ve ayrıcalıklı konumunun onlara kendi çıkarları uğruna rahatlıkla kullanılabilecek yetki ve güç sağladığını ve bu sebeple meslek etiğinin tartışmasız bir biçimde gerek olduğunu savunan Frankel (1989) meslek etiği ilkeleri genel olarak üç türe ayrılır der. Bunlar:

'istendik' (idealleri ortaya koymaya odaklanan ilkeler), 'eğitici' (açıklamalar sunarak etik ile ilgili konuların daha net anlaşılmasını sağlayan ilkeler) ve 'düzenleyici' (mesleğe uygun davranıldığını ve yetki sınırlarını belirleyebilmek adına kurallar şart koyan ilkeler) (1989 : 109). Genel hatlarıyla üçe ayrılan bu ilkeler çeviri etiği içinde diğer meslek etiklerinde olduğu gibi daha da özelleşmiş halleriyle yer almaktadır.

Beyerstein meslek etiği ilkelerinin çoğunlukla etik ikilemlere çözüm sunmadığına dair genel bir kanı olduğundan bahseder (1993:417). Ona göre bu yargının her ne kadar haklılık payı olsa da meslek etiği ilkelerinin tartışma götürmeyen dört farklı işlevi mevcuttur:

1. Meslek mensuplarına rehberlik etmek

2. Meslek etiği ikeleri üzerinde anlaşmaya varılan etik uygulama standartlarının beyanıdır ve bu nedenle üyelerin görevi kötüye kullanma gibi mesleki suistimallerinde devreye giren etik komiteler için rehberlik sağlar.

3. Meslek etiği ilkeleri profesyonellerin çoğunluğu tarafından kabul edilen etik ilkelerin kamuya açık bir bildirisidir ve bu nedenle müşterileri profesyonellerinden ne beklemeye hakları olduğu konusunda bilgilendirmeye hizmet eder.

4. Meslek etiği ilkeleri meslek mensuplarını beraber çalışmakta oldukları diğer meslek mensuplarından ne beklemeleri gerektiğine dair bilgilendirir.

Benzer şekilde Otlu (1999:127) meslek etiği ilkelerinin en belirgin özellikleri olarak 1) meslek mensuplarının uyması gereken değer ve davranışlara rehberlik etmek, 2) mesleğe aykırı davranışlara karşı net bir tavır sergilemek olduğunu belirtir. Tepe (2002:57) meslek etiği ilkelerinin "yetersiz üyeleri ayırmak, meslek içi rekabeti düzenlemek, hizmet ideallerini korumak" işlevinde olduğunu vurgulamaktadır.

Özetle, meslek etiği meslek mensubunun mesleğinin teknik sorumluluklarını yerini getirirken aynı zamanda da daha farklı vicdani sorumluluklarda üstlendiği bilinci ile işlerini devam ettirmesini garanti etmeye çalışmaktadır. Meslek etiğinin varlığının meslek mensuplarına sağladığı yararın yanında mesleğin kendi varlığına da katkı sağladığı açıktır. Meslek etiklerinin ilgili mesleğe evrensel bağlamda bir kimlik kazandırarak onu meşrulaştıran bir işlev gördüğü de söylenebilir.

4.ÇEVİRİ ETİĞİ NEDİR VE NEDEN GEREKLİDİR ?

Koskinen'a göre çeviri içinde ahlaksal seçimler ve değer yargıları içeren bir karar verme sürecidir ve ona göre çeviri etiği ise bu eylemi değerlendirmeye ve gerekçelendirmeye dönük girişimlerdir (Koskinen, 2000: 14). Koskinen eğer çeviri adına tek bir doğru eylem olsaydı bu yolu takip etmek için kişinin vicdanına danışmasını gerektirmezdi, ancak birden fazla seçenek ortaya çıkar çıkmaz aralarında seçim yapmak ahlaki sorgulamalar gerektirir ve bu seçim etik açıdan başkaları tarafından da yargılanabilir ve değerlendirilebilir demektedir (2000:14).

Pym çeviri etiğinin varlık nedenini birkaç madde üzerinden gerekçelendirmektedir: Etik çevirmenlerin düşünme süreçleri sonucu ortaya çıkan çoklu seçenekler konusunda yardım etmek ve yönlendirmek, olası çelişkileri öngörebilmek, ilişkisel meselelerin kavramsallaşmasına yardım etmek, tatmin edici çözümler bulmaya ve önermeye yardım etmek, tartışmayı ve karar verme sürecini desteklemek amacıyla varlık göstermektedir (Pym, 2012:69). Benzer bir yaklaşımla, Drugan çeviri etiğini bir gereklilik olarak görür ve uygulama prensiplerinin çevirmenlere yaptıkları çeviri ile ilgili etik sorunları tespit etmede ve bu sorunlara uygun ve gerekçeli çözümler üretebilmeleri açısından yardım ettiğini savunur (2011: 111).

Çalışmanın devamında da değinileceği gibi çeviri etiğine yöneltilen ve yer yer haklılık payı bulunan eleştiriler mevcuttur. Çeviri etiği halen gelişmesi gereken bir alan olarak karşımızda durmasına ve farklı alanlarda yapılan çalışmalarda meslek etiklerinin kimi eksikliklerinin olduğu bilinmesine

rağmen çalışanların % 81.8'i meslek etiğinin çok gerekli olduğunu düşündüklerini belirtilmektedirler (Higgs-Kleyn & Kapelianis, 1999: 369). Benzer bir yaklaşım çeviribilim alanına uyarlandığında denebilir ki çeviri etiğinde görülen kimi aksaklık ve eksiklikler çeviri etiğinin önemi ve gerekliliğinden eksiltmemektedir.

Çeviri etiğine dair pek çok farklı sorunun yanıtını aradığı tezinde Işlak (2009) çeviri etiği olmadan alanın tahrip edilme riskinin çok yüksek olduğunu belirtmektedir. Çeviri etiğini reddetmek ya da çeviri etiğini olması gerekenin dışında tanımlamak demek potensiyel yanlış çeviri riskini baştan almak ve hatta daha da kötüsü her türlü amaç uğruna çevirinin ideolojik manipülasyonuna teorik zemin hazırlamak demektir (Işlak, 2009). Bu açıdan çeviri etiği konusunda atılacak her adımın en yüksek dikkatle atılması gerekliliği doğmaktadır. Işlak (2009) aynı zamanda çeviri etiği olmadan var olacak bir çeviribilimin sadece pek çok teorik çalışmayı ve çeviri eleştirisi olanaklı hale getiren bir kavramın eksikliği olarak görülemeyeceğini aynı zamanda böylesi bir ortamda çevirinin her türlü amaç uğruna kullanımının meşrulaşacağını belirtmektedir.

Arslan'ın da (2017) çeviri dünyası ile ilgili yaptığı yoruma dayanarak belirtilmelidir ki çeviri küresel ekonomik düzenin temel yapı taşlarından biri olarak durmaktadır. Küreselci ekonomik düzen çeviriye hem hizmet etmekte hem de çeviriden hizmet almaktadır. Bu sıkı ilişki içinde barındırdığı çıkarlar düşünüldüğünde içine aldığı her şeyi yozlaşmaya bir adım daha yaklaştırmaktadır. Bu bağlamda çeviri ile yozlaşma arasındaki ince çizgiyi çeken olgunun çeviri etiği olduğunu söylemek pek de yanlış bir çıkarım olmayacaktır.

Alanyazında çeviri etiği iki boyutlu olarak ele alınmaktadır: birinci boyut çevirmenin bireysel ahlakı açısından etiği ele alırken ikinci boyut kolektif ve profesyonel açıdan çeviri etiğini ele alır (Aydın Koçoğlu, 2015: 12). Çevirmenin bireysel ahlaki söz konusu edildiğince çevirmenin kişiliği, dünya görüşü, ahlak yapısı gibi pek çok öznel kavram devreye girmektedir. Bunun yanında çeviri etiği kolektif açıdan ele alındığında karşımıza örnek olarak uygulama esasları, telif hakkı, çeviri kontratı gibi yasal yükümlülükler, iyi çeviri etkinliğine dair toplumsal beklentiler ve belli bir durumda çeviriyi etkileyen normlar çıkar (Aydın Koçoğlu, 2015: 12) Profesyonel etiğin çevirmenin kişisel ahlaksal kanaatiyle çatıştığı noktada hangisi ön plana çıkar/çıkmalıdır ?" gibi paradoksal soruların yanıtı yine çeviri etiğinde cevap bulabilmelidir.

Chesterman bu bağlamda çeviri etiğinin konu alanını iki tema etrafında sınıflandırmaktadır: mikro-etik ve makro-etik. Ona göre makro-etik çevirmenin çalışma koşulları, çevirmenin sahip olduğu haklar, çeviri ve devlet politikası arasındaki ilişki, çevirmenin toplumda üstlendiği roller, çevirmenin görünürlüğü, çevirmen ve işveren arasındaki güç ilişkileri, çevirmenin sosyo-ekonomik konumu gibi konuları ele alırken mikro-etik ise daha çok çevirmen ve metinler bağlamında yaşanabilecek etik meseleleri konu almaktadır (Chesterman, 2000: 170-171).

Andrew Chesterman, 1997'deki çeviri etiğine dair geniş bir bakış açısından bakarak önermeler sunduğu öncü çalışmasında çeviri etiği bağlamında ele alınan konuları şu şekilde sıralamıştır:

a. Genel olarak sadakat kavramı ve çeviri eylemi ile ilgi süreçlerde bulunan taraflara sadakat

b. Çeviri sürecinde kabul edilebilir özgürlük derecesi, çevirmenin orijinal metni düzeltmeye, değiştirmeye, geliştirmeye hakkının olup olmadığı, bunların çevirmenin görevi olup olmadığı

c. Çevirmen görünürlüğü – ilk zamanlarda anonimlik ve tarafsızlık ideal olan olarak işaretlenirken daha sonra bu anlayış pek çok çeviribilimci tarafından reddedilmiştir-

d. Çevirmenlerin etik bulmadıkları bir işi geri çevirme hakları var mıdır (bu bazı ülkelerde çeviri etiği ilkelerine dahil edilmiş bir haktır)

e. Çevirmenlerin çeviri üzerinde fikri mülkiyet hakları (orijinal metnin yazarı ile karşılaştırmalı olarak)

> f. Çeviri komisyonlarının güç ve ideolojilerinin çevrilmek için seçilen metinler üzerindeki etkisi, bu ve benzeri konular kapsamında çevirmenler ve yasa koyucular ya da o kültürlerdeki bu gibi sorulara ilişkin pozisyonları belirleyen otoriteler arasındaki ilişki
>
> (Chesterman, 1997: 1471)

5. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇEVİRİ ETİĞİ

Çeviri etiğinin günümüzdeki konumunu anlamak ve ortaya koyabilmek adına çeviri etiğinin çeviri tarihi içerisinde geçtiği yolları takip etmek gereklidir fakat bu denli kapsamlı bir konu bu çalışmanın kapsamını aşacağı için sadece belli başlı noktalara değinilecektir.

Çeviri tarih sahnesinde toplumda yaşanan gelişmelerle paralel olarak belli değişimler yaşamıştır. Çeviri tarihinin her döneminde içinde bulunulan dönemin kültürel, toplumsal, bilimsel, politik dinamiklerine uygun bir biçimde gelişen bir çeviri anlayışı kendini göstermiştir. Bu çeviri yaklaşımlarından uzunca bir süre çeviri etiğine dair açıktan bir çağrı bulunmasa da örtük olarak çeviri etiği ile ilişkilendirebileceğimiz gelişmeler yaşanmıştır.

Çeviri hakkındaki etik görüşler Prunč'a göre, MS. 3. yüzyıldan beri farklı açılardan dile getirilmiştir (Prunč, 2004:165 akt. Arslan, 2017: 2). Çeviri etiğine ilişkin tartışmalar neredeyse çeviri tarihi kadar eski olmasına karşın bu düşüncelerin sistematik bir şekilde çeviri etiği altında ele alınması görece olarak yakın tarihlere denk gelmektedir.

Çeviri üzerine ilk düşüncelerin filizlenmeye başladığı zamandan günümüze kadar çevirinin nasıl yapılması gerektiği, hangi şartlar altında yeterli sayılacağı, bu ikisine bağlı olarak çevirmenin görevleri gibi konular önceleri deneyim aktarımı daha sonraları ise belli kurallar aracılığı ile normlaştırılarak tartışılagelmiştir. Bunların aktarım aracı olarak da çeviri kuramları kullanılmıştır. Bu gözle bakıldığında çeviri etiğine dair çıkarımlarda bulunmamızı sağlayacak başlıca yolun yine bu kaynaklara başvurmak olduğu görülebilmektedir.

Geleneksel çeviri yaklaşımında çevirmenin önceliğinin kaynak metnin yazarına sadık kalmak olduğu görülmektedir. Öner Bulut'un ağzından aktarmak gerekirse çevirmenin görünürlüğü bir hastalık, bir suç olarak nitelenmekte, çevirmenin sadece bir elçi olduğunun ve yazarlık hakkına sahip olmadığı belirtilmektedir (2018: 272).

Geleneksel çeviri anlayışında yer alan örtük çeviri etiği söylemlerinin sadık ve serbest çeviri çerçevesinde kaldığı iddia edilebilir. İyi çevirmen ve iyi çeviri bu iki kavram üzerinden tanımlanmıştır. Kaynak metni öncüleyen sadık çeviri tektir buna karşılık pek çok farklı serbest çeviri üretmek mümkündür. Koskinen'in de belirttiği gibi bu düşünce yapısıyla çeviri etiği ile ilgili varılabilecek sonucun "çeviri kaynak metinden uzaklaştıkça çeviri etiği ilkelerinden de uzaklaşmış sayılır" olduğu görülmektedir (Koskinen, 2000: 13).

Ek olarak, Ortaçağda verilen eğitimin bir bölümünü etik tartışmalarını içerdiği bilinmektedir, Yücel'in (2016) aktardığına göre Ortaçağda çevirmenler dönemin aydınlarını oluşturmaktadır. Bu iki bilgi bir araya geldiğinde Ortaçağda çevirmenlerin çeviri etiği ile ilgili düşüncelere sahip oldukları düşünebilir.

Davis'e göre meslek etiği ile ilgili ilk tartışmaların tarihi 18. ve 19. yüzyıllara kadar dayanmaktadır. Bu yüzyıllarda meslek etiğine dair söylemlerin ilk olarak hukuk ve tıp alanlarında dillendirilmeye başlandığı görülmektedir (Davis, 2003). Bu yüzyıllarda çeviri alanında yaşanan gelişmeler incelenecek olursa görülebilir ki bu yüzyıllar içinde çeviri dünyasında meslek etiği altında çeviri etiğine dair açıktan bir tartışma yürütülmezken geriye dönülüp bakıldığında bu konuya ilişkin kolektif bilinci geliştirici gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Eruz'un çeviri tarihine ilişkin aktarımlara göre 18. ve 19. yüzyılın romantiklerine göre olgulara tarafsız yaklaşmak mümkün değildir. Bu yaklaşımın çeviri alanındaki etkisi ise çevirmenin kaynak metne taraflı yaklaşımını olağanlaştırmasıdır (Eruz, 2010: 51). Yücel (2016: 99) 18. Yüzyılı yabancıyı yüceltme çağı olarak adlandırmış ve bu dönemde çevirinin işlevinin ve öneminin kaynak metinden daha önemli olduğundan bahsetmiştir (103). Benzer bir

yaklaşımla, Koskinen (2000) çeviri etiğini inceleyen kapsamlı tezinde bu dönem bağlamında çeviri etiği ile ilişkilendirilebilecek bir diğer kavramın yabancılaştırma olduğunu vurgulamaktadır. Buradan varabileceğimiz nokta ise bu dönem rolü kültür aktarıcısına evrilen çevirmenin henüz o zamanlar açıktan etik tartışması yapılmasa bile en azından bireysel ahlak anlayışında çeşitli değişikliklere gitmiş olması olasılığıdır.

20. yüzyıla gelindiğinde yüzyılın ilk yarısında bir süre daha sessizliğini koruyan çeviri etiğinin çeviri sahnesine çıktığı görülmektedir. Pym'in (2001) aktarımına göre 1957'de Mounin çevirmenin salt metnin dilbilgisi, bürün, semantik gibi özellikleri temsil edemeyeceği durumların ortaya çıkabileceğini vurgulayarak çeviri etiği ile ilgili alanda arkası gelmeyen bir tartışma başlatmıştır. Çeviri etiğine olan ilginin yer yer sınırlı sayıda kişinin zihninde alevlendiği görülse de alanda bu konu kitlesel bir dikkat odağı olmamıştır.

20. yüzyılın bir diğer önemli gelişmesi olarak işlevselci kuramların ortaya çıkışı gösterilebilir. 1970'li ve 80'li yıllarda ayak sesleri duyulmaya başlayan işlevselci kuramlarla beraber o zamana kadar çeviri de tartışılmakta olan bağlılığa farklı bir bakış açısı gelmiştir. Nord 'sadık kalma, eşdeğerlilik' gibi kavramları sorgulayarak, bunların görece olduğunu, bu sözcüklerin yerine daha esnek bir kavram olan bağlılığı getirmeyi önermiş (Yücel, 2016) ve çeviri etiğinde bugün de anılan bir yaklaşım geliştirmiştir. Şöyle ki çeviride sadakatin güç kaybettiği noktada etiğe ihtiyaç duyulmaktadır (Arrojo 1994 akt. Koskinen, 2000: 20). Bu ihtiyaç her ne kadar o dönem karşılanamamış olsa bile günümüzden bakıldığında değeri görülebilmektedir. Nord ayrıca çevirmenlerin okuru kandırmamak/okura dürüst olmak gibi bir sorumlulukları olduğunu dile getirir. Skopos kuramı ile birlikte çevirmenin sorumlulukları bir nebze de olsa çeviri işine katılan diğer paydaşlara dağıtılmış ve çevirmenin imajı çeviri etiği açısından olumlu anlamda değişmiştir (Koskinen, 2000). Burada ancak geriye dönülüp bakıldığında görülebilecek şekilde çevirinin sadece kalitesi ile değerlendirilemeyeceğine ve çevirmenin söz konusu süreçte yalnız olmadığına dair vurgular görülmektedir. Bu konu ile ilgili Pym işlevselci paradigma çevirmenin çeviriyi daha geniş bir toplumsal bağlamda görmesi ve etik sorunlar üzerine kafa yorması yönünde yüreklendirebilir demektedir (2012: 61).

20. yüzyıl ve etik çerçevesinde betimsel yaklaşımı da ele almak gerekmektedir. Pym'e (2001) göre etiğin diğer alanlarla kıyaslandığında görece olarak uzun bir süre sonra çeviri sahnesinde görünmemesinin en büyük sebeplerinden beri betimleyici yaklaşımdır (descriptive translation studies). Pym (2001:129) 1990ların başında çeviri etiğinin çeviribilimciler tarafından keyif kaçırıcı ve hatta kimileri tarafından da gereksiz bir konu olarak görüldüğünü belirtirken bu duruma sebep olarak da betimleyici yaklaşımı göstermektedir. Pym'in bu aktarımını çeviri etiğini konu alan kapsayıcı tez çalışması bağlamında yorumlayan Tellioğlu (2015:3) "iyi ya da doğru çeviri yargılarından kaçınan, yalnızca çeviri metinden yola çıkarak olanı betimlemeyi hedefleyen bir kuramsal anlayışın ne denli kısıtlayıcı olduğunu göstermektedir" demektedir.

Çeviri etiğine dair kuramsal çalışmalar yürüten sınırlı sayıda araştırmacı vardır. Çalışmanın sınırlılıkları bağlamında çeviri etiğine ilişkin kuramsal önermeler getiren isimler şu şekilde sıralanabilir:

Bunlardan biri olan Antonie Berman (1992) çeviri etiğini pozitif (yabancı kültürü öncüleyerek çeviri yapar, kaynak metinden yola çıkar) ve negatif etik (yerli bir görüşü yabancı kültüre doğru biçimlendirir) olarak ikiye ayırmaktadır . Alanda en çok başvurulan kuramcılardan biri olan Andrew Chesterman etiğe ilişkin pek çok farklı eser yayınlamıştır. Chesterman'in etik modellemesini yansıtan en temel kaynakları Memes of Translation (2000), An Ethical Decision (2009), Proposal for a Hieronymic Oath (2001)'dur. Çeviri etiği ile ilgili diğer başlıca kaynaklara bakacak olursak en başta Koskinen'in (2000: 9) çeviri etiği alanında derinlemesine incelemelerde bulunduğu tezini görürüz. Bu tez kapsamında Koskinen çeviri etiğini yapısöküm odaklı ele almış ve çeviri etiği alanına yeni fikirler sunmuştur. Günümüzde görülen bir diğer çeviri etiği modeli müdahaleci etik olarak adlandırılan ve

kişisel ahlakı ve değer yargılarını ön plana çıkaran etik anlayışıdır. Bu anlayışın ilk örnekleri feminist çeviri etiği ve sömürgecilik sonrası çeviri etiğidir. Arrojo (1997), "Asymmetrical Relations of Power and the Ethics of Translation" bu modele örnek olarak verilebilir. Çeviri etiğini çok geniş bir bakış açısıyla ele alan bir diğer isim ise Lawrence Venuti'dir. Venuti (1995, 1998) çalışmaları ile etiğe dair görüşlerini belirtirken çevirmenin rolü ve yerlileştirme-yabancılaştırma kavramları üzerinden yorumlarını yapar ve çevirmenin görünürlüğünün çeviri etiğini garantileyecek bir etmen olduğu savunusu üzerinden alana katkı sağlar. Çeviri etiğini ana tartışma konularından biri haline getiren bir diğer isim ise Pym'dir (1997, 2012). Pym'in çalışması çeviri etiği ile ilgili değerli pek çok noktaya değinmekle beraber en büyük katkısı alandaki çeviri etiğine dönüşün resmi olarak hem duyurusu hem de çağrısı niteliğinde olmasıdır.

Bunun yanında Hermans, (2009), Basnet (2002), Gouanvic (2001) çeviri etiği üzerine çalışan diğer isimlerdir. Tellioğlu (2015, 2018), Işıkal (2009), Arslan (2017), Parlak (2008), Aydın Koçoğlu (2015), İçöz (2012), Karadağ ve Tellioğlu (2015) Türkçede çeviri etiği üzerine çalışmalar yapmış araştırmacılardır.

Pek çok çeviribilimcinin uzlaştığı bir görüş olarak denebilir ki: çeviribilimde etiğe dönüş kaçınılmazdı. Günümüz çeviri etiği anlayışını geçmişteki çeviri anlayışları üzerinden değerlendiren Williams ve Chesterman geleneksel çeviri kuramlarının çoğunun norm koyucu olduğundan ve çevirmenlerin ne yapması gerektiği hakkında önermeler sunmayı ve böylece iyi çeviriyi tanımlamayı kendilerine görev bildiklerinden bahseder (2002: 18). Buna karşın yeni yaklaşımların hali hazırda belli problemleri aşamamış olsa da "iyi" çeviri kavramını sorunsallaştırdığını ve buna bağlı olarak da çeviri etiğinin çok farklı noktalara açılım gösterdiğini vurgular (Williams ve Chesterman, 2002:18).

William ve Chesterman (2002) günümüz çeviri etiğini şekillendiren unsurlardan biri olarak çeviribilimde yaşanan kültürel paradigmayı işaret etmektedir. Kültürel paradigma ile birlikte çevirmenin ideolojisi, kültürü gibi daha öznel faktörlerin çeviriyi nasıl etkilediği tartışılmaya başlanmıştır. Benzer bir yaklaşımla, Susan Bassnett (2007:14) çeviribilimde yaşanan gelişmelerin odağında özellikle 80'lerin ikinci yarısında ve 90'lar boyunca ideoloji, etik, kültür gibi konuların çeviribilimde daha görünür hale geldiğini vurgulamaktadır.

Williams ve Chesterman meslek etiği altında sınıflandığını ve uygulamasının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini vurguladıkları çeviri etiğine ilişkin en güncel konulardan biri olarak kişisel etik anlayışı ve meslek etiği anlayışının çatıştığı noktaların ve olası çatışmalara karşı sunulacak çözüm önerilerinin tespitinin olduğunu işaret etmektedir (2002:19).

Çeviribilimde çeviri etiğine dair çalışmalar son yıllarda kümelenmiştir ve bu durum alan içinde de ilgi çekmektedir. Son yıllarda pek çok bilim dalında olduğu gibi çeviribilimde de pek çok gelişme izlenmiştir ve bu gelişmelere paralel olarak çeviribilimin ilgi odaklarında değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin sonucunda çeviribilimde etik tartışmaları hız kazanmıştır (Dizdar, 2006: 5). Çeviri etiğine dair söylemler çeviri tarihi kadar eskilere dayandığı düşünülse de Bulut'un da değindiği gibi çeviri etiğine dair tartışmaların açıktan yürütülmesine dair son dönemde çeviri etiği alanında gözle görülür bir hareketlilik yaşamıştır (2008: 10). Bu hareketliliğin günümüze geldiğimizde artmasının arkasında pek çok farklı sebep vardır. Çeviribilimde çeviri etiğine dair ilginin arttığını vurgulayan bir diğer isim ise Munday'dir (Munday, 2010: 25). Wolf de (2010) çeviri etiğine olan ilginin olması gerektiği gibi giderek arttığını ve bundan sonra da içinde bulunulan sosyo-ekonomik gerçekliklere bağlı olarak artacağını söylemektedir.

Çeviribilimde çeviri etiğine olan ilginin artmasının birkaç sebebi vardır. Pym'in de belirttiği gibi çeviri dışında da teknolojik ve bilimsel gelişmelerle (klonlama vs.) etik daha çok gündeme gelmeye başlanmış ve çeviri de bundan etkilenmiştir (Pym, 2001: 129). Çevirinin ilginç, karmaşık doğası, çeviride uygulama alanlarının artmasıyla birlikte çevirinin günlük hayatımızın içine kadar girmesi pek çok kişiyi etik konusunda düşünmeye itmektedir (Tellioğlu, 2015: 1). Çeviriye ilişkin denetlemesi güç pek çok etkenin olduğunun (Tellioğlu, 2015: 5) idrakı, işlevsel çeviri kuramlarının da etkisiyle

çevirinin para karşılığı verilen bir hizmet olarak kodlanması, her alanda meslek etiklerine artan ihtiyaç ve ilgi, çeviri ile ilgili her geçen gün artan iş yükü, çeviri teknolojilerinin ve kitle çeviri, toplum çevirmenliği gibi yeni çeviri türlerinin ortaya çıkması gibi nedenler de sıralanabilir.

6.ÇEVİRİ ETİĞİNE İLİŞKİN SORULAR

Çeviri etiği ile ilgili en büyük tartışmaya gelecek olursak: kendisi. Çeviri etiğinin kapsamı, gerekliliği, uygulanabilirliği ve özellikle de çevirmenlerin çeviri etiği ilkelerine bağlı kalmaya zorlanması, çeviri etiği içerisinde görülen kimi norm koyucu tutumlar alanda bugün hala tartışılmaktadır.

Çeviri etiği bizleri ucu açık pek çok soruyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu sorular Arslan'ın (2017) da vurguladığı gibi kimi zaman birer paradoks halini almaktadır**.** Bu sorulara bu çalışmanın bu aşamasında yanıt aranmayacak yalnızca Pym'in çeviri etiği anlaşılması güç karışık ilişkiler içinde kendi yerini arayan bir alan olarak durmaktadır (Pym, 2012: 104) önermesi üzerinden çeviri etiğinin durduğu nokta somutlaştırılacaktır. Bu sorular çeviri etiğinin gerekliliğine dair bir sorgulama özelliği taşımamakla beraber tam tersi bir düzende çeviri etiğinin çeviriyi bu paradoksal durumlardan kurtarmak için gerekli olduğu vurgusunu yapmaktadır.

- Bir çevirinin etik olup olmadığını kimler değerlendirecek ?
- Çevirinin dinamikliğine uygun olarak çeviri etiği sürekli değişmeli mi ? Bu değişikler alandakiler tarafından nasıl takip edilecek ? Bu durumda bugün etiğe uygun bir çeviri değişen şartlar içinde etiğe uygun değil olarak işaretlenebilir mi ?
- Gizlilik çeviri etiği ilkelerinde bu denli önemli yer tutarken çevirmen yasadışı bir durumu da gizli tutmalı mıdır ? (Wagner, 2005).
- Sadakat bağlamında çevirmenin bağlılığının müşteriye karşı mı, çeviri bürosuna karşı mı, metnin yazarına karşı mı yoksa kendisine mi olması gerekir ? (Künzli, 2007).
- Birbiriyle çelişen ilkeler karşısında çevirmen bu ilkelerden hangisini tercih etmelidir ?
- Profesyonel çeviri ve profesyonel olmayan çeviri aynı etik normlara mı bağlı olmalıdır ?
- Çevirmenin bireysel ahlakı mı yoksa etik ilkeler mi önce gelmelidir ?
- Çeviri etiğine ilişkin ilkeler çeviribilimin içinden mi çıkarılmalıdır yoksa etik felsefedeki haliyle mi ele alınmalıdır ? (Arslan, 2017).
- Her hatalı çeviri etik değildir gibi bir anlayış doğru mudur ?

Bu sorular düğüm olmuş bir yumak izlenimi yaratmaktadır, işte tam da bu paradoksal durum çeviri etiğinin kendi yaratmış olduğu bu çelişkiler yumağını yine kendisinin çözebileceğini düşündürmektedir. Öyle ki bu durumlarla tek tek çevirmenlerin başa çıkması imkansızdır, başa çıksalar bile bulunan çözümler yetersiz kalacaktır. Kunzli (yukarıda verilen ucu açık sorular üzerinden değil, genel etik problemleri üzerinden bu çıkarıma varmaktadır) etik ile ilgili problemlerin her meslekte görülebilecek sıradan problemler olarak görülememesi gerektiğini, yaşanan tüm bu ikilemlerin eninde sonunda çevirmeni hız, düşük ücret gibi iş ile ilgili taleplerle güvenilirlik, kalite ve bütünlük gibi etik ilkelere olan bağlılığın arasında seçim yapmaya zorlayacağı bir düzleme iteceğini belirtmektedir (2007:53).

Çeviri etiği ile ilgili çıkmaza giren bir diğer nokta ise çeviri etiğinin uygulanabilirliği ile ilgilidir. Çeviri etiğinin uygulanabilirliğini arttırıcı adımlar atılması gerektiği aşikardır. Çeviri etiği adı altında sıralanan ilkeler işverenin kimi haklarını güvenceye aldığı bir iş akdinden öte gidememektedir. Bu durumun ortadan kaldırılması ve çeviri etiğinin uygulanabilirliğinin arttırılması amacıyla bazı adımlar atılmalıdır:

a. Bu durumda çeviri etiği ilkelerinin yalnızca çevirmenin rollerini ve haklarını belirtmekten öte gidip çevirinin tüm paydaşlarına sorumluluklarını dağıtması gerekmektedir.

b. Çeviri etiği ilklerinin sunuluşunda kullanılan anahtar kavramlar (yukarıda da değinildiği gibi) daha net ve hiçbir yoruma izin vermeyecek özellikte olmalıdır. Çeviri etiği ilkelerinin sunuluşunda ortak bir dil dizgesi kullanılmalıdır.
c. Günümüzde etik ilkelerde örgüt kültürünün izlerine rastlanmaması işaret edilen en önemli eksikliklerden biri olarak görülmektedir (Higgs-Kleyn & Kapelianis, 1999: 366). Bu bağlamda örgüt kültürü oluşturulmaya çalışılmalıdır.
d. Çeviri etiği ilkeleri çeviriyle doğrudan ilgili kimselerce ortak kararlar sonucunda oluşturulmalı, belli kesimlerin çıkarına hizmet edecek şekilde tahrip edilmesine izin verilmemelidir.
e. Çevirmenin saygınlığı, görünülürlüğü arttırılmalıdır. Bunun için sosyal haklarında ve çalışma şartlarında iyileştirmelere gidilmelidir. Kendini saygın bir konumda gören bir çevirmenin bu saygınlığı kaybetmemek uğruna çeviri etiği ilkelerine daha çok uyacağı düşünülebilir.

7. SONUÇ

Işlak (2009) bir metnin birbirinden hatta kaynak metinden de farklılaşan çevirilerinin günümüzde yeterli görülebileceğini söylesek de bir metnin her olası çevirisinin etik olarak meşru olacağı anlamına gelmediğini açıkça dile getirmektedir. Kısacası diyebiliriz ki bir çevirinin yeterliliğinin iyi-kötü düzleminde sınanması yetmemektedir. Yeterli olan bir çevirinin de etik olmama ihtimalinin olduğu açıktır.

Çevirmeni yargılayanların, etik olmamakla suçlayanların çoğunlukla çeviri dünyası dışından kimseler olduğu görülmektedir. Bunun en büyük sebebi olarak çevirmenin toplum içindeki imajı, saygınlığı gösterebilir. Çalışma içinde daha öncede belirtildiği gibi çevirmenin çalışma şartları düzeltilip toplum içinde saygınlık kazanması sağlanmadan bu durumu değiştirmek pek mümkün görünmemektedir. Çeviri Derneği Ve Türkiye'de Çevirmenlik Mesleğinin Statüye Kavuş(a)ma(ma)sı Üzerine On Üç Yıllık Gel Gitli Bir Öykü adlı makalesinde Eruz (2006) bu durumu şöyle özetlemekte ve etikle ilgili paradoksal durumu yeniden gözler önüne sermektedir:

> "İtiraf etmeliyim ki, bugün etik konusuna daha farklı yaklaşıyorum. Toplumsal ağ, etiğin işlevsel işlemesini sağlayacak düzeyde olmazsa, konulan tüm etik kurallar yapay ve ezber olarak kalıyor. Öte yandan, etik bireysel bir olgu; onu toplumsal bir olgu düzeyine çekebilmek için her bireyin etik olgusunu içselleştirmesi gerekiyor. Bunun ne denli olanaklı olduğu ise tartışmalı bir konu.."

Ek olarak, çeviri etiği ilkelerinin geneli itibariyle çeviri işiyle doğrudan ilgili olan kişiler tarafından değil de dayatmacı bir minvalde işverenler tarafından oluşturulduğu görülmüştür. Sporla ilgili çeviriler yapan çevirmenlerin spor yorumcuları, diplomasi çevirisi yapan çevirmenlerin politika muhabirleri, edebi çeviri yapan çevirmenlerin köşe yazarları tarafından değerlendirildiği görülmektedir. Bu durum çevirmenlerin çeviri etiği ilkelerini özümsemesinin önünde büyük bir engel olarak görülmektedir. Çeviri etiği ilkelerinin çevirinin tüm paydaşlarının bir araya gelmesiyle oluşturulması gerekmektedir. Bu durumda çevirmenlere alanda getirilmekte olan çeviri etiğine sahip çıkmamalarına ilişkin eleştirinin yaşanan bu somut sorunlar çözülmedikçe haklılık payını sorgulama gereği doğmaktadır.

TKTD (Türkiye Konferans Tercümanları Derneği) - TÜÇED (Türkiye Çevirmenler Derneği) - ÇD (Çeviri Derneği) (UNESCO ile çeviri etiği konusunda işbirliği yaptığı görülmektedir) - ÇEVBİR (Çevirmenler Meslek Birliği)- ÇİD (Çeviri İşletmeleri Derneği) -TÇİD (Tüm Çeviri İşletmeleri Derneği)- TURÇEF Federasyonu (Nitelikli Uluslararası Çevirmenler, Dil ve Çeviri İşletmeleri Federasyonu)- TUÇEF Federasyonu (Uluslararası Çevirmenler ve Çeviri Kuruluşları Federasyonu) - Mütercim-Tercüman Derneği - Oyun Yazarları ve Çevirmenleri Derneği - Kitap Çevirmenleri Meslek Birliği (Çev-Bir) -Mütercim Tercümanlar Derneği Türkiye'de faaliyetini sürdüren çeviri dernekleri, fedarasyonlarıdır. Görüldüğü üzere hatırı sayılır sayıda kurum vardır, bu kurumların çevirinin tüm paydaşlarını süreçe dahil ederek çeviri etiği adına adımlar atmasının alana çok büyük katkılar sağlayacağı açıktır.

Tellioğlu (2015) çeviri etiğinin çevirmenin nasıl davranması, nasıl kararlar alması, nasıl yöntemler uygulaması gerektiğini belirleme amacı güden, 'makbul çevirmen'i tarif eden ahlak kodları olmaktan çıkması gerekmektedir der. Alanyazında yapılan bu tür çağrıların çeviri etiği ile ilgili atılması gereken ilk adımın çeviri etiğinin ne olup ne olmadığını anlama üzerine olması gerektiğini göstermektedir. Böylesi bir yaklaşım çeviri etiğine ilişkin çevirmenlerin ve çevirmen adayların farkındalıklarını arttırmak adına büyük bir adım olacaktır.

Alanda çeviri etiğine ilişkin yapılan çağrılardan biri de çevirmen adaylarının ilerde yaşayacakları potansiyel etik problemlere karşı hazır olunuşluk düzeylerini arttırmak amacıyla lisans düzeyinde çeviri etiği derslerinin verilmesidir (Chuo,2016, Baker ve Maier, 2011; Drugan ve Megone, 2011; Tellioğlıu, 2018). Bu anlamda ülkemizde sınırlı sayıda üniversitenin müfredatında çeviri etiğine ilişkin dersler olduğu görülürken çeviri etiği derslerinin açılması bir gereklilik olarak vurgulanmalıdır.

Çevirmen rolleri kültür aktarıcısı, iletişim aracı, kültür planlayıcısı, toplumsal özne, uzman, dil planlayıcısı, eğitimci gibi pek çok farklı kimlik üzerinden tanımlanmıştır. Bu durumda her bir farklı kimliğe dönük olarak aynı kişiden farklı etik ilkelere mi bağlı olması beklenmelidir? Bu kadar farklı rolün varlığı, çevirmene biçilen rol karmaşasını başlı başına gözler önüne seren bir göstergedir (Yetkin Karakoç, 2015). Bu bağlamda çalışmanın başında da belirtildiği gibi meslekleşme ve meslek etiği arasında birbirini karşılıklı olarak besleyen bir ilişki vardır. Buradan yola çıkarak, çeviri etiğinin hem mesleğe hem de meslek mensuplarına kimlik kazandırma da ve onu meşrulaştırma da olumlu bir etkisi olacağı ve en nihayetinde çeviri etiğinin de bu olumlu etkinin en büyük kazananlarından biri olacağı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Arrojo, R. (1997). Asymmetrical relations of power and the ethics of translation. *TextContext.* 11, 5-24.

Arslan, S. (2017). Etiğin çeviri alanındaki yeri ve önemi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Aydın Koçoğlu, A. (2015). *M.E.B. Türkçe ders kitaplarında kaynak dili İngilizce olan çeviri metinlerin çeviri etiği bağlamında Andrew Chesterman'ın çeviri normları çerçevesinde incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Badiou, A. (2013). *Etik kötülük kavrayışı üzerine bir deneme.* (T. Birkan, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Baker, M. & Maier, C. (2011). Ethics in interpreter & translator training critical perspectives. *The Interpreter and translator trainer*. 5. 1-14.

Bassnett, S. (2007). Culture and translation. In Kuhiwzcak, P., and Littau, K. (Eds.*), A Companion to translation studies*. (pp. 13-23). Clevedon: Multilingual Matters.

Bauman, Z. (2011). *Postmodern etik* (2. basım, A. Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Beyerstein, D. (1993) The functions and limitations of professional codes of ethics, In Winkler, E. R., Coombs, J. R. (Eds.), *Applied Ethics: A Reader*. (pp. 416-425). Oxford: Blackwell.

Bulut, A. (2008). *Basından örneklerle çeviride ideoloji ideolojik çeviri*. Multilingual: İstanbul.

Camcı, M. (2008). Sorumluluk, görünürlük ve etik İçinde *Çeviri ve çevirmenliğin etik sorunları başlıklı çeviri etiği toplantısı bildiri kitabı.* İstanbul Üniversitesi Yayınları, 67-84.

Cevizci, A. (2002). *Etiğe giriş*. İstanbul: Paradigma.

Cevizci, A. (2014). *Etik-ahlak felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.

Chesterman, A. (2000). *Memes of translation: The spread of ideas in translation.* John Benjamins: Amsterdam/Philadelphia

Chesterman, A. (2001). Proposal for a hieronymic oath, *The Translator, (7)*2, 139-154.

Chesterman, A. (1997). Ethics of translation. In M. Snell- Hornby, Z. Jettmarová, K. Kaindl (Eds.). Translation as intercultural communication: Selected papers from the EST Congress. (pp.147-156). Amsterdam/Philedelphia: John Benjamins.

Chesterman, A. (2009). An ethical decision. In R. Dimitriu and M. Shlesinger (Eds). *Translators and their readers. In homage to Eugene Nida* (pp. 347-354). Brussels: Éditions du Hazard.
Chuo, J. (2016). towards a flipped translation classroom: Introducing and enhancing ethics in translation training. *International Journal of Language and Linguistics, 3*(5), 22-29.
Davis, M. (2003). What can we learn by looking for the first code of professional ethics? *Theoretical Medicine and Bioethics, 24*(5), 433-454.
Dizdar, D. (2006). Çevirinin sınırları ve çevirmenin sorumlulukları. *Varlık Dergisi*, 6, 5-6.
Drugan, J. (2011). Translation ethics wikified: How far do professional codes of ethics and practice apply to non-professionally produced translation? *Linguistica Antverpiensia, New Series – Themes in Translation Studies.*
Eruz, S. (2010). *Çokkültürlülük ve çeviri*, Multilingual: İstanbul.
Frankel, M. S. (1989). Professional codes: Why, how and with what impact? *Journal of Business Ethics, 8*(2/3), 109-115.
Goodwin, P. (2010). Ethical problems in translation: Why we might need steiner after all, *The Translator 16*(1): 19-42.
Gouanvic, J. (2001). Ethos, Ethics and Translation. The Translator, Studies in Intercultural Communication Special Issue: The Return to Ethics. ed. Anthony Pym. c. 7. s. 2. Manchester: St. Jerome: 203-212.
Hermans T. (2009). *Translation, ethics, politics*. New York: Routledge, 93-105.
Higgs-Kleyn, N., & Kapelianis, D. (1999). The role of professional codes in regulating ethical conduct. *Journal of Business Ethics, 19*(4), 363-374.
Işılak,M. (2009). *Questioning contemporary theoretical approaches to translation in terms of translation ethics*. (Yayımlanmamış Yüksek Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
İçöz, N. (2012). Considering ethics ın translation. *Electronic Journal of Vocational Colleges, 2*(2), 131-134.
Karadağ, A. & Tellioğlu, B. (2015). Çeviribilimde yeni evrenselcilik: meslek etiğinin yükselişi. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies, 3* (October), 90-100.
Kırel, Ç. (2000). *Örgütlerde etik davranışlar, yönetimi ve bir uygulama çalışması*, Eskişehir: A.Ü.A.Ö.F. Yayınları.
Koskinen, K. (2000). *Beyond ambivalence post modernity and the ethics of translation*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). University of Tamper, Tampere.
Kuçuradi, İ. (2009). Felsefî etik ve "meslek etikleri. H. Tepe (Ed.), *Etik ve meslek etikleri* içinde (2. basım, s. 27–43). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
Künzli, A. (2007). The ethical dimension of translation revision. An empirical study. *The Journal of Specialised Translation, 8*, 42-56.
Munday, J. (2010). Translation Studies. In Gambier, Y. and Van Doorslaer, L. (Eds.). Handbook of Translation Studies Volume 1 (pp. 419 – 428). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
Otlu, F. (1999). "Muhasebe mesleğinde meslek ahlakının yeri ve önemi, *Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4,* 1999, 125- 142.
Öner Bulut, S . (2018). Sadakat-merkezli çeviri söylemini lacancı psikanaliz çerçevesinde yeniden düşünmek . *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* , Özel Sayı , 266-273 .
Özlem, D. (2015). *Etik ahlak felsefesi* (2. basım). İstanbul: Notos Kitap.
Parlak, B. (2008) "Norm ve değer ilişkisi bağlamında çeviri etiği", *Çeviri ve Çevirmenliğin Etik Sorunları başlıklı Çeviri Etiği Toplantısı Bildiri Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2008, s.121-132.
Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş*, (V. Atayman,ve Gönül Sezer, Çev.), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
Pym, A. (2001). The Translator- Studies in Intercultural Communication The Return to Ethics, Cilt 7, Sayı 2, St. Jerome Publishing.
Pym, A. (2012). On translation ethics. (H. Walker, İngilizce Çev.). John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.

Sarıalioğlu, K. (1999). *Materyalizm ve ahlak: Betimsel bir etik denemesi*. Serander Yayınları: Trabzon.
Tellioğlu, B. (2015). *Çeviride 'makul', 'makbul' ve 'müphem': Çeviri Etiği, meslek ilkeleri ve bireysel ahlak.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Tekniz Üniversitesi, İstanbul.
Tellioğlu, B. (2018). Bir çeviri etiği dersine doğru, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 2018. Özel Sayı 4 (Ağustos), 263 : 254-265.
Tepe, H. (2002). Meslek etikleri: temelleri ve sorunları. İ., Bal ve M. B., Eryılmaz (Ed.), *Polis Meslek Etiği* içinde, s. 53-60. Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları. Türkeri, M. (2013). Etik kuramları (2. basım). Ankara: Lotus Yayınları.
Venuti, L. (1998). *Towards an ethics of difference*. Routledge: London and New York.
Wolf, M. (2010). Sociology of translation. In Gambier, Y and van Doorslaer, L. (Eds.). *Handbook of Translation Studies* Volume 1 (pp. 337 – 343). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
Yetkin Karakoç, N. (2016). *Çeviri ve diplomasi*. Çeviribilim: İstanbul.
Yücel, F. (2016). *Çevirinin tarihi*. Çeviribilim: İstanbul.

DÜNYA YURTTAŞLIĞI DÜŞÜNCESİNİN SOFİSTLERDEKİ KÖKENLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Birdal AKAR
İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
Orcid no: 0000-0002-5693-0675

ÖZET

Eski Yunan düşüncesinde "yurttaşlık" kavramı, Yunan halklarını öteki halklardan ayıran birtakım özgün niteliklere göre şekillenmiştir. Bu ayrımın kökenlerini Yunanların tarihleri boyunca bilhassa doğu kavimleri karşısında verdikleri hakimiyet mücadelelerinde bulmak mümkündür. Yalnız felsefenin ilkçağında değil çok daha gerilere gidilince de -örneğin Homeros'un satır aralarında- bu tarzda bir "yurttaş" tanımının izleri görülebilir. Bununla birlikte hem felsefe literatüründe hem de tragedyada Yunan toplumunun yurttaşlığa ilişkin kavrayışını belirleyen genel çerçeve "yasa"dır (nomos). Başka bir ifadeyle söylersek nomos, Homeros'tan Aristoteles'e kadar pek çok düşünürde, kişinin hem erdemli hem de yasalara saygılı olup olmadığını belirleyen asıl ölçüt olarak karşımıza çıkar. Fakat bu konuda bir istisna olarak görebileceğimiz Sofist Antiphon'un Hakikat adlı eserinde, bütün insanların eşitliğini savunan, dil, din ve milliyet farkını reddeden bir evrensellik yaklaşımı göze çarpar. Bütün Sofistler gibi Antiphon'un da iddialarının temelinde "physis" ve "nomos" çatışması yatmaktadır. Antiphon'a göre eşitlik doğanın buyruğu ve gerekliliği iken, eşitsizlik insan elinden çıkan yasaların kusuru ve sonucudur. Yurttaş olarak insanın "adaleti kendine yararlı hâle getirebilmesi," bu iki buyruk arasında denge sağlamasıyla mümkündür. Protagoras'ın rölativist yaklaşımıyla başlayıp Antiphon'un evrensel insan tanımıyla olgunlaşan bu insan düşüncesi, daha sonraki dönemlerde Stoa ve Kant gibi çeşitli okullar vasıtasıyla yeni biçimler kazanarak varlığını sürdürecektir. Bu çalışmada, Epiktetos ve Kant gibi filozoflarda gördüğümüz "dünya yurttaşlığı" fikrinin Sofist okuldaki kökenleri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Doğa, Yasa, Yasaya İtaat, Ahlâk Erdemleri, Politik Erdemler, Atomculuk, Sofistler, Platonculuk, Stoacılık, Kant.*

ORIGINS OF THE WORLD CITIZENSHIP NOTION IN SOPHIST PHILOSOPHERS

ABSTRACT

The notion of "citizenship" in ancient Greek speculation had been developed within the frame of distinctive features of Greek people and of other people. We can find the origins of this distinction in the sovereignty battles which Greeks had given throughout their history, especially against the oriental peoples. We can see the traces of such a "citizen" definition" not only in the ancient age philosophy, but also in much earlier ages, e. g. in Homer's lines when we read the fine print. On the other hand, it is the "law" (nomos) which defines the citizenship conception of Greek people both in the philosophical writings and tragedies. In other words, nomos is the proper criterion for many thinkers from Homer to Aristotle, in order to judge whether a given individual is virtuous and law-abiding. However, exceptionally we recognize a universalist approach in On Truth of Antiphon, according to which all people are equal beyond the differences of language, belief and nation. We can detect the conflict of "physis" and "nomos" underlying the thesis of Antiphon as well as all Sophist philosophers. According to Antiphon, equality is a requirement and necessity of nature whereas the

inequality is defect and result of the human-made laws. Human as a citizen "can make the justice useful for himself" only by counterbalancing these two distinct requirements. This conception of human, which started with relativism of Protagoras and developed in Antiphon's definition of universalist human being, survives by means of modifying approaches of various later philosophers like Epictetus and Kant. In this paper, the Sophistic origins of "world citizenship" notion which can be seen in Epictetus and Kant will be examined.

Keywords: *Nature, Law, Law-Abiding, Moral Virtues, Political Virtues, Atomism, Sophists, Platonism, Stoicism, Kant.*

IMMANUEL KANT VE NURETTİN TOPÇU'DA DUA VE ETİK İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AYDOĞAN
Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Mantık Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0001-9125-5663

ÖZET

Kant'ın son dönem Salt Aklın Sınırları İçinde Din eserinde yer vermiş olduğu Dinde Sahte Hizmet ve Dini Vehim tartışması, dinin asli özünden sapma formları olarak işlenmektedir. Dini vehim, bir tür antropomorfist Tanrı inancından beslenmektedir. İnsanın ahlaki eylemlerinden ödün vermek pahasına bir takım şekli ve harici pratiklerle Tanrı'yı onurlandıracağını var sayar. İnsanı, yaşantısında sürekli olarak daha ahlaki kılma yolundaki ilerlemesini engelleyen bu pratikler, bir zaman sonra kült veya fetiş inanca dönüşmektedir. Bu çerçevede Kant'ın tanrısal hizmet ve dua ile etik arasında kurmuş olduğu bağlantı, bizi söz konusu duruma sürüklemekten koruyacak bir tür çare olarak sunulur. Topçu'nun ise bazı dergilerde yayınlanan makalelerinde dua meselesine özel bir önem atfettiği göze çarpmaktadır. Kimi yerlerde neredeyse Kant düşüncelerinin bir benzeri olarak görüntülenebilecek ifadelerinde Topçu'nun dua bahsinde, Alman düşünür ile aynı çekinceleri taşıdığı dile getirilebilir. Özellikle duanın yüksek sesle bir topluluk halinde yapılmasına karşı çıkan Topçu, bunun ibadetin ruhuna aykırı olduğunu vurgulamaktadır. Bu ibadetlerin Tanrı tarafından kabul edileceğini sanmanın ise Tanrı'ya bir hakaret olduğunu ve bir sihirbazlık gösterisinden ileri geçemeyeceğini söylemekle de Kant'ın dini vehim kavramına yaklaştığı ileri sürülebilir. Kant ve Topçu'da ifadesini bulan bu dini yanılsama hali, kişinin tüm yapıp etmelerini ancak bir bütün olarak duaya dönüştürmesi gerektiği fikri üzerinden aşılmaya çalışılır.

Bu çalışmada, sözünü ettiğim benzerliğin izlerini sürmek adına Kant'ın yukarda zikredilen eseri ile Topçu'nun 1939'dan sonra Hareket, Şule başta olmak üzere muhtelif dergilerde yayınlamış olduğu bazı yazılarının toplandığı Var Olmak adlı eserini odağıma alacağım. Gerektiği yerlerde Kant'ın Ethica - Etik Üzerine Dersler adlı notlarına da temas edeceğim. Düşünürlerin din veya etik üzerine düşünceleri başlı başına bir çalışma konusu olduğundan ve bu alanda fazlasıyla yapılmış soruşturma bulunduğundan ötürü bu çalışmam, her iki düşünürde dua bahsi ile sınırlı tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Immanuel Kant, Nurettin Topçu, Etik, Dua, İbadet, Dini Vehim*

RELATIONSHIP BETWEEN PRAY AND ETHICS IN IMMANUEL KANT AND NURETTİN TOPÇU

ABSTRACT

The discussion of "False Service in Religion" and "Delusion of Religion", which Kant has included in his recent work "Religion Within the Limits of Mere Reason", is treated as forms of deviation from the original essence of religion. Both of them start from the anthropomorphic belief in God and presuppose, at the expense of giving up the moral actions, to worship God through the formal and external practices. These practices, which hinder the progress of being more moral, in the way of life of man, have gradually turned into the cult religion or the fetish faith. In this concept, the connection

among the pray, the religious worship, and the ethics of Kant is offered as a way of solution that can protect us from being driven into the aforementioned state.

On the other hand, the concept of pray more often catches the eye as a similar focus in some writings of Nurettin Topçu. The pray theme presented by Topçu again emphasizes a similar caveat to the Kantian one. Topçu opposes loud and collected to be asked and emphasizes such forms of pray to be against the essence of worship. As seen in Kant, he claims such forms of pray or similar practices to be an insult against God and an illusion. It is about a parallelism with Kant in the context of the assumption that these services should be pleasing to God. These expressions presented by Topçu form an approximation to the Kantian notions of religious delusion. The delusion of religion so determined by Kant and Topçu was abolished by the conception that the individual had to turn his all actions as a whole into pray. In this article, I would like to trace the above-mentioned parallelisms in the two thinkers, and with this intention, I would like to examine the works of Kant " The Religion within the Limits of Mere Reason" and Topçu's " Var Olmak" which was written by Topçu after 1939 in the some papers such as "Hareket" and "Şule" and then published as an independent writing. Since the thoughts of the two thinkers about religion or ethics had to be dealt with in another independent work, my tract is limited to the topic of the pray of the two thinkers alone.

Keywords: *Immanuel Kant, Nurettin Topçu, Ethics, Pray, Worship, Religious Delusion.*

GİRİŞ

Alman filozof Kant'ın (1724-1804) felsefe tarihinde devrimci olarak görülebilecek bir yeri vardır. Neredeyse felsefenin her alanında yapmış olduğu çığır açıcı yeniliklerden söz edilebilir. Mantık, metafizik, ahlak ve politika bunların en başta gelenleridir. Bunlardan hareketle kimi araştırmacılar felsefe tarihini Kant'tan önce - Kant'tan sonra veya Kant'ı onaylamak – Kant'a karşı olmak şeklinde ayrıma tabi tutmuşlardır.[1] Düşünürün *Salt Aklın Sınırları İçinde Din* [*Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*- 1793] adlı son dönem eseri, din felsefesine dair oldukça yeni düşünceler içermektedir. Kötülük kavramı, akıl ve vahiy ilişkisi gibi tartışmaların yanında düşünürün dua bahsine dair ileri sürmüş olduğu fikirler de ufuk açıcı görünmektedir.

Nurettin Topçu 1909-1975 yılları arasında yaşamış Türk düşünürdür. Sorbonne'da savunmuş olduğu *Conformisme et révolte* [*İsyan Ahlakı*] adlı doktora tezi, ahlak ve eleştirel felsefesine dair fikir vermesi bakımından önemlidir. Özellikle ahlak felsefesinde Blondel üzerinden Kant'tan etkilendiği bilinen[2] Topçu'nun dua bahsine dair söyledikleri, Kant ile büyük benzerlik taşımaktadır.

I.

Kant'ın *Salt Aklın Sınırları İçinde Din* [bundan böyle metinde *SASİD* olarak kısaltılacaktır] adlı eserinin dördüncü ve son kısmı, dinde gerçek hizmet ve sahte hizmet[3] bahislerine ayrılmıştır. Düşünür burada kategorik imperatif ilkeleri ve dolayısıyla kendi ahlak felsefesiyle tutarlı olarak Tanrı'nın rızasını kazanacak yegane yolun ahlaklı bir yaşam sürmekten geçtiğini vurgular. Bunun dışındaki

[1] Hakan Çörekçioğlu, "Kant: Çağdaş Politik Düşüncenin Ufku", *Kant Felsefesinin Politik Evreni,* der. & çev. Hakan Çörekçioğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 7, 8.

[2] Ali Utku, "Nurettin Topçu: İtaatkârlık ve İsyan - Bir inanç psikolojisi Taslağı", *Temaşa,* S. 5, 2016, s. 34.

[3] *der Gottesdienst* ve *der Afterdienst*: Bu sözcükler Tanrıya hizmet, dini ayin anlamlarına gelmektedir. Özellikle ikincisi Grekçedeki gibi sahte anlamına gelen *pseudo* öntakısı ile kavramsallaştırılmıştır. Bu sözcükleri ibadet olarak çevirmenin uygun olmadığı kanaatindeyiz. Zira ibadet, Arapça *abd* kökünden ötürü kulluk vazifesi demektir. Almancadaki *der Dienst* sözcüğü ise yaramak, hizmet etmek, iş görmek anlamlarına gelen *dienen* fiilinin ismidir. Örneğin *Rettungdienst,* kurtarma-ilk yardım hizmetidir. Dolayısıyla iki sözcük arasında kök ve vurguladığı anlam itibariyle ciddi bir fark var olduğu için, tanrısal hizmet veya dini hizmet kavramlarıyla karşılayacağız.

eğilimler, Tanrı'nın inayetini haksız yere kendi lehine çekmeye çalışmaya yarayan[4] ve dinde ruhbanlığın oluşmasının önünü açan girişimlerdir.[5] Çünkü bir takım merasimler ve gösterişli dini hizmetlerle insan, eylemlerini belirleyecek olan iyi isteme maksiminden uzaklaşmakta ve bunları ahlaki doğasının yerine ikame etmeye çalışmaktadır. Bunlar, belirli dönemlerde zahiri tekrarlarla ritüele dönüşmektedir. Bu, kişinin hem kendini kandırmasına hem de böylelikle Tanrı'nın gözüne girebileceği sanrısının oluşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla düşünüre göre, rutin bir kiliseye gidip gelme hali, yahut bir takım kutsal mabetlere düzenlenen hac yolculukları veya Tibetliler gibi bir dua çarkıyla bir takım formüller mırıldanmak, sözünü etmiş olduğumuz dinde sahte hizmete müteallik mekanik ezberler olmaktan öteye geçememektedirler.[6]

Kant'a göre akli-ahlaki inanç yerine tarihsel inanca öncelik atfedilmesiyle gerçekleşen böyle bir vehim, aynı zamanda kişinin antropomorfik Tanrı tasavvuru ile de ilişkilidir. Çünkü burada efendisinin gözüne girmeye çalışan birisinin ona kölece hizmet etmesiyle eş tutulan bir durum söz konusudur. Oysa düşünüre göre, görünmez bir varlığa böyle bir hizmet sunma biçimi oldukça yersizdir. "Aciz insanların, acziyetlerinin şuurunda olmaktan neşet eden doğal korku yoluyla kudretli ve görünmez varlıklara karşı duydukları hürmet ve onurlandırma hissi, bir din ile değil, aksine kölece bir Tanrı ya da put hizmetiyle başlamıştır."[7] Bu noktada düşünürün dua bahsinde söyledikleri de oldukça tutarlıdır. Çünkü dua, ahlaken iyi bir yaşam süren insanın yapabileceği bir eylem olduğu kadar aynı zamanda ahlaken kötü bir yaşam süren insanın da yapabileceği bir eylemdir. Burada içimizi en iyi bilen yüce varlığın [*der Herzenskündiger*] hangisini kabul etmesi beklenebilir? Bunun yine başka bir veçheden açıklaması şöyle de yapılabilir: Sözünü etmiş olduğumuz biçimde, ahlaklı bir yaşam sürmek yerine Tanrı'dan dua ve benzeri hizmetler yoluyla beklentiye girmek, aslına bakılacak olursa bir tür faydacılık döngüsü olarak kendini göstermektedir. Bu, zaten tüm etik anlayışını pragmatizme karşıtlık oluşturacak tarzda inşa eden Kant'ın en başta karşı çıkacağı olgudur. Kaldı ki, Tanrı'dan ihtiyacımız olan şeyi istiyor olmak, onun bundan haberi yokmuş da bilgilendirilmesi gerekiyormuş şeklindeki bir başka insani sanrıyı da harekete geçirmektedir.

Kant bu temellendirmede, kişinin eylemlerini belirleyen otonomi ilkesinin tehlikeye düşmesi çekincesinden hareket etmektedir. Çünkü hal böyle olduğunda, onun yerini alan harici buyruklar, bireyin özgür iradesine ve muhtariyetine ket vuracaktır. Üstelik bu, din gibi insanlığı kurtuluşa erdirmeyi amaçladığı iddia edilen bir mevkiden gerçekleştirildiğinde tam aksi bir amaca sevk eder olacaktır. "Her kim, bir vahye ihtiyaç duyan buyurucu yasayı, ahlaki doğa için sadece bir araçtan ibaret görmez; aksine bunu Tanrı'yı dolaysız razı kılacak nesnel bir koşul tutarak din için olmazsa olmaz bilirse; üstelik tüm bunları öne alır da ahlaklı ve dürüst bir hayat sürmek için mütemadiyen çabalamayı söz konusu tarihsel inancın ardına yerleştirirse işte bu kişi, Tanrı'ya hizmeti, salt bir *fetiş inancı*na dönüştürmüş olur. Ayrıca hakiki din için göstermiş olduğu gayretkeşlik, tam tersi bir hedefi yani sahte - batıl inancı tutturmuş/isabete almış olur."[8] Bu nedenle Kant'a göre dua gibi bir takım harici Tanrısal hizmet formları, kişinin ancak eylemleriyle kendini izhar eden yaşam biçimiyle tevil edilmelidir.

Bu tevil, Kant düşüncesine uygun olacak şekilde şöyle yapılır: Dua, şekli bir form olmaktan çıkartılıp insanın tüm yaşamına sirayet eden, tüm eylemlerine ilkesini veren bir zihniyet hali kazanmalıdır. Çünkü duanın özünü oluşturan ihlas ve samimiyet ilkesi, zaten tüm eylemlerimize refakat etmesi gerekendir. Kişi kalbinden geçirdiği duayla ancak eylemlerinde bütünleşebilir. Kısaca kişi, tüm şahsiyeti ve varlığı ile yaşayan bir dua olmalıdır. Zira yukarıda pragmatizm bağlamında değindiğim

[4] Immanuel Kant, *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*, yay. haz. Karl Vorländer, 5. Bsk, Leipzig: Felix Meiner Verlag, 1922, s.206.
[5] Katrin Flikschuh, "Gottesdienst und Afterdienst: die Kirche als öffentliche Institution?", *Immanuel Kant: Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*, Otfried Höffe (ed.), Berlin: Akademie Verlag, 2011, s. 200.
[6] Kant, *a.g.e.* s. 202.
[7] Kant, *a.g.e.* s. 205.
[8] Kant, *a.g.e.* s. 209.

husus burada yeniden görünür olmaktadır. Çünkü insan, dualarında *içerikli* olarak konuşur. Burada içerikli kavramı ile kastettiğim Kant felsefesi uyarınca olgusal [*mit Gehalt*] olarak anlaşılmalıdır. Fakat Kant, tüm kategorik imperatif ilkelerinin altındaki fikir gereğince eylemlerimizin içeriksel - araçsal oluşuna karşı çıkmaktadır zaten. Onun için asıl olan yasanın biçimselliğidir. Maddi - hissedilir tabiatıyla insan zaten doğanın determinizmine tabiidir. Onu bundan kurtaracak olan tek şey, özgürlüğünü vaat eden ahlak yasasına boyun eğişidir. Hal böyle iken insanın dualarında maddi - hissedilir taleplerde bulunması kaçınılmazdır. Bu, onun zayıf tabiatından ileri gelir.

O nedenle Kant'a göre bir dua, ancak Tanrı'nın rızasını kazanmaya yönelik iyi bir yaşam sürmeye dair bir yüreklendirme olabilir, daha fazlası değil.[9] Bundan başkası duanın soyut belirleniminin dışına düşer ve somut maddi içerik kazanır. Çünkü Tanrı'nın somut temsili, aklın "kendine put yapmayacaksın" buyruğu ile çelişir.[10] Dolayısıyla toplu dualar gibi bir takım cemaat halinde yapılan dini hizmetler de ancak o üyelerin arasında, ahlaki dünya vatandaşlığına ve kategorik imperatifin üçüncü ilkesinde vaz' edilen amaçlar krallığının üyesi olmaya dair bir uhuvvet kazandırmaya yarayabilir. Yoksa bu, dua eden kişilerin sayısı arttıkça Tanrı'dan gelecek muhtemel bir inayetin hızlanmasına etkide bulunabilir şeklindeki bir yargıya geçerlilik kazandıramaz. Üstelik bir de bunun, iman şartları içerisinde dahil edilmesi, başlıca bir dini yanılsama ve sahte hizmet oluşturur ve ruhbanlığın insanlar üzerindeki haksız egemenliğine yol açar.[11]

Üstelik Kant bir başka eserinde perhizler ve hac yolculukları gibi tanrısal hizmetlerin bir süreliğine yapılabildiğinin de altını çizer. Zira insan, bu ve benzeri katı ve meşakkatli döneminden çıktıktan sonra tekrar eski haline dönecektir. "Yine istediğini yapacak, biraz aldatacak, sonra bunu düzeltmek ve tevekkül göstererek pişmanlığını açıklamak için katı kuralları yeniden gözetecektir."[12] Oysa insanın yapması gereken bir kült – tapınma dini kurmak değil her anını tarassut altında bulundurması gerektiği ahlaki yaşamını ilerletmektir. Kült oluşturma da yine benzer şekilde insanın maddi – hissedilir doğasının ihtiyaçlarından ileri gelmektedir. Halbuki Tanrı somut görüşün nesnesi değil aklın bir zorunluluğudur. Bundan ötürü dua gibi dini bir hizmet esnasında yakalanan birisinin utanç duyması, dürüstlüğü ile doğru orantılıdır. Yine Kant'a göre eğer insan, dürüstlüğünden ödün verip ikiyüzlü oldukça bu eylemlerini başkalarının gözü önünde yapmaya can atar ve sürekli başkaları tarafından görülmek ister.[13]

II.

Kant'ın dua ile ilgili sözlerinin ardından şimdi Topçu'nun söylediklerine geçmek istiyorum. Topçu'nun, dine dair mistik bir yorum benimsemiş olmakla Kant'tan kesinkes ayrıldığı söylenebilir. Bunda sufi şeyh Bekkine'ye intisap etmiş olması ve ondan etkilenmesi temel etkendir. Ona göre dinin özü, dışarıdan görülmeyen içsel yolculuktur. Bu nedenle Topçu, dinin şekli ve muamelata ait umdelerini değil daha çok dinin mistik şekilde içselleştirilmesi sürecini önemser.[14] Dolayısıyla Topçu'nun temel itirazının *muamelat dindarlığın*a getirildiğini öne sürebiliriz. Bu bağlamda yer almak kaydıyla *Var Olmak* başlığı altında toplanmış yazılarından birinde dua ile ilgili şunları söylemektedir:

"İşte bu safhalarıyla anlattığımız dua şöyle tarif edilebilir: "Bütün halimiz ve bütün varlığımızla Sonsuz Kudret'e sükûn ve sürür içinde teslim olmamızdır." Bu yaptığımız tahlillere göre, yüksek sesle, ciğerleri yırtarcasına bangır bangır bağırarak, tumturaklı ve seci'li parlak cümleler halinde yapılan duaların, cemaati dolandıran bir esnaf zümresinin berbat sanatı olduğunu anlamak güç olmayacaktır. İstediği kadar saf insanların gözünden yaşlar getirsin, bu sihirbaz hüneri hem de Allah'a

[9] Kant, *a.g.e.* s. 229 ve 232.
[10] Kant, *a.g.e.* s. 233.
[11] Kant, *a.g.e.* s. 234.
[12] Kant, *Ethica – Etik Üzerine Dersler,* çev. Oğuz Özügül 2. Bsk., İstanbul: Pencere Yayınları, 2007, s. 128.
[13] Kant, *a.g.e.* s. 137.
[14] Hasan Sarı, "Türkiye'de Dindarlığa İçeriden Eleştiri: Nurettin Topçu ve Hareket Dindarlığı", *Antakiyat,* C. 2, S. 2, 2019, s. 110-122 tam yeri için s. 116.

karşı bir terbiyesizlik, hatta hayasızlıktır. Her hırsı, her emeli Allah'tan istemek şeklinde gösteren bu kurnazca alış veriş tarzı, iç yüzünde zenginin bütün varını kendi eline geçirmek isteyen ve bunun için dilenci kılığına bürünen sahtekâr harisin kullandığı maharettir. Kendi bağırma ve konuşma hünerini kullanarak zengini yola getirmeye çalışan, kendisinin ses ve söz kabiliyetlerine değindirerek onlarla Allah'a çevrilip halimizi bilmeyen bir ağaya dil döker gibi kendisine acındırmaya çalışan ve zaman zaman tehdit edasını kullanarak zafere doğru gittiğini uman bu bayağı dua tekniğinin hiçbir zaman Allah'a ulaştıramayacağını ve bu duaların asla kabul olunmayacağını bilelim. Böylesine bağıranlar Allah'ın lütfuna ve hidayetine kavuşsa, iniltiden öte sesi çıkmayan hastaların ve kendi nefesine sözü geçmeyen gariplerin ve bütün samimi ruhların Allah'tan yardım görmeyeceklerini, yalnız parlak cümleler yapmasını bilen gür sesli sahtekârların İlâhî lütfa uğrayacaklarını kabul etmek lâzım gelir ki, bunu da bir an olsun düşünmek, Allah'ı hiç tanımamakla beraberdir. Hakikatte ise havayı parçalarcasına boşluğa haykıran kalabalıklardan uzakta, Allah yalnızlarla beraberdir."[15]

Görüldüğü üzere Topçu'nun ifadeleri Kant'ın söylediklerine oldukça benzerdir. Tanrı'ya sesini duyurmak gibi bir maksada matufen yapılan tüm o gösterişli ritüeller Kant'ın dini vehim dediği kavramı hatırlatmaktadır. Her iki düşünürün dediklerinden de takip edileceği şekilde burada Tanrı'yle kurnazca alış verişte bulunabileceği yanılsaması hakimdir. Efendi-ağa analojisi de nerdeyse aynı amaçla kullanılmıştır. İnsanın Tanrıya ulaşacağını umduğu birtakım faaliyetlerinin gösteriş ve aşırılığa kaçışına yönelik yergileri sahtelik içermesiyle kayıt altına alınmıştır. Yine bir başka yerde Topçu şöyle demektedir:

"Duayı dua yapan, bedenin tâbi tutulduğu merasim değildir. Bize nüfuz eden İlâhî iradeden bir kıvılcımdır. Toplu yapılan duada bu kıvılcımın ateşlenmesi daha kolay olmakla beraber, bunda sonsuz kudrete değil de, birlikte dua yapan kalabalığa sığınmak tehlikesi vardır. Bu takdirde dua kuru bir gürültüden ibaret kalır. Yalnız yapılan duada Büyük Yalnız'a sığınma imkânı daha çok olduğundan bu dua öbürüne üstün tutulur."[16]

Burada da Kant'ın düşünceleri ile benzer bir paralellik izlenebilmektedir. Toplu duanın ancak dua edenler arasındaki bağı kuvvetlendirmeye yarayacağını aksi halde bunun, yerleşik bir form kazandığında tam tersi yönde kişinin Tanrı tasavvurunun zedeleyeceğine dair bir yorum bulunmaktadır. Yine dua ile ilgili Topçu şunları dile getirmektedir:

"Duanın belli bir merasim olmadığını söyledik. Tekrarlandıkça o, içsel bir davranış olarak insanın ruh yapısına girer, şahsiyetine karışır, karakterinin bir özelliği olur. Birçoklarının parlak nutuklar halinde yaptığı dualarda gerçek duadan eser bulunmadığı gibi, duayı ruhlarına karıştırmış olanlarda o, sürekli bir yaşayış, adeta alışkanlık halini alır. Böyleleri devamlı dua halinde bulunurlar. Onların sözleriyle hareketleri ve bakışları bile dua olur, rahmet ve ümitle dolar. Büyük ruhlar, kendilerinde devamlı dua halini yaşatanlardır."[17]

Belki bu ifadeler, hem Kant'ın hem de Topçu'nun görüşlerinin birbirine yakınlaşmaktan daha ileriye giderek çakıştığı bir noktayı barındırmaktadır. Duanın bir şekli pratik olarak anlaşılmaması bilakis kişinin tüm hayatını bir duaya dönüştürmesine dair vurgu ortaktır. Çünkü aksi halde dua, belirli bir zamana, belirli bir mekana ve belirli kişilere indirgenmiş bir form kazanmaktadır. Bu durum onlar için dini yanılsamayı besleyen ana etkendir. Burada dikkat çektikleri nokta, duanın tüm insan yaşamına ve yapıp etmelerine nüfuz etmesi gereken bir hal üzere yaşamaktır. Doğumdan ölümüne kadar insanın tüm yaşantısının yekun olarak bir dua oluşturmasıdır. Duanın bir dini hizmet biçimi değil, yaşam sürme hali olmasıdır. Ancak böyle olduğunda insan yaşamında bir tutarlılıktan söz edilebilir. Aksi halde dua, iyi ve ahlaklı bir ömür sürmeye çalışmayan insanın da eyleyeceği bir faaliyete dönüşecektir.

[15] Nurettin Topçu, *Var Olmak,* Bütün Eserleri içinde 5, haz. Ezel Erverdi, İsmail Kara, İstanbul: Dergah Yayınları, 1998, s. 82.
[16] Topçu, *a.g.e.* s. 83.
[17] Topçu, *a.g.e.* s. 83.

Son olarak Topçu'nun bir başka eserinden Hacc ile ilgili söylediklerini de tartışmaya açarak çalışmamı bitireceğim.

"Türlü sefaletlerle ihtirasların parça parça böldüğü hasta bir vücudu andıran İslam dünyası, en bedbaht devirlerinden birini yaşıyor ve her İslam memleketinde ruhlar birbirinden ayrılmış, birbirlerine saldırıyorlar. Her sene yüz binlerle ziyaretçi ile dolan Kâbe'nin etrafında ruh birliği ve beraberliği meydana gelemiyor. Bunun sebebi ne siyasi ne iktisadi ne de esasında ilmi bir fikridir. Kalbe karşı gelen kaideleri İslam çerçevesi içinde insan ruhunun esaret zinciri yapmakla geçinenler kendilerine din adamı dedirttikçe ve halkın bunlara hürmet ve itibarı devam ettiği müddetçe İslam dünyasının içinde yüzdüğü sefaletten kurtulması imkânsızdır."[18]

Hac ile ilgili söylenenler hem Kant'ı hem de Topçu'yu bir kez daha yakınlaştırmaktadır. Kant'ın tapınma dini veya ruhbanlığın tahakkümü olarak ifade ettiği şeye Topçu da benzer bir yerden yaklaşmaktadır. Dini hizmet biçimleri, zihniyet, eylem ve yaşayış olarak tam bir uygunluk hali içerisinde örtüşmediğinde bir merasim olmaktan öteye geçememektedir. Böyle olduğunda harici talimatlara ve kılavuz önderlere ihtiyaç duyulmaktadır.

SONUÇ

İyiyi istemeyi tüm eylemlerimizin maksimi yapmaya çalışan Kant ile bir tür aksiyon dindarlığı tavsiye eden Topçu'nun dua ile ilgili ifadelerini incelediğim bu çalışmada Topçu'nun Kant'la ilginç bir benzerlik taşıdığını göstermeye çalıştım. Bu noktada Topçu'nun Blondel üzerinden Kant felsefesinin izlerini taşıdığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Her ikisinde de dua gibi dini hizmet formlarının harici belirlenimine karşı çıkış olduğunu belirtebiliriz. Bununla birlikte görünüşe dayalı söz konusu hizmet formlarının yerleşik bir hal almasının dini bir yanılsamaya yol açtığı yönünde bir fikir ortaklığının da bulunabileceği dile getirilebilir. Hem Kant hem de Topçu için bunun aşılmasına dair sunulan öneri, kişinin kendisini ahlaken yetkinleştirmesi olduğu fikridir. Bu yetkinleştirme hali, ancak saflık ve dürüstlük ilkesi altında kişinin dış ve iç dünyasının dolayısıyla eylem ve zihniyetinin ihlasla buluşturulması ile mümkündür.

KAYNAKLAR

Çörekçioğlu, Hakan. "Kant: Çağdaş Politik Düşüncenin Ufku", *Kant Felsefesinin Politik Evreni,* der. & çev. Hakan Çörekçioğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

Flikschuh, Katrin. "Gottesdienst und Afterdienst: die Kirche als öffentliche Institution?", *Immanuel Kant: Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*, Otfried Höffe (ed.), Berlin: Akademie Verlag, 2011.

Kant, Immanuel. *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*, yay. haz. Karl Vorländer, 5. Bsk, Leipzig: Felix Meiner Verlag, 1922.

Kant, *Ethica – Etik Üzerine Dersler,* çev. Oğuz Özügül 2. Bsk., İstanbul: Pencere Yayınları, 2007.

Sarı, Hasan. "Türkiye'de Dindarlığa İçeriden Eleştiri: Nurettin Topçu ve Hareket Dindarlığı", *Antakiyat,* C. 2, S. 2, 2019.

Topçu, Nurettin. *Var Olmak,* Bütün Eserleri içinde 5, haz. Ezel Erverdi, İsmail Kara, İstanbul: Dergah Yayınları, 1998.

Topçu, *İslam ve İnsan - Mevlana ve Tasavvuf,* İstanbul: Dergah yayınları, 2017.

Utku, Ali. "Nurettin Topçu: İtaatkârlık ve İsyan - Bir inanç psikolojisi Taslağı", *Temaşa,* S. 5, 2016.

[18] Topçu, *İslam ve İnsan - Mevlana ve Tasavvuf,* İstanbul: Dergah yayınları, 2017, s. 15.

ETHIQUE PROFESSIONNELLE: ETHIQUE ET DÉONTOLOGIE DANS L'UNIVERSITÉ

Dr. Fatima Zohra ZERHOUNI - BELKACEM
Maître de Conférences B, Faculté des Langues étrangères, Université d'Oran 2, Mohamed Ben Ahmed, Algérie

RESUME

Actuellement, le système d'éducation, et notamment l'Université, sont dans la tourmente et les changements. Il est primordial de prendre un peu de recul et donc de se poser des questions d'éthique, qui laisse à réfléchir sur les valeurs et les pratiques d'enseignement et de formation. La question de l'éthique n'a jamais cessé d'être constitutivement attachée à la profession d'enseignant. Le recours à l'éthique surviendra ainsi comme la solution de ce paradoxe : l'enseignant se distingue par des revendications morales, par des attitudes thétiques qui ont fondamentalement aspiré à la possession ou l'acquisition de connaissances. La notion de l'éthique pénètre nos sociétés qui vivent depuis longtemps un authentique souci de valeur. Si l'on considère la pédagogie sous le mode d'un triangle dont les trois sommets sont constitués de l'enseignant, de l'apprenant et du savoir, les étudiants ont pesamment signifié un seul des trois côtés de ce triangle pédagogique, celui de la relation ***enseignant –étudiant****.*

Le rapport à l'éthique se définit comme une réflexion plus ou moins consciente au cours de laquelle l'enseignant universitaire cherche à trouver un terrain d'entente entre ses valeurs et celles qu'il perçoit de la société, de l'institution et des autres personnes. Il s'agit d'une considération de trois agents d'échange : le lien à soi, le lien à l'autre, et le lien à l'enseignement. L'enseignant doit être une base d'éthique, d'habilité, de sincérité et d'indulgence. L'enseignant est, parallèlement aux autres adhérents du milieu universitaire, responsable du respect des principes d'éthique et de déontologie universitaires. Il doit également accorder une image digne de son établissement.

L'idée de l'éthique enseignante ne peut plus s'apaiser de raisonner à partir de concepts habituels comme ceux du respect, dignité, identité, éducabilité, liberté, puissance, etc. Le concept de bien-être qui est aujourd'hui au premier rang ne les remplace certes pas.

Mots clés *: éthique, déontologie, enseignant, apprenant, universitaire.*

PROFESSIONAL ETHICS: ETHICS AND DEONTOLOGY AT THE UNIVERSITY

ABSTRACT

Currently, the education system, and especially the University, is in turmoil and change. It is essential to take a step back and therefore to ask questions of ethics, which leave room for reflection on the values and practices of education and training. The question of ethics has never ceased to be constitutively attached to the teaching profession. Resorting to ethics will thus arise as the solution to this paradox: the teacher is distinguished by moral claims, by thetic attitudes that have fundamentally aspired to the possession or acquisition of knowledge. The notion of ethics permeates our societies, which have long lived a genuine concern for value. If we consider the pedagogy under the mode of a

triangle whose three vertices are made up of the teacher, the learner and the knowledge, the students heavily signified only one of the three sides of this pedagogical triangle, that of the teacher-student relationship. The relationship to ethics is defined as a more or less conscious reflection during which the university teacher seeks to find common ground between his values and those he perceives of society, the institution and the other people. This is a consideration of three traders: the link to self, the link to the other, and the link to teaching.

The teacher must be a basis of ethics, skill, sincerity and indulgence. The teacher is, along with other members of the university environment, responsible for respecting the principles of university ethics and professional conduct. He must also give a dignified image to his establishment.

The idea of teaching ethics can no longer be appeased by reasoning from usual concepts such as respect, dignity, identity, educability, freedom, power, etc. The concept of well-being which is at the forefront today certainly does not replace them.

Keywords: *Ethics, deontology, teacher, learner, academic.*

Introduction

L'éthique professionnelle en enseignement est un sujet vaste en soi que nous pourrons même imager comme étant un long chemin à explorer. Force est de constater que la place de l'éthique dans le champ éducatif n'est plus un sujet à débat, mais plutôt un objet de recherche qui continue de questionner et de faire réfléchir selon différents enjeux propres à la pratique enseignante. Elle est teintée par les valeurs qui sont importantes pour l'enseignant, par le modèle implicite de rapport à l'autre qu'il privilégie, et plus largement, du rapport à l'éthique qu'il véhicule dans son enseignement (Giroux, 1997; Gohier, Jutras et Desautels, 2007 b; 2013; Sylvain, 2001).

Un des défis de la formation à l'enseignement consiste à former des personnes sensibles à l'influence de leur présence dans la vie des autres puisque l'éthique est une dimension incontournable de l'éducation (Gohier et Jeffrey, 2005). Plusieurs éléments de la problématique font ressortir l'intérêt d'avoir une vision plus claire et signifiante de 1'éthique en éducation pour les personnes impliquées dans la formation en milieu de pratique.

D'abord, ce qui pose problème en éducation, c'est le fait que le concept d'éthique soit omniprésent dans les discours et les écrits, sans nécessairement toujours savoir à quoi il réfère dans un contexte donné. Comme nous avons pu le remarquer dans la section qui abordait sa diversité conceptuelle, son utilisation est présente dans plusieurs documents ministériels et les différentes acceptions qui lui sont attribuées amènent plusieurs rôles. Nous en retenons qu'il s'agit d'un concept polysémique. Quel est le rapport à l'éthique qu' entretiennent des apprenants , des enseignants et des superviseurs universitaires du baccalauréat en éducation préscolaire et en enseignement primaire?

La notion de l'éthique franchit nos communautés occidentales qui existent depuis quelques décennies une authentique crise des valeurs. Il est tout recommandé de croire que les « enseignants sont, eux aussi, interpellés par ces demandes sociales » (Belzile, 2008). L'objectif global de cette recherche est de saisir le lien à l'éthique que maintiennent des enseignants universitaires par 1 'analyse de leur manifestation faisant référence à leur définition du concept d'éthique, ainsi que la relation qu'ils entretiennent avec cette notion à partir de trois étendues : le rapport à soi, le rapport à l'autre et le rapport à 1 ' enseignement. Le métissage des perspectives des enseignants met en premier plan que tous expriment nettement un désir d'être constitués à l'éthique, ce qui indique la nécessité de créer des méthodes agencées aussi en environnement universitaire qu'en milieu scolaire.

Quand nous parlons d'éthique enseignante, nous pouvons prendre comme sujet de départ, l'acte d'enseigner. Nous montrerions alors que tout enseignement, même celui qui fait le pari des méthodes actives, est un mode d'intervention marqué par la asymétrie, asymétrie entre celui qui sait et celui qui

ne sait pas encore. Sous cette perspective, l'éthique apparaît comme un mode de contrôle du rapport enseignant/apprenants**.** Ce qu'elle est de fait.

.Nous présenterons donc :

- Un rappel sur les questions d'éthique et de déontologie posées dans le domaine de l'éducation. - Les problèmes d'éthique posées dans le domaine de l'évaluation » (à partir des codes, chartes et règles déontologiques qui se mettent en place actuellement) - Des propositions concrètes de règles de déontologie concernant l'évaluation des étudiants.

Donc, Cette analyse s'appuie sur une expérience de formations à l'éthique et à l'évaluation à l'Université. (En master et doctorat) depuis plusieurs années.

1. Notions d'Ethique et de Déontologie

Quatre concepts reviennent constamment dans les propos sur l'activité humaine : **éthique, morale, déontologie et droit**. Entre l'éthique et la morale, les limites sont confuses au point qu'on s'interroge s'il n'aurait pas été souhaitable de s'en maintenir à un seul terme. Les notions « **morale** » et « **éthique** » se renvoient au domaine des valeurs et des préceptes moraux. Sont-ils équivalents? Est-ce qu'ils ont la même signification? Diverses écoles de pensée existent sur cet égard. Pour plusieurs penseurs, « morale » et « éthique » ont le même sens : le premier procède d'un mot latin (« mores ») et le deuxième d'un terme grec (« êthos ») qui, tous les deux, signifient « mœurs ».

1.1. Morale

Revient à une union de principes et de valeurs qui permettent de distinguer le bien du mal, le loyal de l'injuste, le convenable de l'inconvenable, et auxquels il faudrait se conformer. « La morale exige de redonner à tout le monde ce qui leur réfère de droit. » À travers les ères et les cultures, des individus et des groupes ont défendu divers concepts de ces préceptes et valeurs. Ces concepts de la morale sont appelés des « morales ». La Morale, est la science du bien et du mal, c'est une théorie de l'action humaine reposant sur la notion de devoir avec pour but le bien.

1.2. **Éthique** : Qu'est-ce que l'éthique ?

En éthique, il est certainement question de principes, de valeurs qui donnent d'importances indications à l'exploit, qui fixent des positions de règles et de normes L'éthique détermine donc des conditions de comportement. Elle est l'origine d'inspiration des normes juridiques: les règles morales sont fréquemment conçues en loi. L'objectif de l'éthique fait donc d'elle-même une action réaliste. « L'éthique est la visée de la vie bonne avec et pour autrui dans des institutions justes » P. Ricoeur, 1990. «L'éthique est l'interrogation d'un sujet sur la finalité de ses actes dans une relation à Autrui » P. Meirieu, 1991.

C'est également une science de la morale ou ensemble de principes moraux qui sont d'origine de la conduite d'un individu. L'éthique d'une personne est ce qui sous-tend son attitude à l'égard de l'autre, ou envers son entourage. L'éthique est aussi un comportement visant, face à une difficulté donnée à appliquer la bonne solution en se basant sur des valeurs reconnues et instituées en prenant en considération un contexte dans lequel le problème survient objectivement. Une approche et non pas une, pour affronter à un obstacle, pour adhérer à une solution. Donc, l'éthique soumet de se demander sur les valeurs morales et les préceptes moraux qui devraient gérer nos comportements, dans divers contextes. La conception éthique peut s'effectuer à des niveaux distincts, certains plus primordiaux.

1.3. Déontologie

Le terme « déontologie » (du grec deon-deontos) signifie lui aussi des normes, obligations et tâches. Il est quasiment synonyme d'éthique et de morale. Constamment, il est employé pour exprimer la notion de prescription, de devoirs, de d'obligations concrètes par opposition à l'évaluation et la réflexion. La

déontologie a aussi depuis longtemps complété le manque de compétence exclusivement « professionnelles » ; de ce fait, nous pouvons parler d'une « professionnalisation par défaut de l'usage enseignant».

1.4. Distinction entre éthique et déontologie

Le terme déontologie signifie l'union des obligations et des devoirs décrétés aux adhérents d'une association ou d'un groupement professionnel. Pareillement aux normes de droit, les normes déontologiques visent de façon similaire tous les membres du comité, dans toutes les positions de la pratique. Un organisme est chargé de les faire appliquer et d'exiger des sentences dans le cas de renonciation. Il n'est pas essentiel de s'adapter à la déontologie, de penser aux valeurs qui l'étayent ni même d'échanger ces valeurs. En revanche, l'éthique sollicite le spécialiste à songer sur les valeurs qui incitent son action et à adopter, l'attitude et le comportement les plus convenables.

2. Former et enseigner à l'éthique

Former à l'éthique signifie d'accompagner l'enseignant ou le futur enseignant en vue de le conscientiser aux enjeux éthiques liés à son rôle. Le rapport à l'éthique se traduit d' abord par une composante identitaire (Qui suis-je? Quel est mon rôle?) Dans la problématique, le terme «éthique» a été présenté en tenant compte de sa diversité conceptuelle, du fait qu'il occupe plusieurs rôles en société et qu'il est reconnu comme étant un concept polysémique.

L'éthique se présente sous différentes formes : une manière d'être, une prise de conscience, une réflexion, un engagement, une responsabilité, une façon d'agir, et renvoi e à l'image d'un code. Ensuite, la visée du travail enseignant se résume en un rapport à l'autre au quotidien. Le rapport à l'éthique ne repose pas uniquement sur la personne de l'enseignant, puisqu' il se réalise et se forme au contact des autres acteurs engagés dans la relation éducative. Le rapport à l'autre se caractérise par la multiplicité des relations à entretenir avec d'autres personnes ayant des statuts différents.

Parmi les faits saillants, les résultats de l'étude montrent clairement qu'il manque une communauté d'appartenance aux formateurs, un groupe-cible auquel ils pourraient s'identifier. Cette absence renvoie à cette culture professionnelle à développer en enseignement et, plus particulièrement, en formation pratique. Les formateurs ont d' ailleurs mentionné leur désir d'être formés à l'éthique. Cela illustre la nécessité d'une éthique professionnelle partagée entre tous, un regard particulier sur la formation pratique.

3. L'éthique de l'éducation

De nos jours, des interrogations morales de l'éthique sont abordées dans nos sociétés et notamment dans l'univers éducatif. Avant d'examiner la conjoncture de l'éthique pertinente en éducation, il convient de spécifier la notion que l'on octroie à ce terme, de sorte à désamorcer deux contresens fréquents dans cette ample sphère.

Le principal contresens vise l'attention pour la morale qui donne souvent l'impression de n'être que nostalgie d'un temps passé où les valeurs morales étaient consensuelles. Or, il est illusoire de penser que les valeurs ont toujours été unanimes. En outre, à l'époque, les moralistes ont défendu des valeurs mais aussi ils ont soutenu tout type de valeurs. Le deuxième contresens pourrait conduire à une confusion de la morale avec un élan politique d'éthique " ou de " réenclenchement moral" centré sur la supervision sociale. Cette prédisposition répandue dans l'ère de crise infirme la liberté des individus sans laquelle l'éthique n'existe pas. Dans cette optique, la prudence politique et le rigorisme sexuel sont des modes de contrôles basés sur le pouvoir et la peur plus que sur la morale et non des modes d'éthique sociale.

De plus de ces malentendus usuels, la morale et l'éthique sont encore à déterminer l'une à l'égard de l'autre, l'éthique n'est pas uniquement un novateur titre donné à l'antique morale. Il s'agit d'une modification d'optique par rapport aux codages du lien à autrui.

Depuis un certain temps l'éthique atteint des applications dans des divers domaines sociaux comme le commerce (éthique des affaires), la médecine (bioéthique) ou les métiers (éthique professionnelle et déontologie).

Et le domaine de l'éducation lui-même semble attaché à ces préoccupations. Mais précisément, comment se fait-il que ces préoccupations paraissent actuellement? L'explication par une seule raison de mode ne suffit pas à rendre compte du phénomène. L'époque au cours de laquelle il était infaisable de discuter de morale en éducation, à risque d'être accusé de fasciste ou encore de réactionnaire semble achevée.

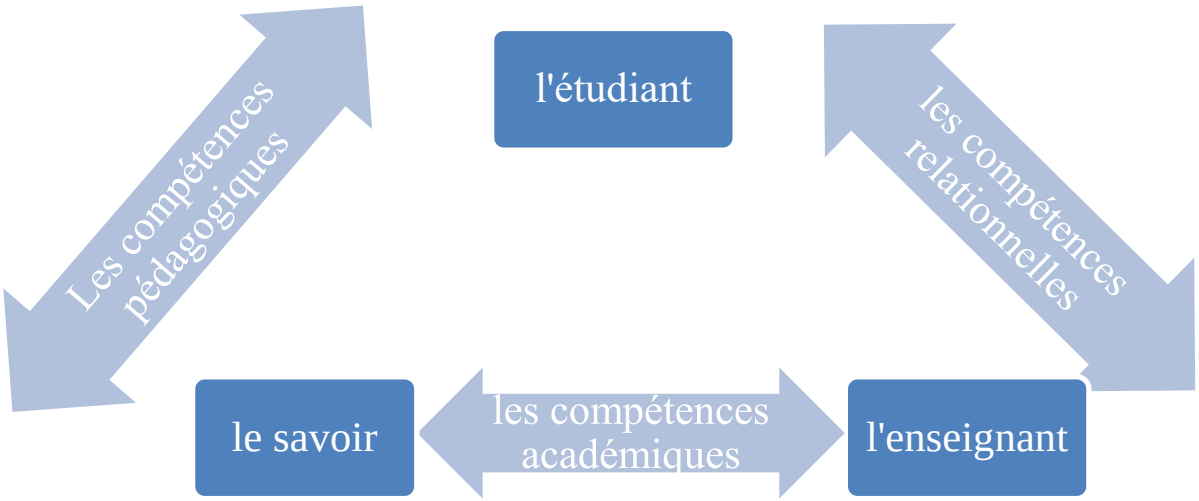
4. Des défis éthiques en éducation

Parmi les défis éthiques qui attendent les futurs enseignants et les formateurs universitaires de demain, se trouve, entre autres, l'utilisation du Web qui est devenu un incontournable. Depuis les dernières années, cela ne cesse de modifier notre rapport au monde (Lacroix, 2009). Cela revient à dire que la dimension éthique dans la relation éducative, telle que décrite par Jutras et Boudreau (1998), vit une certaine mutation sociale puisque le sens même des relations humaines se modifie avec l'omniprésence du Web et des réseaux sociaux. De nouvelles questions éthiques se posent avec l'omniprésence des médias sociaux dans la vie des jeunes présents dans les écoles (Belzile, Letscher, Pelletier, Morin et Mi chaud, 2013) et aussi à l'université. Former à l'éthique professionnelle apparaît ainsi comme un défi de taille puisque le rapport à l'autre prendra une nouvelle forme encore peu exploitée dans le milieu éducatif. « L'éthique ne se vit pas dans un monde désincarné, elle se déploie dans une organisation avec tout ce que cela comporte; elle est mise à l'épreuve, se défait, se renoue au contact des autres et de la vie en organisation. Ainsi, l'éthique doit être vue non pas comme un couteau qui tranche, mais plutôt comme une aiguille qui patiemment coud son ouvrage avec les auteurs. C'est en quelque sorte un travail de courtepointe collective (Langlois, 2011, p. 129) »

5. L'éthique dans la relation enseignant –étudiant

Quel que soit l'éthique appliquée en éducation, nous pouvons relever les manques suivants à l'éthique : de la relation pédagogique; le favoritisme, l'injustice, la discrimination, raciale, sociale ou même esthétique, l'ignorance volontaire, le rejet, le mépris, l'humiliation, l'indiscrétion, la violence.. Les manque d'éthique identifié dans nos institutions scolaires est très comparable à ceux relevés dans d'autres professions sociales). Bien qu'elles se situent à l'intérieur de la relation pédagogique, elles ont peu à voir avec l'enseignement ou l'apprentissage, mais beaucoup avec les relations de confiance qui caractérisent les relations professionnelles. En mettant en évidence une question vitale en éducation; celle de la bonne distance entre l'enseignant et l'étudiant, tout en étant conscient que cette distance diffère considérablement entre l'enseignement régulier et l'enseignement spécialisé ou orthopédagogique et entre les différents degrés du système d'enseignement régulier.

Le triangle pédagogique

6. L'éthique et la professionnalisation du métier d'enseignant

C'est à plusieurs titres que les enseignants sont confrontés à des questions éthiques; comme pédagogues dans leur relation aux étudiants, comme intellectuels dans leur relation au savoir, comme fonctionnaires dans leur relation à la société. Une des solutions proposées pour résoudre, entre autres, ces questions éthiques est le passage du métier actuel d'enseignant à une profession. Cette professionnalisation s'effectue en deux mouvements distincts; le premier étant plutôt une professionnalisation du métier d'enseigner ou professionnalisation de l'enseignement et le second le passage à un ordre professionnel des enseignants. La professionnalisation de l'enseignement est issue de besoins ressentis depuis une décennie par les enseignants et par les autorités éducatives; ceux de développer les compétences des enseignants et de valoriser la fonction enseignante qui souffre d'un déficit d'image et d'un manque de reconnaissance sociale (CSE, 1991). La professionnalisation des enseignants ou le passage des enseignants au statut de professionnels reconnus, est considérée comme un moyen de s'assurer de la qualité de l'éducation, de rehausser le niveau scientifique des enseignants en développant la recherche en éducation, de les associer aux décisions concernant l'exercice de leur métier, de développer le partenariat, de favoriser la formation continue (Gohier, 1999).

7. L'importance de l'éthique professionnelle pour les enseignants

Dans ce monde de mondialisation, nous assistons à divers changements dans notre système éducatif. Depuis, le changement est inévitable, les objectifs de l'éducation changent en fonction des besoins, des intérêts et des exigences des apprenants, de la société et de la nation dans son ensemble. Actuellement, le concept d'enseignant et d'enseignement change également de jour en jour. Un enseignant de cette ère contemporaine a de nombreux devoirs et responsabilités à jouer. En plus d'avoir de bonnes qualifications académiques et professionnelles, ils doivent également posséder des connaissances en éthique professionnelle. L'éthique professionnelle est comme un guide, qui permet à l'enseignant de fournir une éducation de qualité et d'inculquer de bonnes valeurs aux apprenants. L'éthique professionnelle éclairera les enseignants sur le fait qu'ils ont un rôle majeur en apportant des changements souhaitables dans le comportement des apprenants. Cela aide également les enseignants à comprendre leur métier d'enseignant. Leur rôle n'est pas seulement de devenir suprême et autoritaire

devant leurs étudiants et collègues. Mais ils ont ensuite un rôle plus large et significatif à jouer. Un enseignant ayant le sens de l'éthique professionnelle traitera ses apprenants avec amour, soin, affection et engagement.

8. Le rôle de L'éthique en éducation

Aujourd'hui, l'éthique a une place importante dans tous les domaines de la vie. L'éducation est également un processus fondamental de la vie humaine. Par conséquent, dans l'éducation, l'éthique a un rôle très important et efficace. L'éthique est interprétée comme la discipline consistant à traiter le bien et le mal avec engagement et devoir moral. L'éthique est un niveau bien établi qui rend les mesures bonnes et mauvaises. Elle est classée comme des valeurs uniques telles que l'intégrité et la discipline. L'éthique dans l'éducation est importante car elle aide à faire fonctionner le système sans heurts. Elle établit les normes de ce qui est acceptable et de ce qui ne l'est pas, protégeant ainsi l'intérêt des enseignants et des élèves. L'éthique dans l'éducation s'est vu offrir énormément d'importance au fil des siècles et les institutions créent des cours qui aident les étudiants à comprendre cette éthique. Donc, l'éthique a un impact sur le comportement et permet à un individu de faire les bonnes options. Gérer la vie et agir de manière responsable est très difficile sans éthique. L'importance de l'éthique ne peut être négligée à aucun niveau de la vie, il est considérable qu'elle soit pratiquée dans le domaine de l'éducation. Par conséquence, la mission de l'enseignant sera de sensibiliser les étudiants à l'éthique, ainsi que la direction de l'institution leur demande souvent de familiariser l'enseignant avec l'éthique qui s'applique à leur profession.

9. Qu'est-ce que la compétence éthique ?

Si loin de l'application automatique d'une norme prédéterminée, la compétence éthique exige l'autonomie de jugement du sujet et une capacité réflexive développée. Elle nécessite avant tout l'aptitude à découvrir des aspects éthiques dans une situation donnée. On en verra notamment des indices chez la personne qui :

* se présente apte de « se mettre isolé de la conjoncture pour songer aux automatismes de la réaction spontanée ou adoptée.

- est en mesure de déterminer les menaces et les conséquences possibles pour elle-même et pour autrui des distinctes options plausibles
- est habile non seulement de saisir la signification des obligations, des attentes, et critères, mais aussi en mesure de les estimer en fonction des occurrences en vigueur.
- capable d'arguer ses sentences, de réfléchir à leur admission et à leur plausibilité.

La compétence éthique exige l'autonomisation des enseignants mais elle est aussi au cœur de la corrélation entre enseignants et apprenants. Comme le mentionne Puren :

> « La gestion simultanée de la responsabilité de l'enseignant et de celle de chaque apprenant passe nécessairement par quelque chose de semblable à ce que certains ont appelé la 'pédagogie du contrat' ou 'la pédagogie de la négociation' ». (1994 : 5)

Or nous distinguons bien qu'une pédagogie pareille met au milieu le principe moral du respect : respect (par l'enseignant) de l'autre (l'apprenant) et respect (par l'apprenant et l'enseignant) de l'engagement pris (par l'apprenant et l'enseignant).

Conclusion

La réflexion sur l'éthique enseignante ne peut plus se contenter de raisonner à partir de concepts généraux comme ceux de respect, dignité, égalité, éducabilité, autonomie, autorité, etc. Le concept de

bonheur qui est aujourd'hui au premier plan ne les remplace évidemment pas. Il en explicite à la fois les conditions empiriques et l'articulation concrète. Une société «heureuse» constitue une fin en soi de l'éducation – et donc des éducateurs – parce qu'elle met en évidence le lien entre des déterminations morales (justice, honnêteté, solidarité, générosité), sociales (inégalités modérées, fonctionnement démocratique et transparent des organisations), psychiques (confiance, sérénité), économiques (coopération, niveau de vie), sanitaires (espérance de vie, qualité de vie, accès aux soins), éducatives (scolarité commune, pédagogie active et collaborative, évaluation formatrice et non concurrentielle) que jusqu'ici on avait tendance à penser séparément.

L'éducation n'est pas une activité abstraite, intemporelle, désincarnée. Toute institution éducative constitue une petite société qui préfigure, prépare et conditionne la grande société dans laquelle elle est incluse. C'est pourquoi l'éthique et la déontologie enseignantes ne sauraient se désintéresser du monde qu'elles contribuent à façonner ni des effets objectifs, vérifiables, mesurables de leur action.

L'éthique est le seul mode de régulation des comportements qui provient d'abord « du jugement personnel de l'individu, tout en se fondant sur des valeurs co-construites et partagées pour donner sens à ses décisions et à ses actions» (Boisvert et al. 2003, p. 43) L'enseignant-chercheur doit être un modèle de moralité, de compétence, d'honnêteté et d'indulgence. En outre, il est responsable du respect des règles d'éthique et de déontologie universitaires. Il doit aussi se comporter avec prudence, compétence, probité, indépendance, sincérité et bonne foi au mieux des préoccupations de la constitution universitaire. Son devoir principal est donc, d'assurer parfaitement ses tâches universitaires d'enseignant. Dans cette optique, il doit obéir à des principes aussi importants que possible dans son parcours professionnel, doit exposer sa conscience professionnelle afin d'accomplir ses tâches, gérer en toute honnêteté tous les fonds qui lui sont conférés dans le cadre de l'université, d'activités de recherche ou de toute autre activité professionnelle, et mener la recherche et l'enseignement en concordance avec les règles éthiques et professionnelles universelles, loin de tout aspect d'apologie et de propagande.

Bibliographie

1. Belz il e, M., Letscher, S., Pelletier, M.-A, Morin, B. et Michaud, C. (2013). « Accepter ou non un élève comme ami Facebook. Apprendre et enseigner aujourd'hui », 2(2), 11-15. Repéré à: http : //fr.ca lameo.com/books/OO 1898804f4b9f34094a0
2. Boisvert, Y. (2000). « L'éthique de la postmodernité ». Dans Laval théologique et philosophique. Mutations culturelles et transcendance. Québec.
3. Boisvert, Y. et Boisclair, M. (2013). « La place de 1 'éthique dans la .fonction de direction d'établissement scolaire : résultats d'une recherche exploratoire ». Conférence présentée dans le cadre du colloque de 1'ACFAS. Présentation PowerPoint animée par Michel Boisclair. Montréal : ENAP
4. Boisvert, Y., Jutras, M., Legault, G.A. et Marchildon, A. (2003). Petit manuel d'éthique appliquée à la gestion publique. Montréal: Liber.
5. Charte d'éthique et de déontologie universitaire https://www.ensv.dz/wp-content/upload...
6. Giroux, A. (J 997). Le modèle éthique: soi-même devenant autre. Dans M.- P. Desaulniers, F. Jutras, P. Lebuis et G.A. Legault (dir.), Les défis éthiques en éducation (p. 65-78). Sainte-Foy: PUQ.
7. Gohier, C. (2005). « La formation des maîtres et 1 'orientation de la conduite humaine, un art entre éthique et déontologie ». Dans é. Gohier et O. Jeffrey (dir.), Enseigner et former à l'éthique (p. 41-60). Québec: PUL.
8. Gohier, C. (2007b). « L'art de l'orientation de la conduite humaine en enseignement : quelle éthique et quelle déontologie? » Pour une éthique du lien. Les Sciences de l'éducation - Pour l'Ère nouvelle, 40(2), 77-93.

9. Gohier, C., Jutras, F. et Desautels, L. (2013). « Mise au jour d'enjeux éthiques de la profession enseignante au collégial ». Apprendre et enseigner aujourd'hui, 2(2), 25-31 . Repéré à: http ://fr.ca lameo.com/books/OO 1898804f4b9f34094a0
10. Jutras, F. et Boudreau, C. (1998). « La dimension éthique dans la relation éducative selon le point de vue d'enseignantes et d 'enseignants du secondaire ». Dans M.-P. Desaulniers, F. Jutras, P. Lebuis et G.A. Legault (dir.), Les fis éthiques en éducation (p. 155-1 69). Ste-Foy: PUQ.
11. Lacroix, A. (2009). « Le privé est désormais public »' (Présentation PowerPoint). Récupéré le 25 février 20 13 de http : 1/www.ucherbrooke.ca/caJTefour/archives/archives-desconference/2009/comment-tirer-profit-des-medias-sociaux/
12. Langlois, L. (2011). « L'éthique en milieu de travail - un développement progressif et continu ». Dans L. Langlois (dir.), Le professionnalisme et 1 'éthique au travail (p. 123-144). Québec: PUL.
13. Meirieu, P. (1991). « Le choix d'éduquer. Éthique et pédagogie ». (1re éd.) Paris: ESF.
14. Puren, C. 1994. « Éthique et didactique scolaire des langues ». Les Langues modernes, n° 3 : 55-62. http://www.christianpuren.com/mes-travaux-liste-et-liens/1994b/ (cons. le 08/01/13)
15. Ricœur, P. (1990). « Soi-même comme un autre». Paris: Éditions du Seuil.
16. Sylvain, L. (2001). « En quête d'une éthique de la relation éducative chez l'enseignant et 1 'étudiant du collégial » (Rapport de recherche PAREA). Sherbrooke: Collège de Sherbrooke.

EDEBİYATTA HAFIZAYI TEMSİLİN ETİĞİ

Arş. Gör. Hatice Esra MESCİOĞLU
Karabük Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
Orcid no: 0000-0001-7638-2728

ÖZET

Etik, edebiyat kuramı ve eleştirisinde 'dilsel dönüş'ün ardından varlık gösteren 'etik dönüş'ün etkisi ile edebi çalışmalarda merkezi konumunu tekrar kazanmıştır. Peter Levine'in (2012) ifade ettiği gibi edebiyat çalışmalarındaki etik dönüş, felsefedeki edebi dönüşten bağımsız düşünülemez. Martha Nussbaum'un felsefe alanındaki çalışmaları Levine'in bu önermesine kanıt niteliğindedir. Phelan'a (2013) göre edebi anlatının etik boyutu, anlatılanın etiği, anlatmanın etiği, yazmanın ve üretmenin etiği ile okumanın ve alımlamanın etiği gibi meseleler ele alınarak değerlendirilir. Bir eserde ele alınan konunun etik değeri söz konusu mudur? Etik değer anlatılanın ne kadar değerli olduğunu belirler mi? Anlatma ediminin etik boyutu empatiyi yönlendiren anlatı tercihleriyle bağlantılı mıdır? Yazarın ve okurun anlam üretim sürecindeki rolünün etik yönü nedir? Bu ve benzeri sorular edebiyat ve etik ilişkisine baktığımızda büyük önem arz etmektedir.

Anlatı ve etik arasındaki kesişmenin önem arz ettiği bir diğer alan hafıza çalışmaları alanıdır. Her hatırlama süreci anlatılaştırmayı beraberinde getirir önermesinden yola çıkan hafıza çalışmaları hatırlamanın ve hafızayı anlatılaştırmanın etik önemine de vurgu yapar. Hatırlamanın ya da unutmanın bir sorumluluk olup olmadığı sorusundan yola çıkarak yazan Avishai Margalit ve hangi hatırlama pratiklerinin ardında hangi etik anlayışın yattığı sorusunu yönelten Viet Thanh Nguyen, Anna Cento Bull ve Hans Lauge Hansen hafıza çalışmaları alanında etik meselesine odaklanan isimlerden bazılarıdır.

Edebiyatta hafızanın temsiline ve bu temsilin etikle ilişkisine odaklanan bu çalışma bahsi geçen isimlerin düşünceleri ışığında edebiyatta hafızanın temsilini kategorize eden etik modeller edebi eserlerin etik boyutunu anlamak için ne ölçüde yeterlidir sorusundan yola çıkmaktadır. Bu soruların somut bir bağlamda ele alınabilmesi için Kuzey İrlanda Sorununun (Kuzey İrlanda'da Katolik ve Protestan topluluklar arasındaki yaşanan çatışma süreci) hafızalaştırılmasına odaklanan edebi eserlerde kullanılan etik modellere odaklanılacaktır. Seamus Deane'in Reading in the Dark (1996) romanı bu çalışmada anlatı teknikleri ve etik bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Etik, hafıza, edebiyat, anlatı teknikleri, etik modeller*

THE ETHICS OF REPRESENTING MEMORY IN LITERATURE

ABSTRACT

Ethics regains its prominence in literary studies with the rise of the ethical turn that appears in literary theory and criticism after the linguistic turn. As Peter Levine (2012) states, the ethical turn in literature cannot be understood in isolation from the literary turn in philosophy. Martha Nussbaum's philosophical works seem to prove Levine's point. According to Phelan (2013), the ethical dimension of a literary work is evaluated by discussing the ethics of the told, ethics of telling, ethics of writing/producing, and ethics of reading/reception. Does the content of a literary work have ethical significance? Does this ethical significance determine how valuable the content is? Is the ethical dimension of narrating related to narrative choices that regulate empathy? How ethically relevant are

the roles of the author and the reader in the meaning-making process? All these questions are of great significance for understanding the relationship between literature and ethics.

Memory studies is another field where the intersection of narrative and ethics is important. Building on the premise that every remembering process brings about narrativization, memory studies emphasizes the ethical significance of remembering and narrating the memories. Avishai Margalit, who asks whether remembering or forgetting can be considered as a responsibility, Viet Thanh Nguyen, Anna Cento Bull, and Hans Lauge Hansen, who scrutinize the ethical approaches behind the memory practices, are among those who focus on ethics in the field of memory studies.

Starting with the ideas of these names, this study asks how sufficient ethical models of remembering are when it comes to categorizing the representation of memory in literature. In order to dwell on this question in a concrete context, the ethical models used in the literary texts that focus on the memorialization of The Troubles, (the conflict between the Catholic and Protestant communities in Northern Ireland) will be the focus of this study. Seamus Deane's Reading in the Dark (1996) will be discussed in terms of narrative techniques and ethics.

Keywords: *Ethics, memory, literature, narrative techniques, ethical models*

DEONTOLOJİK ETİK VE KANT'IN AHLAK FELSEFESİ

Dr. Öğr. Üyesi Seval YİNİLMEZ AKAGÜNDÜZ
Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0003-4200-351X

ÖZET

Ahlak, etik, ahlak felsefesi ya da ahlak eğitimi konularından farklı disiplinlerce pek çok çalışma yapılmıştır. Gündelik dilde her ne kadar ahlak ve etik benzer anlamlarda kullanılsa da felsefede ince ve kesin çizgilerle bu iki kelime birbirinden ayrılmıştır. Normatif etik altında adlandırılan deontolojik etik Yunanca "Deon" ödev kelimesinden türetilmiş olmakla birlikte deontolojik etik savunucularına göre, bir eylemin doğruluğu, sonucu ya da amacının iyi olmasına bağlı değildir. Söz konusun eylemin doğruluğunun tek bir ölçütü vardır, o da niyeti iyi olmasıdır. Deontolojistler için amaçlar araçları haklı çıkarmayacağı gibi, sonuçlarda eylemleri ya da niyetleri haksız çıkaramaz. Deontolojik etik ya da ödev etiğinin felsefe tarihinde en ünlü düşünürü Kant'tır. Kant, ahlakla ilgili düşüncelerini 1788 yılında yayınlanan Pratik Aklın Eleştirisi ve Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi adlı eserlerinde incelemiştir. Bu araştırmada öncelikli amaç deontolojik etik savunucularından Kant'ın ahlakın doğasını, ruhun ahlaklı eylemi seçmedeki yönelimlerini ve sonunda ulaştığı ahlak yasasının neliğini kendi felsefi terminolojisinde geçen kavramlardan -iyi isteme, buyruk, kesin buyruk, maksim, ilke, iyi niyet- hareketle incelemektir. İkincil amaç ise, Kant'ın ödev ahlakı olarak da bilinen ahlak çalışmasına yapılan eleştirileri açıklamaktır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden, doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu yöntemle, Kant'ın Pratik Aklın Eleştirisi ve Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi adlı eserleri, makalenin amaçları doğrultusunda felsefi bir sorgulamadan geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Etik, Deontolojik Etik, Kant, İyi İsteme, Ödev*

DEONTOLOGICAL ETHICS AND KANT'S MORAL PHILOSOPHY

ABSTRACT

Many studies have been conducted in different disciplines such as ethics, moral philosophy or moral education. Although morality and ethics are used in similar meanings in everyday language, these two words are separated from each other with fine and precise lines in philosophy. While deontological ethics, named under normative ethics, is derived from the Greek word "Deon" homework, according to advocates of deontological ethics, the correctness of an action does not depend on the goodness of its result or purpose. There is only one criterion of the correctness of the action in question, that is, its good intention. For deontologists, the ends cannot justify the means, and the results cannot justify actions or intentions. The most famous thinker of deontological ethics or duty ethics in the history of philosophy is Kant. Kant examined his thoughts on morality in his Critique of Practical Reason and the Foundation of Moral Metaphysics published in 1788. The primary purpose of this study is to examine the nature of morality of Kant, one of the advocates of deontological ethics, the orientation of the soul in choosing moral action, and the nature of the moral law that he reached at the end, based on the concepts in his philosophical terminology - willingness, command, absolute command, maxim, principle, good will. The secondary purpose is to explain the criticisms made to Kant's work of ethics, also known as duty ethics. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in

the study. With this method, Kant's works named Criticism of Practical Reason and Justification of Moral Metaphysics were subjected to a philosophical questioning for the purposes of the article.

Keywords: *Ethics, Deontological Ethics, Kant, Good Will, Deon*

1. GİRİŞ

1.1. Felsefe Tarihinde Ahlak-Etik Ayrımı

Düşünürler tarafından değişik zamanlarda farklı "ahlak" tanımları yapılmıştır. Bun tanımlardan Ülken'e (2001, s. 19) göre ahlak, "*insanlığın kabul ettiği ve başka kesinlik ölçüleriyle ölçülemeyen hareketlerimize ait değerlerin toplamıdır*." Ülken, bir edimin ahlaki olabilmesi için kişinin edimi beğenmesi, tercih etmesi ve aynı zamanda da başkaları tarafından bu edimin kabul edilmesini sağlaması, yani gelenek haline gelmesine imkan vermesi gerektiği düşüncesini savunmaktadır (Ülken, 2001). Ülken'in savunduğu bu düşünceler, aynı zamanda ahlakçılık anlayışına da karşılık gelmektedir ve bu anlayışa göre insanların öncelikle davranışlarını belli ilkeler göre düzenlemeleri ve sonrasında bu davranışlara göre belli güdüleri ötekilerine tercih etmeleri gerektiği savunulmaktadır (Arat, 2006). Öte yandan Özlem ise ahlak kavramını şöyle tanımlamıştır (2010, s. 21):

> *Tek kişinin veya bir insan topluluğunun belli bir tarihsel dönemde belli türden eğilim, düşünce, inanç, töre, alışkanlık, görenek vb. ve bunlarda içerilmiş olan değer, buyruk, norm ve yasaklara göre düzenlenmiş ve bu haliyle gelenekleşmiş, yerleşmiş yaşama biçimine ahlak (moral) denir.*

Özlem, ahlak kavramını bir anlamda toplumu düzenleyen, şekillendiren, bireyi toplum içinde konumlandıran, kültürel mirasın taşıyıcısı, nesiler boyunca tekrarlanmasıyla gelenek ya da norm haline gelen, belli bir yaptırımı olan, bir çeşit düzenleyici güç olarak algılanmaktadır. Öte yandan, ahlak kavramına farklı açılardan yaklaşan düşünürlerde olmuştur. Bunlardan Poole'ye göre, her ahlak öğretisi bireylerin ne yapması gerektiğine dair bilgi vermesine rağmen, bireylerin bu ahlak kurallarına neden uymaları gerektiğine dair "iyi bir neden" sunmamakta ve rasyonel bir bireyin de bu öğretileri reddetmesine neden olmaktadır. Hatta Mandiville'ye göre ise modern ahlak toplumsal amaçlara hizmet eden sadece bir yanılsamadan ibarettir (Pole, 1993). Poole ise her ahlak sisteminin gayri ahlaki ölçütleri kurarak egemenlik kurduğunu, çünkü yeni değerlerin yaratılması için her zaman var olan değerlerin yok edilmesi gerektiğini, yani yeni bir tapınak yükselecekse öncelikle eski tapınağın yıkılması gerektiğini söylemektedir (Pole, 1993). Maclntyre'e (2001, s. 15) göre ise içinde yaşadığımız dünyada ahlak dili bir belirsizlik içindedir. Şöyle ki ahlak alanında günümüzde sahip olduğumuz değerlere belli bir anlam ve önem kazandıran bağlar artık parçalanmıştır. Sahip olduğumuz değerler, sadece görüntüden ibaret olduğunu söyleyen Maclntyre ahlakla ilgili ise şunları söylemektedir (2001, s. 113): "*Ahlaksal kurgular, bize, nesnel ve kişisel olmayan bir ölçüt kazandırma iddiasını dile getiriler; ama bu iddiaya gerçeklik kazandıramazlar.*"

Bu bağlamda felsefede ahlak ve etik ayrımı yapılmasına rağmen gündelik dilde bu iki terim birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Felsefe de etik, ahlak fenomenini ele alan, ahlak görüşlerini, öğretilerini sınıflandıran, benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyan ve eleştiren bir felsefe disiplini olarak kabul edilmektedir. Bu iki terimin Yunanca karşılıklarını karşılaştırdığımızda ise her iki teriminde birbirini karşıladığı açıktır. Nitekim etik sözcüğü Grekçe "ethos", moral sözcüğü ise Latince "mos" sözcüklerinden gelir. Ve "ethos" da "mos" da, töre, gelenek, görenek, alışkanlık, yerleşik hale gelmiş duygululuk hali, karakter, huy, mizaç vb. anlamlarına gelir (Özlem, 2010). Fakat felsefede ahlak ve etik ayrımı şöyle yapılabilir (2010, s. 233):

> "*Ahlak, bireysel veya toplumsal planda fiilen yaşanan bir fenomen iken, etik, bu fenomen üstüne kapsamlı bir felsefi düşünmenin gerçekleştirildiği alandır. Bu anlamıyla etiğe "ahlak*

felsefesi" de denebilir. Ahlak felsefesi olarak etik, "praksis" alanına ait bir fenomen olarak ahlakı ve tekil ahlaklar çokluğunu teorik bir inceleme ve eleştiri konusu kılan felsefe disiplinidir."

Ahlak ya da moral[1] kavramı kendi içinde belirsizlikler taşımakta ve herkesin üzerinde anlaşabildiği kesin bir tanım yapılamamaktadır. Ahlaki yargıların bilimsel yargılardan en önemli farkı neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bize verecek ölçütlerin olmamasıdır. Metafiziksel bir boyuta sahip olan ahlaki yargılarımız, tutum ve duygularımızın bir ifadesidir (Maclntyre, 2001). Genel olarak ahlaktan bahsedildiğinde hep belirli bir ahlak ya da moralden bahsedilerek, aslında iyi-kötü ya da yapılması-yapılmaması gerekenler etrafında sıralanan değer yargıları, ilkeler, normlar ve kurallar topluluğu anlatılmak istenmektedir (Tepe, 2011). En genel anlamıyla etik, felsefenin bir alt disiplini ya da ahlak felsefesi olarak kabul edilmekte ve ahlak üzerine düşünmek ve felsefesini yapmak olarak yorumlamaktadır (Heimsoeth, 1957, s. 5). Billington (1997, s. 45-46) ise etik kavramını şöyle tanımlamaktadır:

"Etik, *doğru ve yanlış davranış teorisidir, ahlak ise onun pratiği. Ahlaki değil de etik ilkelerden; etik değil de ahlaki bir davranış tarzından söz etmek daha doğrudur. Etik, bir kişinin belli bir durumda ifade etmek istediği değerlerle ilgilidir, ahlak ise bunu hayata geçirme tarzıdır. Etik bütün manzarayı içine alırken, ahlakımız, bizi adeta maden damarına yöneltir; orada davranışın ayrıntılarıyla ilgileniriz artık.*"

Kuçuradi'ye (2009, s. 32-33) göre ise ahlak, kişilerarası ilişkilerde davranışlara ilişkin geçerli bir grupta, belirli bir zamanda ya da genel olarak geçerli olan, olması istenen çeşitli değer yargıları sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşamımızda ahlak ve etik terimlerini çoğu zaman doğru ya da iyi ile aynı anlamda ve ahlaka aykırı ve etiğe aykırı ile ise karşıt anlamda kullanılırız (Frankena, 2007, s. 23). Haynes ise ahlak ve etik arasındaki ayrım şöyle açıklamıştır:

"*Gündelik dilde ahlak sıklıkla kişisel yaşam, özellikle cinsel alışkanlıklar ve kurallarla ilişkilendirilir. Çoğu filozof, "etik" sözcüğünü ahlakın felsefi olarak incelenmesi anlamında kullanarak etiği daha üst düzey bir felsefi düşünce haline getirir. Genellikle, etiğin uygulamaya yönelik "burada ve şimdi ne yapmalıyım*?"

Yukarıda sıralanan ahlaki soruları daha geniş, şematik ya da kuramsal bir bakış açısından incelemek üzere, bunları sormanın ötesine geçmesi bakımından ahlaktan farklı olduğu düşünülür. Ve bu, etik ile ahlakı birbirinden ayırmanın bir yoludur (Haynes, 2002, s. 20-21). Oysa felsefe de etik ahlak fenomenini ele alan, ahlak görüşlerini, öğretilerini sınıflandıran, benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyan ve eleştiren bir felsefe disiplini olarak kabul edilmektedir. Daha belirgin bir ayrım yapacak olursak yazılı olmayan norm sistemlerine (gelenek, görenek, adet vb.) ahlak ilkesi ya da normları denirken; belirli bir grup insanın belirli amaçlar doğrultusunda oluşturduğu yazılı normlar sistemine de etik ilkeler denilmektedir. Etik, ahlaktan farklı olarak doğrulanabilir, yanlışlanabilir ilkeler ortaya koymaya çalışmaktadır. Ayrıca ahlaki ilke ya da normlar, insanları bunlara uymaya zorlayabilirken, etik ilkelere uymaya asla zorlayamayız (Akagündüz, 2017).

Tüm bu açıklamalardan hareketle ahlakın, insanların içinde olduğunu söyleyebiliriz. Hatta ahlak içinde farklı yaşam formlarını barındıran geniş bir ülke gibidir. Unutulmamalı ki insan yaratıcı bir zihinle devamlı kendini geliştiren ve tarih boyunca da hep yeni baştan kurallar ve hedefler koyan canlı bir varlıktır (Heimsoeth, 1957, s. 43-44). Fromm'un da söylediği gibi modern insan ciddi bir tedirginlik ve sersemlik içindedir. Çünkü doğaya hakim olmak için yeni ve yaratıcı makineler yaparak maddeye daha fazla hakim oldukça diğer bir yandan da kendi elleriyle yaptığı makinenin kölesi

[1]Antik Yunanca'da olduğu gibi, Latin dilinde de, tam olarak tercüme edildiğinde bizdeki "moral" (ahlak/ahlaksal) sözcüğü ile karşılanabilecek tek bir sözcük bile yoktur; daha doğrusu "moral" sözcüğü Latinceye geçinceye kadar yoktu. Moral sözcüğü kesinlikle, moralis sözcüğünün etimolojik bir ürünüdür (Maclntyre, 2001).

olmaya başlamıştır (Fromm, 2005, s. 14). Modern insanın içinde bulunduğu bu durum onun ahlaki anlayışına da yansımıştır. Belki de yapmamız gereken, bir takım özel durumlar dışında, doğru eylem ve ona uygun huyları geliştirmektir (Frankena, 2007, s. 126).

1.2. Normatif Etik Kuramları

Normatif etik kuramları, belirli normlara göre bir takım ahlaki durumlarda nasıl eylemde bulunmamız gerektiğini ya da nasıl karar vermemiz gerektiğini açıklayan kuramlar olarak bilinmektedir. Doğru-yanlış, iyi-kötü gibi yargılarda bulunmamıza imkan verirler. Normatif etik kuramları, ahlaki olarak doğru eylemin en temel ilkelerini keşfetme, formüle etme ve savunma girişimi olarak kabul edilebilir (Feldman, 2012). Normatif etiğin kavramları kimi zaman eleştirel/betimleyici etiğin kavramlarıyla karıştırılmaktadır. Örneğin "iyi" normatif etiğin bir kavramıdır, ancak toplumda iyiden neyin anlaşıldığını eleştirel etik içinde gerçekleştirilen bir betimleme ile ortaya koymak olanaklıdır, bu şekilde açıklanan "iyi" kavramı normatif değil, olgusal bir içeriğe sahiptir. Nasıl ki normatif kavramlar olgu kavramlarına indirgenemiyorsa, aynı şekilde olgu kavramları da normatif kavramlar için dayanak oluşturamazlar (Özlem, 2010, s. 148).

Normatif etik kuramları, kendi içinde üç bölüme ayrılmaktadır: Sonuççu teoriler, deontolojik teoriler ve erdem etiği, olmak üzere. Sonuççu teoriler ise kendi içinde Egoizm (Psikolojik Egoizm, Ahlaksal Egoizm) ve Faydacılık (Eylem Faydacılığı, Kural Faydacılığı) olmak üzere iki bölümde incelenecektir. Sonuççu etik teorisine göre eylemlerimizin ahlaki ya da ahlaksızlığını belirleyen hedeflerine ne ölçüde ulaştıklarıdır. Sonuççulara göre, ahlakın bilimsel ve ölçülebilir yönleri önemlidir, çünkü bu teori aynı zamanda erek bilimsel bir bakış açısına sahiptir. Onlara göre eylemin değerini belirleyen niyetimiz değil, bizi ulaştırdığı sonuçtur. Örneğin, yalan söylemek sonucuna bağlı olarak kimi durumlarda iyi olarak değerlendirilebilir (Haynes, 2002, s. 33). Sonuççu yaklaşımda önemli olan eylemin sonucudur. Sonuca nasıl ulaştığımızın bir anlamı yoktur. Sadece eylemimizin yol açtığı sonuçlar değerlendirilir. Eğer bir eylemimizin sonucu iyiyse, eylemimizde iyi yani ahlaki olacaktır. O halde sonuççu yaklaşımı savunanlar eylemlerinin ahlaklı ya da ahlaksız olduğunu belirleyebilmek için eylemin değerinin analizini yapmak zorundadırlar.

1.3. DEONTOLOJİK ETİK

Deontoloji kelimesindeki "deon" kökü Latinde "ödev" demektir. Bu yüzden deontolojik etik teorilerine aynı zamanda ödev ahlakı da denilmektedir. Hatta Kant'ın ahlak öğretisi ödev ahlakı olarak literatüre geçmiştir. Ödevci ahlak teorisi de kendi içinde kural ödevciler ve eylem ödevcileri olmak üzere iki ayrılmıştır. Kural ödevciler, doğru-yanlış ya da ahlaklı-ahlaksız eylemleri belirlerken bir takım kurallar olduğunu varsayarlar. Örneğin X ve Y doğaları ve koşulları aynı olan iki birey olsun, burada X'e yapılan bir davranış yanlışsa aynı şekilde Y'e yönelik davranışında yanlış olacağını savunurlar. Bir Eylem Ödevcisi ise Kural Ödevciden farklı olarak, bahsedilen kuralların kişilerin deneyimlerine dayandığını savunmaktadırlar (Frankena, 2007).

2. YÖNTEM

Deontolojik etik ve Kant'ın ahlak felsefesini inceleyen bu çalışma, nitel bir araştırmadır. Konusu insan davranışları olan nitel araştırmaların ölçüm ve gözlemleri kesinlik taşımamakta ve nitel araştırmalarda amaca ulaşmak için derinlemesine gözlem ve görüşmelerden hareket edilmekte ve sıklıkla tümevarım yöntemi kullanılmaktadır (Arıkan, 2013). Nitel araştırmalarda incelenen konunun nesnelerinin anlamları, tanımları, karakteristik özellikleri, metaforları, sembolleri ve betimlemeleri açıklanmaktadır (Berg & Lune, 2015). Bu çalışmada deontolojik etik çalışmalarına örnek olarak gösterilen Kant'ın 1788 yılında yayınlanan *Pratik Aklın Eleştirisi* ve *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserleri doküman analiziyle felsefi bir sorgulamadan geçirilmiştir. Doküman incelenmesi, araştırılması planlanan olay ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı dokümanların analizinden oluşmaktadır. Yıldırım ve Şimşek'e (2013, s. 187) göre "doküman incelenmesinde eldeki dokümanların araştırmada kullanılacak tüm veri setini oluşturması durumunda dokümanların araştırmanın amacına göre kapsamlı

bir içerik analizine tabi tutulması" gerekmektedir. Kant'ın ahlak felsefesinin deontolojik etik kuramları açısından incelenmesinde hareket noktası, söz konusu kitapta geçen değerlerin felsefi olarak sorgulanmasında ibarettir.

3. BULGULAR

3.1. Kant'ın Yaşamı ve Ahlak Felsefesi

22 Nisan 1724 yılında Almanya'nın Königsberg kentinde, eyer ve koşum takımları yapan bir saraç ustasının oğlu olarak dünyaya gelen Immanuel Kant, çocukluk ve gençlik yıllarını neredeyse hiç yaşayamamıştır. Hatta kendi deyimiyle gençlik dönemi, kendisinden ve dünyadan bıkmış bir halde olduğu yıllar olarak anlatır. Kant, 1740 yılında Königsberg Üniversitesi'ne Teoloji alanına kaydolmuştur. Ancak hiçbir zaman teolojiden hoşlanmamış ve istekli bir öğrenci olmamıştır. 1746 yılında üniversiteden mezun olmuş ve yaklaşık sekiz yıl özel öğretmenlik yapmış ve 1755 yılında da doktora tezini dekanlığa sunarak, artık üniversitede ders vermeye başlamıştır. Kant daha sonraki dönemlerde artık çalışmalarında daha rahat etmiş ve özellikle metafizik alanına ilişkin çığır açıcı çalışmalar yapmıştır. Kant 1770 yılında mantık ve metafizik profesörlüğüne yükseltilmiş ve "Duyular Dünyası ile Düşünülür Dünyanın Form ve İlkeleri Üzerine" adlı bir makale yazarak pek çok kişinin dikkatini çekmiş ve bu süreçten sonrada özgün eserleri tek tek sıralanmaya başlamıştır. Kant'ın Akıl Kuramı olarak da bilinen üç kritik eserini bu dönemden sonra vermiştir. Eserleri sırasıyla: "Salt Aklın Eleştirisi" (1781), "Pratik Aklın Eleştirisi" (1788), ve "Yargı Gücünün eleştirisi" (1790) (Cassier, 1996, s. 25-51).

Yaşamı boyunca pek çok eser kaleme alan ve kendi yaşamından yola çıkarak öğretileri oluşturan Kant'ın ahlaki düşüncelerinin şekillenmesinde aile yaşantısı ve gençlik yılları etkili olmuştur. Nitekim Kant'ın ahlak öğretisini içten etkilen bir öğe olarak düşünülen piyetizm[2] anlayışını ailesinden edinmiş ve bu konuda da Rink'e şunları söylemiştir: (Cassier, 1996, s. 30).

> "*O zamanın dinsel tasarımları, erdem, dindarlık kavramları en az oranda bile yeterli bir açıklığa sahip değildi; ama bunlar ne oranda bulanık iseler, tam tersine o oranda da gerçek görünüyorlardı. Piyetizm adına istediğini söyleyebilirdin! Piyetizm insanlara ağır başlılık kazandırıyor, insanlar saygı uyandırıcı bir görünüme bürünüyorlardı. Öyle ya onlar insanın sahip olduğu en yüksek şeye, iç huzura, neşeye, hiçbir tutkunun rahatsız edemeyeceği iç barışa sahiptiler. Hiçbir yoksulluk hiçbir kötü olay onları kadere küsmeye sürükleyemezdi; öfke ve düşmanlığı kışkırtacak hiçbir uyuşmazlığa yer yoktu. Tek, sözle dışarıdan şöyle bir bakan, elinde olmaksızın bu görünüşten etkilenirdi*"

3. 2. Ahlak Felsefesine Giden Yolda Kant'ın Bilgi ve Bilim Anlayışı

Kant'ın ahlak öğretisinin oluşmasında insana, doğaya, tüm evrene ve bilimsel zihniyete bakışı, ayrıca kendinden önce oluşturulmuş bilgi birikiminin içsel anlamı önemli olmuştur. Kant'ın ahlak öğretisinin şekillenmesinde ise David Hume'un nedensellikle ilgili görüşlerinden etkilenmiş ve şunları söylemiştir (Goldman, 1983, s. 112):

> "*Açıkça söylerim; yıllar önce beni dogmacı uykumdan uyandıran ve kurgusal felsefe yolundaki araştırmalarıma apayrı bir yön kazandıran, Hume'un anısı olmuştur. Onun çıkardığı sonuçları benimsemiyordum; bu sonuçlar, sorunu tüm genişliği içinde ele almadan çıkardığı sonuçlardı, tüm yüzlerinden yalnızca birisini görüyordu sorunun, bu tek yüzde*

[2] Piyetizm: İnancılık. Hıristiyanlıkta söz konusu olan formel ve uzlaşımsal öğelere bir tepki olarak gelişen, bir yandan imanı doğru dini öğretiyi tasdik etmeye eşitleyen entelektüalizme, diğer yandan da Hıristiyanlığı kurulu geleneklere uygunlukla özdeşleştiren tavra karşı çıkan ve dinde tecrübenin, kişisel yaşantının, duygu ve kişisel katılımın önemini vurgulayan akım. Dinde bilişsel öğeden vazgeçerek, kişinin kendisini öne sürmesine, vakfetmesine önem veren, her şeyi bir kıyıya atarak, içsel tecrübe ve yaşantıyı ön plana çıkartan tavır. Ruhun kurtuluşu akımından, duyguyu ve ahlaksal yaşamam önem veren anlayış (Cevizci, 2003, s. 321).

> *bütünün içinde ele alınmadığı için hiçbir şey ortaya koymuyordu. İyi geliştirilmiş bir düşünceden yola çıktığımız zaman, sürekli kafa yormayı göze alıyorsak, bize bu ilk ışığın kıvılcımını veren kavrayışlı kişiden çok daha ileri gitmeyi umabiliriz*".

Kant dogmatik uykusundan uyandıran Hume olmasına rağmen, Kant'ın Hume'un düşüncelerini daha ileriye götürebilme cesaretini göstermiş ve bu sayede de öznel ilkelerin felsefi öğretinin oluşmasındaki önemini vurgulamıştır. Deluezu (1995, s. 50) göre Kant, deneyimde ona verilenlerin ötesine geçerek, kendisine ait ilkelerden, zorunlu öznel ilkelere ulaşmayı başarmıştır.

Kant'a göre bilgi, öz bilinçli öznenin kendi deneyimi hakkında sahip olduğu ve yargılar içerisinde ifade edilen önermeler toplamıdır. Kant kendisine şu soruları sorarak bilgi anlayışını şekillendirmiştir: Bilginin nesnesiyle ilişkisi nedir? Bilgi, neden oluşur? Bilgi neye dayanır? Bu soruları sormadaki amacı ise Kant öncesinde her metafiziksel çalışmanın bilgiyi anlamlandırma sürecinde, bilginin nesnesinden yola çıkmasıdır, oysa Kant bilgiyi açıklarken özneyi merkeze alacaktır. Kant tüm bilgilerimizde iki yön kabul etmektedir: Duyular ve Anlama. Bilgide duyumsadığımız ya da deneyimlediğimiz şeyler düşünce aracılığıyla anlam kazanacaktır, yani kavramlara içeriğini kazandıran anlayış, aynı zamanda da anlayışa içerik verende kavramlardır, ikili birliktelik sonucunda da bilgi ortaya çıkacaktır.

Kant zaten bu bilgi anlayışını öne sürdükten sonra apriori ve aposteriori ayrımını yapacaktır. "Apriori" ve "Aposteriori" ya da "Analitik" ve "Sentetik" önermelerini karşılaştırarak açıklamak bu kavramları anlamayı kolaylaştıracaktır. Bu konuda Cevizci'nin (2003, s. 36) açıklamaları dikkat çekicidir:

> *"Öncüllerden sonuca giden akıl yürütme ya da kanıtlama apriori; buna karşın sonuçtan öncüllere doğru giden bir akıl yürütme aposteriori bir akıl yürütmedir. Başka bir deyişle, apriori bir akıl yürütmede, öncüller doğru ve sonucun bu öncüllerden çıkmasını sağlayan çıkarım kalıbı geçerliyse, sonucu doğrulama için deneyime bir şekilde ihtiyaç duyulmaz ve hiçbir deneyim onu çürütemez. Buna karşın aposteriori bir akıl yürütmede, sonucun öncüller tarafından ne kadar çok desteklenirse desteklensin, hiç bir şekilde zorunlu kılınmadığı bir akıl yürütmedir".*

Nitekim Kant için apriori olan deneyimde biçimsel olandır yani duyu verilerinin tersine bağıntısal olandır. Fakat apriorinin tanımı deneyimden bağımsız olandır. Şunu unutmamalıyız; apriori deneyime uygulanabilir, ama deneyimden çıkmaz. Apriorinin özellikleri; tümellik ve zorunluluktur. Zaten Kant için bilgi sahibi olmayı apriori tasarımlara sahip olmakla eş değer görebiliriz. Kant'a göre Analitik Önermeler (Apriori): İdeler arasındaki bağıntı ilişkilerini bize vermektedir; Sentetik Önermeler (Aposteriori), olgu konularını bize açıklamaktadır. Kant için analitik önermeler en az sentetik önermeler kadar önemlidir, çünkü deneyden türeyen bilgiyi yine deneyle kanıtlamak olanaksızıdır ve analitik bilgiyi reddettiğimizde evrenselleri, özneyi, kendi düşüncemizi, kendimizi anlamayı da yok sayıyoruz, başka bir ifadeyle ise özne ve nesneyi kurgulayamıyoruz demektir.

3. 3. Ahlak Felsefesine Giden Yolda Kant'ın Mantık Anlayışı

Kant'ın incelediği bir başka konu ise mantıktır. Kant'a kadar olan mantık hep biçimlendirici olan ve deneyimden bağımsız olan bir mantıktı oysa Kant mantığın deneyimden bağımsız olduğunu düşünmemektedir. Kant'ın bu noktada aradığı şey "Aşkınsal Mantık"tır. Aşkınsal mantık aracılığıyla hem özne-nesne arasında koparılan bağı yeniden kurmak hem de deneyimin olanağının ne olduğu sorusuna cevap bulmak istemiştir. Kant kendine şunu soracaktır: Bize nesnelerin bilgisini veren mantık türü ne olmalıdır? Kant'a göre bu mantık türü "Kategoriler Mantığı"dır. Kategori[3] demek, sözle ayırmak demektir. İşte Aşkınsal Mantık da hem kategorilere hem de kategorilerin nesnelerle olan ilişkisine bağlıdır. Kant için kategoriler hem sentetik hem de analitik bir özellik taşımaktadırlar. Kategoriler, bize nesnelerin özelliklerini, diğer nesnelerle olan ilişkilerini göstermesi anlamında sentetik; aklın bir ürünü olmaları bakımından da analitik bir özelliğe sahiptirler. O halde Kant için bir

[3] Kategori kavramı, Kant felsefesinde özgün bir kavram değildir. Aristoteles'ten almıştır, fakat Kant, Aristoteles'in on tane kategorisinin yanına iki tane daha özgün kategori eklemiştir; zaman ve mekan.

fenomenin olması için anlama yetisi ve duyarlılığın bir arada ve bunların içeriğini oluşturan kategoriler ve sezgininde bunların altında yer alması gerekmektedir, çünkü anlama yetisinin kategorileri sayesinde sentezler yapabilirken bu sentezlerin belli bir zaman ve mekanda algılanabilmesi içinde duyarlılık ve onun aracı olan sezgiye ihtiyaç vardır. Peki, bu süreç nasıl şekillenecektir? Duyarlılık; nesneler tarafından etkilenme biçimidir. Anlama ise duyarlılık yoluyla bize gelen nesneleri anlamlandırarak düşünme işlevidir. Duyarlılıkta bana gelen nesneleri, ben deneyimlerim fakat benim deneyimim zamansal bir süreçte ve belli bir mekan da olanaklıdır. Yani nesneler bana parça parça gelmektedirler ve bende onları sentezlemekteyim ve bu sentezi de üç aşamada gerçekleştirmekteyimdir:

1. Zaman bilinci,
2. Mekan da nesnelerin bilinci,
3. Ben bilincidir.

Kant için zaman ve mekan yalın gerçekliklerdir, yani onların temeli tecrübe sayesinde elde edilmemiş olup, aksine onlar tecrübeyi belirleyen unsurlardır. Kant, bu yalınlık özelliğine duyusallık özelliğini ekler. Yani zaman sadece apriori akıl dünyasının değil, aynı zamanda algısal dünyanın da bir ilkesi olup; o, nesnelerle ilişkilidir. Kant zamanı iç görü, mekanı da dış görü olarak kabul eder (Toprakkaya, 2007, s. 40). Heimsoeth (1967, s. 79-80): bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade eder

> *"Zaman ve mekan bizim dışımızda var olan şeyler değillerdir; bizim idrak kabiliyetimizin formlarıdır; bizde bulunurlar ve insanın akıl gücünün biçimlerdiler. Zaman ve mekan, Kant'ın deyişiyle bilen öznede "apriori" hazırdırlar… Sonuç olarak denilebilir ki: Zaman ve mekan mutlak bir realiteye sahip değillerdir. Zaman ve mekan ideal varlıklardır. Burada ki ideal varlık teriminin manası, zaman ve mekanın sadece insanın idrak kabiliyetinde bulunmasıdır. Fakat bundan dolayı zaman ve mekan sırf hayale dayanan formlar değildirler; tersine bütün insan bilgisinin genel ve gerekli kavrayış formlarıdır".*

Kant'a göre, zaman ve mekan içinde bize verilen görüngüleri kategorilere göre düşünüyoruz. Fakat bu kategorilerin sezgi aracılığıyla birliktelik içinde topluyoruz. Örneğin, kırmızı bir kalem düşünelim, bu kalemi benim T ve Z anlarında aynı şekilde görmemi sağlayan şey imgelerdir. Eğer imgelem olmasaydı aynı insandan, aynı kitaptan tekrar bahsedemezdik, ayrıca bize gelen şeyleri her defasın da tekrar tekrar yaratmak zorunda kalırdık ki bu da imkansızdır. Yani bizler sezgi aracılığıyla oluşturduğumuz sentezi, imgelem sayesinde yeniden üretiyoruz. Aslında bu şu anda deneyimin, deneyinin iki aşamasını duyum ve imgelemi inceledik şimdi ise üçüncü aşama olan "Tam Algının Aşkınsal Birlikteliğini" inceleyeceğiz. Kısacası duyumla yaptığımız şey zaman ve mekan içinde ki fenomenleri sentetik olarak almaktır; ikinci aşamada ise bu fenomenleri düzenleriz. Yani bu fenomenleri anlamanın kategorilerine göre sentezleriz, bu sentez ise imgelem yoluyla olabilir; bu edimlerin sürekliliği ve birlik oluşturması "Tam Algının Birlikteliği" olarak düşünülebilir, bu da üçüncü aşamadır. O halde Kant'ta fenomen ve buna karşılık gelen kavramlar türdeş olmalıdır. Bu da ancak kavramların şemasının oluşturulması yoluyla olabilir. Şöyle bir örnek verebiliriz; bir tabağın görünüşünün kavramıyla, bir çemberin görünüşünün kavramı türdeş olmalıdır. Yani ikinci durumda düşündüğümüz yuvarlaklığı, birinci durumda sezebilmeliyiz. Zaten şemanın kendisi imgelemin bir ürünüdür. İmgelemdeki düşünceleri sentezlemem gerekir ve bu da şema aracılığıyla olanaklı olabilir. Bu kavramların ve buna bağlı olarak da tüm düşünme yolumuzu ya da bilgimizi oluşturan temel unsur Kant'a göre sentezdir. Bilgiyi doğruluğu biz ancak sentezle açıklayabiliriz. Sentez ise duyu verileri ve apriori bilgiden oluşmaktadır.

Kant'ın tüm bu çalışmalarından yeni bir bilgi doğacaktır; hem "apriori" hem" aposteriori özellikler taşıyan "Sentetik Apriori" bilgi. Sentetik Apriori: "Dış dünya ya da dış dünyadaki bir şeye ilişkin deneyimden önce olan, deneyimi mümkün kılıp, tecrübeye bir yapı kazandıran, tüm mümkün deneyimlerin kendisine göre yapılandığı bilgi türüdür" (Cevizci, 2003, s. 354). Son olarak da Kant'ın öznesini incelediğimizde, nesneden bağımsız ya da kopuk bir özneden bahsedemiyoruz, çünkü özne kendi birliğini ancak nesnel birliğini kurmakla sağlamaktadır (Deleuze, 1995, s. 20).

3. 4. Kant'ın Ahlak Öğretisi (Ödev Ahlakı)

Kant, evrende yaşayan insandan yola çıkarak, bu insanların yaşarken ahlakı nasıl şekillendirmeleri gerektiğini ahlak öğretisiyle açıklamıştır. Kant ahlakla ilgili düşüncelerini 1788 yılında yayınlanan *Pratik Aklın Eleştirisi* ve Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi adlı eserlerinde incelemektedir. Heisoeth'a göre Kant'ın bu iki çalışması ahlak metafiziğinden, metafizik kavramından, dinsel düşünmeyle açıklanmaya çalışılan yaşamın bazı problemleri felsefeyle açıklanmaya çalışılır. Zaten, söz konusu eser de yayınlandıktan sonra ilk kez Almanya da ortaya çıkan Kantçılık akımının ilgi merkezi olmuştur (Heimsoeth, Immanuel Kant'ın Felsefesi, 1967, s. 10). Nejat Bozkurt ise *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserle Kant'ın ahlakın yapısını ve ahlaki iradenin doğasını açıkladığını, aklın ruha ahlakın yükümlülüğünü kabul ettiren bir yasa sunduğunu açıklıyor (Bozkurt, 2005, s. 8).
Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı çalışmasının başında felsefeyi üç bölüme ayırmıştır: Fizik, Etik ve Mantık, olmak üzere. Bunlardan biçimsel felsefeye Mantık; doğaya yasalarını ve nesnelerin bağlı olduğu bu yasalarla ilgili olan içerikli felsefeye Fizik ve özgürlüğün yasalarını açıklayan felsefeye de Etik adını veriyor, fakat etiğin deneysel kısmına pratik antropoloji ve akılsal kısmına da ahlak adını vermektedir (Kant, 2002, s. 2-3).
Kant'ın ödev ahlakını daha detaylı anlatabilmek için Kant'ın özellikle Pratik Aklın Eleştirisi adlı eserinden yola çıkarak ahlak felsefesini oluştururken kullandığı kavramlar kendi içinde açıklanacaktır. Şu başlıklar altında bölüm irdelenecektir: İyi İstenç (The Good Will), Ödev (Deontoloji) Kavramı, Kategorik Buyruk (Categorical İmperative), Sonuçları Hesaplama, Ödevler Arasında Çatışma.

3.5. İyi İstenç (The Good Will)

Kant, etik ve etiğin bir dalı olarak ahlakı tanımladıktan sonra "ahlak yasasından" ve "iyi istemeden" bahsetmektedir. Kant, bir yasanın ahlak yasası olarak kabul edilmesi için, bir yükümlülük yani zorunluluk taşıması gerektiğini ve salt kendisi için, yani amaç olarak yapılmış olması gerektiğini ifade etmektedir (Kant, 2002, s. 4-5). Ülken'de Kant'ın bu düşüncelerini farklı bir şekilde ifade etmiş ve bir edimin ahlaki olabilmesi için öncelikle tercih edilmesi, alışkanlık haline gelmesi ve dış güçler tarafından da kabul edilmesi yani bir zorunluluk taşıması gerektiğini belirtmektedir. Aristoteles'in ahlak öğretisine baktığımızda da en başında bir edimin ahlaklı ya da erdemli olabilmesi için peşin sıra yapılarak alışkanlık haline gelmesi gerektiği vurgulanmaktadır. O halde şunu söylemek olanaklıdır ki, bir yasanın ahlak yasası olabilmesi için öncelikle alışkanlık ya da gelenek haline gelmesi ve zorunluluk taşıması gerekmektedir. Fakat Kant sadece bu ölçütlerle de yetinmeyecek ve iyi istemenin asıl bir yasanın ahlaklı olmasının nedeni olduğunu söyleyecektir, çünkü Kant'a göre iyi isteme kendisi için bir amaçtır, bizi amaca ulaştıracak bir araç değildir, tıpkı bir mücevher gibi tüm değerini kendi içinde taşıyan ve kendi başına parıldayan bir değerdir. Kant bu konudaki düşüncelerini de şu sözlerle özetlemektedir: "*İyi isteme, etkilerden ve başardıklarından değil, konan herhangi bir amaca ulaşmaya uygunluğundan da değil, yalnızca isteme olarak, yani kendi başına iyidir*" (Kant, 2002, s. 9). O halde Kant için iyi isteme ya da iyi istenç bir eylemin sonucuna bakmaksızın sadece bir eylem iyi olduğu için yapmaktır. Öyleyse amacınızı gerçekleştirememiş bile olsanız eğer niyetiniz iyiyse eyleminizde ahlaki ya da doğru kabul edilecektir (Rosenstand, 2003, s. 221).

3.6. Ödev (Deontoloji) Kavramı

Kant tüm insanlarda yaşamını sürdürme eğilimi olduğunu ve bunun bir ödev olduğunu fakat problemin, yaşamlarını ödeve uygun bir şekilde korumalarına rağmen, ödevden dolayı koruma eğiliminde olmamaları olarak düşünmektedir (Kant, 2002, s. 13). Çünkü Kant için nasıl ki iyi isteme tüm değerini içinde taşıyan ve kendisi bir amaç olan bir istemeyse, ödev duygusunun da iyi isteme de olduğu gibi kendisi için yapılması gerekmektedir. O halde ahlaksal değerde sorun, gördüğümüz eylemler değil, eylemlerin hangi niyetle yapıldığı, yani iç ilkeleridir (Kant, 2002, s. 23).

3.7. Kategorik Buyruk (The Categorical İmperative)

Kant eserinde bir diğer kavramı olan "buyruk"tan bahsetmekte ve şöyle tanımlamaktadır: "*İsteme için zorlayıcı olduğu ölçüde nesnel bir ilkenin tasarımına emir (aklın emri), bu emrin formülüne de buyruk denir*" (Kant, 2002, s. 29). Kant burukları da kesin ve koşullu olmak üzere iki ayırmaktadır. Buna göre kesin buyruklar, başka bir şey için araç olmayan, kendisi için amaç olanken; koşullu buyruklar kesin buyruğun yapılmasında araç olarak yapılması gerekenlerdir. Kant bu buyruklara ek olarak da ahlaklılık buyruğundan bahsetmekte bu buyruğu da şöyle ifade etmektedir (Kant, 2002, s. 33):

> "*Belirli bir davranışla ulaşılacak başka herhangi bir amacı koşul olarak temele koymadan, bu davranışı doğrudan doğruya buyurur. Bu buyruk kesindir. Eylemin içeriğiyle ve ondan çıkacak sonuçla ilgili değil, biçimiyle ve onu ortaya çıkaran ilkeyle ilgilidir ve bu eyleme özce iyi olan niyettir, ortaya çıkan sonuç ne isterse olsun olabilir. Bu buyruğu "ahlaklılık buyruğu" denebilir.*"

Kant'ın bu buyruğu "Kategorik Buyruk" ya da "Kesin Buyruk" olarak adlandırılmaktadır. Fakat kategorik buyruğu belirlemeden önce eylemelerimizin maksim ve yasalarını belirlememiz gerekir. Kant'a göre maksim, eylemde bulunan kişinin öznel ilkesi; yasa ise her akıl sahi varlık için geçerli olan bir ilke, yani buyruktur (Kant, 2002, s. 37-38). Ancak kesin buyruğun bir tane olduğunu ve bununda "aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun" (Kant, 2002, s. 38). Bunun yanı sıra genel ödev buyruğunu ise şöyle dile getirmektedir: "eyleminin maksimi sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun" (Kant, 2002, s. 38). Kant'ın aslında yapmak istediği şey kişilerin maksimleri nasıl belirleyebilecekleri ve bu maksimlerin herkes için nasıl genel bir ilkeye dönüştürülebileceğidir. O halde şöyle düşünelim herhangi bir durum karşısında ahlaki bir yargıda bulunduğumuzda, benzer her durumda da yani olaya başka bir nesne karışsa ya da farklı bir zaman ve mekanda bulunsak da aynı yargıda bulunmamız gerekir. Aslında burada temel nokta evrenselleştirilebilirlik ilkesi olarak kabul edilen şeydir, yani bir kişi, X doğrudur ya da iyidir derse, tam olarak X gibi olan ya da benzeyen her şeyin doğru ya da iyi olduğunu söylemekle yükümlüdür (Frankena, 2007, s. 55). Sonuç olarak kategorik buyrukta unutulmaması gereken, herhangi bir durum karşısında yapılan ahlaki eylem kesindir. Kategorik buyruk ahlaki bir eylem ya da yargıda bulunmadan önce kişinin kendisine şunu sorması gerektiğini söyler gibidir: "Şu anda inandığın doğru eylemi kendine sor ve bir kural içinde o hareketi yapmayı hayal et" (Rosenstand, 2003, s. 223).

3.8. Kant'ın Ödev Ahlakının Çıkmazları

a. **Ödevlerin Çatışması: Frankena'ya** (2007, s. 58) göre örneğin kişinin söz vermiş olması daima bir eylemi doğru kılan ve dikkate alınması gereken bir etkendir. Ancak söz verdiğimiz şeyle çatışacak başka ödevlerimiz de olmaz mı?
b. **Sonuçları Hesaplama:** Kant eylemlerinin ne gibi sonuçlar doğuracağından emin miydi? Farz edelim ki herkes aynı şeyi istesin, ödünç para alsın ve ödemesi gerektiği zaman da ödemesin. İnsanlar hiçbir zaman verdikleri sözü tutmamanın daha avantajlı olacağını ve bu yüzden de zaman zaman yalan söylemenin daha iyi olacağını düşünmeyecekler midir? (Rosenstand, 2003, s. 226).
c. **Sezileri ve Duyguları Dışarıda Bırakma:** Feldman'a (2012, s. 200) göre Kant'ın ahlak felsefesinin en büyük kusuru olarak sezgi ve duygularımızı ahlaki ilkenin dışında bırakması ve göz ardı etmesidir. Ayrıca Kant'ın terminolojisi çok karışık olduğu için de en temel kabullerinin bile tam anlamıyla anlaşılmasında problemler yaşanacağını iddia etmektedir

4. SONUÇ

Bu araştırmada, Kant'ın 1788 yılında yayınlanan *Pratik Aklın Eleştirisi* ve *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserleri deontolojik etik kuramından hareketle incelenmiştir. Kant'ın ahlak felsefesini analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada bir eylemin ahlaklı kabul edilmesinin

Ödev ahlakının temel savunucularından birisi olan Kant'ın öğretilerinden de anlaşılacağı üzere, ahlaki alanla bilgi alanını birbirinden ayırmış ve ahlakı bütün metafiziğin konusu olan noumene, yani negatif alana bağlamıştır. Kant için ahlaki yasa öyle olmalıdır ki, kişi hem eylemlerini ona göre yönlendirdiği bireysel bir ilke, aynı zamanda da başkalarının da kendini o ilkeye göre yönlendirdiği genel bir ilke olarak konumlandırılmalıdır. Zaten böyle bir yasayı da özgür, yani isteyerek kendi yasasını belirleyen insan yapabilecektir. Öte yandan deontolojik etik savunucularına göre, bir eylemin doğruluğu, sonucu ya da amacının iyi olmasına bağlı değildir. Söz konusun eylemin doğruluğunun tek bir ölçütü vardır, o da niyeti iyi olmasıdır. Deontolojistler için amaçlar araçları haklı çıkarmayacağı gibi, sonuçlarda eylemleri ya da niyetleri haksız çıkaramaz.

Sonuç olarak, ödevci teoriler sonuççu teorilerin aksine eylemlerin doğru-yanlış ya da ahlaklı-ahlaksız olduğuna eylemlerin sonuçlarına bakarak değil ya da faydacılarda olduğu gibi bir eylem en çok ne kadar insan için fayda sağlamaktadır gibi ölçütlerden hareket etmek yerine; ödevini ya da görevini yerine getirip getirmemesi olarak değerlendirirler. Örneğin yalan söylememek, hırsızlık yapmamak, adaletli olmak vb. birtakım kıstaslar tek tek eylemlerde aranmaktadır.

KAYNAKLAR

Akagündüz, S. Y. (2017). *Ahlaklı Yurttaş.* İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Arat, N. (2006). *Etik ve Estetik Değerler.* İstanbul: Say Yayınları.

Berg, B. L., & Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* (H. Aydın, Çev.) Konya: Eğiitm Yayınevi.

Bilington, R. (1997). *Felsefeyi Yaşamak* . (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bozkurt, N. (2005). *Kant.* İstanbul: Say Yayınları.

Cassier, E. (1996). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi.* (D. Özlem, Çev.) Ankara: İnkilap Kitabevi.

Cevizci, A. (2003). *Felsefe Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Paradigma Yayınları.

Deleuze, G. (1995). *Kant'ın Eleştirel Felsefesi.* (P. Yayıncılık, Çev.) İstanbul: Payel Yayıncılık.

Feldman, F. (2012). *Etik Nedir?* (F. B. Aydar, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Frankena, W. (2007). *Etik.* (A. Aydın, Çev.) Ankara: İmge Yayınevi.

Fromm, E. (2005). *Kendini Savunan İnsan.* (D. D. Yüzer, Çev.) İzmir: İlya Yayınevi.

Goldman, L. (1983). *Kant Felsefesine Giriş.* (A. Timuçin, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Haynes, F. (2002). *Eğitimde Etik.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Heimsoeth, H. (1957). *Ahlak Denen Bilmece.* (N. Uygur, Çev.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Heimsoeth, H. (1967). *Immanuel Kant'ın Felsefesi.* (T. Mengüşoğlu, Çev.) İstanbul: İstanbul Matbaası.

Kant, I. (2002). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi.* (İ. Kuçuradi, Çev.) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2009). *Uludağ Konuşmaları.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Maclntyre, A. (2001). *Erdem Peşinde.* (M. Özcan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Özlem, D. (2010). *Etik, Ahlak Felsefesi.* İstanbul: Say Yayınları.

Pole, R. (1993). *Ahlak ve Modernlik.* (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rosenstand, N. (2003). *The Moral of the Story (An Introduction to Ethics).* NewYork-America: McGraw-Hill.

Tepe, H. (2011). *Etik ve Metaetik.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Toprakkaya, A. (2007). "Kant'ın Akli ve Algısal Dünyanın Formları Üzerine" Adlı Eserinde Zaman Kavramının Anallizi. *Kaygı Dergisi*.

Ülken, H. Z. (2001). *Ahlak.* İstanbul: Ülken Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınları.

AHLAKİ DURUMLARIN BELİRSİZLİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman AYDIN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Orcid no: 0000-0003-1206-598X

ÖZET

Dewey'e göre, fail bilinçli olduğu ve eylemlerinin ahlaki kalitesine özen gösterdiği ölçüde ahlaki durumların belirsiz ve karmaşık durumlar olduğunu idrak eder. Belirsizlik, iyi veya kötünün ne olduğunu bilen failin, erdem isteği ile erdemsizlik eğilimi arasındaki irade çatışmasından kaynaklanmaz. Dewey, ahlaki eylemdeki belirsizliğin ahlaki durumların özünde var olan bağımsız değişkenlerden kaynaklandığını savunur. Ona göre bu bağımsız değişkenler, deneyim dünyasında ayrı köklerden beslenen, çelişen amaçlara hizmet eden, failin eylem kararında farklı güçleri harekete geçiren farklı dinamiklerdir. Dolayısıyla ahlaki durumlar, failin en baştan iyinin veya kötünün ne olduğunu tam olarak bildiği durumlar değil, eylem kararı alırken hiçbir ortak paydası olmayan farklı güçleri yönetmek zorunda olduğu ve dolayısıyla belirsizlikle mücadele etmek zorunda kaldığı durumlardır. Bu çalışmada, Dewey'in ahlaki durumlarda belirsizliğe neden olduğunu öne sürdüğü üç bağımsız değişkene açıklık getirilerek Dewey'in ahlak anlayışının geleneksel ahlak kuramlarına kıyasla neden daha uygulanabilir, daha etkili ve daha gerçekçi bir ahlak anlayışı olduğu gözler önüne serilecektir.

***Anahtar Sözcükler**: Dewey, Ahlaki, Belirsizlik, Geleneksel, Zekâ*

THE UNCERTAINTY OF MORAL SITUATIONS

ABSTRACT

According to Dewey, to the extent that the agent is conscious and cares about the moral quality of his actions, he realizes that moral situations are ambiguous and complex situations. The uncertainty does not arise from the pain of will between the desire for virtue and the tendency to vice. Dewey argues that the uncertainty in moral action stems from the inherent independent variables of moral situations. According to him, these independent variables are different dynamics that feed from separate roots in the world of experience, serve contradictory purposes, and activate different forces in the action decision of the agent. Therefore, moral situations are not situations in which the perpetrator knows exactly what is the good or the bad from the very beginning but are situations in which he manages different forces that have no common denominator and struggles with uncertainty due to independent variables. In this study, by clarifying three independent variables that Dewey suggests cause uncertainty in moral situations, it will be revealed why Dewey's understanding of morality is a more applicable, more effective, and more realistic understanding of morality compared to traditional moral theories.

***Keywords**: Dewey, Moral, Uncertainty, Traditional, Intelligence*

1. GİRİŞ

John Dewey (1859 -1952), "Ahlakta Üç Bağımsız Unsur"[1] isimli Paris konferansında ahlak teorisinde hak ettiği ilgiyi görmediğinden yakındığı bir durumu değerlendirir. Dewey, ahlaki durum olarak adlandırdığı, iyi veya kötü, doğru veya yanlış, erdemli veya erdemsiz olarak tanımlamanın zor olduğu durumlardaki belirsizliğin nedenlerini aydınlatmaya çalışır. Tüm insan edimlerini ahlaki durum olarak tanımlamak mümkün değildir. Örneğin bir insanın evinin penceresinden dışarıdaki manzarayı izlemesi, ahlaki açıdan yansız ve dolayısıyla ahlaki olmayan bir durumken, penceresinden dışarı çöp atması ahlaken kötü, kuşlara yiyecek vermesi iyi olarak görülebilecek ahlaki durumlardır. Havaların güneşli veya yağmurlu olması gibi doğa durumları da, insan edimi olmadıkları için ahlaki durum örneği değildirler. Dewey'in tespitine göre ahlaki durumların çoğu, pencereden çöp atmak veya kuşlara yiyecek vermek kadar iyiliğini veya kötülüğünü tespit etmenin kolay olduğu durumlar değildir. Aksine kimi insan edimleri, iyi veya kötü, haklı veya haksız, erdemli veya erdemsiz olarak tanımlamanın çok zor ve karmaşık olduğu durumlardır. Bu nedenle Dewey'in, ahlaki durumların doğasını açıklığa kavuşturma çabası ahlak anlayışımıza önemli düzeyde ışık tutmaktadır.

2.GELENEKSEL AHLAK KURAMLARINA BAKIŞ

Dewey'e göre geleneksel ahlak kuramları, bir eylemin iyi veya kötü olduğunun karara bağlarken failin yaşadığı entelektüel bir zorluk veya belirsizlikten söz etmezler. Bunun yerine failin, nihai eylem tercihini belirlerken bir irade sancısından kaynaklı ikilimde kaldığını vurgularlar. Buna göre failin kötü eylemi seçmesi, bir entelektüel belirsizlikten ziyade bir irade meselesidir. Fail, kötünün kötü olduğunu bilir; ancak bu bilgisine rağmen onu tercih eder. Bu durum failin zihinsel ve bilişsel durumundan ziyade eğilimlerinin kıskacında çalışan iradesiyle bağlantılıdır. Bu geleneksel yaklaşımdaki sorun, tüm ahlaki durumların böyle olduğunu varsayıyor görünmesidir.

Dewey, bazı ahlaki durumlarda failin bir tür irade sancısı yaşadığını inkâr etmez. Ancak ahlaki durumların çoğunun aslında failin irade sancısından ziyade zihinsel kararsızlık yaşadığı bilişsel durumlar olduğu tespitinde bulunur. Dewey, zihinsel kararsızlık durumunu ise ahlaki durumların özünde yer alan çatışma unsurlarıyla izah eder. Örneğin insan öldürme eyleminin kötü olduğunu biliriz. Ancak bir polisi öldüren katilin yakalanmasına yardımcı olmak için onu etkisiz hale getiren sıradan bir vatandaşın bu davranışını iyi veya kötü olarak belirlemek kolay değildir. Benzer şekilde bir hayat kadını olmanın kötü olduğunu biliriz. Ancak olağanüstü koşullarda hayatta kalabilmek veya kendisine bağımlı olan başka insanların hayatta kalmalarını sağlamak için bu yola başvuran bir kadının eylemini kötü olarak betimlemek kolay değildir. Bu gibi durumlar, Dewey'in de tespit etmiş olduğu gibi, ahlaki durumların kendi içinde bir belirsizlik veya çatışma unsuru barındırdığını gösterir. Dewey'in deyişiyle "fail bilinçli olduğu ve eylemlerinin ahlaki kalitesine özen gösterdiği ölçüde iyi olanı keşfetme sorunundaki karmaşıklığı idrak eder; hepsi belli miktarda iyi olan amaçlar ile kendini zorlayan ödevler arasında kararsız kalır. Ancak iş işten geçtikten sonra alternatiflerden birinin ahlaken iyi veya kötü olduğu anlaşılır". (AÜBU, s.43) Görüldüğü gibi ahlaki durumlarla ilgili bilgisizlik veya zihinsel değerlendirme eksikliği onları başta iyi veya kötü olarak belirlemeyi imkânsız hale getiren unsurlardır.

[1] İlk olarak Fransız Felsefe Derneği huzurunda İngilizce okunan hitap baz alınarak "Trois facteurs indépendants en matière de morale" olarak Fransızca olarak yayınlandı, çev. Charles Cestre, *Bulletin de la société française de philosophie* 30 (Ekim-Aralık 1930): 118-27, Paris, 7 Kasım 1930. İngilizcesi ilk olarak "Three Independent Factors in Morals," adıyla yayınlandı, çev. Jo Ann Boydston, *Educational Theory 16* (Temmuz 1966): 198-209, Xavier Léon'un tanıtım sözleri ve Dewey'in söylevini takip eden tartışma için bkz. ibid., s. 198, 205-9 (basılı çıktı, Ek 5). LW 5: 279-288.]. Türkçesi, İngilizce çeviri baz alınarak "Ahlakta Üç Bağımsız Unsur" adıyla yayınlandı, çev. Süleyman Aydın, *Eğitimde Ahlak İlkeleri,* (John Dewey, çev. Süleyman Aydın, Eylül 2020): 43-53. Bu çalışmada tırnak içindeki doğrudan alıntıların tamamı için, bu Türkçe çeviriyi kasteden AÜBU kısaltması ve sayfa numarası ile referans verilecektir.

3. AMAÇ AHLAKI VE HUKUK AHLAKI

Dewey, amaç ahlakı ve hukuk ahlakı olmak üzere iki başlıkta ele aldığı geleneksel ahlak kuramlarının ahlaki yaşamı tek bir ilkeye dayalı olarak açıklamaya çalışmalarının paradoksal bir durum oluşturduğunu söyler. Amaç ahlakı, ahlaken iyi olanı, son tahlilde tek bir amaca indirgeyen ahlak anlayışıdır. Tek amaç, genellikle mutluluk, zevk, kendini gerçekleştirme, başarı gibi kavramlardır. Amaç ahlakında ahlaken iyi, haklı veya erdemli olan, mutluluk, zevk, kendini gerçekleştirme ve başarı gibi nihai ve tek bir amaca aracılık eden şeylerdir. Amaç ahlakı açısından pencereden kuşlara yiyecek vermek mutluluğumuza, zevkimize, kendimizi gerçekleştirmemize ve başarımıza vasıta olması ölçüsünde ahlaken iyi olma özelliğine sahip olacaktır. Ancak pencereden çöp atmanın da mutluluğumuza, zevkimize, kendimizi gerçekleştirmemize ve başarımıza aracılık ettiğini öne süren birileri çıkabilir. Bu durumda amaç ahlakı pencereden çöp atmanın kötü bir eylem olduğunu tam olarak gösterememiş olacaktır. Öte yandan hukuk ahlakında, bir eylemin haklı veya meşru olduğunu belirleyen bir hukuk fikri vardır. Bu ahlak anlayışında meşru olan eylem, hukuksal buyruklarla uzlaşı halinde olan eylemdir. Ancak tüm iyi eylemlerin hukuksal buyruklar içinde tanımlanmış ve tespit edilmiş olması mümkün değildir. Dolayısıyla hukuksal buyruklarla uzlaşı halinde olmayan iyi eylemlerin var olacağı açıktır. Keza hukuksal buyruklarla uzlaşı halindeki tüm eylemlerin, haklı ve meşru olarak görülseler bile, gerçek anlamda iyi olmaları mümkün değildir.

Görüldüğü gibi her iki ahlak anlayışı da, ahlaki durumlardaki belirsizliği pas geçmektedir. Her ikisine göre de ahlaken iyi olan veya kötü olan baştan bellidir. Ortada bir kararsızlık durumu varsa bu, eylemin iyi veya kötü, haklı veya haksız, erdemli veya erdemsiz olduğunun bilinmeyişinden değil failin erdem isteği ile erdemsizlik eğilimi arasındaki irade sancısından kaynaklanır.[2] Dolayısıyla belirsizlik veya çatışma, ahlaki durumların öz parçası değildir. Dewey, böyle bir anlayışı, gerçeğe ilişkin her türlü deneysel gözlemle ters düşen soyut ve keyfi bir basitleştirme olarak görür. Dewey'e göre "ahlaki ilerleme ve karakter güçlendirme, hassas ayrımlar yapma, iyinin ve kötünün daha önceden fark edilemeyen yönlerini algılama, kuşku ve tercihte bulunma ihtiyacının her an iş başında olduğu gerçeğini hesaba katma yetisine bağlıdır. Ahlaki düşüş, ayrım yapma kapasitesinin sertleştirilmesi ve köreltilmesiyle birlikte ince ayrımlar yapma yetisinin kaybedilmesine eşdeğerdir". (AÜBU, s.44). Böylece Dewey, ahlaki durumların çoğunda var olan belirsizliğin üstesinden gelmenin zihinsel veya bilişsel bir çaba gerektirdiğine dikkat çeker.

4. BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER

Dewey'e göre ahlaki durumların çoğu, özü itibariyle içsel ve yerleşik bir çatışmayı bünyesinde barındıran durumlardır. Kişinin ahlaken iyiyi seçmedeki başarısızlığının asıl nedeni, kötü eğilimlerinin bir sonucu değil, gerçek anlamda zihinsel bir kararsızlık ve karmaşa durumu yaşamasıdır. Bu kararsızlık ve karmaşa durumu ise ahlaki durumlarda belirsizlik veya çatışmaya neden olan bağımsız değişkenlerden kaynaklanır. Ahlaki durumlar karşısında fail, hiçbir ortak paydası olmayan birtakım bağımsız güçleri yönetmek zorundadır. Ahlaki durumlardaki bağımsız değişkenler, ayrı kökleri olan, ayrı kaynaklardan beslenen, her birinin çalışma tarzı farklı olan, farklı amaçlara hizmet eden farklı dinamiklerdir. Bu görüş açısıyla belirsizlik, ahlaki durumların özünde var olan bir şeydir. Failin bir ahlaki durumu iyi veya kötü eylem olarak karara bağlayabilme gücü, bu farklı dinamiklerin sonuçlarını zihinsel değerlendirmeye tabi tutmak suretiyle onları ölçülebilir ve kontrol edilebilir hale getirebilmesine bağlıdır.

[2] Ahlaki durumlar arasında failin en baştan iyinin veya kötünün, haklının veya haksızın, erdemlinin veya erdemsizin ne olduğunu kesin olarak bildiği, ancak buna rağmen kötü olan eylemi tercih ettiği durumlar da vardır. Kopya çekişine tanık olduğum ve neden kopya çektiğini sorduğum bir öğrencim 'Hocam Allah insana hatasız olun demiyor, eğer hata yaparsanız tövbe edin diyor. Ben de size Allah'a tövbe edeceğime dair yemin ediyorum, lütfen kopya işlemi yapmayın' diyerek günah işleme hakkına sahip olduğunu anlatmaya çalışmıştı. Bu durumla ilgili ayrıntılı değerlendirme için bkz. *Felsefenin Matruşka Bebekleri*, (Süleyman Aydın, Yayın B, Haziran 2019): 73-75.

4.1. Arzular ve Ödevler Çatışması

Dewey'e göre, arzular ve ödevler, ayrı köklerden beslenen, birbirinden bağımsız ve birbirine indirgenemeyen iki ayrı dinamiktir. Arzular ve ödevler, eşit ölçüde meşru dayanaklara sahip oldukları için farklı yönlerde uyguladıkları farklı kuvvetlerden ötürü ahlaki bir durumu belirsiz hale getirirler: Bunlardan "biri veya diğeri yönünde hiçbir tek-biçimli, ahlaki ön-kabul bulunmaz; dengeyi iyi tarafına veya hukuk tarafına kaydıran hiçbir sabit ilke yoktur". (AÜBU, s.45)

Dewey, iştah, dürtü veya arzunun insan eyleminde sabit kişilik özellikleri olduğunu ve davranışın yönünü belirlemede büyük rol oynadığını düşünür. Terör eylemleri esnasında yaralanıp hastaneye getirilen bir teröristi ameliyat etmek durumunda kalan bir cerrahı göz önünde bulunduralım. Ameliyat esnasında teröristi kısa yoldan öbür dünyaya göndermesi mi yoksa onu kurtarması mı ahlaken daha iyidir? Kuşkusuz böyle bir durumda cerrah, arzu ile ödev arasında büyük bir çatışma yaşayacaktır. Belki başlangıçta onu kurtarmak için çaba harcayacak, ancak beklenmedik komplikasyonlar tezahür ettiğinde çaba sarf etme arzusunu kaybedecektir. Dewey'in görüş açısıyla bakarsak böyle bir durumda cerrahın doğru kararı vermesi, savunmasız ve yaralı birini öldürmenin terör sorununu çözmeyeceği gibi cerrahın hekimliğine de hiçbir olumlu katkıda bulunmayacağını düşünmek gibi arzunun tatmininden doğabilecek sonuçları kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutmasına bağlıdır. Zira "Ölçülemeyen dürtüler olarak dürtüler, sonuçları hesaba katıldığında ölçülebilir hal alırlar; kişi onların dışsal sonuçlarını gözünde canlandırabilir ve iki nesneyi karşılaştırdığı gibi onları karşılaştırabilir. Bu yargı oluşturma, karşılaştırma ve hesaplama edimleri, öngörü ve derinlemesine düşünme kapasitesindeki artışla orantılı olarak kendilerini tekrar eder ve gelişirler. Böyle bir duruma uyarlanan yargılar (önceki tahminlerin ve eylemlerin sonuçları işe yarar malzemeler olarak erişebilir olduğu için), kapsamlı bir şekilde incelenebilir, düzeltilebilir, diğer durumlardan nakledilen yargılarla daha kesin hale getirilebilirler". (AÜBU, s.46). Dewey, böylece ahlaki durumlara ilişkin nihai kararı, üst düzey zekâ[3] kullanımına bağlar.

4.2. Dahili ve Harici Talepler Çatışması

Kendilerini arzu açısından tatmin edici ve iyi olarak takdim eden dahili talepler ile kişiye eylem rotası belirleme iddiasındaki harici talepler ayrı köklerden beslenen, ayrı haklılık nedenleri olan birbirinden bağımsız ve birbirine indirgenemeyen iki ayrı dinamiktir.

Amaçlar, bireysel ve toplumsal eylemlere yön kazandıran nesnel sonuçlar olarak kendi tarihsel evrimlerine sahiptir. İlk insanların eylemlerine yön kazandıran savaşta cesaret ve karşı cinsi etkileme gibi amaçlar tarihsel süreç içerisinde yerini sağlık, düzen, mutluluk, evrenin Yaratıcısına ibadet gibi büyük amaçlara hizmet eden küçük bireysel ve toplumsal amaçlara bırakmıştır. İnsanın neden ahlaklı eylemlerde bulunması gerektiği sorusuna bugün bile çoğu insan tarafından verilen 'dünyevi ve uhrevi mutluluğa erişmek için' yanıtından da anlaşılacağı gibi makro bir amaca atıfta bulunmadan ahlaklı olma gereğini açıklamak kolay değildir.

Antik Yunan'da insan eylemlerine ilişkin görüşler evren konusunda benimsenen görüşün bir uzantısı olduğu için hukuksal düzenlemeler, irade veya tutkunun değil aklın ifadesi olma iddiasındaydı. Ancak Yunanlıların aklın ifadesi olma iddiasındaki hukuksal düzenlemeleri siyasi yönetimde başarı getirmediği gibi ahlaki serpilmeye de neden olamamıştır. Dewey bunu, hukuksal düzenlemelerin reel koşulları, yani amaçlara hizmet eden vasıtaları yeterince hesaba katamamış olmasıyla ilişkilendirir.

[3] Dewey, "Felsefenin Yeniden İnşası" isimli eserinin giriş kısmında "zekâ" (intelligence) sözcüğünü, rasyonalist ekolün "akıl" (reason) veya "saf zihin" (pure intellect) olarak adlandırdığı nihai doğruları ele geçirmenin en yüksek organı veya "yetisi" olarak kabul edilen şeyle aynı anlamda kullanmadığını, tersine çok kısa bir süre içinde yaşamın fiziksel ve önemli ölçüde fizyolojik koşullarında devrim yaratan, fakat bizzat ayırt edici bir şekilde ve esasen insani olana tatbik için henüz ayrıntılarıyla çalışılmamış, çok önemli ve sürekli büyüyen gözlem, deney ve reflektif akıl yürütme yöntemleri için bir kısayol ataması olarak kullandığını belirtir. Bkz. *Felsefenin Yeniden İnşası*, (John Dewey, çev. Süleyman Aydın, FOL Yayınları, 2021)

Böylece ahlaken iyinin yalnızca genelleştirilmiş rasyonel amaçlar içeren hukuksal düzenlemeler yapmayla değil araçlar[4] veya reel koşullar ile amaçlar arasında dinamik bağlar kurabilme yetisiyle ilgili olduğunun altını çizer.

Dewey'e göre Romalılar döneminde akıl ile hukuksal düzenlemeler arasındaki ilişki farklı bir yön kazanmıştır. Romalıların toplumsal düzen, dengeli hükümet ve dengeli yönetim içgüdüsü, en sonunda aklın uyumluluk baskısı kuran bir güç olarak kabulüne neden olmuştur. Bunun sonucunda hukuk, düzen uğruna uyumluluk baskısı yaratan aklı somutlaştıran aygıta dönüşmüştür. Antik Yunanlılarda hukuksal düzenlemelerde rasyonel amaçlar şeklinde somutluk kazanan akıl, Romalıların hukuksal düzenlemelerinde uyuma zorlayan güç olarak somutluk kazanmıştır. Ne var ki Romalılar da tıpkı Antik Yunanlılar gibi araçlar ve reel koşullar ile amaçlar arasında dinamik bağlar kurmak yerine karşılıklı adaptasyon, çift yönlü uygunluk ve ahenge ilişkin hizmetleri, ödevleri ve ilişkileri ahlak kuramının merkezine yerleştirmeyi tercih etmişlerdir.

Ancak tüm bu tarihsel gerçeklikler insan eylemlerinin büyük ölçüde karşılıklı taleplere göre şekillendiği gerçeğini gözler önüne sermiştir. Dewey'in ifadesiyle "birlikte yaşayan insanlar kaçınılmaz olarak birbirlerinden talepte bulunurlar. Herkes, eylemde bulunma ve yaşama tutunma gerçeğinden ötürü farkında olmadan başkalarını kendi amaçlarına yönlendirmeye ve onları kendi yaşam düzenindeki araçlar olarak kullanmaya çalışır. Pratikte başkalarına hiçbir davranış dayatmasında bulunmayan insan yoktur. İtaat ve uyumluluğu güvence altına almak için, taleplerine uygun eylemler dayatma konusunda ebeveynler ve yöneticiler daha iyi bir konumdadırlar, fakat yaşı küçük çocuklar bile güçlerinin derecesine göre başkalarından isteklerde bulunur, taleplerini sıralar ve belirli beklentilerini başkalarının davranışına standart olarak yerleştirirler". (AÜBU, s.48).

Başkalarından taleplerde bulunma ile başkalarının taleplerini karşılamanın kökleri, kaynakları veya gerekçeleri birbirinden bağımsız olduğu için fail hangisini önceleyerek eylemde bulunacağı noktasında paradoksal[5] bir durum yaşar. Örneğin kan davalı ailelerin çocukları kendi talepleri ile ailelerinin talepleri arasında kaldıklarında ahlaken doğru eylemin ne olduğunu belirlemede kararsızlık yaşarlar. Aile büyükleri tarafından davalı aileden birini öldürmesi istenen genç belki bu talebi ilk başta keyfi ve gereksiz görür. Ancak ailesinin maddi ve manevi desteğine ihtiyaç duyacağını, kendisinin de onlardan talepte bulunmak zorunda kalacağını fark etmesiyle birlikte talepler çatışmasından kaynaklı zihinsel kararsızlık durumuna düşecektir.

Evladından davalı olduğu aileden birini öldürmesini veya zarar vermesini isteyen bir baba, arzuladığı tatmin adına evladına karşı hak iddiasında bulunmuş olur. Ancak babanın talebi meşru bir hak talebi değildir. Dewey, bu gibi durumlarda toplumun duygusal ve entelektüel onayı alınmış olsa dahi babanın talebinin meşru hak iddiası statüsü kazanamayacağını belirtir. Bu gibi durumlarda yapılması gereken şey, bağımsız kaynaklardan beslenen farklı taleplerin yarattığı çatışmayı zihinsel bir düzlemde çözüme kavuşturmaktır. Bu da talebi yaratan arzunun tatmininden doğacak sonuçların tüm yönleriyle hesaplanması ve değerlendirilmesi ile mümkün olabilir. Örneğin davalı aileden birini öldürme, daha önce onlar tarafından öldürülen aile üyesini kesinlikle geri getirmeyecektir. Davalı aileden birini öldüren evladın ömür boyu hapiste kalması veya kendi aile üyelerinden bir başkasının ölümü söz konusu olabilir, vs.

[4] Dewey'in araçlar ve amaçların karşılıklı belirlenişi konusundaki ayrıntılı görüşleri için bkz. "Dewey'in Ahlak Felsefesi", (Elizabeth Anderson, çev. Süleyman Aydın), *Eğitimde Ahlak İlkeleri,* (John Dewey, Fol Yayınları, çev. Süleyman Aydın, Eylül 2020): 54-90.

[5] Paradoks oluşturan ahlaki durumların örnekleri için bkz. *Ten Moral Paradoxes*, Saul Smilansky, Blackwell Publishing, 2007; Ayrıca bkz. *Ahlaksal Paradokslar ve Arkadaşçıl Ateizm*, (İsmail Korkulu, 2019, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Süleyman Aydın)

4.3. Övgü ve Suçlama Çatışması

Deneysel olarak bireylerin başkalarının davranışlarını övmeleri veya suçlamaları (onaylamaları veya karşı çıkmaları, teşvik etmeleri veya kınamaları, ödüllendirmeleri veya cezalandırmaları), ayrı köklerden beslenen ve birbirine indirgenemeyen iki ayrı dinamiktir. Genelde övülen eylemler erdemli; suçlanan eylemler ise erdemsiz olarak görülür. Ancak bu durum, bir eylemin ahlaken iyi veya kötü olmasını tam olarak tayin etme veya belirleme gücünde değildir. Dewey'e göre bunun nedeni övgü ve suçlamanın derinlemesine zihin süzgecinden geçmemiş ani tepkiler olmalarıdır: "Övgü ve suçlama, öylesine kendiliğinden, öylesine doğal ve öylesine 'içgüdüseldir' ki ne elde edildiğinde arzuyu tatmin edecek amaçlara ilişkin hesaplara ne de başkalarından belli taleplerde bulunmaya dayanırlar". (AÜBU, s.50).

Övgü ve suçlama, eylemi icra eden kişiyi kahraman yapma veya rezil etme potansiyeline sahip olsa da eylemin kalitesini belirleme gücünden yoksundur. Zira övgülerin, her zaman ahlaken iyi olan karşısında harekete geçen insani tepkiler olduğunu düşünemeyeceğimiz gibi suçlamaların da her zaman ahlaken kötü olan karşısında harekete geçen tepkiler olduğunu düşünemeyiz. Zira "erdemli olan, iyi olandan ve haklı olandan köken itibariyle farklıdır. İyi, arzuları ve amaçları zihinde ölçüp biçmeyle; hak, toplumsal olarak yetkilendirilmiş olmakla; erdem ise geniş çaplı takdirle ilgilidir". (AÜBU, s. 51). Burada sorun, geniş çaplı takdir ve beğeninin bir eylemin kalitesini garanti edemeyişidir. Aracının selektörleriyle diğer araçlara ileride polis kontrol noktasının varlığını ima eden birinin davranışı geniş çaplı takdir görse dahi eyleminin iyi olduğunu söylemek mümkün değildir. Her iyi eylem, aynı zamanda erdemli eylemdir; ancak her erdemli eylem iyi değildir. İyi olma, insanların anlık duygu ve düşüncelerinden ve dolayısıyla övgü ve suçlamalardan bağımsızdır.

SONUÇ

Dewey'in çözümlemesinden, Yunan ahlak kuramının iyi olana, Latin ahlak kuramının haklı olana, İngiliz ahlak kuramının ise büyük ölçüde erdemli olana odaklandığını anlamaktayız. Dewey, genel olarak duygudaşlık ve yardımseverlik temalarına yer veren İngiliz ahlak kuramını, amaçları hesaba katarak davranışı rasyonelleştirme eğilimindeki Yunan ahlakından veya onaylanmış talepler kamusal sistemini önceleyen Latin ahlakından ayırır.

Dewey, yukarıda değinilen üç bağımsız değişkenin, ahlaki durumların çoğunda kısmen veya hep birlikte iş başında oldukları kanısındadır. "Ahlaki sorunlar vardır, çünkü her bir kaynaktan gelen belli unsurları elimizden geldiğince en iyi şekilde birbirleriyle bağdaştırmak zorundayız." (AÜBU, s.51). Dewey irade gücünü inkâr etmez. Ancak failin irade gücünü doğru kullanabilmesi için ilk önce eylemi konusunda belirsizliğe neden olan bağımsız güçleri zihninde bağdaştırarak çözüme kavuşturması gerektiğini vurgular. Netice itibariyle Dewey, ahlaki durumlardaki belirsizliğin üstesinden gelmenin bir irade işi değil bir yaratıcı zekâ işi olduğunu gösterir. Örneğin arzu açısından iyi olan bir eylem, toplumsal ödev açısından yanlış ise, arzunun tatmininden doğacak sonuçlarla birlikte bu sonuçlara götürecek araçlar veya vasıtalar, yani reel gerçeklik koşulları, toplumsal ödeve karşı çıkmanın sonuçları ve bu sonuçlara götürecek araç veya vasıtalar gibi birçok unsur zihinde değerlendirilip bağdaştırılmak zorundadır. "Her bir çatışma gerçek ve şiddetlidir ve muhtelif unsurları uzlaştırmak için tespit edilmesi gerekir; aksi takdirde resmi ve hukuksal olarak yasaklanan şey, toplumsal olarak izin verilen ve hatta teşvik edilen şey olabilir. Anglosakson ülkelerinde rasyonel iyiler şeması ve kamusal olarak onaylanan resmi ödevler şeması ile toplumun ekonomik yapısı tarafından dayatılan erdemler şeması tam bir tezat halindedir: belli ölçüde iki yüzlülük konusundaki ünümüzü açıklayan bir gerçek!" (AÜBU, s.52).

Görüldüğü gibi Dewey, ahlaken iyinin tespitini, arzular ve ödevler, dahili ve harici talepler, övgüler ve suçlamalar gibi bizzat deneyim dünyasında ayrı köklerden beslenen, ayrı haklılık koşulları olan farklı güçlerin zihinde bağdaştırılarak çözüme kavuşturulması meselesi olarak görür. Dewey'in ortaya koyduğu ahlak anlayışı, karmaşık pratik gerçekleri hesaba katması ve yalnızca amaçlara ve ilkelere

değil gerçeklik koşullarına ve araçlara odaklanması bakımından geleneksel ahlak kuramlarından daha uygulanabilir olma özelliğine sahiptir. Ancak bundan daha da önemlisi Dewey, ahlaklı eylemde bulunmayı, bilindik ahlak kurallarına ve standartlarına uymakla veya bu doğrultudaki bir irade çabasıyla ilişkilendirmez, tersine ahlaki durumlarda belirsizliğe neden olan çatışmaların üstesinden gelerek eylemde bulunma sonucunu doğuran bir zihin işçiliği olarak görür. Bu da ahlaklı eylemde bulunmanın, hazır düşünce kalıplarını kullanmakla değil; yeni, yaratıcı ve farklı zekâ kullanımıyla bağlantılı olduğunu gösterir.

KAYNAKLAR

1. Anderson, E. (2018). ("Dewey'in Ahlak Felsefesi", çev. S. Aydın), *Eğitimde Ahlak İlkeleri* (John Dewey, çev. S. Aydın, Fol Yayınları, 2020): s. 54-90.
2. Aydın, S. (2019). *Felsefenin Matruşka Bebekleri*. *Felsefeden Çıkış*. (Yayın-B, Haziran 2019). s.73
3. Boydston, J. A. (1966). *Educational Theory 16* (Temmuz): 198-209.
4. Dewey, J. (1948). *Felsefenin Yeniden İnşası.* (Çev. S. Aydın, Fol Yayınları, 2021): s. vii
5. Dewey, J. (1930). ["Ahlakta Üç Bağımsız Unsur" (AÜBU), çev. S. Aydın], *Eğitimde Ahlak İlkeleri* (John Dewey, çev. S. Aydın, Fol Yay., 2020): 43-53.
6. Korkulu, İ. (2019). *Ahlaksal Paradokslar ve Arkadaşçıl Ateizm*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Danışman: S. Aydın.
7. Smilansky, S. (2007). *Ten Moral Paradoxes*. Blackwell Publishing, 2007.

JACQUES LACAN'IN KURAMINDA ETİK KAVRAMI

Devrim AVŞAR
Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Orcid no: 0000-0001-9184-9701

ÖZET

Jacques Lacan (1901-1981), Fransız psikanalitikçi ve düşünür, düşüncelerini 1951 yılından 1980 yılına kadar yaptığı seminerlerde ve Ecrits (1966) adı atında makalelerini topladığı eserinde paylaşır. Lacan psikanalitikçi olmanın çok ötesinde, felsefi düşünceye yaptığı katkısından dolayı düşünür olarak da anılmaktadır. Onun özne, bilinçdışı, arzu gibi kavramlara getirdiği yeni yorumlar hem özgün bir düşünür olmasını hem de modern düşünce içerisinde eleştirel felsefi yaklaşıma önemli bir katkı sağlamıştır. Lacan'ın kendine has düşüncesinde etiğin de önemli bir yeri vardır. Özellikle Lacancı kuram içerisinde belirgin bir öneme sahip olan bilinçdışı, özne, dil, arzu gibi kavramların ağırlığı etik kavramının çerçevesi içerisinde görünür düzeydedir. Lacan teorisinin merkezine her ne kadar bilinçdışını koyup ve onun etrafında saçaklar misali yeni terimler ve kavramlar üretse de bu temelin üzerine yerleştirdiği özne kavramı edata bir anıt gibi göze çarpmaktadır. Özne kavramının kökenini Lacan ayna evresi dediği döneme dayandırır. Bu dönem ayrıca imgesel düzen adı verdiği öznenin ilksel boyutunu temsil eder. Ayna evresi bu açıdan etik hakkındaki düşüncelerinin de kökenine işaret eder. Psişik gelişimin bu aşamasında Ben'in ego ve özne şeklinde yarılıp iki vektörel seyirde meydana gelmesinden bahseder. Bu yarılmayla beraber öznenin inşası başlar ve bu inşa bireyin etik yaşantısına da yön verecek birçok psikotik vakayı peşi sıra ortaya çıkaracaktır. Bu süreç yabancılaşma, özdeşleşme, narsizm, oedipus karmaşası gibi önemli olayları barındırmaktadır.

Özne oluşumunun simgesel boyutunda ise kültür, dil, yasa gibi topluma ait yapısal simgeselliğin egemenliği baskın hale gelir. Bu çalışmada Lacancı kuram içerisinde imgesel ve simgesel düzlemde etik kavramının içeriği araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Etik, İmgesel, Özne, Simgesel, Arzu, Lacan.*

THE CONCEPT OF ETHICS IN JACQUES LACAN'S THEORY

ABSTRACT

Jacques Lacan (1901-1981), a French psychoanalyticist and thinker, shares his thoughts in his seminars from 1951 to 1980 and in his work under the name Ecrits (1966). Beyond being a psychoanalyticist, Lacan is also referred to as a thinker for his contribution to philosophical thought. His new interpretations of concepts such as subject, unconscious and desire have contributed both to his being an original thinker and to critical philosophical approach in modern thought. Ethics also has an important place in Lacan's unique thought. The weight of concepts such as unconscious, subject, language, and desire, which have a significant importance in Lacanian theory, is visible within the framework of the concept of ethics. Although Lacan puts the unconscious at the center of his theory and produces new terms and concepts around it like fringes, the concept of subject he places on this basis stands out as a monument to the preference. Lacan traces the origin of the concept of subject to the period he calls the mirror stage. This period also represents the primary dimension of the subject, which he calls the imaginary order. The mirror phase also points to the origin of his thoughts on ethics in this respect. At this phase of psychic development, it speaks of the splitting of the I into ego and subject and occurring in two vectorial courses. With this split, the construction of the

subject begins and this construction will reveal many psychotic cases one after another that will also guide the ethical life of the individual. This process contains important events such as alienation, identification, narcissism, and oedipus confusion.

In the symbolic dimension of subject formation, the dominance of the structural symbolism of society such as culture, language, and law becomes dominant. In this study, the content of the concept of ethics on the imaginary and symbolic level within Lacanian theory is investigated.

Keywords: *Ethics, Imaginary, Subject, Symbolic, Desire, Lacan.*

KADİM BİR ETİK PROBLEM OLARAK KLİENTALİZM: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Mesut ÖZEL
Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Orcid no: 0000-0002-8152-5217

ÖZET

Sümerlerden Antik Yunana, yazılı belgelerine bile rastlanan kadim bir etik problem olarak klientalizm; günümüzde de oldukça sık rastlanan, toplumsal, siyasal ve organizasyonel olarak oldukça önemli ve temel bir yozlaşma türüdür. Kısaca söylemek gerekirse, kamusal ve/veya özel değerlerin/rantların dağıtılması ve paylaşılmasında adalet ve hakkaniyet gibi etik değerler yerine, farklı kriterlerin belirleyici olması olarak tanımlanabilir. Özü itibariyle bir toplumsal ilişki sistemi olarak klientalizm, bahsedilen kriterler bağlamında farklı terimlerle adlandırılabilmektedir. Bu terimler ve terimlerle adlandırılan ilişki sistemlerinden en bilinen ve yaygın olanları; klientalizm, favoritizm, nepotizm, partizanlık, tribalizm, kronizm, patronajdır. Türkçede yaygın kullanılan kavramlar ise kayırmacılık ve torpildir. Bu çalışmada işletmecilikten siyaset bilimine, iktisattan sosyolojiye birçok disiplinin tartıştığı bu konuya ilişkin, ortaya çıkan kavram karmaşasına bir nebze olsun son vermek, alanda çalışacaklar için kavramların etimolojik kökenlerinden sınırlılıklarına uzanan bir çerçeve oluşturmak amaçlanmaktadır.

Konunun toplumsal ve siyasal anlamda önemi ve etkileri dikkate alındığında, ilgili alan yazınının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle, aslında konunun en temel boyutlarını değerlendirebilme metotları, kavramları ve kavram setlerine sahip sosyoloji, siyaset bilimi gibi disiplinlerde konuya ilişkin yapılan çalışmaların ya yok denecek kadar az ya da konunun sadece belili bölümleriyle sınırlı kalınarak esas temellerinin ve etkilerinin görülemediği anlaşılmaktadır. Var olan çalışmalarda da konuyu açıklamak ve tanımlamak amacıyla kullanılan yukarıda bahsedilen kavramların, birbirlerinin yerine kullanıldığı, anlamlarını aşan şekillerde kullanıldığı ya da anlamlarının dışında kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışma vasıtasıyla hem kavramlar bakımından konunun daha belirginleştirilmesi hem de hak ettiği ilgiyi görmeyen bu konu/sorunun gerek akademik anlamda araştırmacılar nezdinde gerekse kamuoyu bağlamında farkındalığını artırmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Etik, Klinetalizm, Kayırmacılık*

CLIENTALISM AS AN ANCIENT ETHICAL PROBLEM: A CONCEPTUAL FRAMEWORK

ABSTRACT

Clientalism as an ancient ethical problem found even in written documents, from Sumerians to Ancient Greece; It is a very important and fundamental type of corruption in social, political and organizational terms, which is quite common today. In short, it can be defined as different criteria determining the distribution and sharing of public and / or private values / rents, instead of ethical values such as justice and fairness. As a system of social relations in essence, clientalism can be named with different terms in the context of the criteria mentioned. The most known and common of these terms; clientalism, favoritism, nepotism, partisanship, tribalism, cronyism, patronage.

Commonly used concepts in Turkish are kayırmacılık and torpil. In this study, it is aimed to put an end to the confusion of concepts that arise regarding this issue, which is discussed by many disciplines and in addition, it is aimed to create a framework for these concepts.

Considering the social and political importance and effects of the subject, it is seen that the relevant literature is quite limited. In particular, it is understood that the studies on the subject are inadequate or limited in content in disciplines such as sociology and political science, which have methods, concepts and concept sets to evaluate the most basic dimensions of the subject. In existing studies, it is seen that the above-mentioned concepts used to explain and define the subject are used interchangeably, in ways that exceed their meanings or are used outside of their meanings. With this study, it is aimed to increase the awareness of this issue / problem in academic and public contexts and to clarify the related concepts.

Key Words: Ethics, Clientalism, Nepotism

MODERN TOPLUM, ERDEMLER VE ADALET İDESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ferdi SELİM
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Orcid no: 0000-0003-2576-4499

ÖZET

Günümüzde en sık kullanılan terimlerden biri etiktir. Çeşitli nedenlerle ilişki kurmuş olduğumuz ya da etrafımızdaki pek çok kişiden "bu hiç etik değil" cümlesini duymuşuzdur. Ya da bir arkadaşımızdan kendi mesleğinin belirli ilkeleri, kuralları ya da ahlaki standartlarının olduğunu ifade edişine tanık olmuşuzdur. Yine özel ve kamusal alanda faaliyet gösteren çeşitli kurumlarda etik kurullar belirlenmiş, bu doğrultuda "öz denetim"i desteklemek, insani ve mesleki ilişkileri belirli kural ve ilkeler etrafında sürdürebilmek ve bir değer varlığı olan insanın hakları, onuru ve iyi niyeti korunmak istenmiştir. Sözü edilen bu gelişmeler, etiğin spesifik problemlerle alanının genişletilmesi kimi zaman karışıklıklara yol açmıştır. Ayrıca etiğe olan bu ilgiye etik ihlallerinin artması, insan haklarının hiçe sayılması da birer neden olarak gösterilebilir. Çok eski bir zaman aralığında başlayan iyi yaşam arayışı ne yazık ki her çağda başarılı bir görünüme sahip olmamıştır. İlkel toplumlardan modern toplumlara, basit aletlerden son teknolojik cihazlara ulaşan maddi evrimimizle manevi ilerlememiz koşutluk göstermemiştir.

Yaşamın anlamını soruşturan modern birey Antikçağ'ın bilge kişilerinin ötesine gidememiştir. Modern toplumlarla birlikte yararın tek ahlaki ölçüt olarak görülmesi başkaca güçlükler getirmek şöyle dursun ahlaki muhakemeyi sığ bir hesap işlemine dönüştürmüş ve nihayet sürdürülemez ahlaki bir hayatı dayatmıştır. Örgütlenmenin sınırlı, iş bölümünün rahatlıkla yapılabildiği toplumlarda bireylerin yetkinleşmesi ile birlikte onlara çeşitli erdemleri kazandıran toplumların daha refah, özgür ve adil oldukları tarihsel bir olgudur. İşte hem mutlu bir toplumun nedeni hem de en yüksek sayıda insanın en çok mutluluğu ilkesinin ötesinde bir ilke olan, iyiyi ve kötüyü, toplumsal standartları belirleyerek bunları dağıtmamıza rehberlik edecek bir erdem olarak adalet idesi/ilkesi yeniden ahlaki yaşayışın temel erdemi haline getirilmelidir. Bu çalışmanın amacı da işte hem modern toplumun karmaşık yapısına uygun hem de erdem yönünden kendisini geliştirebilmiş bireylerin eğitimini sağlayacak toplumsal ve siyasi düzenin kurulması ve sürdürülmesi bakımından gerekli olan mekanizmaları tespit etmek ve kişilerin bu yönde davranış geliştirmesine neden olacak bir motivasyon kuramı ileri sürmektir.

Anahtar Kelimeler: *Etik, Motivasyon, Adalet, Erdem, Değer*

MODERN SOCIETY, VIRTUES AND THE IDEA OF JUSTICE

ABSTRACT

Ethics is one of the most commonly used terms today. We must have heard the sentence "this is not ethical at all" from many people we have relationships with or around us for various reasons. Or we must have witnessed one of our friends expressing his profession has certain principles, rules, or moral standards. Ethical committees have been established in various institutions operating in private and public spheres and accordingly it was aimed to support "self-control", to maintain human and

professional relations around certain rules and principles, and to protect the rights, dignity and goodwill of the human being as a value-being. These developments have sometimes caused extending the field of ethics with specific problems and confusions. In addition, the increase in ethical violations and the disregard of human rights can be shown as reasons for this interest in ethics. The search for the good life that started in a very ancient time, unfortunately, has not a successful appearance in every age. Our spiritual progress did not show parallelism with our material evolution from primitive societies to modern societies, from simple tools to the latest technological devices.

The modern individual questioning the meaning of good life could not go beyond the wise people of Antiquity. With modern societies, considering benefit as the only moral criteria has posed different challenges, turned moral reasoning into a shallow settlement process and eventually imposed unsustainable moral life. It is a historical fact that societies, giving individuals various virtues together with their maturation, in which organization is limited and division of labour can be done easily are more prosperous, free and just. Justice idea/principle, which is cause of happy society, is principle beyond the principle of the happiness of the greatest number of people and a virtue that will guide us to distribute the good and the bad, by setting social standards, should be made the basic virtue of moral life again. The aim of this study to identify mechanisms necessary for the establishment and maintenance of a social and political order that will ensure the education of individuals who are suitable for the complex structure of modern society and who have improved themselves in terms of virtue, and to put forward a motivation theory that will provide people to develop behaviours in this direction.

Key Words: *Ethics, Motivation, Justice, Virtue, Value*

ARİSTOTELES VE KANT'IN AHLAK ANLAYIŞI BAĞLAMINDA ERDEM KAVRAMININ ANALİZİ

Araştırma Görevlisi Yüksel SARAÇ YEŞİLADA
Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Orcid no: 0000-0002-8091-8246

ÖZET

Erdem, iki yönden erdem etiğinin tartışmalı bir konusudur: birincisi, ahlaki yargılar, ahlaki öznenin karakterine ilişkin yargılardır; ikincisi, erdemlerin açıklaması insan doğasıyla bağlantılıdır. Kant'ın düşüncesinin merkezindeki numenal ve fenomenal dünya arasındaki ayrıma göre numenal alandaki erdem, bir ahlaki karakter anlayışıdır, iradenin kendini sevme ilkesinden görev ilkesine ani bir devrimidir. Bu devinim, gerçek ahlaki değerin işaretidir ve alışkanlıklar veya eğitim gibi ampirik bir etki yoluyla gerçekleştirilemez. Erdem, algılanabilir yani fenomenal dünyada ise, doğru alışkanlıkların, eğitimin ve diğer deneysel etkilerle ortaya çıkabilecek ampirik karakterin kademeli bir değişimini içerir. Fenomenal dünyadaki bu erdemin Aristotelesçi erdemle pek çok ortak yanı vardır, çünkü zamanla, kademeli olarak gelişir ve ampirik olasılıklara tabidir. Aristoteles'e göre, doğamızın dayattığı birtakım kısıtlar içerisinde akıl erdemi seçmeli ve bunu erdem uğruna yapmalıdır. Aristoteles ve Kant, alışkanlığın oynadığı kesin rol konusunda hemfikir değillerdir. Aristoteles için, düşüncesiz alışkanlık bir başlangıç noktasıdır. Kant içinse başlangıç noktası ahlaki yasanın kabulüdür ve erdem kişinin alışkanlıklarıyla bağlantılı olmayan, iyiye doğru bir yeniden yönlenmeyi gerektirir. Bu nedenle karakter gelişimi her iki teoride de benzer bir profile sahiptir, yani kademeli ve dış etkilere tabidir, ancak karakter gelişiminin yeri iki teoride farklılık gösterir. Kantçı tablodaki birincil, ahlaki yasanın gücünün doğrulanması olan aklın uygulanmasıdır. Aristoteles için bilinçli de olsa erdemi seçmek ancak ampirik karakterin gelişmesiyle mümkündür ve talihsiz deneysel koşullar tarafından engellenirse imkansız olabilir. Bu yüzden, ahlaki özneler eylemlerine göre değil, karakterlerine göre değerlendirilir. Kant ise, ahlaki sorumluluk yargılarını, ne karaktere ne de sonuçlarına dayandırır. Ahlaki sorumluluk yargıları sadece iyi niyete dayanmalıdır. Kategorik bir Zorunluluk olan Yüce ahlak ilkesi ile görevden hareket ettiğimizde, eğilimlerimiz ve ampirik doğamız tarafından motive edilmekten ziyade, evrensel olarak geçerli bir rasyonel ilke tarafından motive ediliriz. Bu çalışmada, erdem kavramının ahlaki öznenin karakteri ve doğası yönüyle değerlendirilmesi açısından, en baskın ve etkili açıklaması olan Aristotelesçi erdem etiği ile felsefe tarihinde sükse yapan Kant'ın ahlak anlayışı ele alınmaya değer olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Erdem, Karakter, İnsan Doğası, Kant, Aristoteles, Alışkanlık*

ANALYSIS OF CONCEPT OF VIRTUE IN THE CONTEXT OF MORAL UNDERSTANDING OF ARISTOTLE AND KANT

ABSTRACT

Virtue is a controversial issue in virtue ethics in two respects: first, moral judgments are judgments about the character of the moral subject; Second, the explanation of virtues is linked to human nature. According to the distinction between the noumenal and the phenomenal world at the center of Kant's thought, virtue in the noumenal realm is an understanding of moral character, a sudden revolution of the will from the principle of self-love to the principle of duty. This movement is a sign of true moral value and cannot be achieved through an empirical influence such as habits or education. Virtue, in

the perceivable; i.e., phenomenal world, involves a gradual change of correct habits, education, and empirical character that can be brought about by other experimental effects. This virtue in the phenomenal world has much in common with the Aristotelian virtue, as it develops gradually over time and is subject to empirical possibilities. According to Aristotle, reason should choose virtue within the constraints imposed by our nature and do it for the sake of virtue. Aristotle and Kant do not agree on the precise role habit plays. For Aristotle, mindless habit is a starting point. For Kant, the starting point is the acceptance of the moral law, and virtue entails a reorientation towards the good, not connected with one's habits. Character development therefore has a similar profile in both theories, that is, it is gradual and subject to external influences, but the location of character development differs in the two theories. The primary in the Kantian picture is the application of reason, which is the affirmation of the power of moral law. For Aristotle, choosing virtue, albeit consciously, is possible only with the development of empirical character and may be impossible if hindered by unfortunate experimental conditions. Therefore, moral subjects are judged not according to their actions but according to their character. Kant, on the other hand, bases his moral responsibility judgments on neither character nor consequences. Moral responsibility judgments should be based only on the good will. When we move from duty with the Supreme moral principle, which is Categorical Imperative, we are motivated by a universally valid rational principle rather than by our inclinations and empirical nature. In this study, in terms of evaluating the concept of virtue with the aspects of the character and nature of the moral subject, Aristotelian virtue ethics, which is the most dominant and effective explanation, and Kant's understanding of morality, which made a success in the history of philosophy, will be worth considering.

Keywords: *Virtue, Character, Human Nature, Kant, Aristotle, Habit*

DİN VE SİYASİ ETİK İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ÜNAL
Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Kelam ve İtikadî İslam Mezhepleri Ana Bilim Dalı-Kelam Bilim Dalı
Orcid no: 0000-0002-9543-7445

ÖZET

Din ve siyaset arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği konusu, geçmişten günümüze süregelen, neredeyse her kesimden insanın ilgi alanına giren tartışmalara konu olmaktadır. Esasında dinin bireyi, siyasetin toplumu muhatap alarak insan eylemleri/davranışları üzerinde etkin olmaya çalışmaları, aralarında kaçınılmaz bir ilişkiyi gündeme getirmektedir. İnsanları yönetme sanatı olarak tanımlayabileceğimiz siyasetin, bu ilişkiden iki farklı tutum izleyerek faydalanmaya çalıştığı bilinmektedir. Buna göre toplumsal desteği arkasına almak amacındaki siyaset, ya dini yanına alarak ya da karşısına alarak kendisine bir zemin oluşturmaya çalışır. Tarihsel tecrübe, genellikle dini yanına alanların kazandığını ortaya koymaktadır. Zira insan gerçeği üzerinden değerlendirildiğinde, kutsal olan her zaman bir adım önde olmaktadır. Ancak ne şekilde olursa olsun dinin siyasi bir malzeme olarak kullanılması, onun kutsallığına zarar verdiği gibi, birleştiricilik ve mutluluk kaynağı oluşu gibi temel işlevlerine de zarar vermektedir. Böylece "din" din olma hüviyetini, siyaset de "siyaset" olma hüviyetini kaybederek mecrasından sapmakta, yarar yerine zarar üretmektedir. İnsanlar için her anlamda güçlü bir hayat felsefesi/görüşü başka bir ifadeyle bakış açısı oluşturma potansiyeline sahip dinin, siyaset alanı için de öne çıkardığı siyasi-etik ilkeler elbette bulunmaktadır. Siyasi rejimin nasıl şekilleneceği, başka bir ifadeyle zaman, zihin ve zemin unsurları temelinde/çerçevesinde hangi yönetim şeklinin geçerli olacağı konusunu insanlara bırakan İslam Dini, karar alma mekanizmalarında ise işlerin başta adalet olmak üzere, liyakat ve danışma/istişare ile gerçekleştirilmesini önermektedir. İnsanların mutluluk ve refah seviyesini arttırmayı dahası, hoşgörü ve beraber yaşama kültürünü geliştirmelerini hedefleyen İslam Dini'nin, bu noktada çoğunluğun siyasi egemenliğini devrettiği iktidara sunduğu teorik zemindeki katkı, kanaatimizce azımsanamayacak bir değer taşımaktadır. Sonuçta iktidar sahiplerinin de birey oluşu, yönetimleriyle ilgili kararlar alırken inandıkları dinin ilkelerini gündeme getirebilir. Doğrusu, siyasi alanda din referans verilmemek kaydıyla pekala bu ilkelerden faydalanılabilir. Bu bildiride İslam Dini bağlamında sosyo-siyasi etik ilkeler ele alınacaktır/irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: *Din, Siyaset, Etik, Adalet, Liyakat, İstişare*

THE RELATION BETWEEN RELIGION AND POLITICAL ETHIC

ABSTRACT

The issue of how the relationship between religion and politics should be has been the subject of ongoing debates from the past to the present, which are of interest to almost every segment of people. In fact, the fact that religion attempts to be effective on human actions/behaviors by dealing with the individual, and politics with society, brings up an inevitable relationship between them. It is known that politics, which we can define as the art of managing people, attempts to benefit from this relationship by following two different attitudes. Accordingly, politics, which aims to get social

support behind it, tries to create a ground for itself by either taking side with religion or against it. Historical experience shows that those who took side with religion have generally won. Because when the issue is considered through human reality, the sacred is always one-step ahead. However, the use of religion as a political vehicle, whatever the cost, damages its sacredness as well as its basic functions such as being a source of unity and happiness. Thus, "religion" loses its feature of being a religion and politics loses its feature of being "politics" and deviate from their paths, producing harm instead of benefit. Of course, religion, which has the potential to create a strong life philosophy/view, in other words perspective, for people in every sense, has political-ethical principles that it puts forward in the field of politics. Islam, which leaves the issue of how the political regime will be shaped, in other words, which form of government will be valid according to the historical, intellectual and spatial context, suggests that the decision-making mechanisms should be done with merit and consultation, especially justice. In our opinion, aiming to increase the level of happiness and welfare of the people, and to develop a culture of tolerance and living together, Islam's theoretical contribution at this point to the power, to which the majority transfers its political sovereignty, has a value that cannot be underestimated. As a result, the fact that the rulers are individuals may bring up the principles of the religion they believe in while making decisions about their administration. In fact, these principles can well be utilized, unless religion is referenced in the political sphere. In this paper, socio-political ethical principles in the context of Islam will be discussed/analyzed.

Keywords: *Religion, Politics, Ethics, Justice, Merit, Consultation*

GİRİŞ

Din ve siyaset arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği konusu, geçmişten günümüze, neredeyse her kesimden insanın ilgi alanına giren tartışmalara konu olmaktadır. Zira din olgusu, Hz. Âdem'in ilk insan olmasının yanında ilk peygamber olması üzerinden değerlendirildiğinde insanlık tarihiyle aynı yaşa sahiptir. Siyaset ise insanların tabiatlarının gereği toplumsal yaşama geçişleriyle birlikte gündeme gelmiştir. Esasında biri bireyi(din), diğeri toplumu(siyaset) muhatap alan bu iki farklı kurumun aynı arenada yani insan faaliyetleri üzerinde etkin olmaya çalışmaları, aralarında kaçınılmaz bir ilişkiyi de gündeme getirmektedir. Burada önemli olan şey, söz konusu ilişkinin kim tarafından hangi esaslar etrafında gerçekleştirileceğidir. Çünkü din ile siyaset arasındaki ilişkinin sağlıklı bir zemine oturmaması ile "din" din olma hüviyetini, siyaset de "siyaset" olma hüviyetini kaybederek mecrasından sapmakta, yarar yerine zarar üretmektedir. Oysa gerek dinin gerekse siyasetin, insanların mutluluk ve refah seviyesini arttırmayı dahası, hoşgörü ve beraber yaşama kültürünü geliştirme ve olabildiğince iyiye götürmeye yönelik bir tutum içerisinde olmaları, ikisinin de varlık gerekçelerine ve amaçlarına daha uygundur.

Din ve siyasetin tanımlarını yaparak iki kavram arasındaki ilişkiyi netleştirmek ve irdelemek mümkündür. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim merkezli bir yaklaşım üzerinden dinin genel tanımı, "Dünyada ve ahirette mutlu olabilmeleri için Allah'ın vahiy yoluyla akıl sahibi insanlara gönderdiği emir ya da tavsiyelerinin tamamıdır." şeklinde yapılabilir. Buna benzer başka bir tanım ise "Allah tarafından vazedilip, mensuplarını dünya ve âhirette kurtuluşa ulaştıran inanç ve amellerden ibaret bir müessesedir."[1] şeklindedir. Her iki tanım değerlendirildiğinde öne çıkan hususlar, dinin "ilahi kanunlar manzumesi"[2] olarak kabul edilmesi, amacının da insanları dünya ve ahirette mutluluğa götürmesidir.

[1]Duncan Black Macdonald, "Din", *İslâm Ansiklopedisi* içinde, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, c. 3, ss. 590-591.

[2] Günay Tümer, "Din", *İslam Ansiklopedisi***,** TDV Yayınları, İstanbul 1994, c. 9, ss. 313-314. Benzer içerikli bir tanım için bkz. Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî, *El-Milel ve'n Nihal*, (çev.) Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul 2005, ss. 51-53.

Siyaset ise Arapça kökenli bir kelimedir. Kökü "s-v-s" ya da "sâse"den gelen "siyasa" kelimesi, sözlükte yönetmek, eğitmek, yetiştirmek, hüküm sürmek, düzene koymak, başa geçmek, haricî ve dahilî devlet işlerini maharetle yürütmek, sevk etmek vb. anlamlara gelir[3]. Özellikle bedevî toplumlarda atı yönetmek ve onunla ilgilenmek anlamında kullanıldığı için, atları tımar edip, onlara bakan ve yetiştiren kişiye "seyis" denilmektedir. Ayrıca "seyis" kelimesi bir davar sürüsünü yönlendirmek ve ona rehberlik etmek için sürünün önünde giden erkek keçi, yani teke için de kullanılmaktadır.[4] Batı dünyasında ise siyaset teriminin Yunanca kaynaklı "politika" kelimesi ile karşılandığı görülmektedir. Politika devlete ait işler, yönetim işleri, adil, iyi ve ahlâkî bir toplum kurma faaliyeti[5] anlamlarına gelmektedir.

Siyaset sözcüğünün günümüzdeki anlamını da ortaya koyan en genel tanımı ise *"*ülke, devlet ve insan yönetimi*"*[6] şeklinde yapılabilir. Başka bir ifadeyle siyaset, toplumsal yaşamı konu ve muhatap alan, toplumun değişik kesimlerinin çıkarlarının uzlaştırılması ve dengelenmesi, böylelikle herkesin refahına ve yararına olan bir toplum düzeninin kurulması sanatıdır. Bir başka tanıma göre siyaset, "Maddî-manevî değerlerin otoriteye dayalı olarak dağıtılması sürecidir."[7] Siyasetin amacı toplumu olabildiğince iyiye götürmeye çalışmaktır.[8] Şu halde siyaset, insan için vazgeçilemez adeta olmazsa olmaz denebilecek bir olguyu ifade etmektedir.

Tanımları esas alındığında birer egemenlik aracı olarak işlev gördüğü anlaşılan din ve siyasetin kısaca değerlendirmesini yaptıktan sonra, siyasi egemenliğin kime ait olduğu, din-siyaset ilişkisi ve dinin siyasal alana hangi konularda nasıl katkı sağladığı, herhangi bir rejim biçimin önerip önermediği gibi konuların irdelenmesi ve açıklanması, meselenin daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

1. SİYASAL HAKİMİYET/EGEMENLİK KİMİN?

Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında var edici-yaratıcı egemenliğin[9] yanında dinsel egemenliğin[10] Allah'a, siyasî egemenliğin[11] ise insana ait olduğu görülmektedir. Evreni ve içerisindeki her şeyi yoktan yaratan Allah, yeryüzünde siyasî egemenliği üstlenmek ve kullanmak üzere insanı görevlendirmiştir. İnsanın bu noktada herhangi bir tercih hakkı yoktur. Kur'an'a göre insan, söz konusu görevi başarabilecek yüksek donanım sahibi, onurlu, şerefli ve değerli bir varlık olarak yaratılmıştır.[12] Söz

[3] Bkz. Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, Daru İhyâ-i Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1366-1368, c.3, s. 119; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Okyanûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, (trc.) Ahmed Asım, İstanbul 1268/1272, c. 2, s. 249; Atay, Hüseyin - Atay, İbrahim, *Arapça-Türkçe Büyük Lugat*, Hilal Matbaası, Ankara 1968, ss.1054-1055. Ayrıca bkz. Davut Dursun, *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, İstanbul 2002, s. 25.

[4] Bkz. Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut 1955-1956/1375, c.6, s. 109; Ayrıca bkz. Bernard Lewis, *İslâm'ın Siyasal Dili*, (çev.) Fatih Taşar, Rey Yayınları, Kayseri 1992, s. 23.

[5] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (çev.) Saffet Babür, HÜ Yayınları, Ankara 1988, s. 19. Ayrıca bkz. Yaşar Ünal, *İnsan Egemenliğinin Teolojik Temelleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 92.

[6] Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993, s. 5.

[7] Bkz. İlter Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yayınları, İstanbul 1997, s. 7.

[8] Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 431, 2. Baskı, Ankara 1978, ss. 1-2; Ahmet Akbulut, *Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci*, Otto Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2017, ss. 60,198; Mehmet Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1993, c. 3, s.240.

[9] Rûm, 30/8; Zümer, 39/5.

[10] A'raf, 7/29; Yunus, 10/22; Lokman, 31/32.

[11] Nisa, 4/58; Maide, 5/42; Sa'd, 38/26.

[12] Bkz. Tîn, 95/4; Bakara, 2/31; Mü'minûn, 23/78; Secde, 32/7-9; Ahzab, 33/72; Mülk, 67/23. Bazı çalışmalarda "halife" kavramının yanlış yorumlandığı görülmektedir. Bu da insan cinsinin Allah'ın halifesi olduğu şeklinde bir görüşünün ileri sürülmesine neden olmuştur. Bkz. Hüseyin Atay, "Allah'ın Halifesi İnsan", *AÜİFD,* Ankara 1972, c. 18, s.74; Hasan Gümüşoğlu, *İslâm'da İmâmet ve Hilâfet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1999, ss. 22-25. Bu yaklaşımın yol açtığı sorun, "teokrasi" anlayışını çağrıştırmasıdır. Bkz. Lewis, *İslâm'ın Siyasal Dili*, s. 73.

konusu özelliklerine uygun olarak yeryüzünde bireysel tercihlerini gerçekleştirebilecek bir konumdadır. Bu da onun egemen, başka bir ifadeyle "halife" statüsüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır.[13] "Allah'ın insanı yeryüzünde halife olarak yaratıp, onu yeryüzünün imarına, düzenli ve güvenli bir toplumsal hayat içinde kimsenin hukukunu ihlâl etmeden yaşamaya memur etmesi, ona yetki ve sorumluluk vermesi, siyasî tercih ve iktidarın kaynağının da beşerî olmasını gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde insanın 'halife' olarak yaratılmış olmasının anlamı ortadan kalkacaktır."[14] Şu halde Allah, toplumsal değişme konusunda insanı gerçek bir özne olarak değerlendirmekte ve ona "halife" sıfatını vererek sorumluluk yüklemektedir. Ayrıca Kur'an'da "halife" kelimesinin nekra/belirsiz ve çoğul halde, yani "helâif"/"hulefa" şeklinde geçmesi[15] halifelik görevinin insan cinsinin tamamına verilmiş olduğunu semantik olarak da ortaya koymaktadır.[16]

Öyle anlaşılıyor ki, siyaset olgusunun öznesi insan olarak belirlenmiştir. Nitekim reel alana döndüğümüzde yönetici olmak, yönetim hakkını devretmek, yönetim şeklini belirlemek ve uygulamak yeri geldiğinde siyasi iktidarı eleştirmek ya da değiştirmenin de insan üzerinden gerçekleştiği net olarak görülebilmektedir. Kısacası siyasal alanda her şey insan tarafından belirlenmekte, insan tarafından uygulanmaktadır.[17] Diğer taraftan Allah'ın insanı görevlendirmesi, insana verdiği değeri ve duyduğu güveni ortaya koymaktadır. Emanetin yüklenicisi durumundaki insan, görev alanında nüfûz ve otorite sahibi olmasının yanında icat ve keşif gibi tüm güç ve yetkilere sahiptir. Ayrıca kendi egemenlik alanında, egemenliğini doğru bir şekilde kullanarak iş yapmakla ve bunun da hesabını vermekle yükümlüdür.[18]

İnsanın neden bu konuma layık görüldüğü sorusuna ise insanın evrendeki diğer varlıklardan farklı aynı zamanda ayrıcalıklı olarak, iyilik ve kötülük yapabilme olanağına sahip, akıl, irade ve sorumluluk sahibi, özgür bir varlık olmasıyla cevap verilebilir. Nitekim insanın yaratılışta fıtratına yerleştirilen bu yapısal formlar, onun yeryüzünde siyasi egemenlik kurma ve yeryüzünü imar etme misyonunun da belirleyicisi ve gerçekleştiricisi olmaktadırlar. Tarihsel özelliğe sahip olan politik tasarımların meşruluk kaynağı, işte bu yapısal formlarda aranmalıdır. Bu durumda ortaya konan herhangi bir politik tasarım, insan aklına, iradesine, sorumluluğuna ve özgürlüğüne uygunluğu açısından değerlendirilebilir.[19] Ayrıca Kur'an'da insandan gerçekleştirmesi beklenen "şûra", "emaneti ehline verme", "insanlar arasında adaletle hükmetme" gibi, aslında evrensel nitelikli yönetim ilkelerinin varlığı ve bu ilkelere yapılan yoğun vurgu, bizi siyasî egemenliğin insana ait olduğu şeklindeki bir yargıya kolaylıkla ulaştırabilir. Şu halde insanın yeryüzündeki hâkimiyetini öne çıkaran yaklaşımların önemi açıktır. Ancak geleneksel Müslüman zihniyetinin, Allah'ın ontolojik hâkimiyetini siyasal alana kaydırıp, böylece Allah ile insan arasındaki dikey ilişkiyi yatay bir şekle dönüştürerek çok ciddi eksen kaymalarına sebep olduğunu burada ifade etmek gerekir. Nitekim Müslümanların siyasî tarihinde bununla ilgili pek çok örnek bulunabilir.[20]

Ancak Kur'an'a göre insan Allah'ın değil, Allah insanın vekilidir. Bkz. Al-i İmran, 3/173; Nisa, 4/81, 132,171; En'am, 6/102; Hud, 11/12; Zümer, 39/62; İsra, 17/65; Ahzab, 33/3; Mümezzil, 73/9. Doğrusu, Allah insan adına kararlar alır ve uygular. İnsan hiçbir biçimde, Allah'ı temsilen Allah adına siyasî egemenlik iddiasına bulunamaz. Burada Allah için iş yapmakla, Allah adına iş yapmak arasında fark olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Şu halde birey, dünyada yaptığı her işi kendi adına gerçekleştirmektedir.

[13] Bkz. Bakara, 2/30; Enam, 6/165; Araf, 7/69; Yunus, 10/14,73; Neml, 27/62; Fatır, 35/39; Sad, 38/26.

[14] Harun Özdemirci-Yaşar Çolak, *Din Siyaset Din Devlet İlişkileri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 48.

[15] En'am, 6/165; A'raf, 7/69,74; Yunus, 10/14,73; Fâtır, 35/39; Neml, 27/62.

[16] Ahmet İnan, *Çağdaş Egemenlik Teorisi ile Kur'an'ın Hâkimiyet Kavramının Karşılaştırılması-Yeni Bir İslâm Siyâset Teorisine Giriş,* Se-ba Ofset, Ankara 1999, s. 170.

[17] Özdemirci-Çolak, *Din Siyaset Din Devlet İlişkileri*, s. 43.

[18] Ünal, *İnsan Egemenliğinin Teolojik Temelleri*, s. 141.

[19] Ünal, *İnsan Egemenliğinin Teolojik Temelleri*, s. 41.

[20] Ünal, *İnsan Egemenliğinin Teolojik Temelleri*, s. 11.

2. DİN-SİYASET İLİŞKİSİ

İnsanların hayatları, sosyal, siyasî ve ekonomik vb. yönlerden bir bütündür ve bunların birbirinden tamamen ayrılması mümkün değildir. Söz konusu unsurlar, aynı dünyanın farklı olguları olarak işlevlerini gerçekleştirmektedirler. Siyaset te bu olgulardan biri olduğuna göre toplumsal yapı içinde ortaya çıkmakta ve orada faaliyetlerini icra etmektedir. Bu yüzden siyaset, ülke ve devlet yönetimini içermekle birlikte insan yönetimini de içerir. Zira siyaset olgusu, devletten önce var olduğu gibi devletin dışında da vardır.[21] Böylesi geniş bir alanı zemin edinen siyasî kültürün kaynakları arasında, toplumun söz ve davranış normları ile kuşaktan kuşağa aktardığı tecrübeler, teamül haline gelmiş, alışkanlık yaratmış, kalıplaşmış kurallar ve yaşam dinamikleri gibi farklı olgular sayılabilir. Ayrıca gelenek başta olmak üzere tarih, kültür ve din gibi olgular, siyasal kültürü belirleyen merkezi unsurlardır.[22] Tüm bunlara ek olarak insanın yaratılışı gereği sosyal bir varlık oluşu, siyasetin ya da politikanın insanla birlikte var olduğunu göstermektedir.

Müslüman kültürde din-siyaset ilişkileri irdelendiğinde birtakım sorunlarla karşılaşmamak mümkün değildir. Bu sorunların büyük bir kısmının altında yatan temel sebebin, Müslümanların Hz. Peygamber'in hem peygamber hem de devlet başkanı olmasını doğru analiz edememeleri olduğu görülmektedir.[23] Buna göre Hz. Peygamber'in otoritesini gündeme getiren onun siyasi kimliği değil, Allah'ın elçisi olmasıdır. Nitekim İslâm'ın bizzat Hz. Muhammed'in şahsında dine dayalı hususlarla, siyasal konulara dair hususlar arasında bir ayırımı kabul ettiği söylenebilir.[24] Öyle anlaşılıyor ki, risâlet onun birincil görevi, siyaset ise şartların onu kabullenmek durumda bıraktığı ikincil görevidir. Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte nebevî otorite devreden çıkmış, ortada sadece siyasi otorite kalmıştır. Ancak Müslüman dünyada siyaset dinin bir parçası olarak algılanmaya devam etmiş, toplumu idare eden yöneticiler aynı zamanda peygamber olmamalarına rağmen, dini otoriteyi yanlarına almayı sürdürmüş ve böylece yönetimlerini dine dayandırmayı bırakmamışlardır. Böylece iktidarlarının dokunulmaz ve eleştirilemez bir hale gelmesini hedeflemişlerdir. İktidarın sorgulanmasını ve hesap vermesini imkansız hale getiren bu yaklaşımın en yoğun olarak görüldüğü zaman diliminin ise Emeviler dönemi olduğu bilinmektedir. Sonraki süreçlerde de bu durum devam etmiştir.

Tahmin edilebileceği üzere siyasi alanda dinin insan üzerindeki gücünü/etkisini yanına alanlar kazanırken, karşısına alanlar kaybetmiştir. Çünkü insan gerçeği üzerinden değerlendirildiğinde kutsal olan her zaman bir adım önde olmaktadır. Zira din, insanların her zaman saygı ve güven hisleriyle sarıldıkları ve vazgeçemedikleri bir olgu ve ortak üst kimliktir. Ancak ne şekilde olursa olsun dinin herkese yol gösteren üst bir kurum olma özelliğini kaybederek, siyasetçilerin ya da otorite sahibi güçlerin emrine girmesi ve böylece dinin siyasi bir malzeme olarak kullanılması, onun kutsallığına zarar verdiği gibi, birleştiricilik ve mutluluk kaynağı oluşu gibi temel işlevlerini ortadan kaldırmaktadır. Dahası, tefrikanın kurumsallaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca din, hiç bir zorlamayı

[21] Bkz. Mahmut Ay, "Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması", *AÜİFD*, Ankara 2005, c. 46, ss. 128-129.
[22] Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, 1. Baskı, Ankara 1998, s. 4.
[23] Oysa Kur'an, Hz. Muhammed'in nebevî kişiliği ile insanî kişiliği arasındaki doğal ayrımı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bkz. Âl-i İmran; 3/144; En'âm, 6/50; Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6; Ahkâf, 46/9.
[24] Ahmet Arslan, *İslâm Demokrasi ve Türkiye*, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara 1995, s. 106; Nitekim Hz. Peygamber'in yöneticilik, askerlik, savaş ve barış, tıp, sağlık, ziraat, ekonomi gibi konulardaki kararları ve uygulamaları, tamamen insani bir nitelik taşımaktadır. Bkz. En'am, 6./52; Enfal, 8/5-8; Tevbe, 9/43,113. Ayrıca bkz. Hayrettin Karaman, *İslâm Hukukunda İçtihat*, Ankara ty, s. 39; Yusuf Şevki Yavuz, "Kur'an-ı Kerim'de Dinî Otorite", *Dinî Otorite* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 30; Niyazi Kahveci, *İslâm Siyaset Düşüncesi*, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara 1996, ss. 69-70; Nadiye Şerif Ömer, *İctihadu'r-Rasûl*, Beyrut 1985, s. 89; Yaşar Ünal, "Hz. Muhammed ve Siyaseti", *Nübüvvet ve Medeniyet-İslam Düşüncesinde Nübüvvet Algıları ve Medeniyyet Tasavvurları*- içinde, (ed.) Abdulhamit Sinanoğlu-Recep Ardoğan, Kitap Dünyası Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 113.

barındırmadığı[25] için başkalarına karşı bir müdahale aracı olarak da kullanılamaz. Başka bir ifadeyle din adına zor kullanmak ve insanlara bir takım dayatmalarda bulunmak dine yapılacak en büyük kötülüktür.[26] Oysa insanları yönetirken gerektiğinde zor kullanılması, şiddet ya da fiziki güce başvurulması gerekebilmektedir. Nitekim siyaset bir tanıma göre, "Toplumun tümünü ilgilendiren veya toplumu oluşturan birimler arasındaki ilişkileri, son aşamada meşru zora dayanarak düzenleyen eylemler bütünüdür."[27] Şu halde yapılması gereken şey, dinsel alanla siyasi alanı birbirinden ayırmak ve böylece dini, siyasi mücadelenin ve kazanımların aracı olmaktan kurtarmaktır.

İnsan, birey olma özelliğini yitirmeden insanca ve özgürce yaşayabileceği başka ifadeyle kendini gerçekleştirebileceği bir siyasî yapılanmayı, vahyin yanı sıra insanlığın bilgi ve birikiminden yararlanarak gerçekleştirme imkanına sahiptir. Zira kanunları oluşturan da uygulayan da insandır. Allah'ın bu noktadaki rolü, öneriler sunmak ve rehberlik etmekten ibarettir. İslâm'da şûra ilkesinin yanında, ruhban sınıfının olmayışı, bunun yanında icma, ictihad vb. unsurların varlığı, İslâm'ın insanın özgürlüğünü öne çıkararak ona serbestlik alanı tanıyan siyasal sistemlerle uygunluk arz ettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, öğreti ile ilgili konularda neyin doğru, neyin yanlış olduğunu belirleyecek dogmatik bir otoritenin olmadığının en somut göstergesidir. Nitekim İslâm, ilkesel olarak akıl ve temyiz sahibi her bir Müslümanı, Kur'an'ı okumak, anlamak ve ona uygun bir şekilde yaşamak konusunda aynı ölçüde sorumlu kılmıştır.[28]

3. İSLAM'IN SİYASİ ALAN İÇİN ÖNE ÇIKARDIĞI SOSYO-ETİK İLKELER

Kur'an-ı Kerim incelendiğinde doğrudan bir siyasal rejim önerilmediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle Kur'an, siyaset bilimine konu olacak biçimsel siyasî düzenleme ve iktidarı elde etme yöntemlerinden bahsetmemektedir. Dahası, Kur'an'da sadece siyaset alanında değil, herhangi sahada öne çıkarılan bir model, sistem veya rejimin sistematiği bulunmaz. Bu durumun muhtemel sebebi, siyasetin zamana zemine ve ihtiyaçlara göre değişiklik gösteren dinamik bir yapıya sahip olmasıdır. Bu realite ışığında zamana, zemine ve zihni/entelektüel gelişmişliğe uygun sistem ve modelleri oluşturmak Müslümanlara bırakılmıştır.[29] Nitekim birçok araştırmacının Kur'an'ın siyasî bir model içermeyip, bunun tespitini insanlara bıraktığı şeklindeki yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir.[30] Şu halde Kur'an'da toplumsal ve siyasal hayatı düzenleyici normatif tarzda yani mutlak kural değeri taşıyan ilkeler bulunmamaktadır. Ancak onun bireye yol gösteren ve tüm hayat için geçerli olan bir takım genel prensipler barındırdığı görülmektedir.

---

[25] Bakara, 2/256. Hamdi Yazır, "Dinde zorlama yoktur." ifadesini, "Zorlama dinde yoktur." şeklinde anlamak gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü Allah dini kimseye zorla vermemiştir. Buna göre din dairesinde zorlama olumsuzlanmıştır. Din kendine zorlayıcı, zorlamayla yapılan fiilleri değil, özgür iradeye dayalı fiilleri konu edinmiştir. Şu halde olumsuzlanan zorlama, sadece dine inanmak noktasındaki bir zorlama değil, hangi şeyle ilgili olursa olsun zorlama eyleminin bizzat kendisidir. Yazır'a göre, "Dinin şanı zorlama değil, belki zorlamadan korumaktır." Zira zorlamaya dayalı şeyler, bir kimseye hoşlanmadığı bir işi ona gözdağı vererek ya da tehdit benzeri bir yolla yaptırmaktır. Oysa din hoşlanmayacak bir şey değildir. Bkz. M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Çelik-Şura Yayınları, İstanbul 1993, c. 2, s. 136 vd.

[26] Akbulut bu durumu şöyle betimlemektedir: "Siyasî otoritenin dinsel nassları ve değerleri referans göstermesi, hem dinin hem de toplumun çıkarına aykırıdır. Çünkü bu durum, siyaseti siyaset olmaktan çıkarmakta ve onu din içinde bir din haline getirmektedir. Öyle anlaşılıyor ki din bireysel alanı aştığı zaman, bir köleleştirme kurumuna dönüşmektedir." Ahmet Akbulut, "Din Laiklik ve Demokrasi Üçgeni", *AÜİFD* (Özel Sayı), 1999, c. 40, s. 268.

[27] Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul 1990, s. 21.

[28] Arslan, *İslâm Demokrasi ve Türkiye*, s. 104 vd.

[29] Niyazi Kahveci, *İslâm Siyaset Düşüncesi*, ss. 58-59.

[30] Bkz. Muhammed Ammara, *İslâm Devleti*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 276; Muhammed Esed, *İslâm'da Yönetim Biçimi*, Yöneliş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2002, ss. 40-41; Çetin Özek, *Devlet ve Din*, Ada Yayınları, İstanbul ty, s. 648; Mustafa Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenişi*, Pınar Yayınları, İstanbul 1991, s. 217; M. Said Hatiboğlu, "Hilafetin Kureyşliliği", *AÜİFD*, Ankara 1978, c. 23, ss. 141-142; Hasan Onat, *Emevîler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, TDV Yayınları, Ankara 1993, ss. 7-8.

İslam Dini, işlerin başta adalet olmak üzere, liyakat ve danışma/istişare ile gerçekleştirilmesini önermektedir. Söz konusu ilkeler, tüm insanların üzerinde uzlaşabileceği bir özellik taşımanın yanında, insanın yaşarken edindiği rol ve tecrübelerin, herkesin faydasına olacak şekilde hayata geçirilmesinde de etkin bir işleve sahiptir. İslam Dini'nin, bu noktada çoğunluğun siyasi egemenliğini devrettiği iktidara sunduğu teorik zemindeki katkı, kanaatimizce azımsanamayacak bir değer taşımaktadır. Sonuçta iktidar sahiplerinin de birey oluşu ve siyasi alandaki yetkilerini halktan almaları[31] yönetimleriyle ilgili kararlar alırken inanılan dinin ilkelerini de hesaba katmayı gündeme getirebilir. Doğrusu, siyasi alanda din referans verilmemek kaydıyla bu ilkelerden faydalanılabilir. Çünkü böylesi bir referans, din duygusunu mecrasından çıkararak, siyasallaşmış ve böylece kutsal ve birleştirici bir üst değer olma niteliklerini kaybetmiş bir hale dönüştürme riskini içermektedir. Bundan sonra İslam'ın siyasi-etik ilkeler bağlamında dikkate alınmasını salık verdiği ilkelerin irdelenmesine geçebiliriz.

a) Adalet

Adâlet kelimesi, "a-d-l" fiilinden türetilmiş soyut isimdir. "A-d-l" fiili, "işte ve ibadette doğru olmak, adâletle hükmetmek, her şeyi yerli yerine koymak, hakkı gerçeği ortaya çıkarmak, insaf etmek, denk olmak, terazinin kefelerini denk hale getirmek, tarafsızlık, hakkaniyet ve ölçüye uymak" gibi anlamlara gelir.[32] Aynı kökten masdar isim olan ve hakka göre hüküm vermek, davranış ve hükümde doğru olmak, insanların haklarına saygı göstermek, herkese layık olduğu ve hak ettiğinin karşılığını vermek gibi anlamları içeren adâlet kelimesi ise, "bireysel ve sosyal yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik esaslarına uygun şekilde davranmayı sağlayan evrensel bir erdem veya ilkedir."[33] Başka bir tanıma göre adâlet, "dinî açıdan yasak olan şeylerden sakınmak suretiyle doğru yol üzere olmaktır."[34] Adalet Kur'an'da farklı formlarıyla yirmi sekiz yerde geçmektedir.[35] Kur'ân'da bu kadar sıklıkla yer alması, İslam'ın adalete verdiği önemin net bir göstergesidir.

Siyaset felsefesinde açıklanması en zor kavramlardan birisi olan adalet, esas itibariyle, çatışan talepleri çözmek suretiyle[36] dünyayı tüm bireyler için daha iyi ve yaşanabilir bir yer haline getirmeyi amaçlayan önemli ve evrensel bir kavramdır.[37] "Bu idealin gerçekleşebilmesi için her zaman siyasetle birlikte düşünülmüş, adaletin toplumda yerleşebilmesi için de ahlaktan ve uygulamalı ahlak olarak görülen siyasetten istifade edilmeye çalışılmıştır. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik, sınıfsız toplum, güçlü devlet vb. bütün siyasi hedeflerin nihai amacı, toplumda adaleti tesis etmektir. Bu amaca ulaşabilmek için savaşlar, ihtilaller, soykırımlar bile yapılması göze alınmıştır."[38] Tarihsel süreçte siyaset, iktisat,

[31] Yumni Sezen, *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, ss. 314-315.
[32] Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut 1988, c. 2, ss. 38-40; İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh fi'l-Lüğa ve'l-Ulûm*, Dâru'l-Hadârati'l-Arabiyye, Beyrut 1974, c. 2, ss. 87-89; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, ez-Zebidî, *Tâ'cu'l-Arûs*, Mısır, 1306, c.3, s. 581; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Lüğa*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts., c. 3, ss. 2358-2362.
[33]Bkz. Mustafa Çağrıcı, "Adâlet", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, c. I, ss. 342-343; David Miller, "Adalet", *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I* içinde, (haz.) David Miller vdğr., (çev.) Bülent Peker ve Nevzat Kıraç, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994, s. 14 vd.; John Rawls, *A Theory of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press , Cambridge 1971, s. 60; *TDK Türkçe Sözlük*, Maya Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara 1982, s. 9; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 29. Baskı, Ankara 2012, s. 9; Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkilap Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1955, s. 8.
[34] Ali b. Muhammed eş-Şerîf Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Beyrut 1403/1983, s. 147.
[35] Bkz. Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehresli Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2001, ss. 550-551.
[36] Bkz. David Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir*, (çev.) Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul 2013, s. 94
[37] Bkz. Miller, "Adalet", ss. 17-19.
[38] İsmail Safi, "Adalet ve Siyaset İlişkisi Üzerine", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* Güz 2018, sy. 12, ss. 63,65.

sosyal hayat, kültür, eğitim ve hukuk vb. birçok alanda genel-geçerli bir kavram olan adalet hakkında, Platon'dan beri birçok görüş ileri sürülmesine rağmen bir fikir birliğine varıldığını söylemek güçtür. Adaletin amacı, bireysel ve toplumsal dengenin sağlanması, korunması ve sürdürülmesidir. İslâm düşüncesinde de adalet asıl olup; hukuk, esas itibarıyla adaletin vasıtasıdır. Bu yüzden adalet üzerinde hassasiyetle durulmuş, "Adalet mülkün temelidir." ilkesi öne çıkarılarak adaletin sağlanması ve sürdürülmesi, mutluluk, barış ve sükûn içinde yaşamanın temel şartı sayılmıştır.[39]

Bu durum birçok Kur'an ayetinde gündeme getirilmiştir.[40] Nitekim Sa'd sûresi 26. ayette *"Ey Davud! Seni şüphesiz yeryüzünde halife kıldık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet, hevese uyma, yoksa (heves) seni Allah'ın yolundan saptırır…"* buyrulmaktadır. Bilindiği gibi Hz. Davud, dinî ve siyasî otoriteyi üzerinde birleştiren bir peygamber, aynı zamanda da bir hükümdardı. Söz konusu ayette Hz. Davud'dan Allah'ın kendisine bildirdiği ilkeler doğrultusunda hükmetmesi istenmektedir. Yani Hz. Davud, "icrayı adalette, hakkın tahakkukunda ve bâtılın iptal edilmesinde"[41] görevlendirilmiştir.

Adalet, ancak insan için kaçınılmaz olan toplumsal yaşamda gündeme gelebilir.[42] Kur'an'ın insan toplumlarının yönetimine ilişkin yaklaşımının temelinde, fitne ve kargaşanın karşıtı anlamında toplumsal düzen fikri yatmaktadır.[43] Ayrıca Kur'an'ın toplum anlayışı, adaleti temin edecek ve bütün insanların haklarını koruyacak, hukukun üstünlüğüne bağlı bir yönetimin kurulmasını hedeflemektedir.[44] Bu bağlamda Kur'an'ın öngördüğü sisteme, güncel bir isim verilecekse "Hukuk devleti" denilebilir. Bilindiği gibi hukukun amacı adaleti sağlayarak zulümlere engel olmaktır. Nitekim Kur'an idarecilerden de hukuka riayet etmelerini istemektedir. Hukuk devletinde esas olan devlet faaliyetlerinin takdiri/keyfi kaidelere değil, hukukî kaidelere tâbi olmasıdır.[45] Allah keyfî davranmayı elçisi Hz. Muhammed'e bile yasaklamıştır.[46] Kısacası Kur'an, hukukun üstünlüğü esasını savunmaktadır.[47] Adaletin sağlanması için "hukukun üstünlüğü" ilkesine uymak şarttır. Zira keyfî veya heva ile yapılacak yönetimler adaleti sağlayamaz.

Şu halde siyasî rejimin şekli ve ismi ne olursa olsun, işleyişin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi ve sistemin nimetlerinden toplumun tüm fertlerini eşit şekilde faydalanabilmesi için "hukukun üstünlüğü" ilkesine tavizsiz bir şekilde bağlanmak gereklidir. Bunun dışındaki tüm seçeneklerse, içerdikleri öznellik sebebiyle zulmü yaygınlaştıracak, bu da hem iktidarın meşruiyetini hem de halkın mutluluğunu sıkıntıya sokacaktır. Önce bireysel egemenlikler yok edilecek, daha sonra birey egemenliğine bağlı olarak gündeme gelen halk egemenliğinin ortadan kalkması söz konusu olabilecektir. Ayrıca hukukun üstünlüğü sayesinde yöneticilerin eylemlerinin sorumluluklarını Allah'a yüklemek yerine, kendilerinin üstlenmesini öngören bir yaklaşım hakim olacak, bu sayede yöneticiler zulümlerini Allah ve din üzerinden topluma transfer edemeyeceklerdir. Böylelikle din, siyasetin ürettiği zulümleri meşrulaştıran, şiddet ve baskı aracı olarak kullanılan bir konuma düşürülmekten kurtulacak, insanı özgürleştiren, değişim ve dönüşümlere olanak sağlayan, insanların gelişmelerine ve huzurlu bir yaşama ulaşmalarında onlara rehberlik eden bir sistem olacaktır.[48]

---

[39] Safi, "Adalet ve Siyaset İlişkisi Üzerine", s. 68.
[40] Nisa, 4/135; Maide, 5/8; Nahl, 16/90.
[41] Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Pozitif Matbaacılık, Ankara 2001, s. 74; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 236; Ayrıca bkz. Lewis, *İslâm'ın Siyasal Dili*, s. 70.
[42] Vecdi Aral, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları,* Filiz Kitabevi, İstanbul, ty., s. 162.
[43]Nitekim söz konusu fitne ve düzensizlik ihtimali, Kur'an'da melekler tarafından dile getirilerek vurgulanmaktadır. Bakara, 2/30, 217; Enfal, 8/30.
[44] Bkz. Nisa, 4/58,135, Maide, 5/8,42; A'raf, 7/181; Nahl, 16/90.
[45] A. Şeref Gözübüyük, *Türkiye'nin İdarî Yapısı*, S Yayınları, Ankara 1974, s. 16.
[46] Nisâ, 4/105. Krş. Maide, 5/67; Nahl, 16/43,44,64; Kasas, 28/85; Tahrim, 66/1.
[47]Ahmet Akbulut, *İktidar Kavgası*, s. 9. Ayrıca bkz. Kahveci, Niyazi, *İslâm Siyaset Düşüncesi*, s. 62-63; Hüseyin Hatemi, *Hukuk Devleti Öğretisi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1989, ss. 244-245, 254, 276-277.
[48] Bkz. Ünal, *İnsan Egemenliğinin Teolojik Temelleri*, s. 179.

b) Şûra

"Şûra", 'ş-v-r' ya da 'şâra' kökünden türemiştir. Teşâvür, müşavere ve meşûra da yine bu kökten gelmekte ve birbirine danışarak, başvurarak görüş alma anlamına gelmektedir. "Şûra" ise danışma anlamına gelir.[49] İnsanların toplumsal yaşamı açısından taşıdığı özel öneme binaen olsa gerek, Kur'an'da 42. sûrenin adı "Şûra"dır. Kelimenin Kur'an'daki kullanımı incelendiğinde, sözlük anlamına uygun olarak toplumsal sorunların, ilgili taraflar arasında görüşülerek çözüme ulaştırılması anlamına geldiği görülmektedir.[50] Söz konusu anlamı içeren ayetlerden olan "İş hakkında onlara danış, fakat karar verdin mi Allah'a güven. Doğrusu Allah kendine güvenenleri sever."[51] ve "Onların işleri birbirine danışarak yürür."[52] şeklindeki ifadelerde geçen "iş", öncelikle "toplum işi" olarak anlaşılmaktadır. Burada "danışma" eyleminin kendisi öne çıkarılmış ancak alanı, yöntemi, bağlayıcılığı ve örgütlenme özelliği gibi konularda ayrıntıya girilmemiştir. Öyle anlaşılıyor ki, bu konular mü'minlerin takdirine bırakılmıştır.[53]

Egemenin yönetme işini danışarak yapmasını gerektiren "şûra", siyasî alanda önemli bir ilkedir. Ancak ilkenin genel anlamda siyasî olmaktan önce sosyal mekanizmalarla ilgili olduğu görülmektedir. Buna göre "şûra", "sadece bir danışma organı değil aynı zamanda bir tarz, bir yöntemdir. Dahası, teşkilatlanmadan problemlerin çözümüne kadar birçok alanda kullanılabilen geniş kapsamlı bir süreçtir. İşçi, esnaf, hükümet vb. farklı her basamağın organizeli bir şekilde yönetime, karar alımına ve icrâya katılımını içermektir. Doğrusu, problemi en iyi bilenler, onu yaşayanlar başka bir ifadeyle içinde bulunanlardır. Esasen devlet, bu organizasyonun en geniş halkasıdır."[54] Burada dikkat çeken şey, "şûra"nın diğer siyasî faaliyetlerin de tamamını içine almasıdır.

Şu halde "Şûra", sadece siyasî ve teknik bir kavram olmayıp yaşamın diğer alanlarında da uygulanması gereken bir boyut taşımaktadır. Müslümandan hayatının her aşamasında bu ilkeye göre hareket etmesi beklenir. Siyaset de yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğuna göre "şûra" ilkesinden hareketle, siyasî kararlara halkın katılımını sağlamak, böylece egemenliğin kaynağının halk olduğunu ortaya koymak mümkündür. "Ancak geleneksel Müslüman siyasî kültürünün, bu kavramı siyasete tahsis ettiği görülmektedir. Siyasi iktidarlar ise "şûra"yı yerleştirmek ve yaygınlaştırmak konusunda gereğini yerine getirmemişlerdir. Buna bağlı olarak İslâm dünyasının en ciddi sorunlarından biri, "şûra"nın yeterince yer bulamadığı geleneksel Müslüman kültürü ile demokrasiyi bağdaştıramamasıdır. Zira söz konusu siyasal kültür topluma değil, yöneticiye güven doğrultusunda oluşmuştur."[55]

Hz. Peygamber Dönemi incelendiğinde "şûra"nın oldukça yaygın bir hale geldiği görülmektedir. Hz. Peygamber siyasi konularda karar alırken Kur'anî ilkelerin ışığında, siyasetin yasalarını dikkate alarak arkadaşlarının görüşlerine daima değer vermiş; sorunların çözümünde toplumsal mutabakatı dikkate alarak hareket etmiştir. Zira Müslümanların Kur'an'ın açık olarak belirlediği hususların dışında daha

[49] Ragıb el-Isfahanî, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü,* çeviren ve notlandıran: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 831; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 4, ss. 434-435.
[50] Bakara, 2/233; Âl-i İmran, 3/159; Nur, 24/62; Şûra, 42/36-39.
[51] Âl-i İmran, 3/159.
[52] Şûra, 42/36-39.
[53] Bkz. Huriye Tevfik Mücahid, *Fârâbî'den Abduh'a Siyasî Düşünce*, (çev.) Vecdi Akyüz, İz Yayınları, İstanbul 1995, ss. 56-57; Fazlurrahman, "İslâm'da Şûra İlkesi ve Ümmetin Rolü", *İslâmi Siyaset Teorisi ve Sorunlar* içinde, çev. Halim Sırçancı, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, ss. 144-145.
[54] Bkz. M. Yusuf Kandehlevî, *Hz.Muhammed ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, (çev.) A.M. Büyükçınar vdğr., Kalem Yayınları, İstanbul 1979, c. 2, s. 637.
[55]Akbulut, "Din Laiklik ve Demokrasi Üçgeni", s. 269. John L. Esposito- James P. Piscatori, "Democratization and Islam", *Middle East Journal*, Summer 1991, vol. 45, No: 3, s. 434 vd.

iyiye ulaşmaları, ancak fikir alış verişiyle mümkün olabilir.[56] Bu, Kur'an'ın Hz. Peygamber'den istediği şeydir.[57] Buradan hareketle vahiy gelmeyen her hususta ashabına danışmayı ihmal etmeyen Peygamberimiz, belki de bu davranışıyla Müslümanları kendinden sonraki dönemlerde karşılaşacakları sorunlarla başa çıkabilmeleri noktasında yetiştirmeye ve olgunlaştırmaya çalışmıştır. Böylece kendisiyle ilgili kararları, aralarında danışarak çözecek bir toplumsal yapının temellerini atmıştır. Sahabe de yeri geldiğinde Peygamber'in kendi içtihadı olan karar ve uygulamaları eleştirmiş; karşılıklı münazara neticesinde ise bazen Peygamber, bazen de sahabe görüşlerini değiştirmiştir. Sahabenin kendisinde böyle bir hakkı görmesi çok önemlidir. Bu, aynı zamanda İslam'da bireye verilen değeri de ortaya koymaktadır. İçtihada yani Müslümanların dinî hükümleri yeni şartlara uygun olarak, akıl ve tecrübeye göre yorumlamalarına verilen önem bunun sonucudur.[58]

Hz. Muhammed'in uyguladığı ve Müslümanları da alıştırdığı şûra ilkesi, vefatından sonraki süreçte ne yazık ki siyasi bir kurum haline getirilememiştir. Ayrıca şûra konusunda Müslümanlar arasında ciddi bir yanlış anlayış oluşmuştur. "Buna göre şûra, büyük ölçüde tek bir kişinin, yani yöneticinin tekelinde olan ve aldığı kararları, uygulamaya aktarma sorumluluğu bulunmayan birtakım insanlara danışması olarak algılanmıştır. Bu algının Sünnî siyasî anlayışı içerisinde yer alan "zalim iktidara başkaldırmanın yasak olduğu" yaklaşımıyla birlikte değerlendirilmesi, iktidarın meşruiyetinin kaynağının karışık geleneklerde ya da dikta rejimlerinde aranmasının sebebini daha anlaşılır hale getirecektir."[59]

Son olarak İslam'ın barındırdığı sorumluluk, emanet, liyâkât, şûra, adalet gibi temel, içtihat, bîat, icmâ gibi bütünleyici ilkelerden hareket ederek, günümüzde bazı Müslüman yazarların İslâm dini ve demokrasi arasında bir uzlaşmanın olduğunu ispat etme çabası içerisinde oldukları görülmektedir.[60] Oysa İslâm ve demokrasinin bağdaşabilirliği fikri, indirgemeci bir yöntemden hareket ederek, her alanda geçerli olan şûra, liyâkat, adalet vb. temel ilkeleri sadece politik alanla ilişkilendirmektedir. Bunun tam tersi demokrasinin Batı, dolayısıyla Hıristiyan kaynaklı olduğu şeklindeki yaklaşım ise, İslâm ve demokrasiyi birbirine alternatif kabul ederek aralarında uzlaşı değil, çatışma olduğunu temellendirmeye çalışmaktadır. Kanaatimizce her iki yaklaşım da tutarsızdır. Zira her iki yaklaşım da bir politik tasarım olan demokrasinin meşruiyet kaynağını din ile açıklamaya çalışmaktadır. Oysa İslam din, demokrasi ise siyasî ve idarî bir ilkedir. "Bu bağlamda politik tasarımların meşruluk kaynağını dinde değil, insanın yaratılıştan sahip olduğu yapısal formlarında ve toplumsal bir varlık oluşunda aramak daha tutarlı görünmektedir."[61] Şu halde demokrasi, kendisini ancak İslâmî olmayan bir zeminde ve İslâmî olmayan gerekçelerle savunabilir ve temellendirebilir.

c) Ehliyet-Liyâkat

Kur'an'ın etik anlamda bütün insanlarca benimsenebilecek ve siyasi alanı da içerisine alacak şekilde önerdiği bir başka ilke, görevlerin liyâkat/ehliyet sahibi kimselere verilmesidir. Söz konusu kavramın bu bağlamda en dikkat çekici kullanımı, Kur'an'da pek çok yerde geçen "emanet"[62] kavramıyla

---

[56] Ahmet Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Yayınları, Ankara 1992, ss. 80, 89-90; Hülya Alper, "Hz. Peygamber'in Dindeki Otoritesi", *Dinî Otorite* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 124; Ayrıca bkz. Yaşar Ünal, "Hz. Muhammed ve Siyaseti", s. 114.

[57] Âl-i İmran, 3/159; Şûra, 42/38.

[58] Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, s. 79. Ayrıca bkz. Arslan, *İslâm Demokrasi ve Türkiye*, s. 114.

[59] Bkz. Fazlurrahman, "İslâm'da Şûra İlkesi ve Ümmetin Rolü", ss. 138-139; Muhammed Arkoun, *Târihiyyetu'l-Fikri'l-Arabî*, Beyrut 1986, s. 175; Aydın, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenişi*, s. 149; Ayrıca Bkz. Ünal, "Hz. Muhammed ve Siyaseti", ss. 116-117.

[60] Bkz. Ay, "Tanrı Tasavvurunun Politik Tasarımlara Yansıması", s. 127; Sezen, *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*, ss. 331, 334; Hüseyin Hatemi, "Demokrasi ve Hukuk Devleti Arasındaki Bağıntı", *İslâm ve Demokrasi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 302.

[61] Ay, "Tanrı Tasavvurunun Politik Tasarımlara Yansıması", s. 127; Sezen, *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*, ss. 327-328.

[62] Bakara, 2/283; Âl-i İmran, 3/75; Nisâ, 4/58; Enfal, 8/27; Mu'minûn, 23/8; Şuarâ, 26/107, 125, 143; Ahzab, 33/72; Meâric, 70/32.

birlikte işlendiği, Nisâ Sûresi, 58. ayette yer alır. Buna göre Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder!" Ayette geçen "emanet" kavramının tıpkı bir ayet sonra gelen "ulü'l-emr"[63] kavramında olduğu gibi, siyasal anlamda devlet başkanlığına işaret ettiği ileri sürülmüştür. Ayetin son kısmındaki "…insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder!" ifadesindeki 'adaletle hükmetmek' vurgusunun bu şekilde bir anlamaya yol açtığı düşünülebilir. Ancak Kur'an'daki diğer ayetlerle birlikte değerlendirdiğimizde ve çalışmamızın adaletle ilgili bölümünde açıklamaya çalıştığımız gibi, adaletin siyasî alanda dâhil olmak üzere hayatın her alanı için geçerli olan bir ilke olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden onu yaşamın sadece bir parçasını oluşturan siyasete indirgemek, önemli bir hata olarak durmaktadır.[64] Şu halde ayette geçen "emanet" ifadesiyle tüm görev ve yetkilerin, "ehliyet/liyakat" ifadesiyle ise yöneticiler de dahil olmak üzere hangi alanda olursa olsun yeterli, yetenek ve tecrübe sahibi, kendini iyi yetiştirmiş, başka bir ifadeyle sahasında uzmanlaşmış[65] kişilerin kast edilmiş olması daha makul görünmektedir.

Aynı şekilde Nisâ sûresinin 58. ayetinin indiriliş sebebi de bu konuda verdiği mesajlar açısından oldukça önemlidir. Hz. Peygamber Mekke'yi fethedip Kâbe'nin anahtarlarını Benî Şeybe'den alınca, amcası Abbas, hacıların su ihtiyacının giderilmesi ve Kâbe'nin bakım ve korumasını işinin kendisine verilmesini istedi. Bunun üzerine söz konusu ayet geldi ve Abbas'ın istediği görevlerin, Osman b. Talha'ya verilmesi gerektiğine işaret etti.[66] O halde yöneticiye düşen, herhangi bir görevi verirken o alanda yeterli, yetenekli olan ve hak eden kişiye vermektir. Aksi tutum emanete ihanet olacaktır.

Hz. Peygamber'de "emaneti ehline vermek" ilkesini Kur'an'a uygun olarak hassas bir şekilde yerine getirmiştir. Nitekim kendisinden önceki dönemde kabile, zenginlik, asalet, nesep gibi unsurları öne çıkararak yapılan görevlendirmelerin, nübüvvet dönemi ile birlikte sona erdiği görülmektedir. Bu dönemde zenginlik, asalet vb. özellikler atama şartı olmadığı gibi, vazife alan kişilerin nesep açısından incelendiğinde, bunların atanmaları hususunda herhangi bir kavmî şart aranmadığı ortaya çıkmaktadır.[67] Hz. Peygamber, yaptığı atamalarda adalet, liyâkat ve alanında uzman olmak gibi Kur'anî ilkeleri esas almış, herkese kabiliyet ve çabası çerçevesinde kendisini gerçekleştirebileceği alanlarda hakkaniyete uygun bir şekilde fırsat vermeyi amaçlamıştır. Hz. Peygamber bizim için her konuda ilk ve en güzel örnekliği[68] ifade ettiğine göre, Hz. Peygamber'den sonra gelen Müslümanların da aynı şekilde davranması beklenir. Zira Müslümanların kurması gereken siyasî sistem, adaletin gözetilerek emanetlerin ehline verilmesi esasına dayanmaktadır. Nitekim liyâkat'ın ve dolayısıyla adaletin göz ardı edilerek sadâkat başta olmak üzere akrabalık, iltimas, taraftarlık vb. şartlar üzerinden yapılan görevlendirmelerin nelere yol açabileceğini anlamak için, sadece Hz. Ömer dönemi ile hemen sonraki Hz. Osman döneminde yaşananları kıyaslamak yeterlidir.

---

[63] Bkz. Nisa, 4/59.

[64] Bkz. Mahmut Ay, "Din, birey ve Toplum", *Sistematik Kelâm* içinde, Ankuzem Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2006, s. 261.

[65] Nitekim İbn Teymiyye bu ayetin bilim adamları ve yöneticilerin görevleri yetenek ve uzmanlık sahibi insanlara vermeleri gerektiğini bildirmek için indirildiğini ifade etmektedir. Bkz. İbn Teymiye, *Siyasetes-Siyasetu'ş-Şer'iyye*, (çev.) Vecdi Akyüz, Dergah Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1985, s. 34.

[66] İbn Teymiye, *es-Siyasetu'ş-Şer'iyye*, ss. 37-38; Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut ty, c. 2, s. 100; Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, s. 25.

[67] Bkz. Mehmet Said Hatiboğlu, "Hilafetin Kureyşliliği", s. 146. *"Emanet ehline verilmediği zaman kıyametin kopmasını bekle!"* Bkz. Ebû Abdullah Ahmed b. Abdullah İbn Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1981, c. 2, s. 361; Ayrıca bkz. Yaşar Ünal, "Hz. Muhammed ve Siyaseti", ss. 117-118.

[68] Bkz. Ahzab, 33/21.

SONUÇ

Din ve siyaset, bireyden başlayıp topluma dönüşen insan yaşamının insanlık tarihiyle yaşıt ve vazgeçilmez iki olgusunu ifade etmektedir. İnsanı temel almaları, iki olgu arasındaki köklü ilişkiyi de gözler önüne sermektedir. Böylesi zorunlu bir ilişkinin gerilimlerden uzak, birleştirici, mutluluk, güven ve huzur verici bir zeminde tesisi, elbette bütün insanların isteği olsa gerektir. Bu isteğin gerçekleşmesinin en temel şartı ise din ve siyasetin faaliyetlerini icra ederken kendi doğalarını korumaları başka bir ifadeyle birbirlerinin alanına müdahale etmemeleridir. Aksi takdirde din de siyasette şirazesinden kayarak mecrasından çıkmakta, ayrıştırıcı birer unsura dönüşmenin yanında insanlar için yarar yerine zarar, zulüm ve acı üreten yapılar haline gelmektedir.

İstenmeyen bir durum olmakla beraber şartlar, siyasi iktidarı zaman zaman güç, şiddet, baskı vb. unsurları kullanmaya itebilmektedir. Anılan olumsuz unsurların ise din üzerinden temellendirilmesinin imkanı yoktur. Bu bağlamda yöneticilerin eleştirilmekten dahası, sorgulanıp hesap vermekten muaf olmak ve böylece iktidarlarını sağlamlaştırmaya çalışmak adına siyasi tercih, söylem ve eylemlerini dine dayandırmaları din duygusuna zarar vermektedir. Zira siyasetin yol açtığı olumsuzluklar bu şekilde dine transfer edilmektedir. Oysa Allah insanı "halife" olarak yarattığını ifade ederek yeryüzü siyasetini güç, yetki ve yetenek verdiği insana bıraktığını, dolayısıyla bu konuda sorumlunun insan olduğunu, tercihlerinden ötürü de hesap vereceğini ifade etmektedir. Şu halde Allah'ın ontolojik hakimiyeti ile insanın yeryüzündeki siyasi egemenliğini birbirine karıştırmak ve her ikisinde de öznenin Allah olduğunu iddia etmek, hem insanın egemen bir varlık oluşunu inkar hem de Allah'ın ontolojik hakimiyetini yeryüzü siyasetine indirgemek olacağından her iki durumda da Allah'a saygısızlıktır.

Yönetim biçimi konusunda hiçbir normatif kural ortaya koymayan İslam dini, rejim şekli belirlemeyi zaman, zemin ve şartlar çerçevesinde Müslümanlara bırakmıştır. Ancak öncelikle bireyin mutluluğunu esas alan bir yaklaşımı benimseyen dinin, insanların toplumsal bir yaşamı benimsemek zorunda oluşları gerçeğinden hareketle, beraber yaşamı düzenleme noktasında da bazı ilkeleri gündeme getirdiği görülmektedir. Nitekim bu ilkeler incelendiğinde hem bireysel, hem de toplumsal alanda uygulanma imkanını içerdikleri anlaşılmaktadır. İşte söz konusu ilkelerin toplumsal yaşam, ülke ve devlet yönetiminde kullanılması, onların aynı zamanda siyasi-etik ilkeler olarak değer kazanmasını sağlamaktadır. Ortak bir üst kimlik olarak din olgusunun öne çıkardığı tavsiyelerin, din referans verilmeden yönetim sırasında ilkesel olarak dikkate alınması, söz konusu dine inanan insanların oluşturduğu bir toplumda hoşnutsuzluk değil tam tersine memnuniyet yaratacaktır. Zira başta adalet olmak üzere işi ehline/uzmanına vermek ve danışarak iş yapmak gibi İslam noktasında tavsiye edilen bu ilkeler, aynı zamanda evrensel ölçekte bir değer taşımaktadır. Şu halde akl-ı selim hiçbir insanın karşı çıkamayacağı böylesi ilkelerin dikkate alındığı bir yönetim şeklinin, insanlara mutluluk, huzur ve güven dışında bir şey getirmesi mümkün gözükmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdu'l-Bâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2001.
- Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Yayınları, Ankara 1992.
- ----------, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Pozitif Matbaacılık, Ankara 2001.
- ----------, Ahmet, *Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci*, Otto Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2017.
- Akbulut, Ahmet, "Din Laiklik ve Demokrasi Üçgeni", *AÜİFD* (Özel Sayı), 1999, c. 40.
- Alper, Hülya, "Hz. Peygamber'in Dindeki Otoritesi", *Dinî Otorite* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- Ammara, Muhammed, *İslâm Devleti*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.
- Aral, Vecdi, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları,* Filiz Kitabevi, İstanbul, ty.

- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (çev.) Saffet Babür, HÜ Yayınları, Ankara 1988.
- Arkoun, Muhammed, *Târihiyyetu'l-Fikri'l-Arabî*, Beyrut 1986.
- Arslan, Ahmet, *İslâm Demokrasi ve Türkiye*, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara 1995.
- Atay, Hüseyin-Atay, İbrahim, *Arapça-Türkçe Büyük Lugat*, Hilal Matbaası, Ankara 1968.
- Atay, Hüseyin, "Allah'ın Halifesi İnsan", *AÜİFD,* 1972, c. 18.
- Ay, Mahmut, "Din, birey ve Toplum", *Sistematik Kelâm* içinde, Ankuzem Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2006.
- ----------, "Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması", *AÜİFD,* 2005, c. 46.
- Aydın, Mustafa, *İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenişi*, Pınar Yayınları, İstanbul 1991.
- el-Beyzâvî, Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut ty.
- El-Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, *es-Sıhâh fi'l-Lüğa ve'l-Ulûm*, Dâru'l-Hadârati'l-Arabiyye, Beyrut 1974.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, Beyrut 1983.
- Çağrıcı, Mustafa, "Adâlet", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- Çam, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul 1990.
- Daver, Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1993.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 29. Baskı, Ankara 2012.
- Dursun, Davut, *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, İstanbul 2002.
- Esed, Muhammed, *İslâm'da Yönetim Biçimi*, Yöneliş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2002.
- Esposito, John L - Piscatori, James P., "Democratization and Islam", *Middle East Journal*, Summer 1991, vol. 45, No: 3.
- El-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Mu'cemu Tehzîbi'l-Lüğa*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts.
- El-Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm*, Kitâbü'l-Ayn*, Müessesetü'l-A'lemî, Beyrut 1988.
- El-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed, *Okyanûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, (trc.) Ahmed Asım, İstanbul 1268/1272.
- Fazlurrahman, "İslâm'da Şûra İlkesi ve Ümmetin Rolü", *İslâmi Siyaset Teorisi ve Sorunlar* içinde, çev. Halim Sırçancı, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.
- Gözübüyük, A. Şeref, *Türkiye'nin İdarî Yapısı*, S Yayınları, Ankara 1974.
- Gümüşoğlu, Hasan, *İslâm'da İmâmet ve Hilâfet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1999.
- Harvey, David, *Sosyal Adalet ve Şehir*, (çev.) Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul 2013.
- Hatemi, Hüseyin, *Hukuk Devleti Öğretisi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1989.
- --------, "Demokrasi ve Hukuk Devleti Arasındaki Bağıntı", *İslâm ve Demokrasi* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.
- Hatiboğlu, M. Said, "Hilafetin Kureyşliliği", *AÜİFD*, Ankara 1978.
- El-Isfahanî, Ragıb, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü,* çeviren ve notlandıran: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*, Daru İhyâ-i Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1366-1368.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Abdullah, *Müsned*, İstanbul 1981.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1955-1956/1375.
- İbn Teymiye, *Siyasetes-Siyasetu'ş-Şer'iyye*, (çev.) Vecdi Akyüz, Dergah Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1985.

- İnan, Ahmet, *Çağdaş Egemenlik Teorisi ile Kur'an'ın Hâkimiyet Kavramının Karşılaştırılması-Yeni Bir İslâm Siyâset Teorisine Giriş,* Se-ba Ofset, Ankara 1999.
- Kahveci, Niyazi, *İslâm Siyaset Düşüncesi*, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara 1996.
- Kandehlevî, M. Yusuf, *Hz.Muhammed ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, (çev.) A.M. Büyükçınar vdğr., Kalem Yayınları, İstanbul 1979.
- Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 431, 2. Baskı, Ankara 1978.
- Karaman, Hayrettin, *İslâm Hukukunda İçtihat*, Ankara ty.
- Lewis, Bernard, *İslâm'ın Siyasal Dili*, (çev.) Fatih Taşar, Rey Yayınları, Kayseri 1992.
- Macdonald, Duncan Black "Din", *İslâm Ansiklopedisi içinde*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
- Miller, David, "Adalet", *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I* içinde, (haz.) David Miller vdğr., (çev.) Bülent Peker ve Nevzat Kıraç, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994.
- Mücahid, Huriye Tevfik, *Fârâbî'den Abduh'a Siyasî Düşünce*, (çev.)Vecdi Akyüz, İz Yayınları, İstanbul 1995.
- Onat, Hasan, *Emevîler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, TDV Yayınları, Ankara 1993.
- Ömer, Nadiye Şerif, *İctihadu'r-Rasûl*, Beyrut 1985.
- Özdemirci, Harun – Çolak, Yaşar, *Din Siyaset Din Devlet İlişkileri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Özek, Çetin, *Devlet ve Din*, Ada Yayınları, İstanbul ty.
- Özön, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkilap Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1955.
- Pakalın, Mehmet Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- Rawls, John, *A Theory of Justice,* The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1971.
- Safi, İsmail, "Adalet ve Siyaset İlişkisi Üzerine", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* Güz 2018, sy. 12.
- Sezen, Yumni, *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Eş-Şehristani, Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed, *El-Milel ve'n Nihal,* (çev.) Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul 2005.
- *TDK Türkçe Sözlük*, Maya Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara 1982.
- Turan, İlter, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Yayınları, İstanbul 1997.
- Tümer, Günay , "Din", *İslam Ansiklopedisi***,** TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- Ünal, Yaşar, *İnsan Egemenliğinin Teolojik Temelleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.
- ----------, "Hz. Muhammed ve Siyaseti", *Nübüvvet ve Medeniyet-İslam Düşüncesinde Nübüvvet Algıları ve Medeniyyet Tasavvurları*- içinde, (ed.) Abdulhamit Sinanoğlu-Recep Ardoğan, Kitap Dünyası Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Kur'an-ı Kerim'de Dinî Otorite", *Dinî Otorite* içinde, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- Yayla, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, 1. Baskı, Ankara 1998.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Çelik-Şura Yayınları, İstanbul 1993.
- Ez-Zebidî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, *Tâ'cu'l-Arûs*, Mısır, 1306.

PLATON FELSEFESİNDE ETİK- SİYASET İLİŞKİSİ

Ziyad RAHİMOV
Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0001-9142-9416

ÖZET

Platon felsefesinde etik ve siyaset bir birine harmanlanmış vaziyettedir. Şöyle ki Platon`un adil düzen kurma girişimi onun etik bir araştırma yapmasını gerektirmiştir. Bu sebeple Platon ideal yönetim anlayışını oluşturmak için insan kavramını tüm boyutlarıyla ele almış, derinlikli bir insan doğası incelemesinde bulunmuş, sonrasında bu doğaya uygun ideal yaşamın ne olduğunu siyaset felsefesi aracılığıyla ortaya koymuştur.

Platon insan eylemlerinin tek bir ilkeye göre belirlenmediğini Devlet diyaloğunda esaslı bir biçimde ortaya koymuştur. Onu bu uslamlamaya götüren sebep, insanların tek düze eylemekten ziyade farklı şekillerde yer yer bir birine zıt davranış sergilemeleridir. Dolayısıyla insan varlığının özünü oluşturan ruh birkaç parçadan oluşmaktadır: Iştah duyan yan (Yn. Epithumia), öfke duyan yan (Yn. Thumoutai), akılsal yan (Yn. Logistikon). Platon etiği ruhun bu bölümleri arasında belirli bir düzen oluşturmanın olanağını ararken, siyaset görüşü elde edilen sonuçların uygulanması işlevini görür.

Platon ruhun bölümleri arasında oluşturulacak düzenin akılsal yanın yönetimine bağlı olduğunu belirtir. Aynı sistem filozofun siyaset felsefesinde yönetici kral- filozof için de geçerlidir. Aklını noesis aşamasında kullanabilen yani mutlak hakikatler olan idealar ile doğru temas kurabilen, gerçeğin duyulur dünya ve buradaki hazlar, ünler, ödüller olmadığını bilen kişi yönetici olmaya en layık olan kişidir. Zira bir tek bu kişi salt kendi çıkarını kendisine gaye edinmez, tüm yönetilenlerin mutlu olabilmesi için devlet yöneticiliği yapar.

Platon`un ruh incelemesinde bulunması insan için iyi olanın ne olduğunu araştırması vesilesiyledir. Şöyle ki Platon ruhun her bir yanının kendi işini doğru bir biçimde gerçekleştirebilmesi için onların herbirine denk gelen bir erdem önesürer: Cesaret (Yn. Andreia), ölçülülük (Yn. Sôphrosunê), bilgelik (Yn. Sophia) ve nihayetinde bu erdemlerin her biri kendi işini görüdüğü zaman ortaya çıkacak olan adalet (Yn. Dikaisunê) erdemleri.

Platon için eğitim büyük öneme sahiptir. Nitekim yalnızca doğru bir eğitim aracılığıyla Platon, ruhun diğer iki yanının akıl kontrolünde yönetilebileceğini düşünmektedir. Bu eğitim aynı zamanda devlette yurttaşlar arasında doğru işbölümünün yapılmasına da aracılık eder. Nihayetinde Platon felsefesi insan ve insanın büyük ölçek modeli olan Devlet açısından adil bir düzenin oluşturulabilmesinin olanağını; ruhun bölümleri arasında uyumlu bir ilişkiye, bunun imkanını ise ruh ve beden açısından ahenk oluşturacak bir eğitim anlayışına dayandırır.

Platon için en iyi rejim monarşi ve aristokrasidir. Bozuk rejimler ise timokrasi, oligarşi, demokrasi ve tiranlıktır. Bozuk rejimler kendilerine amaç olarak belirledikleri: şeref, zenginlik, özgürlük, tek adamın çıkarının baz alınması sebebiyle yıkıma sürüklenmektedirler. Monarşi ve aristokratik yönetim şekilleri ise yönetilenlerin çıkarını amaç edinen, herkes için adil bir düzen yaratmaya yarayan rejimlerdir.

Anahtar Kelimeler: *Platon, Etik, Siyaset, Eğitim, Erdem, Düzen, Ruh.*

THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHICS AND POLITICS IN PLATO`S PHILOSOPHY

ABSTRACT

Ethics and politics are blended together in Plato's philosophy. That is, Plato's attempt to establish a just order required him to conduct an ethical research. For this reason, Plato has dealt with the concept of human in all its dimensions in order to create the ideal management understanding, made an in-depth study of human nature, and then revealed what the ideal life in accordance with this nature is through his political philosophy.

Plato has made it profound in his Politeia dialogue that human actions are not determined according to a single principle. The reason that led him to this argument is that people behave in different ways in different ways rather than in one order. Therefore, the soul that constitutes the essence of human existence consists of several parts: the appetite side (Gr. Epithumia), the anger side (Gr. Thumoutai), the mental side (Gr. Logistikon). While Plato ethics seeks the possibility of establishing a certain order between these parts of the psyche, his political view functions to apply the results obtained.

Plato states that the order to be established between the parts of the soul depends on the management of the mental side. The same system applies to the ruling king-philosopher in the political philosophy of the philosopher. The person who can use his mind at the noesis stage, that is, who can make correct contact with the ideas that are the absolute truths, and who knows that the truth is not the sensible world and the pleasures, fame, and rewards here, is the person who deserves to be a manager. Because only this person does not only aim at his own interests, he acts as a state administrator in order to make all the ruled happy.

Plato's examination of the soul is due to his investigation of what is good for human. That is to say, Plato suggests a corresponding virtue for each of them so that each side of the soul can do its work properly: Courage (Gr. Andreia), temperance (Gr. Sôphrosunê), wisdom (Gr. Sophia), and ultimately the virtues of justice (Gr. Dikaisunê) that will arise when one of these virtues does its thing.

Education is of great importance to Plato. Indeed, only through proper education Plato thinks that the other two aspects of the soul can be managed under the control of the mind. This education also mediates the correct division of labor among citizens in the state. Ultimately, Plato philosophy includes the possibility of establishing a just order for the State, which is a large scale model of man and man; It is based on a harmonious relationship between the parts of the soul and an educational understanding that will create harmony in terms of spirit and body.

The best regime for Plato is monarchy and aristocracy. Corrupted regimes are thymocracy, oligarchy, democracy and tyranny. Corrupted regimes are driven to ruin because of what they set as goals for themselves: honor, wealth, freedom, one man's interest. Monarchy and aristocratic regimes are regimes aiming at the interests of the ruled and creating a just order for all.

Keywords: *Plato, Ethics, Politics, Education, Virtue, Order, Soul.*

NİETZSCHE'NİN "AHLAKSIZLIĞI"

Dr. Öğr. Üyesi Elif ÇETİNKIRAN BALCI
Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
Orcid no: 0000-0002-4767-5756

ÖZET

Nietzsche ahlakların çoğunu sorunlu bulur ve insanca bir yaşam oluşturulması için mevcut ahlakların yıkılması gerektiğini söyler. Nietzsche felsefe tarihinde genel olarak ahlaka karşı bir filozof olarak bilinir. Nietzsche'ye karşı geliştirilmiş olan bu düşünce, çok da yanlış değildir; çünkü o eserlerinin pek çok yerinde ahlakla çatışma içine girer, ahlakla tartışır, yer yer hiddetlenerek ahlakla kavga eder adeta. Ama kimi yerde ise kendine göre bir etik görüş, bir değer görüşü geliştirir, var olan ahlaklardan ayrı bir ahlak çizgisi çizer. İşte bu makalede, Nietzsche'nin var olan çoğu ahlaki görüşlere karşı olsa da savunduğu bir ahlak görüşü olduğunu ve bu ahlaki görüşün neliğini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, konuşmamın temel tezi, Nietzsche'nin "ahlaksız" bir filozof olmadığıdır. Nietzsche'nin insanlığı ilerletmeye hizmet ettiği müddetçe ahlaka karşı olumlu bir tavır takındığını söyleyebiliriz.

***Anahtar kelimler**: ahlak, değer, değerlendirme, sürü, üstinsan.*

NIETZSCHE'S IMMORALITY

ABSTRACT

Nietzsche considers most kind of morals problematic and states that current morals must be demolished in order to form a humane living. Nietzsche mostly known as an anti-morality philosopher in the history of philosophy. Indeed, Nietzsche conflicts with morality in most of his writngs. Sometimes he rages and it looks as if he is fighting with morals. However, even though quiet rare, Nietzsche develops a different sense of ethics and value excluding the current morals. This article aims to reveal that Nietzsche, evet though he was against most of themoral views, had his own morals view, and present this morals view. In addition, main thesis of this article is that Nietzsche is not an immoral philosopher. We can conclude that Nietzsche had a positive altitude towards morals as long as morals served for the progression of humanity.

***Keywords**: morals, value, evaluation, herd, superman.*

> benim anlayışım: yaşamın ve kuvvetin kendisi aracılığıyla mevcut olduğu tüm güçler ve güdüler ahlakın yasağı altında bulunuyor: yaşamı inkar etme güdüsü olarak ahlakın: Yaşam kurtarılacaksa ahlakın yok edilmesi gerekiyor.[1]
>
> iki tip ahlaklılık karıştırılmamalıdır: sağlıklı güdünün kendini yeni başlayan dekadansa karşı savunduğu ahlaklılık- ve bu gerçek dekadansın kendini tanımladığı ve savunduğu ve aşağı doğru gittiği öteki ahlaklılık.[2]

Yukarıdaki alıntılar bize neyi gösteriyor? İlk aforizmaya baktığımızda Nietzsche'nin ahlakı olumsuz bir anlamda kullandığı açıktır, Nietzsche burada değerli bir yaşam için ahlakın yok edilmesi gerektiğini haykırır insanlara. Ancak durum bundan ibaret değildir. İkinci aforizmaya baktığımızda ise, Nietzsche'nin iki tür ahlaktan bahsettiğini görürüz bu sefer: hem bir önceki aforizmadaki

[1] Friedrich Nietzsche, Güç İstenci, Çev. Nilüfer Epçeli, Say Yayınları, İstanbul, 2010, s. 343.
[2] Nietzsche, Güç İstenci, s. 263.

tutumunu sergileyen bir yaklaşımla ahlakın yozlaşmaya yol açtığını vurgular- ki bu Nietzsche'nin ahlaka olumsuz yaklaşımıdır-, ama diğer yandan ahlaka olumlu bir anlam yükleyerek "sağlıklı güdünün" de bir ahlakı olduğu belirtir, bu ahlak yozlaşmaya karşı koyan bir ahlak olarak karşımıza çıkıyor.

Nietzsche'nin ahlak felsefesini ya da etik görüşünü anlayabilmek için ahlaka karşı sergilediği bu iki türlü bakışı da değerlendirmeliyiz. Nietzsche ahlaktan ne anlamaktadır? Onun savunduğu ahlak ile karşı çıktığı ahlak nedir, aralarında nasıl bir fark vardır ki biri insanı yozlaştırırken diğeri daha da sağlam kılıyor? Konuşmamda bu soruları cevaplayarak Nietzsche'nin ahlak görüşünü açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktayım.

Nietzsche'nin temel derdi insandır, amacı "insan nasıl doğru yaşar?" sorusuna cevap vermek, bunu insanlara göstermektir. Bu da en başta ahlak felsefesinin işi olduğu için Nietzsche'nin en çok üzerinde durduğu konu ahlak olmuştur. Nietzsche'ye göre, yaşamda ahlaktan daha ciddi bir problem alanı yoktur. Nietzsche ahlakların ahlaki değerini incelemeyi görev edinmiştir,[3] böylelikle insanlar için en iyi yaşamın temelleri de gösterilmiş olacaktır.

Nietzsche ahlak konusunda yaptığı araştırmalarla bize insanlar arasında bir sıradüzeni olduğunu gösterir. Bu sıradüzeninde altta bulunan ve üstte bulunan insan bireyleri vardır; altta bulunanlar köle ya da sürü, üstte bulunanlar ise yaratıcı ya da üstinsanlardır. Bu ayrım Nietzsche'nin felsefesinin temelini oluşturur. Onun ahlaka karşı geliştirdiği tutum, ancak bu sıradüzeni göz önüne alındığında anlaşılabilir. Nietzsche'ye göre her şey, hem sürü açısından hem de yaratıcı ya da üstinsan açısından farklı şekilde değerlendirilmektedir; sürü insanının değerlendirmesi sonucu her şey yozlaşmakta ve değerini yitirmekte iken üstinsanın bakış açısı ve değerlendirmesi her şeye asıl anlamını vermekte, kaybettiği anlamını yeniden kazandırmaktadır.

Nietzsche'nin hayattaki en büyük çabası, üstinsan denilen insanların önünü açmaktır, çünkü daha yüce bir yaşamın önünü açacak, insanı yozlaşmadan kurtaracak olanlar bu insanlardır. Yaşamın önünü açmak ve yaşama hak ettiği değeri verebilmek için Nietzsche, "en yüce insan" tipi olan üstinsana savaş açmış olan sürü ahlakını ya da Hıristiyan ahlakını acımasızca eleştirir. Bu açıdan var olan ahlaklara muhalif bir ahlak tutumu sergileyen Nietzsche, daha yüksek, daha yüce bir yaşam için, daha yüksek ve daha yüce bir ahlak görüşü geliştirir.[4]

Nietzsche'nin yüce bir yaşamı amaçlayan ahlak görüşünün aydınlatılması adına geleneksel olarak da dillendirilen sürü/köle ya da Hıristiyan ahlakının temasını ortaya koymak gerekmektedir. Nietzsche'ye göre bu ahlak, en temelde güçsüz/zayıf olan köle insanının güçlü/sağlam olan üstinsana karşı açmış olduğu savaşın göstergesidir, zaferidir. Zaferidir, çünkü savaşı köle kazanmıştır, yaşamın her alanına sürü ahlakı sinmiş, bu ahlak her yere nüfuz etmekle her şeyi değerinden etmiş, yozlaştırmıştır. Nietzsche'ye göre köle ahlakı, bütünüyle üstinsana karşı, onun değer ve düşüncelerine karşı oluşturulmuş bir ahlaktır.

Nietzsche'ye göre, üstinsan gibi sürü insanı da gücü arzular, güçlü olmayı ister, ancak o doğuştan zayıftır, güçsüzdür. Gücü elde etmeyi tek başına başaramayacağından kendisi gibi olanlarla birleşip bir ahlak sistemi geliştirir kendisine. Bu ahlak çevresinde birleşen sürü topluluğu, çoğunluk olmanın verdiği güvenle artık istisna olan insana, yani üstinsana karşı büyük bir güç elde etmiş olur. Sürü insanı ancak böyle bir topluluk içinde kendisini güvende hissettiği için, içinde yer aldığı sürüye sıkı sıkıya sarılır. Böyle bir durumda, birey adeta toplum içerisinde eritilmiştir ve kendine has bir kişiliği kalmamıştır, toplumun değerleridir onun değerleri, bundan başka değeri ve anlamı yoktur bireyin.

[3] Peter Berkowitz, Nietzsche: Bir Ahlak Karşıtının Etiği, Çev. Ertürk Demirel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 84.
[4] Berkowitz, Nietzsche: Bir Ahlak Karşıtının Etiği, s. 84.

Nietzsche'ye göre, böylesi bir durum hayatı yoksullaştırır. Nietzsche için önemli olan toplumlar değil, kişilerdir. Çünkü yaratıcı olanlar ancak kişilerdir; kendisine güvenerek, kendine kendisini referans alarak yaratmasını ve değerlendirmesini bilen kişilerdir; sürüden ayrı olarak anlamlandıran, geleceği yığından ayrı olarak yeniden kurabilen kişiler.

Sürü tekleri ancak dâhil oldukları sürü içerisinde kalarak güçlü olma şansına sahip olduklarını bilirler; kurmuş oldukları bu sürüyü ayakta tutan temel direktir sahip oldukları ahlak, bu nedenle ahlaklarına zarar gelsin istemezler. Bu ahlaka karşı çıkan özgür ruhlardan, "yaratıcıdan nefret eder onlar"[5], bu ahlakı eleştirip "yeni levhalara yeni kıymetler yazanları onlar çarmıha gererler."[6] Sürü insanının ahlakı- köle ahlakı- tamamıyla bir yarar ahlakıdır; onlar, sahip oldukları ahlakı, kendilerinin yararını sağladığı ve kendi çıkarlarına hizmet ettiği için inanırlar ve onu korurlar. Eğer ahlakları, gün gelir de kendilerine karşı bir pozisyona düşecek olursa, o güne dek baş değer olarak kabul ettikleri ahlak, birden onlar için değersiz ve yok edilmesi gereken bir şey halini alır.

Oysa Nietzsche, karşılık beklenerek yapılan her türlü şeyi aşağılar. Gerçek erdem, karşı taraftan beklentisi olmaksızın doğru olan eylemi gerçekleştirmektir. Sürü insanı, yaratmış oldukları ahlakın erdemlerine sıkı sıkıya bağlı olsalar da, erdemlerini bir "ananın çocuğunu sevmesi gibi" sevdiklerini söyleseler de bu doğru değildir, onların erdem dedikleri sözde erdemlerdir, zira ananın sevgisine karşılık istediği nerede görülmüştür.[7]

Nietzsche, sürü insanına hastalıklı insan der. Ona göre, sürü insanının ruhu şaşı bakar, onun ruhu saklı yolları, arka kapıları sever, örtülmüş her şey sürü insanını çeker, o siner, sessiz kalır, bekler ve beklerken kendini küçültür.[8] Sürü teki, güçlülerden, "zafer kazananın bakış açısından"[9] nefret eder ve büyük bir yalancılıkla bu nefretini saklamayı iyi becerir.

İnsan için en büyük tehlike bu hastalıklı olan insan tipidir; zira sürü insanı, kendisinden farklı olanlara, kendi sürüsünden olmayanlara karşı saldırgandır, ölçüsüzdür, saygısızdır, yalancıdır, merhametsizdir, kıskançtır ve intikam doludur.[10] Sürü insanı kendisinden farklı olanları yok etmek için elinden geleni yapar, onların yaşamasına hiçbir şekilde olanak vermek istemez. "Hasta, sağlıklı için en büyük tehlikedir"[11]; güçlüye, yaratıcıya en büyük bela "en güçlüden değil, en zayıftan gelir."[12] Fakat aynı sürü, kendi gibi olanlara, kendi sürüsünün içindekilere karşı adildir, sevecendir, dostçadır, düşüncelidir, saygılıdır, yardımseverdir, sadıktır, hoşgörülüdür, sempatik ve vicdanlıdır.[13] Görüldüğü gibi, sürü insanının baş değer haline getirdiği ve erdem olarak kabul ettiği şeyler, kendi sürüsünün çıkarına olanı koruyan, devamlılığını sağlayan şeylerdir.

Sürü insanı kendi güçsüzlüğünü bilir, bunun farkında olarak bu güçsüzlüğünden tiksinir, utanır, ama buna panzehir olsun diye bütün güçlüleri, yaratıcıları ortadan kaldırmak ister; "sanki sağlık, iyi yetişmiş olma, kuvvet, gurur ve güç duygusunun, kendileri bir gün ödenmesi gereken zorunlu olarak ahlakdışı şeylermiş gibi"[14] kan kusarlar bütün bunlara. Aslında bu kan kustukları, lanetledikleri her şeyi isterler, hem de "dilleri sarkarcasına" isterler; ama onlarda istediklerine ulaşabilme gücü

[5] Friedrich Nietzsche, Zerdüşt Böyle Diyordu. Çev. Osman Derinsu, Varlık Yayınları, İstanbul, 2013, s. 171.

[6] Nietzsche, Zerdüşt Böyle Diyordu, s. 171.
[7] Nietzsche, Zerdüşt Böyle Diyordu, s. 81.
[8] Friedrich Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, Çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, İstanbul, 2003, s. 46.

[9] Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, s. 142.
[10] Nietzsche, Güç İstenci, s. 284.
[11] Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, s. 141.
[12] Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, s. 141.
[13] Nietzsche, Güç İstenci, 284.
[14] Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, s. 143.

olmadığından ellerinden gelen tek şey, bunlara sahip olanları lanetleyerek kendileri gibi güçsüz insanlar yaratmaktır; kendi güçsüzlüklerine teselli olacak şeyi bu şekilde yaratırlar. Böylece, köle ahlakı, tüm hayatı yoksullaştırır, herkesi zayıf düşürmek için yanıp tutuşur, herkes eşit seviyede olsun ister, kendisi aşağıda olduğu için üstinsanı da aşağıya, kendi yanına çekmek ister.

Nietzsche'ye göre, en büyük felaket de burada başlar. Nietzsche'nin, sürü insanının rahat yaşayabilmek için topluluk oluşturup belli bir ahlakı oluşturmasına bir itirazı yoktur, çünkü sürü insanının yaşamak için diğer benzerleriyle bir araya gelmesi doğal bir durumdur. Ancak ne zaman ki sürü insanı, yarattığı ahlakla üstinsana el uzatıp onu yolundan çevirmek ve zayıflatmak isterse, işte buna karşı çıkmak gerekir, zira bu insanlığın başına gelebilecek en büyük felakettir. Hıristiyan ahlakına ya da diğer deyişle köle ahlakına karşı giriştiği savaşın asıl nedeni budur, çünkü soylu ahlak köle ahlakının elinde zayıflatılıp çökmektedir.[15] Sürü, öğretilerini güçlü olanlar arasında da yayarak tüm insanları evcilleştirmek, güçlerinden, hırslarından, amaçlarından çevirmek, insanlığı bayağılaştırmak ister. İnsanı gücünden alıkoymak, insanı yozlaştırmak demektir; böylelikle "insanın küçültülüp de birbirine eşit duruma getirilmesi"[16] amaçlanır, bu durum sağlıklı insanların yetiştirilmesini engeller. Bu, güçsüzlüğün güçlü olandan aldığı en büyük intikamdır, güçlüyü güçsüz kılarak kendi seviyesine indirmek, bu "en ince, en yüce intikam zaferidir."[17] İnsanlığın kurtuluşu içi, "hastanın sağlıklıyı hasta yapmaması"[18] gerekir. Nietzsche'ye göre bu ilke, yeryüzünde en yüksek bakış noktamız olmalıdır. Kendisi de bunu yapar; tarihe, bilime, sanata, felsefeye ve ahlaka hep bu açıdan, sağlam, sağlıklı, yaratıcı, değerlendirebilen, özgür insan açısından bakar, üstinsanların engellenmemesi, gelişmesi ve önünün açılması için uğraşır. Nietzsche'nin ahlak felsefesinin özü buna dayanır.

Nietzsche, köle ahlakını çoğunlukla Hıristiyan ahlakıyla bir tutma eğilimindedir. Ona göre, Hıristiyanlık dini sayesinde köle, kendisini koruyacak kalkanı bulmuş, üstinsanın önüne ket vuracak aracı elde etmiştir. Bu dini yaratanlar "yoksulluklarından, zayıflıklarından ve güçsüzlüklerinden kaçmak" isteyenlerdir, ama "yıldızlar onlara pek uzak"[19] olduğu için kendilerine sığınacak bir ilahi güç yaratırlar, böylece güçsüzler kendi güçsüzlüklerine merhem olsun diye tanrıyı yaratmıştır. Hıristiyan dinine inanan, "evcil hayvan olan, sürü hayvanı olan, hasta hayvan olan"[20] insan, bu dünyadan umudu keserek kendisine "öbür dünya" dediği bir ikinci dünya yaratmıştır. Güçsüz olan sürü insanı, bu dünyada isteyip de güçsüzlüklerden dolayı ulaşamadıkları ne varsa kendilerinin yaratmış olduğu "öbür dünya"ya yüklemiş, gerçek mutluluğa bu ikinci dünyada ulaşılacağını düşünmüştür, çünkü o bu dünyada mutlu olamayacak kadar zayıf ve hastalıklıdır. Onların gözünde gerçek olan bu dünya değil, tanrının "iyi" insanlara, yani kendi emirlerinden çıkmayanlara sunacağı "öteki dünya"dır. "Öteki dünya"ya ulaşabilmesi için insanın bu dünyanın zevklerinden, isteklerinden olabildiğince uzak durması, bedenini hor görmesi gerekmektedir, çünkü onların düşüncesinde tüm kötülüklerin kaynağı bedendir. İnsan "büyük suçu" da bedenin isteklerden dolayı işlemiş, insan böylelikle tüm yaşamı boyunca lanetlenmiştir. Bu suçtan kurtulmanın bedeli ise, bedenin isteklerini susturmak ve tanrının emirlerine uymak, mutluluğu bu dünyada değil "öbür dünya"da aramak, bu dünya için değil "öbür dünya" için çalışmaktır. Böyle bir anlayış sonucunda, insanlar bu dünyada hiçbir değer ve anlam göremez olmuşlar ve bütün anlamları ve değerleri olmayan bir dünyaya, "öbür dünya"ya yüklemişlerdir. Böylesi bir anlayış sonucu "yaşamın artık hiçbir anlamı yok" diye yaşamak,

[15] Berkowitz, Nietzsche: Bir Ahlak Karşıtının Etiği, s. 124.

[16] Berkowitz, Nietzsche: Bir Ahlak Karşıtının Etiği, s. 128.

[17] Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, s. 144.
[18] Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, s. 144.
[19] Nietzsche, Zerdüşt Böyle Diyordu, s. 34.
[20] Friedrich Nietzsche, Deccal, Çev. Oruç Aruoba, İthaki Yayınları, İstanbul, 2008, s. 11.

yaşamın anlamı olmuştur.[21] Bu durum insanın gerçek olan bu dünyadan umudunu kesip bu dünyaya "hayır" demesiyle sonuçlanmış, bu "hayır"la birlikte de insan tek gerçek dünya olan bu dünyanın değerini düşürmüş, dolayısıyla da yaşamı yozlaştırmıştır.

Hıristiyan ahlakı, değerlerin yıkıcı bir tarzda yeniden değerlendirmesi suçunu işlemiştir.[22] Bu ahlak, üstinsanın "iyi" dediği, değer verdiği her şeye "kötü" demiş, onun "kötü" dediklerinin hepsine de "iyi" diyerek istisna insanların önüne bir engel olarak çıkmıştır. Hıristiyanlık, "yeryüzünün efendilerine, "soylular"a karşı ölümüne"[23] düşmanlık duymuştur. Bu ahlak ile birlikte;

> Yüksek, bağımsız ruhluluk, bir başına kalabilme istemi, hatta büyük akıl tehlike olarak algılanacak; bireyi sürünün üstüne çıkaran ve komşusunu korkutan her şeye, bundan böyle kötü denecektir; haktanırlık, alçakgönüllülük, boyun eğmişlik, herkesi eşit kılıcı kafa yapısı, orta dereceli arzular, ahlaksal gerçeklik kazanıp saygı göreceklerdir: her yüksek ve çetin soyluluk ve kendine güven hemen hemen bir hakaret olarak duyulacak, güvensizlik doğuracaktır; "kuzu", dahası "koyun" saygı kazanacaktır."[24]

Ötedünyalıların üstinsanın yoluna "zehir saçan", en büyük amaçları onları yok etmek olan bu ahlakını parçalamak gerekir, Zerdüşt haykırır insanlara; "yalvarırım sizlere, kardeşlerim, bağlı kalın yeryüzüne ve inanmayın sizlere dünyaötesi umutlardan bahsedenlere!"[25] Hıristiyanlık tüm değerleri ters çevirmiş, üst olanı aşağıya çekmiş, aşağı olanı ise baş yapmıştır: "Ne zamanki rahip, en yüksek insan tipi olarak değerlendirilmeye başlandı, işte o zaman, her değerli insan tipi, birdenbire değersizleşti…"[26] Hayatın daha fazla yozlaşmaması, üstinsanın yolunun tıkanmaması, yaratıcıların yeni değerler yaratmasının engellenmemesi için Hıristiyanlığın iyi dediği ne varsa kötülenmeli, kötü dediği ne varsa yüceltilmelidir. Nietzsche bu konuda o kadar emin ve kararlıdır ki, bunu insanlara bir değerlilik ölçütü olarak sunar. Bu ölçüt ışığında yapılacak yeni bir değerlendirme sayesinde sıradan olanların kölece değerlendirmesiyle baş aşağı ettiği değerler yeni baştan kendi değerlerine kavuşturulacaktır.

> Çıkarılacak ders: bir "ilk Hıristiyan"ın ağzından çıkan her söz, yalandır; bulunduğu her eylem içgüdüsel bir sahteliktir, - bütün değerleri, bütün erekleri zararlıdır, oysa kimden nefret ediliyorsa, o, değerlidir… Hıristiyan, özellikle rahip Hıristiyan, bir değerlilik ölçütüdür.[27]

Oysa Nietzsche'ye göre, tanrı ölmüştür artık, Nietzsche insanlara tanrının öldüğünü duyurur. Tanrının ölmesiyle tanrıya karşı o büyük suçu işleyenler de yok olmuştur. Tanrının ölümüyle birlikte, dinsel ahlakın bütün buyrukları da ortadan kalkmıştır. Tanrıyı yaratan insandı Nietzsche'ye göre, onu öldüren de insandır, insanın tanrıyı öldürmesi onun omuzlarına yepyeni ahlaki yükümlülükler yüklemiştir: tanrıyı öldürmüş olan insanın kendini haklı çıkarması için kendisinin "tanrı" olması gerekmektedir. Tanrı olması için insanın yaratması gerekir; "yaratacak zira ne kalırdı- Tanrılar olsaydı."[28] Tanrıyı öldüren insan, artık hep istediği, beklediği fırsatları da; bu dünyaya hizmet eden değerleri yaratacağı, özgürce eyleyeceği tüm fırsatları da yakalamış olur. Tanrıdan vazgeçmek demek, onun yarattığı ahlaktan da kurtulmak demektir, böylece etrafına zehir saçan, yüzyıllardır insanlığı zehirlemiş, güçsüz düşürmüş, yozlaştırmış ahlaktan da kurtulmuştur insanoğlu. Bu üstinsanların kurtuluşudur, yüzyıllardır

[21] Nietzsche, Deccal, s. 60.
[22] Berkowitz, Nietzsche: Bir Ahlak Karşıtının Etiği, s. 156.

[23] Nietzsche, Deccal, s. 29.
[24] Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, s. 201.
[25] Nietzsche, Zerdüşt Böyle Diyordu, s. 19.
[26] Nietzsche, Friedrich, Putların Alacakaranlığında. Çev. Suna Kutoğlu, Alter Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 109.

[27] Nietzsche, Deccal, s. 68.
[28] Nietzsche, Zerdüşt, s. 75.

süren esirlikten azat edilişidir: "öldü bütün tanrılar: üstüninsanın[29] yaşamasını istiyoruz artık."[30] Tanrıyı öldüren insan artık bedeni hor görmeyecek, gerçek çöküşün bedenden değil, köle ahlakı ile kirletilmiş ruhlardan geldiğini bilecek, bu nedenle insan ruhunu tüm pisliklerinden arındırmak için çalışacak, yaratacak, üretecektir, insanlığa yeni kıymetler kazandıracaktır. İnsan Hıristiyanlık diniyle içine düşmüş olduğu ıstıraptan yeni değerler yaratarak kurtulacaktır. Tanrıyı öldüren kişi, insanlara "başını artık göksel şeylerin kumuna gömmemeyi, yeryüzüne anlam veren, yeryüzüne ait bir baş olarak özgür taşımayı"[31] öğretecektir, bu kişi üstinsandır.

> Tanrı önünde ha! –ama bu Tanrı öldü artık! Ey yüksek insanlar, bu Tanrı sizin en büyük tehlikenizdi.
>
> Ancak o mezara gireli beri dirildiniz sizler yeniden. Ancak şimdi geliyor büyük öğle, şimdi ancak yüksek insan efendi olacak! Haydi bakalım! Haydi! Ey yüksek insanlar! Şimdi ancak doğum sancıları içindedir insan geleceğinin dağı. Tanrı öldü: şimdi biz, -Üstüninsanın yaşamasını istiyoruz.[32]

Nietzsche, tanrının öldüğünü ilan ederek artık yaratma görevinin insana geçtiğini duyurur. Üstinsan yaratıcı olan insandır, insanoğlunun en büyük eylemidir yaratmak, yaratıcı olmak. Ama yaratmak için "kişinin, -gerçek, önce onun bir yıkıcı olması, değerleri parçalaması"[33] gerekmektedir. Parçalanması gerekenler sürünün sözde değerleridir, sürüce olan her şeydir, zayıflaştıran, yoksullaştıran, insanı güçten düşüren ne varsa, köle ahlakının "iyi" ve "kötü"leri, insanı bu dünyadan koparan, yeryüzünü anlamsızlaştıran, insanı hor gören ne varsa üstinsanın önce bunları parçalaması gerekmektedir. Üstinsan parçaladığı bu değerler yerine, yeryüzüne hizmet eden yeni değer ve erdemler yaratacaktır.

Nietzsche'ye göre, üstinsan bu hayata "evet" diyen, bu hayatın dışında başka hayat aramayan, hayattan ve insanlıktan umudunu kesmemiş, kendi gücüne güvenip bu gücün kendisine verdiği cesaretle yeni değerler yaratabilen, böylelikle de yeryüzünün anlamını oluşturan kişidir. "Üstünsan anlamıdır yeryüzünün. İradeniz desin ki: Üstüninsan anlamı olacaktır yeryüzünün."[34]

Üstinsan aynı zamanda özgür olan insandır, onda bir aslanın özgürlüğü vardır. Bu, özgürlük sayesinde kişi, köle ahlakının kendisine verdiği emir ve buyrukların ve mevcut değerlerin yıkılması gereken değerler olduğunu görebilir, özgür insanın gözleri bunları görebilecek şekilde ayarlıdır. Başka bir ifadeyle, özgür insan, köle ahlakının dışına çıkabilmiş, sürüden ayrılmış, mevcut değerleri kendi gözleriyle yeniden değerlendirebilecek, yeni değerler yaratabilecek kadar güçlü olan inandır. Özgür insan, dışarıdan gelen dayatma ve zorlamalara göre değil, kendi istemesine göre eyleyen kişidir, o kendi yolunu çizebilen, ne istediğini bilen kişidir. Özgür insan, aynı zamanda kendisine kefil olabilen, yaptığı her davranıştan kendisini sorumlu hisseden, en ağır sorumlulukları üstlenebilen kişidir. Böyle özgür bir insan, kendi değer ölçütüne sahiptir, bir şeyin değerli olup olmadığını anlamak için kendisi dışında başka bir ölçüte ihtiyaç duymaz o, değerlerin ölçütü ve belirleyicisi bizzat kendisidir. O, herhangi bir şeyin değerini kendisinde bulur, özgür insan başkalarına kendisinden yola çıkarak bakar, kendisine göre ölçer onları; kendisini ölçü alarak başkasını küçümser ya da ona değer verir.

---

[29]Nietzsche'nin "übermensch" deyişi, dilimize üstinsan ya da üstüninsan olarak çevrilmektedir. Nietzsche'nin zaman zaman soylu insan, yaratıcı insan olarak da adlandırdığı "übermensche" nitelemesini bu makale boyunca "üstinsan" olarak ifade etmeyi uygun bulduk. Ancak farklı kaynaklardan yaptığımız kimi alıntılarda, bu terimin "üstüninsan" şeklinde çevrilmesi neticesinde, metnin orijinaline sadık kalmak için alıntıyı olduğu gibi bırakarak "üstüninsan" deyişini kullanmak durumunda kaldık.

[30] Nietzsche, Zerdüşt, s. 68.

[31] Nietzsche, Zerdüşt, s. 34.

[32] Nietzsche, Zerdüşt, s. 229.

[33] Nietzsche, Zerdüşt, s. 97.

[34] Nietzsche, Zerdüşt, s. 19.

> Soylu tipteki insan kendini belirleyen insan gibi duruyor, onanma gereksinimi yoktur; "bana zararlı olan şeyin kendisi zararlıdır" diye yargıda bulunur; kendini genellikle şeylere onur veren biri olarak bilir; değer yaratandır o. Kendisinin parçası olarak bildiği her şeye onur verir: Böyle bir ahlak kendi kendini yücelten ahlaktır.[35]

Gördüğümüz gibi, Nietzsche, bir tür ahlaktan, "yücelten bir ahlak"tan bahsetmektedir. Buradan hareket ederek, Nietzsche'nin tüm ahlaklara karşı olduğunu söylememiz Nietzsche'ye haksızlık olur. Nietzsche belli türden ahlaklara karşı çıkar, diğer yandan belli türden ahlakları ise savunur. Onun karşı çıktığı ahlak, belirttiğimiz gibi, insanı güçten düşüren, hayatı yozlaştıran, üstinsanı engelleyen, tüm insanları eşit seviyede görmek isteyen, yeni değerler yaratmayan, kısacası yaşamı ilerletmeyen bir ahlaktır; Nietzsche'ye göre, bu ahlak köle/sürü ahlakı ya da Hıristiyan ahlakıdır. Nietzsche'nin savunduğu ahlak ise, daha fazla güç isteyen, hayata yeni değerler ve anlamlar katan, geleceğe bakan, insanlığı hep daha ileriye taşıyan, kısacası yaşamı ilerleten üstinsanın ahlaktır.

Öyleyse Nietzsche, var olan ahlakları, özellikle de Hıristiyan ahlakını eleştirir ve bunun yerine insanı yozlaştırmayıp tersine güçlendiren bir ahlak görüş geliştirir.

> İyi nedir? insandaki güç duygusunu çoğaltan her şey, güç istenci, gücün kendisi.
>
> Kötü nedir? Zayıflıktan doğan her şey.
>
> Mutluluk nedir? Gücün büyüdüğünü, direnişin alt edildiğini hissetme.[36]

Buradan hareketle, Nietzsche her ne kadar ahlakı, "iyi" ve "kötü"yü, "erdem"i eleştirirse de onun eleştirdiği belli türden bir ahlak, belirli kişilerin "iyi" ve "kötü"sü, belli türden bir "erdem" anlayışıdır. Bunun yanı sıra onun savunduğu bir ahlakı, "iyi"si, "kötü"sü ve "erdem"leri vardır; bu belli bir ölçüte dayanan bir ahlak, "iyi", "kötü" ve "erdem"dir, "ölçüt ise, onun ne ölçüde yaşam –ilerletici, yaşam–koruyucu, tür–koruyucu belki de tür–yetiştirici olduğudur."[37] Buradan hareketle, Nietzsche, yaşama yeni değerler katan ne varsa, yaşamı ilerleten, insanı sağlıklı ve sağlam yapan, güçlendiren ne varsa hepsine "evet" der. Dolayısıyla üstinsanın ahlakı, insanlığı ilerlettiği ve yaşama değer kattığı için, Nietzsche'nin onayladığı bir ahlaktır.

Sonuç itibariyle Nietzsche'ye "ahlaksız" bir filozof demek doğru olmayacaktır, doğru olan şey, onun sürü ahlakı gözünde "ahlaksız" olduğudur. Nietzsche sürü insanının "ahlaksız" ve "kötü" olarak nitelediği ne varsa onları tersine çevirerek yepyeni bir ahlak ortaya koymuştur, başka bir deyişle sürü ahlakının değer olarak öne sürdüğü tüm sözde değerlerin yeniden değerlendirmesini yaparak hayatı ilerletmeye yönelik bir etik görüş, yeni bir değer anlayışı geliştirmiştir. Bu açıdan Nietzsche, felsefe tarihinde değer felsefesine önemli katkılar sunmuş bir filozof olarak yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Berkowitz, Peter (2003). *Nietzsche: Bir Ahlak Karşıtının Etiği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Nietzsche, Friedrich (2003). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. Çev. A. İnam. İstanbul: Say Yayınları.
Nietzsche, Friedrich (2004). *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. Çev. A. İnam. İstanbul: Say Yayınları.
Nietzsche, Friedrich (2008). *Deccal*. Çev. O. Aruoba. İstanbul: İthaki Yayınları.
Nietzsche, Friedrich (2009). *Putların Alacakaranlığında*. Çev. S. Kutoğlu. Ankara: Alter Yayınları.
Nietzsche, Friedrich (2010). *Güç İstenci*. Çev. N. Epçeli. İstanbul: Say Yayınları.
Nietzsche, Friedrich (2013). *Zerdüşt Böyle Diyordu*. Çev. O. Derinsu. İstanbul: Varlık Yayınları.

[35] Friedrich Nietzsche, İyinin ve Kötünün Ötesinde, Çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 192.

[36] Nietzsche, Deccal, s. 10.
[37] Nietzsche, İyinin ve Kötünün Ötesinde, s. 19.

GÖÇMENLERİN YAŞADIĞI ETİK SIKINTILARIN DİSİPLİNE EDİLMESİ BAĞLAMINDA "*GÖÇ ETİĞİNE*" GİRİŞ DENEMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın ÇETİN
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0003-2511-3602

ÖZET

Göç konusu geçmişten bu yana insanoğlunun bir yer değiştirme hareketi olarak ana değişmezidir. Etik disiplini de özelikle insan davranışlarını iyi/kötü, erdem, vicdan, özgürlük, sorumluluk temelinde inceleyen bir alandır. Etik ve göç farklı disiplinler tarafından ayrı ayrı ele alınırken, göç olgusuna "göç etiği" kavramsallaştırmasında olduğu gibi spesifik yönden daha az bakılmıştır. Bu çalışmanın ana amacı "Göç Etiğini" göçmenlerin yaşadığı etik sorunlar bağlamında daha görünür kılmaktır.

Göç ve etik, göç ve ahlak ilişkisi insanların önce insan sonra göçmen oldukları gerçeğine odaklanarak ele alınmalıdır. Göç etiği disiplini diğer insanlardan farklı olarak göç öncesi, esnası ve sonrasında birçok etik/ahlaki sıkıntı yaşayan göç eden kişilerin etik sorunlarını kendisine konu alanı olarak almaktadır. Bu tebliğde göçmenlerin yaşadığı etik sıkıntılar üzerinden Göç Etiği disiplinin kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır. Göç etiği, etik disiplinin temel sorularını sorarak göç gerçeğindeki insan olgusuna yönelecektir. Etik genel olarak ahlakın ne olduğu, olması gerektiği, iyi/kötü davranışın nasıl ele alındığı gibi meselelerle ilgilenen bir disiplindir. Göç de içinde başından sonuna insanın olduğu bir olgudur. Göç ve etik insan bağlamında bir araya geldiğinde göç etiği alt disiplinini felsefenin modern bir dalı olarak kurmaktadır. Felsefenin ve ahlak felsefesinin temel ilkelerini kendisine kılavuz yapan göç etiği şu sorulardan hareket ederek göç ve göçmen ahlakına yaklaşır:

Göç ve etik arasında nasıl bir ilişki vardır/kurulmalıdır? Evrensel bir göçmen ahlakı/etiği var mıdır? Göçmenler diğer insanlarla birlikte aynı ahlaki davranışlara mı muhatap olmaktadırlar? Göçmenlerin yaşadığı/yaşayacağı etik sıkıntılar nelerdir? Sonuç olarak bu bildiride yukarıdaki sorular kapsamında Göç Etiği disiplini üzerinden, göç gerçeği sorun/fırsat, özgürlük/güvenlik sarmalı dışında konumlandırılarak, göçmenlere yönelik evrensel etik ilkelerin çerçevesi çizilmeye çalışılacak ve göçmenlerin nasıl görülmeleri gerektiği sorusu göç ve etik temelinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Göç Etiği, Etik, Ahlak, Göç Gerçeği, Göçmen Ahlakı*

INTRODUCTION TO "*IMMIGRATION ETHICS*" IN THE CONTEXT OF DISCIPLINING THE ETHICAL PROBLEMS OF MIGRANTS

ABSTRACT

The subject of migration has been the main constant of human beings as a movement of displacement since the past. Ethical discipline is a field that examines human behavior on the basis of good/bad, virtue, conscience, freedom and responsibility. While ethics and migration are dealt with separately by different disciplines, the phenomenon of immigration has been less specifically looked at as in the conceptualization of "migration ethics." The main purpose of this study is to make "Immigration Ethics" more visible in the context of ethical problems experienced by immigrants.

Immigration and ethics, the relationship between immigration and morality should be addressed by focusing on the fact that people are first human and then immigrants. Unlike other people, immigration ethics discipline takes ethical problems of immigrants who have experienced many ethical/moral problems before, during and after migration as its subject matter. This paper will try to draw the conceptual and the or ethical framework of the Immigration Ethics discipline through the

ethical problems experienced by immigrants. Migration ethics will address the human phenomenon in migration reality by asking the basic questions of ethical discipline. Ethics is a discipline that deals with issues such as what morality is, should be, and how good/bad behavior is handled. Migration is also a phenomenon involving people from beginning to end. When immigration and ethics come together in the human context, it establishes the sub-discipline of migration ethics as a modern branch of philosophy. Immigration ethics, which guides the basic principles of philosophy and moral philosophy, approaches immigration and immigrant ethics based on the following questions:

What kind of relationship exists/should be established between immigration and ethics? Is there a universal immigrant morality/ethic? Do immigrants deal with the same moral behaviour with other people? What are the ethical problems that immigrants experience/ will experience? In conclusion, within the scope of the above questions, this paper will try to draw the framework of universal ethical principles for immigrants by positioning the reality of immigration outside the spiral of problem/opportunity, freedom/ security through the discipline of Immigration Ethics, and the question of how migrants should be seen will be addressed on the basis of immigration and ethics.

Keywords: *Immigration Ethics, Ethics, Morality, The Reality of Migration, Immigrant Ethics*

1. GİRİŞ

Antropoloji, arkeoloji, etnoloji gibi bazı bilim dallarına göre belki de yeryüzünün en akıllı ve en genç varlığı insanoğludur. Bu iddia, insanın yaşaması için temel biyolojik ve coğrafi şartları göz önüne getirdiğimizde bizi evrenin bir mekân olarak insandan önce olması gerçeğine götürmektedir. Evrenin insandan önce var olması ise insanın bu dünyaya dünyadan sonra geldiğini bize gür sesiyle imlemektedir. Dünyaya sonra gelen insan, mekân ve hareket felsefesi bağlamında ve us temelinde bakıldığında yer kürenin en akıllı göçmenidir. Hatta göç bir nevi insanın var olabilme, ayakta kalabilme sebebidir. Göç tarihi tüm canlıları, evreni işin içine kattığınızda insanoğlunun tarihinden öncedir. Ancak insanın göçünün tarihi söz konusu ise o zaman göç gerçeği insanla var olmuş ve insan oldukça var olmaya devam edecek kadim bir yer değiştirme alışkanlığıdır. Göç ve göçmen başlığı altında teoriler, nedenler ve türler bakımından göç olgusu farklı yönlerden ele alınabilmektedir. Bu ele alınma sosyal bilimlerin çeşitliliği içinde zaten yapılmaktadır. Göç konusu da dâhil olmak üzere içinde insanın olduğu konuları parçalayarak ele alan ve işin içine felsefeyi katmayan bakışlar önce incelediği alan, sonra genel dünya bilimleri ve düşüncesi bağlamında bilimsel sınırlılığa, sığlığa ve körlüğe mahkûmdur.

Sosyal bilimlerin en azından göç konusunda bu sığlığı, körlüğü aşabilmelerinin yollarından birisi tüm bilim tarihinin de bize gösterdiği gibi işin içine felsefeyi katmak ya da daha doğru ifadeyle her şeye felsefenin hakikat gözlüğü ile bakabilmektir. Göç konusu, göçe maruz kalan veyahut göçü tercih eden kişilerin anlam, akıl ve ahlak dünyalarından başlayarak, göçe yol açan toplumsal, ekonomik, siyasal ve coğrafi şartların, tarihsel koşulların bir arada interdisipliner, transdisipliner tarzda ele alınmasıyla gerçek güzergâhına çekilebilecektir. Göç konusu sorun ve tehdit bağlamında görüldüğünde ülkeler için bir güvenlik sorununa dönüşmekteyken; aynı konu fırsat ve hareket, fikir, yer değiştirme özgürlüğü bağlamında ele alındığında ülkeler için zenginleştirici, dönüştürücü bir toplumsal yaşama deneyimi (Bartram & Poros & Monforte, 2019: 13) haline gelmektedir. Tam bu noktada göç felsefesi ve etiği, göç gerçeğini sorun-fırsat ve özgürlük-güvenlik kıskacından kurtararak ona tamamen insan merkezli bir bakışla yönelerek, bütüncül özgürlükçü felsefi bir kimlik kazandırmak istemektedir. Göç etiğine göre de göç konusu sadece sorun-fırsat sınırlılığında, yararcı bir bakışla ele alınmamalıdır. Tarih ve göç tarihi bize birçok devletin göçler yoluyla kurulduğunu ya da göçler yoluyla çeşitli bozulmalara, ekonomik zorluklara düştüğünü trajik örnekleriyle göstermektedir. Bugün göç almayan ülke yarın göç alan hale gelebilmektedir. Ülkeleri göç konusunda teorik olarak üçe ayırabilmekteyiz: Göç veren kaynak ülke, göç geçişlerine maruz kalan transit ülke ve göç alan hedef ülke. Bazı ülkeler çoğunlukla göç alan pozisyonda kalırken özellikle gelişmekte olan ülkeler zaman içerisinde dünyadaki ekonomik ilerleme veya savaş, kıtlık, salgın ve doğal afetler, bölgesel ve küresel iklim değişiklikleri yüzünden göç konusunda kaynak, transit ve hedef ülke haline gelebilmektedirler. Göç olgusunun bu değişkenliği

göç gerçeğinin tüm dünyanın ve insanlığın gündeminde tutulmasının gerekliliğini bize göstermektedir. Göç sadece bir ülkenin, toplumun, şehrin, kişinin yaşadığı/yaşayacağı bir şey değil; tüm insanlığın yıllardır farklı şekillerde tecrübe ettiği/edeceği gerçek bir yaşama deneyimidir. Göç eden sadece eşyalar, araçlar, kişiler ve kültürler değildir. Göç süreci dikkatli şekilde ele alınamaz ise göç eden insanlığın ta kendisi olacaktır. İnsanların göç ederken, insanlığın, etik ilkelerin göçmemesi için "Göç Etiği" disiplini çerçevesinde göçün ve göçmenlerin ahlaki sorunları evrensel değerler bağlamında temellendirilmelidir.

Bu temellendirmeye göçle ilgili bazı sorular sorarak başlanabilir: Göç bir sonuç mudur? Süreç mi? Göç gerçeğinin doğru anlaşılabilmesi ve etik çerçevede görülebilmesi için bu iki soruya kapsayıcı bir cevap vermek gerekmektedir. Göç konusunda kapsayıcı cevap veya açıklama yapabilmenin yolu, tüm göçleri kendi içinde evrensel insan hakları bağlamında değerlendiren bir bakıştan geçmektedir. Yoksa göç gerçeğini insani temelde ele aldığımızda göçe sonuç-süreç odaklı bakmanın da onu yine bazı bölünmelere ve sınırlılıklara, sığlıklara mahkûm edeceği, göçe felsefe ve etik yönden bakıldığında görülebilecektir. Çünkü göçe sonuç odaklı bakmak göçü savaş, yoksulluk, özgürlük, iklim değişikliğinin sonucu yani bunların nihayetinde oluşan bir ürün gibi görmek anlamına gelmekte ve bir ürün olarak görülmek ise piyasa değerine yani pazarlamaya, çıkarcılığa kapı aralanması demektir. Bu kapı göçmenleri iyi-kötü, yararlı-yararsız, sizden-bizden ayrımlarına tabi tutabilecek bir yaklaşımın kapısıdır. Göçe süreç odaklı bakmak ise göçün tüm evrenin, insan doğasının yaşadığı/yaşaması gereken bir yaşama deneyimi olduğunu dolayısıyla bu sürecin yaşanması gerektiğini bir şekilde buna alışmamız ve ona göre göçü anlamamız gerektiğini imler. Göç felsefesi ve etiği ise göç gerçeğini sonuç-süreç, sorun-fırsat sarmalı dışında tutarak, göç olgusundaki insani, etik yönleri daha görünür kılmaya dönük bütüncül (holistik) ve farklılıkları bir arada tutan (kohezyonist) bakış açılarına sahiptir. Göç felsefesi ve etiğinin holistik ve kohezyonist yaklaşım biçimi göç gerçeğine bütüncül bakarak hem dünyadaki en ufak insan hareketliliğini hem de dünyadaki en büyük insan hareketliliklerini gözden kaçırmadan, aralarında önemli-önemsiz ayrımı yapmadan ele alabilecek yapıdadır. Her göç hareketi kendi içinde süreç-sonuç, kalıcı ve geçici olma, zorunlu ve gönüllü olma, soruna-fırsata dönüşme, özgürlük-güvenlik potansiyeline sahip olma gibi özellikleri aynı anda taşıyabilir. Bundan dolayı göç, katı sınıflamalara, tek yönlü teorilere göre ele alınmamalıdır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışma başlıkta da ifade edildiği gibi göç gerçeğini, göç içerisindeki göçü birebir yaşayan, göçün tüm tehlikelerine, acımasızlığına şahit olan göçmenlerin etik-insani sıkıntıları üzerinden "Göç Etiği" disiplinine sistematik bir çerçeve kazandırarak; hem göçmenlerin etik sorunlarını dile getirebilmek hem de bu sorunlar yoluyla "Göç Etiği" disiplinini daha görünür kılma amacını taşımaktadır. Çalışmada metin analizi yöntemi metot olarak tercih edilmiştir.

3. GÖÇ VE ETİK

3.1. ETİK NEDİR?

Ahlak, insanın davranışlarını, yapıp etmelerini, karakter yapısını ve bunlarla ilgili değerlendirmeleri düzenleyen genel kurallar bütünüyken; etik, ahlakın felsefi olarak temellendirmesidir (Bolay, 2010: 209). Etik gündelik dilde karşımıza çevre etiği, hayvan etiği, tıp etiği gibi kavramsallaştırmalarla çıkabilmektedir. Bu kavramsallaştırmaların bazıları daha eski, daha işler haldeyken "Göç Etiği" kavramsallaştırması görece yenidir. Bu çalışmanın hedef içermeleri arasında da "Göç Etiği"nin daha görünür hale getirilmesi yer almaktadır. Etik bir felsefe dalı olarak neyin iyi neyin kötü olduğunu sorgulayan, insanın bu hayattaki gerçek amacının ne olması gerektiğini soruşturan, ahlaklı ve erdemli yaşantının temel unsurlarının neler olması gerektiği üzerinde duran bir disiplindir (Cevizci, 2002: 382). Bu bağlamda göç etiği göçmenlerin yaşadığı ahlaki sıkıntıların üzerine düşünürken kesin, köşeli bir göçmen-göç ahlakı kurma amacında değildir. Zaten etiğin ahlak üretme gibi bir görevi yoktur. Etik ahlak üzerine konuşma, ahlak üzerine düşünmedir. Ahlaksal olanla ilişkili olan sorular genel, ilkesel ve soyut düzlemde "etik" altında tartışılır. Etik "iyi" olanı söyleyemez, bir şeyin "iyi" olduğu fikrine nasıl ulaşıldığını söyler. Bu anlamda bir eylemi doğrudan emretmez veya yasaklayamaz, kişinin

gideceği yolu bulmasında yardımcı olur ancak gideceği yolu doğrudan işaret edemez (Özkal Sayan, 2020: 152).

3.2. GÖÇ NEDİR?

Göç bir yerleşim biriminden, gruptan veya siyasal sınırı olan toprak parçasından başka bir birime, mekâna, gruba, yere doğru gerçekleşen kısmen sürekli birey veya kitle hareketi olarak tarif edilebilir (Demir & Acar, 2020: 122). Göç, sürekli yerleşmek amacıyla bir yerden başka yere gitme olarak da tanımlanmıştır (Arda vd., 2003: 223; Bartram & Poros & Monforte, 2019: 13). Göç olgusu, insanlık tarihi kadar kadim bir mesele olmakla beraber son zamanlarda uluslararası bir boyut kazanmış olması hasebiyle küresel bir sorun olarak tüm dünyada gündemin ilk sıralarında yer almaktadır (Kirman, 2020: 25). Göç gerçeğinin küresel bir sorun gibi algılanmasının temelinde göç sürecinde, göçün yönetiminde ve sınır, güvenlik politikalarında yaşanan katı güvenlikçi göç yönetişiminin yarattığı trajik sonuçlar yatmaktadır. Yoksa göç her zaman soruna yol açmamaktadır. Bunu emek, beyin, emekli, gönüllü, politik göç süreçlerinde gözlemleyebiliriz.

3.3. ÖNCE GÖÇ MÜ VARDI? ETİK Mİ?

İnsanoğlunun yer değiştirme davranışı, nüfus politikaları ve demografi bilimi içerisinde tarihin erken devirlerinde dikkat çekse de göç olgusunun sosyal bilimler tarafından derinlikli ve sistematik incelemeye konu olması görece yenidir. Bir devletin sahip olduğu nüfus konusu İÖ. 6. yüzyılda Çinlilerin dikkatini çekmeye başladığı günden bu yana devlet teorilerinin asli ögesi olmaya devam etmesine karşılık nüfusun yer değiştirmesi anlamına gelen göç konusu ancak 19. yüzyılda bilimsel tartışmalara konu olmaya başlamıştır (Abadan-Unat, 2002: 4). Bu bağlamda bakıldığında insan göçten de etikten de öncedir. Göç ile etik kavramları arasında bir karşılaştırma yaptığımızda etik her canlı için o canlının yer değiştirmesinden önce de sonra da varlığını sürdürmek zorundadır.

Göç nihayetinde tercih edilebilen ama çoğunlukla savaş, yoksulluk, dini-siyasi görüş ve ilkim koşulları temelinde genel coğrafi olumsuzlukların sonucunda zorunlu olarak gerçekleşen insanoğlunun bir mekân değiştirme davranışıdır. Etik ise insanoğlunun eylemlerinin ahlakiliği, vicdaniliği, hangi eylemlerin iyi ve kötü olduğu ile ilgili üst bir değerlendirme disiplinine konu olan bir alana işaret etmektedir. Etik tüm insanları ilgilendirirken, tüm göç süreçleri ve göçmenlerin tamamı maalesef bütün insanların ilgisini çekmemektedir. Bu anlamda insan söz konusu olduğunda elbette önce etik sonra göç gelmektedir. Zaten göç etiğinin de temel vurgusu önce insan sonra göçmendir.

3.4. GÖÇ ETİĞİNİN GÖÇ YAKLAŞIMI

Göç etiğinin göç gerçeğine yönelik temel yaklaşımı insan ve değer odaklıdır. Göç etiğine göre göç olgusu ve bu olgunun ana unsurunu oluşturan göç insanları tüm özellikleri ile beraber ele alınmalıdır. Göç olgusu birçok nedene, teoriye ve göç çeşidine bölünerek ele alındığında anlaşılırlığını ve görünürlüğünü kaybetmektedir. Göç eden insan, tüm insani değerleriyle birlikte anlamlı hale gelmektedir. Bu sebepten göç etiği, göçü ve göç eden insanları tüm yönleriyle ele almalıdır. Göç etiği için göç tek başına ne sorun ne de fırsat kapısıdır. Aynı zamanda göç sadece özgürlük güvenlik bağlamında da ele alınmamalıdır. Her göç gerçeğinin içerisinde sorun-fırsat, özgürlük-güvenlik yönleri aynı anda bulunabilir. O bakımdan göçe yönelecek disiplinlerin konuyu çok yönlü değerlendirmeleri gerekmektedir.

Göç konusu özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında dünya genelinde mültecileri tehdit ve güvenlik sorunu şeklinde gündeme getiren bir bakışla ele alınmaya ya da sadece izlenmeye çalışılan olgu gibi görülmüştür. Güvenlikçi politikalar bağlamında göçe bakıldığında geçmişten günümüze özellikle zorunlu göçler bağlamında göçmenler birçok insan hakları ihlaline muhatap olmuşlardır. 2011 Arap Baharının tetiklemesiyle meydana gelen özellikle Orta Doğu Coğrafyasındaki gelişmeler büyük göç dalgalarının ve insani dramların yaşanmasına neden olmuştur/olmaktadır. Sığınmacılar, mülteciler ve genel olarak göçmenler artık, yerleştikleri ülkelerde tehlikeli, kurtulmak gereken bir yük ve güvenlik sorunu olarak görülmektedirler. Göç bir güvenlik meselesi olarak ele aldığında da çözüm sınır duvarlarını yükseltmek, güvenlik önlemlerini artırmak ve askeri tedbirleri devre almak şeklinde ortaya konmaktadır (Gül & Dedeoğlu & Nizam, 2020: 7). Göç etiğinin temel yaklaşım biçimi göçü sorun-fırsat, sonuç-süreç ve özgürlük-güvenlik sarmalı dışında gören çoğulcu, holistik, kohezyonist bir

gerçekliğe sahip olmak zorundadır. Diğer disiplinler göçü parçalara ayırıp ele alırken, göç etiği felsefi bilginin ve ahlak felsefesinin de genel ilkelerinden hareketle göç ve göçmen konusuna bütüncül, tamamlayıcı, anlayıcı şekilde yaklaşır. Göç etiği göç gerçekliğini nedenlere, teorilere ve çeşitlere mahkûm ederek açıklamaya ve konuyu bir şekilde minimalize etmeye çalışan düşüncelere karşı karma yöntemleri savunur.

3.5. GÖÇ ETİĞİNİN TEMEL SORULARI

Göç etiği nedir? Göç ahlakı var mıdır? Göç ahlakının dayanağı nedir? Göç ahlakı ile evrensel insan hakları arasında ne gibi farklılık veyahut benzerlikler vardır? İnsanlık, göçmenlikten önce gelmez mi? Evrensel bir göçmen/göç ahlakından bahsedilebilir mi? İnsanlar sınırsız bir yer değiştirme özgürlüğüne sahip midir? Sınırsız yer değiştirmenin sakıncaları ve faydaları nelerdir? Bu ve benzeri soruların her birinde göç olgusuna özgürlük-güvenlik ve sorun-fırsat bağlamında liberal ve muhafazakâr cevaplar verilebilir (Çetin, 2020: 65). Şüphesiz bu sorulara Göç etiğinin diğer etiklerden farkı nedir? Her göç kendine özgülükler taşırken, her göçün etik yönleri, ilkeleri de ayrı ayrı mı ele alınmalıdır? Neden özellikle göçmen hakları, göçmen etiği, göç etiği kavramsallaştırmasını vurguluyoruz? Evrensel insan hakları bağlamında zaten göçmen haklarına da yer verilmiyor mu? Gibi yenileri de eklemlenebilir. Evrensel insan hakları tüm insanlara hitap etse de 1951, 1967 gibi göçmen haklarını daha dikkatli dile getiren ulusal ve uluslararası yasalar çıkarılsa da gerek BMMYK (Mülteciler Yüksek Komiserliği), gerek IOM (Uluslararası Göç Örgütü) gerekse IRO'nun (Uluslararası Mülteci Örgütü) yıllık göç ve göçmen analizi raporlarına baktığımızda, etik temelde dünyada göç gerçeğinin büyük insani krizlere dönüşerek kişileri, kadınları, çocukları, toplumları etkilemeye devam ettiğini ve maalesef çıkarılan çoğu yasanın göçmenlerin daha insani şartlarda yaşayabilmesine pekte yardımcı olmadığını ifade edebiliriz. Bu bağlamda "Göç Etiği" disiplinin ana amacını şöyle belirtebiliriz: Göç Etiği önce insan prensibiyle hangi neden, çeşit, teori altında anılırsa anılsın göç eden-göçe maruz kalan her birey ve topluluğu barınma, korunma, eğitim, sağlık, güvenlik ve eşitlikçi bir ortamda çalışma ve yaşamaları noktasında kapsama alanına almakta ve tüm göçmenlerin, göçerlerin, göçebelerin, mülteci, sığınmacı ve geçici koruma altındaki kişilerin temel etik ilke ve haklarını tespit etmeye, iyileştirmeye ve sorunlu alanları soruşturup, tartışmaya, üzerine düşünmeye dönük göç yönetişimi unsurlarına nitelikli etik veri tabanı sağlamaya çalışmaktadır.

3.6. GÖÇ ETİĞİNİN TEMEL ÖNGÖRÜLERİ

Göç etiğinin temel ön görüleri aslında etik temelli bir göç projeksiyonu çizmek gayesini taşımaktadır. Günümüzde dünya ülkeleri göç tarihindeki en büyük yer değiştirmelere tanık olmaktadır (Faisal, 2020:13). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) raporuna göre yaklaşık 40 milyon insan ülke içinde 28.5 milyon insan ise ulusal sınırları geçerek göç etmişlerdir. Yine aynı rapora göre yaklaşık 10 milyon insan vatansız kalmış ve vatandaşlıkları reddedilmiştir. Eğitim, barınma, sağlık, istihdam gibi birçok temel hakları görmezden gelinmiştir (Faisal, 2020:13; UNHCR, 2017: 1). Göç etiğinin temel öngörülerine ışık tutacak önemli bir adım yasal düzeyde bağlayıcılığı olmasa da "Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç için Küresel Mutabakat Metni" adıyla, 10 Aralık 2018 tarihinde Fas'ın Marakeş kentinde Birleşmiş Milletlere üye 164 ülkenin katılımıyla gerçekleşen konferansta kabul edilen çalışma ile atılmıştır (GİGM, 2018). Bu küresel metnin gayri resmi çevirisini incelediğimizde "*Güvenli, Sistemli ve Düzenli Göç için Hedefler"* başlığında 23 adet hedef ifade edilmiştir. Bu hedeflerin tamamı genel konu tasnifine tabi tuttuğumuzda göç konusunda verilerin doğru toplanması ve paylaşımı, göç nedenlerini analiz etme ve azaltma, tüm göçmenlerin yasal yoldan kimliklendirilmesi, düzenli göç yollarının uygunluğunun ve esnekliğinin sağlanması, adil istihdam olanaklarının ve güvenliğin sağlanması, göçün hassasiyeti ve kayıp göçmenler konusunda işbirliğinin artırılması, göçmen kaçakçılığı ve insan ticaretini önlemeye dönük mücadele verilmesi, sınır güvenliği ve uygun göçmen izleme, değerlendirme ve yönlendirme çalışmalarının yapılması, göçmenlerin gözaltına alınmasının son çare tedbiri olarak kullanılması, göç döngüsünde her türlü diplomatik işbirliğinin artırılması, göçmenlerin sosyal hizmetlere erişimi, tam kaynaşma ve sosyal uyumun gerçekleşmesi için çaba gösterilmesi, göçmenlere yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve göç algısının doğru şekillendirilmesi için gerçeklere dayalı kamu söyleminin desteklenmesi, göçmenlerin

becerilerinin tespiti ve geliştirilmesi, göçmenlerin hem kendileri için hem bulundukları ülke için sosyal, kültürel, finansal değer gücü olarak görülüp tüm bu sıralanan maddelere yönelik uygun, etik, insani göç politikalarının belirlenmesi şeklinde özetlenebilir (Global Compact For Migration, 2018).
Özetlenen bu düşünceleri sadece yazmak, ifade etmek göç ve göçmen gerçeğini etik olarak değerlendirme adına teorik bir ilerleme sayılabilse de pratikte fazla işe yaramamaktadır. Göç, günümüzdeki taşıma ve iletişim teknolojilerinin de artması, gelişmesi nedeniyle ve dünya genelinde yaşanan siyasal krizler ve global iklim değişiklikleri sebebiyle dünya üzerindeki herkesi ilgilendiren, üzerine düşünülmeyi gerektiren gayet insani ve toplumsal gerçekliğe sahip bir olgudur. Bu olgu, yukarıda sıralanan öngörüler temelinde etik açıdan ele alınmalı, evrensel ilkeler ortaya konulmalı ve tüm bu olumlu adımlar kalıcı göç yönetişimi politikalarına evrilmelidir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Göçmenler, insanlığın göç yollarında eriyen ahlak, etik, vicdan mumudurlar. Göçmenler, göç öncesi, esnası ve sonrasında adeta bir mum misali gibi insan tacirlerinin ölüme/öldürmeye, haksızlığa yüz tutmuş botlarında, bir göçmen kaçakçı teknesinin deposunda, kenarında, bazen bir tırın havasız kasasında insanlığın son vicdan kalıntılarını harekete geçirmek için, insanın etik sırlarını, sınırlarını, sınırsızlığını ışıklarıyla aydınlatmak istemektedirler. Göç etiği ve felsefesi bağlamında insanlığa, dünya ülkelerine, göçün yönetiminde söz sahibi olanlara düşen göçmenlerin etik çığlıklarına kulak, sorunlarına, acılarına, sevinçlerine omuz vermektir. Aksi takdirde dünyadaki göçmen trajedilerini, dramlarını bir fotoğraf karesinde, bir filmin sekansında, bir kameranın objektifinde görmek ve o anlık üzülmek, hüzünlenmek göçmenlerin kalıcı ve derin etik, felsefi, yaşamsal sorunlarını çözmeye yetmeyecektir. Bu bağlamda göç ve göçmen gerçeğini her türlü etik temelde ele alacak "Göç Etiği" disiplinine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç ve göç etiği disiplinin temel yaklaşımı, ana soruları ve temel öngörüleri çalışmamız içerisinde ifade edilmiştir. Göç konusunda göç etiği ve felsefesinin temel önerileri şu şekilde sıralanabilir:

- Göç etiği ve felsefesi tüm dünyaya hitaben kalıcı göçmen haklarını desteklemektedir.
- Yer değiştirme hakkının dünyayı parselleyen yapay ülke sınırlarına bırakılmayacak kadar kutsal bir insanlık değeri olduğu iddiasını dile getirmek göç etiğinin nihai amaçlarından birisidir.
- Göç mü önce, etik mi? sorusuna önce insan cevabı verilmeli ve göçmenlerin etik sıkıntıları bu yaklaşımla ele alınmalıdır.
- Göç etiği, felsefi bilginin genel özellikleri temelinde göç gerçeğine yönelmelidir.
- Göç etiğinin ana izleğini, göç öncesi, esnası ve sonrasında göç edenlerin veya göçe maruz kalanların, kadınların, çocukların daha görünür kılınmasına yardım edebilmek düşüncesi oluşturmaktadır.
- Göç etiği, göç gerçeğini ne göç teorileri, türleri, nedenleri parçalılığına ne de göçü sonuç-süreç, sorun-fırsat, özgürlük-güvenlik şeklinde kutuplaştırıcı anlayışlar bağlamında ele alır. Aksine göç etiği, göç gerçeğine tümel olarak yaklaşarak göçün içinden başta insan olan göçmen haklarını ortaya çıkarmaya yardımcı olacak karma bir yaklaşımı inşa etmeye çalışır.
- Göç etiği kendi özgün göç yaklaşımını inşa ederken, elbette diğer disiplinlerin verilerinden yararlanacak ve ortaya koyacağı değerleri, ilkeleri ve yöntemleri göç ve göçmenler üzerine çalışan tüm disiplinlerin hizmetine sunacaktır.
- Göç etiğinin ana datalarını evrensel insan hakları, mülteci yasaları, göçü düzenleyen her türlü hukuksal metinler, antlaşmalar ve ahlak felsefesinin genel ilkeleri oluşturacaktır.
- Bu ilkelerden yola çıkıp, değer üretecek "Göç Etiği" disiplini modern bir sosyal bilim olarak göç ve göçmen sorunlarına katkı sunmak, farkındalık yaratmak, göçmenlerin görünürlüğünü sağlamak adına göçe muhatap olan-olmayan tüm disiplinlere, ülkelere genel bir insanlık çerçevesi sunacaktır.
- Göç konusunda birçok disiplin ve bilim insanı göçü parçalayarak ele almış ve göç teorileri geliştirmeye çalışmıştır. Sosyal bilimlerdeki aşırı bilimsel ihtisaslaşma maalesef söz

konusu göç olunca da değişmemiştir. Göç iktisatçıya göre ekonomik fayda ya da zarar; politikacıya göre oy kazancı ya da kaybı; coğrafyacıya göre mekân elverişliliği ya da elverişsizliği; sosyolojiye göre toplumsal ya da bireysel bir yer değiştirme hareketi, uluslararası ve devletlerarası ilişkilerde sınır güvenliği ve demografik sorun ya da fırsat; tarih için göçün tarihsel seyri şeklinde tarif edilmektedir. Elbette bu saydığımız tüm disiplinlere göre doğru, haklı tespitler yapılmıştır. Göç etiği ve felsefesi bağlamında eksik olan yöntem ise göç ve göçmen gerçeğine bütüncül olarak yönelmesi gereken aksiyolojik bakıştır.

- Esas sorun dünya genelinde göçü bir güvenlik sorunu olarak gören bakışın yarattığı göçü nasıl konsolide ederiz, nasıl önleriz bu süreçten nasıl karlı çıkarız şeklindeki geçici ve katı yararcı düşüncelerdir. Göç etiğinin göç konusundaki çabasının içeriğinde göçün anlaşılması, göçmenlerle empati kurulması gibi özellikler bulunmalıdır.
- Göç etiği demek, göçü anlamak hatta "Göç Hermeneutiği" yapmak demektir.
- Metot önerisi bağlamında göç gerçeğini bütüncül ve parçalı görme özelliğine sahip olacak kuşbakışı yöntemi (drone method) tercih edilebilir.
- Kuşbakışı yöntemi (drone method), göç olgusunu diğer disiplinlerin aksine önce tamamen üç boyutlu, bütüncül tarzda görüp değerlendirebilecek diğer yandan da drone aracının özelliğinden yola çıkarak ifade edersek kuşbakışı gördüğü nesneye yaklaşarak onu mikro düzeyde derinlikle de inceleyebilecektir. Drone yöntemi göç olgusunu hem makro hem de mikro düzeyde ele almamıza imkân sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arda, E. (Ed). (2003). *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, Haz. E. Arda, N. Kılıçgedik, S. Bakan, İ. Bakan, B. Kemer, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Ş.

Barthram, D. & Poros, M. & Monforte, P. (2019).Göç Meselesinde Temel Kavramlar. Çev. Itır Ağabeyoğlu Tuncay, Ankara: Hece Yayınları.

Bolay, S. H. (2010). *Felsefeye Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Cevizci, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, 5. Baskı, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Çetin, Y. (2020). "*Göç Etiği*", Göç ve Din Disiplinlerarası Bir Yaklaşım, Ed. Mehmet Ali Kirman & İlbey Dölek, Ankara: Astana Yayınları.

Demir, Ö. & Acar, M. (2020). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 7. Baskı, Konya: L-T LİTERATÜRK academia.

Faisal, Md. M. (2020). *Küresel Yönetişim Kapsamında Uluslararası Göç-Rohingya Mülteci Krizi Örneği*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Gül, S. S. & Dedeoğlu, S. & Nizam, Ö. K. (2020). Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum- Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı? İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kirman, M. A. (2020). "*Göç Çalışmalarında Yöntem ve Din*", Göç ve Din Disiplinlerarası Bir Yaklaşım, Ed. Mehmet Ali Kirman & İlbey Dölek, Ankara: Astana Yayınları.

Özkal Sayan, İ. (2020). Etik ve Kamu Etiği: Eleştirel Bir Bakış. "*Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*", 12 (2) , 147-174.

İNTERNET KAYNAKÇASI

GİGM (2018). https://www.goc.gov.tr/kuresel-goc-mutabakati-hakkinda-basin-aciklamasi (Erişim: 02.02.2021).

Global Compact For Migration (2018). file:///C:/Users/fujitsu/Desktop/k%C3%BCresel%20g%C3%B6%C3%A7%20mutabakat%C4%B1.pdf (Erişim: 02.02.2021).

UNHCR (2017). https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5b27be547/unhcr-global-trends-2017.html (Erişim: 02.02.2021).

DİNİ AHLAKIN OTONOMLUĞUNDAN BAHSEDEBİLİR MİYİZ?

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BAYINDIR
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Orcid no: 0000-0003-2093-4428

ÖZET

Ahlakı temellendirme konusunda, tarihsel süreç içerisinde çok çeşitli denemeler olmuştur. Bunları genel olarak; mutlulukçu (haz/acı) ahlak, faydacı ahlak (utilitarist) ve kuralcı ahlak (deontolojist) şeklinde özetleyebiliriz. Bu tarz ahlak teorilerinin hareket noktaları insandır. İnsanı merkeze alarak teorilerini geliştirmişlerdir. Hedefteki kurgulanması gereken yapı, insan üzerine kurulur ve onun doğası bu kurguda belirleyicidir. Buradaki belirleyicilik insan bedeninin ihtiyaçları ve aklının gerekleridir. Mutlulukçu ahlak söz konusu olunca, bedenin hazları veya acıları üzerine kurulu bir arayış vardır. Faydacı ahlak da yine insan teki üzerine eğilerek, fayda veren nesneyi öne alır. İnsan için faydalı olan ahlakidir önermesine varır. Kuralcı ahlak anlayışlarında ise kuralın geçerliliği ve genel fayda esas alınmıştır. Gelgelelim dini ahlak söz konusu olunca bu saydıklarımızın üzerinde "transandantal" bir noktadan hareket etmemiz gerekir. Çünkü dini ahlakın yasa koyucusu Tanrı'dır. Yani yukarıdan aşağıya doğru bir yöndedir. Dini ahlak dışındakileri yatay düzlemde ele alacakken, dini ahlakı dikey düzlemde ele almak gerekir. Bu da dini ahlakın optimum özelliğine işaret etmektedir. Çünkü kaynağı insanüstü bir yerdedir. İnsandan hareketle inşa edilen ahlak teorileri bir tür indirgemecilik özelliği taşırlar. Haz veya acı; fayda veya kural ahlakın temellendirilmesinde bir tür indirgemeciliktir. Dini ahlak ise insan aklının sınırlarının ötesine uzandığı için ve daha varoluşsal olduğu için bütüncül ve daha kapsamlı olarak görülebilir. Bu da onun yaptırım veya özerk olma bakımından daha güçlü ve etkili olduğu görüşünü öne çıkarmaktadır. Bu çalışmada dini ahlakın otonomluğunun imkanının olup olmadığı üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: *Dini ahlak, Otonomluk, Transandantal, Doğaüstü, İndirgemeci.*

CAN WE CONSIDER RELIGIOUS MORAL AUTONOMY?

ABSTRACT

There have been various attempts to justify morality throughout the historical process. These in general; We can summarize the blissist (pleasure / pain) morality, utilitarian morality (utilitarist) and prescriptive morality (deontologist). The starting point of such moral theories is human. They developed their theories by putting people in the center. The structure that needs to be fictionalized in the target is based on the human being and its nature is decisive in this fiction. The decisive factor here is the needs of the human body and the requirements of the mind. When it comes to fulfilling morality, there is a search based on the pleasures or pains of the body. Utilitarian morality also leans on the human being and puts the beneficial object forward. He suggests that what is beneficial to man is his moral. In the prescriptive understanding of ethics, the validity of the rule and the general benefit are taken as basis. However, when it comes to religious morality, we need to act from a "transendantal" point above these. Because the legislator of religious morality is God. So it is in a direction from top to bottom. While religious morality will be dealt with on a horizontal plane,

religious morality should be considered in a vertical plane. This indicates the optimum feature of religious morality. Because its source is in a superhuman place. Theories of morality built on human beings have a kind of reductionism. Pleasure or pain; utility or rule is a kind of reductionism in grounding morality. Religious morality, on the other hand, can be seen as holistic and more comprehensive as it extends beyond the limits of the human mind and is more existential. This highlights the view that it is stronger and more effective in terms of enforcement or autonomy. In this study, we will focus on whether there is any possibility of autonomy of religious morality.

Keywords: *Religious morality, Autonomy, Transcendental, Supernatural, Reductionist.*

KABİLECİLİK KÜLTÜRÜ VE RASYONEL BİR VARLIK OLARAK İNSAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKKURT
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Orcid no: 0000-0001-7901-3725

ÖZET

Her siyasal sistem bir ahlak teorisine ve her ahlak teorisi temelde bir insan anlayışına dayanır. Dolayısıyla bir siyasal sistemin anlaşılması, onun temelinde bulunan ahlak teorisinin ve insan anlayışının doğru bir şekilde anlaşılmasını gerektirir. Ayn Rand'a göre konu, temelde, etik ve epistemolojiktir, insanın varoluşunda aklın rolüdür. Siyaset bu konunun zorunlu sonuçlarından biridir. Asıl ilgimiz sadece siyaset değildir, insanın doğası ve insanın varlıkla ilişkisi ve bu bağlamda rasyonel bir varlığın hayatı için en uygun olan siyasal sistemin ne olduğunu ortaya koymaktır.

Kimi siyasal ve ahlaki teoriler, konusunun öznesini, yani insanı göz ardı etmişlerdir. Nasıl ki gökyüzü ile ilgilenen, ancak yıldızları ve gezegenleri incelemeyi reddeden bir astronomi bilimi olamayacaksa; aynı şekilde sosyal ve siyasal sistemleri inceleyen sosyal bilimlerin, siyasal iktisadın, siyasal ve ahlaki teorilerin insanı göz ardı etmesi mümkün değildir. Herhangi bir sosyal disiplinin başlangıç noktası, "topluluk" olarak bilinen gevşek birliktelik değil insanın incelenmesi olmalıdır. Çünkü İnsan bir nesne, bir organizma ya da mercan çalısı değildir, üretim ve ticaretle ilgili olan bir varlıktır, der Rand. Rasyonel bir varlığın hayatı için en uygun olan siyasal sistemin ne olduğunun belirlenebilmesi için insanın göz ardı edilmemesi ve doğru anlaşılması gerekir. Bunun için felsefi bir soruşturmanın yapılması gerekir ve bu soruşturmanın temeli öncelikle insan doğası olmalıdır. İnsan doğasına ilişkin felsefi bir soruşturma yapılmaksızın, insan açısından neyin iyi neyin kötü; neyin doğru neyin yanlış; neyin yararlı neyin zararlı olduğunu ortaya koymak mümkün değildir. Yine aynı şekilde insanın doğası ortaya konulmadığı sürece onun bencil, adil, özgür, iyi veya kötü olup olmadığına karar verilemez. Çünkü bu özellikler, insanı insan yapan her ne ise ona bağlı olarak betimlenir ve bir anlam taşırlar. Öyleyse etik ve siyasete giden yolda ilk adımı atabilmemiz için ele almamız gereken ilk soru, "insan doğası nedir?" sorusudur. Ancak insanın kendisi ve bu soru tarihsel süreç içerisinde göz ardı edilmiştir. Bunun nedenini kabile fikrine dayandıran Rand'a göre, özgür, bağımsız bir birey olarak insan kavramı kabilecilik kültürüne tamamen yabancıydı. İnsan fiilen vardı ancak neredeyse bütünüyle göz ardı edilmişti. Kabile kimlikti, insan sadece onun genişleyebilen hücrelerinden biriydi, bu durum yönetenlere ve yönetilenlere de aynı şekilde yansımıştı. Bu kabileci anlayışın pek çok nedeni vardır, bunlardan en önemlisi Altruizm ahlakıdır; bir diğer önemli neden ise, 19. Yüzyılda entelektüeller arasında yaygın olan siyasi devletçilik fikrinin egemenliğiydi. Bu anlayış bugün çağdaş siyasal iktisadın ve siyasetin temelini temsil etmektedir.

Bu bildiride, böylesi bir kabile fikrine dayanan siyasal sistemin neden rasyonel bir varlığın hayatı için uygun bir siyasal sistem olmadığı; rasyonel bir varlığın hayatı için uygun olan insan, ahlak ve siyasal sistemin ne olduğu ve hangi temellere dayanması gerektiği gerekçeleriyle birlikte ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Etik, Epistemoloji, Siyaset, Altruizm, Objektivizm, İnsan Doğası, Kabilecilik Kültürü, Otorite, Kapitalizm.*

TRIBALISM CULTURE AND THE HUMAN AS A RATIONAL BEING

ABSTRACT

Every political system is based on a moral theory, and every moral theory is basically based on a human understanding. Therefore, understanding a political system requires a correct understanding of the moral theory and human understanding underlying it. According to Ayn Rand, the issue is fundamentally ethical and epistemological, it is the role of the mind in human existence. Politics is one of the necessary consequences of this issue. Our main interest is not only in politics, but also in the nature of man and his relation to being, and in this context, revealing the most appropriate political system for the life of a rational being.

Some political and moral theories have ignored the subject of their theme, that is, the human being. Just as there cannot be a science of astronomy that is concerned with the sky but refuses to study the stars and planets; likewise, it is impossible for social sciences, political economics, political and moral theories that examine social and political systems to ignore human beings. The starting point of any social discipline should be the study of the human, not the loose association known as "community." Because human being is not an object, an organism, or a coral bush, he is a being that is concerned with production and trade, says Rand. In order to determine what the most suitable political system for the life of a rational being is, human should not be ignored and should be understood correctly. In accordance with this purpose, a philosophical investigation must be made and the basis of this investigation should be human nature. Without a philosophical investigation into human nature, it is impossible to put forth what is useful and what is harmful, what is good and what is bad, what is right and what is wrong for man; likewise, unless the nature of man is revealed, it cannot be decided whether he is selfish, just, free, good or bad. Because these features are described and have a meaning based on whatever makes human beings human. Then the first question we need to address in order to take the first step on the road to ethics and politics is the question of "what is human nature?" However, the human being himself and this question have been ignored in the historical process. According to Rand, who attributes this to the tribal idea, the concept of man as a free, independent individual was completely alien to tribal culture. The human being actually existed but was almost completely ignored. Tribe was the identity, the human being was just one of its expandable cells, which reflected on the rulers and the ruled alike. There are many reasons for this tribal understanding, the most important of which is the morality of Altruism; another important reason is the dominance of the notion of political statism that was widespread among intellectuals in the 19th century. This understanding represents the basis of contemporary political economy and politics today.

In this declaration, it will be put forth why the political system based on such an idea of tribe is not a suitable political system for the life of a rational being; what kind of the human, moral and political system is suitable for the life of a rational being and on which grounds it should be based upon with its reasons.

Keywords: *Ethics, Epistemology, Politics, Altruism, Objectivism, Human Nature, Tribal Culture, Authority, Capitalism.*

GİRİŞ

Her siyasal sistem bir ahlak teorisi ve insan anlayışına dayanır. Dolayısıyla bir siyasal sistemin anlaşılması, onun temelinde bulunan ahlak teorisinin ve bu ahlak teorisinin de üzerine inşa edildiği insan anlayışının doğru bir şekilde anlaşılmasını gerektirir. Asıl ilgimiz sadece siyaset değil, insanın

doğası ve insanın varlıkla ilişkisi ve bu bağlamda rasyonel bir varlığın hayatı için en uygun olan siyasal sistemin ne olduğunu ortaya koymaktır.

Her siyasal teorinin ve ahlak teorisinin temelinde bir insan anlayışı olduğundan dolayı düşünce tarihi boyunca, "insan nedir, nasıl bir varlığa sahiptir ve temel nitelikleri nelerdir?" türünden sorular merkezi bir yer işgal etmiştir. Ancak bu sorulara cevap verebilmek için insanın doğasına ilişkin felsefi bir soruşturmanın yapılması gerekir. (Bernstein, 2008, s. 1) İnsan doğasına ilişkin felsefi bir soruşturma yapılmaksızın, insan açısından neyin iyi neyin kötü; neyin doğru neyin yanlış olduğunu ortaya koymak mümkün değildir. İnsanın doğası ortaya konulmadığı sürece onun bencil, adil, özgür, iyi veya kötü olup olmadığına karar verilemez. Çünkü bu özellikler, insanı insan yapan her ne ise ona bağlı olarak betimlenir ve bir anlam taşırlar. Öyleyse etik ve siyasete giden yolda ilk adımı atabilmemiz için ele almamız gereken ilk soru, "insan doğası nedir?" sorusudur.

İNSAN DOĞASI VE DEĞER

İnsanı bir bütün ve somut bir varlık olarak açıklamak istiyorsak, her şeyi metafizik ve epistemolojiden çıkarsamamız mümkün değildir. İnsana ilişkin doğru ve kesin bilgiler edindiğini ve bu bilgilerin geçmiş, şu an ve gelecekteki bütün insanlara uygun olduğunu dile getirerek evrensel birtakım iddialarda bulunmaya çalışan anlayışlar, çoğunlukla olgular dünyasını dikkate almayan dogmatik temelli anlayışlardır. Böylesi anlayışlara dayanılarak etik ve siyasal alana dair ortaya konan değer yargıları emredici niteliktedir ve özü özgürlük olan insana uymaz, üstelik insanı etik ve siyasal anlamda bir köle durumuna getirir. Bu görüş, doğrudan Rand'ın objektivist felsefesine dayanır çünkü bu felsefe insanın kahraman bir varlık olduğu anlayışına dayanır.

Kahraman bir varlık olarak insan, kendi değerlerini oluşturabilir. Ancak değer denilen şeyi olanaklı kılan nedir? Ayn Rand'a göre, "değer"i olanaklı kılan "hayat"tır. Sadece ve sadece canlı bir varlık için iyi ya da kötüden bahsedilebilir. (Rand, 2007, s. 1037) Canlılar doğaları gereği hayatta kalmaya programlanmışlardır; canlı doğasına uygun bir şekilde yaşamaz ve faaliyette bulunmazsa hayatta kalamaz. Canlının faaliyetlerinin amacı, başka bir ifadeyle canlının elde etmeye çalıştığı nihai değer, kendi hayatıdır. Bütün amaçlar ve hedefler, nihai değere ulaşmasına katkıda bulundukları ölçüde anlamlıdır. Canlı için hayatın nihai değer olması, neyin iyi veya neyin kötü olduğunu da belirler; hayatını sürdürmesine olanak tanıyan şey iyi, olanak tanımayan şey ise kötüdür. (Rand, 2013, s. 16) Bir bitkinin ya da bir hayvanın doğası ona, hayatta kalmasını olanaklı kılacak özellikler verir. Bitkinin doğası, onu, hayatta kalması için gerekli olan şeylere yönlendirir, ihtiyaç duyduğu maddelere, gün ışığına, suya yönlendirir. Ancak, bitkinin bu yönelimleri bilinçli değildir, kendiliğindendir çünkü doğasından gelir. Hayatta kalmak adeta onun doğasına kazınmıştır. Bilinçli olmadığından ve doğası gereği bunları gerçekleştirdiğinden dolayı seçim yapabilme olanağına sahip olduğu söylenemez. (Rand, 2013, s. 20) İnsanı bir bitkiden, hayvandan ya da herhangi bir canlıdan farklı kılan şey, seçim olanağına ya da seçim yapabilme yetisine sahip olmasıdır. İnsan, doğası gereği nihai değerin hayat olduğunun ya da neyin iyi, neyin kötü olduğunun bilgisine sahip değildir. Öyleyse insanın bilgi edinmesini olanaklı kılan şey nedir? insanın bilgi edinmesini ve seçim yapmasını olanaklı kılan şey, düşünme sürecidir. Bu düşünme süreci doğasının dayattığı bir durum değildir, aslında bir seçim meselesidir. İnsanı diğer canlılardan ayıran ve kendine özgü kılan temel özelliği, bilgi edinebilme ve belirli bir amaç doğrultusunda eylemde bulunabilme yetisidir. (Salmieri, 2016, s. 63,64) Başka bir ifadeyle diğer canlılar gibi, hayatta kalmak için ne tür faaliyetlerde bulunması gerektiğini doğası gereği bilmez. Dolayısıyla insanın hayatta kalmasını olanaklı kılan şey, hayatın nihai değer olduğunu keşfetmesi ve buna uygun yaşaması; doğru seçimler yapması ve çaba göstermesidir.

Her ne kadar insan akıllı, bilgi edinebilme yetisine sahip bir varlık olsa da düşünme süreci bir seçim meselesidir, çünkü insanın doğası insana akıllı bir varlık olmayı ya da akıl zemininde hareket etmeyi dayatmaz; eğer öyle olsaydı, insanlık tarihi, insanın kendi aklının inkarının ve kendi aklını yok etme çabasının tarihi olmazdı. Dolayısıyla insan olmak ve kendi hayatına değer vermek, doğa gereği değildir, irade ve seçim gereğidir. Kendi hayatına değer vermenin kendi seçimi olduğunu öğrenmek

zorundadır. Kendi değerlerini kendisinin yaratabileceğini ve bu yetiye haiz olduğunu öğrenmelidir. (Rand, 2013, s. 91) Diğer insanların kendi menfaatleri, gereklilikleri ve seçimleri sonucunda ortaya çıkan değerlerle yetinmeyip, kendi aklı ve iradesini bir tarafa atmamalı, kendi değerlerini kendisi yaratmalı ya da kendi seçimi olarak keşfetmelidir. Rand'a göre, insanların bilinçli bir şekilde meydana getirdiği ya da bilinçli bir seçimin sonucunda kabul ettiği değerler, ahlaki değerlerdir. Böylesi değerlere göre hareket eden insan, ahlaklı insan olarak görülebilir. (Rand, 1992, s. 927) Ahlaklı insan, geleneksel olarak kendisine aktarılanı olduğu gibi akıl süzgecinden geçirmeden kabul eden ya da tekrarlayan insan değildir.

İnsan doğasının gerektirdiği hayat, aklı temele alan, düşünen bir varlığın hayatıdır. İnsana yaşamı verilmiştir ancak bu yaşamı sürdürme verilmemiştir; ona bedeni verilmiştir ancak bu bedenin diriliği verilmemiştir; ona aklı verilmiştir ancak içeriği verilmemiştir. Hayatta kalmak için, aklını kullanarak eyleme geçmesi gerekmektedir çünkü aklı varlığını sürdürmesi için yegâne yetidir. Rand için insanın hayatı ahlakın ölçütüdür, ancak kendi hayatı onun amacıdır. Kendi amacını gerçekleştirebilmesi için değerlerini ve eylemlerini akla uygun ölçütlere göre seçmesi gerekir. Kendi hayatını sürdürebilmek için neyin iyi neyin kötü, neyin yararlı neyin zararlı olduğunu düşünmek zorundadır, çünkü bunlar doğası gereği insana verilmemiştir. Bu düşünmenin mekanik bir süreç olmadığını, insanın aklının kendiliğinden çalışmadığını gösterir; çünkü herhangi bir konu hakkında düşünmek ya da düşünmekten kaçınmak noktasında özgürdür, bu nedenle düşünmek de bir seçimdir. (Salmieri, 2016, s. 63, 64)

Diğer insanların kendi menfaatleri, gereklilikleri sonucunda ortaya çıkan değerlerle yetinmeyip, kendi değerlerini kendisi yaratan, yani aklın belirlemiş olduğu yönde ilerleyen insanın kendi değerlerine ulaşmasından kaynaklanan bilinç durumudur, mutluluk. Bir ahlak kuramı, insanın kendi mutluluğunu reddederek mutluluğa ulaşabileceğini ya da insana kendini feda etmeyi salık veriyorsa, bu ahlakın bizatihi inkarıdır. Böylesi bir kuram insana hayatı, başarıyı ya da mutluluğu değil sadece yok olmayı, ölümü getirir. Rand'a göre, hayatın doğası gereği, her insan kendisi için vardır ve kendisi kendi başına bir amaçtır; dolayısıyla başka değerler ve amaçlar için feda edilecek bir araç değildir. (Rand, 2009, s. 99. 100) Ancak akıl devre dışı bırakılarak insanın kendisi bir araç konumuna getirilebilir. Ahlakın amacı, aklı rafa kaldırıp insanı araç kılmak ve feda etmek değildir; onlara acı çekip ölmeyi değil, zevk almayı ve yaşamayı öğretmektir.

FEDAKARLIK AHLAKI, AKIL VE EL ALTINDA OLAN İNSAN

Aklı etkisiz kılmak isteyen, kendisinden kaçınılması gereken, tehlikeli bir araç olduğunu salık veren ahlaki kuramlar, Rand açısından, insanı köle kılmak isteyen ahlaki kuramlardır. Bu ahlaki kuramların aklı tehlikeli görüp bir tarafa koymak istemesi, aklın gücünden kaynaklanmaktadır; çünkü akıl insana, hayata, evrene, değerlere veya söz konusu olabilecek her şeye ilişkin sorular sordurtan, insanın özgür bir varlık olduğunu söyleyen, gelenek yoluyla miras aldığı değerler ve kurallar doğrultusunda yaşamını belirlemenin ne ölçüde doğru olduğunu sorgulatan bir güçtür. İnsanı insan olmak bakımından diğer bütün canlılardan ayıran; insanı her türlü olgusal ve metafizik güçlere veya otoritelere karşı bilinçlendiren; otorite olarak kabul edilenin hangi gerekçelerle otorite olarak kabul edildiğini ve mevcut durumunu ne ölçüde hak ettiğini sorgulatan akıldır.

Başkaları üzerinde egemenlik kurmak istiyorsanız; başkalarını yönetmek istiyorsanız, onları kendilerine karşı kullanmanız gerekir, bunun için öncelikle onların aklını devre dışı bırakmanız, benliğini silmeniz gerekir. Kişinin kendisini küçük hissetmesini sağlayarak kişiyi kendisine karşı kullanmış olursunuz ve bu yolla onu yönetebilirsiniz. Peki bir insanın kendisini küçük hissetmesini nasıl sağlarsınız? En önemli şey hayırsever olmaktır, başkalarına bağışlar yapmak, yardım etmektir, kendinden vermektir, diyerek o insanı "fedakârlık ahlakı" olarak ifade edilen öğretinin bir parçası haline getirmek gerekir. (Rand, 2009, s. 89) Hatta bu durumun en yüksek düzeyde bir erdem edinme yolu olduğu söyleyerek onu buna özendirmek gerekir. Ancak bu kişi, zamanla en yüce erdem ve ideal olarak kabul ettiği şeye asla ulaşamayacağını fark edecektir. İşte o zaman suçluluk hissedecek ve kendisini günahkâr addedecektir, dolayısıyla değersiz biri olduğuna inanacaktır ve tüm ideallerinden,

özdeğer inancından vazgeçecektir. Böylesi bir durumdaki insanın kişilik bütünlüğünü muhafaza etmesi oldukça zordur ve böylece o insan ruhunu bırakacak, benliğini kaybedecektir. (Rand, 2009, s. 90) Kendisini küçük hisseden, ruhunu bırakan, benliğini kaybeden insan, artık el altında olan, egemenlik altında olan insandır.

İnsanın aklını kullanmasını engelleyip egemenlik altına almanın başka bir yolu da, insanın değer yargılarını, büyüklük denen şeyi ya da ona ulaşma kapasitesini öldürmektir. Çünkü büyük olan şey, nadir görülen, zor kazanılan bir şeydir, buna sahip olan insanlar büyük insanlardır ve onları el altında tutmak, yönetmek mümkün değildir. Büyüklüğü inkâr ederek buna sahip olan insanları egemenlik altına alamazsınız ancak büyüklüğü kendi içinde yıkarak onları egemenlik altına alabilirsiniz. Bir niteliği nasıl içinden yıkabilirsiniz? Söz konusu niteliği sıradanlaştırarak, en yeteneksiz veya beceriksiz insanların ulaşabileceği bir seviyeye indirgeyerek içten yıkabilirsiniz. (Rand, 2009, s. 90) Böylelikle o niteliğe ulaşmak isteyen bütün insanların, başarma çabası, daha iyiye ulaşma, mükemmele ulaşma isteği yok edilmiş olur. Bu yolla herkesi sıradanlaştırabilirsiniz ve bu, insanları köleleştirmenin en iyi yollarından biridir.

Ruhunu kaybeden, benliğini yitiren, özsaygısını kaybeden insan, rasyonel ilkeler doğrultusunda yeniden bir hayat inşa edemez ve başkalarının inşa ettiği kalelerde yaşamaya çalışır. Fedakarlığı temele alan bütün ahlaki öğretiler, esas olarak şu öncüle dayanırlar: "bir insanın mutlu olması, başka bir insanın zararını gerektirir." Başka bir ifadeyle bu ahlaki öğretiler, başkalarının mutlu olmalarını engellemenin yollarını ararlar. Çünkü mutluluk kendinden yeterli olan ve insanı kendi kendisine döndüren bir duygudur. Mutluluğa sahip insanlar, kendilerine dönen ve mutsuzluğa sebep olan pek çok şeyin zincirinden kendilerini kurtarabildikleri için özgür insanlardır. Fedakârlığı temele alan ahlaki öğretiler, insanları kişisel arzu denilen şeyin kötü olduğuna inandırarak, "istiyorum" demenin günah olduğuna inandırarak onların mutlu olmalarını engellemeye çalışırlar. (Rand, 2009, s. 91) Böylelikle onların dünyasında bir boşluk açılmış olur, bu insanlar zaman içerisinde başka şeylerle bu boşluğu doldurmaya çalışırlar. Çünkü doğada boşluğa yer yoktur, insanın ruhunu boşalttın mı, yerini, onu tahakküm altına almak ve yönetmek için istediğin gibi doldurabilirsin. Başka bir ifadeyle bu insanlar artık muhtaç insanlardır ve başkalarından bir şeyler beklerler; avutulmak için, destek bulmak için, kurtulmak için. Bu noktadan itibaren "fedakârlık ahlakı" denilen öğreti iyice gün yüzüne çıkar ve o insanları köleleştirmeye başlar.

Tarih boyunca bütün büyük ahlak öğretileri ve bu öğretilere dayanan kültürler, kişisel zevki feda etmeyi öğütlemişlerdir. Bütün bu ahlak öğretilerinin tekrarlayıp durduğu şey şudur: "vazgeç, vazgeç, razı ol, razı ol." (Rand, 2005, s. 810) Bu tür ahlak öğretileri ve bu öğretilerin üzerine inşa edilen kültürler ya da bunlarla doğrudan ilişkisi olan siyasal anlayışlar ya da sistemler, rasyonel bir bireyin ortaya çıkmasına izin vermezler. Çünkü düşünen bir bireyi yönetmek, tahakküm altına almak zordur.

Fedakârlık öğütleyen her ahlaki sistem ve bunun üzerine inşa edilen her siyasal sistem, sonunda bir egemen güç haline gelmiş ve milyonları yönetmiştir. Başkalarını köleleştirmek isteyen her insan, bu ahlak öğretilerini benimsemekte ve bunları süsleyerek başkalarına benimsetmeye çalışmaktadır. Bu ahlak öğretileri insanlara şunu söylerler: sizi mutlu eden her şeyi feda edin, işte o zaman en yüce mutluluğa ulaşacaksınız. Peki bu en yüce mutluluk nedir? "Evrensel Uyum", "Ebedi Ruh", "İlahi Amaç", "Nirvana", "Irksal Üstünlük", "Proletarya Diktatörlüğü" v.b., bütün bunlar insanları köleleştirmek isteyen kişilerin yaratıcı ruhları başka yönlere kanalize ederek onların yaratıcılıklarını öldürmek için kullandıkları düzeneklerdir. (Rand, 2005, s. 810) Fedakârlığı öğütleyen her ahlaki sistem ve kültür ve buna dayanan her siyasal sistem, insanların birer hizmetçi olmalarını ister, zira hizmet varsa, hizmet edilen birileri de vardır. Fedakarlıktan söz etmek, kölelerden ve efendilerden söz etmek demektir. Fedakârlık yapmalısın diyen insan, efendi olma niyetindedir. Efendi olmak isteyen insanlar kesinlikle düşünen insanları istemezler, çünkü buna karşı koyacak tek güç akıldır, bundan dolayı onlar aklını kullanan insanları değil, sadece inançlı sürüler isterler.

KABİLECİLİK KÜLTÜRÜ, KOLEKTİVİZM

Fedakârlığı öğütleyen her ahlaki sistem ve kültür ve buna dayanan her siyasal sistem, aklın kötü olduğunu söylemez, aklın sınırlı olduğunu ve onun daha üstünde başka şeylerin var olduğunu dile getirirler. Peki aklın üstünde olan nedir? Burada alan olabildiğince geniştir, "içgüdü", "Duygu", "İlahi Sezgi", "Diyalektik Materyalizm" v.b., bunların hepsi ileri sürülebilir. Akıl bir kere kenara itildi mi, meydan yönetmek, tahakküm altına almak isteyene kalır. (Rand, 2005, s. 811) Hiçbir şeyi eleştirmeyen, akıl süzgecinden geçirmeyen, her şeyi nasılsa öyle kabul eden, akıllarını başkalarının hizmetine koşan bu inançlı sürüler, üretici değil tüketici konumundadırlar. Özgürlüklerinin değerini bilmezler, kendilerini, hayatlarını başkalarının mutluluğu için feda ederler, bununla da kalmazlar diğer insanların köleleştirilmesi için de ellerinden geleni yaparlar. İnsanların köleleştirildiği böylesi bir dünyada, hiç kimsenin istediği olmayacak ve herkes herkese hizmet etmek zorunda olacak; para gibi masum bir özendirici uğruna değil, saygınlık denilen şey için, başkalarının takdirini kazanmak için çalışacaklardır. Bireyselliğe izin vermeyen, sırf kolları olup da beyni olmayan şey için, yani kamuoyu denilen şey için çalışacaklar. (Rand, 2009, s. 94) İtaat etmekten başka bir şey bilmeyen bu insanları yönetmekten daha kolay ne olabilir. Burada bahsettiğimiz şey **kolektivizmdir**. Birlikte düşünmek, birlikte hissetmek, birlikte hareket etmek yirminci yüzyılın tanrısı olarak ifade edilmektedir. Aklı değil başka şeyleri kendileri için temel ölçüt alan insanların yaşadıkları yerde birey kötülenecek ve toplum tanrılaştırılacaktır. Bu durumda kabilenin, toplumun, kolektivitenin devamlılığının sağlanması için tek tek insanların feda edilmesinde herhangi bir sakınca görülmeyecek ve böylece her şeyin toplum için, devlet için olması gerektiği fikri gitgide kutsallaştırılacaktır. Burada gün yüzüne çıkan temel sorular şunlardır: İnsan kendi kişiliğine, aklına, çalışmasına ve çalışmasının ürününe sahip olan bağımsız bir birey midir; yoksa, kabilenin (devletin, toplumun, kolektifin) onun üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabildiği, neye inanacağını dikte ettirilebildiği, hayatının gidişatı hakkında talimatlar verebildiği, çalışmasını kontrol edebildiği ve ürettiklerini çalabildiği bir mal mıdır? Başka bir ifadeyle, insan kendisi için var olma hakkına sahip midir yoksa hayatını kabileye hizmet etme yoluyla satın alma durumunda olan, fakat bu hakkı asla özgür ve borcunu ödemiş halde elde edemeyen bir köle, sözleşmeli bir hizmetçi olarak mı doğmuştur? (Rand, 2004, s. 15)

Ayn Rand'a göre, başkaları için yaşayan kişi, bir bağımlıdır, bir asalaktır, bir hizmetçidir, hizmet ettiği kişileri de asalak haline getirir. Bu ilişkiden doğabilecek tek şey, birlikte yozlaşmaktır. Başka bir ifadeyle başkalarına hizmet etmek uğruna yaşayan kişi, bir köledir. Kendini kendi isteğiyle köle haline getiren ve bunu sevgi uğruna yaptığını söyleyen kişi, yaratıkların en aşağılık olanıdır. Ancak hizmet ve fedakârlık öğretisinin ve buna dayanan kabileci kültürün temelinde yatan budur, çünkü insanlara en yüce erdemin, başarmak değil, vermek olduğu öğretilmiştir. (Rand, 2005, s. 868) **Özgeciliğin** doğası budur. İnsana kendi aklını kullanmamayı, insanı ve insanın emeğini başkaları için feda etmesi gerektiğini öğütleyen, insanın iyi ve doğruya kendi aklıyla değil, başkalarından edindiği düşüncelerle ulaşabileceğini söyleyen anlayış, özgeci anlayıştır. Rand'a göre, dünyada dökülmekte olan tüm kanların sorumlusudur. Ne yazık ki, iyilik ve kötülük kutupları açısından insana iki kavram sunulmuştur. Biri bencillik *(egoizm)*, diğeri de özgecilik *(altruizm)*. Bencillik, başkalarını kendisi için feda etme; özgecilik ise kendini başkaları için feda etme olarak tarif edilmiştir. İnsan, her iki durumda da diğer insanlara bağlamış ve iki durumdan birisini seçmeye mecbur bırakılmıştır. Ya başkaları uğruna kendisi acı çekecektir ya da kendisi uğruna başkalarına acı çektirecektir. İnsanoğluna oynanan en sahtekarca oyun bu olmuştur. (Rand, 2005, s. 869) Böylece, insan hayatının temeli olan özgürlük ve yaratıcılık bir kenara itilmiş, bağımlılık ve acı çekme hayatın temeli haline getirilmiştir.

Bireyselliğin gelişmediği, cemaatçi ilişkilerin egemen olduğu ve kabilecilik kültürünün etkisi altında olan toplumlarda daha yaygın olan bu durum, temelde aynı olmasına rağmen, kendisini efendi-köle ilişkisi şeklinde göstermeyip hoca, efendi, üstat, önder, lider ve onların çevresinde bulunan ancak neredeyse hiç bağımsızlıkları olmayan insanlarla kurulan ilişki şeklinde ortaya çıkmaktadır. Efendilerinin, üstatlarının, liderlerinin kendileri için belirlemiş olduğu doğrultuda hareket etmek, bu insanlar için en yüce ahlaki erdemdir. Efendilerinin yanında kendi akıllarının hiçbir önemi olmadığını

düşünen bu sıradan insanlar, tarih boyunca egemenlerin egemenliklerini devam ettirebilmelerinin dayanakları olmuşlardır. Efendiler varlıklarını ancak başkaları vasıtasıyla sürdürürler, çünkü onların amacı, yönettikleri kişilerde, onların köleleştirilmesinde yatar. (Podritske & Schwartz, 2009) Kolektif olanın üstün olduğunu savunan bütün öğretiler, sonuçta aynı noktaya ulaşırlar, birilerinin başka birilerine feda edilmesi gerektiği noktasına ulaşırlar. Kabilenin, kolektifin, yani bir ırkın, bir sınıfın, bir devletin ortak çıkarı, insanları baskı altına alan her türlü zorbalık rejimini altında yatan şeydir. Tarihteki her dehşet verici olay, bir hayır uğruna yapılmış görünür. En korkunç kasaplar, genellikle en samimi, en içten inanmış olanlardır. Giyotinle ya da idam mangasıyla, kusursuz bir topluma ulaşabileceklerine gerçekten inanmışlardır. Hiç kimse öldürme hakkını sorgulamamıştır, muhtemelen iyi bir amaç için öldürüyorlardır. Yeryüzündeki bütün kolektivist hareketler, kendilerine sıkı sıkıya bağlı olan fanatiklerine dayalı olarak var olmaya devam ederler. Bütün ideolojiler, kendileri uğruna feda edebilecek kurbanlar isterler. Çeşitli amaçlar, insanların hayatlarının feda edilmesi için gerekli koşullar olarak kabul edilmiştir. Aktörler değişmiş, amaçlar çeşitlenmiş ama trajedinin akışı her zaman aynı kalmıştır. (Rand, 2005, s. 872) İnsanlar, bir şeyin iyi olabilmesi için benliğini silmesi gerektiğine, başka bir ifadeyle bencillikten uzak durması gerektiğine inandığı sürece bu böyle devam edecektir.

SONUÇ

Aklı etkisiz kılmak isteyen, kendisinden kaçınılması gereken, tehlikeli bir araç olduğunu salık veren, İnsana kendi aklını kullanmamayı, insanı ve insanın emeğini başkaları için feda etmesi gerektiğini öğütleyen, insanın iyi ve doğruya kendi aklıyla değil, başkalarından edindiği düşüncelerle ulaşabileceğini söyleyen anlayışların neden olduğu insan tipi, yani hiçbir şeyi eleştirmeyen, akıl süzgecinden geçirmeyen, her şeyi nasılsa öyle kabul eden, akıllarını başkalarının hizmetine koşan, ruhunu kaybeden, benliğini yitiren, öz saygısını yitiren ve bu nedenle özgürlüklerinin değerini bilmeyen, kendilerini, hayatlarını başkalarının mutluluğu için feda eden insanların oluşturduğu, bireyselliğin gelişmediği ve cemaatçi ilişkilerin egemen olduğu toplumlar kabilecilik kültürünün egemenliği altındadır. Kabile kimliktir, insan sadece onun genişleyebilen hücrelerinden biridir, bu durum yönetenlere ve yönetilenlere de aynı şekilde yansımıştır. Bu kabileci anlayışın en önemli nedeni Altruizm ahlakıdır; bir diğer önemli neden ise, siyasi devletçilik fikrinin egemenliğidir. (Rand, 2004, s. 7) Böylesi bir insan anlayışına dayanan, böylesi bir ahlak kuramına dayanan ve böylesi bir kültüre dayanan siyasal sistemler rasyonel bir varlık için uygun olmayan sistemlerdir, çünkü varlıkları aklın devre dışı bırakılması üzerine kuruludur, aklın kullanımı onların varlığı için bir tehdittir. Tehdittir çünkü insanı her türlü olgusal ve metafizik güçlere veya otoritelere karşı bilinçlendiren; otorite olarak kabul edilenin hangi gerekçelerle otorite olarak kabul edildiğini ve mevcut durumunu ne ölçüde hak ettiğini sorgulatan akıldır. Aklını kullanan, her şeyi akıl süzgecinden geçiren insanları yönetmek ve feda etmek zordur.

İnsanı kahraman bir varlık ve kendi değerlerini oluşturabilen rasyonel bir varlık olarak gören; insanın hayatının nihai değer olduğunu ve insanın ancak düşünme süreciyle ve kendi seçimleriyle buna ulaşabileceğini; kendi değerlerini kendisinin yaratabileceğini ve bu yetiye haiz olduğunu; insanın diğer insanların kendi menfaatleri, gereklilikleri ve seçimleri sonucunda ortaya çıkan değerlerle yetinmeyip, kendi değerlerini kendisi yaratması ya da kendi seçimi olarak keşfetmesi gerektiğini; insanların bilinçli bir şekilde meydana getirdiği ya da bilinçli bir seçimin sonucunda kabul ettiği değerlerin, ahlaki değerler olduğunu; insan doğasının gerektirdiği hayatın, aklı temele alan, düşünen bir varlığın hayatı olduğunu; hayatın doğası gereği, her insanın kendisi için var olduğunu ve kendisinin kendi başına bir amaç olduğunu; dolayısıyla başka değerler ve amaçlar için feda edilecek bir araç olmadığını; ahlakın amacının, aklı rafa kaldırıp insanı araç kılmak ve feda etmek olmadığını; onlara acı çekip ölmeyi değil, zevk almayı ve yaşamayı öğretmek olduğunu salık veren; aklı etkisiz kılmayan, kendisinden kaçınılması gereken, tehlikeli bir araç olduğunu salık vermeyen; insanının ruhunu, benliğini ve özsaygısını ortadan kaldırmayan; insanın rasyonel ilkeler doğrultusunda bir hayat inşa etmesini sağlayan; kendilerini ve hayatlarını başkalarının mutluluğu için feda eden inançlı sürüler değil de yaratıcı insanların ortaya çıkmasına olanak tanıyan; birlikte düşünmek, birlikte hissetmek,

birlikte hareket etmek oyununa kanmayıp bireyselliğe izin veren; toplumdan ziyade bireyi yücelten; her şeyin toplum için ya da devlet için değil de birey için olduğunu salık veren ahlaki kuramlar ve bu kuramlar üzerine inşa edilen kültürler ya da bunlarla doğrudan ilişkisi olan siyasal anlayışlar ya da sistemler, rasyonel bir varlığın hayatı için en uygun olan sistemlerdir.

Bireycilik ilkesine dayanan ahlaki kuramlar ve bu kuramlar üzerine inşa edilen kültürler ya da bunlarla doğrudan ilişkisi olan siyasal anlayışlar ya da sistemler, rasyonel bir varlığın hayatı için en uygun olan sistemlerdir. Bireyin tek gerçeği, kendi amacıdır; kendi gerçeği, onun kendi usulünde yapabilmesi ve başarabilmesidir; yarattığı şey, kendi gerçeğine biçim verir ve kendi gerçeğini herkesten ve her şeyden üstün tutar. Bireyin vizyonu, gücü ve cesareti kendi ruhundan gelmektedir ve onun ruhu kendi benliğidir; düşünmesi, hissetmesi, yargılaması, eyleme geçmesi, hep ego'nun işlevleridir; bütün aradıklarını "ben" de bulur. (Rand, 2011, s. 69) Birey, benliksiz değildir, gücünün sırrı budur; bu gücün kendine yeterli olması, kendiliğinden harekete geçmesi, kendi kendini yaratması bundadır. Bireyler, kimseye ve hiçbir şeye hizmet etmezler, kendileri için yaşarlar. İnsanlığın şeref tacı olan şeyleri, sırf kendileri için yaşamakla başarmışlardır, çünkü başarının yapısı ve doğası böyledir. (Rand, 2009, s. 99, 100) Akıl, bireyin sahip olduğu bir şeydir; kolektif akıl ya da düşünce diye bir şey yoktur. Bir grup insanın vardığı anlaşma ya da uzlaşma sadece bir ödün verme sürecidir veya birden fazla bireysel düşüncenin bir ortalamasından ibarettir. Hiç kimse kendi beynini başka birinin yerine düşünmek için kullanmaz; vücudun ve ruhun bütün fonksiyonları bireysel ve özneldir. (Rand, 2009, s. 100) Başka bir ifadeyle, paylaşılamazlar ve devredilemezler. Yaratıcı güç, ne verilebilir ne de alınabilir; paylaşılamaz ve ödünç verilemez, bir tek kişiye yani bir bireye aittir. Birey kendi için, kendi işi için yaşar, en önemli amacı kendi içindedir. (Rand, 2010, s. 548) Bireyin ihtiyaç duyduğu tek şey, özgürlüktür, çünkü akıl yürütme zorlama altında gerçekleşmez. Birey, kısıtlanamaz, feda edilemez, başka amaç ve düşüncelere boyun eğmez, aynı zamanda başkalarını feda etmez, başkalarını kullanma ihtiyacını hissetmez çünkü amacı da, düşüncesi de, arzusu da enerjisinin kaynağı da hep onların dışındadır. Başkası için var olmaz, başkasının da kendisi için var olmasını beklemez. (Rand, 2009, s. 104, 105) Dünya üzerindeki ilk hak, ego'nun hakkıdır ve insanın ilk görevi kendine karşıdır. Ahlaki yasası, amacını asla başka birilerine bağlamamaktır. Böylesi bir bireycilik anlayışı üzerine inşa edilen ahlaki kuramlar ve bu kuramlara dayanan kültürler ya da bunlarla doğrudan ilişkisi olan siyasal anlayışlar ya da sistemler, rasyonel bir varlığın hayatı için en uygun olan sistemlerdir.

KAYNAKÇA

Bernstein, A. (2008). *OBJECTIVISM IN ONE LESSON: An Introduction to the Philosophy of Ayn Rand.* New York: Hamilton Books.

Podritske, M., & Schwartz, P. (ed). (2009). *Objectively Speaking: Ayn Rand Interviewed.* New York: Lexington Books.

Rand, A. (1992). *Atlas Shrugged.* New York: New American Library.

Rand, A. (2004). *Kapitalizm Bilinmeyen İdeal.* (N. Kandemir, Çev.) İstanbul: Plato Film Production Co.

Rand, A. (2005). *Hayatın Kaynağı.* (B. Dişbudak, Çev.) İstanbul: Plato Film Production.

Rand, A. (2007). *Atlas Silkindi.* (B. Dişbudak, Çev.) İstanbul: Plato Film Yayınları.

Rand, A. (2009). *Yeni Enteleltüel İçin.* (Düz Orhan, & B. Dişbudak, Çev.) İstanbul: Plato Film Yayınları.

Rand, A. (2010). *Yaşamak İstiyorum.* (G. Suveren, Çev.) İstanbul: Plato Film Yayınları.

Rand, A. (2011). *Hayatın Kaynağı, Manası ve Haysiyeti: EGO.* (Ş. Yıldız, Çev.) İstanbul: Plato Film Yayınları.

Rand, A. (2013). *Bencilliğin Erdemi.* (N. Kandemir, Çev.) İstanbul: Plato Film Yayınları.

Salmieri, G. (2016). The Act of Valuing (and the Objectivity of Values). A. Gotthelf , & G. Salmieri (ed), *A Companion to Ayn Rand.* UK: Wiley Blackwell.

11-13. YÜZYILLARI ARASINDA HRİSTİYAN VE İSLAM DÜNYASINDA YAPILAN AHLAKİ ERDEM ŞEMALARI

Dr. Öğretim Üyesi Ramazan TURAN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Orcid no: 0000-0002-0506-8608

ÖZET

Erdem, insanın iyi ve doğru olana yönelmesidir. Bu yönelme tabi olandan ahlakî olana doğru bir gelişimi ifade eder. İnsan, bireysel olarak doğru olanın peşine düşmekle kalmaz aynı zamanda sonraki nesilleri de doğru olduğuna inanılan ilkeleri takip etmeye yönlendirir. İyi ve doğru olanın ne olabileceğine ilişkin felsefi soruşturmalar birçok etik teorinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Faydacı ve deontolojik etik teoriler yanında "nasıl bir insan olmalıyım?" Sorusuna cevap arayan erdem etiği, ilk ve ortaçağ boyunca en önemli etik teori olarak görülmüştür. Ortaçağda dînî etik ilkeler, erdem etiği üzerine bina edilmiştir. Bu etik ilkelerin ortaya çıkmasında Grek ve Roma geleneğinden gelen dört erdem etkili olmuştur. Hem Hristiyan hem de İslam dünyasında kutsal metinlerden kaynaklanan teolojik erdemler de bu dört temel erdem üzerine entegre edilmiştir. Bu çalışmada 11 ve 13. Yüzyıllar arası yapılan erdem taksimleri konu edilmiştir. Batı'da özellikle 11. Yüzyılın başlarında erdemler, sistematik olarak erdem ağacı şeklinde ele alınmaya başlanmıştır. "De fructibus carnis et spiritus" bu dönemde erdemleri temsil eden en önemli eserden biridir ve bu eserin birçok farklı versiyonu vardır. Bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adaletten oluşan Platoncu dört erdem üzerine, İncil'den çıkarılan üç erdem daha ilave edilmiştir: iman, umut ve hayırseverlik. Bu erdem ağacında tüm erdemlerin kökü sayılan alçakgönüllülük, ağacın kökünü temsil eder. Ağacın yedi dalı vardır, yedi erdeme karşılık gelir. Her bir erdemin altında birçok alt erdemde sıralanır. Erdemsizlikler için aynı şekilde buna paralel olan başka bir şema bulunmaktadır. Aynı yüzyıllarda İslam dünyasında erdem şemalarının sistemleştiği görülmektedir. İslam dünyasında Hıristiyan bir alim olan olan Yahya b. Adî'nin erdem tasnifi hariç tutulursa, erdem şeması, genellikle klasik dört erdem altında sıralanan bir çok alt erdemden oluşur. Erdem tasnifinde ağırlıklı olarak İbn Miskeveyh'in ahlak kitabı ile temeli atılıp Tûsî ile sonraki nesillere aktarılan bir gelenek söz konusudur. Bu gelenekte farklı tasnif ve taksimler söz konusu olsa da temel erdemler ve birçok alt erdem konusunda uzlaşı vardır. Bu çalışmada hem Hıristiyan hem de İslam dünyasında yapılan erdem tasnifleri karşılaştırılmalı olarak ele alınmış, farklı be benzer yönlerine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ortaçağ, Hristiyan, İslam, Ahlak, Erdem*

ETHICAL VIRTUE SCHEMES IN THE CHRISTIAN AND ISLAMIC WORLD BETWEEN 11-13. CENTURIES

ABSTRACT

Virtue is the orientation of man to the good and the right. This orientation implies a development from the natural to the moral. Man not only pursues what is right individually, but also leads the next generations to follow the principles that are believed to be correct in society. Philosophical inquiries into what could be good and right have led to the emergence of many ethical theories. Besides utilitarian and deontological ethical theories, virtue ethics which seeking an answer to the question "what kind of person should I be?" was seen as the most important ethical theory throughout the ancient and medieval ages. In the Middle Ages, religious ethical principles were built on virtue ethics.

Four virtues from the Greek and Roman traditions were effective in the emergence of these ethical principles. The theological virtues originating from the scriptures in both the Christian and Islamic world are also integrated on these four basic virtues. In this study, the virtue divisions made between the 11th and 13th centuries are subject. In the West, especially at the beginning of the 11th century, virtues were systematically discussed as a virtue tree. "De fructibus carnis et spiritus" is one of the most important works representing the virtues of this period and there are many different versions of this work. On top of the four Platonic virtues that wisdom, courage, temperance and justice, three more virtues extracted from the Bible were added: faith, hope, and charity. Humility, the root of all virtues in this tree of virtue, represents the root of the tree. The tree has seven branches, corresponding to seven virtues. Under each virtue is listed in many sub virtues. There is another parallel scheme for virtues in the same way, In the same centuries, it is seen that virtue schemes were systematized in the Islamic world. Generally sub-virtue schemes in the Islamic world are listed under the classical four basic virtues except for Christian scholar Yahya b. Adî's classification. His classification consists of many sub-virtues without cardinal virtues. In the classification of virtues, there is a tradition that is mainly based on Ibn Miskeveyh's ethics book and passed on to the next generations with Tûsî. Although there are different classifications and divisions in this tradition, there is consensus on basic virtues and many sub-virtues. In this study, the classifications of virtues which made in both the Christian and the Islamic world are handled comparatively, and their different and similar aspects are pointed out.

Keywords: *Medieval, Christian, Islam, Ethics, Virtue*

1. GİRİŞ

En genel anlamda Erdem "Ahlaki yetkinlik ya da mükemmeliyetin ölçüsü olan kişisel özellik ya da nitelik" olarak tanımlanabilir.[1] Erdemler insan davranışlarına çerçeve çizen ilkelerdir. Birçok kavram gibi erdem kavramı da zamanın ve mekânın değişmesine bağlı olarak farklı görünümleriyle ortaya çıkmıştır. Son yüzyıllarda etkin olan deontolojik ve faydacı ahlak anlayışlarına nazaran erdem üzerine temellenen ahlak sistemi İlkçağ ve Ortacağ boyunca etkili olmuştur. Sokrates, Platon ve Aristoteles'le birlikte ilk sistematik yapısına kavuşan ahlak felsefesi, sonraki yüzyıllarda Galen, Stoa ve Epikuros okullarının etkisiyle birlikte geniş kitlelere ulaşmıştır. Özellikle Miladi ilk yüzyıllardan itibaren Hirtiyanlık, geniş bir coğrafyada etkisini hissettirmeye başlamıştır. Yine 8. Yüzyıldan itibaren İslam dininin etkisiyle Endülüs'ten Hindistan'a uzanacak bir İslam coğrafyasının ilk çekirdeğinin temelleri atılmıştır. İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte, birbirine komşu olan bu iki din arasında gerilimler olduğu gibi sosyal kültürel ve siyasi alanlarda karşılıklı bir etki de söz konusudur. İskenderiye, Antakya, Nusaybin gibi Ortadoğu'da birçok merkezde, Grek ve Roma geleneğinin felsefi sistemlerini devam ettiren okullar ve medreseler, ilk etapta Hıristiyanlığın etkisi altındayken sonraki yüzyıllarda bu etki Müslümanlar lehine değişmiştir. Dolayısıyla geniş bir coğrafya da yüzyıllarca sürecek olan dini bir etki söz konusudur. Bu dini anlayış, insanların varlık, bilgi anlayışlarına etki ettiği gibi değer telakkilerini de değiştirmiştir. Bu etkinin ana çerçevesi kutsal metinler tarafından çizilmiştir. Bu çalışmada Hıristiyan ve İslam coğrafyasında üretilen değer telakkisi bağlamında, her iki din anlayışıyla gelişen temel erdemler ve bunlara bağlı olan alt erdemler ele alınacaktır. Kronolojik olarak Hıristiyanlık daha öncedir ancak her iki kültürde de temel erdem ve alt erdem üzerine yapılan sitematik taksim ve tasnifler yaklaşık 11. yüzyıldan itibaren belirmeye başlamıştır. Hıristiyan dünyada ikonografik erdem ağacı taksimleri en belirgin olanları iken İslam dünyasında da ahlak eserlerinde erdem taksimleri yapılmıştır.

[1] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 159.

Erdem konusunda yapılan ilk ayrımlardan biri bilme ile yapma arasındaki ayrımdır. Sokrates'in ortaya koyduğu insanın bilerek kötülük yapmayacağı ilkesi Aristoteles ile birlikte farklı bir forma bürünmüştür. İnsan bilse de insan tabiatındaki bazı baskın durumlardan ötürü farklı eylemde bulunabilir. Dolayısıyla Aristoteles, düşünce erdemleri ile karakter erdemlerini birbirinden ayırır.[2] Ortaçağda Aristoteles'in bu anlayışının baskın olduğunu görülmektedir. Bilmek ile yapmak birbirini tamamlayan iki unsurdur ancak insanın zaafından kaynaklı olan bazı durumlar bu dengeyi bozmaktadır. Gerek İslam gerek Hıristiyan dünyada yetişen filozoflar, Aristoteles'in bu ikili erdem ayrımını devam ettirmişlerdir. Örneğin Farabi, İbn Sina[3] ve Thomas Aquinas'ın[4] bu ikili ayrımı devam ettirdiklerini görmekteyiz. Ancak Farabi, nazari, fikri, ahlaki ve ameli şeklinde dörtlü bir ayrım daha yapmaktadır.[5] Bilme ile yapma arasında yapılan bu açık ayrımın devam ettiği görülmektedir. Din ile ahlak arasındaki yakınlık, karakterin ön plana çıkması, Galenci mizaç anlayışı ve ahlakı huya, karaktere indirgeyen ahlak tanımları Ortaçağ boyunca etkin olmuştur. Galenci "insanı düşünmeden ve bilgi olmaksızın ruhundan kaynaklanan eylemleri gerçekleştirmeye sevk eden ruhani haldir"[6] şeklinde yapılan ahlak tanımları, din algısıyla beraber harmanlanmıştır. Dolayısıyla karakter erdemleri ve kutsal metinlerden çıkarılan teolojik erdemler ve bunlara bağlı alt erdemler erdem anlayışını şekillendirmişlerdir.

11. ve 13. Yüzyılların erdem tasniflerinin oluşmasındaki bir başka etken Platoncu erdem taksimidir. Platon insan ruhu için üçlü bir ayrımdan bahseder: akıl gücü, iştaha yönelen güç ve kızgın güç (akli, şehevi, gazabi). Platon her bir şeyin yapısında olanı gerçekleştirme arzusuna dikkat çekmiştir. İnsanın iki itkisi vardır: cinsellik ve saldırganlık ve bunları kontrol eden akıl gücü vardır. Bu güçlerin belli bir düzeyde olması bireysel ve toplumsal yaşam için gereklidir. Dolayısıyla her bir gücün olması gerekene ulaşması erdemdir, yani aklî gücün olması gereken fiili, bilgelik erdemini, kızgın gücün itidali cesaret erdemini, şehvet gücünün erdemi de ölçülüğü oluşturur. Bir dördüncü erdem olan adalet ise bu üç erdemin bütünlüklü olarak birbiriyle ideal birlik oluşturmasıdır.[7] Platon'un bu dörtlü erdemi hem Hıristiyan hem de İslam dünyasında kabul görmüştür.

Erdemlerin şekillenmesinde bir diğer etki ise kutsal metinlerdir. Hıristiyan dünyada genel olarak Platoncu bu dört erdeme ilave olarak İncil'den kaynaklı üç erdem daha ilave edilmiştir, alt erdemler ise ise yine Kutsal kitap ve Hıristiyan din algısı çerçevesinde oluşturulmuştur. İslam dünyasında da benzer bir tablo mevcuttur. Ancak İslam dünyasında ana erdemler olarak Platoncu dört erdeme sadık kalınmış, bu erdemlerin isimlendirilmesi ve alt erdem taksiminde Kuran ve Sünnet'ten kaynaklı kelimeler tercih edilmiştir.

2. HRİSTİYAN DÜNYADA YAPILAN ERDEM TAKSİMLERİ

Kutsal metinler, kilise ve bunlara bağlı olarak gelişen din algısı, erdemlerin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Özellikle Pavlus'un Korintlilere Mektub'unun 13. Kısmında geçen üç kavram, artı üç erdem olarak Platoncu dörtlü erdem üzerine eklenmiştir. Çoğunlukla üzerinde anlaşılan toplam yedi erdem ortaya çıkmıştır. Kutsal kitap kaynaklı bu üç erdem: İman, umut, sevgi/hayırseverliktir. İncil'de geçen söz konusu metin şöyledir: "İşte kalıcı olan üç şey vardır: İman, umut, sevgi. Bunların en üstün olanı da sevgidir". (1. Korintlilere 13, İncil, yeni yaşam yayınları, İstanbul 1996). Tabii ki Hıristiyan dünyada farklı taksimler de yapılmıştır. Ancak bu yedi erdem üzerinde uzlaşı söz konusudur. Bu erdemlerin şekillenmesinde Augustinus, Thomas Aquinas gibi teolojiyi felsefeyle harmanlayan

[2] Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: Kebikeç Yayınları, 2005), 1103ab.
[3] İbn Sînâ, "Risale fi'l Birr ve'l İsm", çev. Gürbüz Deniz, *Diyanet İlmi Dergi* 50, sy 1 (2014): 239.
[4] Stephen J. Pope, *The Ethics of Aquinas* (Georgetown University Press, 2002), 131.
[5] Farâbî, *Tahsilü-s Saade*, ed. Ali Bu Mulhim (Beyrût: Daru'l-hilal, 1995), 25.
[6] Richard Walzer, "New Light on Galen's Moral Philosophy (From a Recently Discovered Arabic Source)", *The Classical Quarterly* 43, sy 1/2 (1949): 85.
[7] Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999), 427e-32.

filozofların yanı sıra Hıristiyan din bilginlerinin etkisi de söz konusudur. Bazı din bilginlerinin Platoncu erdem tasnifine katkıları miladi ilk yüzyıllardan 14. Yüzyıla kadar şöyle gösterilebilir.[8]

Tablo 1: Hıristiyan Din Bilginleri Tarafından Sıralanan Erdemler

Erdemler					
Platon	**Pavlus**	**Prudentias**	**Evagrius**	**Gregory (Kutsal Ruhun 7 armağanı)**	**Giotto**
Bilgelik	İman	İman	Sarhoşluk Verici Şeylerden Uzak Durma	Bilgelik	İman
Cesaret	Umut	İffet/Haya	İffet/Haya	Anlayış	Umut
Ölçülülük	Sevgi	Uzun Çile	Mal Mülk Sahibi Olmaktan Uzak Durma	Öğüt Verme	Hayırseverlik (Charity)
Adalet		Alçakgönüllülük	Sevinç (Joy)	Cesaret (Fortitude)	Akıl/Sağduyu (Prudence)
		Umut	Sabır	Bilgi	Ölçülülük
		Ağırbaşlılık	Azim/Sebat	Dindarlık	Cesaret (Fortitude)
		Akıl	Böbürlenmekten Uzak Olma	Çekinme	Adalet
		Hayırlı İş	Kıskanmaktan Sakınma		
		Uyum	Alçakgönüllülük/Tevazu		
		Barış			
		Bilgelik			

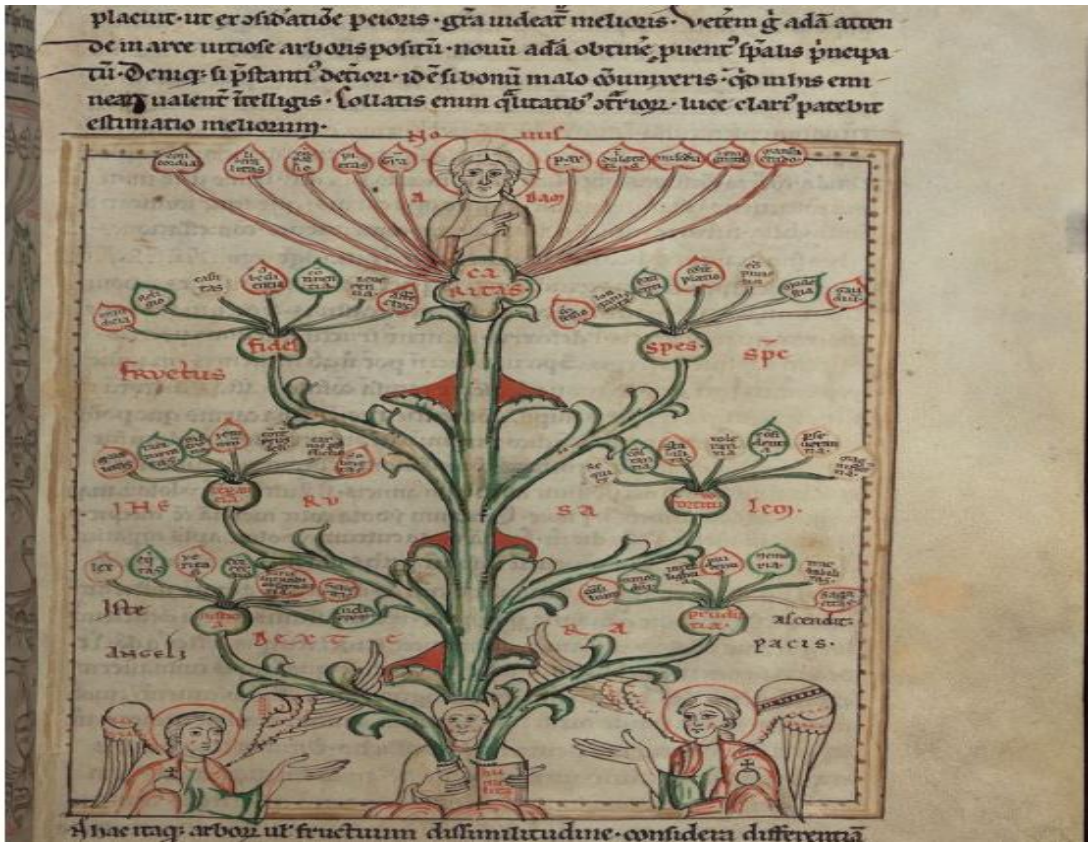
Erdemlerin sıralandığı erdem ağacının en iyi bilinen versiyonlarından birisi Conrad of Hirsau'a atfedilen *De Fructibus Carnis et Spiritus (On the Fruits of the Flesh and the Spirit*) adlı eserde bulunur. Bu eser 1130 yıllarına aittir. Bu eser *Speculum Virginum (Bakirenin Aynası)* bölümlerine doğru genişletilmiştir.[9] Bu eserlerde erdem ve erdemsizlikleri resmeden ayrıntılı bir şema verilir. Bu eserin birçok kopyası bulunmaktadır.[10] Erdemleri resmeden bir diğer eser 1120'lerde Saint-Omer'deki Meryem Ana Kilisesi'nin bir keşişi olan Lambert tarafından kaleme alınan *Liber Floridus'dur (Çiçek Kitabı)*.[11] Bu eserde erdemler palmiye ağacı şeklinde tasarlanmıştır. Hıristiyan dünyada erdemleri temsil eden birçok ikonografik temsil de yapılmıştır. Erdem ağaçları bazı farklılıklar olsa da yedi ana erdemi içermesi açısından birbirine benzerdir. Bu erdem ağaçları içerisinden en çok bilineni De Fructibus Carnis et Spiritus ve onun farklı varyasyonlarıyla ortaya çıkmış erdem ve erdemsizlik ağacıdır. (bkz. Şekil 1 ve Şekil 2)

Erdem ağacı şemasında bütün erdemin kökü tevazu (Humilitas) olarak resmedilmiş bir insandan kaynaklanırken, erdemsizlik (Superbia) ağacının kökü ise gurura dayanır. Erdem ağacının en tepesinde

[8] Shawn R. Tucker, *The Virtues and Vices in the Arts* (Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2015), 5.
[9] Cheryl Gohdes Goggin, "Copying Manuscript Illuminations: The Trees of Vices and Virtues", *Visual Resources* 20, sy 2-3 (Mart 2004): 179-80.
[10] Goggin, 179-80.
[11] Jessie Poesch, "The Beasts from Job in the Liber Floridus Manuscripts", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 33 (1970): 41, https://doi.org/10.2307/750889.

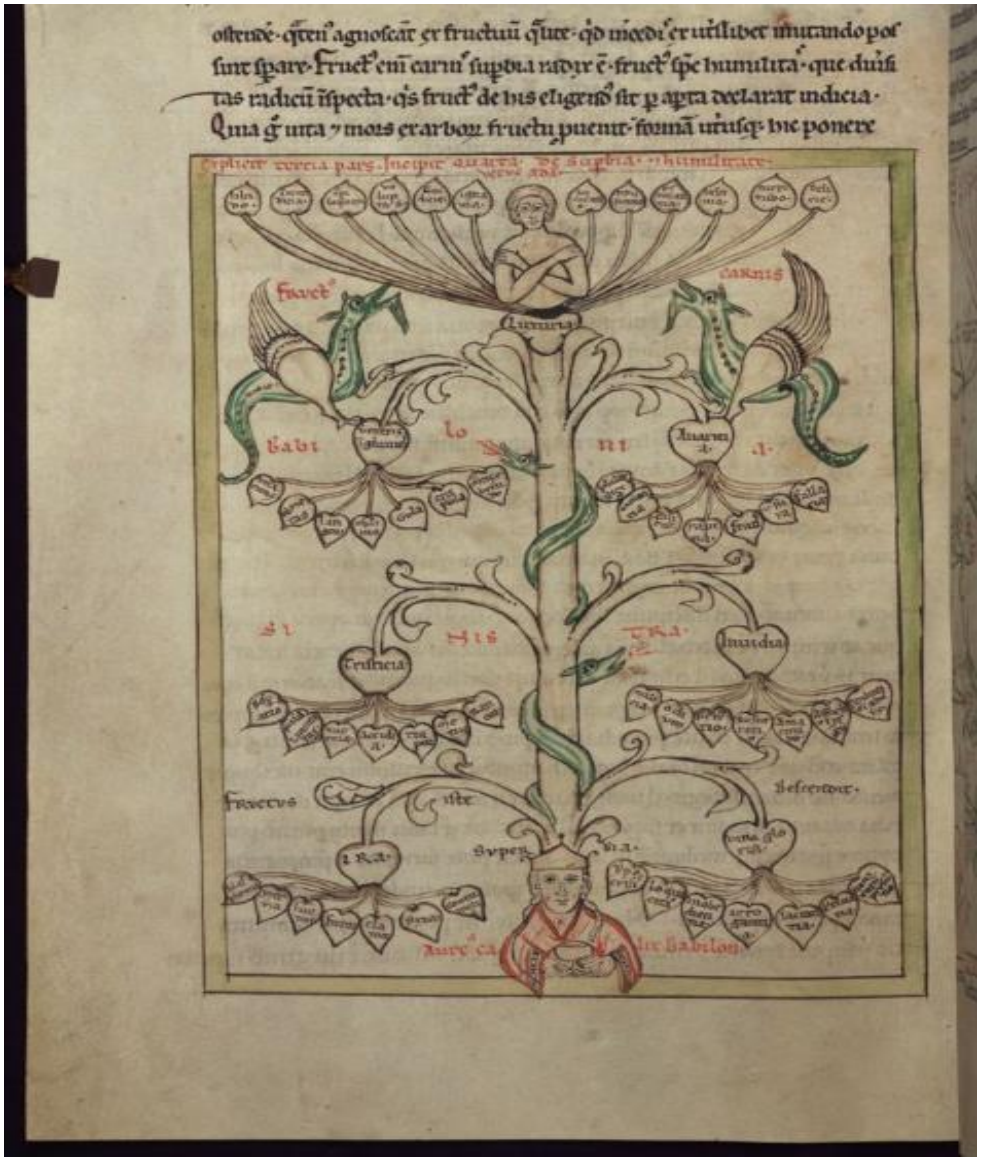
yeniden canlanışı temsil eden insan, "Novus Adam" figürü varken erdemsizlik ağacının tepesinde günahkar adamı temsil eden, "Vetus Adam" resmedilmiştir. Çerçevelerin de farklı renklerle boyandığı görülmektedir. Salzburg nushasında erdem ağacının çerçevesi ve ağırlıklı rengi yeşil iken erdemsizlik ağacı kırmızı renkle işlenmiştir.[12] Buna karşın bu çalışmada da kullanılan Münih nushasında tam tersi bir durum söz konusudur. Erdem ağacı kırmızı tonlu iken erdemsizlik ağacı yeşil renk ağırlıklı resmedilmiştir.[13]

Hem erdemsizlik hem de erdem ağacında yedi kardinal erdem ve erdemsizlik dallar şeklinde resmedilmiş. En üstte temsil edilen hayırseverlik erdemi ve isyan erdemsizliği hariç her bir dal, yedi alt erdem ve erdemsizliğe ayrılmıştır. En üst erdem on alt erdeme ayrılmışken, en üstteki erdemsizlik on iki alt erdemsizliğe ayrılmıştır.

Şekil 1.
Tree of Virtues, from Speculum Virginum, Walters Art Museum Ms. W.72, fol. 26r.
kaynak:https://searchworks.stanford.edu/view/kk709ym2134

[12] Goggin, "Copying Manuscript Illuminations: The Trees of Vices and Virtues", 181.
[13] Conrad of Hirsau, "Walters Ms. W.72, Speculum virginum", içinde *Walters Manuscripts* (Himmerode, Germany, 1200), 26r.

Şekil 2.

Tree of Virtues, from Speculum Virginum, Walters Art Museum

Ms. W.72, fol. 25v.

kaynak:https://searchworks.stanford.edu/view/kk709ym2134

Şekil 1'de Latince isimlerle resmedilen temel ve alt erdemler şunlardır. Resimde sıralamaya uygun olarak ağacın tepesinden itibaren ilk üç erdem teolojik erdemler iken sonraki iki sağda ve iki solda olmak üzere dört erdem Platoncu erdemdir. Bu erdemler şunlardır:

A. Caritas (Hayırseverlik)

B. Fides (İman)

C. Spes (Umut)

D. Fortitudo (Cesaret)

E. Temperantia (Ölçülülük/Denge)

F. Justitia (Adalet)

G. Prudentia (Sağduyu/Basiret/Akıl)

Bu erdemlerin ilkinin altında 10 diğerlerinin altında yedişer olmak üzere üzere toplam 52 alt erdem sıralanmaktadır. Bunlar ise sırasıyla şunlardır:

A. Caritas (Hayırseverlik)

a. Gratia (bağışlama)

b. Pax (barış)

c. Pietas (dindarlık)

d. Mansuetudo (yumuşak başlılık; hoşgörü)

e. Liberalitas (cömertlik/geniş gönüllülük)

f. Misericordia (merhamet)

g. İndulgentia (hoşgörü)

h. Compassio (şefkat)

i. Benignitas (şefkat/iyi kalplilik)

j. Concordia (uyum/anlaşma)

B. Fides (İman)

a. Religio (din pratiği)

b. Munditia (edep)

c. Obedientia (itaat)

d. Castitas (iffet/haya)

e. Reverentia (saygı/hürmet)

f. Continentia (kendini tutma)

g. Affectus (iyi arzu)

C. Spes (Umut)

a. Contemplatio supernorum (göksel tefekkür/tefekkür/derin düşünme)

b. *Gaudium* (neşe)

c. *Modestia* (alçakgönüllülük)

d. *Confessio* (hataların itirafı)

e. *Patientia* (sabır)

f. *Compunctio* (hatalar için üzüntü)

g. *Longanimitas* (sabırlı/çilekeş/cefekar)

D. Fortitudo (Cesaret)

a. Magnanimitas (yüce gönüllülük)

b. Fiducia (sadakat/vefa)

c. Tolerantia (musamaha/hoşgörü)

d. Requies (dinlenme)

e. Stabilitas (kararlılık/istikrar)

f. Constantia (sabitlik)

g. Perseverantia (sebat/azim)

E. Temperantia (Ölçülülük/Denge)

a. Discretio (muhakeme/ayırt etme)

b. Morigeratio (itaat/sadakat; rıza/boyun eğme)

c. Taciturnitas (sessizlik)

d. Jejunium (oruç/kendini tutma)

e. Sobrietas (ağırbaşlılık)

f. Afflictio carnis (fiziksel kefaret; etin zedelenmesi)

g. Contemptus saeculi (dünyayı hor görme)

F. Justitia (Adalet)

a. Lex (hukuka riayet)

b. Severitas (katılık/sertlik)

c. Aequitas (hak/hakkaniyet/tarafsızlık)

d. Correctio (düzeltme; düzeltme; doğuştan gelen hatayı düzeltme, frenleme hızını engelleme.)

e. Jurisjurandi observatio (bir taahhüdü onurlandırmak/yemini sözü yerine getirme)

f. Judicium (yargı/muhakeme)

g. Veritas (hakikat/doğruluk)

G. Prudentia (Sağduyu/Basiret/Akıl)

a. Timor domini (tanrı korkusu)

b. Alacritas (çabukluk/dakiklik)

c. Consilium (tavsiye/nasihat etmek)

d. Memoria (hafıza)

e. İntelligentia (zeka/idrak)

f. Providentia (öngörü/tedbir)

g. Deliberatio (tasarlama/müzakere)

Teolojik üç erdem erdem ağacının temel yapısını oluşturur. Diğer ana erdemler ve altında sıralanan alt erdemler İncillerde belirtilen insanın yükümlülüğü, sevgi, sosyal dirlik ve refah, kişinin hukuka

riayeti, hakkaniyet[14] vb. söylemlerine uygundur. Günaha karşı af, hatanın farkına varılması ve düzeltici faaliyetler dikkat çekicidir. Bu erdemlerin karşılığında erdemsizlik ağacı resmedilmiştir. Erdemsizlik ağacında en üstteki isyan erdemsizliği hariç diğer erdem tasnifiyle aynıdır. İsyan erdemsizliği ise 12 alt erdemden oluşur böylelikle toplam 54 alt erdem bulunur. Bunlar ise şunlardır:

A. Luxuria (İsyan)
B. Ventris ingluvies (Oburluk)
C. Avaritia (Açgözlülük)
D. Tristicia (Üzüntü ile)
E. İnvidia (Haset)
F. İra (Öfke)
G. Vana gloria (İhtişam/Gösteriş)

3. İSLAM DÜNYASINDA YAPILAN ERDEM TASNİFLERİ

İslam ahlak düşüncesi üzerinde Platoncu erdem anlayışının ve Aristocu itidal düşüncesinin önemli bir etkisi vardır. Bunun yanı sıra Galen'in ve Stoa okulunun etkisini de belirtmek gerekir. 8. Yüzyılla birlikte İslam düşüncesinin teşekkül döneminin başladığı söylenebilir. Bu dönemde coğrafyanın da genişlemesiyle farklı din ve kültürlerle tanışılmaya başlanmıştır. Emevilerle başlayan tercüme faaliyetleri Beytü'l Hikme'nin kurulmasıyla büyük bir atılım sağlamıştır. Gerek Grek-Roma gerek Hint, İran kültüründe üretilen ahlak eserleri Arapçaya çevrilmiştir. Bu çevirilerde her bir kavrama karşılık İslam kültürü içerisinde gelişen kavramlar da kullanılmıştır. İlk dönemlerde bazı erdemler söz konusu olsa da sistematik bir erdem tasnifinden bahsetmek zordur. Özellikle Platon'un dörtlü erdem tasnifinin, İslamî bir yapıya bürünerek benimsendiği görülmektedir. Kuran ve sünnet kaynaklı kavramlar bu erdemlere karşı kullanılmıştır: Hikmet, Cesaret, İffet ve Adalet.

İslam dünyasında ahlakla ilgili çalışmalar kelam ve tasavvuf merkezli başlamıştır. Felsefi anlamda ilk soruşturmaların Kindî ile başladığı görülmektedir. Kindî, Platoncu dört erdemden bahseder fakat sistemli bir erdem tasnifi yoktur. Yine ilk dönem ahlak filozoflarından Ebu Bekir Razi için de aynı şerler söylenebilir. Farabi ile birlikte ahlak ve siyasetle ilgili çalışmalar üzerine önemli eserlerin yazıldığı görülmektedir. Farabi dört erdemi zikreder ancak sitemli bir temel erdem ve alt erdem tasnifi Farabi'de de görülmemektedir. İslam dünyasında Erdemleri şemalaştırmanın Tehzibü'l ahlak geleneği ile başladığı söylenebilir. Bu eserlerin ilki Bağdat'ta yaşamış Hıristiyan bir düşünür olan Yahya b. Adî'dir. O bu eserinde yirmi erdem ve bunun karşılığında yirmi erdemsizlik sıralar. Fakat bu sıralamada temel erdem ve alt erdem sıralaması yoktur. Onun erdem ve erdemsizlik sırlaması şöyledir.

Erdemler:

1-İffet, 2-Kanaat, 3-Sakınma (Tasavvun), 4-Yumuşak Huyluluk (Hilm), 5-Ağırbaşlılık (Vakar), 6-Sevgi (Vüdd), 7-Merhamet, 8-Vefa, 9-Emanete Riayet Etmek, 10-Sır tutmak (Kitmânus-Sır), 11-Tevazu, 12-Güler Yüzlü Olmak (Bişr), 13-Doğru Sözlülük (Sıdku'l- Lehce), 14-İyi Niyetli Olmak 15-Cömertlik (Sehâ), 16-Yiğitlik (Şecaat), 17-İyilikte Yarışmak (Münâfese), 18- Zorluklara Sabır (es-Sabru'l ındeş-Şedâid), 19-Yüce Gayelilik (Izâmu'i-l Himme), 20-Adalet

Yahya b. Adî'nin taksimi sonraki dönemlerde yapılan taksimlerden farklıdır. Alt erdem ve tâli erdem ayrımını içeren eserlerin ilk defa 11. Yüzyılda, İbn Miskeveyh'in başını çektiği ahlak literatürüyle ortaya konduğu görülmektedir.[15] Burada şunu da ifade etmek gerekir İbn Miskeveyh ile çağdaş olan İbn Sînâ da ahlak risalesinde bir erdem tasnifi verir ve aralarında alt erdemlerin sayısı ve isimlendirmesi konusunda bir hayli fark vardır.[16] Sonraki yüzyıllarda İbn Miskeveyh'in bu erdem

[14] İsmail Raci Faruki, *Hristiyan Ahlakı Hristiyanlığın Tarihsel ve Sistematik Analizi*, çev. İbrahim Kapalıkaya (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015), 119, 121.
[15] İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk,* (Beyrût: Dar Sader, 2006), 21-27.
[16] Fatih Toktaş, "İbn Sînâ'nın 'Risâle fî 'İlmi'l-Ahlâk' Risalesinin Takdim, Tahkik ve Çevirisi", *Dokuz Eylül Ünivesitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 43 (15 Haziran 2016): 46-50.

taksimi ahlak literatüründe üstünlüğü ele geçirmiştir. Tûsî'nin yaptığı katkılarla yüzyıllarca sürecek olan ahlak şerh geleneğini biçimlendirmiştir.

11. Yüzyılla beliren erdem tasnifiyle ilgili iki damardan bahsedilebilir. Birisi İbn Miskeveyh'in Tehzübü'l ahlak'ında ortaya konan taksim bir diğeri İbn Sina'nın ahlak risalesinde ortaya koyduğu taksimdir. Her iki taksimde de dört temel erdem hususunda mutabakat vardır ancak alt erdem taksimleri farklılık arzeder. İbn Miskeveyh geleneğinde -ki ağırlıklı olarak bu gelenek takip edilmiştir- adalet erdeminin alt erdemleri sıralanırken, İbn Sînâ ve takipçisi Şihâbeddin Sühreverdî[17] adaletin altında her hangi bir alt erdem sıralamazlar. Bunları tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Tablo 2. Hikmet Erdemi

İbn Miskeveyh (1030)	**İbn Sînâ (1037)**	**Ş. Sühreverdi (1191)**	**Nasiruddin Tûsî (1274)**
Zekâ	Beyân	Fitnat	Zekâ
Zükr	Fetânet ve Cevdetü'l-hads	Beyan	Sür'atü'l-fehm/Çabuk kavrayış
Ta'akkul	İsabetli Görüş	İsabetli Görüş	Safaü'z-zihn/Zihin temizliği
Sür'atü'l-fehm/Çabuk kavrayış	Hazm/Temkinli Olma	Hazm/Temkinli Olma	Sühûletü't ta'allûm/Kolay Öğrenme
Safaü'z-zihn/Zihin temizliği	Sıdk	Sıdk	Hüsn-ü ta'akkul/Doğru Akletme
Cevdetü'z-zihn/Güçlü Zihin	Rahmet	Vefa	Tehaffuz/Ezberleme
Sühûletü't ta'allûm/Kolay Öğrenme	Hayâ	Rahmet	Ta'akkul
-	Yüce İdeal	Haya:	-
-	Ahde Riayet	Yüce İdeal	-
-	Tevâzu	Ahde Riayet	-
		Tevazu	

Tablo 3. Şeceat Erdemi

İbn Miskeveyh	**İbn Sînâ**	**Ş. Sühreverdi**	**Nasiruddin Tûsî**
Kiberu'n-nefs/ Nefsi Yüceltme	Sabr	Sabr	Kibr-i nefs/ Nefsi Yüceltme
Necdet/gözüpeklik	Hilm/Kiram/Safha/Afv/ tecâvez/tesbît/İhtimâl/Kezm-ü ğayz	Hilm	Necdet/gözüpeklik
Yüce Gayelilik	Rahbu'l-bâ'/ Siatü's-sadr/geniş gönüllülük	Siatü's sadr/ Geniş gönüllülük	Yüce Gayelilik
Sebât	Kitmânu's-sırr/Sır Tutmak	Kitmânu's-sırr/ Sır Tutmak	Sebât
Sabır	-	Emanet	Hilm/yumuşak huyluluk
Hilm/yumuşak huyluluk	-		Sükûn

[17] Şihabettin Sühreverdi, *Nur Heykelleri Tasavvufun Kelimesi Burclar Risalesi*, çev. Ahmet Cihan vd. (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 102-4.

Idemü't-tayş/Sınırı Aşmama	-		Şehâmet/ Kararlılık
Şehâmet/Kararlılık	-		Tahammül
Tahammül	-		Tevâzu
-	-		Hamiyyet
-	-		Rikkât

Tablo 4. İffet Erdemi

İbn Miskeveyh (1030)	**İbn Sînâ (1037)**	**Ş. Sühreverdi (1191)**	**Nasiruddin Tûsî (1274)**
Hayâ	Kanaat	Kanaat	Hayâ
Sukunet	Seha/Cömertlik	Seha/Cömertlik	Rıfk
Sabır	-		İyi Hal
Cömertlik	-		Musâleme
Hürriyet	-		Sukunet
Kanâat	-		Sabır
Yumuşak Huy	-		Kanâat
İntizâm	-		Vakâr
İyi Hal	-		Verâ
Musâleme/Barıştan Yana Olma	-		İntizâm
Vakâr	-		Hürriyet
Verâ	-		Cömertlik

Tablo 5. Adalet Erdemi

İbn Miskeveyh	**Nasiruddin Tûsi**
Sadakat	Sadakat
Ülfet	Ülfet
Sılatü'r-Rahim	Vefa
Mukafaat	Şefkat
Hüsnü'ş-Şerîke/Güzel Ortaklık	Sılatü'r-Rahim
Hüsn-ü Kaza	Mukafaat
Teveddüt/Sevgi	Hüsn-ü Şirket
İbadet	Hüsn-ü Kaza
Terkü'l Hıkt/Kin Gütmemek	Teveddüt
Mukafeetü'ş-şerri bi'l hayr	Teslimiyet
Lütufkâr olmak	Tevekkül
Rukubu'l murûet/Kişilik sahibi olmak (İbn Miskeveyh adalet altında birbirine geçmiş birçok kavramdan daha bahseder ancak sonraki dönemlerde bu alt erdemler on ikiye indirilmiştir)	İbadet

4. SONUÇ

İsimlendirmelerin o isimlendirmeyi yapan toplumdan bağımsız olduğu söylenemez. Erdemlerin isimlendirilmesinde de aynı durum söz konusudur. Gerek Hıristiyan gerek islam dünyasında Ortaçağda yapılan erdem tasnifleri arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklarda mevcuttur. Her iki kültürün kutsal metinleri erdem taksimlerinin ortaya çıkmasında önemli bir role sahiptir. Platoncu dört erdem, ideal orta anlayışı, Galenci ve Stoa okulunun tesirleri de erdemlerin biçimlenişindeki önemli etkenlerdendir. Her iki kültürde de sıralanan erdemlere dikkat edildiğinde, ilahî olanla irtibat, Tanrı

korkusu, sabır, sebat, hoş görü, alçak gönüllülük, din kardeşliği,verilen söze bağlı kalmak, aklın ve zekanın dengeli kullanılması, haya ve iffet gibi konularda benzer erdemler sıralandığı görülür.

Birçok erdem hususunda her iki kültür anlaşsa da farklılıklarda vardır. Hıristiyanlık da iman, umut ve hayırseverlik ağırlıklı bir erdem tasnifi vardır. Bunun yanı sıra Hıristiyan kültürün ve kilisenin izlerini taşıyan alt erdemler ağırlıktadır. Örneğin, bağışlama, fiziksel kefaret, doğuştan gelen hatayı düzeltme, hataların itirafı, hatalar için üzüntü, çilekeş bir hayat, itaat, boyun eğme ağırlıklı bir erdem tasnifi yapılır. İslam coğrafyasında yapılan erdem tasniflerinde ise hikmet ve hikmete bağlı alt erdemler üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir. İslam dünyasında yapılan erdem tasnifinde sabır alt erdemine hem şeceat altında hem de iffet altında yer verildiği görülmektedir. Yine iffetin altında sıralanan birinci erdem olarak hayâ ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra adalet bütünüyle erdem anlamında ya da diğer erdemlerin tamamlayıcısı olarak kullanıldığı için bazı filozoflarca adaletin alt erdemlerinden bahsedilmez.

Hıristiyanlıkta ikonokrafik temsiller erdem şemasının şekillenmesinde önemli bir etkendir. Bu ikonokrafik temsiller, kadın-erkek ve melek figürleri, çeşitli renkler, erdemleri ve erdemsizlikleri ifade eden temsillerde çokça kullanılmışlardır. İslam dünyasında tasvir yasağından kaynaklı olarak erdemler yazı diliyle belirtilmiştir, bunun yanı sıra erdem tasnifleri ayrıntılı yapılırken erdemsizlikler üzerinde daha az durulmuştur. Muhtemelen bunun sebebi; ifrat ve tefrid arasında tam orta olanı ifade eden tek bir erdemden bahsedilirken edemsizliklerin ise sayısız olduğu düşüncesidir.

KAYNAKÇA

1. Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. Çeviren Saffet Babür. Ankara: Kebikeç Yayınları, 2005.
2. Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
3. Conrad of Hirsau. "Walters Ms. W.72, Speculum virginum". Içinde *Walters Manuscripts*. Himmerode, Germany, 1200.
4. Farâbî. *Tahsilü-s Saade*. Editör Ali Bu Mulhim. Beyrût: Daru'l-hilal, 1995.
5. Faruki, İsmail Raci. *Hristiyan Ahlakı Hristiyanlığın Tarihsel ve Sistematik Analizi*. Çeviren İbrahim Kapalıkaya. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015.
6. Goggin, Cheryl Gohdes. "Copying Manuscript Illuminations: The Trees of Vices and Virtues". *Visual Resources* 20, sy 2-3 (Mart 2004): 179-98.
7. İbn Miskeveyh. *Tehzîbü'l-ahlâk,*. Beyrût: Dar Sader, 2006.
8. İbn Sînâ. "Risale fi'l Birr ve'l İsm". Çeviren Gürbüz Deniz. *Diyanet İlmi Dergi* 50, sy 1 (2014): 244.
9. Platon. *Devlet*. Çeviren Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
10. Poesch, Jessie. "The Beasts from Job in the Liber Floridus Manuscripts". *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 33 (1970): 41-51. https://doi.org/10.2307/750889.
11. Pope, Stephen J. *The Ethics of Aquinas*. Georgetown University Press, 2002.
12. Sühreverdi, Şihabettin. *Nur Heykelleri Tasavvufun Kelimesi Burclar Risalesi*. Çeviren Ahmet Cihan, Salih Yalın, Arsan Taher, ve Hatice Göktaş. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
13. Toktaş, Fatih. "İbn Sînâ'nın 'Risâle fî 'İlmi'l-Ahlâk' Risalesinin Takdim, Tahkik ve Çevirisi". *Dokuz Eylül Ünivesitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 43 (15 Haziran 2016): 7-52.
14. Tucker, Shawn R. *The Virtues and Vices in the Arts*. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2015.
Walzer, Richard. "New Light on Galen's Moral Philosophy (From a Recently Discovered Arabic Source)". *The Classical Quarterly* 43, sy 1/2 (1949): 82-96.

COVID-19 VE ETİK ÇALIŞMALAR

Mehmet Burak GÜNEŞ
Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0003-0296-1051

ÖZET

Toplumsal varlık olan insan, eylem ve edimlerini gerçekleştirirken başkasıyla karşılıklı ilişki içerisindedir. Toplumsal ilişki, etik teorilerin ve ahlaki söylemlerin belirlenmesi mümkün kılmış ve evrensellik tartışması da bu minvalde yapılmıştır. COVID-19 salgını beraberinde birçok sorunları getirmiştir: Toplumsal ilişki sekteye uğramış, aynı zamanda çeşitli ahlaki söylemler ve etik yönelimlere de neden olmuştur. COVID-19 salgınıyla birlikte disiplinler arası çalışmalar görece fazlalaşmıştır. Buna karşın, etik alanındaki güncel tartışmalar toplumsal ilişkilerin yapılandırılmasına adına yeni öneriler sunmaktadır. Etik önerilerin tutarlı olup olmadığı uzunca bir tartışmayı icap ettirir, fakat toplumsal ilişkiler hakkında söz söylemeden önce COVID-19 salgınının etik özne üzerindeki etkilerin tartışılması gerekir.

COVID-19 salgını, etik öznenin yalnızlaşmasına neden olmuştur. Bu tarz bir yalnızlaşma ise Kant'ın Aydınlanma Nedir? adlı makalesinde belirttiği üzere insanın ergin olmama durumundan kaynaklanmaktadır. Etik özne, aklını kullanma cesareti göstermediğinden, kendisi yerine kararlar alınmış ve bu kararlara uymak zorunda bırakılmıştır. Yalnızlaştırılan etik özne, kendisini varoluş sorunu içerisinde bularak başkasına karşı sorumluluklarını ve başkasıyla olan asimetrik ilişkiyi sorgulamaya zorlanmıştır; çünkü toplumsal ilişki zayıflatışmış etik özne ve başkası arasındaki asimetri, simetriye yani çıkara dayalı ilişkiye evirilmiştir.

Bu çalışmanın tezi, etik özne ve başkası arasındaki ilişkinin değişiminin POSTCOVID-19 dönemde etik tartışmaların temel sorunu olacağıdır. Bu nedenle, çalışmada güncel etik tartışmaların seyri takip edilip irdelenecektir. POSTCOVID-19 döneminde, yalnızlaştırılan etik öznenin başkasıyla olan ilişkisinin Levinasçı perspektif aracılığıyla ne cihette tesis edilebileceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *COVID-19, Etik, Etik Özne, POSTCOVID-19*

COVID-19 AND ETHICAL STUDIES

ABSTRACT

Social being human are in a mutual relationship with other while performing their actions and deeds. The social relationship made it possible to identify ethical theories and moral actions, and the discussion of universality was made in this way. The COVID-19 pandemic has brought many problems with it: The social relationship was interrupted, at the same time it caused various moral discourses and ethical orientations. With the COVID-19 pandemic, interdisciplinary studies have increased relatively. However, current debates in the field of ethics offer new suggestions for structuring social relations. Whether ethical recommendations are consistent or not requires a lengthy debate, but before speaking about social relations, the impact of the COVID-19 pandemic on the moral agency needs to be discussed.

The COVID-19 pandemic has caused the moral agency to become isolated. If this kind of isolation is Kant's, What is Enlightenment? It stems from the human condition of immaturity, as stated in his article. Since the moral agency didn't dare to use his reason, decisions were made for him and he was obliged to comply with these decisions. The moral agency who has been isolated has been forced to find and question his responsibilities towards other and the asymmetrical relationship with other; Because the social relationship is weakened, the asymmetry between the moral agency and the other has evolved into symmetry, that is, a relationship based on interest.

Thesis of this work is that the change in the relationship between the moral agency and the other will be the main problem of ethical debates in the POSTCOVID-19 period. Therefore, the course of current ethical debates in the study is followed and scrutiny. In the period of POSTCOVID-19, it will be discussed how the relationship of the isolated moral agency with others can be established through the Levinasian perspective.

Keywords: *COVID-19, Ethics, Moral Agency, POSTCOVID-19*

NATURALİST OLMAYAN REALİST BİR METAETİK TEORİ

Dr.Öğrt. Üyesi Ahmet YILDIZ
Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Felsefe Tarihi A.B.D.
Orcid no: 0000-0002-8376-1109

ÖZET

Genel olarak etiğin temel kavramlarını felsefî açıdan ele alması itibariyle "etiğin felsefesi" olarak görülebilecek olan "meta-etik" özellikle 20. yüzyıldan sonra kendi başına bir alan olarak ortaya çıkmış bir felsefe disiplinidir. Meta-etik, etiğin temellerini oluşturan iyilik, doğruluk, gereklilik gibi kavramların ve niteliklerin doğası, bu kavramlarla oluşturulan ifadelerin mantıksal statüsü, eğer varsa ahlaki olguların bilgisi gibi konularla meşgul olur. Bu felsefî sorgulama alanının en önemli problemleri şu şekilde özetlenebilir: 1) Ahlâkî niteliklerin realitesi ve objektifliği problemi, 2) Ahlâkî niteliklerin ontolojik statüsü ve ahlâkî niteliklerle ahlâkî alana ait olmayan niteliklerin ilişkisi problemi, 3) Ahlâkî konularda bilgiden bahsetmenin imkânı ve bu bilginin nasıl bir bilgi olduğu problemi, 4) Ahlâkî yargı ve inançlarla eylem arasındaki ilişki problemi.

Bu temel sorulara verilen cevaplara göre metaetik teorilerin değişik tasnifleri yapılmıştır. Özellikle ontolojik sorular merkeze alınarak, metaetik teoriler genel olarak realist ve antirealist olarak iki gruba ayrılmıştır. Burada realist ve anti-realist teorileri ayırt etmekte başvurulan temel soru, iyilik, doğruluk gibi ahlâkî niteliklerin/değerlerin objektif bir gerçekliğe sahip olup olmadığı sorusu olmuştur. Bu soruya olumlu cevap veren teoriler genel olarak realist olarak, olumsuz cevap veren teoriler ise anti-realist olarak isimlendirilmiştir. Realist metaetik teoriler sınıfı içerisinde natüralist/indirgemeci teoriler ve natüralist olmayan/ahlakî sezgicilik yer alırken, antirealist metaetik teoriler sınıfı içerisinde sübjektivist teoriler, bilişselci olmayan/non-cognitivist teoriler ve nihilizm/hata teorisi yer almıştır. Bu bildiride metaetik, metaetik teoriler ve natüralist olmayan realist metaetik teori hakkında genel bir özet sunduktan sonra, natüralist olmayan realist bir metaetik teorinin haklılığını temellendirmeyi amaçlamaktayız. Bu temellendirmeyi yaparken bu teorinin lehindeki ve aleyhindeki argümanları değerlendirmeye dayalı bir yöntem izlemeye çalışacağız.

***Anahtar Kelimeler**: Metaetik, Realizm, Naturalist Olmayan Realizm, Ahlâkî Sezgicilik*

[Not: Bu çalışma "Metaetik Bir Teori Olarak Ahlâkî Sezgiciliğin Savunulabillirliği", Ahmet Yıldız, Danışman: Prof. Dr.Murtaza Korlaelçi, Ankara 2012, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Felsefe Tarihi A.BD, isimli yayınlanmamış doktora tezinin, ağırlıklı olarak 170-250 sayfası arasındaki bölümler olmak üzere, bazı kısımlarının yeniden gözden geçirilmesi ile oluşturulmuştur.]

A NON-NATURALIST REALIST METAETHICAL THEORY

ABSTRACT

Metaethics has developed as an independent philosophical field after twentieth century. It may be seen as "philosophy of ethics", because it philosophically analyzes main terms of ethics. Metaethics is interested in the nature of the terms and qualities of good, right and ought, which constitute foundations of ethics; logical status of the statements containing these terms; knowledge of moral

facts, if there are any such facts. Most important problems of this field can be summarized in this way: 1) The problem of reality and objectivity of moral qualities;2) The problems of ontological status of moral qualities and their relations with non-moral qualities; 3) The problems about the possibility and nature of moral knowledge; 3) The problems about the relations between moral beliefs and acts.

Metaethical theories are variously classified according to their replies to these main problems. Specifically, these theories classified as realist and anti-realist theories, according to their main ontological position. This classification is based on the question of whether moral qualities such as good and right have an objective reality. The theories that answer this question positively have been called as realist and others have been called as antirealist. Realist metaethical theories are ethical naturalism and non-naturalism/ethical intuitionism. Anti-realist metaethical theories are subjectivism, concognitivism and nihilizm. In this report I will summarize metaethical problems, metaethical theories and nonnaturalist metaethical theory. And after that I aim to justify the non-naturalist metaethical theory. I will try to achieve this aim by discussing arguments for and against this metaethical position.

***Key Words**: Metaethics, Realizm, Non-Naturalizm, Ethical Intuitionism*

ANNE SÜTÜ VE SÜT BANKACILIĞI: ETİK İKİLEMLER

Birgül ALAKAŞ
Avrasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Bölümü
Orcid no: 0000-0003-4360-08261

Dr. Öğretim Üyesi Şükran BAŞGÖL
Avrasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Bölümü
Orcid no: 0000-0001-9451-45442

ÖZET

Anne sütü ile beslenmenin, çocuklara yaşam için en iyi başlangıcı sağlaması, hastalıkların önlenmesinde kilit rol oynaması, bebek mortalite ve morbidite oranlarını azaltmasından dolayı en üstün beslenme yöntemi olduğu bilinmektedir. Anne ya da bebekten kaynaklanan nedenlerle anne sütü alamayan bebekler ya da sütünü bebeğine vermeyen anneler için süt paylaşımı ve bağışı için en önemli kaynak süt bankaları ve sütannelik olarak görülen uygulamalar mevcuttur. Müslüman toplumlarda sütannelik yeni doğmuş bebeklerin beslenmesinde iyi bilinen köklü bir yöntem olmasına rağmen; anne sütü ve süt bankacılığı genelde kabul görmeyen bir hizmettir. Çünkü dini inanca göre bebeği emziren sütanne artık bebeğin annesi, bebekte sütannenin çocuğu olarak düşünülmektedir. Bu nedenle sütanne tarafından emzirilen bebek ve sütannenin kendi çocukları aralarında kan bağı olmamasına rağmen, kardeş olarak düşünülmektedir. Bu çocukların birbirleriyle evlenmeleri yasaklanmıştır.

Büyük çoğunluğun Müslümanlardan oluşan ülkemizde, yapılan çalışmalar sonucunda benzer olarak en büyük etik ikilemin "Süt Kardeşliği" olduğudur. Anne sütü bankalarının ülkemizde kurulamamasının en önemli nedeni de sütannelik ve süt kardeşlik kavramlarıdır. İslam hukukuna göre süt bankaları konusu, İslam hukukçuları tarafından tartışılmış ve farklı görüşler savunulmaktadır. Bu durum beslenme için etik ikilemi de beraberinde getirmektedir. Anne sütü bankacılığına yönelik olumsuz dini referansların, önyargıların, beslenmede etik kaygıların ve konuya ilişkin bilgi eksikliğinin rolü vardır. Bazı Müslüman ülkelerde yapıldığı gibi dini gereklilikler ve kurallar yerine getirilerek Türkiye'de de anne sütü bankacılığı hizmeti verilebilir. Konu ile ilgili önyargı, yanlış inanış ve tutumların önlenmesi ve bilgi eksikliğinin giderilmesi ile anne sütü bankalarının açılması yenidoğan sağlığının geliştirilmesi açısından önemlidir. Tüm annelerin bu konuda ki düşünceleri ve etik beslenmeye karşı tutumlarını bilmek son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Anne Sütü, Süt Bankası, Süt Kardeşlik, Etik*

BREAST MILK AND MILK BANKING: ETHICAL DILEMMAS

ABSTRACT

It is known that breastfeeding is the best feeding method because it provides children with the best start to life, plays a key role in preventing diseases, and decreases infant mortality and morbidity rates. For babies who cannot receive breast milk due to reasons arising from the mother or baby, or for mothers who do not give their milk to their babies, the most important source for milk sharing and donation are milk banks and wet nurses. Although wet nursing is a well-established method of feeding

newborn babies in Muslim communities; breast milk and milk banking are a service that is not generally accepted. Because, according to religious belief, the wet nurse that breastfeeds the baby is now considered to be the mother of the baby and the baby of the nursing baby. For this reason, babies who are breastfed and their own children are considered siblings, although they do not have a blood link between them. These children are prohibited from marrying each other.

Similarly, as a result of the studies conducted in our country, where the majority of them are Muslims, the biggest ethical dilemma is the "Milk Brotherhood". The most important reason why breast milk banks cannot be established in our country is the concepts of wet nursing and milk brotherhood. The issue of milk banks according to Islamic law has been discussed by Islamic lawyers and different opinions are advocated. The issue of milk banks according to Islamic law has been discussed by Islamic jurists and different opinions are advocated. This situation brings along ethical dilemmas for nutrition. Negative religious references, prejudices, ethical concerns in nutrition, and lack of knowledge on the subject have a role in breast milk banking. As is done in some Muslim countries by fulfilling the religious requirements and rules in Turkey also given breast milk banking services. It is important to prevent prejudices, wrong beliefs, and attitudes on the subject and to eliminate the lack of information, and to open milk banks in terms of improving newborn health. It is extremely important to know the thoughts of all mothers on this issue and their attitudes towards ethical nutrition.

Keywords: *Breast Milk, Milk Bank, Wet Nurse, Ethics*

SAĞLIK ÇALIŞANLARI MESLEK ETİĞİNİN COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE ÖNEMİ

Öğretim Görevlisi Barış KARA
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri M.Y.O.
Orcid no: 0000-0002-2759-7447

ÖZET

Sağlık çalışanının yüksek performans göstermesi, sağlık hizmeti sağlama ve koruyucu önlemler alama konusunda sorumluluk; ilk olarak ulusal hükümetler üzerinde olmakla birlikte, küreselleşme süreciyle beraber, sağlığın belirleyici unsurlarının yanında sağlıklılığı sağlamak amacıyla gereken araç gereçlerin de günden güne küresel nitelik kazanmasını sağlamıştır. COVID-19 salgını herkese acıyı hafifletmek ve hayatları kurtarmak için çaba gösteren sağlık çalışanlarının oynadığı hayati rolünü bir kez daha hatırlatmıştır. Sağlık çalışanlarını güvende tutmadığı sürece hiçbir ülke, hastane veya klinik hastalarını güvende tutamaz.

Sağlık alanı, insan davranışlarının belli ilke, standart ve değerlere bağlı olarak "doğru" uygulanması gereken en önemli alanlardan biridir. Genel olarak sağlık etiği adı verilen bu kavram, sağlık çalışanlarının mesleklerini icra ederken alanla ilgili araştırmalar yaparken yapması gerekenler ile uzak durması gerekenelere ve bazı durumlarda karşısına çıkan sorunlara çözüm üretmesine odaklanmaktadır. Sağlık sektöründe zaten birçok sorun varken, bir de COVID-19 salgınının ortaya çıkmasıyla sağlık çalışanları görevlerini ifa sürecinde bazı etik ikilemlerle karşılaşabilmekte ve etik birçok sorunu çözmek durumunda kalabilmektedir.

Bu çalışmada görevlerini ifa etme sürecinde sağlık çalışanlarının karşılaşabileceği etik sorunlar ve etik ikilemler hakkında bilgi verilmeye çalışılacak, bu konuda bazı öneriler sunulacaktır. Bu kapsamda ilk olarak ahlâk, etik ve sağlık hizmetlerinde etik kavramları açıklanmaya çalışılacak bunun ardından COVID-19 pandemi süreci ve bu süreçte sağlık çalışanları üzerinde durulduktan sonra bu süreçte öne çıkan etik konuları üzerinde durulacak bu süreçte etik davranışın önemine vurgu yapılacaktır.

***Anahtar kelimeler**: Etik, sağlık etiği, COVID-19, pandemi.*

THE IMPORTANCE OF HEALTHCARE PROFESSIONAL ETHICS IN THE COVID-19 PANDEMIA PROCESS

ABSTRACT

While the responsibility of healthcare professionals to show high performance, to provide health care and to take protective measures is primarily on national governments, with the globalization process, besides the determinants of health, the necessary tools to ensure health have been becoming globalized these days. The COVID-19 pandemic has reminded everyone once again of the vital role played by healthcare professionals who strive to alleviate suffering and save lives. No country, hospital or clinic can keep its patients safe as long as it does not keep healthcare professionals safe.

The field of health is one of the most important areas where human behavior should be applied "correctly" depending on certain principles, standards and values. This concept, which is generally called health ethics, focuses on what healthcare professionals should do while doing research on the

field and what they should stay away from, and in some cases, finding solutions to the problems they encounter. While there are already many problems in the health sector, with the emergence of the COVID-19 epidemic, healthcare professionals may face some ethical dilemmas in the process of performing their duties and ethical problems may have to solve many problems.

In this study, we will try to give information about the ethical problems and ethical dilemmas that healthcare professionals may encounter in the process of performing their duties, and some suggestions will be presented on this issue. In this context, firstly, the concepts of ethics, ethics and ethics in health services will be tried to be explained, and then the COVID-19 pandemic process and the ethical issues that come to the fore, the healthcare professionals during this time, the importance of ethical behavior will be emphasized.

Keywords: *Ethics, health ethics, COVID-19, pandemic.*

HEMŞİRELİKTE MESLEKİ ETİK DEĞERLERE İLİŞKİN YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Hilal Gamze HAKBİLEN
Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Antalya
Orcid no: 0000-0001-5101-2341

Dr. Öğr. Üyesi Serpil İNCE
Akdeniz Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Hemşirelik Anabilim Dalı, Antalya
Orcid no: 0000-0002-2160-8440

Doçent Dr. Emine KOL
Akdeniz Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Hemşirelik Anabilim Dalı, Antalya
Orcid no: 0000-0002-5124-6065

ÖZET

Hemşirelik, bireyi bütüncül bir yaklaşımla değerlendiren hümanistik ve holistik bakım felsefesine temellenmiş profesyonel bir meslektir. Bakım süreci bireyin değerleri ve beklentileri ile hemşirenin kendi değerlerinin çatışması sonucu ortaya çıkan etik ikilemlerle karşı karşıya kalmak için oldukça uygun bir süreçtir. Profesyonel değerler ve etik ilkeler, hemşirelerin mesleğini sunduğu toplumda davranış ve tutumlarını savunmak, gerekçelerini açıklamak ve etik ikilemlerle karşılaştıklarında karar vermek için rehber niteliğindedir. Bu nedenle eğitim sürecinin temelinden itibaren hemşirelere mesleki ve etik değerlerin kazandırılması oldukça önemlidir. Bu doğrultuda çalışmamızda; "Hemşirelikte Mesleki Etik Değerler" ile ilgili yayımlanmış orijinal çalışmaların gözden geçirilmesi amaçlanmıştır.

*Bu çalışma kapsamında konu ile ilgili literatür taraması PubMed, Cochrain, ResearchGate, Google Akademik, Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesi veri tabanları ve arama motorlarında gerçekleştirilmiştir. Bu taramalar "**Etik Değerler, Ahlaki Değerler, Etik Değerlerin Kazanılması, Etik Değerler Ölçeği, Mesleki Değerler, Kişisel Değerler, Kültürel Değerler, Hemşirelik, Hemşirelik Bakımı, Hemşirelik Eğitimi**" anahtar kelimeleri kullanılarak, Türkçe ve İngilizce dillerinde, 2015-2020 yılları arasında sınırlandırılarak yapılmıştır. Tarama sonucunda **11 tanımlayıcı-kesitsel, altı tanımlayıcı, beş nitel, üç tanımlayıcı karşılaştırmalı, iki boylamsal, iki sistematik derleme, bir kavram analizi** araştırma tasarımına sahip toplamda otuz çalışmaya ulaşılmıştır. Hemşirelikte Etik Değerler konusunda randomize kontrollü deneysel yöntem ile gerçekleştirilmiş bir çalışmaya rastlanmamıştır. Konu ile ilgili ulaşılan çalışmaların büyük çoğunluğunun hemşirelik öğrencileri ile gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmalarda hemşire-hemşirelik öğrencileri-hemşirelik eğitimcileri, farklı sağlık hizmeti alanlarında çalışan hemşireler, farklı eğitim düzeyleri, cinsiyet ve bölge-ülke-il bazındaki karşılaştırmalara yer verilmiştir.*

Tüm bu veriler ışığında hemşirelerin etik değerler çerçevesinde karar verme becerilerinin geliştirilmesinde literatürde önerilen girişimlerin test edildiği çalışmaların gerekliliği ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda "Hemşirelikte Mesleki Etik Değerler" konusunda geniş örneklemde, deneysel, randomize kontrollü çalışmalar yapılmasının literatüre büyük katkısı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Etik Değerler, Hemşirelik Etiği, Hemşirelik.*

A REVIEW OF STUDIES ON PROFESSIONAL ETHICAL VALUES IN NURSING

ABSTRACT

Nursing is professional vocation based on the humanistic and holistic care philosophy that evaluates the individual with a holistic approach. The care process is very suitable process for facing ethical dilemmas that arise as a result of the conflict between the values and expectations of the individual and the nurse's own values. Professional values and ethical principles serve as guidelines for defending nurses' behavior and attitudes in the society where they present their profession, explain their reasons, and make decisions when faced with ethical dilemmas. For this reason, it is very important to gain professional and ethical values for nurses from the beginning of the education process. In this direction, our study aims to review the studies published on "Professional Ethical Values in Nursing".

Within the scope of this study, the literature review on this subject was conducted in PubMed, Cochrain, ResearchGate, Google Scholar, Akdeniz University Library databases. These scans were limited to Turkish and English between 2015-2020 using the keywords "Ethical Values, Moral Values, Acquisition of Ethical Values, Ethical Values Scale, Professional Values, Personnel Values, Cultural Values, Nursing, Nursing Care, Nursing Education" has been made. As a result of survey, a total of thirty studies with 11 descriptive-cross-sectional, six descriptive, five qualitative, three descriptive comparative, two longitudinal, two systematic reviews, and one concept analysis research design were reached. There has been no study on ethical values in nursing conducted with a randomized controlled experimental method. It was determined that the majority of the studies reached on the subject were conducted with nursing students. In addition, these studies include comparisons of nurse-nursing students-nursing educators, nurses working in different healthcare fields, different education levels, gender, and region-country-province.

In the light of all these information, the necessity of studies in which the interventions suggested in the literature are tested in developing the decision-making skills of nurses within the framework of ethical values are revealed. In this direction, conducting experimental, randomized controlled studies with a large sample on "Professional Ethical Values in Nursing" will contribute to the literature.

Keywords: *Ethical Values, Nursing Ethics, Nursing.*

GİRİŞ

Hemşirelik, mesleki etik değerlere dayanan profesyonel bir sağlık disiplinidir. Sağlık sisteminin en kalabalık grubunu oluşturan hemşireler günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler ve beraberinde getirdiği sorumluluklarındaki genişleme nedeniyle karmaşık etik ikilemlerle sıklıkla karşı karşıya kalmaktadır. Bu ikilemlerin çözülmesi için nelerin uygulanıp uygulanamayacağına karar verilmesi mesleki ve etik değerlerin yol göstericiliğiyle sağlanmaktadır (Burkhardt ve Nathaniel, 2013).

Mesleki değerler, alanında uzman bireyler tarafından kabul edilen eylem standartlarıdır ve bireyin veya kuruluşun bütünlüğünü değerlendirmek için kullanılır. Ayrıca, bireylerin mesleki kimliğini ve performansını güçlendirmek için mesleki değerler gereklidir (Weis ve Schank, 2009). Bu değerler profesyonel etik kodlarla ifade edilmektedir (Snellman ve Gedda, 2012). Etik kodlar ise bir grubun, grup üyelerinin nasıl düşünmesi ve davranması gerektiğine dair yazılı inançlarıdır. Bu değerler soyut ve genel davranışsal ilkelerdir ve meslek üyelerinin güçlü duygusal bağlılığıyla oluşturulur (Alkaya ve ark., 2018). Hemşirelik değerleri, profesyonel hemşire olmanın doğasını öğrenme veya anlama süreci yoluyla içselleştirilir. Bu değerlerin edinilmesi ise çatışmaları çözme, karar verme ve etiğe dayalı eylemleri önceleme becerisi ile sonuçlanır (Martin ve ark., 2003; Iacobucci ve ark., 2012).

Hemşirelik mesleğini oluşturan temel değerler; fedakârlık, özerklik, insan onuru, bütünlük, dürüstlük ve sosyal adaleti içermektedir (http://www.aacn.nche.edu/education-resources/BaccEssentials08.pdf. Erişim Tarihi: 25.01.2021**)**. Profesyonel hemşirelik mesleğinin kimliği; güvenli, kaliteli ve etik hemşirelik bakımının uygulanmasına rehberlik eden bu değerlerle şekillenir. Bu nedenle hemşirelik mesleki değerlerinin geliştirilmesi; bakım kalitesinin yükseltilmesi ve iş doyumunun artması açısından oldukça önemlidir (Horton ve ark., 2007). Mesleki etik değerlerin geliştirilmesinde mesleğin temelinden itibaren süregelen eğitimin ve mesleki deneyimlerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu nedenle mesleki değerlerin gelişim ve içselleştirme sürecinin temelinden itibaren hemşirelik öğrencilerinin ve hemşirelerin bakış açısıyla değerlendirilmesi ve bu değerlerin kazanılmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmamızda; "Hemşirelikte Mesleki Etik Değerler" ile ilgili yayımlanmış orijinal çalışmaların gözden geçirilmesi amaçlanmıştır.

2. DAHİL EDİLEN ÇALIŞMALARIN ÖZELLİKLERİ

'Hemşirelikte Mesleki Etik Değerler' konusunda literatürde yer alan çalışmaların taraması PubMed, Cochrain, ResearchGate, Google Akademik, Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesi ver tabanları ve arama motorlarında gerçekleştirilmiştir. Bu sistemlerin Advanced Search bölümünde **'Ethical Values, Moral Values, Acquisition of Ethical Values, Ethical Values Scale, Professional Values, Nursing, Nursing Care, Nursing Education'** anahtar kelimeleri kullanılarak Türkçe ve İngilizce dillerinde taramalar gerçekleştirilmiştir. Taramalar çalışmaların tarihleri 2014-2020 yılları arasında sınırlandırılarak yapılmıştır. Bu tarama sonucunda tam metnine erişim sağlanabilen çalışmaların özetleri okunarak doğrudan Hemşirelikte Etik Değerler ile ilgili olan ve aynı konuda birbirini tekrar etmeyen 27 adet çalışmanın içeriğine **Tablo 1.'de** yer verilmiştir.

Yapılan literatür taramaları sonucunda **8 tanımlayıcı-kesitsel, 6 tanımlayıcı, 5 nitel, 3 tanımlayıcı karşılaştırmalı, 2 boylamsal, 2 sistematik derleme, 1 kavram analizi** yöntemiyle gerçekleştirilmiş çalışmalar tespit edilmiştir. Hemşirelikte Mesleki Etik Değerler konusunda randomize kontrollü deneysel yöntem ile gerçekleştirilmiş herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

'Hemşirelikte Mesleki Etik Değerler' konusunda yapılan çalışmalarda örneklemin çoğunlukla hemşirelik öğrencileri olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların kapsamında ise hemşire-hemşirelik öğrencileri-hemşirelik eğitimcileri, farklı sağlık hizmeti alanlarında çalışan hemşireler, farklı eğitim düzeyleri, cinsiyet ve bölge-ülke-il bazındaki karşılaştırmalar yer almaktadır. Bunun yanı sıra etik eğitiminin değerler üzerine etkisini değerlendiren bir tane boylamsal çalışmaya rastlanmıştır.

Literatür taraması sırasında karşılaşılan çalışmaların büyük çoğunluğunun Uzak Doğu ülkelerinde ve İran'da gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Özellikle Kore'de konu hakkında birçok çalışmaya rastlanmıştır. Ancak bu çalışmaların Korece yayınlanmasından ve İngilizce'ye çevrilmiş halinin bulunamaması nedeniyle aşağıdaki tabloda Kore'de gerçekleştirilen çalışmalara yoğun olarak yer verilememiştir.

Yapılan çalışmaların genelinde aynı ölçek ile değerlendirme yapıldığı saptanmıştır. **Nursing Professional Values Scale-Revised (NPVS-R)** ve **Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği (EDYÖ)** çalışmalarda sıklıkla kullanılan ve bu konuda karşılaşılan az sayıdaki ölçeklerdir. Bu durum Hemşirelikte Mesleki Etik Değerler konusunda ölçek sınırlılığının da olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Dahil Edilen Çalışmaların Özellikleri

Çalışma Başlığı ve Yılı	Yazarlar	Çalışmanın Tipi ve Yeri	Örneklem Grubu ve Sayısı	Çalışmada Kullanılan Ölçme Araçları
Professional Values of Nurses	Batool Poorchangizi,	Tanımlayıcı analitik, kesitsel	250 Hemşire 100	• Sosyodemografik Veri Toplama

and Nursing Students: a comparative study-2019	Fariba Borhani, Abbas Abbaszadeh, Moghaddameh Mirzaee, Jamileh Farokhzadian	çalışma türü Kerman Üniversitesi Tıbbi Bilimler Fakültesi Hemşirelik ve Ebelik Bölümü-İran	Hemşirelik öğrencisi	Formu • Nursing Professional Values Scale-Revised (NPVS-R)
Perceptıon Of Compassıon And Professonal Values In Nursıng Students: A Cross-Sectıonal Multıvarıate Analysıs From Turkey-2019	Selma Turan Kavradım, Mehtap Akgün, Zeynep Özer, İlkay Boz	Tanımlayıcı kesitsel çalışma türü-Türkiye'de bir Hemşirelik Fakültesi	141 birinci sınıf 185 ikinci sınıf olmak üzere 326 hemşirelik öğrencisi	• Sosyodemografik Veri Toplama Formu • Compassion Scale • Nursing Professional Values Scale-Revised (NPVS-R)
Self-assessment of clinical nurse mentors as dimensions of professional development and the capability of developing ethical values at nursing students: A correlational research study-2015	Brigita Skela-Savič, Alice Kiger	Deneysel olmayan nicel bir araştırma tasarımı Slovenya'daki yirmi farklı sağlık hizmeti ortamı	143 kayıtlı mentor hemşire	• 36 soruluk anket formu (Anket, demografik maddeler (4 kapalı uçlu soru), katılımcıların eğitim düzeyiyle ilgili maddeler, mesleki gelişimleri, farklı görevlerde harcanan çalışma süreleri (iletişim, dokümantasyon, araştırma, klinik rehberlik ve sağlık eğitimi) ve etik (17 kapalı uçlu soru) başlıklarından oluşmaktadır. Anketin son kısmı, içerikle ilgili iki soru setinden oluşmaktadır: mesleki gelişim boyutları (6 kapalı uçlu soru) ve hemşirelik öğrencilerinde etik değerlerin gelişimi (9 kapalı uçlu soru).
Professional values and	Ebin J Arries	Tanımlayıcı kesitsel çalışma türü-	89 hemşirelik	• Sosyodemografik Veri Toplama

ethical ideology: Perceptions of nursing students-2019		Kanada'da bir üniversite	lisans öğrencisi	Formu • Nursing Professional Values Scale-Revised (NPVS-R) • Ethics Position Questionnaire
Öğrenci hemşirelerin etik değerlere yatkınlık durumlarının belirlenmesi-2020	Nurcan Kırca, Kerime Bademli, Mustafa Levent Özgönül	Tanımlayıcı çalışma türü, Türkiye'de bir devlet üniversitesinin hemşirelik fakültesi	603 hemşirelik lisans öğrencisi	• Kişisel Bilgi Formu • Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği (EDYÖ)
Professional values and career choice of nursing students-2017	Sultan Ayaz Alkaya, Sengul Yaman, Joyce Simones	Tanımlayıcı ve karşılaştırmalı çalışma türü Araştırmanın katılımcıları, Amerika Birleşik Devletleri'nin orta batısındaki bir üniversite ile Türkiye'nin ortasında bir üniversitenin hemşirelik öğrencilerinden oluşmuştur.	728 hemşirelik öğrencisi	• The Nurses Professional Values Scale–Revised ((NPVS-R) • Vocational Choices in Entering Nursing Scale
Ethical values of academic nurses: A pilot study-2018	Yıldız Denat, Yurdanur Dikmen, Gülşah Gürol Arslan	Tanımlayıcı ve kesitsel çalışma türü Türkiye'de üç farklı devlet üniversitesi	132 farklı pozisyonlardaki akademisyen hemşire	• Sosyodemografik Bilgi Formu • Academic Ethical Values Scale
Differences in professional values between nurses and nursing students: a gender perspective-2018	A. Fernandez-Feito, S. Basurto-Hoyuelos, M.R. Palmeiro-Longo, Garcıa-Dıaz	Tanımlayıcı ve kesitsel çalışma türü İspanya halk sağlığı sistemi içindeki birinci basamak sağlık merkezleri, hastaneler ve yönetim pozisyonları	159 hemşirelik öğrencisi 386 hemşire	• Nurses Professional Values Scale
Nurses', nursing students', and nursing	Mostafa Bijani, Banafsheh Tehranineshat,	Tanımlayıcı karşılaştırmalı çalışma türü,	299 hemşire, 341 hemşirelik	• Nurses' Professional Values Scale–

instructors' perceptions of professional values: A comparative study-2017	Camellia Torabizadeh	İran'daki Şiraz, Fasa ve Jahrom şehirlerinde bulunan 3 üniversite hastanesi ve ilgili hemşirelik okullarından 20 farklı servis.	öğrencisi ve 100 hemşirelik eğitmeni	Revised (NPVS-R)
Turkish nurses' perceptions of professional values-2017	Gülhan Erkuş, Leyla Dinç	Tanımlayıcı Kesitsel Çalışma Türü Türkiye'deki kamu, üniversite ve özel hastaneler	310 Hemşire	• Sosyodemografik Veri Toplama Formu • Nurses' Professional Values Scale-Revised
Nursing students' professional value development: Can we do better?-2019	Lisa M. Feller, MaryDee Fisher, June Larson, William Schweinle	Tanımlayıcı Çalışma Türü, çalışmanın yeri belirtilmemiş.	417 kıdemli hemşirelik öğrencisi	• Sosyodemografik Veri Toplama Formu • Nursing Professional Value Scale-Revised (NPVS-R)
Values in nursing students and professionals: An exploratory comparative study-2014	F Rosa Jime´nez-Lo´pez, Jesus Gil Roales-Nieto, Guillermo Vallejo Seco, Juan Preciado	Kesitsel anket yöntemi ile keşifsel karşılaştırmalı çalışma türü, İspanya'nın orta büyüklükteki şehirlerindeki 4 devlet hastanesi ve 10 birinci basamak bakım merkezi	589 Hemşire 2295 Hemşirelik Öğrencisi	• Sosyodemografik Veri Toplama Formu • Report of Personal Values-Nursing – RPV-N
An evaluation of adherence to ethical codes among nurses and nursing students-2017	Mostafa Bijani, Fariba Ghodsbin, Sorur Javanmardi Fard, Fateme Shirazi, Farkhonde Sharif, Banafsheh Tehraninesh	Tanımlayıcı Analitik Kesitsel Çalışma Türü, İran'ın Fars Eyaletindeki Fasa Tıp Bilimleri Üniversitesi'ne bağlı Valiasr Hastanesi	222 Hemşire 178 Hemşirelik Öğrencisi	• Veri toplama aracı olarak Mahdavi Lenji ve Ghaedi Heidari (8) tarafından Sağlık ve Tıp Eğitimi Bakanlığı tarafından yayınlanan etik kurallarına (19) göre geliştirilen hemşirelerin etik kodlara bağlılık konusunda kendi kendini bildirme anketi kullanılmıştır. Anket 3 bölümden

				oluşmaktadır: 1) yaş, cinsiyet, iş deneyimi, eğitim ve akademik dönem gibi demografik bilgiler; 2) klinik hizmet sunumuyla ilgili etik kodlara ilişkin sorular (23 soru); ve 3) tedavi ekibiyle ilgili kodlar (8 madde). Yanıtlar beş derecelik Likert ölçeğine göre derecelendirildi (5: her zaman, 4: sık sık, 3: bazen, 2: nadiren ve 1: asla).
The effects of nursing education on professional values: A longitudinal study-2017	Filiz Kantek, Ayla Kaya, Nurdan Gezer	Boylamsal Çalışma Türü, Türkiye'nin batısındaki bir hemşirelik okulunun hemşirelik bölümü	59 birinci sınıf 83 dördüncü sınıf hemşirelik öğrencisi	• Kişisel Bilgi Formu • Nursing Professional Values Scale-(NPVS).
Personal and professional values held by baccalaureate nursing students-2016	Hülya Kaya, Burçin Isık, Emine Şenyuva, Nurten Kaya	Boylamsal Çalışma Türü, İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi	143 birinci sınıf hemşirelik öğrencisi	• Sosyodemografik Veri Toplama Anket Formu • Value Preferences Scale • Professional Values Precedence Scale • Nursing Professional Values Scale
Korean nurses' ethical dilemmas, professional values and professional quality of life-2014	Kyunghee Kim, Yonghee Han, Ji-su Kim	Kesitsel Çalışma Türü, Bir hastanenin büyüklüğünden etkilenebilecek özellikleri en aza indirmek için Kore'nin üç ilinde bulunan dört üniversite hastanesinden veri toplanmıştır.	488 Klinik Hemşiresi	• Sosyodemografik Veri Toplama Formu • Professional Quality Of Life (ProQOL) • Etik İkilemler Anketi • Profesyonel Hemşirelik Değerler Anketi
Comparison of	Yu-Hua Lin,	Kesitsel Çalışma	292	• Sosyodemografik

professional values between nursing students in Taiwan and China-2014	Jie Li, Show-Ing Shieh, Chia-Chan Kao, I Lee, Shu-Ling Hung	Türü, Wu˘ha`n ve Kaohsiung şehirleri	Tayvanlı, 654 Çinli hemşirelik öğrencisi	Veri Toplama Formu • The Nursing Professional Value Scale–Revised (NPVS-R)
Nurses' professional values: Influences of experience and ethics education-2019	Heidi A. Monroe	Karşılaştırmalı-Nedensel Çalışma Türü, Washington eyaletinde kayıtlı tüm hemşireler	2439 Hemşire	• The Nursing Professional Value Scale–Revised (NPVS-R)
Conflict between nursing student's personal beliefs and professional nursing values-2017	David Pickles, Sheryl de Lacey and Lindy King	Nitel Çalışma Türü, Avusturalya'daki bir üniversite	21 hemşirelik öğrencisi	• Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu
The importance of professional values from clinical nurses' perspective in hospitals of a medical university in Iran-2017	Batool Poorchangizi, Jamileh Farokhzadia, Abbas Abbaszadeh, Moghaddameh Mirzaee, Fariba Borhani	Kesitsel Çalışma Türü, Kerman Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İran	250 Klinik Hemşiresi	• Sosyodemografik Veri Toplama Formu • The Nursing Professional Value Scale–Revised (NPVS-R)
Core professional nursing values of baccalaureate nursing students who are men-2015	Bonnie J Schmidt	Nitel Çalışma, Amerika Birleşik Devletleri Midwestern'de devlet üniversitesi	9 erkek hemşirelik öğrencisi	• Sosyodemografik Veri Toplama Formu • Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu
Professional nursing values: A concept analysis-2017	Bonnie J. Schmidt, Erin C. McArthur	Kavram Analizi Çalışması- Cumulative Index to Nursing and Allied Health Literature (CINAHL), Medline, ProQuest Dissertations & Theses Global, Ex Libris Primo Central and	59 Makale	• Veri toplama formu kullanılmamıştır.

		Google Scholar veri tabanlarında "Mesleki değerler", "profesyonel hemşirelik değerleri" ve "hemşirelik" Anahtar kelimeleri aramada kullanılarak 1973-2016 yılları arasındaki literatür taranmıştır.		
Facilitators and inhibitors in developing professional values in nursing students-2016	Mahnaz Shafakhah, Zahra Molazem, Mojgan Khademi, Farkhondeh Sharif	Nitel Çalışma Türü, Şiraz Sağlık Bilimleri Üniversitesi hemşirelik eğitmenleri ve lisans öğrenciler ve Şiraz'daki bir eğitim hastanesinde çalışan hemşireler, İran	18 hemşirelik lisans öğrencisi, 5 hemşirelik eğitmeni, 5 hemşire	• Sosyodemografik Veri Toplama Formu • Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu
Among nurses, how does education level impact professional values? A systematic review-2017	B.T. Sibandze, K.N. Scafide	Sistematik Derleme Beş elektronik veri tabanında Aralık 2015'e kadar yayınlanan nicel araştırmanın sistematik bir araması gerçekleştirilmiştir: CINAHL, Cochrane Library, MEDLINE, Web of Science and Religion and Philosophy Collection. Literatür taramasında kullanılan anahtar kelimeler mesleki değerler, etik, değerler, ahlak, hemşirelik personeli, hemşire,	7 Makale	• Johns Hopkins Hemşireliği Kanıta Dayalı Uygulama (JHNEBP) Derecelendirme Ölçeği

		eğitim durumu ve eğitim düzeyini içermektedir.		
‘‘Values that vanish into thin air’’: Nurses’ experience of ethical values in their daily work-2013	Gro Bentzen, Anita Harsvik, Berit Støre Brinchmann	Nitel Çalışma Türü Norveç'te orta büyüklükte bir hastane	20 Hemşire	• Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu
Ethical values in nurse education perceived by students and educators- 2017	Mahsa Boozaripour,Abbas Abbaszadeh, Mohsen Shahriari, Fariba Borhani	Nitel Çalışma Türü, Tahran'daki hemşirelik okulları	7 eğitimci, 13 lisans, 7 mezun ve 5 doktora öğrencisi olmak üzere 32 kişi	• Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu
Factors ınfluencing development of professional values among nursing students and ınstructors: a systematic review-2014	Akram Parandeh, Morteza Khaghanizade, Eesa Mohammadi, Jamileh Mokhtari Nouri	Sistematik Derleme pub Med, Pro quest, Elsevier, SID, Google scholar, Ovid and Iran Doc veri tabanlarında hemşirelik öğrencisi, eğitmenler, etik, mesleki değer, etik değer ve eğitimciler anahtar kelimeleri kullanılarak literatür taraması yapılmıştır.	22 Makale	• Veri Toplama Formu belirtilmemiştir.

3. DAHİL EDİLEN ÇALIŞMALARIN SONUÇLARI VE ÖNERİLERİ

Dahil edilen çalışmaların sonuçları değerlendirildiğinde mesleki ve etik değerler ile katılımcıların demografik özelliklerinin (medeni durum, eğitim düzeyi, etnik köken, gelir miktarı, istihdam türü, yaş, cinsiyet, meslek sevgisi vb.) çoğu arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak bazı çalışmalarda kız öğrencilerin mesleki değer algılarının erkek öğrencilere daha yüksek olduğu saptanmıştır (Üzüm ve Özkurt Sivrikaya, 2018; Kavradım ve ark., 2019; Arries, 2019). Bunun yanı sıra eğitim düzeyi arttıkça mesleki değer algısının da yükseldiği belirlenmiştir (Erkuş ve Dinç, 2017; Kantek ve ark., 2017; Poorchangizi ve ark., 2017; Sibandze ve Scafide, 2017; Kavradım ve ark., 2019; Poorchangizi ve ark., 2019). Ayrıca eğitim düzeyinden bağımsız olarak etik eğitimi almış olan katılımcıların mesleki değerler algısında etik eğitimi almayanlara göre anlamlı bir şekilde artış olduğu saptanmıştır (Monroe, 2019; Poorchangizi ve ark., 2019). Çalışmaların sonuçlarına bakıldığında

mesleki deneyimin arttıkça mesleki değerlere verilen önemin arttığı da görülmektedir (Erkuş ve Dinç, 2017; Poorchangizi ve ark., 2017; Feito ve ark., 2018; Monroe, 2019).

Katılımcıların etik değerlere yatkınlık durumu ve mesleki değerler algılarının ortalamanın üzerinde olduğu bir çok çalışma sonucunda vurgulanmıştır (Erkuş ve Dinç, 2017; Poorchangizi ve ark., 2019; Arries, 2019; Feller ve ark., 2019). Profesyonel değerlerin alt boyutlarına bakıldığında ise katılımcıların ''Profesyonellik'' ve ''Aktivizm'' alt boyutlarında en düşük; ''Güven'', ''Adalet'' ve'' Bakım'' alt boyutlarında ise en yüksek puanı aldığı görülmektedir (Lin ve ark., 2014; Bijani ve ark., 2017; Poorchangizi ve ark., 2017; Arries, 2019; Feller ve ark., 2019; Poorchangizi ve ark., 2019). Poorchangizi ve ark. (2019) çalışmalarında hemşirelik öğrencilerinin hemşirelere oranla mesleki değerlere bakış açılarının daha olumlu olduğu açıklanmıştır.

Yukarıdaki sonuçlar doğrultusunda çalışmaların önerileri değerlendirildiğinde hemşirelerde ve hemşirelik öğrencilerinde değer algısının en az geliştiği görülen iki alt boyut olan aktivizm ve profesyonellik gibi hemşire-hasta ilişkisinin ötesinde değerleri güçlendirmenin gerekliliği vurgulanmaktadır (Poorchangizi ve ark., 2017; Poorchangizi ve ark., 2019). Ayrıca hemşireler tarafından en önemli olarak algılanan mesleki değerlerin, Türk Hemşireler Derneği tarafından açıklanan Hemşireler için Etik İlkeler ve Sorumluluklar gözden geçirilirken ve ulusal hemşirelik kuruluşları tarafından beklenen davranış standartlarının oluşturulmasında dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir. Ek olarak, hemşire yöneticileri, hemşirelik uygulamaları için rehberlik sağlamada ve hemşireleri kaliteli bakım sağlamaya motive etmede profesyonel değerlerin öneminin farkında olmalıdır (Erkuş ve Dinç, 2017).

Hemşirelik eğitiminin geleceği için sağlıklı kararlar vermek adına üniversiteye giriş sınavından önce öğrencilere hemşirelik mesleği hakkında eğitim vermek öğrencilerin hemşireliğin kendilerine uygun olup olmayacağının belirlemesi için rehberlik sağlamak açısından önerilmektedir (Alkaya ve ark., 2017). Ayrıca hemşirelik eğitimi süreci mesleki etik değerleri ve değer temelli davranışları geliştirebilecek şekilde tasarlanmalıdır (Kaya ve ark., 2016; Alkaya ve ark., 2017; Erkuş ve Dinç, 2017; Kantek ve ark., 2017; Sibandze ve Scafide, 2017; Feito ve ark., 2018; Feller ve ark., 2019; Kavradım ve ark., 2019; Poorchangizi ve ark., 2019). Eğitimi süresince öğrencilere etik değerler konusunda empatik olma, empatik düşünebilme becerisi kazandırılmaya çalışılmalıdır (Taş, 2018). Hemşirelik öğrencilerinin profesyonel düşünme ve sosyal adalet yeterliklerini güçlendirmek için gelecekteki müfredat revizyonlarında bu konuların göz önünde bulundurulması önemlidir (Aries, 2019). Aynı zamanda hemşirelik öğrencilerinde mesleki ve etik değerlerin geliştirilmesi adına hemşirelik müfredatında etik dersi kuramsal ve uygulamalı olarak yürütülmesi etkin ve etkili olabilir. Hemşirelikte etik eğitiminde, etik değerlere yatkınlık kazandırabilecek deneyimler ve örnek vakaların tartışılması etik değerlere yatkınlık açısından daha da öğretici olabilir (Alkaya ve ark., 2017; Kırca ve ark., 2020). Lisans eğitimi sonrasında da hemşirelerde mesleki değerler algısını güçlendirmek adına uygulamada hizmet içi eğitim, kurslar, seminerler ve konferanslar düzenlenmelidir (Kim ve ark., 2014; Erkuş ve Dinç, 2017; Bijani ve ark., 2017; Poorchangizi ve ark., 2017).

Gelecekte konu hakkında büyük örneklemlerde, deneysel, randomize kontrollü çalışmalar yapılmasının gerekliliği yoğun bir şekilde vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra etik kodlara uygun olarak hemşirelerin mesleki etik uygulama değerlendirme araçlarını tasarlamak ve standartlaştırmak için daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir (Bijani ve ark., 2017). Araştırmaların planlamasında mesleki değerlerin ön planda tutulmasının gerekliliği de vurgulanmaktadır (Poorchangizi ve ark., 2019). Gelecekteki çalışmalarda öğrencilerin etik değerlere yatkınlık durumlarına yönelik derinlemesine bilgiye ulaşmak açısından nitel araştırmaların yapılması önerilmektedir (Bijani ve ark., 2017; Kırca ve ark., 2020). Ek olarak değerlerin uygulamaya nasıl dönüştüğünü incelemek için derinlemesine, nitel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Kaya ve ark., 2016). Hemşirelik araştırmacıları, hemşirelik öğrencileri ve hemşireler arasında etik kodlara uymanın kolaylaştırıcılarını ve engelleyicilerini incelemeli ve klinik ortamlarda hemşirelik meslek etiğinin uygulanmasını

geliştirmeye çalışmalıdır (Shafakhah ve ark., 2016; Lin ve ark., 2014; Bijani ve ark., 2017). Ayrıca değer oluşumunu destekleyen etkili öğrenme stratejileri ve en iyi uygulamalar hakkında daha fazla araştırma yapılması gereklidir (Feller ve ark., 2019). Meslek algısı ve mesleğe bağlılık gibi kariyer seçimi ve mesleki değerler üzerinde etkili olan parametreleri incelemek için çalışmalar planlanabilir (Alkaya ve ark., 2017). Mesleki değerleri, hemşirelik mesleği (çalışma ortamı, iş beklentileri veya kimlik) ile doğrudan ilişkili olan diğer değişkenler ve uluslararası düzeyde karşılaştırmalı çalışmalar yoluyla hastaların değerlendirmeleri ile ilgili olarak analiz etmenin literatüre farklı katkılarda bulunacağı ifade edilmektedir (Feito ve ark., 2018). Tüm bu önerilere ek olarak hemşire araştırmacıları, profesyonel hemşirelik değerleri teorisinin geliştirilmesine, test edilmesine ve küresel bir sağlık bakımı ortamında ortak hemşirelik değerlerinin anlaşılmasına odaklanmalıdır. Değerler teorisi, mesleki sosyalleşmeyi, bağlılığı ve hemşire/hasta sonuçlarını geliştirmek için hemşirelik eğitimi ve uygulamasına dahil edilmelidir. (Schmidt ve McArthur, 2017).

KAYNAKLAR

1. Alkaya, S. A., Yaman, Ş., & Simones, J. (2018). Professional values and career choice of nursing students. Nursing Ethics, 25(2), 243-252.
2. Arries, E. J. (2020). Professional values and ethical ideology: Perceptions of nursing students. Nursing Ethics, 27(3), 726-740.
3. Bentzen, G., Harsvik, A., & Brinchmann, B. S. (2013). "Values That Vanish into Thin Air": Nurses' Experience of Ethical Values in Their Daily Work. Nursing Research and practice, 2013.
4. Bijani, M., Ghodsbin, F., Fard, S. J., Shirazi, F., Sharif, F., & Tehranineshat, B. (2017). An evaluation of adherence to ethical codes among nurses and nursing students. Journal Of Medical Ethics and History of Medicine, 10.
5. Bijani, M., Tehranineshat, B., & Torabizadeh, C. (2019). Nurses', nursing students', and nursing instructors' perceptions of professional values: A comparative study. Nursing Ethics, 26(3), 870-883.
6. Boozaripour, M., Abbaszadeh, A., Shahriari, M., & Borhani, F. (2018). Ethical values in nurse education perceived by students and educators. Nursing Ethics, 25(2), 253-263.
7. Burcu, Ü. Z. Ü. M., & Sivrikaya, S. Ö. (2016). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin etik değerlere yatkınlık düzeyleri (Kocaeli MYO örneği). Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), 3(1), 230-240.
8. Burkhardt, A.M., Nathaniel, A.K. (2013). Etik karar verme. Ecevit Alpar Ş, Bahçecik N, Karabacak Ü, editörler. Çağdaş Hemşirelikte Etik. 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.
9. Denat, Y., Dikmen, Y., & Arslan, G. G. (2019). Ethical values of academic nurses: A pilot study. Nursing Ethics, 26(6), 1744-1752.
10. Ergin, A., Özcan, M., Acar, Z., Ersoy, N., & Karahan, N. (2013). Determination of national midwifery ethical values and ethical codes: In Turkey. Nursing Ethics, 20(7), 808-818.
11. Erkus, G., & Dinc, L. (2018). Turkish nurses' perceptions of professional values. Journal of Professional Nursing, 34(3), 226-232.
12. Feller, L. M., Fisher, M., Larson, J., & Schweinle, W. (2019). Nursing Students' Professional Value Development: Can We Do Better?. Nursing Education Perspectives, 40(6), 317-321.
13. Fernández-Feito, A., Basurto-Hoyuelos, S., Palmeiro-Longo, M. R., & García-Díaz, V. (2019). Differences in professional values between nurses and nursing students: a gender perspective. International nursing review, 66(4), 577-589.
14. Horton, K., Tschudin, V., & Forget, A. (2007). The value of nursing: a literature review. Nursing Ethics, 14(6), 716-740.
15. Iacobucci, A.T., Daly. J.B., Lindell, D., et al. Professional values, self-esteem, and ethical confidence of baccalaureate nursing students. Nurs Ethics, 2012, 20, 479–490.
16. Jiménez-López, F. R., Roales-Nieto, J. G., Seco, G. V., & Preciado, J. (2016). Values in nursing students and professionals: An exploratory comparative study. Nursing Ethics, 23(1), 79-91.

17. Kantek, F., Kaya, A., & Gezer, N. (2017). The effects of nursing education on professional values: a longitudinal study. Nurse Education Today, 58, 43-46.
18. Kavradım, S. T., Akgün, M., Özer, Z., & Boz, İ. (2019). Perception of compassion and professional values in nursing students: A cross-sectional multivariate analysis from Turkey. Nurse Education in Practice, 41, 102652.
19. Kaya, H., Işik, B., Şenyuva, E., & Kaya, N. (2017). Personal and professional values held by baccalaureate nursing students. Nursing Ethics, 24(6), 716-731.
20. Kırca, N., Bademli, K., & Özgönül, M. L. (2020). Öğrenci hemşirelerin etik değerlere yatkınlık durumlarının belirlenmesi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 23(3), 410-417.
21. Kim, K., Han, Y., & Kim, J. S. (2015). Korean nurses' ethical dilemmas, professional values and professional quality of life. Nursing Ethics, 22(4), 467-478.
22. Lin, Y. H., Li, J., Shieh, S. I., Kao, C. C., Lee, I., & Hung, S. L. (2016). Comparison of professional values between nursing students in Taiwan and China. Nursing ethics, 23(2), 223-230.
23. Martin, P., Yarbrough, S., Alfred, D. (2003). Professional values held by baccalaureate and associate degree nursing students. J Nurs Scholarship, 35, 291–296.
24. Monroe, H. A. (2019). Nurses' professional values: Influences of experience and ethics education. Journal of Clinical Nursing, 28(9-10), 2009-2019.
25. Parandeh, A., Khaghanizade, M., Mohammadi, E., & Nouri, J. M. (2015). Factors influencing development of professional values among nursing students and instructors: a systematic review. Global Journal of Health Science, 7(2), 284.
26. Pickles, D., Lacey, S. D., & King, L. (2019). Conflict between nursing student's personal beliefs and professional nursing values. Nursing Ethics, 26(4), 1087-1100.
27. Poorchangizi, B., Borhani, F., Abbaszadeh, A., Mirzaee, M., & Farokhzadian, J. (2019). Professional Values of Nurses and Nursing Students: a comparative study. BMC Medical Education, 19(1), 438.
28. Poorchangizi, B., Farokhzadian, J., Abbaszadeh, A., Mirzaee, M., & Borhani, F. (2017). The importance of professional values from clinical nurses' perspective in hospitals of a medical university in Iran. BMC Medical Ethics, 18(1), 1-7.
29. Schmidt, B. J. (2016). Core professional nursing values of baccalaureate nursing students who are men. Nursing Ethics, 23(6), 674-684.
30. Schmidt, B. J., & McArthur, E. C. (2018). Professional nursing values: A concept analysis. In Nursing forum (Vol. 53, No. 1, pp. 69-75).
31. Shafakhah, M., Molazem, Z., Khademi, M., & Sharif, F. (2018). Facilitators and inhibitors in developing professional values in nursing students. Nursing Ethics, 25(2), 153-164.
32. Sibandze, B. T., & Scafide, K. N. (2018). Among nurses, how does education level impact professional values? A systematic review. International Nursing Review, 65(1), 65-77.
33. Skela-Savič, B., & Kiger, A. (2015). Self-assessment of clinical nurse mentors as dimensions of professional development and the capability of developing ethical values at nursing students: A correlational research study. Nurse Education Today, 35(10), 1044-1051.
34. Snellman, I., Gedda, K.M. (2012). The value ground of nursing. Nurs Ethics, 19, 714–726.
35. Taş, F. (2018). Üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkınlık durumları ve ilişkili faktörler. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2), 607-626.
36. The Essentials of Baccalaureate Education for Professional Nursing Practice. (2016). http://www.aacn.nche.edu/education-resources/BaccEssentials08.pdf. Erişim Tarihi: 25.01.2021.
37. Weis, D., Schank, M.J. (2009). Development and psychometric evaluation of thenurses professional values scale revised. J Nurs Meas, 17(3), 221–31.

PANDEMİ SÜRECİNDE SAĞLIK HAKKINA ERİŞİM BAĞLAMINDA HEMŞİRELİK ROLLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Gamze ÖZBEK GÜVEN
Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Ana Bilim Dalı
Orcid no: 0000-0002-5391-8873

Öğr. Gör. Dr. Şerife YILMAZ
Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü Hemşirelik Tarihi ve Etik Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0002-5660-7712

ÖZET

Sağlık hakkı en temel insan haklarından biridir. Din, dil, ırk, politik görüş, inanç, ekonomik veya sosyal durum ayrımı olmaksızın, tüm insanların bu temel hakka ulaşabilmesi önemlidir. Dünya çapında en önemli sosyal amaç, sağlık standartlarının, mümkün olan en iyi seviyede tutulması olmalıdır. Bazı durumlarda bu amaca uygun davranılmadığı, sağlık hakkına erişim konusunda olumsuzlukların ve etik dışı davranışların yaşanabildiği görülmektedir. Pandemi süreci sağlık hakkına erişim konusunda olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Hasta hakları savunucusu olan hemşirelere, sağlık hakkının korunması açısından önemli roller düşmektedir. Bu çalışmada, pandemi sürecinin sağlık hakkına erişimi nasıl etkilediğinin ve sağlık hakkına ulaşmada hemşire rollerinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sağlık Hakkı, Pandemi Süreci, Hemşirelik Rolleri*

ASSESSMENT OF NURSING ROLES IN THE CONTEXT OF ACCESS TO RIGHT TO HEALTH IN THE PANDEMIA PROCESS

ABSTRACT

The right to health is one of the most fundamental human rights. It is important that all people have access to this fundamental right, regardless of religion, language, race, political opinion, belief, economic or social situation. The most important social goal worldwide should be keeping health standards at the best possible level. In some cases, it is seen that this purpose is not followed, that negativities in access to the right to health and unethical behaviors may be experienced. The pandemic process has also brought about problems in accessing the right to health. Nurses, who are advocates of patient rights, have important roles in protecting the right to health. This study aims to discuss how the pandemic process affects access to the right to health and the roles of nurses in achieving the right to health.

Keywords: *Right to Health, Pandemic Process, Nursing Roles*

HEMŞİRELİK VE EBELİK SON SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MAHREMİYET BİLİNCİ

Dr.Öğr.Üyesi Şeyda Ferah ARSLAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Orcid no: 0000-0002-6208-0072

ÖZET

Amaç: *Bu çalışmada amaç, son sınıf hemşirelik ve ebelik öğrencilerinin mahremiyet bilinci düzeyinin saptanması ve etkileyen faktörlerin belirlenmesidir.*

Yöntem: *Tanımlayıcı desene sahip olan çalışmamızda veriler, sağlık bilimleri fakültesi dördüncü sınıfta öğrenim gören toplam 127 hemşirelik ve ebelik öğrencisinden anket yoluyla elde edilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında "Öğrenci Tanıtım Formu" ve "Mahremiyet Bilinci Ölçeği" kullanılmıştır. Beşli likert tipinde olan mahremiyet bilinci ölçeği 11 maddeden ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Çalışmada elde edilen veriler, SPSS 22.00 paket programı ile değerlendirilmiş ve tüm analizlerde anlamlılık düzeyi p<0.05 olarak kabul edilmiştir.*

Bulgular: *Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalamasının 22.54±1.36 olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin %86.6'sı kadın olup, %51.9'u ebelik öğrencisidir. Araştırmada tüm öğrencilerin "Mahremiyet Bilinci Ölçeği" toplam puan ortalaması 4.70±0.29 olarak bulunmuştur. Kadın öğrencilerin, sağlık meslek lisesi mezunu öğrencilerin, ebelik öğrencilerinin mahremiyet bilinci düzeyi istatistiksel açıdan anlamlı derecede yüksektir (p<0.05).*

Sonuç: *Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin mahremiyet bilinci oldukça yüksektir. Bu çalışmanın farklı ve daha büyük örneklem gruplarıyla gerçekleştirilmesi önerilebilir.*

Anahtar Kelimeler: *Mahremiyet, Mahremiyet Bilinci, Hemşirelik Öğrencileri, Ebelik Öğrencileri, Eğitim*

THE PRIVACY CONSCIOUSNESS OF FINAL YEAR NURSING AND MIDWIFERY STUDENTS

ABSTRACT

Aim: *The aim of this study is to determine the privacy consciousness level of final year nursing and midwifery students and to determine the factors that affect them.*

Methods: *In our study which has a descriptive design, the data were collected from 127 nursing and midwifery students in the 4th grade of faculty of health sciences by survey method. The research data have been collected using the "Student Identification Form" and the "Privacy Consciousness Scale". The five-point Likert type Privacy Consciousness Scale consists of 11 items and 3 sub-dimensions. The data of the study were evaluated with SPSS 22.00 package program and the significance level was accepted as p<0.05 in all analyzes.*

Resuls: *The mean age of the students participating in the study was 22.54±1.36 years. 86.6% of the students were women and 51.9% were midwifery students. In the study, the total score average of*

"Privacy Consciousness Scale" of all students was found to be 4.70±0.29. The privacy consciousness level of female, health vocational high school graduates, and midwifery students were found significantly higher (p<0.05).

Conclusion: *Under the findings, it can be said that the students' awareness of privacy is quite high. It can be suggested that to be performed in different and larger sample groups.*

Keywords: *Privacy, Privacy Consciousness, Nursing Students, Midwifery Student, Education*

HEMŞİRE AKADEMİSYENLERİN AKADEMİK ETİK DEĞERLERİNİN VE ELEŞTİREL DÜŞÜNME DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Betül Sena YALÇINKAYA
Uzman Hemşire, Mersin Şehir Eğitim ve Araştırma Hastanesi

Doç. Dr. Gülay YILDIRIM
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Ana Bilim Dalı

ÖZET

Hemşire akademisyenlerinin etik değerlerinin ve eleştirel düşünme düzeylerinin yüksek olması, akademik gelişmişliğin ve sağlık sektöründe mesleki gelişmenin sağlanmasında önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, hemşire akademisyenlerinin akademik etik değerleri ve eleştirel düşünme düzeylerinin belirlenmesidir. Araştırmaya Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığına Bağlı İlleri (DOKAP)'nden 120 akademisyen katılmıştır. Veriler, Kişisel Bilgi Formu, Akademik Etik Değerler Ölçeği, Eleştirel Düşünme Tutum Ölçeğiyle toplanmış ve SPSS 22.0 for Windows paket programında analiz edilmiştir. Katılımcıların etik değerler algısı ortalaması 174,53±6,73 (max:250; Min:50) ve eleştirel düşünme tutum ortalaması 36,62±5,13 (Max:95; Min:19)'tür. Klinik deneyimi olanların Akademik Etik Değerler Ölçeği alt boyutlarından "Çalışılan Kuruma Yönelik Değerler" ve "Öğretim Sürecine Yönelik Değerler" puan ortalamaları anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur (p<0,05). Akademik etik hakkında yeterli bilgiye sahip olanların Akademik Etik Değerler Ölçeği alt boyutlarından "Topluma Yönelik Değerler" ve toplam "Akademik Etik Algısı Ölçeği" puan ortalamaları anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur (p<0,05). Akademik etik hakkında yeterli bilgiye sahip olanların ve erkeklerin Eleştirel Düşünme Tutum Ölçeği alt boyutlarından "Kanıta Dayalı Karar Verme" alt boyut puan ortalamaları anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur (p<0,05). Katılımcıların Akademik etik değerleri algısı ve eleştirel düşünme tutum düzeyleri arasında anlamlı pozitif yönde korelasyon bulunmuştur (p=0,000; r=0,793).

Sonuç olarak klinik deneyime sahip akademisyenlerin akademik etik algısı çerçevesinde çalışılan kuruma ve öğretim sürecine yönelik değerleri daha yüksek olup, erkeklerin ve akademik etik hakkında bilgisi olanların eleştirel düşünme çerçevesinde kanıta dayalı karar vermede tutumları daha yüksektir. Bireylerin eleştirel düşünme tutumları arttıkça akademik etik algıları da artmaktadır. Hemşire akademisyenlerin akademik etik değerleri ortalamanın biraz üzerindeyken, eleştirel düşünme tutumları ise ortalamanın altında kalmıştır. Hemşirelik akademisyenlerinin etik ve eleştirel düşünme algılarının yükseltilmesine yönelik farkındalık eğitimleri verilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Akademik Etik, Eleştirel Düşünme, Hemşire Akademisyen.*

EVALUATION OF ACADEMIC ETHICAL VALUES AND CRITICAL THINKING LEVELS OF NURSING ACADEMICIANS

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the academic ethical value and critical thinking abilities of academicians of nursing department. 120 academicians participated in research from the Provinces of the Regional Development Administration of the Eastern Black Sea Project (DOKAP). Data were collected from Personal Information Form, Academic Ethical Value Scale, Critical Thinking Attitude Scale and analysed by SPSS 22.0 for Windows package program. The average about perception of

ethical values of the participants was 174.53±6,73 (max:250; Min:50) and the average about critical thinking attitude was 36,62±5,13 (Max:95; Min:19). The mean scores of "Value of the Institution" and "Value of the Teaching Process" were found significantly higher in the sub-dimensions of the Academic Ethical Value Scale for those with clinical experience. (p<0,05). The mean scores of "Value for Society" and total "Academic Ethics Perception Scale" were found higher than in sub-dimensions of the Academic Ethical Value Scale for those with enough knowledge of academic ethics (p<0.05) significantly. The mean sub-scale scores of "Evidance-Based Decision Making" were found higher than in sub-dimensions of the Critical Thinking Attitude Scale of men and those with knowledge which is enough of academic ethics (p<0,05) significantly. A correlation was found between the participants in perception of academic ethical values and their attitude about critical thinking (p=0,000; r 0,793), pretty positively.

As a result, academicians with clinical experience have higher value than the institution and teaching process within the framework of perception of academic ethics on the other hand, men and those with knowledge about academic ethics have higher attitudes than evidence-based decision making within the framework of critical thinking. The more individuals' critical thinking attitudes is increased, the more their academic ethical perception is increased. While academic ethical values of nursing academics were slightly above average, critical thinking attitudes were below average. Awareness training can be provided to raise ethical and critical thinking perception of nursing academicians.

Keywords: *Academic Ethics, Critical Thinking, Academician of Nursing Department.*

HASTALARA UYGULANAN FİZİKSEL KISITLAMANIN ETİK YÖNÜ

Dr. Öğretim Üyesi Havva AKPINAR
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, MUĞLA/TÜRKİYE
Orcid no: 0000-0002-6309-8135

ÖZET

Kısıtlama, diğer yöntemlerin başarısız olması sonucunda, hastanın ya da başka kişilerin zarar görmesini engellemek amacıyla, fiziksel, mekanik aletlerle bireyin bedeninin bir bölümünün hareketlerini kontrol altında tutmak için yapılan işlemlerdir. Fiziksel kısıtlama, hasta tarafından kolaylıkla çıkartılamayacak mekanik aletlerin hastanın vücuduna sabitlenmesi ya da hastaya kısa süreli fiziksel güç uygulanarak hasta hareketlerinin sınırlanmasıdır. Fiziksel kısıtlama, ilaç tedavisi yetersiz kaldığında, bilincini kaybetmiş hastalarda, şiddet davranışı, tedavi ortamından kaçma tehdidi, hastanın kendisine/başkalarına zarar verme durumu, düşme riski olan ve ajitasyon/bilinç kaybı nedeniyle tedavisini zorlaştıran hastalarda kullanılmaktadır. Bireyin kendisine/başkalarına zarar vermesini önlemek, tıbbi tedavilerinin etkin yapılmasını sağlamak, yatağa bağımlı hastaların vücut postürlerini korunmak amacıyla, hastanelerin yoğun bakım, psikiyatri, acil servislerinde ve bakım evlerinde yapılmaktadır. Fiziksel kısıtlama tedavi uygulamalarına imkân veren, hasta güvenliğine katkı sağlayan bir uygulamadır. Ancak bu uygulamada hastanın otonomisi ve özgürlüğü engellenmektedir. Kişilerin kendi kaderini belirleme hakkı, insan hakları göz önüne alındığında, fiziksel kısıtlama, fiziksel, psikolojik, ahlaki, etik konuları kapsayan ve hasta açısından zarar/yarar dengesinin iyi değerlendirilmesi gereken bir durum olarak görülmektedir. Sağlık çalışanlarının özerklik, yararlılık, zarar vermeme, adalet etik ilkelerine göre karar vermeleri gerekmektedir. Ayrıca, hastaların tedavisinde büyük öneme sahip olan ve fiziksel kısıtlamada hastayla birebir iletişimde olan hemşirelere çok önemli sorumluluklar düşmektedir. Hemşirelerin etik ilkelere göre karar vermesi, hastayı en az sınırlayan yöntemi kullanması, hastalara terapötik destek sağlaması, hastanın zarar görmesinin önlenmesi, kısıtlamanın gereksiz yere ve cezalandırma yöntemi olarak yapılmaması konularına dikkat etmeleri hastaların etkin tedavi almalarının yanında etik yönden yaşanacak sorunların da oluşmasını engelleyecektir.

Anahtar Kelimeler: *Etik Yaklaşım, Fiziksel Sınırlama, Hasta, Hemşirelik*

ETHICAL ASPECTS OF PHYSICAL RESTRICTION APPLIED TO PATIENTS

ABSTRACT

Restriction is the operations performed to control the movements of a part of an individual's body with physical and mechanical devices in order to prevent the patient or other persons from being harmed as a result of failure of other methods. Physical restriction is the fixation of mechanical devices that cannot be easily removed by the patient to the patient's body or the limitation of patient movements by applying physical force to the patient for a short time. Physical restraint is used in patients who are unconscious, violent behavior, threat of escaping from the treatment environment, the patient's situation of harming himself/others, the risk of falling and who make treatment difficult due to agitation/loss of consciousness. It is performed in intensive care, psychiatry, emergency services and nursing homes of hospitals in order to prevent the individual from harming himself/others, to ensure effective medical treatments, to protect the body posture of bedridden patients. It is an application that allows physical restraint treatment applications and contributes to patient safety. However, this practice prevents the patient's autonomy and freedom. The right of individuals to self-determination is

seen as a situation that includes physical restraint, physical, psychological, moral, ethical issues and the harm/benefit balance for the patient should be well evaluated. Healthcare professionals are required to decide according to the principles of autonomy, usefulness, non-harm and justice. In addition, nurses who have great importance in the treatment of patients and who are in direct contact with the patient in physical restraint have very important responsibilities. Nurses' decision-making according to ethical principles, using the method that limits the patient the least, providing therapeutic support to the patients, preventing the patient from being harmed and not making restrictions unnecessarily and as a punishment method will prevent the patients from receiving effective treatment as well as ethical problems.

Keywords: *Ethic, Nursing, Patient, Physical Restraint*

SAĞLIK SİSTEMİNDEKİ EKONOMİK KAYGILARIN HEMŞİRİLERİN YAŞADIĞI ETİK SORUNLAR ÜZERİNE ETKİSİ

Pınar SEVİNÇ
Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Bölümü
Orcid no: 0000-0001-8156-012X

Öğr. Gör. Dr. Şerife YILMAZ
Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü Hemşirelik Tarihi ve Etik Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0002-5660-7712

ÖZET

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi, sağlık hizmetleri kapsamının ve kültürlerarası etkileşimlerin genişlemesi, tanı, tedavi, bakım aşamaları ile toplumun sağlık sektöründen beklentilerini etkilemektedir. Bu gelişmeler beraberinde ekonomik kaygıları da getirmektedir. Nitelikli tedavi ve bakımın bel kemiğini oluşturan hemşireler de bu süreçten ve beraberinde ortaya çıkan ekonomik kaygılardan oldukça etkilenmektedir. Ekonomik kaygılar nedeniyle hemşire sayısında kısıtlamalara gidilmesi, hemşirelerin iş yükünün artmasına dolayısıyla daha fazla ve yoğun çalışmalarına, moral ve motivasyonlarının azalmasına neden olmaktadır. Bu durum nitelikli hasta bakımını, hastaların ve hemşirelerin yaşam kalitelerini olumsuz etkilerken etik sorunların ve ikilemlerin yaşanmasına da neden olabilmektedir. Bu çalışmada ekonomik kaygıların hemşirelerin yaşadığı etik sorunlara ve ikilemlere etkisi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik kaygı, etik sorun, hemşirelik bakımı*

THE IMPACT OF ECONOMIC CONCERNS IN THE HEALTHCARE SYSTEM ON ETHICAL PROBLEMS EXPERIENCED BY NURSES

ABSTRACT

Nowadays, the rapid development of technology, the expansion of the scope of healthcare services, and intercultural interactions, impact the expectations of the society from the healthcare sector as well as the phases of diagnosis, treatment, and care. These developments bring about economic concerns as well. Nurses, who constitute the backbone of qualified treatment and care, are also substantially affected by this process and the economic concerns brought about by it. Restrictions on the number of nurses due to economic concerns lead to an increase in the workload of nurses, thus causing them to work much more and more intensely and decrease in their morale and motivation. While this situation impacts the qualified patient care, the quality of life of patients and nurses adversely, it can also lead to ethical problems and dilemmas. In this study, the effects of economic concerns on ethical issues and dilemmas faced by nurses will be discussed.

Keywords: *Economic anxiety, ethical problem, nursing care*

PEDİATRİ HEMŞİRELİĞİNDE ETİK KARAR VERME BECERİSİNİN ÖNEMİ

Arş. Gör. Dr. Ayla KAYA
Akdeniz Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi
Orcid no: 0000-0002-0281-0299

ÖZET

Bilim ve teknolojiye bağlı gelişmelerle birlikte küresel olarak tüm sağlık bakım sistemlerinde büyük değişiklikler olmuştur. Sağlıkta bakım hizmetinin çoğalan rolü ve sorumlulukları, yenidoğanlara ve çocuklara uzun süreli yaşam desteği tedavisi imkânlarının mümkün olması, hastaların ve ebeveynlerin beklentilerinin artması gibi pek çok durum pediatri hemşirelerinin geçmişe göre daha fazla etik problemlerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca karşılaşılan bu etik problemlerin pediatri hemşireleri tarafından çözümlenmesi de beklenmektedir. Bu derleme çalışmasında, pediatri hemşireliğinde etik karma becerisinin önemi vurgulanmıştır.

Profesyonel bir pediatri hemşiresinden, günümüzdeki sağlık bakım uygulamalarındaki hızlı değişim ve gelişmelere paralel olarak, bakım uygulamalarında etik problemler karşısında yetkin ve karar verici olması, problemlere çözüm odaklı yaklaşarak, yerinde ve doğru zamanda eyleme geçmesi beklenmektedir. Yasal olarak çocuğun kendisi hakkında karar verme erkini kullanamaması nedeni ile çocuk hemşirelerindeki etik sorunlara yaklaşım yetişkin hemşireliğinden oldukça farklıdır. Deneyimli bir pediatri hemşiresi bu farklılıkları farkında olmalıdır. Pediatri alanında, tedavi ve bakımla ilgili karar verme yetkisi çocuk adına ebeveynler ya da yasal temsilcileridir. Bu durum da etik problemlerin bu alanda fazla yaşanmasına neden olmaktadır. Pediatri hemşirelerinin, etik problemleri tanıması, doğru kararlar alması ve sorunu çözümleyebilmesi için bu alanda kendini güçlü ve yetkin hissetmesi çok önemlidir.

Etik problemler ile karşılaşan pediatri hemşirelerinin yasalar ve profesyonel etik kodlar konusunda bilgi sahibi olmaları etik problemlerin yaşanması durumunda en doğru kararı verebilmelerinde hemşirelere rehber olabilecek önemli faktörlerdir. Pediatri hemşirelerinin etik karar becerisinin artırılması için kliniklerde hizmet içi eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve hemşirelere rol model olunması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Etik, hemşire, pediatri hemşireliği, çocuk*

THE IMPORTANCE OF ETHICAL DECISION-MAKING SKILL IN PEDIATRIC NURSING

ABSTRACT

There have been major changes in all health care systems globally, with developments related to science and technology. Many situations such as the increasing role and responsibilities of health care services, the possibility of long-term life support treatment opportunities for newborns and children, and the increase in expectations of patients and parents cause pediatric nurses to face more ethical problems than in the past. In addition, these ethical problems are expected to be resolved by pediatric nurses. In this review study, the importance of ethical decision making skill in pediatric nursing was emphasized.

A professional pediatric nurse is expected to be competent and decision-maker in the face of ethical problems in care practices, to approach problems in a solution-oriented manner and to take action in place and at the right time in parallel with the rapid changes and developments in today's health care practices. The approach to ethical problems in pediatric nurses is quite different from adult nursing because the child cannot legally make decisions about himself. An experienced pediatric nurse should be aware of these differences. In the field of pediatrics, the decision-making authority regarding treatment and care is the parents or legal representatives on behalf of the child. This situation causes excessive ethical problems in this area. It is very important for pediatric nurses to feel strong and competent in this field in order to recognize ethical problems, make correct decisions and solve the problem.

The fact that pediatric nurses who encounter ethical problems have knowledge about the laws and professional ethical codes are important factors that can guide nurses in making the best decision in case of ethical problems. In order to increase the ethical decision skills of pediatric nurses, it is recommended to disseminate in-service training programs in clinics and to become role models for nurses.

Keywords: *Ethics, nurse, pediatric nursing, child*

HAVLADI SESİNDEN OLDU: KÖPEKLERDE SES TELLERİNİN İŞLEVSİZLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Özlem YÜKSEL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Veteriner Fakültesi
Orcid no: 0000-0003-0635-3256

Dr. Öğr. Üyesi Erhan YÜKSEL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Veteriner Fakültesi
Orcid no: 0000-0002-0735-0375

ÖZET

Köpeklerin çevresiyle, hayvan sahibiyle ve kendi türdeşleriyle iletişiminin bir parçası olan havlama; fizyolojik, fiziksel, duygusal, zihinsel ve çevresel faktörlerin etkisiyle, çevreyi ve hayvan sahibini rahatsız edici boyutlara ulaşabilmektedir. Hayvan severlerin köpekleriyle birlikte yaşamasına bağlı olarak şekillenen ve çevrelerini rahatsız eden gürültü problemi karşılaşılan yaygın sorunlardan biridir. Hayvan sahipleri ve/veya çevresi açısından oluşan bu sorunun giderilebilmesi için hayvanların ses tellerinin kesilmesi veya kısaltılması amacıyla "Ventrikülokordektomi/Debarking/Rezeksiyon" yöntemleri uygulanmaktadır. Türkiye'de ses tellerinin işlevsizleştirilmesine yönelik tedavi edici olmayan cerrahi girişimler 24.06.2004 tarih ve 5199 sayılı "Hayvanları Koruma Kanunu"nun sekizinci maddesine göre yasaklanmıştır. Bununla birlikte aynı hukuki düzenlemede istisnai durumlar için ses tellerinin alınmasına yönelik müdahalelere izin verilmektedir.

Türkiye'de 2020 yılının son ayında hayvanlarda ses tellerinin alınması ile ilgili medyaya yansıyan bir vaka yaşanmıştır. İnfial yaratan vakada 23'ü yavru olmak üzere toplamda 68 köpeğin Ankara'da bir apartmanın bodrum katında barındırıldığı tespit edilmiş, devam eden operasyonda farklı bir mekânda benzer durumla karşılaşılmıştır. Medyaya yansıyan olayla ilgili yapılan incelemeler ve hayvanların muayeneleri doğrultusunda köpeklerin bir kısmının ses tellerinin alındığı sonucuna varılmıştır. Bu vakanın medyaya yansıması, köpeklerde ses tellerinin alınması ve hayvana eziyet konularının gündeme gelmesine ve ilgili çevreler tarafından tartışılmasına neden olmuştur.

Bu bildiride, medyaya yansıyan vakadan hareketle canlı bünyesinde oluşturulan hasarların hayvan refahı ve biyoetik çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, ses tellerinin işlevsizleştirmesine yönelik gerçekleştirilen operasyonların kontrolsüz hayvan üretimine zemin hazırlanması ve olası sonuçlarına da dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köpek ses tellerinin işlevsizleştirilmesi, ventrikülokordektomi, debarking, rezeksiyon, biyoetik.

IT BARKED AND LOST ITS VOICE: AN ASSESSMENT OF MAKING VOCAL CORDS DYSFUNCTIONAL IN DOGS

ABSTRACT

Barking, which is a part of the communication of dogs with their environment, their owner and their own counterparts, can reach disruptive levels for the environment and the owner of the animal due to the effects of physiological, physical, emotional, mental and environmental factors. The noise

problem, which occurs when animal lovers live with their dogs, disturbs their surrounding and is one of common problems. "Ventriculochordectomy/Debarking/Resection" methods are applied in order to remove or shorten the vocal cords of animals in order to eliminate this problem, which affects animal owners and/or their environment. Non-therapeutic surgical procedures for the making the vocal cords dysfunctional are prohibited in Turkey according to the eighth article of "Animal Protection Law" Date 24.06.2004, No: 5199. However, in the same legal regulation, interventions for removing vocal cords are allowed for exceptional cases.

Turkish media reported a case of vocal cord removal in animals in the last months of 2020. In the incident which aroused an outburst of public indignation, a total of 68 dogs, 23 of which were puppies, were found to be kept in the basement of an apartment building in Ankara, and a similar situation was encountered in different place in the ongoing operation. The investigations made about the incident covered in the media and the examinations of the animals indicated that some of the dogs' vocal cords were removed. Thanks to the coverage of this incident on the media, the issues of removing the vocal cords in dogs and torturing animals were brought to the agenda and discussed by the relevant circles.

This report, based on the case reflected in the media, aims to evaluate the damage caused to the living organism within the framework of animal welfare and bioethics. Our aim is also to draw attention to the fact that operations carried out to make the vocal cords dysfunctional prepare the ground for uncontrolled animal production and the possible consequences of these operations.

Keywords: *Making vocal cords dysfunctional in dogs, ventriculochordectomy, debarking, resection, bioetics.*

HAYVAN DENEYLERİNDE ETİK KURULLAR VE ETİK KURALLAR

Doç. Dr. Elif DOĞAN
Kastamonu Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Cerrahi Abd, Kastamonu
Kastamonu Üniversitesi Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurul Başkanlığı
Orcid no: 0000-0002-3321-8116

ÖZET

*Ülkemizde sağlık alanında yapılan birçok çalışmanın ilk basamağını hayvan deneyleri oluşturmaktadır. Elbette ki birçok bilimsel çalışmada olduğu gibi hayvan deneylerinde de araştırıcıların kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiş kurallara uyma zorunluluğu vardır. Bu zorunlulukların başında planlanan çalışma için Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurullarından izin alınması gelir. İzin alım sürecinde kurul üyeleri, araştırıcının başvuru dosyasını inceleyerek deney protokolünün gerçekleştirilmesi sırasında deney hayvanının maruz kalacağı durumları mevzuat çerçevesinde inceler. Resmi gazetede 15.02.2014 tarihli ve 28914 sayılı yayınlanan "**Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik"** kapsamında hangi uygulamaların izne tabi olduğu, Deney hayvanlarının kullanılma amaçları ve Etik kurulların kuruluşu ile ilgili bilgiler belirtilmiştir. Yönetmeliğe göre Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulları o kuruluşun bünyesinde oluşturulan bir Hayvan Refah Birimi kurulduktan sonra faaliyete geçebilir ve sadece çalışma izni alınmış birimlerde yapılacak olan çalışmalar için izin verir. Etik kurul izninin verilebilmesi için araştırıcının başvuru dosyasında yazması istenen deney prosedürü incelenir. Bu inceleme sırasında deney havanlarına yapılacak işlemler, işlemler sırasında hayvanın duyacağı ağrı ve eziyet, anestezi protokolleri, ötenazi yöntemleri insancıl olup olmamasına göre değerlendirilir. Değerlendirme yapılırken hem 5199 Hayvanları Koruma Kanunu hem de Bilimsel Amaçlarla Kullanılan Hayvanların Korunmasına İlişkin Avrupa Birliği Direktifinin dayanak olarak alındığı yönetmelikte belirtilen koşullar dikkate alınır. Etik kurul izinleri verilen çalışmalar için deney prosedürleri başladıktan sonra Yerel etik kurul üyeleri çalışmayı yerinde inceleme yetkisine sahiptir. Sonuç olarak hayvan deneyleri kapsamında atılacak her türlü adım kontrol altında tutularak bilimsel çalışmalar yapılırken hayvan refah seviyesinin olabildiğince üst seviyede kalması için gayret gösterilmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Deney hayvanı, Hayvan Refahı, Yönetmelik.*

ETHICAL COMMITTEES AND ETHICAL RULES IN ANIMAL EXPERIMENTS

ABSTRACT

Animal experiments constitute the first step of many studies in the field of health in our country. Of course, as in many scientific studies, researchers have to obey the rules determined by laws and regulations in animal experiments. At the beginning of these obligations, permission is obtained from the Animal Experiments Local Ethics Committees for the planned study. During the consent process, the board members examine the researcher's application file and examine the conditions the experimental animal will be exposed to during the realization of the experiment protocol, within the framework of the legislation. Within the scope of the "Regulation on the Working Procedures and Principles of Animal Experiments Ethics Committees" published in the Official Gazette dated

15.02.2014 and numbered 28914, information about which practices are subject to permission, the purpose of using experimental animals and the establishment of ethical committees are stated. According to the Regulation, Animal Experiments Local Ethics Committees can become active after the establishment of an Animal Welfare Unit established within that organization and only allows work in units with a work permit. In order for the ethics committee permission to be granted, the experimental procedure that the researcher is asked to write in the application file is examined. During this examination, the procedures to be performed on the experimental animal, the pain and torture to be felt by the animal during the procedures, anesthesia protocols, euthanasia methods are evaluated according to whether they are humane or not. While making the assessment, the conditions specified in the regulation on which both the 5199 Animal Protection Law and the European Union Directive on the Protection of Animals Used for Scientific Purposes are taken as the basis are taken into consideration. Local ethics committee members have the authority to review the study on-site after the experimental procedures start for the studies for which the permits of the ethics committee have started. As a result, every step to be taken within the scope of animal experiments is kept under control and efforts are made to keep the animal welfare level as high as possible while scientific studies are carried out.

Keywords: *Animal Welfare, Experimental animal, Regulation.*

1.GİRİŞ

Deney hayvanları kullanılarak yapılan prosedürler sonucunda özellikle tıp ve veteriner hekimlik alanında önemli bilgilere ulaşılabilmektedir. Deney hayvanlarında oluşturulan hastalık veya metabolik modeller, canlı organizmada oluşacak sonuçlara daha yakın olduğu için sıklıkla tercih edilmektedir. Elbette ki canlı organizma üzerinde çalışma zorunluğu olmayan durumlarda alternatif modellerin kullanımı gerekmektedir(1). Ülkemizde Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik (15 Şubat 2014 tarihli, 28914 resmi gazete sayılı) çerçevesinde hayvan deneylerinin hangi amaçla hangi kapsamda yapılması gerektiği ayrıntılı bir şekilde ilan edilmiştir. Yönetmelik kapsamında öncelikle deney, deney hayvanı, prosedür ve Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulu (HADYEK) gibi tanımların açıklanması başta olmak üzere deney hayvanlarının kullanım amaçları, hangi çalışmaların izne tabi olup olduğu ve deneylerde uygulanan anestezi, ötenazi ve tekrarlı kullanımlar açık bir şekilde tanımlanmıştır(2).

Hayvan deneyleri, kullanılan deney hayvanının doğumdan ölüme kadar olan sürecinde insan tarafından yapılan bütün işlemlerin sınırlılıklarının tanımlanmasıdır(3). Dünyada çok eski tarihlerden bu yana deney hayvanlarının kullanıldığı, ilk kullanımın milattan önce (MÖ) 460-370 yıllarında Hippokrates tarafından yazılmış Corpus Hippocraticum (Hipokrat'ın Toplu Yapıtları) isimli eserde geçtiği bilinmektedir(4). Sonrasında ise Aristoteles, Theophrastos ve Galenos gibi birçok ünlü isim hayvan deneyleri yapmış ya da bu konuda görüş bildirmiştir(5). Daha yakın tarihler incelendiğinde de bilimsel çalışmaların 17. yüzyılda başladığı görülmektedir(5). Deney hayvanlarının deneylerde kullanımının başlaması ile birlikte çeşitli ülkelerde yasalar çıkartılmaya başlanmıştır. İlk yasa 1876 yılında İngiltere'de yürürlüğe girmiştir ve hayvan deneylerinin ancak bilimsel yararlılık sağlayacağı durumlarda yapılması gerektiği hatta bu anlamda deneyler sırasında hayvanların ağrı-acı çekmediğine tanık olacak bir gözlemci eşliğinde yapılması gerektiği belirtilmektedir(6). Deney hayvanları üzerinde yapılan prosedürlerde ağrı-acı meydana getirilmemesi ülkemizde de önemsenmektedir. Yukarıda adı geçen yönetmelikte, daha önce bahsedildiği gibi alternatif yöntemlerin uygulanması ve proje hedeflerinden ödün vermeden hayvan sayısının azaltılması, ağrı ve acı oluşturacak prosedürlerin iyileştirilerek refahın arttırılması yönünde bir madde bulunmaktadır(2). Bahsedilen işlemlerin hepsi 3R kuralı (reduction, refinement ve replacement) olarak ifade edilir. Reduction hayvan sayısının azaltılması yani deney sonucuna en az hayvan ile ulaşılması gerektiğini belirtirken, refinement deneyde kullanılan hayvanın doğumundan ölümüne kadar refah düzeyinin iyi düzeyde tutulması

gerektiğini, replacement ise daha önce bahsedildiği gibi deney öncesinde alternatif yöntemlerin kullanılıp kullanılamayacağını araştırmak anlamına gelmektedir(1).

2.ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Ülkemizde 15 Şubat 2014 tarihinde yayımlanan Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelikte (2) temel etkinliklerde etik standartların belirlenmesi ve bütün prosedürlerin denetlenebilirliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Deney hayvanlarının kullanılmasına dair etik ilkeleri belirlemeyi amaçlayan Hayvan Deneyleri Merkezi Etik Kurullarının denetiminde özel kurum ve kuruluşlar ile yüksek öğretim kurumları bünyelerinde HADYEK kurulması ve sadece hayvan refahı birimi bulunan kurum ve kuruluşlarda hayvan deneylerinin yapılmasına izin verilmektedir. HADYEK'lerin kuruluş şartları, çalışma ilkeleri ve görevleri de yine aynı yönetmelik kapsamında ifade edilmektedir. Deney hayvanları üzerinde deneysel çalışma yapmak isteyen araştırmacılar öncelikle HADYEK tarafından düzenlenen "Deney Hayvanları Kullanım Sertifikası" programlarını başarıyla tamamlayıp sertifika aldıktan sonra, HADYEK tarafından hazırlanan formu doldurarak başvuru yapmak zorundadırlar. Bahsedilen formda proje yürütücüsüne ait bilgilerin yanı sıra teknik olmayan proje özeti, kullanılacak hayvanların türü, sayısı ve yaşı, yapılması planlanan prosedürler ve en önemlisi de prosedürlerin hayvan üzerinde oluşturabileceği acı, eziyet, ızdırap, kalıcı hasar düzeyleri, 3R ilkesinin uygulanma şekli, acı ve ızdırabın azaltılması için alınacak önlemler gibi hayvan refahına ait bilgilerin verilmesi de zorunludur. Çalışmalar ancak onay alındıktan sonra başlatılabilir ve bu süreçte proje kapsamında yapılan her türlü değişiklik HADYEK'e bildirilerek tekrar onay alınır. HADYEK yapılacak işlemler ile ilgili protokolleri etik yönden kabul edilebilir sınırları belirleyerek değerlendirmeye tabi tutar. Onay verildikten sonra ilgili proje kapsamında, onay alınmadan yapılan değişiklikler, deney hayvanlarına yapılan kötü muamelelerin tespiti, bilimsel dayanağın olmadığı gereksiz işlemlerin yapılması durumunda HADYEK tarafından verilen izin iptal edilir ve çalışma durdurulur(2).

Deney hayvanlarının araştırmalar için kullanımı, refah birimlerinde barındırılma şartlarının mevzuat ile belirlenmiş olması tamamıyla hayvan haklarının korunabilmesi, gereksiz işlemlerin önüne geçilmesi ve uygulayıcı kişilerin etik kurallar çerçevesinde hareket etmesini sağlamak için düzenlenmiştir(1). Dünya veteriner hekimliği birliği de yapılacak olan deneylerde hayvanların en az miktarda kullanılması gerektiği ve bu işlemlerin yapılırken bilimsellikten uzaklaşmayarak, veteriner hekim kontrolü ve sorumluluğunda gereksiz işlemlerin ekarte edilerek yapılması gerektiğini ifade eder(7). Refah birimlerinde deney hayvanlarının sürekli sağlık kontrollerinin yapılabilmesi ve müdahale edilebilmesi için Veteriner Hekimlerin tam zamanlı olarak görevlendirilmesi gerekir. Etik kurallar çerçevesinde sadece Veteriner hekimlerin görevlendirilmesi değil aynı zamanda bilimsel araştırma yapan araştırmacıların da hayvanlarda ağrı- acı duyumunu en aza indirmek gibi bir sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluğun yerine getirilmesi hem bilimsel sonuçların sağlıklı bir şekilde elde edilmesini sağlar hem de daha önemli olarak deney hayvanlarının refah seviyesinin düşmesini engelleyerek etik çerçevede kalmayı sağlar. Elbette ki ağrı-acı duyumunun ortadan kaldırılması veya azaltılması adına ilaç kullanımının öncesinde deney hayvanlarının canlı ağırlıklarının belirlenmesi ve dozlama yapılması gereklidir. Bu anlamda yapılan işlemlerin de oluşturabileceği ağrı düzeyleri önceden belirlenmelidir. Sonuç olarak deney hayvanlarının üzerinde gerçekleştirilecek işlemlerin oluşturacağı ağrı düzeyleri belirlenerek anestezi altında yapılması etik yönden önemlidir. O hayvan türüne göre yaş, ağırlık ve genel durum gibi parametreler incelenerek ideal anestezi seçimi yapılmalı ve işlem sonrasında da yan etkiler önlenmelidir. Bu anlamda araştırmacılar, kullanacakları ilaçların o hayvan türüne uygunluğunu, ilacın metabolik değişimlerini ve özelliklerini araştırma öncesi mutlaka araştırmalıdır. Yapılan bu ön araştırma deney sonuçlarının da olumsuz etkilenmesi sağlar. Yapılan deneysel çalışmaların sonucunda hayvanların ötenazi edilmesi zorunluluğu yoktur bu yüzden araştırma planlanırken sonuç olarak o hayvanların akıbetinin ne olacağı da mutlaka düşünülmeli ve ötenazi gerekiyorsa insancıl bir yöntemin kullanılması gerekmektedir(1). Ülkemizde yayınlanan yönetmelikler kapsamında da ötenazi metotları belirlenmiştir. Araştırmacı bu

yöntemlerden uygun olanı uygulayabilir. Bütün bu işlemlerde de tabiki etik kurallar dışına kesinlikle çıkılmamalıdır. Daha önce bahsedildiği gibi araştırmacıların bu deneyi gerçekleştirebilmek için başvurdukları HADYEK'ler araştırmacının yapmayı düşündüğü ötenazi yöntemlerini de inceleyerek karar verir(2). Ötenazi uygulanması sırasında dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da işlemin gerçekleştirildiği anda diğer hayvanlardan uzak bir yerde, onların göremeyeceği bir şekilde önlem alınarak yapılması gerekliliğidir. Diğer deneme hayvanlarının ötenazi işlemini görmesi korku ve endişeye sebep olacaktır. Bu işlem sırasında uygulayıcının ötenazi konusunda deneyimli olması etik bir zorunluluktur.

Dünyanın bütün ülkelerinde hayvan deneyleri için etik kurallar belirlenmiş ve mevzuata tabi tutulmuştur. Bu anlamda sadece deney öncesi, sırası ve sonrasında değil, tüm zamanlarda etik kurallara uyulması gerekmektedir. Deney için sırada bekleyen hayvanların barındırılması da önemli bir konudur. Refah birimlerinde barındırılan hayvanlar kafesler içinde barındırılırken, bu kafeslerin ünite içerisinde yerleşimine de dikkat etmek gerekir. Kullanılan kafeslerin öncelikle içindeki hayvanların normal davranışlarını yapabileceği özellikte olması gerekir. Fiziksel olarak fizyolojik fonksiyonların önüne geçilmemesi refah düzeyinin düşmesine engel olacaktır. Her hayvan türüne göre farklı boyuttaki kafesler, tür ve yaşa göre kafes alanları ve yükseklikler ülkemizde yönetmeliklerde detaylı bir şekilde belirlenmiştir(2,8). Bunun dışında laboratuvarda tutulan deney hayvanları sosyal bir yaşam sürdükleri için kafeslerin de birbirlerini görecek şekilde uygun malzemeden yapılmış olması uygun olacaktır (Şekil 1). Kafes tabanına yerleştirilen altıklar zarar vermeyecek düzeyde yumuşak ve solunum yollarında bir irritasyon veya hastalık oluşturmayacak özellikte tercih edilmelidir. Anlatılan bu konular dışında bir de kafes içerisinde hayvanların güvenliğinin sağlanması gerekmektedir. Kafes kenarları hayvanlara zarar vermeyecek şekilde çıkıntılı alanlardan arındırılmış ve aşınmaya karşı dayanıklı malzemenin kullanılması önemlidir(1).

Şekil 1: Hayvan refahı biriminde kullanılan tavşan kafesleri

3.SONUÇ

Günümüze kadar dünyada birçok farklı ülkede birçok hayvan çalışması yapılmıştır. Tahmin edilebileceği gibi çok eski yıllarda yapılan çalışmalarda etik kurallara uyulmadan insan hegemonyasında gerçekleştirilmiş. Ancak günümüze geldikçe artık insanların bu konuda duyarlı davranması, ilgili kanun, yönetmelik ve uygulama talimatlarının yayımlanması ile hayvan deneylerinin etik kurallar sınırları dahlinde yapılması ve güvence altına alınması sağlanmıştır. İlgili düzenlemeler

eksikliklerin ve değişikliklerin belirlenmesi ile revize edilerek daha da kabul edilebilir düzeye ulaşmaktadır. Sonuç olarak insanlığın sürekli aklında tutması ve asla unutmaması gereken hayvanların da insanalar kadar yaşama hakları olduğu ve yaşamlarının bir değere sahip olduğudur.

KAYNAKLAR

1. Uludağ Ö. Hayvan Deneyi Çalışmalarında Etik Kuralların Tarihçesi ve Önemi. Adıyaman Üni. Sağlık Bilimleri Derg, 2019; 5(1):1401-1413.
2. T.C. Resmi Gazete. "Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik" 15.02.2014, Resmi Gazete Sayısı: 28914
3. Ergün Y. Hayvan Deneylerinde Etik. Arşiv 2010; 19: 220-235.
4. Altuğ T. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 2009; 53-68.
5. Olsson AS, Robinson P, Pritchett K, et al. Animal Research Ethics. In: Hau J, Van Hoosier Jr GL. Handbook of Laboratory Animal Science. Volume I Essential Principles and Practices 2nd ed. Usa Crc Press; 2003; 13-31.
6. Başağaç G [Animal experiments and scientific researches]. Arda B, editör. Bilim Etiği ve Bilim Tarihi. Genişletilmiş 2. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi; 2009; 46-67.
7. World Veterinary Association Policy Statement on Animal Welfare, Well-Being, and Ethology. ILAR Journal 1989; 31 (4): 29-30.
8. "Deneysel ve Diğer Bilimsel Amaçlar İçin Kullanılan Hayvanların Refah ve Korunmasına Dair Yönetmeliğin Uygulama Talimatı " Dayanak: 12/12/2018 tarihli ve E.3679106 sayılı Olur.

ETİK AÇIDAN KADAVRA TEMİNİ VE TİCARETİ

Dr. Öğr. Üyesi Serdar BABACAN
Harran Üniversitesi, Tıp Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0002-7410-7738

ÖZET

Tıp tarihinde yaşanan kadavra teminindeki zorluklar ve arayışlar bugün de devam etmektedir. Tarihte darağacından alınan mahkumlara, yetimlere, tutuklulara, akıl hastalarına, kölelere, göçmenlere ve yoksullara ait; mezarlardan, evlerden çalınan ve satın alınan cesetler yasa dışı kadavra ticaretini ve etik tartışmaları beraberinde getirmiştir. 1820'lerde William B. ve William H.'nin on altı kişiyi öldürdüğü ve vücutlarını anatomist Dr. Knox'a sattıkları bilinmektedir.

Günümüzde beden simsarları, tıp eğitimi veya araştırma enstitülerine kâr amacıyla vücutları veya vücut parçalarını yüzlerce ve binlerce dolar talep ederek satmaktadırlar. Beden simsarları ücretsiz ölü yakma vaadi sunarak ailelerin fedakâr içgüdülerinden yararlanıp aileleri vücut bağışına teşvik etmektedirler. Temin ettikleri vücut parçalarını tıbbi cihaz şirketleri gibi endüstri müşterilerine satılmakta ya da kiralamaktadırlar. Bu gibi bazı durumlarda bedenler bağış sırasında izin verilen faaliyetlerin dışında da kullanılmaktadır. Kâr amacı gütmediğini ifade eden vücut simsarlarının yanı sıra karaborsa şeklinde beden ticareti yapan işletmeler de ortaya çıkmıştır. 2000'li yıllardan sonra organ ve kadavra ticareti ile alakalı beden ticareti, beden borsası ve kırmızı borsa, beden simsarları gibi kavramlar literatürde yer almaya başlamıştır. Bağışçının haklarını koruma ve mahremiyeti adına kimliğin gizli tutulması ticari ilişkinin ve tedarik zincirinin gizlenmesine neden olmaktadır. Günümüzde yoksul aileleri hedef alarak ölü bedenleri istismara açık hale getiren denetimsiz bu beden borsası geçmişteki "mezar soyguncuları"na benzetilmektedir.

Tıp ve anatomi incelemelerinin yanı sıra kadavralar birçok amaç için kullanılmaktadır. Bu nedenle de kadavra ticareti hacmi yüksek bir pazara dönüşmektedir. Günümüzde etik kurallar yaşayan bireylerle ilgili kararları içermektedir, ancak ölü bedenler üzerine yapılan çalışmalar da benzer şekilde etik kurallar çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Anahtar kelimler: *Kadavra Temini, Kadavra Ticareti, Beden Borsası, Beden Simsarları*

SUPPLY AND TRADE OF CADAVERS IN TERMS OF ETHICS

ABSTRACT

Difficulties and searches to supply cadavers in the history of medicine have continued today. In history, corpses of the people on gallows, orphans, prisoners, mentally ills, slaves, immigrants, poors, stolen and bought corpses from graves and homes, have brought with it the illegal cadaver trade and ethical debates. It has been known that William B. and William H. had killed sixteen people and stolen their bodies to the anatomist Dr. Knox in the 1820s.

Today, body brokers sell bodies or body parts for profit to medical education or research institutes for hundreds and thousands of dollars. By offering the promise of free cremation, body brokers take advantage of families' altruistic instincts and encourage families to donate the bodies. They sell or

rent the body parts to industry customers such as medical device companies. In some such cases, bodies are used without of the activities allowed on the donation. In addition to body brokers who stated that they are not for profit, there were also enterprises that engaged in body trading in the form of black markets. After the 2000s, concepts related to organ and cadaver trade, such as body trade, body market, red market, body brokers have begun to take place in the literature. Keeping the identity confidential in order to protect the rights and privacy of the donor leads to the concealment of the commercial relationship and supply chain. Today, this uncontrolled body markets, which targets poor families and exposes dead bodies to abuse, is compared to the "grave robbers" of the past.

Besides medical and anatomy studies, cadavers have been used for many purposes. Therefore, cadaver trade has turned into a market with a high volume. Today, ethical rules have included decisions about living individuals, but studies on dead bodies should similarly be evaluated within ethical rules.

Key words: *Cadaver Supply, Cadaver Trade, Body Market, Body Brokers*

COVID-19 PANDEMİSİ VE SAĞLIK ETİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Hacer CANATAN
T.C.Şişli Meslek Yüksekokulu Ameliyathane Hizmetleri Bölümü
Orcid no: 0000-0002-1406-3331

ÖZET

Dünya Sağlık Örgütünün 11 Mart 2020'de Koronavirüs (Covid-19) küresel salgın ilan etmesiyle birlikte, tüm dünyada sebebi tespit edilmeyen virüse karşı sağlık sektörü çalışanlarının verdiği zorlu mücadele ile beraber uygulamalarda sağlık etiği kurallarına uymayan durumlarla karşılaşılmıştır. Birçok ülke, gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere çok hızlı artan vaka sayıları karşısında ciddi sorunlar yaşamışlardır. Sağlık sistemi girdilerine bakacak olursak hastalara hizmet verdiğimiz ve bakımlarını sağladığımız hastane, yatak sayısı, sağlık işgücümüzü oluşturan hekim, hemşire ve diğer personel sayısı, sağlık sektörünün sınırlı kaynaklarının kullanımı, tıbbi cihaz kapasitesi, ilaç kapasitesi vb. pandemi döneminde doğru yönetilmesi gereken sorunlar olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sebeple, herhangi bir salgının pandemiye dönüştüğü olağanüstü dönemlerde mevcut kaynakların etik ilkeler ışığında kullanımı önemli konular arasındadır. Pandemi döneminde her gün cevap verme gücümüzü aşan sayıda binlerce yeni hasta ortaya çıkmış ve bu hastaların birçoğuna tıbbi müdahale yapma zorunluluğu ile etik ilkeler ışığında çalışmak güç olmuştur. Her hastaya ihtiyacı olan cihazlar ile ilgili yetersizlik nedeniyle bir tercih ve öncelik yapma zorunluluğu doğmuştur. Burada önceliğin belirlenmesi ve kullanılacak yöntemi seçerken etik açıdan karar verilmesi zor durumlarla karşılaşılmıştır. Sağlık mesleği mensubu adil olma, yararlı olma, özerklik, zarar vermeme, mahremiyet, sınırlı kaynağın paylaşımı vb. ilkeler ile çalışmalarını devam ettirmeli, bütünsel sağlık etiği kuralarına uygun çalışmalıdır. Bu çalışma, Covid 19 Pandemi dönemindeki olayların sağlık etiği açısından raporların / dökümanların incelenmesine dayanan doküman analizi çalışmasıdır. Covid-19 Korona virüs Hastalığı sürecinde yaşanan olayların sağlık etiği ilkeleri baz alınıp incelerek olumlu çözüm önerilerin sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Pandemi, Sağlık, Etik*

PRINCIPLES OF HEALTH ETHICS, AND COVID-19 PANDEMIC

ABSTRACT

With the World Health Organization declaring the Coronavirus (Covid-19) as pandemic on March 11, 2020, along with the tough struggle of health sector employees against the virus the cause of which has not been identified, situations that do not comply with the rules of health ethics have been encountered in practices. Many countries, including developed countries, have experienced serious problems with the rapidly increasing number of cases. If we look at the inputs of the health system, the hospitals we serve and care for patients, the number of beds, the number of physicians, nurses and other personnel that make up our health workforce, the use of limited resources of the health sector, medical device capacity, medicine capacity, etc. have emerged as problems that need to be managed properly during the pandemic period. For this reason, the use of existing resources in the light of ethical principles is among the important issues in extraordinary periods when any epidemic turns into a pandemic. During the pandemic period, thousands of new patients that exceed our ability to respond have emerged every day, and it has been difficult to work in the light of ethical principles with the obligation of medical intervention to many of these patients. The obligation of making a choice

and priority has arisen due to the inadequacy of the devices that every patient needs. Here, situations difficult to make a decision were encountered in determining the priority and choosing the method to be used in terms of ethics. Healthcare professionals should continue to work with the principles as being fair, being helpful, autonomy, not harming, privacy, sharing limited resources, etc., and should work in accordance with the rules of holistic health ethics. This study, is a document analysis study of events in Covid 19 pandemic period based on the examination of reports / documents in terms of health ethics. It is aimed to present positive solutions by examining the events experienced during the Covid-19 Coronavirus Disease period based on the principles of health ethics.

Keywords: *Pandemic, Health, Ethics*

1. GİRİŞ

Ilk defa 2019 Aralık ayında Hubei eyaletinin Wuhan kentinde nedeni tespit edilemeyen pnömoni vakalarının bildirimi ile başlayan süreç, 7 ocak 2020'de daha önceleri insanlarda görülmeyen yeni bir 2019-nCov (koronavirüs)'un tanımlanmasıyla çok kısa sürede epidemic bir tablo haline dönüştü. Salgında çok kısa sürede epidemiyolojistler,hekimler ve bilim insanları tarafından farklı bir virüsün hastalığa sebep olduğunu ve yeni Coronavirüs, COVID-19 adı ile tanımlandığını açıkladılar (Üstün ve ark, 2020: 143). İtalya'da COVID-19 salgınından en fazla etkilenen Lombardiya bölgesindeki bir anesteziyoloji uzmanı olan Dr. Maurizio Cecconi, bugün tüm dünyayı şu sözlerle uyardı: "İlk yoğun bakım vakamız 20 Şubat'da atipik zatürre ile başvuran 30 yaşlarında herhangi bir seyahat hikayesi olmayan bir erkekti. Bunun ardından sadece 24 saat içinde test edilen 36 kişi daha pozitif sonuç aldı. İlerleyen günlerde yoğun bakım ihtiyacı olan vaka sayısı birden katlanarak ilerledi. "Şu an bölgede 4 bini aşkın yoğun bakım ihtiyacı olan vaka varken bizim yatak kapasitemiz sadece 700-800 civarında. Üstelik bu yataklar normal zamanda neredeyse dolu. Şu anda ihtiyacı olan herkese yoğun bakım yatağı vermeye çalışıyoruz ancak ek yardım olmazsa, gelecek hastalarla birlikte yakın zamanda dizlerimizin üstüne çökeceğiz. Sakın bu salgını küçümsemeyin. Bu grip değil. Bu ciddi. Hazır olun!"açıklaması aslında salgının nasıl bir hızda yayılacağı hakkında bilgi verici niteliktedir. (https://www.e-psikiyatri.com/koronavirus-neden-hizli-yayildi-corona-virusu).

Virüs salgını ile ilgili medyada yer alan raporlarda Çin'in Wuhan kentinde ilk vakaların görülme tarihi 17 Kasım 2019 olarak geçmektedir. Hastalığın çıktığı dönemde SARS ile benzerliğin olduğunu fark eden hekimlerin uyarıları dikkate alınmayarak üstünün kapatılmaya çalışıldığına dair bilgiler mevcuttur. Dünya sağlık Örgütü'ne ilk olgu teşhisi 8 Aralık 2019 olarak bildirilmiştir. 20 Aralık 2019 tarihine kadar da 60 olgu olduğu ve 21 Ocak 2020 tarihine kadar da *insandan insana bulaş* olabileceğini kabul etmemişlerdir (https://www.msn.com/en-gb/news/world/first-covid-19-case-happened-in-november-china-government-records-show-report/ar-BB1180PR).

Dünya Sağlık Örgütü, Çin'de başlayan salgının daha sonra 113 ülkede daha görülmesi ve virüsün yayılımı nedeniyle 11 Mart tarihinde küresel salgın (pandemi) ilan etmiştir

(https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39551/0/covid19rehberigenelbilgilerepidemiyolojivetanipdf.pdf).

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışma, Covid 19 Pandemi sürecinde yaşanan sağlık etiği ile ilgili olayların veri analizine dayanmaktadır.Araştırma tanımlayıcı nitelikte olup Ulusal / uluslararası dokümanların elektronik veri tabanları ile basılı kaynakların taranmasından elde edilmiştir. Bu çalışmada COVID-19 Korona virüs Hastalığı döneminde yaşanan sağlık etiği ile ilgili durumlar incelenerek ileriye yönelik çözüm önerilerin sunulması amaçlanmaktadır.

3.BULGULAR

Çalışmada ilk olarak etik kavramını açıklayarak başlamak gerekir. Etik, Sağlıkta etik,Sağlık meslek mensupları için etik ilkeler ve sağlık hizmetlerinde etik sorun içeren tartışma alanları şeklinde bir sunum uygun olacaktır.Sırasıyla bakacak olursak;

3.1. Etik Kavramı

Etik kavramının kökeni Yunan dilinden latinceye gelen "ethos" sözcüğüdür ve "bir halkın bir uygarlık sisteminin düşünce biçiminin kültürdeki" yansıması anlamına gelmektedir (Türkoğlu, 2003: 222). "Etik ahlak konusunda,geçmiş,içinde bulunduğumuz an ya da geleceğe ilişkin karar ve eylemlerin dikkatli ve sistematik bir biçimde değerlendirilmesi ve çözümlenmesi etkinliğidir".Ahlakın dili ,iyi ve kötü, doğru ve yanlış, adil ve adil olmayan gibi sıfatlar içerir.Bu tanımlardan yola çıkarak etik birincil olarak bilmekle ilgili iken ,ahlak yapmakla ilgilidir (Civaner,2015:13). Etik, insanın toplumsal boyutta gerçekleştirdiği ve gerçekleştireceği, başka kişileri etkileyen sonuçları olan davranış /eylem yapıp etmeler ve bunlara biçim veren düşünme süreçleri ile ilişkilidir.

Bu ilişkili oluş çerçevesinde etiğin somut bir şekilde ortaya çıkması üç şekilde olmaktadır:

(i) Felsefenin ana alanı olarak etik, davranışlar anlamında iyi nedir,neler iyidir konusunu ele alır ve insanın ideal davranışlarını formüle etmeyi amaçlar(Uzel,1994:3).

(ii) Toplum yaşamı açısından etiğin karşılığı, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde neleri yapıp nelerden kaçınmaları ile ilgili kurallar topluluğudur; kısaca genel ahlaktır (Oğuz,1997:5). (iii) Herhangi bir alanda etkinlik gösteren kişilerle ilgili uymaları gereken kuralların belirlenip o alana ait uygulamalarda istenilen davranışların irdelendiği meslek etiğidir (Ersoy ve ark,1999:24). Olumlu olan etik davranışları düşündüğümüzde; eşitlik, adaletli olma, yansızlık, sorumluluk sahibi, dürüst ve doğru, tarafsız davranan, insan haklarına saygılı, hukukun üstünlüğünü Kabul eden, hümanizm ve saygı, olumlu insan ilişkileri sergileyen, açıklık vb. kavramlar aklımıza gelmektedir. Olumsuz etik davranışlarını düşündüğümüzde ise; kayırmacılık, rüşvet alma, yaranma davranışları, yolsuzluk, çıkar sağlama, görev ve yetkisini kötüye kullanan, dogmatik, yobaz, bağnazlık gibi kavramlar aklımıza gelmektedir (Atabek, 2003:304). Etik, ahlaki yönden kabul edilen bireye, kuruma ve topluma ait değerlerin tanımlanması ve tanımlanan bu değerlerin insan davranışlarını değerlendirirken temel ölçüt olarak kullanılmasıdır şeklinde tanımlanabilir (Seib et al,1997:3). Son olarak ta, etik sözcüğünün Büyük Türkçe Sözlük' te yer alan karşılıkları şöyledir: "1. Töre bilimi. 2. Çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü. 3. Etik bilimi. 4. sf. Ahlaki, ahlakla ilgili" (Kolektif,1998:83).

3.2. Sağlıkta Etik: Sağlıkta etik dediğimiz zaman aklımıza gelen deontoloji kavramıdır. Deontoloji, "mutlak doğru" ya da "mutlak yanlış" olarak kabul edilen davranışlardır. Ahlak, prensipler ya da kurallar anlamına gelmektedir (Orhan, 2007: 60). Deontoloji kavram olarak, Greklerde "ödev (duty)" kavramından gelmektedir (Kapu, 2009: 70).

Deontoloji kavramının sağlık alanında etik kavramı yerine kullanıldığı görülmektedir. Deontoloji ve etik kavramları arasında ortak özellikleri bulunduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. Deontoloji ve sağlık etiği kavramları yakından incelendiğinde kavramlar arasında farklılık olarak; "deontoloji kavramı sağlık alanında tespit edilmiş ilkeller şeklindeki kurallar bütününün aktarılması ve uyulması gereken ilkeler" anlamında kullanılır. Sağlık etiği ise; "tıbbi değer ve ilkelerin analiz edilmesi, yorumlanması ve tartışılması etkinliklerini içerir" (Aydın 2001: 5; Orhan 2007: 58). Bu çerçevede sağlık etiği, "sağlık hizmetlerini sunum esnasında ahlaki davranışların felsefi açıdan temellendirilmesi anlamına gelmekte olup, sağlık profesyonellerine emanet edilen insan sağlığının değerinin farkında olunması ve hizmet sunumunda değer anlayışını temel almaktadır" (Yüksel, 2012: 9). Meslek etiği sınıflamaları arasında sağlık etiği, sağlık ile ilgili hizmetlerinin verilmesi esnasında sağlık

profesyonellerinin erdemli davranmak ile ilgili neleri yapıp, nelerden kaçınmaları gerektiği ile ilgilidir (Çobanoğlu,2009:14; Oğuz vd., 2005:86).

3.3. Sağlık Meslek Mensupları İçin Temel Etik İlkeler: "Sağlık meslekleri; hekim, diş hekimi, eczacı, hemşire, ebe, optisyen ve 11/4/1928 tarihli ve 1219 sayılı Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun'da belirtilen tüm meslekleri kapsamaktadır". Sağlık meslek mensuplarının mesleki ortak özelliği insan ve toplum sağlığına yönelik görev yapmalarıdır (https://etik.saglik.gov.tr/TR,5636/saglik-etigi.html).

"663 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin verdiği yetkiye dayanarak Sağlık Meslekleri Kurulu'nun belirlediği etik ilkelerin amacı; Türkiye'de meslek icra yetkisine sahip sağlık meslek mensuplarının meslek icrası sırasında hastalarıyla, toplumla ve meslektaşlarıyla ilişkilerini belirleyen tutum, davranış ve eylem biçimlerini ortaya koymaktır". Etik ilkeler "toplumun değer yargıları, ulusal ve uluslararası insan hakları ve etik belgeleri ile meslek örgütlerinin etik çalışmaları göz önünde bulundurulmuştur" (https://www.resmigazete.gov.tr

/eskiler/2011/11/20111102M1-3.htm).

Sağlık meslek mensubu;

1. Bireylerin ve toplumun sağlığını birinci önceliği sayar,

- Öncelikle zarar vermeme ilkesine uyar.
- Sağlık hizmeti sunarken, aldığı eğitim ve edindiği deneyim ile sahip olduğu bilgi, beceri ve imkânlarının tamamını kullanarak en iyi ve faydalı olacak şekilde planlama ve uygulama yapar.

Sağlık profesyonelleri bu görevlerini "Sağlık Meslek Mensupları ile Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik Resmi Gazete:22.05.2014 – 29007" yasal dayanaklarında belirlenen iş ve görev tanımlarına göre icra ederler. Yönetmelik "Madde 1 – (1) Bu Yönetmeliğin amacı; sağlık meslek mensupları ile sağlık hizmetlerinde çalışan diğer meslek mensuplarının iş ve görev tanımlarını düzenlemektir" şeklinde başlamakta ve devam etmektedir.

2. Daima en üst düzeyde hizmet vermeye gayret eder. Anayasa'nın 56. maddesi: "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir (Mortalite ile sonuçlanan hasta boyutu ve tükenen, mortalite ile sonuçlanan sağlık işgücü boyutu) Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir." hükmünü içermektedir. Bu madde ile aşağıda tablo 1 de verilen vaka sayıları insanların bu haklarından mahrum kalarak bir çok insanın vefatı ile sonuçlandığını göstermektedir.Bu durum etik ilkelerle çelişen bir tablo oluşturmuştur.

Tablo 1: 06.02.2021 tarihi itibari ile Tüm Dünya Covid Vaka tablosu

Kaynak: https://news.google.com/covid19/map?hl=tr&gl=TR&ceid=TR%3Atr.Erişim
Tarihi:06.02.2021

Sağlık çalışanları mevcut ortam ve koşullarda hizmeti güçlerini sonuna kadar kullanarak en üst düzey vermeye devam etmektedirler. Fakat bu görevlerini yaparken br takım endişeler de yaşamak durumunda kalmışlardır. Bunlar sırasıyla;

- Ekipman/ortam,bakım kaynakları ile ilgili malzeme eksikliğinin (Kişisel koruyucu ekipman dahil oluşturduğu endişeler),
- Hastanede enfekte olma ihtimali ile hastalarına, sevdiklerine aktarma korkusu,
- Etik açıdan zor kaynak tahsisine karar verme durumunda olmak,
- Yüksek düzeyde bir belirsizlik yaşama sağlık personellerinin ruh sağlığı için risk oluşturarak güven sorununun yaşanmasına neden olmuştur (Bansal et al.,2020; Chen et al., 2020).

Burada şu ayrıntıyı unutmamak gerekir ki sağlık çalışanları pandemi gibi olağanüstü ortamlarda hem hizmet veren hem de tüm insanlar gibi oluşan olaylardan zarar gören, etkilenen grup içerisinde olup özel hayatlarını arka plana atıp çalışmayı tercih etmişlerdir. Her ülke özellikle sağlık grubu çalışanını en üst seviyede koruma önlemleri ile çalıştırması öncelikli olmalıdır. Sağlık sistemi çalışanını koruyamamak uzun vadede sistemin çökmesine sebep olabilir. İstediğiniz kadar teknolojik malzemeniz olsun onu kullanabilecek sağlık işgücünüz yok ise bu malzemeler hiçbir işe yaramayacaktır.

3.Hizmet verdiği bireylerin kişilik haklarına ve mahremiyetine saygı gösterir Hastanın kendi sağlığı ile ilgili kararı kendisinin vermesi hakkına saygı duyar. Bunun için hastaya, sağlık durumu hakkında, hastanın kültürel, toplumsal ve ruhsal durumuna özen göstererek doğru ve yeterli bilgilendirme yapar.

Kişilik hakları, kişiye bağlı olan, devredilemeyen ve vazgeçilemeyen haklardır. Medeni Kanun'un 23. maddesinde de kişisel özgürlüklerden vazgeçilemeyeceği düzenlenmiştir.

Medeni Kanun 24. madde ve Borçlar Kanunu 49. madde kişilik haklarına aykırılık halinde uygulanacak yaptırımları öngörmektedir".

HHY Madde 5- "a) Bedeni, ruhi ve sosyal yönden tam bir iyilik hali içinde yaşama hakkının, en temel insan hakkı olduğu, hizmetin her safhasında daima gözönünde bulundurulur.

b) Herkesin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkını haiz olduğu ve hiçbir merci veya kimsenin bu hakkı ortadan kaldırmak yetkisinin olmadığı bilinerek, hastaya insanca muamelede bulunulur.

c) Sağlık hizmetinin verilmesinde, hastaların, ırk, dil, din ve mezhep, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç ve ekonomik ve sosyal durumları ile sair farklılıkları dikkate alınamaz. Sağlık hizmetleri, herkesin kolayca ulaşabileceği şekilde planlanıp düzenlenir".

Tüm sağlık profesyonleleri eğitimleri esnasında öğrendikleri ilkelere ek olarak mevzuatı bilmek ve mevzuata aykırı davranmamakla sorumludur.

- Hastanın; ırkı, etnik kökeni, kültürü, politik görüşü, dini, inancı, mesleği, sosyal durumu, medeni hali, cinsiyeti, yaş ve sağlık durumu, doğduğu yer, yaşam tarzı, zihinsel ya da fiziksel yeteneği, ekonomik konumu ya da diğer tutumları temelinde ayrımcılık yapmaz.
- Mevcut kaynakların dağıtımını; birey, grup veya toplulukların gereksinimlerini dikkate alarak, hakkaniyet, adalet, eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde yapar.

- Hastanın sağlık durumu, tanısı, hastalığın seyri ve tedavisi hakkındaki tüm tanımlanabilen bilgiler ile diğer tüm kişisel bilgileri, ölümünden sonra bile gizli tutar. Aynı zamanda, sağlık hizmeti alanların bilgi, beden ve düşünce mahremiyetine saygı gösterir.

Pandemi döneminde Hasta yakınlarının ve hastanın bakım ile ilgili endişeleri, ölüm korkusu yaşama, sağlık personeline güven sorunu hastası ile ilgili bilgi alamama, sağlık personeli ile iletişim eksikliği yaşama ya da hiç ulaşamama, hastasını görememe, son anlarında yanında olamama gibi sorunlar yaşanmıştır. Yaşanan sorunun temelinde ilk zamanlarda ve sonraki süreçte bu noktada görev alacak personel ayarlamasının yapılmaması ve bu konunun önemsenmemesine dayanmaktadır. Psikolojik boyuttan bakılacak ve empati yapılacak olursa her insan için aslında aynı kaygı söz konusudur. Mevcut dönemde yaşanan sorunlar ve istenen istekler kayda alınarak hem prosedürel hem de mevzuat anlamında düzenlemeler yapılması geleceğe yönelik olumlu bir yaklaşım biçimi olacaktır.

Sağlık hizmetini verirken şu mevzuat maddeleri de unutulmamalıdır.

- "Biyotıp sözleşmesi Madde 4. (Meslekî standartlar) Araştırma dahil, sağlık alanında herhangi bir müdahalenin, ilgili meslekî yükümlülükler ve standartlara uygun olarak yapılması gerekir.
- HHY Madde 11- Tıbbi gereklere uygun teşhis, tedavi ve bakım isteme hakkı: Hasta, modern tıbbi bilgi ve teknolojinin gereklerine uygun olarak teşhisinin konulmasını, tedavisinin yapılmasını ve bakımını istemek hakkına sahiptir. Tababetin ilkelerine ve tababet ile ilgili mevzuat hükümlerine aykırı veya aldatıcı mahiyette teşhis ve tedavi yapılamaz.
- HHY Madde 12-Tıbbi Gereklilikler Dışında Müdahale Yasağı Madde Teşhis, tedavi veya korunma maksadı olmaksızın, ölüme veya hayati tehlikeye yol açabilecek veya vücut bütünlüğünü ihlal edebilecek veya akli veya bedeni mukavemeti azaltabilecek hiçbir şey yapılamaz ve talep de edilemez.
- HHY Madde 13- Ötenazi Yasağı: Ötenazi yasaktır. Tıbbi gereklerden bahisle veya her ne suretle olursa olsun, hayat hakkından vazgeçilemez. Kendisinin veya bir başkasının talebi olsa dahi, kimsenin hayatına son verilemez.
- HHY Madde 14-Tıbbi Özen Gösterilmesi: Personel, hastanın durumunun gerektirdiği tıbbi özeni gösterir. Hastanın hayatını kurtarmak veya sağlığını korumak mümkün olmadığı takdirde dahi, ıstırabını azaltmaya veya dindirmeye çalışmak zorunludur".
- KVKK (6698 kişisel verilerin korunması kanunu): Kişisel verilerin korunmasının özünde kişiliğin korunması yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, kişisel verilerin korunması hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı özel bir biçimi olarak kişinin onur ve şahsiyetinin korunması ile kişiliğini serbestçe geliştirebilmesi için bireyin temel hak ve özgürlüklerini kişisel verilerin işlenmesi sırasında korumayı amaçlamaktadır.
- Kişisel Verilerin İşlenmesi: T.C Anayasa 20/3 *Kişisel veriler, ancak; Kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir.*

4. Mesleğini meşruiyet ve dürüstlük çerçevesinde uygular.

- Sağlık hizmetini, almış olduğu eğitim, edindiği bilgi, deneyim ve bilimsel görüşler doğrultusunda sosyokültürel değerleri dikkate alarak yürütür. Bireye ve topluma karşı dürüst davranır, aldatıcı olmaz.

Sağlık hizmet sunumunda; birey ve toplumu, bilimsel araştırma veya eğitim faaliyetleri ile belli bir uygulamayı kişi ya da kuruma yönlendirme yoluyla çıkar aracı olarak kullanmaz

(https://etik.saglik.gov.tr/TR,5636/saglik-etigi.html).

3.4. Sağlık Hizmetlerinde Etik Sorun İçeren Tartışma Alanları

21.yy itibariyle mevcut etik dışı uygulamalar ve bunlara ait tartışma alanları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Sayım 2011: 84).

- "İlaç üretici ve dağıtıcılarının hekim ve sağlık kurumları ile olan ilişkileri ile ilgili yaşanan etik sorunlar
- Yaşam destek üniteleri ile ilgili tartışmalar
- Palyatif bakım ile ilgili tartışmalar
- Ötanazi
- Tıp alanında ortaya çıkan tıbbi yeniliklerin denenmesi zorunluluğu ile ilgili tartışmalar
- Organ nakli ile ilgili sorunlar ve gelişmemiş ülkelerde organ tacirliğinin etik anlamada irdelenmemesi ile ilgili sorunlar
- Klonlama ve insana has genlerin çeşitlendirilmesi ile ilgili tartışmalar
- Estetik vb. tıbbi müdahale gerektirmeyen durumlar ile tıbbi müdahale gerektiren durumlarda şahsi ve tıbbi ihtiyaçların çakışması
- Tıbbi malzeme veya ofis malzeme ve kaynaklarının gereksiz ve israfa varan oranlarda kullanımı".

Genel anlamda verilen bu etik sorunlar içerisinde pandemi döneminde en çok söz konusu olan durumlar sırasıyla;

- CPR ile ilgili bir diğer konu ise hastanın kendisine sunulan tedavi süreçleri içerisinde kardiyopulmoner Canlandırma yapılmamasını istemesi/reddetmesi (DNR: Do Not Resuscitate) durumudur. Ülkemizde yazılı olarak hukuk sistemimizde bu durum söz konusu değildir. Karar vericinin etik yaklaşımı yaşam desteği tedavisinin geri çekilmesi uzun ve rutin uygulamanın bir parçasıdır ve yaşanan zorluklardan biridir. Pandemi döneminde küresel anlamda yaşanılan en büyük etik sorunlardan birisi bu madde olmuştur. Yapılan çalışmalara bakıldığı zaman özellikle yaşlı kişilerin, kanser hastalarının resüsitasyon istemedikleri görülmektedir. CPR ile ilgili olarak yapaılacak uygulama tam olarak faydasız olduğu zaman etkisiz olarak değerlendirilir. Etkisizlik(futulity) söz konusu ise American Heart Association (AHA) ve bir çok uluslararası organizasyon CPR'ın hiç yapılmaması veya durdurulması konusunu belirledikleri koşullarla Kabul etmişlerdir (https://www.sdplatform.com/Dergi/896/Hukuki-ve-etik-acidan-resusitasyon.aspx).
- Pandemic dönemi ile birlikte dünya ülkelerinde şiddet ve istismarın artması,yaşlılarda damgalama: Dünya Sağlık Örgütü, pandemi döneminde şiddet ve istismar olaylarının arttığını duyurmuştur (https://www.euro.who.int/en/search?q=abuse).Küresel anlamda yalnız kalan yaşlı grubun sosyal ve tıbbi yardım konularında destekten yoksun kalmaları nedeniyle yalnız başlarına vefat durumları olmuştur. Yaşlı insanların hakları tehlikeye atılmamalı ve insan hakları kronolojik yaşa göre farklı şekilde tahsis edilmemelidir (Lloyd-Sherlock,2020).
- Yaşam destek ünitelerinden geri çekme kararı: YBÜ kalan hastaların kaldıkları süre boyunca takipleri titizlikler yapılmasına böylece bir hastanın mekanik ventilasyonunun geri çekilmesi kararının verilmesi başka bir hastaya fayda sağlayabilir (White,2020). White'ın bu düşüncesine göre ventile hasta makinadan neye kime göre çekilecek, bu karar nasıl verilecek, bu nasıl yapılacak konusu gündeme gelmiştir.Davidson ve arkadaşları klinisyeni potansiyel risklerden korumak için triyaj komitesini kullanımı önermişlerdir(Davidson at el., 2017; Silva et al.,2012).
- Yerleşim alanlarından uzak bölgelerde yeni yoğun bakım ünitelerinin yapılması: Bir çok ülke bu şekilde şehirden uzak yoğun bakım üniteleri oluşturmuştur Pronovost ve arkadaşları bu durumla beraber hizmete erişim ve alınan bakım ile alakalı dağıtım eşitsizliğinin oluşabilecek riskler arasında olduğuna değinmişlerdir (Pronovost et al.,2002; Valentin et al., 2011).

Mevzuat açısından bakarsak bu durum "HHY Madde 1. Sağlık hizmetlerinden adalet ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde faydalanma hakkı ve Biyotıp Sözleşmesi Madde 3" (Sağlık hizmetlerinden adil şekilde yararlanma) Taraflar, sağlığa duyulan ihtiyaçları ve kullanılabilir kaynakları gözönüne alarak, kendi egemenlik alanlarında, uygun nitelikteki sağlık hizmetlerinden adil bir şekilde yararlanılmasını sağlayacak uygun önlemleri alacaklardır" maddesi ile de çeliştiği görülmektedir.

-
- Alınan kararlar faydacılığa dayalı olarak alınacaktır. Bir eylemi sonuçlarına göre değerlendirmek kolay değildir (Hardin, 2001). Asla tek bir karar alamayız, etik analizimizi yaparken yapılan bir eylemin mutlaka birçok sonucu olduğu gerçeği vardır. Sağlık hizmetlerinin sunumunda alınan kararlar, ihtiyaç sahiplerinin mahremiyeti, gizliliği, özerkliği ve yapılan işlemlere saygı duymak birçok durum söz konusudur. Birçok ağır hasta vardır, yaralılar vardır ve belli ilkelerin uygulanması gereken bir durum söz konusudur. Aynı anda bakıma ihtiyaç duyan çok sayıda insanın varlığı da söz konusudur. Önce kimin tedavi edileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Eldeki kaynakların sınırlı olması ve bu kaynağın en uygun şekilde nasıl kullanılabileceği sorusu triyaj kavramının doğmasına sebep olmuştur. Triyaj Fransızca "trier" kelimesinden gelen sıralamak, elemek, ayırt etmek, ayıklamak anlamına gelir (Streger, 1998:1). Triyaj ilk defa savaş meydanlarında ağır yaralanıp ölmek üzere olan askerler ile daha az ciddi yaraları olan askerleri ayırmak amacıyla kullanılmıştı. Burada karar mekanizması, daha az yarası olan ve çabuk iyileşerek savaş alanına dönebilecek olanlara öncelik vermek şeklinde idi. Modern tıp ta ise hastaların aciliyet durumlarına göre sıralanması anlamına gelmektedir (Williams, 1996: 506). Bazı durumlarda etik ikilemler yaşanabilir, eşit derecede olan bir olay ve çatışan ahlaki kurallar içinde seçim yapmak zorunda kalınabilir (Jenson,1997: 8).
- Kaynakların kıt olduğu dönemde önce kim tedavi edilecek belirlenmelidir.Bu kavramdan yola çıkarak triyaj,Ayrıştırma, Seçme kavramı ortaya çıkmıştır (Canatan, 2021:4).İki olay ya da çatışan ahlaki kurallarla birlikte bir seçim yapma zorunluluğunun olması görülebilecek olaylardandır(Jenson,1997: 8).

4.SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Sağlık profesyonelleri temel etik değer ve deontolojik etikten bağımsız uygulama ve müdahalede bulunamazlar. Sağlık mesleğinde etik değer ve ilkeler birbirinden ayrı düşünülemez. Hizmet verilen grubun yüksek yararı her zaman ön plandadır. Pandemi döneminde tüm dünyada oluşan durum hiç beklenilmedik bir anda ve boyutta oluşmuş ve hızlı cevap verebilirlik ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Yaşanan olaylardan ders çıkararak her ülkenin kendi içinde veya küresel anlamda olabilme ihtimali öngörülen durumlarla ilgili durumların fark edilmesi ve çözüm önerilerine yönelik grup çalışmalarının faydalı olacağı düşünülmektedir. Mevcut oluşan olaylarla ilgili olarak ta hukuksal düzenlemelerin acilen alınması şarttır ve önerilmektedir.

Yapılan her çalışmada, alınan her kararda toplumun dolayısıyla bireyin üstün yararı gözetilmeli ve uygulamalar bu doğrultuda yapılmalıdır. Doğru eylem tarzının bu şekilde olabileceği önerilmektedir.

Toplum temelli politikaların gözden geçirilmesi ve olmazsa olmaz kuralların tespit edilerek her ülkenin olanakları dahilinde yeni düzenlemelerin yapılması öngörülmektedir.

amamının pandemiyle savaşa ayrıldığı sağlık ortamında, bu hastaların hak ettikleri bakım ve tedaviyi almaları güçleşmektedir. Kanser gibi erken tanının çok önemli ve hayat kurtarıcı olduğu durumlarda bu durum nedeniyle mortalite önemli ölçüde artmaktadır.Müdahale edilecek hasta sayısının fazlalığı zaman yönetiminde hekimin gücünü aştığı için bu grubu ciddi etik çelişki içerisinde bırakarak manevi bir yük altına girmesine sebep olacaktır. Burada triyaj ile ilgili bu yükün nasıl azaltılabileceğinin formüle edilmesinin olumlu bir yaklaşım olacağı öngörülmektedir.

Sağlık Mesleği mensuplarının yetiştirilmesi önemsenmeli geçmiş tecrübeler aktarılarak,geleceğe dair beyin fırtınaları yaparak senaryo çalışmaları ve eğitimlerin verilmesinin hazır olunuşluk açısından önemli olduğu öngörülmektedir.

Pandemi döneminde tıbbi kaynaklarımız kıt olduğu anlarda tıbbi etik karar verme süreci nasıl yönetilecektir bu senaryo daha önceden çalışılmış olmalı ve faydacılığa dayalı bir takım kararlar alınması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Atabek, M. (2003). "Denetim Etiği". Çağdaş Eğitim Dergisi. Ankara. S.304.
Aydın E. (2001) Tıp Etiğine Giriş. Pegem A Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
Bansal P, Bingemann TA, Greenhawt M, Mosnaim G, Nanda A, OppenheimerJ, et al. Clinician wellness during the COVID-19 pandemic: extraordinary times and unusual challenges for the allergist/immunologist. J Allergy Clin Immunol Pract. 2020; 8:1781–1790.e3.
Canatan, H. (2020). An Investigation on The Concept Of Triage In The Event Of Disasters And Emergences: Definition, Ethical Decision-Making. Journal of International Health Sciences and Management, Journal of International Health Sciences and Management, 74-82. DOI: 10.48121/jihsam.786685
Civaner, M. (2015). Dünya Tabipler Birliği Tıp Etiği El Kitabı(çeviri). Gözden geçirilmiş 3. Baskı.

Çobanoğlu, N. (2009). Kurumsal ve Uygulamalı Tıp Etiği, Ankara, Eflatun Yayınevi.
Davidson JE, Jones C, Bienvenu OJ. Family response to critical illness:postintensive care syndrome–family. Crit Care Med. 2012;40(2):618–24.

Ersoy N, Gündoğmuş ÜN, Aslan H, Gündoğmuş A. Hekimin Etik Duyarlılığı. eds: Ersoy N, Gündoğmuş ÜN, I. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiriler Kitabı. 09–11 Haziran 1999. Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi TıpFakültesi, s: 24–28

First COVID-19 case happened in November, China government records show – report. https://www.theguardian.com/world/2020/mar/13/first-COVID-19-case-happened-innovember- china-government-records-show-report (Erişim Tarihi 05.02.2021).
https://www.e-psikiyatri.com/koronavirus-neden-hizli-yayildi-corona-virusu/Erişim Tarihi:05.02.2021
https://www.msn.com/en-gb/news/world/first-covid-19-case-happened-in-november-china-government-records-show-report/ar-BB1180PR/Erişim Tarihi:05.02.2021
https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/39551/0/covid19rehberigenelbilgilerepidemiyolojivetanipdf.pdf/Erişim Tarihi:05.02.2021.
https://www.sdplatform.com/Dergi/896/Hukuki-ve-etik-acidan-resusitasyon.aspx.Erişim Tarihi:30.12.2020
https://www.euro.who.int/en/media-centre/events/events/2020/06/2020-world-elder-abuse-awareness-day-the-impact-of-covid-19-on-abuse-and-neglect-of-older-people (Erişim Tarihi: 01.12.2020).
https://etik.saglik.gov.tr/TR,5636/saglik-etigi.html/Erişim Tarihi:05.02.2021.
https://news.google.com/covid19/map?hl=tr&gl=TR&ceid=TR%3Atr.Erişim Tarihi:06.02.2021.
Jenson, E. (1997), "Disaster management ethics (training program)", available at: www.humanitarianinfo.org.
Kapu, Hüsnü. «İşletmelerde İş Etiği.» "Akademik Bir Disiplin Olarak İş Ahlakı içinde. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2009.
Kolektif (1998). *Büyük Türkçe sözlük*. Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Vakfı Yayınları.
Koronavirüs neden hızlı yayıldı? Corona Virüsü. https :// www.e-psikiyatri.com/koronavirus-neden-hizli-yayildi-corona-virusu (Erişim Tarihi: 05.02.2021)

Lloyd-Sherlock P, Kalache A, McKee M, Derbyshire J, Geffen L, Casas GL, Gutierrez LM. Covid 19: Open letter to who and member states, who must prioritise the needs of older people in its response to the covid-19 pandemic. BMJ 2020, 368, 1164. [CrossRef]

Oğuz Y. Hasta Hakları Alanındaki Gelişmeler ve Değişen Değerler. Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi 1997; 5: 50–5.

Oğuz, Y., H. Tepe, N. Ö. Büken ve D. Kırımsoy Kucur (2005). Biyoetik Terimleri Sözlüğü, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Orhan F. (2007) Sağlık Hizmetlerinde Etik Boyut: Hastanede Çalışan Personelin Etiksel Sorunlara Yaklaşımlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Pronovost PJ, Angus DC, Dorman T, Robinson KA, Dremsizov TT, Young TL. Physician staffing patterns and clinical outcomes in critically ill patients: a systematic review. JAMA. 2002;288(17):2151.

Robert, R., Kentish-Barnes, N., Boyer, A. et al. Ethical dilemmas due to the Covid-19 pandemic. Ann. Intensive Care **10,** 84 (2020). https://doi.org/10.1186/s13613-020-00702-7

T.C. Resmi Gazete. Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun,04.04.1928 Kanun no:1219, Sayı:863/Erişim Tarihi:05.02.2021.

T.C. Resmi Gazete.Sağlik Alaninda Bazi Düzenlemeler Hakkinda Kanun Hükmünde Kararname, 11.10.2011, No:663 Erişim Tarihi:05.02.2021
T.C. Resmi Gazete.Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, 24.03. 2016, No:6698 Erişim Tarihi:05.02.2021
T.C. Resmi Gazete. Sağlık Meslek Mensupları ile Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik, 22.05.2014, No:29007/ Erişim Tarihi:05.02.2021
White DB, Lo B. A framework for rationing ventilators and critical carebeds during the COVID-19 pandemic. JAMA. 2020; 323:1773–4. https :// doi.org/10.1001/jama.2020.5046.
Sayım F. (2011) Sağlık Piyasası ve Etik, Sağlık Hizmetlerinde ve Sağlık Piyasasının Yapısında Etik. MKM Yayınları, Bursa.
Seıb P,Fitzpartrick K (1997). Journalism Ethics. Harcout Brace College Publishers, Fort Worth.
T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı. 7 Aralık 2020 Ankara.
Türkoglu, N. (2003). Kitle İletisimi ve Kültür, Naos Yayınları, İstanbul.
Uzel İ. Tıp Etiği Eğitimi. Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi 1994 (2); 3: 121–6.
Üstün, Ç, Özçiftçi, S. (2020). COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences, Anatolian Clinic the Journal of Medical Science (Special Issue on COVID 19), 142-153. DOI: 10.21673/anadoluklin.721864
Yüksel, C. (2012). "Etik ve Felsefi Açıdan Hasta-Hekim İlişkisi", Zengin, N. (Ed.), Sağlık Çalışanı-Hasta İlişkisinde Güncel Konular, Konya, Kardelen Yayınları, 7-18.

HEMŞİRELİKTE ETİK KAVRAMI

Öğr. Gör. Bahar ERDOĞAN
Yozgat Bozok Üniversitesi, Çekerek Fuat Oktay Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yozgat
Orcid no: 0000-0003-4636-0629

ÖZET

Etik, kişiler arası ilişkilerdeki temel değerleri, iyi, kötü, doğru, yanlış gibi kavramları kapsayan bilgi birikimi ve çok boyutu olan ilkelerdir. Hemşirelikte etik düşünüldüğünde, temeli Florance Nightingale'e dayanan mesleki sorumluluk bilincinin, hemşirenin hasta bakım uygulamalarında yapacağı hemşirelik girişimleri üzerine yaptığı seçimleri ve bu seçimlere karşı hasta bireyin nasıl tepki vereceğini etkileyen düşünme sürecinin eyleme dönüşme, doğru ya da iyinin ne olduğunu belirlemeye dayanan faaliyetlerdir. Etik ilkeler, hemşirelik bakım kalitesinin geliştirilmesi, hastanın kendi bakımında aktif rol alması, kanıta dayalı hemşirelik uygulamalarının ve hemşirelikte bilimsel bilgi birikiminin arttırılmasında önemli bir yere sahiptir. Hemşirelik mesleğinde, "Gerçeği söyleme", "Yetki", "Hastanın onayını alma", "İşbirliğini red etme" , "Hekim hemşire ilişkisinde etik sorunlar" gibi birçok etik problemle karşılaşılmaktadır. Türkiye'de ise hemşirelik alanında son dönemde etik üzerine yapılan bilimsel çalışmaların artması, hemşirelikte etik konusunun önemini göstermekte olup, kişilerin yaşadığı etik problemlere karşı çözüm bulma çabasını oraya koymaktadır. Hemşireler ve hastalar aynı amaca yönelik çalışan bir ekibin üyeleri olduğu düşünüldüğünde, hasta bireyin sağlığına kavuşmasında etik karar verme sürecinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Hemşirelerde etik ilkeler konusunda farkındalık oluşturulması, tıbbi hata uygulamalarını azaltarak, hasta memnuniyeti ve hasta bakımının kalitesini artırarak, hemşirelerin mesleki motivasyon ve iş performansına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, öncelikle mesleğe yeni başlayan hemşireler ve mesleğe başlayacak olan hemşire adaylarına etik ilkeler hakkında bilgi vermek ve hemşirelikte karşılaşılabilecek etik ikilem örneklerini tanıtarak hemşireleri etik düşünme ve etik karar verme sürecine yöneltmektir.

Anahtar kelimeler: *Etik, hemşire, etik karar verme*

SUMMARY

Ethics are the basic values in interpersonal relationships, knowledge and multi-dimensional principles that include concepts such as good, bad, right, and wrong . Considering ethics in nursing , the awareness of professional responsibility, which is based on Florance Nightingale, is the activities based on the selection of the nurse's nursing interventions in patient care practices and the thinking process that affects how the patient will react to these choices , turning into action and determining what is right or good . Ethical principles, improving the quality of nursing care, taking an active role in the patient's own care, It has an important place in increasing evidence-based nursing practices and scientific knowledge in nursing . Nursing profession, "tell the truth", "authority", "get the patient's consent", "Cooperation refusal to", "Physician-nurse relations ethical issues" like many of the ethical problems with karşılaşılmakta run. In Turkey in the last period in the nursing field on the ethics of scientific conducted studies on the increase in nursing in the view of the importance of ethical issues, efforts to find a solution to the ethical problems that are put against people living there. Considering that nurses and patients are members of a team working towards the

same goal , the importance of ethical decision-making process for the recovery of the patient's health becomes evident once again .

It is thought that raising awareness of ethical principles in nurses will contribute to the professional motivation and job performance of nurses by decreasing medical error practices , increasing patient satisfaction and patient care quality . The aim of this study is to inform nurses who are new to the profession and nursing candidates who will start the profession about ethical principles and to guide nurses to ethical thinking and ethical decision-making process by introducing examples of ethical dilemmas that can be encountered in nursing .

Keywords: *Ethics, nurse, ethical decision making*

GİRİŞ

Sağlık Hizmetleri özellikleri değerlendirildiğinde, yapılan işlerin karmaşık ve değişken olması, sağlık hizmetlerinin genellikle acil ve ertelenemez özelliği, hata ve belirsizliklere karşı duyarlılığı ve doğru karar verme sürecinin önemli olduğunu düşündürmektedir. Tıp biliminin her geçen gün gelişmesi, bilimsel bilginin insan yararına kullanılabilmesi, geliştirebilmesi beraberinde tıbbi araştırmaların yapılmasını ve etik ilkelerin dikkate alınması gerekliliğini ortaya koyar. Sağlık hizmetlerinde, hasta bakım kalitesini düşünüldüğünde, bakım kalitesi iyileştirme çalışmaları kapsamında etik karar verme, etik ilkelerin ele alınması önemli bir koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorumlulukların yoğun olduğu hemşirelik mesleğinde, bütün seçimlerde ve kararlarda en iyiye en doğruya ulaşabilmek için etik ilkelerin farkında olunması gerekmektedir (Akbaş ve ark. 2014).

Hemşire adayları ve mesleğe yeni başlayan hemşireler, sağlık bakım hizmetlerinin sunumunda, mesleki farkındalıkları ile mesleğe değer katma ve mesleğin değerini öğrenme süreçlerini yaşayarak, hayatlarında yeni başlayan döneme uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Hastane ortamı, enfeksiyon, yaralanma, tehlikeli maddelerle karşılaşma olasılığı nedeniyle bakım veren profesyonel ve girişim uygulanacak hasta için yüksek riskli bir ortamdır. Ayrıca hastanın sağlık hizmeti sunan hemşireler ile uzun süreli fiziksel yakınlığı gerektirmesi yaşamı tehdit eden durumların bulunması ve hızlı karar vermeyi gerektirmesi nedeniyle stresli bir ortamlardır. Bu nedenle hemşireler hasta bireyin sağlığına kavuşmasında yoğun tempoda çalışmakta ve değişen çalışma dinamiği ile birlikte de birçok etik problemle karşı karşıya kalmaktadır. Hemşireler, bu etik ikilemlerin çözümünde etik teoriler, etik ilkeler, uygulamalar ve etik karar verme yaklaşımlarını kullanarak çözüm üretebilirler. Bu durum, hemşirelerin etik problemleri yönetme becerisine sahip olmaları gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Erdemir, 1994, Ulrich,2007)

Türkiye'de hemşirelik alanında son dönemde etik üzerine yapılan bilimsel çalışmaların artması, hemşirelikte etik ilkelerin, etik karar verme sürecinin önemini göstermekte olup, farkındalık düzeyini artırmanın hedeflendiği ve hemşirelerin yaşadığı etik ikilemlere karşı çözüm bulma çabası olarak düşünülmelidir. Bu çalışmanın amacı, öncelikle mesleğe yeni başlayan hemşireler ve mesleğe başlayacak olan hemşire adaylarına etik ilkeler hakkında bilgi vermek, hemşirelerin farkındalık düzeylerini artırmak ve hemşirelikte karşılaşılabilecek etik ikilem örneklerini tanıtarak hemşireleri etik düşünme ve etik karar verme sürecine yöneltmektir.

ETİK KAVRAMI

Etik sözcüğü Yunanca "Ethos, Etike" kelimesinden türemiş olup, Türkçe karşılığı "Törebilim, Ahlakbilim" olarak tanımlanmaktadır (Hançerlioğlu, 1976).

Etik, tutum ve davranışlarımızla ilgili isteklerimizi, değerlerimizi ve değer çatışmalarının yaşandığı "değer sorunlarını" konu edinmektedir. Bir birey alternatif değerler arasından seçim yapma sorunu ile karşılaştığında, insan davranışlarından doğan uygulama sorunları ile uğraşır (Aktur ve Aydın, 2001).

Etik, gerçekte felsefenin bir koludur. Bu alan çalışmaları, davranışlar, tutumlar, eylemleri insani değerler üzerinden değerlendirir ve davranış, tutum ve insanla eylemlerinin iyi, doğru ve kabul edilebilirliğini gösterir.

Meslek, toplumsal özellikte olup, kişileri bir araya getiren uğraş olarak tanımlanabilir. Bundan dolayı yalnızca mesleki bilgi ve beceri, o meslekte başarılı bir uyumu sağlayamaz. Bu durum hemşirelikte de önemlidir. Hemşire, öncelikle kişiler arası ilişkilerde ahlaksal bir yaklaşıma önem vermelidir. Böylece ahlaksal tutum ve davranış, mesleki bilgi ve beceri ile bütünleştirilmelidir (Demirhan ve ark., 2001).

Hemşirelik mesleği profesyonel üyelerden oluşan bir grup olarak ve insanla iç içe olması nedeniyle uygulamalarında etik kural ve ilkelere sahiptir (Aydın, 2001).

Mesleki etik kurallar ve ilkeler hemşireleri yasalara, yönetmeliklere karşı korumaktadır. Ayrıca hastaları da etik olmayan uygulamalara karşı korur (Bahçecik ve Öztürk, 2001).

HEMŞİRELİKTE ETİK KAVRAMI VE ÖNEMİ

Sağlık bakımı hizmetleri hizmeti sunan hemşire ve hizmetten faydalanan hasta açısından önemlidir. Hastayı merkeze alan bakımın geliştirilmesi beraberinde etik karar verme sürecini de getirmiştir (Şehsuvaroğlu, 1983, Karabacak, 2013).

Hızla gelişen bilgi ve teknoloji çağında değişime uyum sağlayabilmek, bakım kalitesini artırabilmek için hemşire ve yönetici hemşirelerin kendilerini sürekli olarak yenilemesi ve etik karar verme sürecini kullanması zorunlu duruma gelmiştir. Hemşirelikte etik düşünüldüğünde, temeli Florance Nightingale'e dayanan mesleki sorumluluk bilincinin, hemşirenin hasta bakım uygulamalarında yapacağı hemşirelik girişimleri üzerine yaptığı seçimleri ve bu seçimlere karşı hasta bireyin nasıl tepki vereceğini etkileyen düşünme sürecinin eyleme dönüşme, doğru ya da iyinin ne olduğunu belirlemeye dayanan faaliyetlerdir. Etik ilkeler, hemşirelik bakım kalitesinin geliştirilmesi, hastanın kendi bakımında aktif rol alması, kanıta dayalı hemşirelik uygulamalarının ve hemşirelikte bilimsel bilgi birikiminin arttırılmasında önemli bir yere sahiptir.

ETİK KARAR VERME

Gelişen teknoloji ile değişen ve yenilenen tedavi yöntemleri, hasta hakları, insan hakları, hastaların bağımsızlığının artırılmasına yönelik çalışmalar etik sorunlarla karşı karşıya kalınmasına neden olurken, etik karar verme sürecinin de önemini göstermektedir. Özellikle yoğun bakım gibi genellikle bilinçsiz hasta bakımının gerçekleştirildiği birimler, çocuk klinikleri ve hızlı ve doğru karar verilmesi gereken acil birimler de diğer birimlere göre etik problemler ile daha fazla karşılaşılmaktadır (Cerit, 2010).

Etik karar verme, hastaya yararı olan seçenekleri değerlendiren akılcı bir yaklaşımdır. Hemşirelerin etik karar vermelerine yardımcı olacak kaynaklar etik kod dışında, etik komiteler ve etik karar verme modelleridir (Karaöz, 2000).

Bir hemşirenin eylemlerinin ahlaksal dayanağı şunlar olmadır:

- ✓ Hemşire olarak görevleri
- ✓ Birey olarak yükümlülükleri
- ✓ Genel etik kurallarıdır (Terakye ve Ocakçı 1995).

Etik karar vermek için, etik karar verme modelleri kullanılabilir. Etik karar verme modeli hemşirelik süreci benzerlik gösterir. Etik karar verme modeli ile, etik problemin çözümünde sorgulama ve düşünme süreçlerini değerlendirilen yaklaşımların gelişmesi sağlanır (Karaöz, 2000).

Aşağıda belirlenen model karar vermede kullanılabilir. Bu model 10 adım içermektedir. Bunlar:

1. Adım: Sağlık sorunlarını, gerekli kararları, etik öğeleri ve kilit kişileri belirlemek için durumu gözden geçirmek

2. Adım: Durumu açıklığa kavuşturmak için ek bilgi toplamak.
3. Adım: Kişisel ve etik konuları tanımlamak.
4. Adım: Önemli kişilerin etik konumlarını belirlemek
5. Adım: Olaylardaki etik konuları belirlemek
6. Adım: Eğer varsa değer çatışmalarını belirlemek
7. Adım: Kararı kimin vereceğini saptamak
8. Adım: İzlenecek yol ve olası sonuçları belirlemek
9. Adım: İzlenecek yola karar verip bunu uygulamak.
10. Adım: Karar verme eyleminin sonuçlarını değerlendirmek. (Platin, 1998)

HEMŞİRELİKTE ETİK İLKELER

Etik ilkeler, ahlaka uygun karar verme davranışında belirli bir rehberdir ve bu yönüyle iş yaşantısında ahlaki değerlendirmeleri oluşturur, belirli bir davranışın neden yapılması veya neden yapılmaması gerektiğini mantıksal olarak gerekçelendirir.

Hemşirelik mesleği için temel etik ilkeler;

- ✓ Otonomi/ Özerklik
- ✓ İyilik/ Doğru olanı yapmak
- ✓ Kötü olmamak/ Diğerlerinin zararını önlemek
- ✓ Adillik
- ✓ Doğruluk/ Dürüstlük
- ✓ Sadakat/ Bağlılık/ Sözünde durmak
- ✓ Haklar
- ✓ Güvenilirlik/ Kişisel bilgiyi korumalıdır (Gillies, 1994, Şentürk, 2012).

HEMŞİRELİKTE ETİK PROBLEMLER

"Gerçeği söyleme", "Yetki", "Hastanın onayını alma", "İşbirliğini red etme" , "Hekim hemşire ilişkisinde etik sorunlar" gibi birçok etik problemle hemşireler karşı karşıya kalmaktadır.

'Gerçeği söyleme' hemşire-hasta iletişiminde sık sık gündeme gelen önemli bir konudur. Hastaya gerçeği söyleme yasal olarak hekimin sorumluluğu olmasına rağmen, hasta ile birebir çalışan personelin hemşire olması nedeniyle hemşirelerde sık sık bu problemle yüz yüze gelmektedir.

Yetkili olmanın en büyük koşulu mesleğin kurallarını bilme ve uygulamadır. Yetkili kişi mesleğinin sınırlarını bilir, yetkilerini aşan bir işlem yapmak ve karar vermek gerektiğinde yardımcı olacak uzmanların önerilerini alır. Hemşire hekimin her istediğini uygulamak zorunda değildir. Kendi sınırlarını bilmelidir (Dinç, 2009).

Hasta onayını almada hemşirelik için önemli bir konudur. Hastaya nazik davranmak ile kararlarına saygı göstermek, birbirinden farklıdır. Hastaya kendisine yapılacak işlemleri kabul ettiğine ilişkin form imzalatılması sadece bir formalite değil önemli bir adımdır. Yapılacak işlem, önerilen yöntem ve olası riskler anlaşılır şekilde anlatıldıktan sonra onay alınmalıdır. Bir insana anlamadığı bir şeyin uygulanması için form imzalatılmışsa o hastanın onayı alınmış sayılmaz (Terakye ve Ocakçı, 1995).

İşbirliğini reddetme hasta bakımı açısından oldukça önemlidir. Hemşirelerin birbirleriyle iş birliği yapmaları hem işleri kolaylaştırma hem de kaliteli bakımı güvence altına alma yönünden önemlidir. İş birliğinin olmaması hasta için zararlı sonuçlar doğurabilir (Terakye ve Ocakçı, 1995, Birol, 2013).

Hekim hemşire arasında bazı etik problemler meydana gelmektedir. Hekim isteminin uygulanması hemşirenin sorumluluğudur. Ancak hemşire önerilen istemin hasta için uygun olmadığını veya zararlı sonuçları olabileceğini düşünüyorsa ne yapmalıdır? veya hekimin önermesine hasta, istemin uygulanmasını reddederse hemşire nasıl davranmalıdır? Amerikan Hemşireler Birliğinin 1973 yılında yayınlamış olduğu hasta hakları bildirgesinde hastanın tedaviyi reddetme hakkı olduğu ifade

edilmektedir. O halde hastanın reddettiği durumda veya hekim isteminin uygun olmadığını düşündüğü durumda istemi yerine getirme yükümlülüğü olmamalıdır. Oysa, hemşireliğin halen yönetim açısından hekimliğe bağlı olması nedeniyle hekim istemini uygulamama, hemşire hekim arasında açık bir anlaşmazlığa yol açmanın 'da ötesinde hemşirenin işi güvenliğinin riske girmesine neden olabilmektedir (Dinç, 1994).

HEMŞİRELİKTE ETİK İKİLEMLER

Hemşireler alacağı etik kararda öncelikle ana etik kodlarına hasta haklarına, aile değer ve inançlarına, insana, yaşamına, sağlığına duyarlılığı kısaca hemşire ve birey olarak yükümlülükleri temel alırlar (Vural, 2000). Profesyonel bir hemşire görevini yerine getirirken yaptığı girişimlerin nereye varacağını bilmelidir. Hastanelerde zor durumlarda karar verilmesini kolaylaştırmak amacıyla Hastane Etik Kurulları oluşturulmuştur. Hastane etik kurulları ikilemlerin çözümüne yol gösterir ve mahkemelere alternatifleri önermesi bakımından da önemlidir (Tang ve ark., 2007, Cerit, 2010). Hemşirelik mesleği "iyiyi" ve "güzeli" amaçlayan bir meslektir. Eğer hemşireler iyi ve güzeli amaçlıyorlarsa niçin hemşirelikte etikten söz ediliyor ve buna gereksinim duyuluyor? Çünkü güzel niyet her zaman yeterli değildir. İyi niyetlerin yanında bilgi ya da bilgisizlik alternatifleri, güzele ya da zarara neden olabilir. Hemşireler genişleyen rol ve fonksiyonları nedeniyle öncesine göre daha karmaşık kararlar verme ve bu kararların sorumluluğunu üstlenmek durumundadır.

Levin 'e göre hemşire olmak uygulamanın her boyutunda, etik sorumluluğu üstlenmeye istekli olmayı gerektirir (Karaöz,2000).

Etik ikilemler belirli bir doğru ya da yanlışın olmadığı, birden fazla çözüm bulunabildiği durumlarda ve ahlaki değerlerin çatıştığı durumlarda ortaya çıkar. Bu nedenle hemşireler etik ikilemlerle sıklıkla karşı karşıya kalmaktadır. Karşılaşılan etik ikilemlere, hasta teşhisi konusunda bilgilendirilmemişse hastayı bu konuda bilgilendirmek, hekim tarafından hastanızın yararına olmayacağını düşündüğünüz bir uygulamanın istenmesi, zararı olmadığı halde yararı da olmayacak herhangi bir uygulamayı yapmak örnek olarak verilebilir (Erdemir, 2001).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de ise hemşirelik alanında son dönemde etik üzerine yapılan bilimsel çalışmaların artması, hemşirelikte etik konusunun önemini göstermekte olup, kişilerin yaşadığı etik problemlere karşı çözüm bulma çabasını oraya koymaktadır.

Tablo 1: Yıllara göre etik çalışmaları

	Yükseklisans						**Doktora**					
	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	**2011-2015**	**2016-2020**	1991-1995	1996-2000	2001-2005	**2006-2010**	**2011-2015**	**2016-2020**
Hemşirelik	2	-	2	4	**9**	**33**	-	1	2	**8**	**3**	**1**
Sağlık Yönetimi	-	-	-	2	**6**	**22**	-	-	-	-	-	**2**
Deontoloji ve Tıp	-	2	5	1	**5**	**10**	4	4	5	**13**	**3**	**4**

Toplam	2	2	7	7	**20**	**65**	4	5	7	**21**	**6**	**7**

Yıllara göre etik çalışmaları incelendiğinde etik üzerine yapılan çalışmaların artması, sağlık hizmetleri bir ekip işi, her birinin önemli ve değerli rolleri olduğunu göstermektedir. Sağlık ekibinin bir üyesi olan hemşireler, hastane personelinin büyük bir bölümünü oluşturmakta olup, etkin sağlık bakım hizmeti sunulmasında ve hasta memnuniyetinin sağlanmasında önemli bir ekip üyesi olarak hastanelerin başarısını etkilemektedir.

Etik üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, hastanede çalışan sağlık çalışanlarında tespit edilen durumlar şu şekildedir:

- ✓ Sağlık kurumda çalışanların, etik sorunlarla sıksıkla karşılaştığı ve çözüm bulmak için bazen kendi tecrübeleri ve bazen de çalışma arkadaşlarının tecrübelerinden yararlandıkları görülmektedir.
- ✓ Eğitimin önemli olduğu, sağlık çalışanlarının eğitim düzeyi yükseldikçe çıkan etik problemlerle baş etmelerinin daha kolay olduğu, hizmet içi eğitimlerinde önemli olduğu görülmüştür.
- ✓ Kurumda çalışanların, karşılaştıkları etik problemlerin iş verimliliğini etkilediği ve çözümü için etik kurula ihtiyaç duydukları görülmüştür.

Bu nedenle etik karar verme süreci önemlidir. Etik karar verme ile, hasta için yararlı uygulamaları akılcı bir yaklaşım ile açıklanmış olur. Böylece düşünme ve sorgulamaya dayanan sistemli bir yaklaşım elde edilmiş olur.

Sonuç olarak, hemşireler ve hastalar aynı amaca yönelik çalışan bir ekibin üyeleri olduğu düşünüldüğünde, hasta bireyin sağlığına kavuşmasında etik karar verme sürecinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Hemşirelerde etik ilkeler konusunda farkındalık oluşturulması, tıbbi hata uygulamalarını azaltarak, hasta memnuniyeti ve hasta bakımının kalitesini artırarak, hemşirelerin mesleki motivasyon ve iş performansına da katkı sağlayacaktır.

Etik ilkelerin farkında olan hemşirelerin yetiştirilmesi ve desteklenmesi için akademisyen hemşirelerin eğitim programlarını Etik konusundaki farkındalığı artırmayı destekleyecek şekilde düzenlemeleri yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

Akbaş M., Tuncer İ., Kadıoğlu N.S.(2014). Lisans Düzeyindeki Hemşirelik Okullarında Etik Eğitiminin Durumu. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu E-Dergisi, 7: 206-21.

Aktur R., Aydın E.(2001). Tıbbi Etik ve Meslek Tarihi. Somgür Yayınevi, Ankara

Aydın E.(2001). Tıp Etiğine Giriş. Pegem Yayıncılık, Ankara

Bahçecik N., Öztürk H.(1998). Profesyonel Hemşirelik Uygulamalarında Etik. Marmara Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 3(2): 337-345.

Birol L. (2013).Hemşirelik Süreci Hemşirelik Bakımında Sistematik Yaklaşım. Berke Ofset Matbaacılık, İzmir.

Cerit B. (2010). Hemşirelerin Profesyonellik Davranışları ile Etik Karar Verebilme Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstüsü, Ankara.

Demirhan A.E., Oğuz Y., Elçioğlu O. ve Doğan H.,(2001). "Klinik Etik", İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi, s. 211-213.

Dinç L. (1994). Hemşirelerin Etik Problemler Karşısındaki Yaklaşımlarının Belirlenmesi. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 1(1):33-43.

Dinç L.(2009). Hemşirelik hizmetlerinde etik yükümlülükler. Hacettepe Tıp Dergisi, 40:s.113-119.

Erdemir A.D. (1994). Tıp Tarihi ve Deontoloji Dersleri. Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.

Erdemir F., Algıer L., Pınar G. ve ark. (2001). Hemşirelikte Etik Programına Katılan Hemşirelerin Karşılaşmış Oldukları Etik İkilem Örneklerinin İncelenmesi.. 2. Ulusal Tıbbi Etik Kongresi Bildiri Kitabı, 317-322.

Gillies D.A.(1994). Nursing management : Asystem approach ,Third edition.Philadelphia: WB. Saunders Company.

Hançerlioğlu O. (1976). Felsefe Ansiklopedisi (Kavramlar ve Akımlar), C. 1/A-D. İstanbul: Remzi Kitabevi, 93.

Karabacak Ü.(2013). Değerlerin aydınlatılması. Bulunduğu eser: Alpar Ş., Bahçecik,N. ve Karabacak Ü. Çağdaş hemşirelikte etik. İstanbul: İstanbul Tıp Akademi, 82-88.

Karaöz S. (2000). Cerrahi Hemşireliği ve Etik. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 4 (1): 1-8.

Platin N. (1998). Mesleki ve Etik Sorunlar 1.Baskı, Ankara, TC Sağlık Bakanlığı Ana-Çocuk ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü Basım Evi, Sağlık Bakanlığı Yayın no:609

Şehsuvaroğlu B.N.(1983). Tıbbi Deontoloji Genişletilmiş II. Baskı, İstanbul Tıp Fakültesi Vakfı, İstanbul

Şentürk S.E. (2012). Meslek Olarak Hemşirelik Ve Hemşirelikte Etik İlkeler. Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul.

Tang P.F., Johansson C., Wadensten B. et al. (2007). Chinese Nurses' Ethıcal Concerns in A Neurologıcal Ward. Nursing Ethics 14 (6): 810-824.

Terakye G., Ocakçı A. (1995). Seçmeler. Çağdaş Etik. Bilgi Verme, Onay Alma. Belgeleme. Gerçeğin Söylenmesi. Etik Karar Verme. Aydogdu Ofset. Ankara. 84-85.

Ulrich C., O'Donnell P., Taylor C. et al. (2007). Ethical climate, ethics stress, and the job satisfaction of nurses and social workers in the united states, Social Science & Medicine 65:1708-1719.

Pehlivan İ.(1998). Yönetsel Mesleki ve Örgütsel Etik. Pegem Yayıncılık, Ankara.

Vural H. ve İnanç M., (2000). "Hemşirelikte Hatalı Uygulamaların ve Etik Tartışmaya Yol Açabilecek Olayların Öyküsel Vakalarla İncelenmesi", Gülhane Tıp Dergisi,42(2):ss:159-164.

BİR HALK SAĞLIĞI ETİĞİ İLKESİ OLARAK TOPLUMA BİLGİNİN SAĞLANMASI: VAKA SAYISI AÇIKLAMASI ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dr. Salih KESKİN
Orcid no: 0000-0003-4032-319X
Arş. Gör. Dr. Ahmet Furkan SÜNER
Orcid no: 0000-0003-1383-3215
Arş. Gör. Dr. Neslişah ŞİYVE
Orcid no: 0000-0001-9055-4573

Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, İzmir

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Can BİLGİN
Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, İzmir
Orcid no: 0000-0002-6087-9358

ÖZET

Giriş ve Gerekçe: *Pandemi sürecinde halka doğru, açık ve net bilgi sağlanması önemlidir. Ancak bu şekilde; korku ve panik azaltılabilir, kamuoyunda güven oluşturabilir ve uygun önlemlerin alınması sağlanabilir. Ayrıca bilgi eksikliği ve "şehir efsaneleri", yönetime güvensizliğe neden olmakta; halkın tepkisiyle sonuçlanan bu süreç salgının yönetiminde sorunlar oluşturmaktadır. Türkiye'de COVID-19 pandemisinin ortaya çıktığı Mart 2020'den beri doğru bilginin kamuoyuyla paylaşılmasında, halkın gerçek verilere ulaşmasında ve salgın sürecinin şeffaflığı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalardan birisi de açıklanan vaka sayılarının gerçek olup olmadığıdır. Kamuoyunda belirtilen vaka sayılarının gerçeği yansıtmadığı, yalnızca semptomları gösterenlerin vaka olarak sunulmasının yanlış olduğu, yönünde savlar ileri sürülmüştür. Bu eleştiriler karşısında, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, 25 Kasım 2020'de bundan sonra tüm vaka sayılarına günlük tabloda yer verileceğini duyurmuştur. Bu değişiklik toplumda değişik tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler sosyal medyaya da yansımıştır. Bu çalışmada, Bakan Koca'nın 25 Kasım 2020'deki sözü edilen açıklamasına tepkilerin önemli bir sosyal medya aracı olan Twitter'a yansıması değerlendirilmiştir.*

Yöntem: *Fahrettin Koca'nın 25 Kasım 2020, saat 20.15'te açıklamayı yapmasının ardından 24 saat süre ile #vakasayısı etiketlenerek kullanıcılar tarafından gönderilen tweetler çalışmaya alınmıştır. Python 3.6 sürümü kullanılarak "twint" paketi yardımıyla toplam 8921 tweet'e ulaşılmıştır. Tweetler, içerik analizi yöntemiyle ayrı ayrı iki araştırmacı tarafından kodlanmış ve oluşturulan kodlar dört araştırmacı tarafından değerlendirilip temalar elde edilmiştir.*

Bulgular: *Tweetlerden yapmış olduğumuz değerlendirmemizde elde ettiğimiz kodlardan ortaya çıkan temalar "güvensizlik", "yalan", "kandırılmak", "geç kalmak", "halkın talepleri" dir. Fahrettin Koca, Ekrem İmamoğlu ve Devlet Bahçeli en çok bahsi geçen kişiler, Sağlık Bakanlığı ve Türk Tabipler Birliği de en çok bahsi geçen kurumlardır. Tweetlerin arasında fazlaca sayıda küfür ve hakaret olduğu da görülmüştür. Bakan Koca'nın açıklamasını destekleyen tweetler daha çok yurttaşların bireysel önlemlerine odaklanmıştır.*

Sonuç: *Pandemi yönetiminde; bilginin doğru ve zamanında aktarılması, şeffaflık, halkın katılımı ve müdahalelerin uygun şekilde yapılabilmesi çok önemlidir. Bilginin eksik, yanlış sunulması yönetime güvensizliği yol açmakta, salgının yönetimini olumsuz etkilemektedir.*

***Anahtar sözcükler**: COVID-19, vaka sayısı, Twitter, Sağlık Bakanı*

PROVIDING INFORMATION TO THE PUBLIC AS A PUBLIC HEALTH ETHICS PRINCIPLE: CASE NUMBER STATEMENT EXAMPLE

ABSTRACT

Introduction: *It is important to provide accurate, clear, and precise information to the public during the pandemic process. Only in this way; fear and panic can be alleviated, public confidence can be built, and appropriate action can be taken. Besides, "urban legends" and lack of knowledge cause distrust in the administration; This process resulting in the reaction of the public creates problems in the management of the epidemic. Since the beginning of the pandemic in Turkey; There have been debates on the sharing of correct information with the public, the public's access to real data, and the transparency of the epidemic process. One of these discussions is whether the number of cases announced is real or not. It has been argued that the number of cases stated in the public does not reflect the truth, it is wrong to present only those who show symptoms as cases. In the face of these criticisms, Health Minister Fahrettin Koca announced on November 25, 2020, that all the number of cases will be included in the daily table. This change has caused different reactions in society. These reactions have also been reflected in social media. In this study, the reflection of the reactions to Minister Koca's statement on November 25, 2020, on Twitter, an important social media tool, was evaluated.*

Method: *The tweets collected after Fahrettin Koca made the statement on November 25, 2020, at 20:15, sent by users were included in the study by tagging the #vakasayısı for 24 hours. By using the Python 3.6 version and "twint" package, a total of 8921 tweets were reached. The tweets were coded by two researchers using the content analysis method. The resulting codes were evaluated by four researchers and themes were obtained.*

Findings: *In our evaluation of the tweets; The themes that emerge from the codes we have obtained are "distrust", "lie", "being deceived", "being late", "people's demands". Fahrettin Koca, Ekrem İmamoğlu, and Devlet Bahçeli are the most mentioned people, while the Ministry of Health and the Turkish Medical Association are the most mentioned institutions. It was also observed that there was a lot of swearing and insults among the tweets. The tweets supporting Minister Koca's statement mostly focused on the measures of the citizens.*

Conclusion: *In pandemic management, the accurate and timely transmission of information, transparency, public participation, and appropriate responses are essential. An incomplete or incorrect presentation of information causes distrust in management and negatively affects the management of the epidemic.*

Key words: *COVID-19, number of cases, Twitter, Minister of Health*

GİRİŞ

Pandemi, bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin ülkelerde, kıtalarda, hatta tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesi anlamına gelir (1). Yalnızca hastalanan bireyleri değil toplumun tamamını etkilemesi ve sonuçları tahmin edilemeyen büyük toplumsal sorunlara yol açabilmesi sebebiyle; pandemiler, önemli halk sağlığı sorunlarıdır. Pandemi yönetiminin esasları salgından önce ortaya konulmalı, üstünde çalışılmalı ve hatta tatbik edilmelidir (2). Salgının olumsuz etkilerinin

önlenebilmesi için öncelikle hastalık ve etken hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Bulaş yolları öğrenilmeli, vaka tanımları yapılmalı, risk altındaki gruplar belirlenmelidir; karşılaşılan yeni bir etken ise bu alandaki bilimsel araştırmalar teşvik edilmelidir. Pandemi süreci, ekonomik (3) ve sosyal (4) açıdan da bazı sorunları beraberinde getirir. Bireylerin seyahat, eğitim, ticaret gibi bazı anayasal hakları sınırlandırılabilir buna ek olarak kamusal alanda maske takma zorunluluğu gibi kısıtlayıcı uygulamalar getirilebilir (5). Hastalığın yayılımının azaltılmasına yönelik bu önlemlere yurttaşların katılımının sağlanması yayılımın sınırlandırılmasında önem taşımaktadır. Toplumun bilgilendirilmesi ile bu katılım pekiştirilebilir (6). Doğru, güvenilir ve sürekli bilgi akışı; önünü görmekte zorlanan bireylere karar alırken yardımcı olur, çatışmaları önler, girişimlerin etkinliğinin değerlendirilmesini sağlar, paydaşları motive eder ve yanlış bilgi salgının önüne geçer. Bu sebeple salgınla ilgili elde edilen bilgiler kamuyla açıkça paylaşılmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından 2019 yılında hazırlanan Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planına göre; pandemilerin yönetiminde tüm paydaşların çeşitli sorumlulukları olsa da asıl sorumlu Sağlık Bakanlığı'dır. Planda, 2009 yılındaki İnfluenza A(H1N1) pandemisinden çıkarılan ulusal ve uluslararası derslere yer verilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarımları arasında yer alan "Korku ve paniği azaltmak, güven oluşturmak için kamuoyuna açık ve net bilgi sağlamanın gerekli olduğu görülmüştür." ifadesi dikkat çekicidir. Tayland için ise iyileştirilmeye ihtiyaç duyulan alanlardan risk iletişimi başlığı altında "pandeminin durumu ve sağlık önerileri konusunda hükümet yetkililerinin çelişkili ifadeleri olmuştur" örneği yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'yi de etkileyen bir durumunda ilgili açıklamaların sadece ulusal düzeyde ve Sağlık Bakanlığı bültenleri ile yapılacağı belirtilmiştir (6).

2019 yılının Aralık ayında Çin'de tespit edilen SARS-COV-2 etkeninin yol açtığı COVID-19 hastalığı için Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilanı yapılmıştır (7). Türkiye'de ilk vakanın tespit edilmesi de pandemi ilanı ile aynı tarihe rastlamaktadır. Özellikle bu tarihten itibaren Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, ulusal televizyon kanalları ve sosyal medya üzerinden yaptığı açıklamalarla halkı bilgilendirmeye başlamıştır. 24 Mart tarihi itibariyle "turkuaz tablo" adı verilen tablolarla günlük olarak test, vaka ve ölüm sayıları Sağlık Bakanlığı tarafından medya ve kamuoyu ile paylaşılmaya başlamıştır (Görsel 1) (8). Sağlık Bakanı'nın sosyal medya hesabından yaptığı açıklamayla 29 Temmuz itibariyle turkuaz tabloda bir değişikliğe gidileceği "salgın boyunca oluşan uluslararası standarda uygun olarak, Ağır Hasta sayısı da verilecek" ifadesi ile duyurulmuştur (9). Bu tarihten itibaren yapılan bir diğer değişiklik ise tabloda vaka sayısı yerine artık "hasta sayısı" açıklanıyor olmasıdır (Görsel 2) (Görsel 3). Toplumda tartışmalara yol açan bu gelişmeler, Türk Tabipleri Birliği tarafından yayınlanan COVID-19 Pandemisi 6. Ay Değerlendirme Raporu'nda da eleştirilmiştir (10). Raporda ek olarak salgının seyri hakkında kamuoyu ile bilgi paylaşılmasındaki gözlemlere de değinilmiştir. COVID-19 Türkiye Durum Raporlarının geç açıklanmış olması, il ve ilçelere göre, eşlik eden hastalıklara göre, risk gruplarına göre ve hastalık bulgularına göre veri açıklanmasının yapılmıyor olması ve filyasyon verilerinin açıklanmıyor olması önemli birer sorun alanı olarak tanımlanmıştır. 16 Eylül tarihinde TTB, hayatını kaybeden yurttaşlar ve sağlık çalışanları nedeniyle pandemi yönetimini eleştirmiş ve başlattığı siyah kurdele kampanyasıyla dayanışma çağrısı yapmıştır (11). Bu çağrının ardından Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli, TTB'nin toplum sağlığı hakkında asılsız iddialar ortaya atıp şüpheleri körüklediğini iddia ettikten sonra TTB'nin derhal kapatılması gerektiğini söylemiştir (12). Hasta ve vaka sayısı arasındaki fark, özellikle Eylül ayının ortasından itibaren kamuoyu tarafından merak edilmeye başlanmış ve anlaşılmaya çalışılmıştır (13)(14). 30 Eylül tarihinde ise Bakan Koca tarafından "Her vaka hasta değildir" açıklaması ile sadece semptom gösteren hastaların tabloya dahil edildiği anlaşılmıştır (15). 23 Kasım 2020 tarihinde ise İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu, sadece İstanbul'da bulaşıcı hastalıklardan vefat eden kişi sayısının Sağlık Bakanlığı'nın tüm Türkiye için açıkladığı vefat sayısından fazla olduğunu ifade etmiştir (16). 25 Kasım 2020 tarihinde de Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından yapılan açıklamayla bu tarihten itibaren vaka sayılarının da

kamuoyu ile paylaşılacağı duyurulmuştur (17). Bu açıklama tartışmalara yol açmış ve sosyal medyaya da çeşitli yansımaları olmuştur.

Görsel 1. 24 Mart tarihli Türkiye Günlük Koronavirüs Tablosu

Görsel 2. 28 Temmuz tarihli Türkiye Günlük Koronavirüs Tablosu

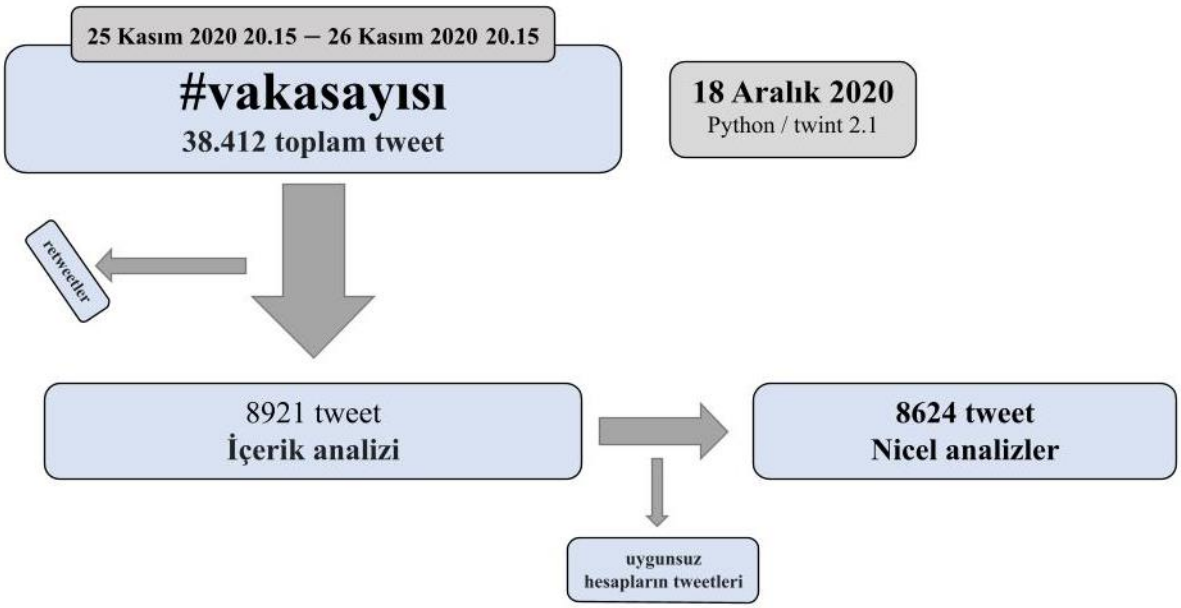
Görsel 3. 29 Temmuz tarihli Türkiye Günlük Koronavirüs Tablosu

Pandeminin getirdiği karantina uygulamaları, sokağa çıkma yasakları ve evden çalışma gibi olgular neticesinde tüm dünya çapında internet ve sosyal medya kullanımı artış göstermiştir (18). Digital 2020 Report'de incelendiği üzere Twitter, Türkiye'de en sık kullanılan sosyal medya ortamlarından birisidir. Reklam analizlerinden çıkarımla Türkiye'de yaklaşık 11.8 milyon kişinin Twitter kullanıcısı olduğu tahmin edilmektedir (19). Twitter, kullanıcılar tarafından oluşturulan ve 280 karakter ile sınırlı "tweet" adı verilen metinlerin isteğe bağlı olarak görsel, video, internet bağlantısı ya da hareketli resimler eklenerek internet üzerinden Dünya ile paylaşıldığı bir sosyal medya ortamıdır. Kullanıcılar, diğer kullanıcıların tweetlerine daha kolay ulaşmak için onları takip edebilir ya da başka kullanıcılara ait paylaşmaya değer gördükleri tweetleri "retweet" adı ile kendi takipçileriyle paylaşabilirler. Twitter, paylaşımlarında kullancılara diğer kullanıcıları da etiketleme olanağı tanır, bu etikete "mention" adı verilir. Twitter'ın bir diğer önemli fonksiyonu ise "hashtag"lerdir. Hashtag adı verilen anahtar sözcüklerin tweetlere eklenmesiyle kullanıcılar ortak konularda görüş bildirebilirler (20). Bu sayede toplumsal gelişmeler, popüler hashtagler aracılığıyla twitter üzerinden takip edilebilir.

Bu çalışmanın amacı, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın 25 Kasım 2020'deki vaka sayısı tanımındaki değişikliğe ilişkin açıklamasının Twitter'a yansımasını değerlendirmektir.

YÖNTEM

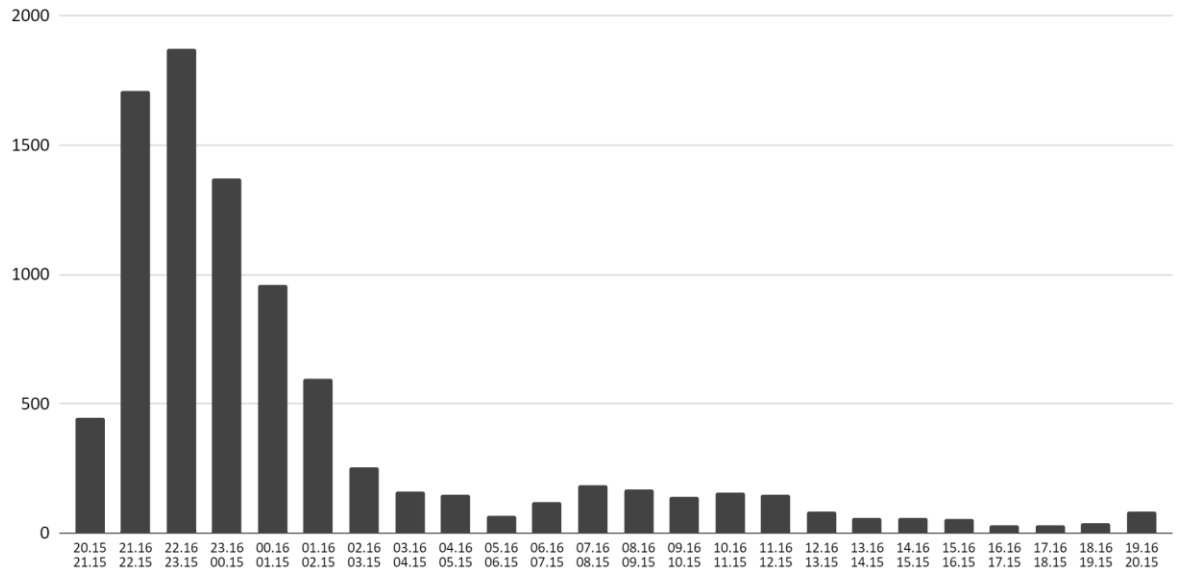
18 Aralık 2020 tarihinde, Python programlama dili üzerinden twint paketi (21) yardımıyla; Sağlık Bakanı'nın açıklama yaptığı tarih ve saat olan 25 Kasım 2020, 20.15'ten itibaren 24 saat süre ile metin olarak #vakasayı hashtagi içeren Türkçe dilindeki 38412 tweete ulaşıldı, bu tweetlerin içerisinden retweetler çıkartıldıktan sonra 8921 orijinal tweet elde edildi. 8921 tweet, içerik analizi yöntemiyle 4 araştırma tarafından değerlendirildi, kodlar ve temalar elde edildi. İçerik analizinin yanında nicel analizler de yapıldı. Elde edilen tweetler içerisinde tüm karakterleriyle aynı metni birden çok kez paylaşan veya 7 sözcük arka arkaya gelecek şekilde aynı metni birden çok kez paylaşan kullanıcılar uygunsuz kullanıcı olarak değerlendirildi. Nicel analizler yapılmadan önce belirlenen algoritma ile tespit edilen 38 uygunsuz kullanıcının tweetleri(n=297) çıkartıldı. Nicel analizler 8624 tweet üzerinden yapıldı.

Görsel 4. Çalışma şeması

BULGULAR

Tüm tweetlerin (n=6955) %78'inin açıklamanın yapılmasından sonraki ilk altı saatte gönderildiği tespit edilmiştir(Görsel 5). Mention olarak tweetlere en çok eklenen 5 twitter kullanıcı hesabı, sırayla; @drfahrettinkoca (Sağlık Bakanı Fahrettin Koca), @ekrem_imamoglu (İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu), @ttborgtr (Türk Tabipleri Birliği), @rterdogan (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan) ve @dbdevletbahceli (Milliyet Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli)'dir (Tablo 1). İncelenen #vakasayısı hashtagi ile birlikte tweetlere en çok eklenen 5 diğer hashtag ise sırayla şöyledir; #bakanistifa, #vaka28351, #fahrettinkoca, #teşekkürlerimamoğlu ve #covid19 (Tablo 2). Tweetlerin tekil olarak içerdiği emojiler de sayılmıştır. En sık saptanan 5 emoji, sırayla şöyledir; 🤔(düşünen yüz), 🙄(gözlerini deviren yüz), 😂(sevinç gözyaşları), 😉(imalı gülümseme), 👏👏👏 (üç defa el çırpma)(Tablo 3).

Görsel 5. Saat aralıklarına göre atılan tweet sayısı (n=8921)

Tablo 1. Tweetler(n=8624) içerisindeki en sık 10 mention

Sıra	Mention	Sayı
1	@drfahrettinkoca	318
2.	@ekrem_imamoglu	244
3.	@ttborgtr	53
4.	@rterdogan	29
5.	@dbdevletbahceli	23
6.	@ziyaselcuk	20
7.	@saglikbakanligi	18
8.	@istabip	17
9.	@tcmeb	12
10.	@tcbestepe	11

Tablo 2. Tweetler(n=8624) içerisindeki en sık 10 hashtag

Sıra	Hashtag	Sayı
1	#bakanistifa	353
2.	#vaka28351	303
3.	#fahrettinkoca	266
4.	#teşekkürlerimamoğlu	223
5.	#covid19	142
6.	#coronavirus	140
7.	#maradona	118

Tablo 2 devamı

8.	#vaka	108
9.	#bilimkurulu	101
10.	#bakankocaistifa	98

Tablo 3. Tweetler(n=8624) içerisindeki en sık 10 emoji

Sıra	Emoji	Emojinin anlamı*	Sayı
1	🤔	düşünen yüz	45
2.	🙄	gözlerini deviren yüz	37
3.	😂	sevinç gözyaşları	26
4.	😏	imalı gülümseme	19
5.	👏👏👏	üç defa el çırpma	18
6.	😉	göz kırpan yüz	18
7.	😒	düşünceli yüz	18
8.	📌	raptiye	17
9.	👏	el çırpma	15
10.	😁	gülen gözlerle sırıtma	15

*Emojilerin anlamları, emojiall.com internet sitesinden alınmıştır(16).

İçerik analizi sonrası elde edilen temalar; artış nedeni, güvensizlik, şeffaflık, dürüstlük, kaygı, talepler, Sağlık Bakanı, hükümet, Devlet Bahçeli, Ekrem İmamoğlu, Türk Tabipleri Birliği, eğitim, neden gizlendi? Neden açıklanıyor? ve başarı öyküsüdür. Tablo 4'te tüm temalar ve ilişkili kodlar birkaç örnek tweet ile gösterilmiştir.

Artış nedeni teması altında çoğunlukla kullanıcılar vaka sayılarındaki artışın nedenleri ile ilgili tahmin, gözlem, yorum ve görüşlerini paylaşmışlardır. Bu tema ile ilişkili kodlar; halkın rehavete kapılması, düğün, taziye, asker uğurlamaları; boşvermişlik, maske ve mesafeye uymama, tatiller, geziler, kafeler, toplu taşıma, okullar, eğitim, turizm ve ekonominin batmaması uğruna'dır. Tweetlerin bir bölümü; önceden açıklanan sayıların daha az olması sebebiyle halkın rehavete kapıldığını ve koruyucu önlemleri aksattığını iddia ederek salgın yönetimini ve Bakan'ın açıklamasını eleştirmiştir. Artış nedenleri ile ilgili tweetlerdeki bir diğer bakış açısı ise yurttaşların düğün, yemek, gezi, seyahat gibi toplumsal etkinliklere katılmaya devam etmesi veya genel olarak boşvermişlik gibi sebeplerle vaka sayısının bu kadar artmış olabileceği görüşüdür. Ek olarak vaka sayısının açıklanmamasının; eğitim, turizm ve ekonomi gibi diğer sektörlerin zarar görmesini engellemek amacıyla tercih edildiği yönünde görüş bildiren tweetler de göze çarpmaktadır.

Güvensizlik, şeffaflık ve dürüstlük teması ile ilişkili kodlar ise kandırılmak, inanmamak, güvenmemek, şaşırmamak, aldatılmak ve gizlemektir. Bu tema ile ilişkilendirilen tweetlerden çıkarımla kullanıcılar çoğunlukla; önceden açıklanan sayılarla kandırıldıklarını ifade etmektedir. Örnek olarak "Muhalif kesimin bile güvendiği Sağlık Bakanı gerçekleri açıklamak zorunda kalmış … hergün insanları kandırdınız" ifadesi salgının ilk haftalarında Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın halkın büyük kesiminin güven duyduğu bir aktör iken bu açıklamayla bu güven ilişkisinin etkilendiğini göstermektedir. Şaşırmamak ve inanmamak kodları ile ilişkili tweetlerin bir bölümü yönetime duyulan bu güven ilişkisinin açıklama öncesinde de yıprandığını yansıtmaktadır. Bu noktada örnek olarak şu

iki tweet sunulabilir: "Zaten belli bir şeydi ben şaşırmadım" ve "Artık sözelcileri bile kandıramıyorsunuz"

Öne çıkan önemli bir diğer tema ise kaygıdır. Bu tema; kime inanacağız? Devlet yalan söyler mi? Şimdi ne olacak? Yakınların kaybı ve ölüm kodları ile ilişkilidir. Tema altında toplanan tweetlerde; geleceğe dair karamsar, önünü göremeyen, kendisinin ya da yakınlarının ölmesinden korkan bir bakış açısı dikkat çekmektedir. "Toplum yorgun toplum çaresiz…" ve "…neyi bekliyorsunuz? Topyekûn ölelim mi" tweetleri bu temaya birer örnek olarak verilebilir.

Talepler teması da tweetler arasında belirginleşmiştir. Gerçek ölüm sayılarının açıklanması, karantina ve kapanma talebi; gerçek ekonomi, enflasyon ve işsizlik rakamlarının açıklanması kodları bu tema altında en sık saptanan kodlardır. Gerçek ekonomi rakamlarının da açıklanması talebi, kullanıcıların yalnızca salgın ile ilişkili verilerden değil ekonomi alanında da açıklanan verilerden kuşku duyduğunu işaret etmektedir. Karantina ve kapanma talepleri bu tema altında göze çarparken özellikle uygunsuz hesaplar olarak adlandırılan kullanıcıların gönderdiği tweetlerde yoğunlaşmak üzere içeriğin genelinde, uygulanan önlemler ve kısıtlamalar nedeniyle geçim sıkıntısı yaşadığını ifade eden tweetler göze çarpmaktadır. Veriler ile ilgili taleplere bu iki örnek verilebilir: ".. kamufle ettikleri gerçek ölüm Sayılarınıda açıklamak zorundalar artık" ve "hızınızı almışken gerçek enflasyon ve işsizlik oranını açıklayın.." Bu tweetler ise kapanma talebi ve aksi yöndeki görüşlere birer örnektir: "…her eve ateş düşmeden on günlük bir kapanma gerekiyor…" ve "KAPATILAN ESNAF NASIL GEÇİNECEK"

Açıklamayı yapan kişi olarak Sağlık Bakanı Fahrettin Koca da çok sayıda tweete konu olmuştur. Türk Tabipleri Birliği'ne yönelik önceki açıklamaları nedeniyle MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli de tweetlerde yer almıştır. Sağlık Bakanı, Hükümet, Devlet Bahçeli adıyla birleştirilen bu temayla ilişkili en çok şu kodlar göze çarpmaktadır: Bakana sempati, güven, inancın kaybolması, Sağlık Bakanı'na destek, durmadan çalıştı; zaten söylüyordu, siz anlamıyordunuz; millet dikkat etmiyor, bakan-devlet ne yapsın? Devlet Bahçeli'nin açıklamaları ve Bahçeli'den özür dilemesi talebi. Bu temayla ilişkili bazı tweetler şöyledir: "@drfahrettinkoca … halbuki çok iyi başlamıştınız … milletin kafasını karıştırıp bir türlü doğru rakamları vermediniz. Bugüne kadar mazeretleri siz ürettiniz. Geçmiş olsun.." "… herkes size güveniyordu. Biz size kahraman gözüyle baktık ama olmadı bu." "Ne tantana yapıyorsunuz adam zaten söyledi evde hafif atlatanları vaka sayısı olarak yazmiyoruz diye" "İnsanlar bu sayılar doğru değil deyince vatan haini ilan ediyordunuz ne oldu da 1 günde 28000 oldu bu sayı". Bu tweetler dışında dikkat çekici bir diğer olgu ise Sağlık Bakanı Fahrettin Koca için yapılan hipokrat yemini hatırlamasıdır. Hipokrat yemini 33 farklı tweete konu olmuştur. Bazı örnekler şöyledir: " … Ne de olsa Hipokrat yemini etmiş bir insan …" "Hipokrat yemininize uymadınız! Artık güvenilir bir doktor … değilsiniz"

İki gün önce yaptığı vefat sayısı karşılaştırmasıyla vaka sayısı açıklamasıyla ilişkilendirilen İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu ve süreç boyunca vaka-hasta sayılarının gerçeği yansıtmadığını iddia eden Türk Tabipleri Birliği de bu tweetlere konu olmuştur. Bu iki aktör, ortak temada birleştirilmiş ve şu kodlar ile ilişkilendirilmişlerdir; Ekrem İmamoğlu açıklama yapmasa açıklanmayacaktı, İstanbul'daki artışın nedeni: İmamoğlu, neden TTB ve Ekrem İmamoğlu'na saldırdınız? TTB haklı çıktı, vaka sayısına takmak, alın size vaka sayısı! ve ne oldu şimdi, bir şey mi değişti! "teşekkürlerimamoğlu, teşekkürler Tabipler Birliği sayenizde gerçek vaka sayısını söylemek zorunda kaldılar" ve "Türk tabibler birliğinin siyasi tavrını sevmesemde adamların dedikleri doğru çıktı …" örneklerinde de görüldüğü gibi bir grup tweet bu iki aktörü ve açıklamalarını desteklerken "Bakan Koca' nın açıklamalarını nasıl da inamoğlu ile ilişkilendirebilirsiniz? ... İstanbulda Otobüslerde üst üste binen insanlara çare bulun önce…" ve "... Sahte kahramanlara gerek yok…" örnekleri ise bu aktörlerin açıklamayla bir ilişkilendirilemeyeceğini savunmaktadır. Bu aktörlerin tutumunu ve açıklamalarını eleştiren tweetler, genellikle Sağlık Bakanı'nın açıklamasını destekler ya da savunur içeriktedir. Bu tweetler ek olarak bu yöndeki argümanların incelenebilmesi fırsatı tanımaktadır. Bazı örnekler şöyledir: "... Sayı Bilinen bir gerçekti zaten neyin tantanasını

yapıyorsunuz bu kadar.” “Evett sonunda gerçek vaka sayılarını öğrendik ve virüs bitti! Kına yaktınız umarım ama pardon sizin derdiniz salgın değil ki siyasi malzemeniz elinizden alındı üzgünsünüzdür” “Adam bu zamana kadar açıklamadı . Ama millet çığrından çıkınca tedbir alsınlar diye açıkladı. Bunda nasıl bir sorun görüyorsunuz. Açıklamadı diye dolar mı arttı” “Vaka sayıları ile hükümete yüklenmek aptallıktır. Hangi ülke sayıları tam açıklıyor ki? Esnaf batma noktasına gelmiş, dolar arttıkça artıyor, bide bunun üstüne ülkede şu kadar vaka var deyip hepten piyasayı allak bullak mı etsinler? Muhalefete hava hoş, sayıları tam” “Vaka sayılarının doğru açıklanmadığı için insanların covid olduğunu düşünen bir kitle var. Adam başından beri ikaz ediyor ve … anlatıyor”. Bu verilerin zaten açıklanmaması gerektiği ve hiçbir ülkede açıklanmadığı iddiaları, insanların hastalanmaları ile vaka sayısı açıklanmaması arasında bir ilişki kurulamayacağı, bu rakamların açıklanmasıyla ekonominin zarar görebileceği, zaten bilinen bir gerçek olduğu, milletin çığırından çıkmış olması ve artık tedbir alınması gerekliliği bu alanda belirginleşen bazı argümanlardır.

Okulların açılması, okul öncesi eğitimin sürdürülmesi kodları ise Eğitim teması ile ilişkilendirilmiştir. “evet okullar artık bi 5 yıla falan açılır ..” “Elveda üniversite hayatım , elveda gençliğim.☺” örnekleri üniversitelerin açılmayacağına dair öngörüleri ve gelecekteki sosyal hayata katılıma dair karamsar bir görüşü yansıtırken “20 yaş altının sokağa çıkma kısıtlamasının olduğu saatlerde okul öncesi yaş grubu ile dışarda okullardayız.. Duyun sesimizi artık.” örneği, diğer kademelerde eğitime ara verilmişken okul öncesi eğitimin devam ediyor olmasını eleştirmektedir.

Vaka sayısının şimdiye kadar neden gizlendiği ve artık neden açıklanmaya başladığı konuları da birer tema olarak belirginleşmiştir. Turizm, ekonomi, özel okullar gibi kodlar neden gizlendi teması altında belirginleşirken Ekrem İmamoğlu’nun açıklamaları, aşıların vaka sayılarına göre dağıtılacağı ve ilaç-aşı şirketleri kazanç elde etsin diye kodları neden açıklanmaya başladığı teması altında belirginleşerek bazı savlar öne sürmektedir. “Aylardır ilk kez ağızlarından Antalya çıktı. Çünkü neden? Çünkü turizm sezonu bitti” “Mertçe çıkıp desinler ki ekonomik olarak gerekli önlemleri alamayız,elimizden gelen bu” “Turizm sezonu kapandı, özel okullar velilerle senet yapıp garantiye alındı…” tweetleri neden gizlendi temasına örnek olarak sunulabilir. Vakaların neden gizlendiği konusunda görüş bildiren tweetlerden yola çıkılarak şu iki savın belirginleştiği söylenebilir: Önlemler için yeterli maddi kaynak olmaması ve turizm sektörünün çıkarlarının korunması. Bu tema altında İstanbul Tabip Odası (@istabip) tarafından paylaşılan bir tweet ise kullanıcılar tarafından sıkça alıntılanmıştır. İlgili tweet şöyledir: “Salgında on binlerce yurttaş hayatını kaybetti. "Başarı hikayesi" uğruna dokuz aydır gerçekleri gizlediler. Bütün anlattıklarının KOCA bir yalan olduğu açığa çıktı.” Bu görüş verilerin saklanmasının politik bir boyutu da olduğunu iddia etmektedir.

Neden açıklanıyor temasıyla ilişkili tweetler değerlendirildiğinde ise açıklanma sebebinin İBB Başkanı’nın yaptığı karşılaştırma olduğunu iddia eden tweetler büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. “…Ekrem İmamoğlu'nun cesareti ve çabası olmasaydı hala 3, 4 binlerdeydi! □□☹☹” tweeti bir örnek olarak verilebilir. “Dunya saglik orgutu aşinin dagitimi adil olacak dedi.kimin vaka sayisi fazla ise aşi dagitimi vaka sayilarina gore yapilacak. iyi zamanda gercekler aciklandi □□□👐👐👐” “#vakasayısı açıklandığına göre bir kaç gün içinde min 250tl den aşılar satışa çıkacak.” örnekleri de farklı görüşleri yansıtmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ya da Dünya Bankası’nın yardım ve destek vereceği iddialarının açıklanma sebepleri arasında yer aldığı görülmektedir.

Belirginleşen bir diğer önemli tema ise başarı hikayesidir. Bu tema altında incelenen tweetlerin büyük çoğunluğu ironi içermekte ve çeşitli yönlerden salgın yönetimini tiye almaktadır. Sürecin iyi yönetilmesi, Dünya bizi kıskanıyor, Dünya’da üçüncü, Avrupa’da birinciyiz gibi kodlar belirginleşmiştir. “28 Bin vaka var evet çok başarılıyız □👆▨” “Başarı hikayesi uğruna …” “Yıllar sonra avrupada herhangi bişeyde zirvedeyiz.Dünya da ise 3. Tıpkı 2002 dünya kupası gibi” “Avrupa bizi kıskanıyor ilk 3te yiz” tweetleri bu temaya örnek gösterilebilir.

Temalardan bağımsız olarak tüm tweetler ele alındığında ironi, göndermeler ve kelime oyunlarına çok defa başvurulduğu görülmektedir. Bu göndermelerde, güncel televizyon veya internet dizileri, atasözleri ve deyimler, aktörlerin önceki açıklamaları sık başvurulan alanlardandır. Güncel bir televizyon dizisinden alınan bir replik "meğer ne çok vaka sığdırmışsın içine" şeklinde değiştirilerek çok sayıda birbirinden bağımsız kullanıcı tarafından paylaşılmıştır. "Mızrak çuvala sığmıyor" ve "gerçeklerin er geç ortaya çıkmak gibi bir huyu vardır" atasözleri de çok sayıda bağımsız kullanıcı tarafından paylaşılan bazı ifadelerdir. Dikkate değer bir diğer unsur ise #plandemitiyatrosu ve #plandemiyibitir hashtaglerini içeren paylaşımlardır. Bu tweetlerde COVID-19 salgının bir komplo teorisi olduğu iddia edilmekte, aşılar ile ilaçların yararsız oldukları ve ilaç şirketlerinin para kazanmak için salgın koşullarını yarattıkları iddia edilmektedir. Aşı karşıtlığı olgusuyla da birlikte incelenebilecek bu durum için şu tweet örnek olabilir: "Grip, zatürre ve her Gribal enfeksiyonu 'kovid' olarak değerlendirdiğiniz için daha fazlayida bulur sayın SALGIN bakanı. Aşı için tarih verdiniz ya, korku pompalamayı devam. Yemiyoruz. İnanmıyoruz. #plandemitiyatrosu gibi sizde"

Uygunsuz hesaplar olarak değerlendirilerek sayısal analizlerden çıkartılan hesapların tweetlerinin önemli bir bölümü salgın koşulları sebebiyle müsabakaları ertelenen amatör spor kulüplerinin mağduriyetleri ile ilgilidir. Bir diğer bölümünün ise olayın haberini paylaşan tweetlerden oluştuğu görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın 25 Kasım 2020'de yaptığı vaka sayısı ile ilgili açıklama ve bu açıklamanın bir sosyal medya aracı olan Twitter'a yansımaları değerlendirilmiştir. Buna göre, Bakan Koca, güven, verilerin neden saklandığı ve salgının artış nedeni konuları ön plana çıkmaktadır.

Tablo 4. Öne çıkan temalar, kodlar ve örnek tweetler

Tema	Kodlar	Örnek tweetler
Artış nedeni	Halkın rehavete kapılması, düğün, taziye, asker uğurlamaları, boşvermişlik, maske ve mesafeye uymama, tatiller, geziler, kafeler, toplu taşıma, okullar, eğitim, turizm ve ekonominin batmaması uğruna	"İnsanlar rakamları az görünce rehavete kapıldı" "Hala fıtfıtfıt tatillere gezmelere gitmeye devam mı"
Güvensizlik, şeffaflık, dürüstlük	Kandırılmak, inanmamak, güvenmemek, şaşırmamak, aldatılmak, gizlemek	"Artık sözelcileri bile kandıramıyorsunuz" "Zaten belli bir şeydi ben şaşırmadım"
Kaygı	Kime inanacağız? Devlet yalan söyler mi? Şimdi ne olacak? Yakınların kaybı, ölüm	"Toplum yorgun toplum çaresiz" "Bugün gerçek sayıları açıkladığınıza nasıl inanalım"

Talepler	Gerçek ölüm sayılarının açıklanması, karantina ve kapanma talebi, sorumluların yargılanması ve istifası; gerçek ekonomi, enflasyon ve işsizlik rakamlarının açıklanması	“kamufle ettikleri gerçek ölüm Sayılarınıda açıklamak zorundalar artık”
Sağlık Bakanı, Hükümet, Devlet Bahçeli	Bakana sempati, güven, inancın kaybolması, Sağlık Bakanı’na destek, durmadan çalıştı, Zaten söylüyordu, siz anlamıyordunuz. Millet dikkat etmiyor, bakan-devlet ne yapsın? Devlet Bahçeli’nin açıklamaları, Bahçeli’den özür dilemesi talebi	“halbuki çok iyi başlamıştınız … milletin kafasını karıştırıp bir türlü doğru rakamları vermediniz. Bugüne kadar mazeretleri siz ürettiniz. Geçmiş olsun..” ”Koronanın başında sayın bakanın ne kadar çalıştığını unutup şimdi adamı suçluyorsunuz"
Ekrem İmamoğlu, Türk Tabipleri Birliği	Ekrem İmamoğlu açıklama yapmasa açıklanmayacaktı, İstanbul’daki artışın nedeni: İmamoğlu, neden TTB ve Ekrem İmamoğlu’na saldırdınız? TTB haklı çıktı, alın size vaka sayısı! Ne oldu şimdi, bir şey mi değişti! Vaka sayısına takmak	“teşekkürlerimamoğlu, teşekkürler Tabipler Birliği sayenizde gerçek vaka sayısını söylemek zorunda kaldılar” “Sahte kahramanlara gerek yok”
Eğitim	Okulların açılması, okul öncesi eğitimin sürdürülmesi	“Elveda üniversite hayatım , elveda gençliğim.☺”
Neden gizlendi?	Turizm, ekonomi, özel okullar	“Mertçe çıkıp desinler ki ekonomik olarak gerekli önlemleri alamayız,elimizden gelen bu”
Neden açıklanıyor?	Ekrem İmamoğlu’nun açıklamaları, aşıların vaka sayılarına göre dağıtılacağı, ilaç-aşı şirketleri kazanç elde etsin diye	“Ekrem İmamoğlu'nun cesareti ve çabası olmasaydı hala 3, 4 binlerdeydi! □□☹☹”
Başarı öyküsü	Sürecin iyi yönetilmesi, Dünya bizi kıskanıyor, Dünya’da üçüncü, Avrupa’da birinciyiz	“28 Bin vaka var evet çok başarılıyız □👆🏻”

Bakan Koca ve salgın yönetimi ile ilgili; kandırılmak, inanmamak, güvenmemek, aldatılmak ve gizlemek kodları belirginleşmiştir. Güven konusunda tartışmalar yaşanmış ve görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Güvensizlik belirten tweetlerde odak noktası yapılan değişikliktir. Bir örnek şöyledir: "hocam size olan güvenimizi an itibariyle sarstınız ..." Güven belirten tweetlerde ise salgının ilk günlerinden itibaren Sağlık Bakanı'nın çok çalıştığı ve zaten gereken uyarıları yaptığı söylenmektedir. "Koronanın başında sayın bakanın ne kadar çalıştığını unutup şimdi adamı suçluyorsunuz. Evlerinizde oturun dedi oturdunuz mu da şimdi vaka sayısı sizi şaşırtıyor ..." Tweeti örnek olarak verilebilir. Türkiye'de salgın boyunca yönetim görevini Sağlık Bakanı üstlenmiştir. Sağlık Bakanı'nın verilerin aktarılmasındaki önemi, salgının Türkiye'de görülmediği zamandan başlayıp, tüm süreç boyunca devam etmiş ve halkın en önemli bilgiye erişim kanalı olarak ön plana çıkmıştır. Bu durum uluslararası düzeyde de dikkat çekmiş ve Fahrettin Koca'nın 2021 yılının 'Sağlık Çalışanları Yılı' ilan edilmesi önerisi Dünya Sağlık Örgütü tarafından kabul edilmiştir. Bu yönetici ve lider konumu zamanla pekişmiştir. Öyle ki, DSÖ salgının başlarında örnek olabilecek rakamlar açıklayan Türkiye'nin salgını iyi yönettiğini açıklamıştır (23). Daha sonraki süreçte yaşanan vaka sayılarının gerçeği yansıtmadığı tartışmaları sonucunda; DSÖ, Türkiye'ye vaka sayılarının raporlanmasını rehberlere uygun yapması çağrısında bulunmuştur (24). Salgınlarda toplumla temel dayanak olarak güven ilişkisinin sürdürülmesi ve güçlendirilmesi çok önemlidir (25). Pandemi yönetimi kriz ve risk yönetimini içerir (26). Bu yönetimin bir bütün olarak şeffaf ve net olması istenmektedir (25). Salgın, toplumsal bir olgudur, bu sebeple salgın ile mücadelede yurttaşların katılımı da gereklidir. Toplumun doğru ve sürekli bilgilendirilmesi ile bu katılım pekiştirilebilir. Yönetime duyulan güvensizlik, salgın ile mücadeleye zarar verebilir, önlemlere uyum sorunları yaratabilir. Bu sebeple salgın durumunda güvenilir, şeffaf, katılımcı ve merkezi bir yönetim için bilginin toplanması ve doğru biçimde sunulması önemlidir.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu ise verilerin neden saklandığını açıklamaya çalışan argümanlardır. Vaka sayısının gizlenmesi için sunulan başlıca gerekçeler şunlardır: Daha kapsamlı önlemler için yeterli maddi kaynak olmaması, turizm ile eğitim sektörünün çıkarları ve ulusal çıkarların korunması. Bu argümanların savunulduğu tweetlerde maddi kaynak eksikliğinin sebebi olarak ekonomi politikaları gösterilmiştir. Turizm ve eğitim sektörünün çıkarları ile ilgili tweetlerde ise; eleştiri noktası, halk sağlığı yerine bu sektörlerin öncelendiği iddiasıdır. Vaka sayılarının saklanması altında yatan nedeni ulusal çıkarların korunması olduğunu savunan görüşe bir örnek tweet şöyledir: "Ülkemin menfaati için olan herşey benimde menfaatimedir. İsterlerse hic vaka açıklamasınlar" Bazı kullanıcıların ise bu değişikliğin aslında İstanbul Tabip Odası'nın paylaşımı da çok kez alıntılanmıştır. "Başarı hikayesi uğruna" vaka sayılarının sakladığını iddia eden bu paylaşımla etkileşen çok sayıda ironi içerikli tweet göze çarpmaktadır. Bu tweetlerde "Dünya bizi kıskanıyor" "Dünya'da üçüncü, Avrupa'da birinciyiz" gibi kodlar belirginleşmektedir. Vaka sayısının neden paylaşılmaya başladığını açıklamaya yönelik argümanlar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı'nın yaptığı vefat sayısı karşılaştırması ekseninde toplanmıştır. Göze çarpan diğer önemli iddialar ise şöyledir: uluslararası düzeyde aşıların vaka sayılarına göre dağıtılacağı, ilaç-aşı şirketlerinin satışlardan kazanç elde edeceği ve Dünya Bankası'nın vaka sayısına göre yardım yapacağı. Bu iddiaların yanında tüm içerik değerlendirildiğinde "plandemi" ve "plandemi tiyatrosu" gibi bazı ifadeler göze çarpmaktadır. Salgının gerçek olmadığı ya da belli çıkar odaklarının kazanç elde etmek amacıyla salgını planladıkları iddiaları yurttaşların önlemlere uyumunu düşürebilir, salgın ile mücadelede sorunlara yol açabilir. Toplumun doğru ve sürekli bilgilendirilmesi ile infodeminin önüne geçilebilir.

Değerlendirme sonucunda vaka sayısındaki artış nedenleri ile ilgili de çok sayıda paylaşım yapıldığı görülmüştür. Halkın rehavete kapılması, bireysel boyutta önlemlere uyulmaması ve sosyal hayatın devam ettirilmesi kodları bu tema altında belirginleşmiştir. Halkın rehavete kapılması söylemi ile vaka sayılarının olduğundan daha düşük açıklanması sebebiyle yurttaşların risk algısının düştüğü ve bu durumun vaka sayısını artırdığı iddia edilmektedir. Bu bağlamdaki tweetlere bir örnek şöyledir: "Halkı

rehavete sürükleyerek pandeminin yayılmasına neden oldunuz". Aynı konuyla ilgili başka bir bakış açısını yansıtan diğer bir örnek ise şöyledir: "... bu zamana kadar açıklamadı . Ama millet çığrından çıkınca tedbir alsınlar diye açıkladı .." İlk örneğe göre vaka sayılarındaki artışın sorumlusu yöneticiler iken ikinci örnekte sorumlu tedbir almayan yurttaşlardır. Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı ise; pandemilerin yönetiminde asıl sorumlunun Sağlık Bakanlığı olduğunu ifade etmektedir (6). Bu bağlamda bir diğer önemli örnek ise şöyledir: "28k olsa bile 35-40k açıklamak lazım çünkü cahili korkutmadan kontrol edemezsin" Son örnekte yer alan "korkutmadan kontrol edemezsin" ifadesi çok önemlidir. Salgın yönetiminde, korku ve paniğe hiçbir koşulda yer verilmemelidir. Kaygılar teması da bu bağlamda incelenebilir. Belirginleşen, kime inanacağız? ve devlet yalan söyler mi? kodları dikkate değerdir. Bu durum yalnızca salgın ile olan mücadeleye değil yurttaş-devlet ilişkisine de zarar verebilir. Çünkü; devletin sorumluluk alanı bulaşıcı hastalıklar ile sınırlı değildir. Şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışı, kurumların ve makamların güvenilirliğinin korunması için önemlidir. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'ya hekim kimliğinden dolayı yapılan Hipokrat yemini hatırlatması da incelemeye değerdir. Bu hatırlatmalar, hipokrat yemini etmiş birisi mutlaka doğruyu söylemelidir, söyleminde ortaklaşmaktadır.

Bu çalışmada bazı kısıtlılıklar bulunmaktır. Toplumun vaka sayısının açıklanmasına olan tepkisi twitter üzerinden yalnızca #vakasayısı hashtagi bağlamında değerlendirildiği için bu hashtagi kullanmayan kullanıcıların değerlendirmesi yapılamamıştır. 25 Kasım 20.15-26 Kasım 20.15 zaman dilimindeki tweetler değerlendirilmiştir. Tweetlere, olaydan bir süre sonra, 18 Aralık 2020 tarihinde ulaşılmıştır. Bu sebepten dolayı bazı tweetler elde edilememiş olabilir. Değerlendirilen tweetlerin içerisine eklenmiş olan görüntü ve videolar ise çalışma kapsamında incelenememiştir.

Sonuç olarak; vaka sayısı tanımındaki değişiklik gibi somut bir olgu hakkında toplumda görüş ayrılıkları görülmektedir. Yönetimin şeffaflık ilkesi gereğince yapılması ve bu bağlamda halkın doğru bilgi edinme hakkının sağlanması önemlidir. Şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışı, yalnızca salgın gibi önemli toplumsal olaylarda değil her koşulda, kurumların ve makamların güvenilirliğinin korunması için önemlidir.

KAYNAKÇA

1. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). COVID-19 Sözlüğü. (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html
2. U.K. Government. (2020). UK pandemic preparedness. Policy paper. (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://archive.is/n9E8a
3. Adıgüzel, M. (2020). Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine etkilerinin makroekonomik analizi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19.37: 191-221
4. Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 4.1: 3-17
5. Güler, B. (2020). İdarenin Covid-19 Pandemisine İlişkin Sokağa Çıkma Yasağı Kararlarının Kanuni İdare İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 19.38: 180-201.
6. T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı. Available from: https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf
7. World Health Organization. (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19-11 March 2020.(Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020
8. Milliyet. (2020). Corona virüs rakamlarını Sağlık Bakanlığı sitesinden yayınlayacak (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://www.milliyet.com.tr/gundem/corona-virus-rakamlarini-saglik-bakanligi-sitesinden-yayinlayacak-6174661
9. Koca, F. (2020). Twitter. (Internet).[Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://twitter.com/drfahrettinkoca/status/1288510181253545984

10. Pala, K. (2020). Türkiye'de COVID-19 Pandemisi, Türk Tabipleri Birliği COVID-19 Pandemisi 6. Ay Değerlendirme Raporu; Sayfa 102-110.
11. Türk Tabipleri Birliği. (2020). Twitter. (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://twitter.com/ttborgtr/status/1306334680099086336
12. Bahçeli, D. (2020). Twitter. (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from:, https://twitter.com/dbdevletbahceli/status/1306276879691898883
13. Acet, M. (2020). Korona verileri ile ilgili tartışmalar nereden kaynaklanıyor? (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://www.yenisafak.com/yazarlar/mehmetacet/korona-verileri-ile-ilgili-tartismalar-nereden-kaynaklaniyor-2056267
14. Cumhuriyet. (2020). Prof. Dr. Mehmet Ceyhan'dan kafaları karıştıran açıklama: Sağlık Bakanlığı'nın açıkladığı rakamların ne anlama geldiğini bilmiyoruz. (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/prof-dr-mehmet-ceyhandan-kafalari-karistiran-aciklama-saglik-bakanliginin-acikladigi-rakamlarin-ne-anlama-1768123
15. Anadolu Ajansı. (2020). Sağlık Bakanı Koca: Her vaka hasta değildir. (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/saglik-bakani-koca-her-vaka-hasta-degildir/1991187
16. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Basın Merkezi. (2020). Başkan İmamoğlu: "Dün İstanbul'daki Vefat Sayısı, 186. Susayım Mı? Yutkunayım Mı?" (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://www.ibb.istanbul/News/Detail/37450
17. Koca, F. (2020). Twitter. (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://twitter.com/drfahrettinkoca/status/1331640994626940931
18. Wong, Adrian, et al. (2020). The use of social media and online communications in times of pandemic COVID-19. Journal of the Intensive Care Society: 1751143720966280.
19. We Are Social. Digital 2020: Turkey. (2020). (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey
20. Torun, B. U. (2019). Sosyal Medyada #Hashtag Aktivizmi: #ALSIceBucketChallenge Örneği, Social Mentality and Researchers Thinker Journal. 5(16), 372-380.
21. Zacharias C. Twint. (2020). GitHub repository, (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: https://github.com/twintproject/twint
22. Emojiall Türkçe. (2021). (Internet). Ulaşma tarihi: 07.02.2021; Available from: http://emojiall.com/tr
23. World Health Organization. (2020). Turkey's response to COVID-19: first impressions. Ankara, Turkey. 11 July 2020. No. WHO/EURO: 2020-1168-40914-55408. World Health Organization. Regional Office for Europe.
24. World Health Organization Turkey. (2020). Harmonizing data reporting on COVID-19 across the European Region. (Internet). Ulaşma tarihi: 09.02.2021; Available from: https://www.facebook.com/WHOTurkey/posts/1189407871433056
25. Turkish Medical Association Ethical Committee. (2020). Salgınlara Yönelik Türk Tabipleri Birliği Etik Kurulu Görüşü. The Bulletin of Legal Medicine 25.COVID-19 Sp. I.: 66-70
26. Turan, A., & Hamza Çelikyay, H. (2020). Türkiye'de KOVİD-19 ile Mücadele: Politikalar ve Aktörler. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1–25. https://doi.org/10.33712/mana.733482

BİR ÜNİVERSİTENİN GİRİŞİMSEL OLMAYAN KLİNİK ARAŞTIRMALAR ETİK KURULUNA YAPILAN BAŞVURULARIN İNCELENMESİ SÜRECİNİN İRDELENMESİ

Öğr. Gör. Ahmet Can BILGIN
Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi Tıbbi Etik Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0002-6087-9358

Prof. Dr. Ş. Reyhan UÇKU
Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0003-1543-7451

Prof. Dr. Işıl TEKMEN
Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi Histoloji ve Embriyoloji Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0003-0521-2654

Prof. Dr. Mukaddes GÜMÜŞTEKIN
Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi Farmakoloji Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0001-7761-2919

Prof. Dr. Müge KİRAY
Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi Fizyoloji Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0001-5072-0100

ÖZET

GİRİŞ ve AMAÇ: *Araştırma etik kurullarıyla ilgili yayımlanmış birçok inceleme, derleme, görüş olsa da kurulun çalışmalarını değerlendiren araştırma sayısı azdır. Araştırma etik kurullarının yapıları, işlevleri, süreçleri, araştırma başvuruları ve araştırmacılarla ilişkilerinin değerlendirilmesi süreklilik göstermelidir. Bu gereklilik, hem araştırmaların sonsuz çeşitliliğinden hem de etik tartışmanın kılavuzlara hapsolmayan, yaşayan doğasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, araştırma etik kurullarına yapılan başvuru süreçlerinin irdelenmesi ve araştırmacılarla araştırma etik kurullarının ilişkilerinin değerlendirilmesi önemli araçlardan sayılmalıdır.*

Çalışmanın amacı, Dokuz Eylül Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kuruluna 2011-2014 yılları arasında yapılan başvuruların incelenmesi sürecinin irdelenmesidir.

YÖNTEM: *Araştırma tanımlayıcı bir araştırmadır. Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulunda 2011-2014 yılları arasında incelenen tüm araştırma başvuruları değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmacıların etik kurula sunduğu başvuru dosyaları ve diğer yazılar ile etik kurulun araştırmacılarla yaptığı tüm yazışmalar (sonuç raporları, bilgilenme-görüşme istemleri, değişiklik istemleri vb.) incelenmiş, elde edilen bilgiler araştırmacılar tarafından hazırlanmış bir veri toplama formuna işlenmiştir.*

Araştırma için etik kurul onayı alınmıştır.

BULGULAR: *Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kuruluna 2011-2014 yılları arasında 1306 başvuru yapılmıştır. Araştırmaların %20.3'ü dosya (kayıt) taraması olarak tasarlanmıştı.*

Başvurulara göre araştırmaların %96.9'u tek merkezli, %3.1'i çok merkezlidir. Araştırmaların %63.8'i tek disiplinli, %25.6'sı iki disiplinlidir. Yapılacak araştırmaların %54.6'sı tez, %40.7'si münferit araştırma, %4.7'si de lisans öğrencilerinin özel çalışma modüllerinde tasarladıkları araştırmalardır. Araştırmacı sayısı üç ve altında olan başvurular %48.9, dört ve altında olan başvurular ise %65.5dir.

Sorumlu araştırmacıların %46.9'u profesör, %30.0'ı doçent, %14.1'i yardımcı doçent %7.4'ü uzman ve %1.6'sı öğretim görevlisidir.

Başvurular ortalama 11.1±0.2 günde incelemeye alınmaktadır. Etik kurul ilk toplantıda başvuruların %45.0'inden düzeltme istemiştir. Etik kurul toplam 1553 düzeltme isteminde bulunmuştur. Bu düzeltmelerin %40.2'si yöntemle, %35.0'ı yazımla, %13.4'ü araştırma ekibiyle, %6.5'i izinlerle ve %4.8'i bütçeyle ilgilidir.

Başvuruların %24.8'i bir haftalık sürede sonlandırılmıştır. Dört hafta içinde başvuruların %70.0'i, 8 hafta içinde %91.4'ü sonlandırılmıştır. İki başvurunun tamamlanma süresi 1 yılı geçmiştir.

***SONUÇ:** Başvuruların çoğu dört hafta içinde sonlandırılmaktadır. Etik kurulda istenen düzeltmelerin büyük çoğunluğu yöntem ve yazımla ilgilidir. Araştırmacıların bu doğrultuda eğitim almaları önemlidir.*

Anahtar Sözcükler: girişimsel olmayan klinik araştırmalar etik kurulu, araştırma, etik kurul başvuru süreci

EXAMINATION OF THE EVALUATION PROCESS OF THE APPLICATIONS MADE TO THE NON- INTERVENTIONAL CLINICAL RESEARCH ETHICS COMMITTEE OF A UNIVERSITY

ABSTRACT

***INTRODUCTION and OBJECTIVE:** Although there are many analyses, reviews, and opinions about research ethics committees, few studies are evaluating the working process of the committee. Evaluation of the structure, functions, processes, research applications, and relations with researchers of research ethics committees should be continuous. This requirement stems from both the infinite variety of research and the living nature of the ethical debate, which is not confined to guidelines. Therefore, examining the application processes to research ethics committees and evaluating the relationship between researchers and research ethics committees should be considered as important tools.*

The aim of the study is to examine the process of examining the applications made to the Dokuz Eylül University Non- Interventional Clinical Research Ethics Committee between 2011-2014.

***METHOD:** This is descriptive research. All research applications reviewed by the Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee between 2011-2014 were evaluated. The application files and other articles submitted by the researchers to the ethics committee and all the correspondence (result reports, information-interview requests, revision requests, etc.) made by the ethics committee with the researchers were examined, and the information obtained was processed in a data collection form prepared by the researchers.*

Ethics committee approval was obtained for the research.

***RESULTS:** Between 2011 and 2014, 1306 applications were made to the Non- Interventional Clinical Research Ethics Committee. 20.3% of the studies are designed as file (record) scanning.*

According to the applications, 96.9% of the studies are single-centered and 3.1% multi-centered. 63.8% of the studies are single-disciplinary, 25.6% are two-disciplinary. 54.6% of the studies to be conducted are thesis, 40.7% are individual research, and 4.7% are studies designed by undergraduate students in special study modules. Applications with three or fewer researchers are 48.9%, and those with four or less are 65.5%.

46.9% of the responsible researchers are professors, 30.0% are associate professors, 14.1% are assistant professors, 7.4% are specialists and 1.6% are lecturers.

Applications are examined in an average of 11.1±0.2 days. In the first evaluation meeting, the committee requested revision from 45.0% of the applications. The ethics committee made a total of 1553 revision requests. 40.2% of these revisions were related to the method, 35.0% to writing, 13.4% to the research team, 6.5% to permissions, and 4.8% to the budget.

24.8% of the applications were finalized within a week. 70.0% of the applications were completed within 4 weeks, and 91.4% within 8 weeks. The completion period of 2 applications has passed one year.

***CONCLUSION:** Most applications to the ethics committee are finalized within four weeks. The majority of the ethics committee requested correction relates to methods and writing. It is important for researchers to receive training in this direction.*

Keywords: the non-interventional clinical research ethics committee, research, ethics committee application process

GİRİŞ VE AMAÇ

Araştırma etik kurullarıyla ilgili yayımlanmış birçok inceleme, derleme, görüş olsa da kurulun çalışmalarını değerlendiren araştırma sayısı azdır. Bir çalışmada özellikle gelişmekte olan ülkelerde araştırma etik kurullarının yapısı, işlevleri ve sorunlarını irdeleyen araştırmaların çok az olduğu bildirilmiştir[1]. Ülkemizde de durum farklı değildir. Karakaya ve Oğuz'un 1993'te yaptığı çalışmayla[2], Arda ve arkadaşlarının 1999'da yaptıkları çalışma[3] öne çıkan araştırmalardır. Ayrıca Özdemir'in yerel etik kurulların işleyişi üzerine incelemesi bulunmaktadır[4]. Son yıllarda Türkiye'de klinik araştırma etik kurullarının yapılarıyla ilgili Gün ve İlbars'ın yayınları[5, 6], Yıldırım ve Meral ve arkadaşlarının girişimsel olmayan etik kurula yapılan başvurularla ilgili çalışmaları yayınlanmıştır[7, 8].

Araştırma etik kurullarının yapıları, işlevleri, süreçleri, araştırma başvuruları ve araştırmacılarla ilişkilerinin değerlendirilmesi süreklilik göstermelidir. Bu gereklilik, hem araştırmaların sonsuz çeşitliliğinden hem de etik tartışmanın kılavuzlara hapsolmayan, yaşayan doğasından kaynaklanmaktadır. Bilim geliştikçe araştırmaların da nitelikleri ve uygulama alanları değişmekte ve giderek artmaktadır. Bu durum, araştırma etik kurullarının karşılaşacağı yeni etik sorun alanları anlamına gelmektedir. Bunların açığa çıkartılması, araştırma etik kurullarının süreçleri sürekli izlemesi ve değerlendirmesiyle olanaklı olacaktır. Bu nedenle, araştırma etik kurullarına yapılan başvuru süreçlerinin irdelenmesi ve araştırmacılarla araştırma etik kurullarının ilişkilerinin değerlendirilmesi önemli araçlardan sayılmalıdır.

Araştırma etik kurul değerlendirmeleri, gerek etik kurulların gerekse araştırmacıların eğitimi için de yararlı olacaktır. Oehmichen'in aktardığına göre E. Deutsch, etik kurulların hedefinin, bir yandan etik sorunlar karşısında duyarlılaştırma (bilinç uyanıklığı), diğer yandan kararın sorumluluğunun bir kurum tarafından üstlenilmesi olduğunu belirtmiştir[9]. UNESCO'da etik kurulların insan haklarına saygılı olmasını, yurttaşların onurunu korumasını ve biyoetik eğitim programlarını sürdürmesini önkoşul olarak koymuştur[10].

Bu nedenlerle araştırmanın, ilgili alana güncel bir veri sunması yanı sıra hem etik kurul üyelerinin hem de araştırmacıların eğitimi için bir araç olacağı umulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Dokuz Eylül Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kuruluna 2011-2014 yılları arasında yapılan başvuruların incelenmesi sürecinin irdelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma tanımlayıcı bir araştırmadır. Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulunda 2011-2014 yılları arasında incelenen tüm araştırma başvuruları değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmacıların etik kurula sunduğu başvuru dosyaları ve diğer yazılar ile etik kurulun araştırmacılarla yaptığı tüm yazışmalar (sonuç raporları, bilgilenme-görüşme istemleri, değişiklik istemleri vb.) incelenmiş, elde edilen bilgiler araştırmacılar tarafından hazırlanmış bir veri toplama formuna işlenmiştir. Veriler başvuru dosyası niteliği ve etik kurul değerlendirmeleri başlıkları altında incelenmiştir

Başvuru dosyasının niteliği

- Araştırma özelliği (Uzmanlık tezi / YL tezi / Doktora Tezi / Münferit araştırma)
- Araştırmanın gönderildiği kurum (Fakülte/Enstitü(Yüksekokul) ve bölüm
- Araştırmacı sayısı
- Sorumlu araştırmacı ünvanı
- Araştırma yapılacak merkez sayısı
- Katkı sunacak disiplin sayısı
- Uluslar arası nitelik
- Bütçe
- Bütçe varsa destekleyen kuruluş
- Çıkar belgesi

Etik kurul değerlendirmeleri

- Dosyanın ilk değerlendirme sonucu (Kabul/Red/Düzeltme)
- Düzeltmede istenenler (Başlık, yöntem, bütçe, vb.)
- Araştırmacıyla görüşme yapılıp yapılmadığı (yapıldı ise neden ve sonucu)
- Düzeltme istemi sonucu (Düzeltildi, araştırma değiştirildi, araştırma başvurusu geri çekildi)
- Başvuru sonuçlanma süresi (Başvuru tarihi ve başvurunun etik kurulda sonuçlanması tarihi üzerinden hesaplandı.)

Araştırma için etik kurul onayı alınmıştır. (DEÜ Girişimsel Omayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu 16.01.2014 Tarih 2014/03-12 sayılı kararı)

Veriler tanımlayıcı istatistiklerle sunulmuş, sonuçlar sayı (n), yüzde (%), ortalama ± standart sapma (S) olarak verilmiştir.

BULGULAR

Başvuruların Değerlendirilmesi

Etik kurula 2011-2014 yılları arasında 1306 başvuru yapılmıştır. Bu başvuruların özellikleri Tablo1'de gösterilmiştir. Başvuruların yıllara göre dağılımı sırasıyla %33.8, %31.7 ve % 34.5'tir. Aylara göre dağılımda en çok aralık ayında (n=149, %11.4), en az ağustos ayında (n=69, %5.3) başvuru yapılmıştır. Yaz aylarında başvuruların düştüğü görülmektedir (Grafik 1).

Araştırmaların %20,3'ü dosya (kayıt) taraması olarak tasarlanmıştır. Anketle veri toplanan araştırma oranı % 33.9'dur. Biyolojik materyalle çalışılacağı belirtilen başvurular ise % 25.0'tür. Egzersiz değerlendirmeleri ve antropometrik ölçümlerin yapılacağı belirtilen çalışma oranı %20.4'tür.

Başvurulara göre araştırmaların %96.9'u tek merkezli, %3.1'i çok merkezlidir.

Araştırmaların %63.8'i tek disiplinli, %25.6'sı iki disiplinlidir. Üç ya da daha çok disiplinli çalışmalar tüm başvuruların %10,6'dır.

Araştırmaların yalnızca 4'ünün uluslararası işbirliğiyle gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Yapılacak araştırmaların %54.6'sı tez, %40.7'si münferit araştırma, %4.7'si de lisans öğrencilerinin özel çalışma modüllerinde tasarladıkları araştırmalardır.

Sorumlu araştırmacıların %58.8'inin kurumu tıp fakültesidir (n: 768). Başvuruların %26.5'i enstitülerden gelmektedir. Başvuruların %94.3'ü üniversiteden, %5.7'si diğer kurumlardan gelmiştir.

Araştırmacı sayısı 1-2 olan başvurular tüm başvuruların %27.7'sidir. Araştırmacı sayısı 3-4 olan başvurular için bu oran %37.8'dir. Tüm başvuruların %34.5'inde 5 ya da daha fazla araştırmacı bulunmaktadır.

Sorumlu araştırmacıların %46.9'u profesör, %30.0'ı doçent, %14.1'i yardımcı doçent %7.4'ü uzman ve %1.6'sı öğretim görevlisidir.

Araştırmanın yürütülebilmesi için bir bütçeye gereksinimi belirten başvuru sayısı 317'dir. Bunların % 45.5'i 10 000 TL'nin altında bir bütçe gereksiniminde bulunmuştur. 100 bin TL üstünde bütçe gereksinimi bildiren başvuru oranı %10.4'tür.

Bütçeyi destekleyecek kuruluşların belirtildiği başvuru sayısı 365'tir. Bütçe desteği için belirlenen kaynakların başında %51.2 oranıyla üniversitenin yapısında bulunan BAP (Bilimsel Araştırma Projesi) fonu gelmektedir. Bunu Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) izlemektedir (%21.6).

En düşük Bütçe: 40 TL. En Yüksek Bütçe: 50 232 000 TL'dir.

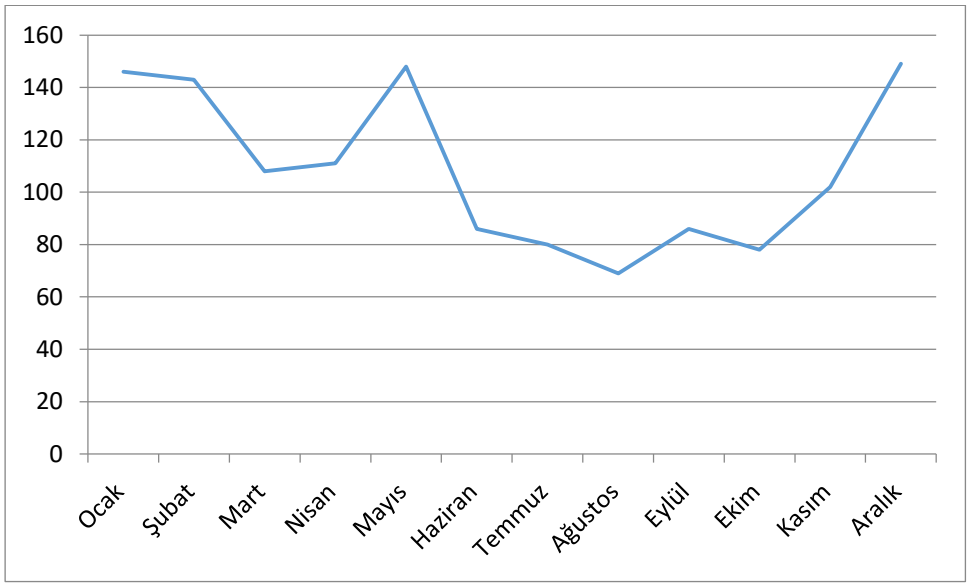
Araştırmaların yalnızca 7'sinde çıkar ilişkisinin varlığı belirtilmiştir.

Tablo 1. BAŞVURULARIN ÖZELLİKLERİ

ÖZELLİKLER (n: 1306)	**Sayı**	**%**
Yıllar		
11 Ocak 2011- 10 Ocak 2012	441	33.8
11 Ocak 2012- 10 Ocak 2013	414	31.7
11 Ocak 2013- 10 Ocak 2014	451	34.5
Araştırma kapsamı (Veri toplama araçları)		
Anket	443	33.9
Kan idrar + Hücre doku	332	25.4
Kayıt	265	20.3
Egzersiz + Antropometrik	266	20.4
Araştırmanın niteliği		
Münferit araştırma	531	40.7
Uzmanlık tezi+Yandal uzmanlık tezi	401	30.7
Yüksek lisans tezi	211	16.2
Doktora tezi	101	7.7
ÖÇM	62	4.7
Başvuruyu yapan kişinin kurumu		
Tıp Fakültesi	768	58.8

Sağlık Bilimleri enstitüsü+Onkoloji Enstitüsü	346	26.5
Yüksek Okul	64	4.9
Hemşirelik Fakültesi+Hemşirelik Yüksek Okulu	54	4.1
Devlet Hastanesi	48	3.7
Diğer	26	2.0
Araştırmacı sayısı		
1-2	362	27.7
3-4	494	37.8
5 ve üstü	450	34.5
Sorumlu araştırmacı unvanı		
Profesör	613	46,9
Doçent	392	30,0
Yardımcı doçent	184	14,1
Uzman	96	7,4
Öğretim görevlisi	21	1,6
Bütçe (TL) (n: 317)*		
1-999	63	19,9
1 000-9 999	81	25,6
10 000-99 999	140	44,2
100 000-999 999	29	9,1
1 milyon ve üstü	4	1,3
Bütçeyi destekleyeceği belirtilen kuruluşlar (n: 365)**		
BAP	187	51,2
TÜBİTAK	79	21,6
Araştırmacı	58	15,9
Diğer (Dernek, OYP,…)	41	11,2

*Araştırmanın yürütülebilmesi için bir bütçeye gereksinimi belirten başvuru sayısı 317'dir.
**Bütçeyi destekleyecek kuruluşların belirtildiği başvuru sayısı 365'tir. Bütçe gereksinimi bildiren başvurularla, bütçenin destekleneceği kuruluşların belirtildiği başvurular arasındaki ayrım özensizlik nedeniyle olabilir.

Grafik 1. Başvuruların Aylara Göre Dağılımı

Etik Kurul Değerlendirme Süreci

Başvuruların etik kurulda değerlendirme süreci Tablo 2'de gösterilmiştir.

İncelemeye alma süresi başvurunun etik kurul sekreterliğine geldiği andan kurulda ilk görüşüldüğü ana dek geçen süredir. Buna göre başvuruların %34.6'sı ilk hafta içinde görüşülmüştür. Tüm başvuruların %71.3'ü iki hafta içinde, %91.1'i üç hafta içinde, %98.9'u dört hafta içinde değerlendirilmeye alınmıştır.

Değerlendirildikleri ilk toplantılarda başvuruların %43'9'u onaylanmış, %2.2'sine koşullu onay verilmiştir. İlk toplantılarda başvuruların %45.0'inden düzeltme, %0.8'inden araştırmacıyla görüşme istenmiştir. Başvuruların %1.7'i için danışman görüşü istenmiştir. İlk değerlendirmede reddedilen başvuru oranı %1.2'dir (n:16). Diğer etik kurula gönderilen başvuru oranı %4.7'dir. Bunların dışında nedenlerle (kapsam dışı, geri çekme, diğer etik kuruldan onay almış) 7 başvuru etik kurul değerlendirmesi dışında bırakılmıştır.

İlk değerlendirmede 588 başvurudan (%45) düzeltme istenmiş, araştırmanın yapıldığı sırada 586 başvurudan yanıt gelmiştir.

Etik kurulun düzeltme istemine 1 hafta içinde yanıt verme oranı %26.1'dir. Dört hafta içinde %78.7 başvuru için yanıt sağlanmıştır.

Araştırmanın yapıldığı sırada 1240 dosya sonuçlanmıştır. Oybirliği ile karar verilen dosya sayısı 1236 (%99,7)'dur; 4 dosyada oy çokluğu ile (2 dosya karşı yazı ile) son karar verilmiştir. Araştırmanın yapıldığı sırada 66 dosya sonlandırılmamıştır. 58 dosya için istenen düzeltme gönderilmemiş, 1 dosya için davet edilen araştırmacı görüşmeye gelmemiş ve 7 dosya geri çekilmiştir.

Araştırma kapsamında değerlendirilen başvuruların %89.7 (1171)'sine onay ya da koşullu onay verilmiştir.

Tablo 2. ETİK KURUL DEĞERLENDİRMELERİ

ÖZELLİKLER (n:1306)	**Sayı**	**%**
İncelenmeye alınma süresi		
1 hafta	452	34,6
2 hafta	479	36,7
3 hafta	259	19,8
4 hafta	102	7,8
4 haftadan fazla	14	1,1
İlk değerlendirme sonucu		
Düzeltme (araştırmacıyla görüşme istemi.+ danışmandan.görüş.istmemi	620	47.5
Onay (+koşullu onay)	602	46.1
Red (+Kapsam dışı + diğer etik kurula gönderme)	84	6.4
Düzeltme süresi*		
1 hafta	153	26,1
2 hafta	146	24,9
3 hafta	93	15,9

4 hafta	69	11,8
5-8hafta	78	13,3
8 Haftadan fazla	47	8,0
Toplam	**586**	**100.0**
Son değerlendirmede durum		
Onay + Koşullu onay	1171	89.7
Diğer	135	10.3
Toplam	**1306**	**100.0**
Başvurunun Sonuçlanma Süresi**		
1 Hafta	308	24,8
2 Hafta	291	23,5
3 Hafta	161	13,0
4 Hafta	171	13,8
5-8 Hafta	219	17,7
8 Haftadan fazla	90	7,3
Toplam	**1240**	**100.0**

*İlk değerlendirmede 588 başvurudan düzeltme istenmiş, araştırmanın yapıldığı sırada 586 başvurudan yanıt gelmiştir.

**Araştırmanın yapıldığı sırada 1240 dosya sonuçlanmıştır. 66 dosya sonlandırılmamıştır.

Etik kurulun istediği düzeltmelerin dağılımı Tablo 3'te verilmiştir. Buna göre en çok yöntem (bilgilendirilmiş gönüllü olur formu -BGOF- içinde) (%40.24) ve yazım konusunda (%35.03) düzeltme istenmiştir.

Tablo 3. Etik kurulun istediği düzeltmelerin dağılımı

Başvurularda istenen düzeltmeler (n:1553)	**Sayı**	**%**
Yöntem (BGOF içinde)	625	40.24
Yazım	544	35.03
Ekip	208	13.40
İzin	101	6.50
Bütçe	75	4.83
Toplam	1553	100.00

Etik kurul, bilgilendirilmiş gönüllü olur formuna ilişkin istediği düzeltmelerin dağılımı Tablo 4'tedir. Bu konuda en sık düzeltme istemi yazım ve dile ilişkindir.

Tablo 4. Etik kurulun bilgilendirilmiş gönüllü olur formuna ilişkin istediği düzeltmelerin dağılımı

Başvuruların BGOF düzeltme istemleri (n:396)	**Sayı**	**%**
Yazım/Dil	132	33.3
İletişim Bilgileri	112	28.3

	Araştırmayla ilgili bilgiler	85	21.5
	Masraflar	40	10.1
	Gönüllülük/Gizlilik	27	6.8
Toplam		**396**	**100.0**

TARTIŞMA VE SONUÇ

Başvuruların çoğu dört hafta içinde sonlandırılmaktadır. Etik kurulda istenen düzeltmelerin büyük çoğunluğu yöntem ve yazımla ilgilidir. Yıldırım'ın 2016'da yayınlanan çalışmasında araştırmacıların "çalışma metodolojisinin, aydınlatılmış onam formunun, çalışmanın öneminin ve bilimsel dayanağın hazırlanması konularında sorun yaşadıklarını" saptamıştır[7]. Meral ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada da başvurulardaki en önemli eksikliğin "projenin amacının yeterince açıklanamaması" ve "iyi yazılmamış yöntem kısmı" olduğu belirtilmiştir[8].

Araştırmacıların bu doğrultuda eğitim almaları önemlidir.

Etik kurullar, kurumsal saygınlığı artıran, araştırmacıyı ve araştırmaya konu olanları koruyan, araştırmayı güçlendiren yapılardır.

Etik kurulun bir engele dönüşmemesi için sürecin hızlı, özenli işlemesi, aksayan yanların araştırmacılarla paylaşılması gerekir. Bunun için etik kurul işleyişine ilişkin çalışmalar çoğalmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Kass NE, Hyder AA, Ajuwon A, Appiah- Poku J, Barsdorf N. **The Structure And Function Of Research Ethics Committees in Africa: A Case Study.** PLoS Med (2007) 4(1): e3. doi:10.1371/journal.pmed.0040003
2. Atıcı E. **Etik Kurullar.** İçinde: Çağdaş Tıp Etiği. Erdemir AD, Öncel Ö, Aksoy Ş. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 2003. s.409-436
3. Arda B, Akşit B, Çalışır HC ve ark. **Etik Kurullar Ne Kadar "Yeterli?" Türkiye'de Yapılan Sınırlı Bir Araştırmanın Sonuçları.** İçinde: Türk Tabipleri Birliği Etik Kurul Görüşleri. Ankara, 2001. s. 87-99
4. Özdemir O. **Türkiye'de Yerel Etik Kurulların İşleyişi Üzerine Bir İnceleme**. İKU (İyi Klinik Uygulamalar). 2006; 13: 39-42.
5. Gün M. **Türkiye'de Klinik Araştırma Etik Kurullarının Yapılanmaları.** Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp DergisiArşiv. 2020; 10 (2); 262-279
6. İlbars H. **Türkiye'de Klinik Araştırma Etik Kurullarının Yapısı ve Üye Dağılımı.** Akd Tıp D / Akd Med J / 2018; 2: 95-103
7. Yıldırım G. **Girişimsel olmayan klinik araştırmalar etik kuruluna yapılan çalışma başvurularının değerlendirilmesi.** Türkiye Biyoetik Dergisi, 2016; 3(4): 216-223
8. Meral İ., Aştı T., Soysal Ö., Yıldırım N., Özçelik S., Aydın T., Akbaş F., Temel B., Özder A., Büyükpınarbaşılı N., et al., **-Bir Üniversitenin Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kuruluna Yapılan Başvurularda Eksiklikler ve Sıklıkla Yapılan Hatalar**. Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, 2019; 27(3): 250-5
9. Oehmichen O. **Etik Kurullar: İnsan İle/Üzerinde Yapılan Tıp Araştırmalarının Etik-Hukuksal Yönü.** İçinde: Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik. Yayınlayan Engelhardt DV. Çeviri: Arın Namal. Nobel Tıp Kitabevleri İstanbul 2000. s. 37-54.
10. UNESCO. **Guide No 2. Bioethics Committees at Work: Procedures and Policies**. Paris 2006. s. 7.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ'NDE MESLEKSEL DEĞERLER VE ETİK EĞİTİMİ 2007-2019

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Can BILGIN
Orcid no: 0000-0002-6087-9358
Doç. Dr. Cemal Hüseyin GÜVERCIN
Orcid no: 0000-0003-0850-6340
Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

Prof. Dr. Sema ÖZAN
Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0002-5450-381

Prof. Dr. Semih ŞEMIN
Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi Farmakoloji Anabilim Dalı
Orcid no: 0000-0003-4390-2234

ÖZET

Ulusal Çekirdek Eğitim Programı'nda tıp fakültelerinin mezuniyet öncesi eğitimdeki profesyonelliğe yönelik eğitim içeriğinde tıp etiği konuları önemli yer tutmaktadır.

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi (DEÜTF) eğitim programı ulusal çekirdek eğitim programının tüm gerekliliklerini karşılayacak biçimde geliştirilmiş öğrenci merkezli, problem dayalı, entegre, topluma dayalı, seçmeli ders ve kursların olduğu, sistematik yaklaşım ilkelerine dayandırılmıştır. Eğitim programı, öğrencilerin tıbbi bilgi ve becerilerinin yanısıra "iyi bir iletişim becerisine sahip olmalarını, mesleksel değerler ve etik (MDE) kavramlarını yaşamlarına taşımayı öncelemeyi" amaçlamıştır.

Bu doğrultuda etik eğitiminde şu hedefler belirlenmiştir:

- *Etik sorunların farkına varma*
- *Bu sorunlar üzerinde düşünme ve çözüm yolları üretme*
- *Hekimlik değerlerini tarihsel ve toplumsal bağlamlarında değerlendirebilme*
- *Hekimlik değerlerini geliştirme*

2007-2019 yılları arasında DEÜTF eğitim programının ilk üç yılında Probleme Dayalı Öğrenim (PDÖ), dördüncü ve beşinci yıllarda Taska Dayalı Öğrenim (TDÖ), altıncı yılda ise intörnlük uygulanmıştır.

Bu dönemde DEÜTF etik eğitimi altı yıl boyunca çeşitli eğitim yöntemleri uygulanarak sürdürülmüştür.

Dönem 1, 2 ve 3'te büyük grup çalışmalarında tıp etiğinin önemli ve güncel konuları tartışılmıştır. Dönem 3'te küçük grup çalışmalarıyla senaryo temelli olgu tartışmalrı yapılmıştır. Ayrıca Hekimlik Becerileri ve Değerleri kapsamında MDE uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Buna göre küçük gruplarla (her dönem yaklaşık 30 grup) Dönem 1'de kitap değerlendirmesi (Doktor Çehov, Şahika, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu vb.), Dönem 2'de etik bir konunun tartışılması (AİDS, Aşı, Gizlilik vb.), Dönem 3'te film değerlendirmesi (Patch Adams, Doktor Ölüm, Salgın, İçimdeki Deniz vb.) yapılmıştır.

Ilk üç dönemde PDÖ'lerde de etik konuların entegre biçimde tartışılması sağlanmıştır. Yine bu dönemlerde açılan özel çalışma modüllerinde (ÖÇM) etik konularda projeler gerçekleştirilmiştir.

Dönem 4 ve 5'te klinik ağırlıklı etik eğitimine önem verilmiştir. İntörnlükte halk sağlığı etiği ve hekimlerin yasal sorumlulukları üzerinde durulmuştur. Ayrıca Dönem 4, 5 ve 6'da Tıp Tarihi ve Etik seçmeli stajları yer almıştır.

Değerlendirmeler ise çoktan seçmeli sınav soruları, seçmeli stajlarda yeterlilik, ÖÇM'lerde puanlama ve yeterlilik, Mesleksel Değerler ve Etik uygulamalarında ise yeterlilik üzerinden yapılmıştır.

***Anahtar Sözcükler**: etik eğitimi, mesleksel değerler, mezuniyet öncesi tıp eğitimi*

PROFESSIONAL VALUES AND ETHICS EDUCATION AT DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY FACULTY OF MEDICINE

ABSTRACT

In the National Core Education Program, medical ethics topics have an important place in the training *content of medical faculties for professionalism in undergraduate medical education.*

Dokuz Eylül University Faculty of Medicine (DEUFM) education program has been developed to meet all the requirements of the national core education program and is based on the principles of a systematic approach that includes student-centered, problem-based, integrated, community-based, optional courses. The education program aimed to "prioritize students' having a good communication skills, bringing the concepts of professional values and ethics (PVE) into their lives together with their medical knowledge and skills.

Accordingly, the following goals have been determined in ethics education:

• Awareness of ethical issues

• Thinking on these problems and producing solutions

• To be able to evaluate professional values in historical and social contexts

• Developing professional values

Between the years of 2007-2019, in the first three years of DEUFM's education program Problem-Based Learning (PBL) was implemented. In the fourth and fifth years Taska-Based Learning (TBL), and in the sixth year internship were applied.

During this period, DEUFMs ethics training continued for six years by applying different training methods.

In years 1, 2 and 3., important and contemporary topics of medical ethics were discussed in the large group studies In year 3, scenario-based cases were discussed with small group studies. In addition, PVE practice were carried out within the scope of Professional Skills and Values. According to this, with small groups (about 30 groups each semester), book assessment in year 1 (Doctor Chekhov, Şahika, Ninth External Ward, etc.), discussion of an ethical issue in year 2 (AIDS, Vaccine, Confidentiality, etc.), in year 3 movie assessment (Patch Adams, You Don't Know Jack , Epidemic, The Sea Inside etc.) has been done. And also, in the first three years, it was ensured that ethical issues were discussed in an integrated manner in PBLs. In addition, in the special study modules (SSM) opened in these periods and some projects were carried out on ethical issues. In years 4 and 5, clinical-weighted ethics training was conducted and in the internship, public health ethics and the

legal responsibilities of physicians are emphasized. Furthermore, the optional internships in History of Medicine and Ethics took place in the years 4, 5 and 6.

The evaluations were made on multiple-choice exam questions, proficiency in optional internships, scoring and proficiency in SSMs, and proficiency in PVE practices.

***Key Words**: ethics education, undergraduate medical education, professional values*

GİRİŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi (DEÜTF) eğitim programı SPICES kısaltması ile bilinen ilkelere (öğrenci merkezli, problem dayalı, entegre, topluma dayalı, seçmeli ders ve kursların alduğu, sistematik) dayandırılmış ve ulusal çekirdek eğitim programının tüm gerekliliklerini karşılayacak biçimde geliştirilmiştir[1, 2]. Eğitim programı, öğrencilerin tıbbi bilgi ve becerilerin yanısıra "iyi bir iletişim becerisine sahip olmalarını, mesleksel değerler ve etik kavramları yaşamlarına taşımayı öncelemeyi" amaçlamıştır[1].

2007-2019 yılları arasında DEÜTF eğitim programının ilk üç yılında Probleme Dayalı Öğrenim (PDÖ), dört ve beşinci yıllarda Taska Dayalı Öğrenim (TDÖ), altıncı yılda ise intörnlük uygulanmıştır. PDÖ 1997-1998 yılından itibaren, TDÖ 2000- 2001 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. İlk üç yılda Özel Çalışma Modülleri (ÖÇM), klinik dönemlerde de seçmeli stajlarda öğrenciler ilgi duydukları alanlara daha fazla eğilme olanağı bulmaktadırlar**.** 2009'da eğitim programı güncellenmiştir[2]**.**

2003'te yürürlüğe giren Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (UÇEP)'nda tıp fakültelerinin mezuniyet öncesi eğitimdeki profesyonelliğe yönelik eğitim içeriğinde tıp etiği konuları önemli yer tutmaktadır. UÇEP 2003'te tıp fakültelerinin mezuniyet öncesi eğitimdeki amaçları şu biçimde belirlenmiştir[3]:

1) Türkiye'nin sağlık sorunlarını bilen ve birinci basamakla bu sorunların üstesinden gelebilecek bilgi, beceri ve tutumlarla donanmış.

2) Birinci basamak sağlık kuruluşlarında hekimlik ve yöneticilik yapabilecek,

3) Mesleğini etik kuralları gözeterek uygulayan,

4) Araştırıcı ve sorgulayıcı olan,

5) Kendisini sürekli olarak yenileyip geliştiren.

6) Uluslararası düzeyde kabul edilen ölçütlerde pratisyen hekimler yetiştirmektir.

2014 Ulusal Çekirdek Eğitim Programına göre (UÇEP-2014) mezuniyet öncesi eğitimin üç ana içeriği şunlardır[4]**:**

- Hekimlik uygulamalarına, mesleksel becerilere yönelik eğitim içeriği
- Genel tıp alanına temel oluşturan bilgiler ve bilgiye yönelik eğitim içeriği (Temel bilimler, Klinik Bilimler, Davranış Bilimleri / sosyal-beşeri bilimler)
- Profesyonel değerler, davranışlar ve profesyonelliğe yönelik eğitim içeriği

Profesyonelliğe yönelik eğitim içeriğinde ise öne çıkan alt başlıkları UÇEP-2014'te şöyle sıralanmıştır[4]:

"• Sağlığa bütüncül yaklaşım (biyo-psiko-sosyal ve kültürel yaklaşım), hasta-merkezli yaklaşım, toplum yönelimli hekimlik.

• Hak temelli sağlık yaklaşımı.

- *İletişim becerileri, zor durumlarda iletişim, kişilerarası ilişkiler ve ekip çalışması.*
- *Tıp ve düşünce / değerler tarihi, hekim kimliği ve bilinci, hekimlik rolleri ve sınırları.*
- *Tıp etiği, etik ve mesleki değerler ve sorumluklar; insani, toplumsal ve kültürel değerler ve sorumluluklar.*
- *Hasta hakları, hekim sorumuluğu, hasta-hekim ilişkisi.*
- *Sağlık süreçlerinde profesyonelliğe / etiğe yönelik sorunlar, ikilemler.*
- *Sağlık süreçlerinde yasal sorunlar.*
- *Araştırma ve yayın etiği.*
- *Sağlığın belirleyicileri, sağlıkta eşitsizlik, toplumsal cinsiyet ve sağlık.*
- *Sağlık sistemleri, sağlık politikaları.*
- *Sağlık ekonomisi ve yönetimi.*
- *Reflektif düşünme ve uygulama, sürekli bireysel ve mesleki gelişim, eğitim ve danışmanlık."*

DEÜTF, mesleksel değerler ve etik eğitimi hedeflerini Ulusal Çekirdek Eğitim Programına uygun biçimde oluşturmuştur.

Bu doğrultuda DEÜTF etik eğitiminde öğrencilerin

- Etik sorunların farkına varmaları
- Bu sorunlar üzerinde düşünmeleri, çözüm yolları üretmeleri ve çözümlerini gerekçelendirmeleri
- Hekimlik değerlerini tarihsel ve toplumsal bağlamlarında değerlendirebilmeleri
- Hekimlik değerlerinin insanlığın ortak değerleri olduğunu benimsemeleri ve onları geliştirmeleri amaçlanmıştır.

İlke olarak DEÜTF Mesleksel Değerler ve Etik Eğitimi, Dönem 1'in başından Dönem 6'nın sonuna dek her aşamada ve diğer bilim dallarının da katılımıyla sürdürülmüştür. Değişik eğitim yöntemleri bu süreçte uygulanmıştır. Bunlar büyük grup çalışmaları, küçük grup çalışmaları, PDÖ oturumları, hasta başı uygulamaları, klinik uygulamalar, ÖÇM ve kurslardır.

Bu çalışmanın amacı 2007-2019 yılları arasındaki DEÜTF Mesleksel Değerler ve Etik Eğitiminin tanıtımını yapmaktır. Benzeri bir değerlendirme 2001 yılında da yapılmıştır[5]. Bu çalışmanın 2007 yılı ile başlatılmasının nedeni bu yılda Hekimlik Becerileri ve Değerler kapsamında etik eğitimi için yeni ve kapsamlı bir eğitim yönteminin eklenmesidir. Çalışma 2019 yılı ile sınırlandırılmıştır. Bunun en önemli nedeni bu yıl içinde yapılan müfredat değişiklikleri ve PDÖ oturumları ile birlikte küçük grup çalışmalarının azaltılmasıdır.

KLİNİK ÖNCESİ EĞİTİM

Klinik öncesi Dönem 1, 2 ve 3'te temel eğitim yöntemleri büyük grup çalışmaları, PDÖ oturumları, küçük grup çalışmalarıyla senaryo temelli olgu tartışmaları, Hekimlik Becerileri ve Değerler kapsamında Mesleksel Değerler ve Etik (MDE) uygulamalarıdır. Bu dönemde ayrıca özel çalışma modüllerinde (ÖÇM) etik konularda projeler gerçekleştirilmiştir.

Büyük Grup Çalışmaları

Dönem 1, 2 ve 3'te büyük grup çalışmalarında tıp etiğinin temel, önemli ve güncel konuları tartışılmıştır.

Kutu 1: Dönem 1, 2 ve 3 Büyük Grup Çalışmaları

Dönem 1 Büyük Grup Çalışma Konuları şunlardır:

- •Tıbbi etik kavramına giriş
- •Hekimlik ve insan hakları kavramları
- •Sağlık ve çevre ile ilgili haklar
- •Hasta hakları
- •Tıp tarihine giriş
- •Bilimsel araştırmalarda etik sorunlar
- •İlaç kullanımında hekimin etik sorumluluğu
- •Sağlık ve hukuk
- •Güncel etik sorunlar
- •Tarih boyunca sağlık kuruluşları

Dönem II Büyük Grup Çalışma Konuları

- •Üreme sağlığı ve etik
- •Genetik ve etik
- •Bulaşıcı hastalıklar ve etik (AİDS örneği)
- •Bulaşıcı hastalıklar tarihi
- •Tıp tarihinde doğum ve ölüm
- •Tarihte hekim hasta ilişkileri
- •Engelliler ve etik
- •Teknoloji-araştırma ve etik
- •Eşitsizlikler
- •Ekip hizmeti (Konsültasyon, meslektaşlar arasında ilişkiler)

Dönem III Büyük Grup Çalışma Konuları

Aydınlatılmış onam

Etik olgu çözümlemesi

Küçük Grup Çalışmaları

Dönem 3'te ayrıca yılda iki kez senaryo temelli küçük grup (ortalama on kişilik) çalışmaları yapılmıştır. Her çalışmada dört olgu verilmiştir. Bu senaryoların ele aldığı konular Kutu 2'de gösterilmiştir.

Kutu 2: Dönem 3 Küçük Grup Çalışmaları

Senaryolar

Hasta hakları
- Tıbbi müdahalede hastanın rızası
- Sır saklama yükümlülüğü
- Mahremiyete saygı gösterilmesi
- Öncelik sırasının belirlenmesini isteme
- Endüstri ile ilişkilerde çıkar sağlama yasağı
- Adalet ve Hakkaniyete Uygun Olarak Faydalanma
- Tıbbi Özen Gösterilmesi
- Aydınlatılmış onam
- Acil durumlarda rıza
- Küçüklerde rıza
- Uzmanlaşma-Teknoloji

Etik, hukuk, malpraktis
- 4 aylık gebeliğin sonlandırılması
- Tıbbi girişim sonucu ölüm
- Rıza olmaksızın tıbbi girişimde bulunma
- Şüpheli veya sanığın beden muayenesi ve vücudundan örnek alınması
- Hastanın ölümü
- Bilimsel açıdan uygun olmayan tedavi
- Hastaya zarar verme
- Muayenesiz tedavi yasağı
- "Bıçak hakkı" – Hastadan haksız kazanç sağlama

Sağlık çalışanları arasında ilişki
- Meslektaşlar ve yakınları
- Meslektaşlar arasında dayanışma ve saygı
- Ekip Hizmeti
- Hekimlerin diğer sağlık çalışanlarıyla ilişkisi

Bilimsel araştırmalar ve etik
- Araştırmalarda aydınlatılmış onam
- Falsification (Değiştirme, tahrif, saptırma)
- Plagiarizm (aşırmacılık)
- Duplication (dilimleme)
- Onur yazarlığı / armağan yazarlık
- İzin
- Etik kurul onayı
- Aydınlatılmış onam
- Yeni tedavi yöntemlerinin denenmesi

Olağandışı durumlarda etik
- Triaj
- Olağandışı durumlarda aydınlatma yükümlülüğü

Genetik ve etik
- Genetik danışmanlık
- Cinsiyet ayrımcılığı

Özel Çalışma Modülleri (ÖÇM)

Özel Çalışma Modülleri, İlk üç yılda öğrencilerin kendilerinin seçtikleri bir bir projede küçük gruplar biçiminde çalışmalarıdır. Bu projeler, sosyal sorumluluk, yayın derleme ve araştırma projeleridir. Bu projelerde etik ve tarih konuları etkin biçimde çalışılmıştır.

Aşağıda bu konularda açılan özel çalışma modüllerinden örnekler görülmektedir:

- Tıp ve Sanat
- İzmir'de Sağlık Kurumları Tarihi
- Beynimize Adını Verenler
- Bir Sorumluluk Projesi: Öğrenci Dergisi (Birincilik Ödülü)
- Sindirim Sistemine Adını Verenler (Birincilik Ödülü)
- Eleştirel Düşünme
- Beş Duyu
- Beyaz Önlükte Kara Lekeler (Birincilik Ödülü)
- Preklinik Dönemdeki Tıp Fakültesi Öğrencilerinde Homofobik Tutum Araştırması: Dokuz Eylül Üniversitesi Örneği
- Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyelerinin Tıpta Yapay Zeka Uygulamalarının Yaratabileceği Etik Sorunlara İlişkin Görüş Ve Tutumları

Hekimlik Becerileri ve Değerleri

Hekimlik Becerileri ve Değerleri kapsamındaki eğitim etkinlikleri beş alanda yürütülmektedir. Bunlar: Alan Çalışmaları, İletişim Becerileri, Kliniğe Giriş, *Mesleksel Değerler ve Etik,* Mesleksel Becerilerdir. Mesleksel Değerler ve Etik (MDE) kapsamında küçük gruplarla (her dönem yaklaşık 30 grup) Dönem 1'de kitap değerlendirmesi, Dönem 2'de etik bir konunun tartışılması, Dönem 3'te film değerlendirmesi yapılmıştır (Tablo 1).

Kitap ve filmler, etik, bilim ve hekimlik değerlerini tarihsel ve toplumsal bağlamlarda irdeleyen kitapların / filmlerin arasından seçilmiştir. Öğrencilerin önerileriyle liste zenginleşmektedir. Öğrenciler kitapları / filmleri kendileri seçmekte, istediklerini de değiştirebilmektedirler.

Bu kapsamde öğrencilerin yazılı değerlendirme yapmaları ve grup tartışmalarına katılmları zorunludur.

MESLEKSEL DEĞERLER VE ETİK (MDE)		
Dönem 1 **Kitap Değerlendirmeleri**	**Dönem 2** **Tartışma Konuları**	**Dönem 3** **Film Değerlendirmeleri**
Mesleki yaşamda karşılaşabilecekleri etik sorunların farkına varmak…	***Mesleki yaşamda karşılaşabilecekleri etik sorunların farkına varıp, bu sorunlar hakkında akıl yürütmek…***	***Mesleki yaşamda karşılaşabilecekleri etik sorunların farkına varmak, bu konuda çözümler üretebilmek ve gerekçelendirebilmek***
Hastalık Hastası Moliere **Teneke** Yaşar Kemal **İnci** John Steinbeck **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu** Peyami Sefa **Genç Bir Köy Hekimi** Mihail Bulgakov **Sol Ayağım** Christy Brown **Hekim Olmak** Türkan Saylan **Bir Halk Düşmanı** İbsen **Dr. Knock veya Tıbbın Zaferi** Jules Romains **Guguk Kuşu** Ken Kesey **Veba** Albert Camus **Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş** J. Saramago **Türkan** Ayşe Kulin **Şahika** A. J. Cronin **İki Doktor Bir Yolculuk** Warren H. Winkle **Doktor Çehov'dan Öyküler** A. Çehov **Can Dostum** Philippe Pozzo di Borgo **Beatrice'den Sonra Birinci Yüzyıl** A. Malouf **Nietzsche Ağladığında** Irwin Yalom **Sana Gül Bahçesi Vaat Etmedim** Johanne Greenberg **Kemik bahçesi** Tess Gerritsen **Beşinci Tüp** Michael Palmer **Kız Kardeşim İçin** Jodi Picoult **Talihli Bir Adam** John Berger **Değirmen** Reşat Nuri Güntekin **Belirleyici** Robin Cook **Doktorlar Nasıl Düşünür?** Jerome Groopman **Bozkır Çocuklarına Bir Umut** Nejat Akar **Genç Doktora Mektuplar** Perri Klass **Köy Doktoru** H. Balzac **Mazhar Osman** Liz Behmoaras **Auschwitz Bir Doktorun Görgü**	Aydınlatılmış onam Gizlilik / Mahremiyet Gerçeği söyleme Ötenazi Tıp etiği ilkeleri Yaşamın sonu ile ilgili etik sorunlar Gebeliğin sonlandırılması Genetik ve etik Bulaşıcı hastalıklar ve etik AIDS ve etik Araştırmada incinebilir gruplar İnsanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik sorunlar Sağlık çalışanlarına şiddet Acil durumlarda etik Engellilik ve etik Kök hücre çalışmaları ve etik Aşı ve etik Sağlıkta eşitsizlik Çocuk ve tıbbi etik İnsan hakları ve hekimlik Yayın etiği Hayvan deneyleri Endüstriyel ilişkiler ve etik Organ nakli ve etik Halk sağlığı ve etik Psikiyatri ve etik Olağanüstü durumlar ve etik Hasta hakları Yardımcı üreme teknikleri ve etik	**Patch Adams** Tom Shadyac **Sicko Michael** Moore **Guguk Kuşu** Milos Forman **Philadelphia** Jonathan Demme **Uç Noktalar** Michael Apted **Doktor** Randa Haynes **Tanrıyı Oynayanlar** Joseph Sargent **Lorenzo'nun Yağı** George Miller **Gattaca** Andrew Niccol **Esma (Asmaa)** Amr Salama **Köstebek (The Insider)** Michael Mann **Kız Kardeşimin Hikayesi** N. Cassavetes **Doktor Ölüm** Barry Levinson **İbni Sina: Hekim** Philipp Stölzl **Salgın (Contagion)** Steven Soderbergh **Duvak** John Curran **Ve Orkestra Çalmaya Devam Ediyor** R. Spottiswoode **Can Dostum** Eric Toledano **İnşallah** Anais Barbeau **Bir Ayrılık** Asgar Ferhadi **Fil Adam** David Lynch **Unutma Beni** Richard Glatzer **Sekizinci Gün** Jaco van Dormael **Sol Ayağım** Jim Sheridan **I am Because We Are** Nathan Rismann **Arka Bahçe** Fernando Meirelles

Tanıklığı M.Nyıszlı		**Sevgili Doktor** Miwa Nishikawa **John Q** Nick Cassavetes **Motosiklet Günlüğü** Walter Salles **İçimdeki Deniz** Alejandro Amenabar

Tablo 1: Mesleksel Değerler ve Etik (MDE) kapsamanında Dönemlere Göre Etkinlikler

Probleme Dayalı Öğrenim (PDÖ) Oturumları

Ilk üç dönemde PDÖ'lerde de etik konuların entegre biçimde tartışılması sağlanmıştır.

KLİNİK DÖNEM

Klinik öncesi etik eğitiminin klinik döneme taşınması oldukça önemlidir. Bu nedenle klinik dönemlerde etik MDE eğitimi çok yönlü biçimde sürdürülmüştür. Bu dönemlerde özelllikle klinik dallarla bağlantılı etkinlikler düzenlenmiştir. Dönem 4'te Gizlilik, Dönem 5'te Çıkar İlişkileri ve Aydınlatılmış Onam, Dönem 6'da halk Sağlığı Etiği, Hekimlerin Yasal Sorumlulukları ve Meslek Yaşamında İlişkiler konuları üzerinde durulmuştur.

Ayrıca Dönem 4, 5 ve 6'da Tıp Tarihi ve Etik seçmeli stajları yer almıştır.

DEĞERLENDİRME

Değerlendirmeler ise blok sonu, final ve bütünlemelrde çoktan seçmeli sınav soruları, seçmeli stajlarda yeterlilik, ÖÇM'lerde puanlama ve yeterlilik, Mesleksel Değerler ve Etik uygulamalarında ise yeterlilik üzerinden yapılmıştır.

SONUÇ

DEÜTF Mesleksel Değerler ve Etik eğitimi 2007-2019 yılları arasında çok yönlü, değişik eğitim yöntemleri kullanarak, diğer anabilim dallarıyla ve fakültenin kurullarıyla birlikte her alanda etkin biçimde yürütülmüştür.

KAYNAKLAR

1. Eğitim Programımız. http://tip.deu.edu.tr/tr/egitim-programimiz/ (Son Güncelleme: 18 Eki 2017 - 11:46)
2. Musal, B. **Dokuz Eylül Üniversitesi Tip Fakültesi Eğitim Programi: Temel Özellikleri Ve Revizyon Çalişmalari.** Tıp Eğitimi Dünyası Dergisi. 2012:33/42–48
3. **Tip Fakülteleri Ulusal Çekirdek Eğitim Programi (UÇEP) 2003** http://tip.afsu.edu.tr/wp-content/uploads/sites/2/2016/02/ucep2003.pdf
4. Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Ulusal Çekirdek Eğitim Programı - 2014 **Yayına Hazırlayanlar:** Dr. Mehmet Ali GÜLPINAR, Dr. Erol GÜRPINAR, Dr. Ahmet SONGUR, Dr. Ayça VİTRİNEL. Nisan 2014. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ulusal-cekirdek-egitimi-programlari/tip_fakultesi_cep.pdf
5. **Civaner M, Okuyan ZA, Şemin S. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Mesleksel Değerler ve Etik Eğitimi: Üç Yıllık Deneyim, Sorunlar ve Öneriler. - Tıp Fakültesi Dergisi, 2001 -ÖZEL SAYISI**